

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Historyczny
Instytut Historii

Wojciech Jasiński

**Legenda Krystiana – autentyk czy mistyfikacja? Żywot i męczeństwo
św. Wacława i św. Ludmiły w świetle analizy historycznej i filologicznej**

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
prof. zw. dra hab. Józefa Dobosza
oraz
dr hab. Marzeny Matli

Poznań 2018

Spis treści

Wstęp.....	4
Rozdział I. <i>Legenda Krystiana</i> w historiografii	11
1.1. Wprowadzenie do dyskusji.....	11
1.2. Najstarszy etap badań - do początku XX w.....	12
1.3. Rehabilitacja <i>Legendy Krystiana</i> –Josef Pekař i jego oponenti.....	17
1.4. Druga faza dyskusji - od Václava Chaloupeckiego do 1980 r.....	26
1.5. „Era Dušana Třeštíka” - od 1980 r. do 2016 r.	37
1.6. Podsumowanie dyskusji	41
Rozdział II. Wokół autora <i>Legendy Krystiana</i>	42
2.1. Wprowadzenie do dyskusji.....	42
2.2. Najstarszy etap badań - do początku XX w.....	43
2.3. Wiarygodny autor czy fałszerz? - Josef Pekař i jego oponenti	44
2.4. Od Chaloupeckiego do Třeštíka	47
2.5. Najnowsze kontrowersje wokół autora <i>Legendy Krystiana</i>	53
2.6. Podsumowanie.....	56
Rozdział III. Rytmika prozy łacińskiej a badanie hagiografii świętego Wacława	57
3.1. Wprowadzenie	57
3.1.1. Podstawowe pojęcia związane z rytmiką łacińskich tekstów doby średniowiecza	58
3.2. Rozważania Jaroslava Ludvíkovskiego o rytmice łacińskiej i jego stosunek do wcześniejszych badań.....	62
Rozdział IV. Badania tekstualne nad <i>Legendą Krystiana</i> i inną hagiografią świętego Wacława i świętej Ludmiły	98
4.1. Wprowadzenie do podstawy rękopiśmiennej	98
4.1.1. Kodeks podstawowy i najważniejsze kopie.	99
4.1.2. Inne kodeksy.....	102
4.2. Kwestia jednolitości dzieła.....	105
4.2.1. Badania tekstualne nad <i>Legendą Krystiana</i>	105
4.2.2. Kwestia jednolitości <i>Legendy Krystiana</i> – wnioski	105
4.3. <i>Legenda Krystiana</i> w świecie hagiografii świętych Wacława i Ludmiły.....	112
4.3.1. Programy komputerowe w analizie dzieła Krystiana i przekazów pokrewnych	112
4.3.2. <i>Crescente fide</i> w redakcji czeskiej.....	115
4.3.3. <i>Crescente fide</i> w redakcji bawarskiej	163
4.3.4. <i>Crescente fide</i> w redakcji bawarskiej (rękop. CLM 4605)	164
4.3.5. Analiza porównawcza <i>Crescente fide</i> i <i>Legendy Krystiana</i>	165
4.3.6. <i>Legenda Gumpolda</i> –czas i okoliczności powstania	181
4.3.7. <i>Legenda Gumpolda</i> - rękopis z Wolfenbüttel	185
4.3.8. <i>Legenda Gumpolda</i> – rękopis G5.....	186
4.3.9. <i>Legenda Gumpolda</i> – rękopis brukselski	187
4.3.10. <i>Legenda Gumpolda</i> – pozostałe rękopisy.....	187

4.3.11. <i>Legenda Gumpolda</i> – pozostałe rękopisy.....	187
4.3.12. Fuit in provincia Bohemorum	210
4.3.13. Licet plura.....	211
4.3.14. Oportet nos fratres	212
4.3.15. Oriente iam sole I	212
4.3.16. Diffundente sole	231
4.4. Datacja i autentyczność <i>Legendy Krystiana</i> – wnioski	240
4.5. Kim jest autor <i>Legendy Krystiana</i> ?	254
4.6. Źródła do życia i losów Krystiana	256
Zakończenie.....	265
Aneks	268
Edycja tekstów <i>Legendy Krystiana</i> na podstawie rękopisów.....	268
1. Wprowadzenie	268
2. Zasady wydania tekstu <i>Legendy Krystiana</i>	268
3. Kodeks podstawowy i najważniejsze kopie.	270
4. Inne kodeksy.....	273
Tekst <i>Legendy Krystiana</i>	275
Bibliografia.....	351
A. Źródła.....	351
B. Literatura.....	352
Streszczenie	360
Summary.....	364

Wstęp¹

Motywacjami do napisania rozprawy doktorskiej poświęconej kwestii autentyczności żywotu świętych Waclawa i Ludmiły autorstwa Krystiana, znanego w historiografii, jako *Legenda Krystiana* były dla mnie: samo źródło, niejasności, jakie w okóło niego się nagromadziły, okoliczności, w jakich powstał ten utwór i jakie informacje tam zostały przekazane oraz autor. Może się wydawać, że po dość jednoznacznych wynikach badań, do jakich udało się dojść Duszanowi Třeštíkowi² i wreszcie po trwającej ponad dwieście lat dyskusji, historycy mogą cieszyć się rozwikłaniem problemu wielkiej wagi. Sam pisząc kilka lat temu swoją pracę licencjacką, a później przygotowując artykuły do druku, miałem okazję przekonać się, że to co wydawało się trwale i definitywnie określone w badanej przeze mnie sprawie ostatecznie takie się nie okazało. Istniała jeszcze jedna motywacja do napisania przeze mnie tej rozprawy, a był nią temat, który dawał ogromną szansę na pomyślnie napisanie klasycznej rozprawy doktorskiej, w kształcie w jakim ona powinna wyglądać.

Na początek postaram się wyjaśnić sam temat mojej rozprawy doktorskiej, posługując się bardzo dobrym wyjaśnieniem, jakie zaproponował Petr Kubín³. *Legenda⁴ Krystiana* znana także pod łacińską nazwą *Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmile ave eius* to przede wszystkim bardzo nietypowy utwór. Wynika to z faktu, iż traktuje o świętych Ludmile i Waclawie, zawiera opis początków państwa czeskiego, działalności misyjnej świętych Cyryla i Metodego oraz opis chrystianizacji Czechów. Ze względu na swoją złożoność i objętość tematyczną to dzieło zostało określone przez

---

¹ Pracę tę pisałem ze wsparciem finansowym Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki w ramach grantu pt. „Dzieje (archi)diecezji poznańskiej – X–XX w. U źródeł polskiego chrześcijaństwa i Kościoła” (0046/NPRH3/H11/82/2014).

² „Protože nebyly nalezeny žádné rozumné důvody proti pravosti Kristiánovy legendy, musíme mít za to, že vznikla opravdu v době, do níž se hlásí, tj. v letech 992-994. Jako s takovou s ní také budeme v dalším zacházet.” Dušan Třeštík, *Počátky Přemyslovců Vstup Čechů do dějin (530-935)*, Praha 2008, s. 137.

³ P. Kubín, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 95.

⁴ Należy wyjaśnić, że w całej mojej rozprawie posługuję się terminem „Legenda” tak, jak robią to czescy historycy. Ten termin oznacza „żywot”, „opis życia osoby świętej”, a w mojej pracy nie posiada ani razu typowego polskiego znaczenia.

historyka Josefa Pekařa mianem najstarszej czeskiej kroniki⁵. Autor *Legendy* jest tradycyjnie określany jako Krystian, który w prologu swoją pracę dedykował świętemu Wojciechowi, kiedy ten był biskupem praskim, prosząc go zarazem o rozpropagowanie swojego tekstu. Próby identyfikacji autora *Legendy* na przestrzeni dziejów były przeróżne i to niezależnie do tego, czy uważano ten utwór za prawdziwie napisany pod koniec X w., czy też za później powstałe fałszerstwo.

Cały utwór zaczyna się od prologu – swoistej przedmowy, w której Krystian dedykuje swoje dzieło świętemu Wojciechowi. W pierwszym rozdziale autor przekazuje nam opis działalności chrystianizacyjnej wśród Słowian dokonanej przez świętych Cyryla i Metodego, a także obronę liturgii sprawowanej w języku słowiańskim, przeprowadzoną przez Apostołów Słowian w Rzymie przed papieżem i dostojnikami kościelnymi. Drugi rozdział opowiada o legendarnych początkach państwa czeskiego, początkach dynastii Przemyślidów, a przede wszystkim o Borzywoju, jego życiu, nawróceniu na chrześcijaństwo, a także o próbie chrystianizacji jego państwa. Trzeci zaś rysuje życie świętej Ludmiły i kontynuuje opowieść o dynastii Przemyślidów; w narracji pojawia się święty Waclaw, od narodzin poprzez wybranie na tron książęcy aż do proroctwa dotyczącego śmierci świętej Ludmiły. Czwarta odsłona *Legendy Krystiana* traktuje o męczeństwie świętej Ludmiły, a piąta opowiada w początkowej fazie o objęciu władzy przez świętego Waclawa, a zarazem o końcu regencji matki Waclawa – Drahomiry. Cała dalsza narracja tego rozdziału skupia się na opisie translacji ciała świętej Ludmiły z Tetína do Pragi, jaką polecił wykonać jej wnuk święty Waclaw. Szósty rozdział opowiada o działalności Waclawa jako władcy. Kolejna część zaś traktuje o okolicznościach jego śmierci, a ósma opisuje translację ciała świętego Waclawa, jaką polecił przeprowadzić Bolesław Srogi. Dziewiąty rozdział relacjonuje nam natomiast losy Podziwena, wiernego sługi świętego Waclawa, zaś ostatni opowiada o cudach, jakich po śmierci dokonał święty Przemyślida.

Historycy od lat 50. XVII w. poświęcili bardzo wiele uwagi kwestii *Legendy Krystiana*. Została odkryta w 1659 r. i 1645 r., niezależnie przez dwóch historyków Jana

---

⁵ „Ale nejde pouze o legendu, líčící svatý život a zázraky nad těly prvých našich mučedníků, jde o mnohem více — o práci, která podává nejstarší dějiny české souvisle od doby báječné až do zavraždění sv. Václava a která nad to vypravuje dosti obšírně o působení bratří soluňských, Cyrilla a Methoda na Moravě i do Čech, jde, jedním slovem, řečeno, o *nejstarší českou kroniku*, aspoň 130 let starší Kosmy, jde o prvý český spis, literárně vysoko stojící!”, Josef Pekař, *Nejstarší kronika česká*, Praha 1903 s. 2.

Tannera i Bohuslava Balbina⁶, którzy uważali ją za autentyczny utwór. Później dostała się w ogień krytyki i wątpliwości Gelasiusa Dobnera⁷. Słynny przedstawiciel czeskiego oświecenia Josef Dobrovský uznał *Legendę Krystiana* za fałszerstwo pochodzące dopiero z XIV w.⁸ Ta opinia utrzymała się aż do czasu rehabilitacji dzieła Krystiana przeprowadzonej przez Josefa Pekařa⁹. Jego starania doceniono o wiele później. Przeciwnicy poglądów Pekařa byli aktywni na początku XX w. Później dyskusja powróciła w okolicach milenium śmierci świętego Wacława w 1929 r. Głos w polemice po zgonie Pekařa, zabrał jego uczeń Václav Chaloupecký¹⁰, który zmienił koncepcje odnośnie do powiązań między pewnymi tekstami z kręgu hagiografii świętego Wacława, a zarazem pozostał wierny autentyczności samej *Legendy Krystiana*. Po II wojnie światowej do głosu doszli nowi oponenti autentyczności *Legendy*, tacy jak Rudolf Urbánek¹¹ czy Závěš Kalandra¹². Do całej dyskusji włączył się filolog łaciński Jaroslav Ludvíkovský, opowiadając się za autentycznością utworu Krystiana. Zastosował on metodę badania *cursusu* i z jej pomocą starał się podeprzeć teorię powstania *Legendy Krystiana* w X w.¹³ Z kolei Zdeněk Fiala opowiedział się przeciwko autentyczności przekazu Krystiana¹⁴, a zajmował się głównie kwestiami terminów używanych w *Legendzie*. Dušan Třeščík skutecznie przekonał niemal wszystkich historyków do swoich racji i uznania *Legendy Krystiana* za autentyczny utwór, a samego autora – za brata Bolesława II Pobożnego¹⁵. W ostatnim czasie otwarcie

⁶ David Kalhous, *Legenda Christiani and Modern Historiography*, Leiden – Boston 2015, s.10.

⁷ G. Dobner, *Examen Historico-Chronologico-criticum: An Christiani de Skala Vita seu Passio SS. Ludmillae & Wenceslai a Balbino e codice Trebonensi primum vulgata verus sincerusque partus sit Christanni, qui erat Boleslai Saevi filius?*; Informacje o pracy można znaleźć w m.in. *Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum ...* a P. Gelasio a S. Catherina, t. IV, Pragae 1772, s. 328-332; na s. 329 znajduje się pełen tytuł pracy. Sama nieopublikowana praca Dobnera ma być obecnie niedostępna. Por. Josef Haubelt, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979, s. 40.

⁸ J. Dobrovský, *Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen 1 Bořivoj's Taufe*, Prag 1803. s. 18-19.

⁹ J. Pekař, *Die Wenzels- und Ludmila- Legenden und die Echtheit Christians*, Prag 1906, s. 281-282.

¹⁰ V. Chaloupecký, *Svatováclavský Sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého II 2 Prameny X. století Legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svaté Ludmile*, Praha 1939.

¹¹ R. Urbánek, *Legenda t.zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských a václavských a její autor*, Praha 1947-1948.

¹² Z. Kalandra, *České pohanství*, Praha 1947.

¹³ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování*, Listy filologické, nr 75, 1951, s. 169-190.

¹⁴ Z. Fiala, *O pražském názvosloví v legendě Kristiánově*, Československý Časopis 18, 1970, z. 2-3 s. 275.

¹⁵ D. Třeščík, *Přemyslověc Kristián*, Archeologické rozhledy 51, 1999, nr 4, s. 602-613.

przeciwko jej autentyczności wypowiada się Petr Kubina¹⁶, aczkolwiek jego teorie nie zyskały, jak dotąd, uznania w środowisku czeskich mediewistów¹⁷.

Niniejsza rozprawa doktorska składa się z następujących części:

- Rozdział pierwszy poświęciłem historiografii *Legendy Krystiana*, od jej odkrycia aż do najnowszych dokonań na tym polu.
- Rozdział drugi prowadzi Czytelnika po zagadnieniach związanych z autorstwem *Legendy* oraz prób zidentyfikowania autora.
- Rozdział trzeci stanowi wprowadzenie do podstaw łacińskiej rytmiki i prozy. Jest on konieczny, aby czytelnik mógł zrozumieć część wywodów, jakie przedstawiłem w kolejnym rozdziale, opierających się na tego rodzaju analizach.
- Ostatni, czwarty rozdział poświęciłem bardzo szeroko zakrojonym badaniom tekstualnym, źródłoznawczym, historycznym oraz analizie rytmiki i badaniom z wykorzystaniem programów komputerowych nad różnymi zabytkami hagiografii świętego Wacława i świętej Ludmiły. Aby umożliwić weryfikację dokonywanych przeze mnie ustaleń zamieszczam porównania wielu tekstów, a w części też tłumaczeń (np. w przypadku *Crescente fide*). Duża liczba zestawień i drobiazgowość analiz może wyda się uciążliwa Czytelnikowi, ale pomyślana została ona jako podstawa do kontroli wniosków i jako materiał wyjściowy dla przyszłych badań. W czasie tych analiz szczególną uwagę poświęciłem porównaniu wszystkich trzech redakcji *Crescente fide* z *Legendą Krystiana*. Ze względu na wagę tych porównań i dla ułatwienia wersyfikacji analiz paralelnych tekstów zamieściłem też tłumaczenia analizowanych tekstów oraz poddałem teksty dokładnym analizom z punktu widzenia rytmiki. W części tłumaczeń *Legendy Krystiana* opieram się na tłumaczeniu o. Mirosława Wylęgały OP, a w części na własnych tłumaczeniach. Odchodzenie od przekładu o. Mirosława Wylęgały spowodowane było przede wszystkim koniecznością sięgnięcia do dosłownego tłumaczenia, które jest bardziej przydatne przy analizie porównawczej tekstów. Wszystkie tłumaczenia *Crescente fide* są mojego autorstwa; również w tym wypadku świadomie starałem się oddać tekst jak najbardziej dosłownie, nie zwracając szczególnej uwagi na piękno i

---

¹⁶ P. Kubín, *Znovu o Kristiána*, [w:] *Od knížat ke králům. Sborník ku příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, red. Eva Doležalová, Robert Šimůnek, Praha 2007, s. 63-72.

¹⁷ Więcej na temat dotychczasowych badań nad *Legendą Krystiana* zob. niżej, rozdział I.

stylistykę języka polskiego. W pozostałych przypadkach porównań, gdy już inni autorzy korzystali z *Legendy Krystiana*, pomiąłem tłumaczenia i tylko ogólnie porównałem rytmikę paralelnych dzieł. Wynika to z faktu, iż w tych częściach pracy starałem się dowieść jedynie, że analizowane teksty nie były podstawą, a tylko czerpały z *Legendy Krystiana*. Zatem nie miały już one wpływu na treść i formę literacką przedmiotu moich dociekań – *Legendy Krystiana*. W czwartym rozdziale, w trakcie analiz porównawczych tekstów, świadomie pomijam wynikające z tego wnioski, co do czasu powstania i spisania analizowanych utworów. Dopiero na końcu tego rozdziału przedstawiam całościowy obraz filiacji utworów, które były podstawą *Legendy Krystiana* i które korzystały z tego utworu. Jest to najważniejsza część pracy, gdyż w niej dokonuję rewizji dotychczasowego stanu badań i przedstawiam własne ustalenia badawcze.

- Pracę zamyka aneks, w którym zamieściłem krytyczną edycję *Legendy Krystiana*, opartą na odczytach ponad 20 rękopisów (w tym wielu fragmentarycznych kopii). W pierwotnych założeniach aneks zawierający edycję *Legendy Krystiana* nie był przewidziany, ale w czasie prac nad doktoratem uznałem, że wobec niedoskonałości dotychczasowej edycji Jaroslava Ludvíkovskiego ponowne przygotowanie jest potrzebne.

Główne tezy i pytania badawcze doktoratu przedstawiają się następująco:

1. Czy *Legenda Krystiana* rzeczywiście pochodzi z końca X w. i jest tym, za co się podaje, a jej autorem jest Krystian, brat Bolesława II Pobożnego?
2. Podjęcie dociekań nad stylem i rytmiką dzieła (pytanie: czy Krystian był wytrawnym stylistą i doskonale posługiwał się rytmiką?); poddanie krytyce i rewizji dotychczasowych ustaleń Jaroslava Ludvíkovskiego dotyczących rytmiki.
3. Jaką rolę rozwoju, a być może też w powstaniu kultu świętego Wacława, odegrał święty Wojciech; czy był on inspiratorem spisania trzech, a w pewnym sensie nawet czterech, najstarszych legend Wacławskich?

Pierwsza teza jest zgodna z dotychczasowymi ustaleniami historiografii czeskiej; w pracy wskażemy jednak na nowe, dodatkowe argumenty przemawiające za jej słusznością. Druga teza opiera się na analizie stylistyki i rytmiki *Legendy Krystiana*; w trakcie badań okazało się, że ustalenia Jaroslava Ludvíkovskiego dotyczące rytmiki

były oparte częściowo na złych założeniach metodycznych. Trzecia z tez, o roli świętego Wojciecha, jest całkowicie nowa i z pewnością na tym etapie wzbudzi wątpliwości. Jestem jednak przekonany, że w końcowej części czwartego rozdziału znajdzie jednak Czytelnik nie tylko szczegółowe informacje, ale także przekonujące dowody i uzasadnienia tej tezy.

Pragnę podziękować następującym osobom i instytucjom, bez których ten doktorat nie powstałby w obecnym kształcie. W pierwszej kolejności chciałbym podziękować promotorowi mojej rozprawy doktorskiej Panu Profesorowi zw. dr hab. Józefowi Doboszowi za to, że zgodził się objąć swoją opieką promotorską moją pracę, za wszelką pomoc naukową, pomoc w czasie studiów doktoranckich, wspieranie moich różnych pomysłów, wsparcie w wyjeździe do Pragi na II roku studiów doktoranckich. Dziękuję za pomoc materialną i wsparcie wyjazdów badawczych do Republiki Czeskiej, które były możliwe dzięki włączeniu mnie do prac w granie „Dzieje (archi)diecezji poznańskiej – X–XX w. U źródeł polskiego chrześcijaństwa i Kościoła” działającego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (0046/NPRH3/H11/82/2014). Pragnę podziękować Pani Doktor Marzenie Matli, promotor pomocniczej tej rozprawy doktorskiej, za każdy rodzaj wsparcia, jaki od niej otrzymałem, a przede wszystkim za naukową pomoc w pracach nad doktoratem.

Specjalne podziękowania pragnę wyrazić także wobec Pani Profesor Marie Bláhovej, kierującej Katedrą Nauk Pomocniczych Historii i Studium Archiwistyki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze (Katedra Pomocných Věd a Archivního Studia, Filozofická Fakulta, Univerzita Karlova v Praze) za przyjęcie i wsparcie mnie, szczególnie podczas mojego pobytu w Pradze, a także i w innych okolicznościach. Dziękuję Pani Profesor szczególnie za listy polecające, które stanowiły nieocenioną pomoc w uzyskaniu dostępu do przeróżnych kopii tekstu *Legendy Krystiana* rozsianych po terytorium Republiki Czeskiej, w różnych miejscach i instytucjach.

Szczególne podziękowania pragnę złożyć wszystkim instytucjom, z którymi przyszło mi współpracować, za udostępnienie mi rękopisów i wszelką inną pomoc, tj.: Archiwum Praskiego Hradu (Archiv Pražského Hradu), Działowi Rękopisów i Starodruków Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej (Oddělení Rukopisů a Starých Tisků Národní knihovny České republiky), Instytutowi Czeskiej Literatury Czeskiej

Akademii Nauk (Ústav pro českou literaturu Akademie Věd České Republiky), Pámatníkovi Písemnictví na Moravě w Rajhradzie, Bibliotece Muzeum Ziemi Śląskiej w Opawie (Knihovna Slezského Zemského Muzea) oraz bibliotece opactwa Cystersów w Heiligenkreuz im Wienerwald.

Pragnę podziękować także moim rodzicom Tomaszowi i Jolancie za ogromne wsparcie, jakiego udzielali mi przez cały okres pisania tej rozprawy doktorskiej.

Pragnę szczególnie podziękować za pomoc i wsparcie, jakie otrzymałem od Davida Kalhousa, Petra Kubína, a także od Diarumida Ó Riaina. Dziękuję także moim kolegom ze studiów doktoranckich za ich pomoc w pozyskiwaniu materiałów i nie tylko, tj. Robertowi Tomczakowi, Norbertowi Delestowiczowi i Jakubowi Wojtczakowi. Podziękowania kieruję również w stronę Pani doktor Renaty Skowrońskiej z Polskiej Misji Historycznej w Würzburgu, a także samej Polskiej Misji, za możliwość dwutygodniowego pobytu badawczego w Würzburgu. Pragnę podziękować także wszystkim innym tutaj niewymienionym z imienia i nazwiska oraz niewymienionym instytucjom, dzięki którym mógł powstać ten doktorat.

Rozdział I. *Legenda Krystiana* w historiografii

1.1. Wprowadzenie do dyskusji

Temat *Legedy Krystiana* stanowił, stanowi i uważam, że będzie także w przyszłości stanowić temat żywej polemiki historiograficznej w kręgach czeskich mediewistów. Sama *Legenda Krystiana* poza swoim „naturalnym”, co oczywiste, czeskim środowiskiem badawczym, doczekała się także zainteresowania u nieczeskich mediewistów, co jednak zrozumiałe, w znacznie mniejszej skali. Samo przywołanie tego utworu w obecności czeskich mediewistów (i nie tylko mediewistów) wywołuje jasne skojarzenia, często też dyskusje. W Polsce natomiast przywołanie *Legedy Krystiana* w środowisku mediewistów zazwyczaj, choć nie zawsze, wymaga szerokiego wytłumaczenia i wyjaśnienia istoty tego źródła i problemu historiograficznego, jaki się z nim wiąże. *Legenda Krystiana* w historiografii czeskiej stanowi bardzo ważny i zarazem ciągle dyskutowany wątek badań nad początkami państwa czeskiego i dziejami chrześcijaństwa w Czechach. Ta właśnie dyskusja przełożyła się na ogromną ilość literatury, jaka wychodziła spod piór różnych, nie tylko czeskich, historyków od czasu odkrycia *Legedy* w drugiej połowie XVII w. aż po dzień dzisiejszy. Przywoływanie ogromu tej literatury stanowi tak wyjątkowo obszerne zadanie, że można by spokojnie jego wypełnieniu poświęcić osobną i to całkiem obszerną monografię. Nie jest to jednak moim zamiarem, stawiam sobie bowiem inne cele badawcze. Sama rozległość historiografii badanego tematu nie przyczyni się oczywiście do zupełnego zaniechania odwołań do dokonań historiografii czeskiej, jak i innej. Zaprezentuję ją w odpowiednio szerokim ujęciu, a zarazem dodatkowo wspomogę się pracami, których autorzy podjęli już tematykę historiografii *Legedy Krystiana*.

W kontekście historiografii *Legedy Krystiana* warto na samym początku wspomnieć o niedawno opublikowanej pracy Davida Kalhousa, która w obszerny sposób traktuje o badaniach nad nią i zarazem może stanowić wspinały, swego rodzaju, pierwszy przewodnik w zakresie historiografii *Legedy Krystiana*¹⁸. Zaletą tej pracy może być jej ukazanie się w języku angielskim, zwłaszcza dla osób nieznających języka

---

¹⁸ David Kalhous, *Legenda Christiani*, 2015.

czeskiego. Praca w precyzyjny i wystarczająco szczegółowy sposób odnosi się do poruszanej tematyki, a zarazem zawiera wiele odesłań do szczegółowej literatury problemu. Dysponujemy także polskimi omówieniami historiografii utworu Krystiana¹⁹.

1.2. Najstarszy etap badań - do początku XX w

Legendę Krystiana odkrył w 1659 r. Jan Tanner (1623-1694) w Kodeksie Dražického, który zawiera kompletny tekst tego dzieła. Po kilku latach, w 1665 r., Bohuslav Balbin (1621-1688) odkrył inny rękopis *Legendy Krystiana* w Třeboni, w klasztorze Augustianów²⁰. Ten ostatni bardzo wysoko ocenił samą *Legendę* i uznał ją za autentyczną, pochodzącą z X w. Pisał m. in., że *Legenda Krystiana* jest *pretiosissimum istud primumque historiae patriae monumentum*, a jego autora określił jako *primus, quoad sciamus, in Bohemia scriptor*²¹

Podobnie też przyjęli bollandyści, publikując ją w *Acta Sanctorum*²². Tanner i Balbin dokonali odkryć rękopisów *Legendy Krystiana* w dobie przed oświeceniem, w czasie wczesnego baroku na ziemiach czeskich, zatem także przed powstaniem i rozwojem krytycznej historiografii w Europie, kiedy bardzo łatwo dawano wiarę odkrytym źródłom i nie przejawiano jeszcze bardzo sceptycznej postawy względem tego, co odnaleziono. Dopiero później nadszedł czas pełniejszej krytyki źródeł historycznych, co także znalazło swoje odbicie w losach historiografii *Legendy Krystiana* i samym jej badaniu.

Pierwszym, który zgłosił zastrzeżenia co do autentyczności *Legendy Krystiana* był Gelasius Dobner (1719-1790), prefekt gimnazjum piarów w Pradze, który najpewniej w latach 1754-1755, a więc w czasie, kiedy Bollandyści drukowali po raz pierwszy *Legendę Krystiana*, napisał rozprawę poświęconą temu zagadnieniu; rozprawa ta nigdy jednak nie ukazała się drukiem²³. Dobner, który stawiał dopiero pierwsze kroki

¹⁹ Agnieszka Kuźmiuk-Ciekanowska, *Święty i historia Dynastia Przemyślidów i jej bohaterowie w dziele mnicha Krystiana*, Kraków 2007, s. 11-52; Joanna Nastalska-Wiśnicka, *Rex martyr Studium źródłoznawcze nad legendą hagiograficzną św. Wacława (X-XIV w.)*, Lublin 2010, s. 43-84.

²⁰ Rudolf Urbanek, *Legenda t.zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend václavských i ludmilských a její autor*, Praha 1947, t. 1.1, s. 7

²¹ Josef Pekař, *Die Wenzels- und Ludmila- Legenden und die Echtheit Christians*, Prag 1906, s. 273.

²² *Acta SS Septembris*, t. 5 Antverpiae 1755, s. 339-363.

²³ Por przyp. 7 tej pracy.

jako samodzielny historyk, uznał *Legendę Krystiana* za fałszerstwo z końca XII w. Uważał ją za fałszywą przede wszystkim ze względu na autora utworu. Uznał on bowiem za niemożliwe z powodów moralnych, aby mógł on być synem bratobójcy, zarazem tak źle piszącym o swoim ojcu. Co więcej Dobner jako pierwszy w kontekście *Legendy Krystiana* zwrócił uwagę na możliwość badań porównawczych różnych utworów o świętym Waclawie. Przebadał on też dzieło Krystiana pod względem językowym. Sądził on także, że styl Krystiana świadczy przeciw X-wiecznej dacie. Co ciekawe, nie podał przy tym, jakimi kryteriami się kierował. Skądinąd wiemy, że w swoich badaniach nad *Legendą Krystiana*, ze wszelkich miar starał się dowieść, iż to Kosmas a nie Krystian był pierwszym czeskim dziejopisarzem²⁴.

Tezy głoszone przez pijara Dobnera wywołały żywą reakcję jego przyjaciela Athanasiusa a s. Iosepho (1709-1772), augustianina znanego pod swoim świeckim imieniem jako Eliáš Sandrich. Inspiracją dla jego ustaleń była rozprawa Dobnera, której jednak nie znał w całości; wiemy, że Dobner przeczytał swojemu przyjacielowi jedynie pewne fragmenty swojej pracy²⁵. Pod wpływem tej lektury zdecydował się wydać *Legendę Krystiana* drukiem i poprzedzić ją odpowiednim wstępem²⁶. W edycji wykorzystał dwa rękopisy Krystiana i we wprowadzeniu polemizował z poglądami Dobnera. Uznał on bowiem, że historyczna dokładność, z jaką Krystian relacjonuje wydarzenia, stanowi jeden z dowodów przemawiających za autentycznością utworu. Dodatkowo jako argument w dyskusji wykorzystał on napis na denarze z X w.: „ENMA REGINA – MELNIC CIVITAS”. Jak zauważył O. Atanazy: Quis nunc dubitet, jam temporibus Boleslai pii, ejusque fratris Christiani monachi civitatem Melnik extitisse?²⁷. Zwrócił także uwagę na fakt zbieżności wielu podawanych przez Krystiana wiadomości z informacjami, jakie można odnaleźć w *Kronice Czechów* Kosmasy, a których nie można znaleźć w innych źródłach. O. Atanazy ostatecznie uznał, że *Legenda Krystiana* jest dziełem autora piszącego w X w.

²⁴Poglądy Dobnera można znaleźć w obszernym omówieniu w pracy Josefa Pekařa Por. Josef Pekař, *Nejstarší kronika česká*, Praha 1903 s. 79-93.

²⁵Tenže, *Die Wenzels- und Ludmila- Legenden und die Echtheit Christians*, Prag 1906, s. 267.

²⁶*Vita S. Ludmilae et S. Wenceslai Bohemie ducum et martyrum authore Christiano Monacho ... P. Athansii a S. Iosepho*, Pragae 1767.

²⁷Ibid., s. 13; w uzupełnieniu trzeba dodać, iż w *Legendzie Krystiana* wzmianka o mieście Mělniku brzmi następująco:[...] *ex provincia Sclavorum, que Psou antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis ex civitate noviter constructa Mielnik vocitatur*.

Wielką zmianę a zarazem nowy etap w dyskusji nad *Legendą Krystiana* stanowiły badania słynnego czeskiego przedstawiciela Oświecenia, sławisty i duchownego, Josefa Dobrovskiego (1753-1829). W swojej bardzo znanej trzyciomej pracy *Kritische Versuche*²⁸ uznał on *Legendę Krystiana* za fałszerstwo pochodzące z XIV w. „Publischka's Einwurf, daß die Benennung unseres Flusses Multavia anstatt Wltaua einen späteren Verfasser verrathe, trifft eben nur diejenigen, welche etwa die Verfertigung dieses Aufsatzes über das 14te Jahrhundert hinauf setzen wollten. Denn, wenn gleich der 2te Continuator des Kosmas um das J. 1283 noch böhmischer Aussprache noch Wltaua schreibt, so findet sich doch in Peter Abtes von Königsal Chronik S. 253 der Name Multavia, deutlich ausgesprochen Moldau; aber S. 123 noch Wltawia, wofür jedoch Franciscus, der alles übrige hier Gesagte größtentheils aus dem Peter entlehnete, auch schon Multavia schreib. [...] Er wollte (und mußte) saec. XIV. aut ineunte saec. XV. schreiben”²⁹. Dobrovský uznał, że wiele elementów Krystian zapożyczył ze czeskojęzycznej *Kroniki Dalimila*, powstałej na początku XIV w., m. in.: wojnę z księciem z Kouřima, opowiadanie o obciętych uchu świętego Waclawa, znalezionym przez Przybysławę, pomiędzy murem a drzwiami, etc.³⁰

Dobrovský uznał także za niewiarygodne informacje, jakie odnajdujemy o chrzcie Borzywoja w *Legendzie Krystiana*. Informacji o tym wydarzeniu nie posiadają ani *Legenda Gumpolda* o świętym Waclawie ani utwór *Crescente fide*. Czeski sławista uważał, że wiedzę o tym wydarzeniu posiadał dopiero Kosmas i nikt przed nim o tym nie wiedział. Miał on, według Dobrovskiego, dowiedzieć się o tym fakcie z *Epilogus Moraviae atque Bohemiae*, wspomnianego w *Kronice Czechów*. Jednemu z czołowych przedstawicieli czeskiego odrodzenia narodowego ciężko było uwierzyć, aby święty Wojciech zlecił spisanie utworu o świętym Waclawie Krystianowi, oraz uznać, że autor utworu był synem Bolesława, mordercy księcia Waclawa. W tym poglądzie Dobrovský przybliżył się do stanowiska Dobnera, uważając, że Krystian kopiował z utworu Kosmasa. Ważną kwestię dla Dobrovskiego stanowił w *Legendzie Krystiana* przekaz

²⁸ J. Dobrovský, *Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen* 1 *Bořivoj's Taufe*, Prag 1803; Tenže, *Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen* 2 *Ludmila und Drahomir*, Prag 1807; Tenže, *Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen* 3 *Wenzel und Boleslaw*, Prag 1819.

²⁹ Tenže, *Kritische Versuche*, Prag 1803, s. 18-19.

³⁰ Tenže, s. 29.

dotyczący liturgii w języku staro-cerkiewno-słowiańskim. Uważał on bowiem, że piśmiennictwo zapisane w tym języku miało niewielkie znaczenie dla interpretacji historii Czech X w. Interpretacja ta opierała się po części także na informacjach przekazanych przez Krystiana.

Tezy głoszone przez Dobrovskiego pod koniec jego życia mogły stać pod znakiem zapytania. Otóż w 1827 r. rosyjski sławista Aleksandr Wostokow odkrył to, co dzisiaj historycy określają mianem „Pierwszej Starosłowiańskiej Legendy”³¹. Opowiada ona o życiu i męczeństwie świętego Waclawa i zachowana została w staroruskim języku, choć pierwotnym językiem tego tekstu był staro-cerkiewno-słowiański. Można było oczekiwać, że to odkrycie przyczyni się do zmiany podejścia do *Legendy Krystiana* w czeskim środowisku naukowym, tak jednak się nie stało. Przyczyna, dla której historycy czescy zamilkli i nie zmienili swoich poglądów wynikała z prostego faktu – wielu z nich było uczniami Dobrovskiego i nie mieli oni odwagi do krytykowania głoszonych przez ich mistrza poglądów, także o tym, co zostało odkryte, i co z tego mogłoby dla obrazu Czech X w. wynikać. Co ważne, sam Dobrovský zmarł niewiele później po odkryciu tekstu w 1829 r. Poglądy przedstawiciela czeskiego odrodzenia narodowego bardzo mocno utrwaliły postrzeganie *Legendy Krystiana* przez resztę XIX w., aż do początku XX w.

Czescy historycy XIX w. (i nie tylko czescy) zmagali się z interpretacją i datacją tekstu o świętym Waclawie. Byli wśród nich: Pavel Josef Šafařík (1795-1861), František Palacký (1798-1876)³², Max Büdinger (1828-1902)³³, Václav Vladivoj Tomek (1818-1905)³⁴, Josef Kalousek (1838-1915)³⁵ oraz Wilhelm Wattenbach (1819-1897)³⁶. Kierunek badań podjęty przez dwóch pierwszych badaczy, skierowany całkowicie na

³¹ Алекса́ндр Христофо́рович Восто́ков, *Убиение святого Вячеслава, князя Чешского*, Московский Вестник 17, 1827, s. 82-94, (Aleksand Christoforowicz Vostokov, *Skazanije ob ubijennii sz. Vjačeslava, knjazja češskogo*, Moskovskji vestnik); O tej legendzie por. także Václav Hanka, *Petrohradská Legenda o svatém Václavu*, Časopis Národního Muzea 4, 1830, s. 453-462.

³² František. Palacký. *O umučení sv. Václava, podle legendy slovanské, úvaha kritická*, Časopis Národního Muzea 11, 1837, s. 406-417.

³³ M. Büdinger, *Zur Kritik der altböhmischen Geschichte*, Zeitschrift für österreichische Gymnasien 8, 1857, s. 502-525.

³⁴ V. V. Tomek, *Svatá Ludmila a Čechy za jejího věku*, Časopis Národního Muzea 34, 1860, s. 263-296.

³⁵ J. Kalousek, *Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám křivým úsudkům o jeho povaze*, Praha, 1872.

³⁶ W. Wattenbach, *Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen*, Wien 1849. Tenże, *Die slawische Liturgie in Böhmen und die altrussische Legende von heiligen Wenzel*, Breslau 1857.

„starożytność” słowiańską oraz na ruch husycki, przyczynił się do tego, że specjalnie nie interesowano się żywotami świętych. Nawet odkrycie przez Wattenbacha, wczesnego fragmentu *Legedy Krystiana*, z końca XII w., nie skłoniło ówczesnych badaczy do głębszych refleksji³⁷.

Warto też dodać, że kolejna edycja *Legedy Krystiana* dokonana przez Josefa Emlera w pierwszym tomie *Fontes Rerum Bohemicarum* została umieszczona jako ostatnia z wydanych utworów hagiograficznych, poświęconych świętym Ludmile i Wacławowi. Wydawca uznał ten utwór, jak i inni poprzednio wymienieni historycy, za fałszerstwo³⁸. J. Emler, we wprowadzeniu zamieszczonym w FRB, bardzo krótko przedstawił losy *Legedy Krystiana* od jej odkrycia przez Bohuslava Balbina, aż po czasy sobie współczesne: „Legenda Křišťanova o sv. Lidmile a o sv. Václavu (str. 199-227) nalezena byla nejdříve Balbinem v Třeboni, a poněvadž v prologu stojí, že sepsána byla z nařízení sv. Vojtěcha a k tomu ještě od syna Boleslava I, tedy bratrovce sv. Václava jmenem Chršťana nebo Křišťana, pokládáno to za vrchol toho, co se o sv. Václavu dozvědětí možno. [...] Co Dobner jen tvrdil, to nade vši pochybnost dokázal Dobrovský, jen že mínil, že sepsání legendy Křišťanovy nestalo se již na počátku věku XIII, ale teprv ve věku XIV. [...] Ale když později nám objevil Wattenbach legendu o sv. Lidmile ve sv. Kříži a když se vydaly legendy slovanské, poznáno teprv, že se nesmí vše, co není v legendě Gumpoldově, zahrnouti; nýbrž že Křišťanovi byly po ruce práce, které v dobách pozdějších byly neznámy a teprv zase v časích nejnovějších i daleko od vlasti naší se objevily.”³⁹. Uwzględnił on odkrycie *pierwszej starosłowiańskiej legendy* o świętym Wacławie oraz odnalezienie wspomnianej tzw. *Legedy Wattenbacha* (tj. fragment *Legedy Krystiana Subtrahente se*, poświęcony męczeństwu świętej Ludmiły, znajdujący się w tzw. *Magnum Legendarium Austriacarum* Cod. 13, przechowywanym w bibliotece klasztoru cystersów w Heiligenkreuz im Wienerwald, Dolna Austria). Uważał on, że *Legenda Krystiana* jest kompilacją wcześniejszych utworów i uznał że raczej należy zachować ostrożność w wydawaniu osądu, co do utworu⁴⁰.

³⁷ Perař, *Die Wenzels-*, s. 6.

³⁸ *Fontes Rerum Bohemicarum*, tom I, *Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium*, wyd. J. Emler, Praha 1873 (dalej jako FRB).

³⁹ Tamże, s. XVIII.

⁴⁰ Tamże, s. XVIII.

Jaki więc wyłania się obraz historiografii tego pierwszego okresu badań nad *Legendą Krystiana*? Jak wiemy, utwór ten został odkryty w dobie przed oświeceniowej, kiedy nie funkcjonowała na czeskich ziemiach naukowa krytyka źródeł. Odkrywczy dzieła Krystiana, to co znaleźli, uważali za autentyczne, podobnie zresztą jak bollandyści. Dopiero w późniejszych czasach zaczęto wątpić w informacje, jakie zawiera *Legenda Krystiana*. Pogląd ten został wzmocniony i ugruntowany do początku XX w., za sprawą ogromnego autorytetu i silnej osobowości Josefa Dobrovskiego. Nie śmiano wątpić we wnioski głoszone przez jednego z najśłynniejszych przedstawicieli czeskiego odrodzenia narodowego nawet wtedy, kiedy znajdowano argumenty i dowody świadczące przeciwko jego ustaleniom.

1.3. Rehabilitacja *Legendy Krystiana* –Josef Pekař i jego oponenti

Legenda Krystiana w oczach historyków XIX w. nie miała zbyt dobrej opinii. Niemal powszechnie uznawana była za fałszerstwo, przy czym mogło się zdawać, że ta sytuacja nie ulegnie już zmianie, zwłaszcza, gdy wielkie autorytety skazały ją na taki los i to pomimo odkrycia nowych dowodów, które powinny, skłonić uczonych do refleksji zarówno nad dotychczasowym obrazem X w., jak i nad kwestią autentyczności dzieła. Na początku XX w. młody historyk czeski Josef Pekař (1870-1937), uczeń wybitnego czeskiego mediewisty Jaroslava Golla (1846-1929), opublikował rozprawę poświęconą *Legendzie Krystiana*⁴¹. Fakt, że Pekař zainteresował się najstarszymi dziejami czeskim jest po trosze zastanawiający, gdyż wcześniej w swojej pracy habilitacyjnej zajął się kwestią upadku Albrechta von Wallensteina (1583-1634)⁴². Sam podjęcie tej tematyki i zmianę obszaru badań wyjaśniał następująco, w niemieckojęzycznej edycji rozprawy poświęconej *Legendzie Krystiana*: "Das Buch, das ich hiemit der Öffentlichkeit übergebe, ist eine Frucht der Arbeit und des Kampfes von mehr als drei Jahren. Mit einem völlig verschiedenen Thema beschäftigt, musste ich (im

⁴¹ Josef Pekař, *Nejstarší kronika česká*, Praha 1903. Wydawane osobno i w ramach czasopisma *Český Časopis Historický*: Tenže, *Nejstarší kronika česká: ke kritice legend o sv. Ludmile a sv. Václavu* 8, 1902, s. 385-481; nr 9, 1903, s. 125-163, 300-320, 398-411, 411-415; nr 10, 1904, s. 37-44, 304-321, 414-433; 11, 1905, s. 267-300.

⁴² D. Kalhous, *Legenda Christiani*, s. 24.

Jahre 1902) den Wenzels- und Ludmilalegenden meine Aufmerksamkeit zuwenden; dabei gewann ich die Überzeugung, dass die ausführlichste dieser Legenden, die Arbeit des Mönches Christian, unmöglich ein Falsum sein könne und dass sie also dem Ende des 10. Jhr., dem Zeitalter des h. Adalbert, angehöre und in Hinblick auf ihre rein historischen Kapitel sozusagen als die älteste Chronik der Böhmen bezeichnet zu werden verdiene"⁴³. W konstatacji tej dzieje badań nad *Legendą Krystiana* jakby zatoczyły koło: pierwszy badacz tej *Legendy* Balbín określił ją po łacinie jako pierwsze czeskie dzieło historiograficzne; to samo na początku XX w. stwierdził po niemiecku Pekař. Monografia Pekařa, w której ustosunkował się do hagiografii świętych Ludmiły i Waclawa („Nuže — v studii této chceme především ukázati, že Dobrovský a Dobner nemněli pravdu, že stali se obětí velkého kritického omylu, že domnělý padělek 14. stol. je »původní dílo 10 stol.« Jde tu o nejrozsáhlejší naši legendu o sv. Ludmile a sv. Václavu, sepsanou mnichem Křišťanem, vlastně Kristiánem, Lžikristiánem Dobrovského.”)⁴⁴, spotkała się z licznymi polemicznymi wypowiedziami, co przyczyniło się do opublikowania przez Pekařa odpowiedzi. „Tím jsme vlastně se vším, co proti mému stanovisku Bretholz pověděti dovedl, hotovi. »Hlavních mých argumentů se totiž Bretholz vůbec nedotkl«, leč několika rozpačitými poznámkami, plnicími celkem jednu stranu a vlastě referujícími o některých málo z hlavních důvodů mých.”⁴⁵ Pekař skupił się najpierw na samej przedmowie do *Legendy*, aby ustalić jej czas powstania. W swoich analizach skierował się ku charakterystycznym jego zdaniem wyrażeniom, typowym, dla okresu wczesnego średniowiecza, zarazem świadczących o wczesnym pochodzeniu dzieła. Zajął się on także kwestią porównawczej analizy *Legendy Krystiana* z innymi utworami z kręgu hagiografii świętych Ludmiły i Waclawa oraz świętych Cyryla i Metodego.

Pekař był także pierwszym historykiem, który teksty *Subtrahente se* (inaczej znana jako *Legenda Wattenbacha*) i *Recordatus aviae sue*, dotychczas uznawane za osobne utwory poświęcone świętej Ludmile, ogłosił za wyciągi z *Legendy Krystiana*. Uważał on także, że teksty traktujące o świętej Ludmile stanowią część większej całości. Opierając się na datacji tych dwóch fragmentów na drugą połowę XII w. lub początek XIII w., przesunął datację dzieła Krystiana na okres przed 1200 r. Uznał on, że

⁴³ J. Pekař, *Die Wenzels-*, przedmowa.

⁴⁴ Tenże, *Nejstarší*, 1903 s. 1-2.

⁴⁵ Tamże, s. 298.

Legenda Krystiana była źródłem dla Kosmasa, a także dla autora utworu *Oriente iam sole* i dla Dalimila. Tezy Pekařa nie znalazły głębszego oddźwięku w społeczeństwie, a także wśród uczonych; część z nich popierała jego ustalenia, a część zwalczała.

Jednym z przeciwników tez młodego historyka czeskiego okazał się František Vacek (1858-1940), historyk, ksiądz i specjalista od historii agrarnej. Wystąpił on dwukrotnie na forum Czeskiego Królewskiego Towarzystwa Nauk – 15 i 22 grudnia 1902 r., a prezentacje te zostały zwieńczone publikacją kilku tekstów⁴⁶. Pekař przyszedł na wykład Vacka, po którym wywiązała się między nimi żywa dyskusja. Oponent Pekařa wskazywał na wiele elementów w *Legendzie Krystiana*, które jego zdaniem świadczyły o tym, że przekaz ten jest późnym fałszerstwem, przykładowo określenie świętego Augustyna terminem *magnificus doctor*, było dla Vacka równoznaczne z tytułem *doctor ecclesiae*, który to termin został mu przyznany dopiero w 1298 r.: „Spisovatel legendy nazývá sv. Augustina »magnificus doctor«. Jak známo z dějin čestný název doktora čili učitele církevního přidáván byl sv. Augustinu teprve v předposledním desetiletí XIII. století, načež papež Bonifác VIII. r. 1298 prohlásil světece za doctora ecclesiae. Nechceme říci, že by slova doktor ve smyslu učence nemohlo užito býti o sv. Augustinu již dávno před tím, ale celý ten titul »magnificus doctor«, ukazuje k době, kdy světec obecně zván byl učitelem církevním”⁴⁷. W ramach dalszych zarzutów podniósł, że wzmianka o Cyrylu, jako o osobie współczesnej świętemu Augustynowi, świadczy o pomyleniu Cyryla-Konstantyna z Cyrylem Aleksandryjskim, a także wzmianka o konwersji Bułgarów na chrześcijaństwo ma świadczyć o późnej tradycji bułgarskiej Vacek uważał inaczej niż Pekař, że *Subtrahente se* zostało napisane zupełnie innym stylem niż *Legenda Krystiana*. Ocenił też, że części dotyczące Wacława i Ludmiły zostały spisane w XII w., a prolog pod koniec XIII bądź na początku XIV w. W artykule opublikowanym w czasopiśmie Hlídka⁴⁸ uznał Vacek, że na zlecenie mniszek żyjących w klasztorze świętego Jerzego na praskich Hradczanach w XII w. powstał utwór o życiu świętej Ludmiły, który został rozszerzony o część poświęconą świętym Cyrylowi i Metodemu. Autorem miał być mnich ze słowiańskiego opactwa w Sazawie.

⁴⁶ F. Vacek, *Legenda Kristiánova, prameny její a čas sepsání*, Časopis Národního Muzea 77, 1903, s. 72-85, 395-405, 487-492 oraz nr 78, 1904, s. 65-86.

⁴⁷ Tenże, *Legenda* 77, 1903, s. 73.

⁴⁸ F. Vacek, *Legenda Kristiánova*, Hlídka 20, 1903 s. 433-434.

Josef Kalousek (1838-1915) też wpisał się na listę oponentów tez głoszonych przez Pekařa, chociaż uznawał rękopisy zielonogórski i królowodworski, słynne fałszerstwa za autentyczne⁴⁹. Swoje krytyczne uwagi opublikował w artykule w czasopiśmie *Osvěta*⁵⁰, gdzie zwrócił uwagę na trudności z datacją *Legendy Krystiana*. J. Kalousek zajął się przede wszystkim kwestią porównania *Legendy Krystiana* z *Kroniką* Kosmasa. Nie zgodził się on ze zdaniem Pekařa, że po narracji Kosmasa już nikt nie byłby w stanie pisać na te tematy bez uwzględnienia dzieła dziekana praskiego. Wierzył on także, że intencja, która przyświecała autorowi *Legendy*, mogła wpłynąć na styl jego pisania. Kalousek sądził także, że „Kristián i Kosmas byli oba dobří vypravovatelé, ale v přítomném případě měl každý jinou vůli, jiný účel: Kosmas psal kroniku českou, jemu tedy náleželo také vyprávěti, co z pověstí věděl a co si myslí o počátcích národa českého, i psal skutečně dosti obšírně o pohanské době; Kristiánův úmysl byl však jiný, vykládá o tom sám v předmluvě: on chtěl psáti »utrpení blahoslaveného Václava a zároveň jeho báby Lidmily blahoslavené paměti«⁵¹”.

Zdaniem Josefa Kalouska wiele fragmentów *Legendy Krystiana* przemawia przeciwko tezie, iż jest to źródło z X w. Jego zdaniem są to następujące elementy: wzmianka o niedocenianiu własnych świętych w Czechach w porównaniu z krajem Lotaryngów i Karolingów; tytułowanie świętego Augustyna doktorem⁵²; dawanie jałmużny w postaci pieniędzy; przedstawienie Bolesława I jako okrutnego mordercy, czego – zdaniem Kalouska – nie zrobiłby prawdziwy syn. Kalousek uważał też, że proroctwo świętego Metodego zapowiadające pomyślność Przemyslidów miałyby sens dopiero po wymarciu dynastii (1306 r.). Za najważniejsze uznał jednak pojawienie się w *Legendzie Krystiana* wspomnianego wyżej motywu *variemus nos*, który jego zdaniem nie pozostawia wątpliwości, iż utwór ten jest XIV-wiecznym fałszerstwem.

Josef Pekař – odpowiadając Kalouskowi – wyraził zdziwienie, że ten nie zajął się całością jego koncepcji, a jedynie wybranymi fragmentami. Zdziwił się również, że Kalousek nie dostrzegł, że rękopisy zawierające tekst niemal identyczny z fragmentami

⁴⁹ Bohumil Jiroušek, *Josef Kalousek v zákulisí sporu o Rukopisy (80. léta 19. století). Několik poznámek k tématu*, [w:] *Čas pádu Rukopisů*, red. Dagmar Blümlová, Bohumil Jiroušek, České Budějovice 2004 s. 136-142.

⁵⁰ J. Kalousek, *Nejstarší kronika česká?*, *Osvěta* 33, 1903, s. 108-127.

⁵¹ Tamże, s. 114.

⁵² Zob. polemikę z tym poglądem w Pekař, *Die Wenzels-*, s. 276.

Legendy Krystiana z nie zostały przez niego uznane za wyciągi z dzieła Krystiana⁵³. W swojej wypowiedzi przytoczył szereg argumentów przemawiających za tym, że znalezione fragmenty (w tym wówczas nowo odkryte) są wyciągami z obszerniejszego utworu. Pekař zwrócił uwagę na trzy znamienne fakty:

- a) że nie wszystkie przywołane fragmenty zaczynają się w tym samym miejscu
- b) że fragmenty te są identyczne lub niemal identyczne z odpowiednimi passusami

Legendy Krystiana.

- c) że nie opisują całości fabuły.

W efekcie odrzucił on poglądy Kalouska i w swojej polemice podkreślił fakt, iż *Legenda Krystiana* ma jednorodny charakter, a ponadto posługuje się słownictwem łacińskim typowym dla X w. Uważał on także, że XIII-wieczne utwory korzystały z *Legendy Krystiana*⁵⁴.

Kalousek w swojej odpowiedzi nie zgodził się z tezami Josefa Pekařa. Zakwestionował sposób posłużenia się przez Pekařa metodą filologiczną, co uniemożliwiło, jego zdaniem, ustalenie rzeczywistych relacji między analizowanymi tekstami. Nie zgodził się także z poglądem Pekařa o jednolitym stylu *Legendy Krystiana*, a także odrzucił próbę uznania pewnych stwierdzeń za typowe dla X w. Uważał on także za nieprawdopodobne, aby za świętego Waclawa zniesiono karę śmierci – jak podaje *Legenda Krystiana* – co przemawia przeciwko jej wiarygodności. Pekař w odpowiedzi na tekst Kalouska przywołał nowy argument na swoją korzyść, a mianowicie wskazał na kolejny wyciąg z *Legendy Krystiana* – za który uznał utwór *Recordatus*. Zauważył on także, że nie można datować tekstu jedynie na podstawie incydentalnego pojawienia się w nim jednego terminu.

Dyskusja wokół *Legendy Krystiana*, jaka zrodziła się za sprawą Josefa Pekařa, zaczęła zataczać coraz szersze kręgi i wciągać w swój, jakże pochłaniający wir, nowych dyskutantów. Kolejnym, który włączył się do debaty nad utworem Krystiana, był Berthold Bretholz (1862-1936), czesko-niemiecki historyk i archiwista⁵⁵. Bretholz dokładnie zrelacjonował polemikę pomiędzy Pekařem a Kalouskiem, doceniając dokonania obydwu uczonych. W odniesieniu do istoty sporu doszedł do konkluzji, iż

⁵³ J. Pekař, Nejstarší kronika česká, Český Časopis Historický, 1903 nr 9, s.128-130.

⁵⁴ Zob. Pekař, *Die Wenzels*, s. 277.

⁵⁵ B. Bretholz, *Neueste Literatur über Pseudochristian*, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellschriften deutscher Geschichten des Mittelalters 29, 1904, s. 480-489.

porównując Kosmasa z Krystianem nie można nigdzie wskazać na jakiś fragment, który dowodziłby bezpośredniej zależności jednego źródła od drugiego. Niemniej zauważył też, że jeżeli porówna się duże fragmenty tekstów z Kosmasa i Krystiana mówiące o tym samym wydarzeniu, to jest oczywiste, że Kosmas nie mógł korzystać z *Legendy Krystiana*. Na tej podstawie uczony brneński przyjął, iż *Legenda Krystiana* jest tekstem powstałym po *Kronice* Kosmasa. W zakończeniu artykułu Bretholz przyznał jednak, że Krystian opracował swoje dzieło na podstawie źródeł, które sięgają głęboko w przeszłość, przekazując informacje, które nigdzie indziej się nie zachowały lub które nigdzie w podobny sposób nie zostały przedstawione: „Pekars Ausführungen gemeinsam mit Kalouseks Entgegnungen haben so viel sicher erwiesen, dass Christian, wer immer sich unter seinem Namen verbirgt, mit Quellen gearbeitet hat, die weit zurückreichen, dass er Nachrichten überliefert, die sonst nicht oder nicht in der Weise bekannt sind”⁵⁶. Pekař w swojej odpowiedzi brneńskiemu historykowi odniósł się krytycznie do jego tez. Podobnie jak w przypadku polemiki z Kalouskiem, zarzucił Bretholowi, iż ten nie ocenił całościowo i nie zrozumiał jego teorii. Nie podzielał także poglądów, jak i obaw, jakie żywił brneński archiwista odnośnie do stosunków pomiędzy *Kroniką* Kosmasa a *Legendą Krystiana*. Pekař uważał za oczywiste, że Kosmas przerabiał na swoje potrzeby to, co znalazł w *Legendzie Krystiana*.

Berthold Bretholz odpowiedział Pekařowi w dwóch artykułach⁵⁷, skupiając się przede wszystkim na relacji pomiędzy *Kroniką* Kosmasa a *Legendą Krystiana*. Zajął się głównie kwestią przeniesienia grobu Podziwena, sługi świętego Wacława⁵⁸; uważał także, że brak przywołania w *Legendzie Krystiana* żywotu świętych Wacława i Ludmiły świadczyć miał, jego zdaniem, o późnej dacie powstania, a także sądził, że nie mogło dojść do powstania utworu hagiograficznego poświęconego świętej Ludmile w momencie, kiedy wątpiono w jej świętość. Bretholz uważał także, że Kosmas nie opisywałby początków dynastii Przemyślidów i nie zamieszczał informacji, że czyni to z potrzeby zachowania tej wiedzy dla potomnych za życia. Ostatecznie uznał, że Krystian pisał krótko po Kosmasie i zarazem niezależnie od niego.

⁵⁶ Tenże, tamże, s. 489.

⁵⁷ Tenże, *Cosmas und Christian*, *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 9, s. 70-121; Tenże, *Zur Lösung der Christianfrage*, tamże, *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 10, s. 1-81.

⁵⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum*, wyd. Tenże, [w:] MGH SRG N.S. tom II, Berlin 1923, s. 228. Autor przywołał informacje z księgi trzeciej z rozdziału 55.

Pekař nie zgodził się z tezami brneńskiego archiwisty i ponownie wyraził ubolewanie z powodu nieodniesienia się przez Bretholza do całości teorii przez siebie głoszonych. Oceniał on także wcześniejszy przegląd literatury dotyczący kwestii *Legendy Krystiana* za bezwartościowy i bezkrytyczny. Odniósł się także do kwestii relacji pomiędzy utworem praskiego dziekana kapituły a dziełem Krystiana ze względu na fakt, iż dla Bertholda Bretholza nie ulegało wątpliwości, iż Kosmas nie korzystał z *Legendy Krystiana*. Nie zgodził się on także z Bretholzem w kwestiach związanych z kultem świętej Ludmiły i przytoczył własne argumenty oraz uznał się zupełnym zwycięzcą w polemice ze swoimi oponentami naukowymi.

Sama dyskusja nad *Legendą Krystiana* zataczała coraz szersze kręgi. Pekař nie tylko otrzymał odpowiedź od Bertholda Bretholza, ale także od Oswalda Holdera-Eggera (1851-1911)⁵⁹. Niemiecki uczoney uznał za zbędne prowadzenie dyskusji z Josefem Pekařem, gdyż – jak pisał – Pekař bardziej ceni sobie chwałę Czechów niż prawdziwą naukę. Zauważył on także, że dla Kosmasa kult Ludmiły był czymś obcym, co jego zdaniem przemawia przeciwko powstaniu *Legendy* jeszcze w X wieku. Mimo tej krytyki Holder-Egger docenił wartość przygotowanej przez Pekařa edycji *Legendy Krystiana*, co oczywiście nie przeszkodziło mu dostrzeżeniu pewnych błędów.

Josef Pekař napisał także monografię tej problematyki w języku niemieckim⁶⁰, mającą umożliwić tym uczonym, którzy nie znają języka czeskiego, zaznajomienie się z jego argumentami. Swoje argumenty przemawiające za autentycznością *Legendy Krystiana* sformułował następująco: „Das Resume kann ganz kurz gefasst werden. Die grosse Legende des Mönches Christian ist unzweifelhaft ein authentisches Werk aus dem Ende des 10. Jh., denn: 1. Es ist bisher von niemandem ein einziges stichhaltiges Argument, das ihre Echtheit in Frage stellen könnte, angeführt worden (vgl. S. 262 bis 278 oben). 2. In dem ganzen Werke ist irgend ein Motiv der Fälschung oder irgend eine Spur von fälschender Absicht nirgends zu entdecken; im Gegenteil verrät sein Autor nicht selten eine historischkritische, der gewöhnlichen legendären entgegengesetzte Tendenz (S. 278 bis 280, S. 225, 246). 3. Die Legende Christians kündigt sich durch ihre Prologe wie durch eine Reihe direkter unverdächtiger Anspielungen als literarisches

⁵⁹ W czasopiśmie *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* ukazały się polemiczne bardzo krótkie teksty O. Holdera-Eggera, nr 30, z. 3, 1905, s.730; nr 31, z. 3, z 1906 s. 748; nr 32, z. 2, 1907, s. 528-530.

⁶⁰ J. Pekař, *Die Wenzels*, Prag 1906.

Produkt aus dem Zeitalter des zweiten Prager Bischofs Adalbert an (S. 154–161) ; ihre allgemeine Analyse zeigt dann völlig überzeugend, dass das Werk sich überall, wo es die staatlichen, kirchlichen oder überhaupt die inneren Verhältnisse berührt, als eine Frucht des älteren Mittelalters kundgibt (S. 154–176); einzelne solche Stellen schliessen überhaupt die Möglichkeit aus, dass die Legende später als im 11. Jh. verfasst sein könnte (z. B. in partibus Lutheringorum et Carlingorum, S. 156, die Verwüstung Mährens usque in hodiernum diem, 159, provincia Sclavorum Psov, 166, das Schwanken zwischen den Terminen rex, dux, die Erwähnung der slavischen Messe usque hodie, 161), einige weisen direkt auf die zweite Hälfte des 10. Jh. als die einzig mögliche Abfassungszeit hin (die Erwähnung der Burg Melnik als civitas noviter constructa, S. 162, si qui vero supersunt 162, ora plurimorum sciencium hoc, 160, quod quia plurimis patet, 160). Was die formale Seite betrifft, steht die Einheitlichkeit des Werkes ausser Zweifel; Sprache und Stil entsprechen dem 10. Jh. (S. 172—176). 4. Durch die spezielle Analyse (S. 176 —261) ist festgestellt worden, dass die grosse Legende Christians a) nirgends die Benützung von Quellen verrät, die nach dem J. 983 —990 verfasst worden sind, event. einer späteren Zeit angehören könnten oder müssten, b) dass der Inhalt und Charakter der Informationen und Kenntnisse des Autors ehestens aus dem Ende des 10. Jh., ja teilweise ausschliesslich unter der Voraussetzung, dass der Mönch Christian nur in der angegebenen Zeit sein Werk verfasst, habe erklärlich ist (S. 177–183, 198, 218,238,242,246); dasselbe gilt c) von seinem Standpunkte und von der der Legende zeitlich gebührenden Stelle in der Entwicklungslinie der Ludmila- und Wenzelstradition : hier überall ergibt die Analyse das bestimmte Resultat, dass die Legende nur gegen das Ende des 10, oder am Anf. des 11. Jh. verfasst sein kann (S. 218, 252–255); d) ein Datum Christians – dass nämlich der hl. Wenzel im J. 929 ermordet wurde – erweist sich als richtig entgegen der festen, vor mehr als einem Jahrhunderte begründeten Annahme der modernen Geschichtsforschung (S. 255–261). 5. Die äusseren Gründe führen zu dem Resultate, dass schon der Chronist Kosmas die Legende Christians gewiss gekannt und benützt hat und dass auch in alten Sermonen des 11. – 12. Jh. und wahrscheinlich auch im Wolfenbütteler Kodex Gumpolds ihre Spuren zu finden sind (S. 131–153)⁶¹. Warto zauważyć, że po ukazaniu się tej pracy dyskusja nad dziełem Krystiana ucichła i to aż do okresu krótko przed milenium śmierci świętego

---

⁶¹ Tamże, s. 281-282.

Wacława, które zorganizowano w 1929 r.⁶² Pierwszym autorem, który po latach pobudził ponownie dyskusję w tym zakresie był już wcześniej wymieniony František Vacek⁶³. Zajął się on kwestią ustalenia daty śmierci świętego Wacława i znaczeniem jego kanonizacji dla utworzenia biskupstwa w Pradze. Vacek skierował swoją uwagę ku *Legendzie Krystiana*, której przypisał późną datację. Wykorzystał on także historię o Podziwieniu, aby udowodnić, że Krystian inspirował się *Kroniką* Kosmasa. Uznał także, że stwierdzenia mające nadać temu utworowi starożytny charakter, były w rzeczywistości dziełem fałszerza, starającego się imitować archaiczny styl.

Václav Novotný (1869-1932), jeden z uczniów Jaroslava Golla, wyraził swoje wątpliwości co do wczesnego spisania *Legendy Krystiana* już znacznie wcześniej, w swoim po dziś dzień sztandarowym dziele czeskiej historiografii, syntezie czeskich dziejów⁶⁴. Planował także napisać specjalną monografię o *Legendzie Krystiana*, do czego jednak nie doszło. Do swoich wątpliwości Novotný powrócił jednak w 1929 r., w publikacji poświęconej świętemu Wacławowi⁶⁵. Historyk ten uznał *Legendę* za utwór powstały w 1142 r. w kręgu mniszek świętego Jerzego na Hradczanach. W odpowiedzi Josef Pekař postawił Novotnému dwanaście pytań, dotyczących autentyczności *Legendy Krystiana*⁶⁶, a ten zdążył udzielić odpowiedzi tylko na dwa spośród nich. Dalszą dyskusję przerwała śmierć Novotnego (14.7.1932 r.).

Za życia Pekařa ukazało się jeszcze kilka prac zajmujących się tematyką *Legendy Krystiana*; pierwszą z nich napisał Jan Slavík (1885-1978)⁶⁷, uczeń Pekařa. Uznał on, że Krystianowi nie udało się pogodzić dwóch narracji i stąd otrzymaliśmy dwukrotnie: Cyryla, Drahomirę, Wacława i translację. Wyszedł on od przypuszczenia, że Krystian znał wiele faktów z życia i epoki świętego Wacława. Część tych faktów – jak uważał Jan Slavík – przeczyła sobie, co autora *Legendy* wprawiało w zdumienie i dezorientowało. To, że sprzeczności zachodzące pomiędzy tymi faktami konfundowały

⁶² Petr Placák, *Svatováclavské milénium. Česi, Němci a Slováci v roce 1929*, Praha 2002.

⁶³ Vacek swoje uwagi zawarł w kilku tekstach w jednym czasopiśmie pod wspólnym tytułem: F. Vacek, *Úvahy a posudky o literatuře svatováclavské*, Sborník historického kroužku 27, 1926 s. 33-57; nr 28, 1927, s. 1-10, 89-96; nr 29, 1928, s. 44-48; r 30, 1929, s. 6-30, 82-113.

⁶⁴ V. Novotný, *České dějiny*, Díl I. Část I. *Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912, s. 228.

⁶⁵ V. Novotný, *Český kníže Václav Svatý. Život, památka, úcta*, Praha 1929.

⁶⁶ J. Pekař, *Zpravy*, Český Časopis Historický 35, 1929, s. 38-42.

⁶⁷ J. Slavík, *Dvojitost dějů a osob v legendě Kristiánově*, [w:] *K dějinám československým v období humanismu: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám, 1872-1932*, red. B. Jenšovský, B. Mendl, Praha 1932, s. 32-44.

Krystiana, ma wskazywać, że *Legenda* powstała znacznie później niż w X w. Kolejną osobą, która zajęła się *Legendą Krystiana* był czeski neolatynista Bohumil Ryba (1900-1980), autor licznych studiów nad łaciną średniowieczną w Czechach⁶⁸. Zbadał on filiację rękopisów *Legendy*, w efekcie opowiedział się on za ustaleniami Josefa Pekařa o powstaniu *Legendy Krystiana* u schyłku X w. dodając kilka argumentów przemawiających za autentycznością utworu, w efekcie.

W 1934 r. Pekař miał jeszcze okazję powtórzyć swoje ustalenia na temat dzieła Krystiana w obszernym pierwszym tomie Svatováclavskiej kolekcji⁶⁹. Niebawem jednak zmarł (1937 r.), a jego śmierć zamknęła pewien okres w dziejach historiografii *Legendy Krystiana*. Jak łatwo zauważyć, omawiany okres bardzo mocno różnił się od poprzedniego; możemy dostrzec radykalne zmiany w podejściu do problemu. Nowy okres to dominacja jednego historyka i jego poglądów, mocno zarazem odmiennych od panujących dotychczas. Historyk ten konsekwentnie i z całą mocą zwalczał przeciwne mu tezy, wykazując jednocześnie dużą odporność na wszelkie polemiki i kontrargumenty. Mam wrażenie, że gdyby Josef Pekař nie stanął tak mocno w obronie utworu Krystiana, to prawdopodobnie sam utwór nie wzbudziłby aż tak wielkiego zainteresowania w środowisku naukowym w tym okresie i mógłby już na dobre pozostać i funkcjonować w nauce historycznej jako fałszerstwo, z już raz na zawsze przypiętą łatką podejrzanego tekstu. Charakterystyczną cechą tego okresu była także znamienna cisza w dyspucie naukowej w latach 1906-1929. Prace Pekařa odcisnęły znaczące piętno na losach dalszej dyskusji nad autentycznością *Legendy Krystiana*.

1.4. Druga faza dyskusji - od Václava Chaloupeckiego do 1980 r.

Nowy okres w dziejach badań *Legendy Krystiana* otworzył uczeń Josefa Pekařa, Václav Chaloupecký (1882-1951)⁷⁰. Jego ustalenia w znacznej mierze odbiegały od

⁶⁸ B. Ryba, *Legenda Kristiánova s hlediska textové kritiky*, Listy Filologické 59, 1932, s. 112-121, 237-245.

⁶⁹ *Svatováclavský Sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého, I Kníže Václav svatý a jeho doba*, red. K. Guth et al., Praha 1934.

⁷⁰ M. Ducháček, *Václav Chaloupecký Hledání československých dějin*, Praha 2014.

poglądów Josefa Pekařa⁷¹. W swojej obszernej pracy poświęcił on wiele miejsca filiacjom i związkom pomiędzy poszczególnymi utworami o świętym Waclawie i o świętej Ludmile. Były to następujące utwory: *Fuit in provincia Boemorum*; *Crescente fide*; *Diffundente sole*; *Legenda Gumpolda* oraz *Factum est*. Chaloupecký wydał także we wspomnianej pracy kilka źródeł z zakresu hagiografii świętych Waclawa, Ludmiły (i nie tylko): *Fuit in provincia Bohemorum*; *Diffundente sole*; *Crescente fide* (redakcja czeska)⁷²; *Beatus Cyrillus*; *Tempore Michaelis imperatoris* (zwana też inaczej legendą morawską); *Legendę Krystiana* w rękopisie z Böddeken; *Factum est*, a także inne utwory.

Pierwszym tekstem, na który swoją uwagę skierował Chaloupecký, był utwór poświęcony świętej Ludmile – *Fuit in provincia Bohemorum*. Uznał on, że ten przekaz posiadał zarówno łacińską, jak i starosłowiańską wersję, a obszerniejsza z tych wersji miała także zawierać opis translacji ciała świętej Ludmiły. Uważał on też, że *Crescente fide* i *Fuit* mają podobną strukturę narracyjną. Wnioskując na podstawie znanej daty spisania *Legendy Gumpolda*, a zarazem przyjmując, że Gumpold korzystał z treści zawartych w *Crescente fide*, datował on *Fuit* na drugą połowę X w. Wyszedł on także z założenia, że skoro pierwsza starosłowiańska legenda pominęła milczeniem świętą Ludmiłę, to męczennicy tej w hagiografii starosłowiańskiej musiano poświęcić oddzielny utwór. Chaloupecký doszedł do wniosku, że skoro pierwsza starosłowiańska legenda o świętym Waclawie i zachowane fragmenty innego starosłowiańskiego utworu o świętym Waclawie mają podobną strukturę i zbliżony świat idei, to musiały zostać spisane przez tego samego autora. Starosłowiański utwór poświęcony świętej Ludmile datował na czas przeniesienia relikwii Ludmiły z Tetína do Pragi.

Uczeń Pekařa próbował też zidentyfikować dwa spośród trzech źródeł Kosmasa, które wymienia on w swojej *Kronice*, a mianowicie w pierwszej księdze, w rozdziale piętnastym: *Privilegium Moraviensis ecclesie*, *Epilogus eiusdem terre atque Boemie*,

⁷¹ V. Chaloupecký, *Svatováclavský Sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého, II 2 Prameny X. století Legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svaté Ludmile*, Praha 1939. Chaloupecký już w 1938 r. zareagował na tekst: Závěš Kalandra, *Kosmas a Kristián o původu státu*, *Dějiny a přítomnost* 2, 1938 r. 1, s. 1-23; swoim tekstem: V. Chaloupecký, *Přemyslovská pověst a Kristián*, *Český Časopis Historický* 44, 1938, s. 327-338.

⁷² Pełny tekst redakcji czeskiej został odnaleziony później przez Jaroslava Ludvíkovskiego i wydany w 1958 r.

*Vita vel passio sanctissimi nostri patroni et martyris Wenceslai*⁷³. Historycy czescy różnie identyfikowali te trzy tajemnicze źródła⁷⁴. Chaloupecký uznał *Privilegium* za kontynuację następujących utworów: *Żywota Metodego*, *Żywota świętego Klemensa z Ochrydy* oraz *Powieści lat minionych*. Drugie ze źródeł, a mianowicie *Epilogus eiusdem terre atque Boemie* zidentyfikował z *Diffundente sole*, któremu przypisał kluczową rolę w rozwiązaniu zagadki *Legendy Krystiana*. Chaloupecký był przekonany, że autor *Diffundente sole* korzystał ze wspomnianego *Privilegium* oraz z *Fuit in provincia Bohemorum*, a także ze źródeł zaginionych. Uważał zarazem, że *Diffundente sole* było źródłem dla *Legendy Krystiana*. Takiego stosunku pomiędzy *Diffundente sole* a *Legendą Krystiana* dowodzi, zdaniem Chaloupeckiego odmienny stosunek obydwu autorów do opisywanej rzeczywistości; mianowicie Krystian, jak sądził, spoglądał na wydarzenia, np. na chrystianizację Moraw, w sposób bardziej „nowoczesny” niż autor *Diffundente sole*. Uważał on także, że na starszeństwo *Diffundente* wskazuje jego struktura literacka, zbliżona do struktury *Fuit*. Utrzymywał także, że nie można datować *Legendy* na podstawie motywu *variemus nos*, który uznał za powszechnie występujący zwrot i zbyt mało charakterystyczny. Uczeń Pekařa żywił przekonanie, że *Diffundente sole* powstało jako utwór broniący starosłowiańskiej liturgii, który miał wykazać, że kiedy władcy z dynastii Przemyślidów wspierali tę liturgię, to ich władztwo rosło w siłę. Chaloupecký poświęcił mniej uwagi innym utworom hagiograficznym o świętym Wacławie. Przyjmował, że *Crescente fide* było źródłem *Legendy Krystiana*, natomiast *Legenda Gumpolda* w niewielkim stopniu została wykorzystana przez Krystiana. Chaloupecký datował powstanie czeskiej wersji *Crescente fide* na koniec panowania Bolesława I Srogięgo, a wersji bawarskiej przed rokiem 973.

Chaloupecký ostatecznie uznał *Legendę Krystiana* za kompilację wczesnych przekazów poświęconych historii Czech i Moraw, stwierdzając „VI. HODNOTA KRISTIÁNOVA JAKO HISTORICKÉHO PRAMENE. Po kritickém rozboru obsáhle legendy Kristiánovy můžeme si položití otázku; jaká je její historická hodnota, jaký je

⁷³ Cosmae Pragensis *Chronica Bohemorum*, s. 35.

⁷⁴ Warto w tym miejscu przytoczyć uwagę o *Privilegium* zawartą w czeskim tłumaczeniu *Kroniki Kosmasa: Kosmova kronika česká*, przełożyli Karel Hrdina, Marie Bláhová, Praha 2012, s. 38, przypis 85. „Privilegium, výsada: zde listina udělující výsady. Privilegium církve moravské, bývá ztotožňováno s různým listinami, ale také s legendou Beatus Cyrillus, spolehlivá identifikace však neexistuje (viz. D. Třeštík, *Kosmova kronika*, str. 54). Vzhledem k tomu, že Kosmas používá termin privilegium výhradně pro listiny, nepřichází jiná interpretace v úvahu”.

její význam v naší literatuře? Soud náš v mnohém se bude lišiti od soudu Pekařova. Aniž bychom pak chtěli umenšiti zásluh Pekařových o správnější poznání tak významného díla historického jakým Kristián nadále zůstává, sotva budeme moci se znamenitým našim historikem souhlasiti v tom, že Kristiánovo »historické sepsání je práce původní«, koncipovaná především »na základě dobrých tradic ústních«, že není to »naprosto nějaká mosaika ze sebraných zlomků prací cizích«, ba ani v názoru, že legenda Kristiánova »je před Kosmou nejdůležitější naše práce historická, prvá česká kronika«. Ba spíše uvěříme tu Kristiánovi samému, že to, o čem psal, »našel již vypsáno v skládáních rozličných« a že se pokusil toliko, jak opět sám doznává, tato sepsání opravit a doplniti. Ve skutečnosti po kritickém rozboru pramenů legendy Kristiánovy zůstává v jeho práci původního poměrně dosti málo»⁷⁵. Jego zdaniem dzieło Krystiana było mechaniczną kompilacją, pozbawioną jednolitej kompozycji. Autor *Legendy*, według Chaloupeckiego, stawiał sobie za cel rozpowszechnienie kultu świętego Wacława; przy tym opowiadał się za Sławnikowcami, a był niechętny pierwszym Przemysłidom. Pomimo tego, że historyk uważał *Legendę Krystiana* za nieskładną kompilację, zgadzał się ze zdaniem Pekařa, iż napisana była jednolitym stylem. Uważał on także, że zachowane XII-wieczne fragmenty *Legendy* dowodzą, iż przekaz ten nie mógł powstać później. Ostatecznie Chaloupecký doszedł do wniosku, że *Legenda Krystiana* została skompilowana pod koniec X w. Znamienne, że datacja ta była zbieżna z ustaleniami Josefa Pekařa. W wielu innych kwestiach dotyczących *Legendy Krystiana* poglądy Chaloupeckiego znacznie odbiegały od wyobrażeń jego mistrza. Chaloupecký dość swobodnie obchodził się z źródłami, o czym świadczy potraktowanie przywołanego już wcześniej *Privilegium*. Myślę, że jego postawa odegrała dużą rolę w swoistym „otwarciu puszeki Pandory”, tzn. dotychczas twarda linia obrony autentyczności *Legendy Krystiana*, budowana przez Pekařa, została przez Chaloupeckiego mocno naruszona. Zmieniło to relacje w obrębie hagiografii, a dodatkowo przyczyniło się do zaskakujących rozwiązań naukowych, otwierając wrota do ataku na kwestię datacji, a także prawdziwości *Legendy Krystiana*.

Pierwszym historykiem, który odniósł się do poglądów wyrażonych przez Chaloupeckiego był Jan Vilikovský (1904-1946), profesor historii literatury, latynista i historyk wczesnej czeskiej i słowackiej literatury. Uczynił to w recenzji książki

⁷⁵ V. Chaloupecký, *Svatováclavský Sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého*, II 2 *Prameny X. století Legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svaté Ludmile*, Praha 1939, s. 303.

Chaloupeckiego⁷⁶, gdzie zgodził się jedynie z częścią poglądów głoszonych przez tego autora, w tym z poglądem o relacji, jaka zachodzi pomiędzy *Fuit* oraz *Legendą Krystiana*. Przyjął on także, że opis translacji świętej Ludmiły w *Legendzie Krystiana* jest bardziej zbliżony do pozostałych fragmentów tego dzieła niż do *Fuit*. Vilikovský odrzucił pogląd Chaloupeckiego o dacie *Diffundente sole* na X w., a także o rzekomej pierwotności tego dzieła w stosunku do *Legendy Krystiana*. Jako pierwszy uczony zwrócił uwagę na fakt, iż autor *Diffundente sole* zamieniał kadencje *Legendy Krystiana* na *cursus velox*; fakt ten nie pozostawiał wątpliwości co do pierwotności *Legendy* w stosunku do *Diffundente sole*.

Warto już w tym miejscu przywołać postać Jaroslava Ludvíkovskiego (1895-1984), czeskiego latynisty, profesora na Uniwersytecie Brneńskim. Już w latach 40. XX w. został on zaangażowany przez Václava Chaloupeckiego do współpracy przy książce *Na úsvitu křesťanství*⁷⁷, zawierającej tłumaczenia z łaciny na język czeski pewnej grupy legend łacińskich, tj. *Crescente fide*, *Diffundente sole*, *Legendy Krystiana*, *Tempore Michaelis imperatoris*, *Factum est* oraz *Oriente iam sole*, nieco później napisał także pewne krytyczne uwagi odnoszące się do tematu *Legendy Krystiana*⁷⁸. Latynista ten powrócił do dyskusji nad kwestią autentyczności kontrowersyjnego żywota w 1949 r., o czym piszę niżej.

Kolejnym historykiem, który zabrał głos w dyskusji dotyczącej *Legendy Krystiana* był Rudolf Urbánek (1877-1962), ostatni uczeń Jaroslava Golla, specjalista przede wszystkim w zakresie historii Czech XV w. Napisał on monumentalną, dwutomową pracę poświęconą *Legendzie Krystiana*, jak i pozostałym utworom hagiograficznym dotyczącym świętego Wacława i świętej Ludmiły⁷⁹. W swojej pracy skupił się on przede wszystkim na relacjach zachodzących pomiędzy rękopisami *Legendy Krystiana* i uznał rękopis G5 za najważniejszy i zarazem za najstarszy spośród wszystkich rękopisów. Urbánek sądził, że każde słowo *amen*, które pojawia się w tekście, oznacza zakończenie pewnej części narracyjnej, a każda część miała zostać wzięta z innego źródła, powstałego w innym czasie. Uznał on także, że rozdziały 1-5

⁷⁶ Recenzja J. Vilikovský, *Naše věda* 20, 1941, s. 81-94.

⁷⁷ *Na úsvitu křesťanství. Z naší literární tvorby doby románské v stol. IX. –XIII.* uspořádal V. Chaloupecký, Praha 1942.

⁷⁸ J. Ludvíkovský, *Několik poznámek k výkladu legendy Kristiánovy*, *Naše věda* 22, 1943, s. 17-24.

⁷⁹ R. Urbánek, *Legenda t.zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských a václavských a její autor*, Praha 1947-1948.

stanowiły jądro opowieści, natomiast rozdziały 6-8 i prolog miały zostać dodane później, tak jak to, zdaniem Urbánka, widać w rękopisie XIX B 1 i obecnie już nieistniejącym rękopisie X₁. Kolejne rękopisy traktował jako kolejne stadia powstawania dzieła Krystiana. Natrafił on na liczne poprawki w rękopisach XII B 2, VIII A 28 i XIX B 1, bazujących na tekście rękopisu G5, co uznał za prace jednej grupy pisarzy.

Urbánek uważał, że Krystian zapożyczył treści z rękopisu z Bøddeken, a zaś teksty *Subtrahente se* i *Recordatus* stanowiły osobne utwory. Trwał on także na stanowisku, że Krystian zapominał napisać o Metodym, który został wspomniany w rękopisie z Bøddeken. Sądził on także, że pewne słowa, które odnajdujemy w rękopisie z Bøddeken są lepsze niż w G5, dochodząc do wniosku, że Krystian wykorzystał cały rękopis z Bøddeken do stworzenia swojego dzieła. *Diffundente sole* datował na XI w., przy czym nie uzasadnił tego w żaden sposób. Z kolei *Fuit* ma być młodsze od *Diffundente*, lecz starsze od *Crescente fide*, ponieważ to ostatnie nie zawiera żadnych informacji o Metodym, a pierwsze ma ich niewiele. Urbánek sądził także, że to Krystian korzystał z *Diffundente sole*. Stał on na stanowisku, że *Crescente fide*, *Fuit* oraz *Legenda Gumpolda* stanowiły źródło dla Krystiana i tak też zostały one przez niego przebadane.

Na podstawie swoich badań tekstualnych Urbánek doszedł również do wniosku, że zarówno rękopis z Bøddeken, jak i *Diffundente sole* korzystały niezależnie z tego samego źródła. Zwrócił on szczególną uwagę na historię o Strojmirze, zawartą w *Legendzie Krystiana* uznając, że pochodzi ona z ludowej historii, opowiadającej o Bedřichu, przeciwniku Borzywoja II. Poświęcił on także specjalną uwagę kwestii Podziwena, pomocnika i sługi świętego Wacława. Ostatecznie Urbánek doszedł do wniosku, że *Legenda Krystiana* została napisana przez Bavora z Nečtin (1290-1332), opata klasztoru benedyktynów w Brzewnowie, który miał być też autorem licznych fałszerstw. Opat ten posłużył się imieniem Krystiana jako pseudonimem literackim.

Praca Rudolfa Urbánka spotkała się z recenzją Václava Chaloupeckiego⁸⁰, który docenił ucznia Golla, niezmordowanego w zbieraniu perełek w literaturze. Spostrzegł przy tym brak oryginalności jego koncepcji, a także zarzucił mu przygniatanie czytelnika ogromną ilością szczegółów, jak również wykorzystywaniem bardzo starej

⁸⁰ Recenzja Václava Chaloupeckiego, *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských a václavských a její autor*, Český časopis historický 48-48, 1947-1948, s. 287-303.

literatury, co tylko odwracało uwagę czytelnika od głównego wątku. Chaloupecký stwierdził, iż Urbánek bardziej jest glosariuszem niż autorem oryginalnej pracy. Uczeń Pekařa nie zgodził się ze zdaniem Urbánka o zależności Krystiana od tzw. „Vyprávění o zlych letech po smrti krále Přemysla Otakara II.”⁸¹ Uważał on, podobnie jak wcześniej Pekař, że należy odwrócić stosunek zależności pomiędzy tymi utworami. Skrytykował on Urbánka za zignorowanie starsłowiańskich legend o czeskich świętych, a także za powiązanie ich z opactwem na Sazawie i z opatem Božetěchem, któremu przypisał autorstwo *Epilogu* i *Privilegium*, o których wspomina Kosmas.

Rudolf Urbánek doczekał się także krytycznej recenzji ze strony Závařa Kalandry (1902-1950), filologa i filozofa o poglądach marksistowskich⁸². Nie zgodził się on z wieloma poglądami głoszonymi przez Urbánka i nie zaakceptował powstawania *Legedy Krystiana* stopniowo. Doszedł bowiem do przekonania, że jedność była celem fałszerza, powątpiewał także w traktowanie rękopisu Bøddeckiego jako osobnego utworu. Stał on na stanowisku, że uwagi Urbánka o rodzajach gramatycznych słów i ich właściwym użyciu lingwistycznym mają sens tylko i wyłącznie z czysto gramatycznego punktu widzenia. Kalandra odrzucił również pomysł, iż *Diffundente sole* było źródłem dla *Legedy Krystiana*. Marksistowski filozof docenił jednak w Urbánku to, iż nie dał wpoić sobie utrwalonej tradycji, ani nie uległ stereotypowi, a zarazem przyniósł wiele nowych obserwacji i przytoczył właściwe, podstawowe tezy przeciwko fałszywym poglądom rozprzestrzeniającym się od czasów Pekařa.

Autor wyżej wspomnianej recenzji niewiele później napisał własną książkę dotyczącą m.in. tematyki *Legedy Krystiana*⁸³. W pierwszej części zajął się on się kwestią interpretacji mitów czeskich dlatego też skierował swoją uwagę również na *Legendę Krystiana*. Kalandra wyśmiał próby dotarcia do historycznego jądra legend, bez dostępu do innych niezależnych źródeł. Negatywnie ocenił on także argumenty Pekařa, zaś jego metodę badawczą uznał za mało wnikliwą. Wielokrotnie zarzucał mu i innym zwolennikom autentyczności niewystarczające zgłębianie problematyki źródeł.

⁸¹ Jest to część z tzw. drugiej kontynuacji *Kroniki Kosmasa*. Do pierwszej zalicza się Kanonika Wyszehradzkiego oraz Mnicha Sazawskiego, do drugiej zaś: Wincentego, Jarlocha, losy króla Przemysła Otakara II, Opowieść o złych latach po śmierci króla Przemysła Otakara II. Dalsze dopiski funkcjonują w czeskiej historiografii jako „Letopisy české”. Por. J. Nechutová, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 73-83 oraz s. 255-257, gdzie dalsza literatura.

⁸² Z. Kalandra, *Vznik a prameny Kristiánovy legendy. Kritické poznámky k nové knize Rudolfa Urbánka*, Český Časopis Historický 48-48, s. 565-582.

⁸³ Tenže, *České pohanství*, Praha 1947.

Bardzo krytycznie i nieprzychylnie ocenił styl pisarski Krystiana, dostrzegając u niego błędy, które tłumaczył zmianą poprawnych lekcji, jakie zachowały się w brewiarzu ołomunieckim i w utworze *Tempore Michaelis imperatoris*. Historyk ten uważał, że poprawna forma gramatyczna nie może wywodzić się z czegoś, co jest gramatycznie niepoprawne. Ogłosił on wspomniany brewiarz jako jedno z głównych źródeł Krystiana i doszedł do wniosku, że *Kronika* Kosmasa była źródłem Krystiana w opisie chrztu Borzywoja. Mniemał także, że utwór *Fuit* został wykorzystany przez autora *Subtrahente se*, które traktował jako osobny przekaz. Kalanadra starał się dowiedzieć, iż zachowane fragmenty *Subtrahente se* są częścią większej legendy poświęconej postaci świętej Ludmiły. Owa legenda świętej Ludmiły miała zostać wzbogacona o treści zawarte w *Crescente fide* i w *Legendzie Gumpolda*. Dziełko to (*Subtrahente se*), a także inny fragment *Legendy – Recordatus* uważał za dalsze źródła *Legenda Krystiana*. Krystian miał wykorzystać *Recordatus* przy pisaniu własnego utworu. Odrzucił on pogląd o starej XII-wiecznej metryce rękopisu z Bōddeken, sformułowany na podstawie brzmienia zapisanych w nim imion własnych. Sądził, że każda osoba nieposługująca się językiem słowiańskim mogła przyczynić się do powstania takiego właśnie zapisu imion.

Kalandra, także z powodu opisanych w *Legendzie* wielu kwestii, takich jak chociażby grupowe chrzty, niepasujących, jego zdaniem do tego czasu, przesądzał o nieuznaniu autentyczności *Legendy Krystiana*. „Vedle přímých časových narážek je u Kristiána ještě množství archaických názvů a několik poznámek o institucích, které ve 12. nebo ve 14. století už neexistovaly. K nim patří starobylý zvyk společného křtu o velikonoční a svatodušní sobotě, kněžské manželství [...], rodové zřízení a především otroctví⁸⁴”. Marksistowski filozof zwrócił także uwagę na kwestię relacji, jakie zachodzą pomiędzy *Legendą Krystiana* a *Kroniką* Kosmasa. Doszedł do wniosku, że Kosmas nie znał *Legendy Krystiana*. To ustalenie skłoniło go do przyjęcia poglądu, że to Krystian korzystał z utworu Kosmasa. Uważał on także, że Krystian zapożyczył informacje o Strojmirze i o Mielniku-Pšovie z dzieła Dalimila. Kalanadra wykorzystywał każdy możliwy argument, jako element opowiadający się przeciwko autentyczności *Legendy*. Według niego wszystko działało na niekorzyść Krystiana, nawet to, co Pekař uważał za element wspierający autentyczność *Legendy Krystiana*. Doszedł do wniosku, że autor musiał być osobą współczesną Janowi IV z Dražic, być może był to

---

⁸⁴ Tenže, s. 92

augustiański mnich. Odrzucił próby zaliczania go w poczet albo dynastii Przemyślidów albo rodu Sławnikowiców. Warto przytoczyć jego konkluzję: „Sen o Kristiánově pravosti je dosněn. Zdál-li se to komu být krásný sen, byl to to přece jen klam a mam. Je třeba se z něho konečně probrat; skutečnost ukazuje zpátky k Dobrovskému”⁸⁵.

Po publikacji tekstu przez Kalandrę do dyskusji nad *Legendą Krystiana* powrócił czeski latynista, specjalista od literatury oświecenia, Jaroslav Ludvíkovský, który już wcześniej zabierał głos na ten temat. Opublikował on recenzję pracy Kalandry⁸⁶ i pochwalił nowoczesne podejście i świeżą interpretację tematu. Z uznaniem odniósł się także do szerokiego ujęcia przez niego tematu, skrytykował jednak zarówno jego metodę badawczą, jak i wnioski do których doszedł. Badania Kalandry nad rytmiką Krystiana uznał za powierzchowne i niestaranne. Poddał krytyce ustalenia Kalandry, jakoby Krystian głównie kopiował inne utwory. Zwrócił także uwagę na fakt, iż pomiędzy zachowanymi rękopisami *Legendy Krystiana* zachodzą niewielkie różnice. Ludvíkovský odrzucił także tłumaczenie fragmentu *Legendy Krystiana* autorstwa Kalandry, dotyczące sprawowania liturgii słowiańskiej. W odniesieniu do wzajemnych relacji zachowanych tekstów powrócił do poglądu, że *Subtrahente se* i *Recordatus* stanowią jednorodne części *Legendy Krystiana*. Brneński latynista skrytykował też Kalandrę za niewystarczającą znajomość prac Bohumila Ryby i Josefa Pekařa, a także za powierzchowne podejście do rękopisów *Legendy Krystiana*, zwłaszcza tych, które określił on jako autentyczne. Ludvíkovský skrytykował także pogląd Kalandry na rękopis z Bøddeken i występujących tam nazw własnych oraz ich form, Wzywając do pogłębionych studiów nad słownictwem *Legendy Krystiana*. Sposób opisanie niektórych wydarzeń w *Legendzie* uznał Ludvíkovský jako odpowiednie dla końca X w. Powrócił do poglądu Pekařa o zależności *Kroniki* Kosmasa od *Legendy Krystiana*. Negując pogląd, iż *Legenda Krystiana* miała czerpać z „Vyprávění o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II.” czy z *Kroniki* Dalimila. Uznał on również motyw *variemus nos* za popularny w różnych epokach i z tego względu nieprzydatny do datacji rękopisów. Na podstawie własnych studiów nad rękopisami *Legendy* brneński Latynista odrzucił tezę o możliwości powstania tego dzieła w okresie między 1333 a 1342 rokiem.

---

⁸⁵ Tenže, s. 208.

⁸⁶ J. Ludvíkovský, *O Kristiána I (Záviš Kalandra, České pohanství, Praha 1947)*, *Naše věda* 26, 1948-1949, s. 209-239.

Jaroslav Ludvíkovský nie poprzestał jedynie na zrecenzowaniu książki Závaša Kalandry, lecz podjął się też oceny pracy Rudolfa Urbánka⁸⁷. Sprzeciwił się traktowaniu słowa *amen* jako swoistego rozdzielacza poszczególnych części *Legendy Krystiana* i budowaniu w ten sposób części składowych utworu. Na podstawie swoich badań, doszedł bowiem do wniosku, że *Subtrahente se* i *Recordatus* stanowią części *Legendy Krystiana* tzn. są wyciągami z niej. Odniósł się także do kwestii rodzaju gramatycznego słowa *pagus* i doszedł do przekonania, że użycie rodzaju żeńskiego w *Legendzie Krystiana* (wydanie Pekařa) jest bardziej poprawne niż rodzaju męskiego w rękopisie z Bøddeken, m. in. ze względu na kwestie znaczeniowe. *Pagus* w rodzaju żeńskim może oznaczać obszar, zatem można po nim się przemieszczać. Ponadto zauważył, że Krystian lepiej cytuje Wulgatę niż rękopis z Bøddeken.

Ludvíkovský ponownie przyjrzał się kwestii relacji *Legendy Krystiana* i innych fragmentarycznych utworów, traktowanych przez część historyków jako wyciągi z *Legendy Krystiana*, a przez część uważanych za niezależne utwory, które miały zostać wykorzystane przez Krystiana; chodzi mianowicie o wspomniane już *Subtrahente se*, *Recordatus* czy rękopis z Bøddeken. Uznał on je – podobnie jak to zrobił we wcześniejszych recenzjach – za części *Legendy Krystiana*. O diagramie Urbánka zawierającym więcej hipotetycznych dzieł niż zachowanych sądził, iż jest absurdalny. Brneński latynista odrzucił też ostateczny pogląd Urbánka jakoby *Legenda Krystiana* była fałszerstwem. Niebawem Jaroslav Ludvíkovský opublikował kolejny tekst dotyczący *Legendy Krystiana*⁸⁸, który poświęcił w całości rytmice. Wychodząc od dotychczasowego stanu badań nad cursusem w ogóle, zaproponował nową metodę badań nad rytmiką średniowiecznych łacińskich tekstów. Za pomocą tej metody zbadał wiele tekstów, a w tym także *Legendę Krystiana*. Na tej podstawie doszedł do wniosku, że rytmika, jaką udało mu się wykryć w *Legendzie Krystiana*, jak najbardziej pasuje do X w. Uzyskany rezultat badawczy uznał za kolejny argument przemawiający za autentycznością dzieła⁸⁹.

⁸⁷ J. Ludvíkovský, *O Kristiána II (Rudolf Urbánek, Legenda tzv. Kristiána 1947-1948)*, Naše věda 27, 1950, s. 158-173, 197-216.

⁸⁸ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 169-190.

⁸⁹ Skromne omówienie tego bardzo ważnego tekstu w tym miejscu wynika z faktu, iż ta praca zostanie szerzej przywołana w trzecim rozdziale tej rozprawy.

W 1955 r. Ludvíkovský opublikował kolejny artykuł o *Legendzie Krystiana*⁹⁰, w którym skupił się na stosunku *Crescente fide* i *Legendy Gumpolda* do dzieła Krystiana. Doszedł on do wielu identycznych przekonań, które głosił już wcześniej Josef Pekař, dotyczących wzajemnych relacji tych trzech źródeł. Ludvíkovský dowodził, iż chociaż Krystian korzystał z *Crescente fide*, to jednak musiała być to wersja starsza, inna od znanych wówczas wersji *Crescente fide*. Ostatecznie uznał, że *Legendę Krystiana* musiano spisać przed 1000 r. Kilka lat później Ludvíkovský odkrył i wydał dotąd nieznaną, kompletny tekst czeskiej redakcji *Crescente fide*⁹¹. Odnalazł go w *Passionale Stuttgarckim*, w kodeksie pochodzącym z opactwa benedyktyńskiego w Zwiefalten, przechowywanym w Württembergische Landesbibliothek. W sumie Ludvíkovský poświęcił całkiem pokaźną liczbę artykułów tematyce dzieła Krystiana⁹², którą to serię zakończył kolejnym wydaniem *Legendy Krystiana* i jej przetłumaczeniem na język czeski w 1978 r. Przyczynił się on także do powstania kilku prac swoich studentów, poświęconych różnym aspektom *Legendy Krystiana*. Część z nich pozostała w archiwum uniwersyteckim⁹³, część z nich ujrzała światło dzienne w postaci publikacji naukowych⁹⁴.

W dyskusję naukową nad *Legenda Krystiana* włączyli się kolejni uczeni. Najpierw warto przywołać postać Zdeňka Fiali (1922-1975), czeskiego źródłoznawcy, a zarazem kierownika Katedry Nauk Pomocniczych i Archiwistyki na Uniwersytecie Karola w Pradze. Skupił się on przede wszystkim na kwestiach związanych z nazewnictwem osadniczym⁹⁵. Fiala nie zwracał większej uwagi na dotychczasową i

⁹⁰ J. Ludvíkovský, *Crescente fide, Gumpold a Kristián. Příspěvek k datování legendy Kristiánovy s dodatkem o dnešním stavu této otázky*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, D: Řada literárněvědná nr 1 1954, s. 48-66 (dalej jako SPFFBU Řada D).

⁹¹ J. Ludvíkovský, *Nově zjištěný*, s. 56-68.

⁹² Z ich listą można się zaznajomić w: *Legenda Christiani Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmile ave eius*, wyd. J. Ludvíkovský, Praha 2012, s. 169-170 [reedycja wydania z 1978 r.].

⁹³ Rudolf Ambro, *Skladba vedlejších vět, vazeb participiálních a infinitivních v Kristiánově legendě. Příspěvek ke stylistickému rozboru*, rozprawa doktorska przechowywana na Uniwersytecie Masaryka w Brnie, [1954]; Marie Julínková, *Slovník Kristiánovy legendy a jeho charakteristika*, rozprawa doktorska przechowywana na Uniwersytecie Masaryka w Brnie, [1959]; L; Neubauerová, *Kristián a Kosmas*, rozprawa doktorska przechowywana na Uniwersytecie Masaryka w Brnie.

⁹⁴ Hana Jedličková, *Über den Gebrauch der Kasus und Präpositionen in der Legende Christians und in Ut Annuncietur*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica*, nr 4, 1960, s. 55-77; Dlena Dohnalová–Hadravová, *Ablativy absolutní v Kristiánově legendě, Listy filologické* 109, 1986, s. 141-146. i inne.

⁹⁵ Z. Fiala, *O pražském názvosloví v legendě Kristiánově*, *Československý Časopis* 18, 1970, s. 265-282; Tenže, *Über den privaten Hof Boleslavs I. in der Christian-Legende*, *Medievalia Bohemica* 3,

zarazem już pokażną historiografię *Legendy Krystiana*. Analizując terminologię osadniczą dzieła Krystiana, historyk ten uznał, iż ów przekaz mógł powstać dopiero w XII lub XIII w. Na jego uwagi odpowiedział Jaroslav Ludvíkovský artykułem poświęconym kwestiom nazewniczym⁹⁶; uznając, że Fiala nie przeprowadził wystarczającej analizy pozwalającej mu na wydatowanie *Legendy Krystiana*. Brneński filolog podtrzymał swój pogląd o wczesnym spisaniu dzieła także już po publikacji przez Fiałę monografii poświęconej specjalnie tematyce *Legendy Krystiana*⁹⁷.

Warto wspomnieć o jeszcze jednym uczonym zajmującym się *Legendą Krystiana*. Był nim Oldřich Králík (1907-1975), ołomuniecki bohemista⁹⁸. Uważał on ją za autentyczną, jednak nie zwracał specjalnej uwagi na kwestię datacji tego utworu.

Omawiany okres, od śmierci Josefa Pekařa w 1937 r. aż do 1980 r., charakteryzował się ogromną różnorodnością ustaleń. Historycy i przedstawiciele innych dyscyplin naukowych głosili najróżniejsze poglądy o *Legendzie Krystiana*, od tych uznających ją za autentyczne źródło pochodzące z X w., po traktujące ją za przekaz powstały bądź to w XIII, albo też w XIV w.

1.5. „Era Dušana Třeštíka” - od 1980 r. do 2016 r.

Rok 1980 otworzył nową erę w dziejach badań nad *Legendą Krystiana*, którą rozpoczął Dušan Třeštík (1933-2007), czeski mediewista specjalizujący się we wczesnych dziejach państwa czeskiego i Wielkich Moraw. Historyk ten sformułował dziesięć tez o *Legendzie Krystiana*⁹⁹. Uznał on *Subtrahente se* i *Recordatus* za jednorodne części *Legendy Krystiana*, tak jak to wcześniej przyjmowała część uczonych, ponadto doszedł do przekonania, że zawartość *Legendy Krystiana* wykorzystywano w utworach hagiograficznych pochodzących tak z XIII, jak i XIV w.

1971, s. 3-25; Tenže, *O církevně-chronologické terminologii v legendě Kristiánově*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3-4, 1971, s. 15-37; Tenže, *O pramenach tak řečeného Dalimila k jeho historii sv. Václava*, Československý Časopis 1971, s. 871-900; Tenže *O Kristiánových znalostech historie 10. století*, Československý Časopis 21, 1973, s. 389-398.

⁹⁶ J. Ludvíkovský, *Civitas Pragensis a metropolis Pragensis v Kristiánově legendě*, SPFFBU Řada F Umněnovědná 16, s. 7-16.

⁹⁷ Z. Fiala, *Hlavní pramen legendy Kristiánovy*, Praha, 1974; Recenzja J. Ludvíkovský, Listy Filologické 98, 1975, s. 164-172.

⁹⁸ O. Králík, *Kosmova Kronika a předchozí tradice*, Praha 1976.

⁹⁹ D. Třeštík, *Deset tezí o Kristiánově legendě*, Folia Historica Bohemica 2, 1980, s. 7-33.

Stwierdził on także, że nie istnieją dowody na wykorzystywanie treści zawartych w *Legendzie Krystiana* przez młodszych autorów. Uważał, że nie mamy dowodu na to, że Krystian korzystał z jakiegokolwiek utworu spisane po 994 r., zaś w jego dziele nie da się wskazać na jakiegokolwiek anachronizmy. Twierdził także, że *Legenda Krystiana* nie mogła zostać spisana między 997 a 1039 r. ze względu na nieistnienie w tym czasie kultu świętego Wojciecha w Czechach i na Morawach, zgodził się więc z Jaroslavem Gollem, że trzeba przyjąć, iż utwór jest autentyczny, dopóki ktoś nie znajdzie twardego dowodu świadczącego o późniejszym jego powstaniu.

W kolejnym roku ukazała się niewielka pod względem objętości książka Třeštíka, przedstawiająca początki dynastii Przemyślidów¹⁰⁰. Wiele miejsca w tej pracy poświęcił refleksji nad najstarszymi legendami o świętej Ludmile, świętym Waclawie oraz *Legendzie Krystiana*. Stała się ona podstawą jego późniejszej obszernej rozprawy wydanej w 1997 r.¹⁰¹; tezy tej ostatniej pracy zostały jednak znacząco poszerzone w stosunku do wcześniejszej. W pracy z 1997 r. Třeštík porusza szeroko kwestie związane z początkami czeskiej państwowości, od VII w. aż do śmierci świętego Waclawa. Autor podtrzymał swój wcześniejszy pogląd o autentyczności *Legendy Krystiana*. Był przekonany o jednorodności *Legendy*, której dowodził przez ukazanie stosowania pewnych identycznych lub bardzo podobnych zwrotów w różnych jej częściach. Zauważył on, że najstarszy znany fragment *Legendy Krystiana* pochodzi z XII w., co wyznacza *terminus ante quem* powstania tego utworu najpóźniej na to stulecie. Pokazał on także, jakie związki zachodzą pomiędzy Krystianem a hagiografią świętego Waclawa spisaną w XIII w. Jego zdaniem, utwory te czerpały z treści zawartych w *Legendzie Krystiana*. Uważał, że nie było odwrotnego stosunku, tj. wykorzystywania przez fałszerza hagiografii z XIII w. do spisania *Legendy Krystiana*, jak sugerowała część czeskich historyków¹⁰². Przeprowadził on także badania nad związkami, jakie zachodzą pomiędzy hagiografią wyżej wspomnianych świętych a żywotem świętego Emmerama, autorstwa biskupa Fryzyngi Arbeona oraz powiązaniem *Legendy Krystiana* z XIII-wiecznymi utworami hagiograficznymi. Třeštík powrócił także do starszej teorii, którą

---

¹⁰⁰ D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1981.

¹⁰¹ Tenże, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935)*, Praha 1997. W niniejszej pracy będę się posługiwać kolejnym wydaniem, pochodzącym z 2008 r., zatem opublikowanym już po śmierci autora.

¹⁰² Tamże, s. 117-137.

głosił np. Václav Novotný, o istnieniu niezachowanej do dziś Legendy X, stanowiącej źródło dla wielu utworów z kręgu hagiografii o świętym Wacławie.

Polemizował też z poszczególnymi argumentami badaczy tak w zakresie nieadekwatnej terminologii, jak np. rzekomych anachronizmów Krystiana przy opisie realiów X w.. Jak przykład wskazaliśmy później także na kwestię mostu, który pojawia się w jednym z cudów świętego Wacława opisanego przez Krystiana. „Možné ovšem také je, že onen dřevěný most, který měl Kristián na mysli, nebyl vůbec sjízdný pro vozy a že to byla pouhá látka pro pěší, jakou si představoval Novotný. Kristiánův text totiž zrovna tak připouští výklad, že vozkové vůbec nechtěli pokračovat přes most s vozem a že od počátku počítali s tím, že přenesou Václavovo tělo na ramenou. Technicky bylo v 10 století možné obojí.¹⁰³” Wzmianka o nim nie musi zdaniem Třeštíka przemawiać przeciwko wczesnemu spisaniu *Legendy Krystiana*, gdyż most ten mógł istnieć na długo przed pierwszą wzmianką o nim w źródłach pisanych.

Poglądy Dušana Třeštíka zostały powszechnie zaakceptowane w środowisku czeskich oraz zagranicznych historyków¹⁰⁴. Pojawiły się także prace polskich historyków poświęconych tematyce *Legendy Krystiana*: Jacka Banaszkiwicza¹⁰⁵, Agnieszki Kuźmiuk-Ciekanowskiej¹⁰⁶, Joanny Aleksandry Sobiesiak¹⁰⁷ oraz Joanny Nastalskiej-Wiśnickiej¹⁰⁸. Pierwsza z wymienionych uczonych w swojej monografii analizowała *Legendę Krystiana* z punktu widzenia jej stosunku do dynastii Przemyślidów tzn. obrazu dynastii Przemyślidów, jaki wyłania się z *Legendy Krystiana*,

---

¹⁰³ Tamże, s. 136

¹⁰⁴ Między 1980 a 2007 r. ukazało się kilka prac innych autorów poświęconych *Legendzie Krystiana*. H. Kølln, *Die Wenzelslegende des Mönchs Christian*, Historisk-filosofske 76, Kopenhagen 1996; tenże, *Prěmyslovská pověst v Kristiánově legendě a Kosmove kronice*, Bibliotheca Strahoviensis 1, 1995, s. 25-44; Jan Kalivoda, *Historiographie oder Legende? Christianus monachus und sein Werk im Kontext der mitteleuropäischen Literatur des 10. Jahrhunderts*, Beiträge zur Altertumskunde 141, 2001, s. 136-154.

¹⁰⁵ J. Banaszkiwicz, *Gumpold Vavřinec a Kristián, čili krátce o tom, jak se sněžná a severní Bohemia stávala součástí „požehnané” Evropy*, [w:] *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, red. Jan Klápště, Eva Plešková, Josef Žemlička, Praha 2003, s. 47-52.

¹⁰⁶ A. Kuźmiuk-Ciekanowska, *Mnich Krystian i jego stosunek do św. Wojciecha*, *Studia Źródłoznawcze* 43, 2005, s. 19-26; Taż, *Święty i historia: Dynastia Przemyślidów i jej bohaterowie w dzieł mnicha Krystiana*, Kraków 2007; Taż, *Mnich Krystian i trzej najwięksi bohaterowie historii czeskiej (Przemysł, Borzywoj i Wacław)*, [w:] *Średniowiecze w rozjaśnieniu*, red. Krzysztof Skupieński, Warszawa 2010, s. 143-149.

¹⁰⁷ J. A. Sobiesiak, *Kto i jak zabił św. Wacława? Świadectwo źródeł X wieku*, [w:] Tamże, s. 189-197.

¹⁰⁸ J. Nastalska-Wiśnicka, *Rex martyr. Studium źródłoznawcze nad legendą hagiograficzną św. Wacława (X-XIV w.)*, Lublin 2010.

w tym wizerunku samego Waclawa. Badała także stosunek *Legandy Krystiana* do żywotów z XIII w. Co do kwestii autentyczności oraz czasu powstania zgadzała się ona z wówczas panującym poglądem Dušana Třeštíka. Z kolei Joanna Nastalska-Wiśnicka w swojej monografii podjęła się szerszej analizy zawartości utworów hagiograficznych poświęconych osobie świętego Waclawa, w tym zarówno utworów łacińskich, jak i staro-cerkiewno-słowiańskich od X do XIV w.

Powszechna akceptacja poglądów Dušana Třeštíka o charakterze *Legandy Krystiana* została raz zakłócona krótkim artykułem Petra Kubína (ur. 1967), który ukazał się, w księdze pamiątkowej przygotowanej dla Josefa Žemličky w 2007 r.¹⁰⁹ W swojej rozprawie Kubín nawiązał do wspomnianych już wyżej pytań, jakie swego czasu Josef Pekař zadał Václavovi Novotnemu co do autentyczności *Legandy Krystiana*. Poddął on w wątpliwość autentyczność *Legandy Krystiana* i uznał ją za XII-wieczne źródło, powstałe z inspiracji mniszek z klasztoru świętego Jerzego na praskim Hradzie, aby wesprzeć odbudowę klasztoru po jego zniszczeniu w XII w. Kubín szczególną rolę przypisał informacjom Kosmasa o braku lub słabości kultu świętej Ludmiły i wątpliwościach, jakie wobec tego kultu mieli wyrażać biskupi prasy do czasu objęcia praskiego stolca biskupiego przez Daniela I (urzędował w okresie 29.7.1148 – 9.8.1167¹¹⁰). Na tekst Kubína zareagował polemiką David Kalhous (ur. 1978), historyk, mediewista, specjalista w zakresie wczesnych dziejów państwa czeskiego, który problematyce *Legandy Krystiana* poświęcił dysertację doktorską¹¹¹. Petr Kubín nie pozostał bierny¹¹².

¹⁰⁹ P. Kubín, *Znovu o Kristiána*, [w:] *Od knížat ke králům. Sborník ku příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, red. Eva Doležalová, Robert Šimůnek, Praha 2007, s. 63-72.

¹¹⁰ Marie Bláhová, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 715.

¹¹¹ D. Kalhous, *Znovu o Kristiána. Replika*, Časopis Matice moravské 126/2, 2007, s. 411-417. Tenże, *Kristiánova Legenda a počátky českého polického myšlení*, Brno 2005. Dziękuję za możliwość skorzystania z tej rozprawy Panu Profesorowi Davidowi Kalhousowi za wyrażenie zgody na zapoznanie się z tą pracą.

¹¹² P. Kubín, *Odpověď na repliku Davida Kalhouse o Kristiánovi*, Časopis Matice moravské 129/1, 2009, s. 171-175. D. Kalhous, *K historické metodě aneb nad pravostí Kristiánovy legendy*, tamże, s. 177-183. Uczestniczyłem w konferencji „Cyrilometodějská tradice ve středověkých Čechách – kontinuita nebo diskontinuita” w Ołomuńcu na Uniwersytecie Palackiego dnia 27 listopada 2014 r., na którą byli zaproszeni obydwaj historycy. Koncepcje Petra Kubína poddano zdecydowanej krytyce. Chociaż również nie podzielam jego ustaleń o czasie spisania *Legandy Krystiana*, to jednak uważam, że głoszenie poglądów, uważanych za kontrowersyjne czy błędne, jest niezwykle pożyteczne dla rozwoju badań, gdyż zmusza każdą ze stron do poszukiwania nowych argumentów i pozwala na weryfikację własnych poglądów.

Petr Kubín uważał, że gdyby Krystian pisał naprawdę z nakazu świętego Wojciecha, a sam kult świętej Ludmiły miałyby się rozszerzyć na całe terytorium diecezji praskiej, to nie ograniczyłyby się on jedynie do klasztoru świętego Jerzego na praskim Hradzie. Sądził, że gdyby rzeczywiście doszło do uroczystej translacji relikwii świętej Ludmiły, to biskupi prasy uznaliby jej kult. David Kalhous zwrócił uwagę na kwestię różnego podejścia praskich biskupów do kultu świętej Ludmiły. Uznał on za błędne poglądy Kubína o rozwoju kultu świętych w średniowieczu i jego funkcjonowania; według Kalhousa Kubín przypisywał funkcjonowaniu kultu świętych zbyt ni automatyzm. Kalhous przywołał też fakt istnienia hagiografii świętej Ludmiły już w XI w. postrzegając on bowiem utwór hagiograficzny za mniej lub bardziej udaną próbę ustanowienia kultu świętych.

W późniejszych pracach Petr Kubín kilkakrotnie powracał do zagadnień związanych z określeniem czasu spisania *Legedy Krystiana*¹¹³, m.in. w monografii poświęconej siedmiu kultom przemysłidzkim¹¹⁴. Podtrzymał swój pogląd o spisaniu *Legedy* w XII w. w klasztorze mniszek świętego Jerzego na Hradczanach i powiązał ten fakt z osobą biskupa praskiego Daniela. Kubín zajął się także rozwojem kultu świętej Ludmiły i świętego Waclawa¹¹⁵.

Jako ostatni chciałbym przywołać w omówieniu literatury mój krótki artykuł odnoszący się do *Legedy Krystiana* i *Crescente fide*¹¹⁶, poświęcony związkom, jakie zachodzą między obydwoma tekstami. Przeprowadzone badania doprowadziły mnie do wniosku, że Krystian korzystał ze starszej wersji *Crescente fide*, która stanowiła podstawę dla obydwu zachowanych redakcji, tj. czeskiej i bawarskiej.

1.6. Podsumowanie dyskusji

---

¹¹³ *Svatý Václav Na památku 1100 výročí narození knížete Václava Svatého*, red. P. Kubín, Praha 2010; tenże, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011.

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ Tamże, s. 125-150.

¹¹⁶ W. Jasiński, *Legenda Krystiana a legenda Crescente fide. Przyczynek do badań nad wzajemnym stosunkiem dwóch żywotów czeskiego księcia i świętego*, [w:] *Stilo et animo. Prace historyczne ofiarowane Profesorowi Tomaszowi Jasińskiemu w 65. rocznicę urodzin*, red. M. Dorna, M. Matla, M. Sosnowski, E. Syska, współpraca W. Baran-Kozłowski, Poznań 2016, s. 149-157.

Historiografia *Legendy Krystiana* jawi się jako bardzo złożone i rozbudowane zagadnienie, w ramach którego od samego jej odkrycia, aż po dzień dzisiejszy powstała ogromna ilość artykułów i książek, tworzonych przez wiele generacji czeskich (i nie tylko czeskich) historyków, filologów oraz przedstawicieli innych dziedzin nauki. Ten utwór hagiograficzny wywoływał, wywołuje i będzie wywoływał emocje, polemiki i kolejne publikacje. Uważam, że sama dyskusja nad nim nie umilknie, ani w dalszej ani bliższej przyszłości. To, dlaczego to dzieło cieszyło i nadal się cieszy taką popularnością zainteresowaniem, nie powinno nas dziwić – wynika to przede wszystkim z samych treści i ich znaczenia dla czeskiej historii. Do najważniejszych zagadnień czeskiej historiografii, których nie da się należycie opracować bez zbadania *Legendy Krystiana*, należą m. in. początki państwa czeskiego, dzieje chrystianizacji Czech oraz początki dynastii Przemyślidów. To kluczowe zagadnienia czeskiej historiografii; zbadanie *Legendy Krystiana* pozwoli też na rekonstrukcję rzeczywistej filiacji żywotów i translacji świętego Wacława i świętej Ludmiły, co jest warunkiem *sine qua non* zbadania kultury duchowej elit wczesnośredniowiecznego państwa czeskiego.

Te kluczowe zagadnienia czeskiej historiografii nie pozwalały czeskim historykom na przechodzenie obojętnie obok przekazu *Legendy Krystiana*. Dokładając do tego wcześniejsze dokonania, temperamenty historyków, okoliczności i czasy, w których żyli i to, co na nich oddziaływało, staje się oczywiste, dlaczego dyskusja, jaka zrodziła się wokół *Legendy Krystiana* i towarzyszących jej tekstów, jest tak długa i różnorodna w metodach badawczych, osądach i punktach ciężkości. Mało które źródła doczekały się tak okazałej historiografii oraz uwagi, jak właśnie *Legenda Krystiana*.

Rozdział II. Wokół autora *Legendy Krystiana*

2.1. Wprowadzenie do dyskusji

W poprzednim rozdziale skupiłem się przede wszystkim na poglądach na sam utwór, a autor dzieła stał nieco w cieniu mojej narracji. W rozdziale tym stawiam sobie

za cel przedstawienie poglądów historiografii na postać Krystiana. To, co myśleli poprzedni historycy o autorze *Legendy* jest bardzo ważne z punktu widzenia mojej rozprawy; wynika przede wszystkim z trwałego powiązania kwestii *Legendy* z osobą Krystiana. Historycy prezentowali różne podejście na przestrzeni dziejów do kwestii tego, kim był Krystian i czym była *Legenda*, a jest przecież oczywiste, że jedna kwestia była od drugiej zależna.

2.2. Najstarszy etap badań - do początku XX w.

Pierwszą osobą, która zwróciła uwagę na postać Krystiana był Bohuslav Balbin (1621-1688), odkrywca drugiego rękopisu zawierającego *Legendę Krystiana*. Uważał go za syna Bolesława I Okrutnego, zwrócił także uwagę na kwestię powiązań Krystiana ze świętym Wojciechem i Sławnikowicami. Był przekonany, iż Strzeżysława, matka świętego Wojciecha, była siostrą Krystiana¹¹⁷. Kolejnym historykiem, który poświęcił swoją uwagę Krystianowi był Gelasius Dobner, który ostatecznie zidentyfikował go z Krystianem ze Skály urzędnikiem króla Przemysła Ottokara I¹¹⁸. Athanasius a s. Iosepho, augustinianin, pod swoim świeckim imieniem znany jako Eliáš Sandrich, uznał Krystiana za autora piszącego w X w. Jego zdaniem Krystian czuł się bardziej historykiem niż synem Bolesława Srogiego i z tego względu nie miał żadnych zahamowań, aby pisać źle o własnym ojcu¹¹⁹.

Josef Dobrovský uważał, że *Legenda* nie pochodziła z X w. W opisie źródła określił Krystiana następująco: „Das Leben der h. Ludmila und des h. Wenzeslai, welches Christianus de scala S. Ludmilae geschrieben haben will”. Uznał, że wstęp został sfalszowany i przez to całe dzieło jest nieprawdziwe, a fałszerz mógł dorobić sobie powiązania ze świętym Wojciechem i ze świętą Ludmiłą. Dobrovský uważał, że fałszerz całkowicie umyślnie przypisał sobie to imię, aby mógł napisać to, co chciał, był zaś kompilatorem i żył o wiele później po Kosmasie. Uczony próbował także

¹¹⁷ B. Balbín, *Epitome historica rerum bohemicarum*, Praga, 1677, s. 67; D. Kalhous, *Legenda Christiani*, s. 10.

¹¹⁸ *Wenceslai Hagek*, Praga 1772, s. 328-332; D. Kalhous, *Legenda Christiani*, s. 11-12. Por. także przypis nr 7.

¹¹⁹ *Vita s. Ludmilae s. Wenceslai*, wyd. A. a s. Iosepho, Praga 1767, s. 1-32; D. Kalhous, *Legenda Christiani*, s. 12-13.

umiejszcwić Krystiana fałszerza w czasie, poprzestał jednak tylko na domysłach i przypuszczeniach, według których autor *Legendy Krystiana* miał żyć w XIII bądź XIV w.¹²⁰ Swojej tezy Dobrovský w żaden sposób nie uzasadnił. Poglądy czeskich historyków i innych uczonych o Krystianie nie zmieniły się aż do końca XIX w. Podobnie, jak samą *Legendę* postrzegano jako fałszerstwo, tak też było i z jej autorem.

2.3. Wiarygodny autor czy fałszerz? - Josef Pekař i jego oponenti

Josef Pekař w swojej niemieckiej książce o *Legendzie Krystiana*, poświęcił jeden rozdział jej autorowi¹²¹. Wyszedł on z założenia, że dopiero kiedy udało mu się stwierdzić autentyczność *Legendy Krystiana*, to pojawiła się konieczność identyfikacji autora oraz zbadania czasów, w których pisał on swoje dzieło. Pekař zaczyna swoją refleksję nad osobą Krystiana od zwrócenia uwagi na prolog *Legendy*, w którym określa on siebie jako mnicha Krystiana i zwraca się do Wojciecha terminem *nepos*. Pekař uznał, że bez trudu można wywnioskować z zawartości jego utworu, że jest on Czechem. Zwrócił on także uwagę na użycie słowa *nos* w opisie sporu pomiędzy Świętopelkiem a Metodým¹²². Tą wzmiankę traktował on, jako kolejny dowód na czeskie pochodzenie autora *Legendy*. Przywołał także wzmiankę z ósmego rozdziału, odnoszącą się do łaski bożej, jaka miała spłynąć na Czechów¹²³ oraz określenie *communis patronus* w prologu utworu¹²⁴, zastosowane wobec Waclawa, będącego patronem zarówno świętego Wojciecha, jak i autora *Legendy*. Wskazał on także na deklarację Krystiana, wedle której miał on tworzyć swoje dzieła opierając się na już

¹²⁰ J. Dobrovský, *Kritische Versuche*, Prag 1803, s. 23-28, s. 23.

¹²¹ J. Pekař, *Die Wenzels- und Ludmila- Legenden und die Echtheit Christians*, Prag 1906, s. 283-292.

¹²² *Quorum exempla nos quoque videntur respicere qui eisdem passibus conamur incedere, quoniam qui domum vicini sui conspicit concremari, suspectus esse debet de sua*. Jest to ostatnie zdanie pierwszego rozdziału cytowane za tekstem rękopisu G5. W mojej rozprawie doktorskiej posługuję się własnymi odczytami rękopisów *Legendy Krystiana*, przede wszystkim głównego rękopisu G5 a nie edycją Jaroslava Ludvíkovskiego. Por. rozdział 4 punkty 4.1.1 i 4.1.2., szczególnie aneks tej pracy.

¹²³ *Et ad hoc laudem et gloriam nominis sui et ad declarandum beati viri meritum pius Dominus fieri dignatus est, quo sole clarius cunctis pateret gentibus, quod Deus omnipotens genti bohemos iam dudum ad se converse, magnum sua pietate patronum preparasset, confirmante scriptura quia in omni gente qui timet eum et operatur iusticiam acceptus est illi, et quia ubi habundavit, delictum superhabundavit et gracia*. Cytat z rękopisu G5.

¹²⁴ *communem patronum*. Tamże

istniejących utworach, oraz informacjach uzyskanych od *senes superstites*, wreszcie na jego prośbę o pozwolenie na korzystanie z tekstu na terenie praskiej diecezji¹²⁵.

Pekař uznał Krystiana za mnicha, z pochodzenia Czecha. Doszedł on także do przekonania, że poprawiona redakcja żywotu świętego Wojciecha autorstwa Brunona z Querfurtu również potwierdza jego istnienie. Zwrócił on uwagę, że żywocie tym znajduje się informacja o poselstwie czeskim do Rzymu w sprawie biskupa Wojciecha, któremu *nunciorum primas frater erat ducis cuius terrae, qui exigebatur episcopus praefuit*. Wnioskował więc, że „Nichts liegt wahrlich so nahe, als diesen Mönch Christian, den wir hier gewiss als einen Mann, der das Vertrauen des Bischofs besass, betrachten müssen, mit dem Verfasser unserer Legende zu identifizieren”¹²⁶. Czeski mediewista sądził, że wszystko wskazuje na słuszność tego przypuszczenia i dodał, że trudno znaleźć w ówczesnych Czechach dwóch ludzi o imieniu Krystian, którzy byliby dobrymi przyjaciółmi świętego Wojciecha. Przy tej identyfikacji Pekař założył, że pierwszy męski klasztor w Czechach powstał w 993 r. na Brzewnowie po powrocie Wojciecha do Pragi i że Krystian był mnichem tego klasztoru. Uczony ten uważał, iż zidentyfikowanie autora *Legedy* z Krystianem, bratem księcia Bolesława II Pobożnego, wyjaśnia określenie *nepos carissime*. Zauważył jednak, że Krystian musiałby być jednocześnie synem Bolesława I Okrutnego i bratankiem świętego Waclawa, zatem mielibyśmy jedyny w swoim rodzaju przypadek, kiedy syn opisuje morderstwo popełnione przez swojego ojca na stryju. Postawił pytanie, czy znamy takiego pisarza, który odważyłby się podjąć takiego zadania, przy czym nie odrzucając tej możliwości przywołał wiele określeń i zwrotów pochodzących z *Legedy Krystiana*, które świadczą o osłabianiu winy Bolesława. Zdaniem Pekařa Krystianowi łatwiej było ocenić swojego ojca z trzech powodów:

1. Bolesław nie żył już od wielu lat;
2. minęło też wiele lat od śmierci Waclawa;

---

¹²⁵ *Passionem beati Wenceslai simul cum ava sua beate memorie Ludmila, que velut nova sidera lumine virtutum suarum patriam suam Bohemiam cum omni simul gente irradiant, diversis compositionibus et non pleniter disertam reperiens dignum duxi, ut vestram sanctitatem qui ex eadem tramite lineam propaginis trahitis adirem, quo ex iussione vestra simul et licencia aliquo modo eam corrigerem, vel si qua deessent hos qui adhuc superstites essent, senes seu religiosos quosque qui eorum gesta vel acie oculorum hausissent, seu auditu aliorum narratione comperissent percontarer, atque hec adderem.* Tamże.

¹²⁶ J. Pekař, *Die Wenzels- und Ludmila- Legenden*, s. 283-284.

3. sam był już w takim wieku, który pozwalał mu na właściwą ocenę grzechów ojca.

Nie traktował on tego wyjaśnienia jako jedynego możliwego, dopuszczał także inne rozwiązania¹²⁷.

Pekař poświęcił też uwagę postaci mnicha Strachkwas, często wspomnianego przez Kosmasa, który natomiast całkowicie milczy o Krystianie. Według Pekařa mnicha Strachkwas należy identyfikować z Krystianem, autorem *Legendy*. Uczeń Golla nie wierzył zupełnie w powiązania genealogiczne, jakie przekazuje nam Kosmas. Pekař uważał, że Krystian nie mógł nosić imienia Strachkwas, ponieważ, jego zdaniem, przekaz o strasznej uczcie poprzedzającej zamordowanie Wacława nie był znany pierwszej tradycji starosłowiańskiej, a pojawił się dopiero w *Crescente fide*. Czeski historyk przywołał też opowieść tego kronikarza o rozmowie Wojciecha z Krystianem i o propozycji Wojciecha, aby Krystian przejął biskupstwo praskie¹²⁸. Wskazując, że epizod ten jest również zupełnie nieznaną hagiografii świętego Wojciecha. Przywołując relację Kosmasa, o święceniach biskupich Strachkwas po odrzuceniu Wojciecha przez diecezjan¹²⁹ zauważa zarazem ogromną różnicę w opisie i traktowaniu Strachkwas przez dziejopisa. W późniejszym czasie Pekař zmienił dość zasadniczo pogląd na Krystiana i uznał go za przedstawiciela rodu Sławnikowiczów, a dokładnie za brata Sławnika i tym samym za stryja świętego Wojciecha¹³⁰.

Oponenci Pekařa uważali *Legendę Krystiana* za utwór pochodzący z późniejszych czasów, co oczywiście skutkowało próbami znalezienia autora w innym miejscu i czasie. František Vacek w 1903 r. uznał za możliwe, że *Legenda* została spisana przez mnicha pochodzącego z sazańskiego klasztoru, piszącego w połowie XII w. na zlecenie sióstr mieszkających w klasztorze świętego Jerzego na praskim Hradzie. Jako najbardziej prawdopodobną datę powstania *Legendy Krystiana* przyjmował rok 1143¹³¹. Josef Kalousek, również nie zgadzał się z Pekařem co do czasu spisania *Legendy*

¹²⁷ J. Pekař, *Die Wenzels*, s. 287-289.

¹²⁸ Cosmae Pragensis *Chronica Bohemorum*, s. 52-53. Autor przywołał informacje z księgi pierwszej z rozdziału 29.

¹²⁹ Cosmae Pragensis *Chronica Bohemorum*, s. 55. Autor przywołał informacje z księgi pierwszej z rozdziału 30.

¹³⁰ Svatováclavský Sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého I Kníže Václav svatý a jeho doba, red. Karel Guth et al., Praha 1934, s. 92-93.

¹³¹ F. Vacek, *Legenda Kristiánova*, Hlídka 20, 1903, s. 433-434. Poglądy te podzielił później V. Novotný, *Český kníže Václav Svatý. Život, památka, úcta*, Praha 1929, s. 42.

Krystiana na X w. akceptując pogląd Dobnera, który wskazywał na moralne pobudki, nie pozwalające Krystianowi na napisanie takiego utworu. Uważał on także, że Gumpold mógł źle pisać o Drahomirze, ale Krystian już nie, dlatego że była jego babką¹³². Berthold Bretholz już w tytule swojego artykułu¹³³, stanowiącego przegląd literatury, zakwestionował związki Krystiana z X w. Dyskusja nad *Legendą Krystiana* i nad jej autorem powróciła w związku z milenium 1929 r. Václav Novotný przychylił się do poglądów głoszonych już wcześniej przez Františka Vacka.

2.4. Od Chaloupeckiego do Třeštíka

Václav Chaloupecký w swojej monografii poświęconej *Legendzie Krystiana* zajął się także kwestią autorstwa tego utworu¹³⁴. Już w tytule jednej z części użył on sformułowania „Kristián-Slavnikovec” doszedł on bowiem do przekonania, że prolog *Legendy* jest niewątpliwie „sławnikowicki”. Uczeń Pekařa uważał, że Krystian był mnichem w klasztorze w Brzewnowie, gdzie także miał się przebywać Radła-Atanazy (tj. towarzysz świętego Wojciecha)¹³⁵. Chaloupecký nie wątpił, że to Krystian razem z Radłą-Atanazym udali się z poselstwem, aby przywrócić Wojciecha na praskie biskupstwo. Odrzucił możliwość brania pod uwagę jakiegokolwiek innego klasztoru niż w Brzewnowie, gdyż wówczas w Czechach klasztor męski był tylko jeden. Jego zdaniem *Legenda Krystiana* została spisana w Czechach; uważał także, że można na podstawie czasu powstania klasztoru brzewnowskiego ustalić czas powstania *Legendy Krystiana* – tj. w okresie między 993 a 997 r. Był on całkowicie pewny, że informacje, jakie odnajdujemy w żywotach świętego Wojciecha (autorstwa Brunona z Querfurtu i Kanapariusza), pozwalają nam bez wątpliwości zidentyfikować autora *Legendy Krystiana* jako brata księcia, tj. Bolesława II Pobożnego. Chaloupecký od razu spostrzegł wszystkie powiązania wynikające z tej wzmianki źródłowej. Jeżeli Krystian był bratem Bolesława II, to był synem Bolesława I, który zamordował Waclawa; musiał

¹³² J. Kalousek, *Nejstarší kronika česká?*, Osvěta 33, 1903, s. 120-121.

¹³³ B. Bretholz, *Neueste Literatur über Pseudochristian*, [w:] Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellschriften deutscher Geschichten des Mittelalters 29, 1904, s. 480-489.

¹³⁴ V. Chaloupecký, *Prameny*, s. 306-312.

¹³⁵ Por. Tenže, *Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, organisátor uherské církve*, Bratislava. Časopis Učené Společnosti Šafaříkovy 1, 1927 s. 213 n.

też – według Chaloupeckiego – być identyczny ze Strachkwasem, o którym Kosmas pisze, że miał zostać następcą świętego Wojciecha na tronie biskupim w Pradze. Uczony ten podjął też próbę wyjaśnienia, w jaki sposób doszło do połączenia imienia Krystiana ze Strachkwasem¹³⁶. Przywołując relacje żywotów świętego Wojciecha, dopuścił dwie możliwości interpretacji informacji przekazanych przez Brunona – tj. Krystian mógł być bratem Bolesława II, księcia czeskiego albo bratem Sławnika, księcia ziem czeskich, które mu podlegają. Chaloupecký – idąc za późnym poglądem Pekařa – uważa, że gdy w prologu *Legendy nepos carissime* przetłumaczymy jako „najdroższy bratanku”, to u Brunona mogło bardziej chodzić o brata Sławnika. Uznał on, że poselstwo było sławnikowskie bo do takiego Wojciech miałby mieć więcej zaufania, miało ono też być bardziej skuteczne niż poselstwo z otoczenia Bolesława II. Uznał on więc Krystiana za brata Sławnika i szeroko rozpisał się o utożsamieniu Krystiana ze Strachkwasem. Zwrócił też uwagę, że Kosmas nigdzie nie określił Strachkwaś mianem Krystiana. Zatem dopuszczał też możliwość istnienia niezależnie od siebie dwóch osób, a mianowicie Krystiana – mnicha klasztoru brzewnowskiego, jak i Strachkwaśa – mnicha klasztoru u świętego Emmerama. Jego zdaniem utożsamienie Strachkwaśa z Krystianem nastąpiło później – w XIII i XIV w. Chaloupecký był także przekonany, że Krystian podzielił losy towarzyszy Wojciecha; w 995 r. wraz z częścią mnichów brzewnowskich miał znaleźć bezpieczne schronienie na uchodźstwie na Węgrzech, podczas gdy pozostała część – tj. Pięciu Braci zbiegła do Polski¹³⁷. Stąd też uważał, że Krystyna, jednego z pięciu braci męczenników, nie można utożsamić z Krystianem.

Rudolf Urbánek doszedł do wniosku, że imię Krystian było pseudonimem literackim dla Bavora z Nečtin (1290-1332), opata klasztoru benedyktynów w Brzewnowie, który miał także być autorem licznych fałszerstw¹³⁸. Również Závěš Kalandra w swojej monografii poświęcił specjalny rozdział Krystianowi¹³⁹. Jego zdaniem był zakonikiem, zapewne mnichem klasztoru brzewnowskiego, zatem benedyktynem. Przywołując relację Brunona z Querfurtu w żywocie świętego Wojciecha doszedł do przekonania, że niewymieniony z imienia brat księcia ziemi

¹³⁶ V. Chaloupecký, *Prameny*, s. 308, przyp. 343.

¹³⁷ Chaloupeckiemu chodziło o pięciu braci męczenników, tych uznawanych w Kościele Katolickim za świętych.

¹³⁸ R. Urbánek, *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji*, s. 390-396, 401-514.

¹³⁹ Z. Kalandra, *České pohanství*, s. 184-209.

musiał być przedstawicielem dynastii Przemyślidów. Kalandra przypuszczał, że brat Bolesława II, jeśli istniał, musiałby być młodszym synem Bolesława I Okrutnego. Zwrócił on uwagę, że o takim bracie informuje Kosmas w swojej *Kronice*, gdzie pojawia się on pod imieniem Strachkwas i jest mnichem w klasztorze świętego Emmerama w Ratyzbonie. Wskazał też, że Kosmas opisał jego życie, począwszy od narodzin w dramatycznych okolicznościach aż po tragiczny koniec jego życia. Zastanawiał się także, skąd Kosmas znał tę historię i wskazuje na to, że skoro kronikarz nie wspomina o żadnym pisany źródle, to zapewne czerpał z tradycji ustnej. Kalandra podkreślił fakt, że Kosmas nie znał relacji świętego Brunona o bracie księcia ziemi czeskiej, były to zatem dwie niezależne od siebie relacje. Zdaniem Kalandry Kosmas przedstawił Strachkwasę jako złego człowieka, a jest to zdumiewająca przepaść pomiędzy narracją Kosmasa a narracją wspomnianych żywotów świętego Wojciecha. Zastanawia się on, jak poradzić sobie z tak różnym obrazem jednej i tej samej osoby. Kalandra przywołał relację Kosmasa, który jasno mówi o porwaniu duszy Strachkwasę przez diabła w momencie wyświęcania go na biskupa. Kalandra doszedł także do przekonania, że Bolesław I nie mógł nadać imienia Strachkwas swojemu synowi, które by oznaczało *terribile convivium*, tj. „straszna uczta”. Nie wyobrażał on sobie, by Bolesław chciał wszystkim przypominać o swojej zbrodni. Uważał, że określenie Strachkwas mogło powstać, co najwyżej jako pejoratywne określenie, które ukuto z dala od dworskich kręgów. Trwał on na stanowisku, że powstanie jego mniszego imienia można wyprowadzić z opowieści Kosmasa o przysiędze Bolesława, tj. *Si iste meus filius, inquit, superstes fuerit, ex toto corde meo Deo eum voveo, clericus ut sit et serviat Christo omnibus diebus vite sue, pro meo peccato et huius terre pro populo*¹⁴⁰.

Kalandra wyjaśniał imię Krystian jako poślubiony Chrystusowi i doszedł do przekonania, że w pisanej tradycji kościelnej brat Bolesława II funkcjonuje pod imieniem Krystian, a w ludowym podaniu ustnym żyje jako Strachkwas. Uważał on, że obydwa obrazy powstały najwidoczniej niezależnie od siebie, w dwóch obcych, niezależnych i różnych od siebie środowiskach, a stąd ukształtowały się dwie niezgodne wizje. Zdaniem Kalandry spisano tak niespójne obrazy, że jeżeli ktoś zdecydował się przyjąć jeden, musiał zamilczeć fakt istnienia drugiego. Uznał też, że Kosmas wytknął hagiografom przemilczenie postaci Strachkwasę, lecz sam zamilczał fakt istnienia

---

¹⁴⁰ Cosmae Pragensis, s. 36. Autor przywołał informacje z księgi pierwszej, z rozdziału 17.

Krystiana. Kalandra przedstawił zarówno Krystiana, jak i Strachkwasę, podkreślając ich przeciwieństwo i uznał zarazem, że kombinacja Strachkwas-Krystian powstała później jako kombinacja uczonych. Był on przekonany, że jedno z tych dwóch imion, tj. Krystian, przysłużyło później do stworzenia dwóch fałszerstw. Kalandra zastanawiał się, kto był prawdziwym autorem, który ukrył się pod postacią skromnego mnicha. Rozważał także, dlaczego Krystian w *Legendzie* nie podał swojego pokrewieństwa z Bolesławem II oraz czy pominięcie tego faktu nie wynikało z zakonnej skromności. Uważał, że Krystian mógł to uczynić z innego powodu, a mianowicie nie chciał pójść w ślady Chama, syna Noego ze Starego Testamentu (Rdz. 9. 20-27). Kalandra przywołał tutaj pogląd Josefa Kalouska. Uważał, że gdyby Krystian wskazał na swoje powiązania z Bolesławem II, wówczas cały obraz przeciwieństwa dobra i zła w utworze musiałby zostać wymazany. Kalandra doszedł do przekonania, że sam Krystian, nie przedstawiając się jako syn Bolesława I Okrutnego, a zarazem jako brat Bolesława II Pobożnego, oszczędził swoim czytelnikom rozterek, czy miał prawo napisać taki utwór. Sądził, że samemu Krystianowi nie zależało na tym, czy zostanie utożsamiony przez pewnych ludzi z bratem Bolesława II.

Kalandra uważał, że słowo *nepos* skierowane przez Krystiana do świętego Wojciecha w prologu *Legendy* może oznaczać jeden z trzech rodzajów pokrewieństwa: 1) wnuka, 2) synowca drugiego pokolenia albo po prostu 3) synowca, choć stwierdził, że termin *nepos* zaznaczał pierwotnie „odległość” dwóch generacji, ale nigdy nie oznaczał brata ciotecznego czy brata stryjecznego. Zauważył też, że mnich nie może podawać siebie za czyjś dziadka, może on natomiast być wujkiem pierwszej bądź drugiej generacji. Uznał on, że Krystian celowo jednym zwrotem *nepos carissime* powiązał się z rodem świętego Wojciecha i określił siebie jako osobę starszą od drugiego biskupa praskiego, a zarazem mu współczesną. Doszedł też do przekonania, że zwrot *ex eodem tramite*¹⁴¹ można odnosić do trzech pojęć – tj. a) cały naród czeski (to doprowadziło Kalandrę do wniosku, że święty Wojciech należy do czeskiego narodu); b) święci Waclaw i Ludmiła, (co oznacza, że święty Wojciech przynależał do panującego rodu Przemyślidów); c) chodzi o wskazanie na autora, co powoduje, że Krystian, jak i święty Wojciech należeliby do jednego rodu. Kalandra uważał, że wówczas wskazywałoby to na ukryte powiązania Krystiana ze Sławnikowicami. Filozof

---

¹⁴¹ W G5 jest *ex eadem tramite*.

marksista uznał, że autor *Legendy* zostawił nam trzy możliwe opcje jego własnej identyfikacji, tzn. albo przynależą do rodu Sławnika, albo do Przemyślidów, albo ogólnie do czeskiego narodu. Kalandra uznał, że Krystian posłużył się tym określeniem bardzo pokrętnie, a następnie dopuścił istnienie czwartej możliwości. Owa czwarta możliwość oznacza, że chodzi o wszystkie trzy poprzednio wymienione możliwości razem i żeby to czytelnik wybrał sobie jedną z możliwości. Sądził on, że Krystian mówi wszystko a zarazem nic. Doszedł on też do przekonania, że jego umiejętności wskazują, iż miał on ducha fałszerza i „wrabiał” on swoich bardziej i mniej świątłych czytelników. Zwrócił on też uwagę na słowa Krystiana, które otworzyły mu możliwość bycia powiązanych albo z Przemyślidami albo z rodem Sławnika oraz że jeszcze podał się za stryja świętego Wojciecha i uznał, że przepisywał z dzieła pochodzącego z XII w. Kalandra zarzucił także późnym obrońcom autentyczności Krystiana, że przyczynili się do stworzenia fantomu–widma Krystiana-Sławnikowca, który straszy w czeskim dziejopisarstwie.

Kalandra przeprowadził także analizę wzmianek z żywotów autorstwa Brunona z Querfurtu i Kanapariusza, które informują o sprowadzeniu świętego Wojciecha z Rzymu do Czech. Na podstawie analizy tych dwóch fragmentów wykazał on, że chodzi w nich jasno, iż owym księciem ziemi mógł być tylko i wyłącznie Bolesław II Pobożny, a terytorium – tylko Czechy. Autor ten „rozprawił” się także z poglądami Chaloupeckiego o powiązaniach Krystiana ze Sławnikowcami. Starł się bardzo ostro i wyraźnie pokazać, że nie mógł on należeć do tego rodu, tak jak to widział uczeń Pekała. Wskazał on na wiele błędów i absurdów, jakich – jego zdaniem – miał się dopuścić Chaloupecký, próbując powiązać Krystiana ze Sławnikowcami. Wskazał on, że Krystian nie mógł być antyprzemyślidzkim przedstawicielem rodu Sławnika. Zauważył też, że Krystian sam przedstawił się jako mnich i zarazem stryj świętego Wojciecha; i nigdzie nie wskazał na swoje powiązania ze Sławnikowcami lub Przemyślidami. Kalandra postanowił więc zbadać, co o autorze mówi jego własny utwór – *Legenda Krystiana*. Sądził on, że w *Legendzie* zawarto wiele treści patriotycznych i antyniemieckich. Wskazał na podobieństwo, jakie można dostrzec, jego zdaniem, pomiędzy *Legendą Krystiana* a *Kroniką Dalimila* w kwestii patriotyzmu i antyniemieckich nastrojów. Kalandra sądził, że autor był czeskim patriotą, współczesnym a zarazem młodszym od Dalimila, tomistą, mnichem należący do zakonu

o niezbyt surowej obserwacji. Mniemał on, że osobę Krystiana należy wiązać z klasztorem kanoników augustianów w Roudnici, powstałym za sprawą Jana IV z Dražic w 1333 r. W tym to właśnie klasztorze powstał kodeks G5, zawierający najstarszy tekst *Legendy Krystiana*.

Jaroslav Ludvíkovský zaznaczył we wstępie swojej rozprawy¹⁴², że nie zamierza polemizować z tymi, którzy uważają Krystiana za Łżekrystiana czy Pseudokrystiana–falszera, który miał napisać dzieło w znacznie późniejszym czasie. Skupił się on przede wszystkim na spostrzeżeniu Oldřicha Králíka, według którego autor *Legendy Krystiana*, przedstawiając się czytelnikom w prologu jako *solo nomine Christianus*, nie podawał swojego imienia, a tylko chciał podkreślić własną pokorę i pozostać anonimowym twórcą. Ludvíkovský zbadał posługiwanie się słowem-zwrotem *nomine* od starożytności aż po X w., a następnie zanalizował występowanie imienia Krystian. Na podstawie wielu przykładów uznał, jednak że w *Legendzie* mamy do czynienia z imieniem, a nie zwrotem podkreślającym pokorę mnicha. Następnie Ludvíkovský przeanalizował przekazy *Legendy Krystiana* i wspomniane żywoty świętego Wojciecha, odnoszące się do Krystiana, a także zbadał informacje zawarte w fałszywym dokumencie rzekomo z 993 r., który miał zostać spisany przez Krystiana oraz przekaz Přibíka Pulkavy z Radenina. Brneński latynista uznał, że to w kodeksie G5 znajduje się najstarsze utożsamienie Krystiana ze Strachkwasm; jednocześnie skłonił się ku pogładowi, iż informacje wyżej wymienionych kronikarzy dowodzą, że Krystian i Strachkwas to jedna i ta sama osoba.

Ludvíkovský zbadał też wierszowany utwór *Quatuor immensi iacet inter climata mundi*¹⁴³. Brneński filolog uznał, że ostatecznie trzeba dać pierwszeństwo tekstowi utworu Brunona i jedynej możliwej interpretacji, według której mnich Krystian był uczestnikiem poselstwa czeskiego do Rzymu. Przychylił się także do poglądu, wedle którego Krystian należał do rodu Sławnika, a zarazem był stryjem świętego Wojciecha. Uważał on, że mogło dojść do sytuacji, w której pomiędzy wujkiem a bratankiem czy siostrzeńcem może być bardzo niewielka różnica wieku, a ten pierwszy może być nawet młodszy.

¹⁴² J. Ludvíkovský, *Krystián či tzv. Krystián?*, SPFFBU, Řada E Řada archeologicko-klasická 1964, nr 9, 139-147.

¹⁴³ Jana Nechutová, *Latinská literatura*, s. 55-57.

2.5. Najnowsze kontrowersje wokół autora *Legendy Krystiana*

To, iż konkretny uczoney uważał *Legendę Krystiana* za autentyczną, tj. pochodzącą z X w., automatycznie nie rozwiązywało kwestii identyfikacji jej autora. Właściwie, co uczoney, to inna identyfikacja. Jeden z historyków czeskich, Josef Pekař, zdążył nawet radykalnie zmieniać swoje poglądy o pochodzeniu Krystiana, przechodząc od wiązania go z panującą dynastią Przemyślidów aż do przypisania do rodu Sławnika, trwając przy tym nieprzerwanie na stanowisku autentyczności samej *Legendy*. Dušan Třeštík należał do obrońców autentyczności *Legendy Krystiana*, o czym mogliśmy przekonać się już w poprzednim rozdziale. Autorowi *Legendy* Třeštík poświęcił osobny artykuł¹⁴⁴. Na początku zauważył, że wszelkie źródła już na pierwszy „rzut oka” przemawiają za identyfikacją autora *Legendy* z mnichem klasztoru ratybońskiego świętego Emmerama, Krystianem, bratem Bolesława II oraz krewnym (*nepos*) świętego Wojciecha. Zdecydowanie odrzucił pogląd o rzekomej przynależności autora *Legendy* do rodu Sławnika i jednoznacznie uznał, że Krystian musiał być Przemyślidą. Postanowił on przeprowadzić ponownie dogłębną analizę źródeł. Zaznaczył, że w *Legendzie* autor określa siebie jako Czecha, mnicha i *solo nomine Christianus*. Podkreślając wzmiankę o wspólnym pochodzeniu Krystiana i Wojciecha, a także prośbę Krystiana, aby drugi biskup praski wspierał go modlitwami u wspólnego patrona świętego Wacława. Třeštík jasno wykazał, że Strachkwes, który pojawia się w *Kronice* Kosmasa to Krystian. Doszedł on do przekonania, że Krystian nie mógł się narodzić w noc uczty poprzedzającej śmierć świętego Wacława oraz że musiał być o wiele lat młodszy od Wojciecha. Przypuszczał, że Krystian mógł się urodzić w latach 60. X w. jako najmłodszy syn Bolesława I. Uznał on za naturalne, iż brat Bolesława II odrzucił propozycję przyjęcia urzędu biskupa praskiego złożoną mu przez świętego Wojciecha. Czeski mediewista sądził, że Krystian, pod wpływem opata reformatora Ramwolda, chciał się naprawdę odwrócić od świeckich zależności. Uważał, że wspólnota kanoników żyjących przy kościele świętego Jerzego w Pradze składała się z mnichów opactwa świętego Emmerama w Ratyzbombie, a do ich środowiska należał też Krystian. Krystian posiadał, zdaniem Třeštíka, bardzo dobre rozeznanie w prawie kanonicznym;

¹⁴⁴ D. Třeštík, *Přemyslovec Kristián*, Archeologické rozhledy, 1999, nr 51, s. 602-613.

wiedział np. że za życia biskupa diecezjalnego nie może zostać ustanowiony kolejny biskup dla tej samej diecezji.

Czeski mediewista zwrócił także uwagę na kwestię śmierci Strachkwas, zanotowaną w kronice Kosmasa. Przytoczył on domniemania, że najczęściej traktuje się sytuację zaistniałą w czasie święceń biskupich Krystiana jako epileptyczny albo pseudoepileptyczny atak. Stał on na stanowisku, że to co się wówczas wydarzyło, było istotną przeszkodą na drodze do objęcia urzędu biskupa. Być może relacja ta powstała na podstawie przekazu kronikarza Thietmara z Merseburga, który opisał sytuację, jak miśnieński biskup Volkold będąc w Pradze, dostał udaru. Być może na tej relacji oparł Kosmas swoją opowieść, a może powstała ona niezależnie od tego faktu. Třeštík nie zgadzał się także z relacją Kosmasa mówiącą o przewrotności Krystiana. Uznał on także za jedną osobę Krystiana z żywotu świętego Wojciecha autorstwa Brunona oraz Strachkwas z *Kroniki* praskiego dziekana i twierdził, że nie można w to wątpić jakąkolwiek miarą. Odrzucił też tezę uznającą Krystiana i Sławnika za braci, a także przypomniał, że Sławnik w 992 r. był już od ponad 10 lat martwy, a więc mogło chodzić o jego następcę – Sobiesława. Wówczas jednak Krystian nie mógłby być stryjcem świętego Wojciecha, a były jego bratem, takiego zaś znaczenia nie możemy przypisać słowu *nepos*. Třeštík sądził, że w Kotlinie Czeskiej mogło istnieć tylko i wyłącznie jedno państwo czeskie, na czele którego stał Bolesław II, a biskupem był Wojciech. Należy przyjąć – jego zdaniem – że zwrot *nepos carissime* dowodzi pokrewieństwa pomiędzy Przemyślidami a Sławnikowcami, choć niejasna pozostaje kwestia, jakiego mamy to sobie wyobrazić. Odrzucił on możliwość budowania takiego pokrewieństwa za pośrednictwem Strzeżysławy. Sądził, że jego powstanie miało miejsce znacznie wcześniej, gdzieś w czasach generacji ojca Borzywoja, tzn. Gościwita¹⁴⁵.

Třeštík zauważył także, że Krystianowi ciężko przychodziło pisanie o wadach świętego Wacława, a w tym zwłaszcza o wygnaniu przez niego własnej matki. Ta ostatnia była wielką grzesznicą, podobnie jak wielkim grzesznikiem był ojciec Krystiana – Bolesław Srogi. Uczony był zdania, że często nie rozumiemy duchowości świętego Wojciecha i podobnie należy sądzić o Krystianie. Uważał, że Krystian myślał nie tylko religijnie, lecz także kościelnie-państwowo, należąc do najwyższych warstw społeczeństwa. Czeski mediewista sądził, że Krystian i Wojciech znali i realizowali

---

¹⁴⁵D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců: Vstup*, s. 421 n.

koncepcje Bolesława I, których istotą było ufundowanie biskupstw morawskiego i praskiego (sic!)¹⁴⁶. Třeštík nie dostrzegając żadnych większych konfliktów we wzajemnych relacjach pomiędzy Wojciechem a Bolesławem II i dowodził tego na przykładzie chronologii oraz okoliczności wydarzeń. Czeski mediewista uznał młodszego syna Bolesława I, za narodzonego po 960 r., a zarazem przeznaczonego przez rodziców na księdza, w przyszłości może biskupa jednego z trzech biskupstw, o które na początku lat 70. X w. starał się Bolesław I. Dalszym motywem, zdaniem Třeštíka, była kwestia starań Bolesława I o kanonizację Waclawa i czynienie publicznej pokuty, której część stanowiło także posłanie swojego syna na służbę Chrystusowi. Miejscem studiów Krystiana miał być klasztor świętego Emmerama w Ratyzbonie. Sądził on, że Krystian musiał złożyć śluby zakonne za czasów opata Ramwolda, a krótko potem miał należeć do wspólnoty praskiego archiprezbiteratu przy kościele świętego Jerzego w Pradze. Uznawał też, że Krystian był w Pradze w 991 r. i przyjął za prawdopodobne, że współpracował z Wojciechem krótko po jego nominacji na urząd biskupa praskiego. Mniemał, że Krystian musiał mieć o wiele mniej niż 30 lat, ponieważ gdyby był starszy, to on wówczas byłoby brany pod uwagę jako pierwszy kandydat na biskupa praskiego. Ze względu na powiązania, jakie istniały pomiędzy Krystianem a Wojciechem, miał go Bolesław II wysłać z poselstwem, którego celem było skłonienie Wojciecha do powrotu do Pragi i ponowne objęcie urzędu biskupa praskiego.

Krystian i jego działalność spotkały się także w ostatnich latach z zainteresowaniem w środowisku polskich mediewistów. Joanna Aleksandra Sobiesiak, lubelska historyk w swojej monografii poświęconej Bolesławowi II Pobożnemu oraz jego państwu, zwróciła uwagę także na osobę Krystiana¹⁴⁷. Uznała, że Bolesław I Okrutny miał dwóch synów, z których tylko jeden został przeznaczony do objęcia władzy po ojcu. Zgodziła się z poglądem, że Krystian i Strachkwas, to jedna i ta sama osoba, od początku przeznaczona do stanu duchownego. Miał on, zdaniem Sobiesiak, energicznie wspierać politykę swojego brata wobec Kościoła czeskiego, a zarazem miał pracować dla dobra dynastii na polu kulturalnym. Uznała go też za autora *Legendy*,

¹⁴⁶Tanže, s. 604. „Pro Boleslava tu byly ve hře dalekosáhlé politické cíle související se získáním biskupství pro Prahu a pro Moravu (Olomouc) (Třeštík, Sedm biskupů Metodějových, připravovaná studie).”

¹⁴⁷J. A. Sobiesiak, *Bolesław II Przemyślica (†999). Dynasta i jego państwo*, Kraków 2006, s. 24-30; Taž, *Boleslav II. (†999)*, České Budějovice 2014, s. 18-21.

mając świadomość tego, że toczyła i toczy się nadal dyskusja nad samą *Legendą Krystiana*, jak i nad autorem tego utworu. Lubelska historyk przywołała informacje, jakie przekazuje nam sama *Legenda Krystiana* o jej autorze i uznała je jednocześnie za mało istotne dla rozwiązania kwestii jego pochodzenia. Przyjęła ona, że *Christianus* oznacza z jednej strony imię Krystian, z drugiej zaś – w kontekście zwrotu *solo nomine Christianus* – wyraża pokorę autora. Sobiesiak przywołała także informacje, jakie przynoszą żywoty autorstwa Brunona z Querfurtu oraz Kanapariusza w tej sprawie. Streściła także relację Kosmasa poświęconą Strachkwasowi i doszła do przekonania, że jedyne, co w niej jest prawdziwe to jego pobyt w Ratyzbonie i przyjęcie profesji zakonnej; reszta, jej zdaniem, miała zostać wymyślona przez kronikarza.

Rok później ukazała się monografia Agnieszki Kuźmiuk-Ciekanowskiej poświęcona w całości *Legendzie Krystiana*¹⁴⁸. W tej pracy nie mogło zabraknąć kwestii autorstwa, co zostało zaprezentowane w przedstawieniu stanu badań. Kuźmiuk-Ciekanowska zgodziła się w zasadzie w całości z poglądami Dušana Třeštíka o pochodzeniu Krystiana¹⁴⁹. W ostatnim czasie dyskusja nad Krystianem ożyła za sprawą rozpraw Petra Kubína i jego polemiki z Davidem Kalhousem. Kubín uznał samą *Legendę* za fałszerstwo powstałe w XII w., mające przysłużyć się wsparciem materialnym dla zniszczonego klasztoru świętego Jerzego na Praskim Hradzie. Inicjatorem fałszerstwa miał być biskup praski Daniel I i miał on także sam ingerować w powstanie prologu *Legendy*¹⁵⁰.

2.6. Podsumowanie

Jak pokazał ten z konieczności niezbyt obszerny przegląd stanowisk uczonych na temat autorstwa *Legendy Krystiana*, sądy o Krystianie były najróżniejsze, od przypisania mu pokrewieństwa z dynastią Przemyślidów i bycia bratem Bolesława II Pobożnego, a zarazem synem Bolesława I Okrutnego, aż po uznawanie go za XIV-wiecznego fałszerza, piszącego po Dalimilu, mnichu klasztoru w Roudnicach, mającego

¹⁴⁸ A. Kuźmiuk-Ciekanowska, *Święty i historia: Dynastia Przemyślidów i jej bohaterowie w dziele mnicha Krystiana*, Kraków 2007.

¹⁴⁹ Tamże, s. 60.

¹⁵⁰ P. Kubín, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 116. Por. także s. 81-123, gdzie szerzej autor pisze o swoich poglądach na kult świętej Ludmiły i związkach z *Legendą Krystiana* oraz jej autorem.

na celu wesprzeć odnowę liturgii słowiańskiej. Co ciekawe, nawet wśród osób uznających *Legendę Krystiana* za X-wieczne dzieło, nie było jednomyślności co do osoby autora. Stosunek każdego z uczonych do *Legendy Krystiana* rzutował oczywiście na ich poglądy o jej autorze. Zdarzały się także przypadki odwrotnej zależności, gdy pogląd na osobę autora kształtował pogląd o samym dziele. Niektórzy uczeni zajmowali się wyłącznie *Legendą Krystiana* i pozostawiali na marginesie kwestię jej autorstwa. Najczęściej, jeżeli dany historyk, bądź przedstawiciel innej nauki, zajmował stanowisko przychylne w sprawie autentyczności *Legendy*, wówczas o wiele szerzej pisał o samym autorze; jeżeli sądził odwrotnie, to najczęściej znacznie mniej uwagi i miejsca w swojej pracy poświęcał tej kwestii. Nie było to jednak regułą, o czym mogą świadczyć długie rozważania Závīša Kalandry o Krystianie. Sama osoba autora, tak jak i *Legenda*, po dziś dzień budzą ogromne zainteresowanie w kręgach czeskich mediewistów, choć sam Krystian cieszy się już, moim zdaniem, mniejszą popularnością niż jego dzieło.

Rozdział III. Rytmika prozy łacińskiej a badanie hagiografii świętego Wacława

3.1. Wprowadzenie

Rytmika prozy łacińskiej ma ogromne znaczenie dla badań analitycznych i porównawczych tekstów łacińskich. Zbadanie i zanalizowanie rytmiki jest bardzo pomocne w rozstrzygnięciu wątpliwości, który z paralelnych tekstów jest pierwotny a który wtórny. Poznanie rytmiki pozwala też na głębsze zrozumienie przemyśleń autora. Wreszcie rytmika – chociaż nie w takim stopniu, jak przyjmował Jaroslav Ludvíkovský – jest także elementem pomocnym przy określeniu czasu spisania tekstu łacińskiego. Rytmice *Legendy Krystiana* naukowcy poświęcili wiele uwagi, co jest ewenementem, gdyż najczęściej zagadnienie to jest pomijane w badaniach źródłoznawczych. Mimo iż problematyką tą zajmowało się kilku wybitnych uczonych ze znakomitym neolatynistą Jaroslavem Ludvíkovským na czele, to jednak – jak niżej będę się starał dowieść – wszystkie te badania są obecnie zdezaktualizowane. Stwierdzenie to brzmi nieco obrazoburczo, już chociażby ze względu na dokonania i autorytet Jaroslava

Ludvíkovskiego. Jak jednak zobaczymy, dziś wiemy o wiele więcej o rytmice łacińskiej niż kilka lat temu i ma to niemałe znaczenie dla naszych badań. Z tego właśnie względu zanim przejdę do omawiania wyników dotychczasowych badań i do nowych analiz, najpierw przedstawię podstawowe pojęcia z zakresu rytmiki prozy łacińskiej. Jest to konieczne, gdyż problematyka ta jest dość hermetyczna dla większości mediewistów. Dopiero po tym wstępnie omówię poglądy Jaroslava Ludvíkovskiego i jego poprzedników na rytmikę, oraz jego ustalenia badawcze w odniesieniu do rytmiki *Legandy Krystiana*¹⁵¹.

3.1.1. Podstawowe pojęcia związane z rytmiką łacińskich tekstów doby średniowiecza¹⁵²

Przedstawienie krótkiego zarysu rozwoju rytmiki prozy łacińskiej jest konieczne, aby zrozumieć podstawowy błąd, który popełnił Jaroslav Ludvíkovský w analizie rytmiki *Legandy Krystiana*. Początki rytmiki prozy łacińskiej, określanej też pojęciem *cursusu*, sięgają czasów Cycerona, który zapożyczył ją od pisarzy greckich. Ci ostatni, ale dopiero od czasów Trazymacha z Chalcedonu, uważali, że zdania lub równoważniki zdań należy zamykać ściśle określoną sekwencją sylab długich i krótkich, które tworzyły większe całości, czyli stopy znane z poezji. Różnica pomiędzy poezją a prozą rytmiczną polegała na tym, że w poezji każda sylaba wersu musiała być dostosowana do schematu wiersza, natomiast w rytmice prozy jedynie sylaby dwóch lub trzech ostatnich wyrazów zdania czy równoważnika zdania były dopasowane do schematu sekwencji długich i krótkich sylab. Pozostały tekst prozy był napisany „zwykłym” językiem, tj. nie

¹⁵¹ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 169-190.

¹⁵² Przytaczam kilka ważnych wybranych publikacji, poświęconych łacińskiej rytmice: Wilhelm Meyer, *Gesammelte Abhandlungen zur mittellateinischen Rhythmik*, t. 1, Berlin 1905; Dag Norberg, *Introduction à l'étude de la versification latine médiévale*, Stockholm 1958 ; ta praca została przetłumaczona na język angielski jako: Dag Norberg, *An Introduction to the Study of Medieval Latin Versification*, przeł. Grant C. Roti, Jacqueline de La Chapelle Skubly, wydał i wprowadzeniem opatrzył Jan Ziolkowski, Waszyngton USA 2004; Gudrun Lindholm, *Studien zum mittellateinischen Prosarhythmus. Seine Entwicklung und sein Abklingen in der Briefliteratur Italiens*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia 10, Stockholm–Göteborg–Uppsala 1963, s. 7, 11 i n; Paul Klopsch, *Einführung in die mittellateinische Verslehre*, Darmstadt 1972; Tore Janson, *Prose Rhythm in Medieval Latin from the 9th to the 13th century*, (Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia vol. 20), Lund 1975. Sandro Boldrini, *La prosodia e la metrica dei Romani*, Roma 1992.

tworzył zaplanowanych sekwencji długich i krótkich sylab. Kolejność tych sylab w tej bezrytmicznej części prozy była przypadkowa.

Cycero i jego następcy zbudowali bogaty zestaw zakończeń rytmicznych, które nazywamy kadencjami. Rytmika ta była oparta wyłącznie na sekwencjach długich i krótkich sylab, czyli innymi słowy miała charakter iloczynowy czy prozodyczny. Tę rytmikę nazywamy rytmiką lub cursusem iloczynowym. Istnieje ogromna literatura poświęcona rytmice iloczynowej. W II w. po Chrystusie w języku łacińskim zaczął się załamywać iloczyn. Proces zaniku iloczynu trwał przynajmniej kilkadziesiąt lat; w odpowiedzi na te zmiany pisarze zaczęli unikać skomplikowanych i rozbudowanych kadencji, które nie były już słyszalne i wrócili do prostych i podstawowych sekwencji rytmicznych, nadal o charakterze iloczynowym. Kryzys iloczynu postępował jednak dalej. Po roku 200 po Chr. kryzys był już tak głęboki, że przy czytaniu tekstów prozatorskich nie było już słychać, że zdania czy równoważniki zdania zamykane są rytmicznymi iloczynowymi sekwencjami. Dla pisarzy, wykształconych w najlepszych szkołach retoryki, była to sytuacja dyskomfortowa; gdy czytano głośno ich tekst, a w starożytności niemal wyłącznie czytano teksty na głos, zabrakło nagle „sygnału” dźwiękowego, iż tekst ten jest napisany zgodnie z zaleceniami stylistów łacińskich. Tę trudną sytuację rozwiązano w bardzo ciekawy sposób. Otóż podstawowe sekwencje iloczynowe generowały automatycznie – w dużej mierze powtarzające się – sekwencje akcentów wyrazowych. Gdy spostrzegli to ówcześni pisarze, uciekli się do zmyślnego zabiegu. Zaprzestali posługiwać się tymi sekwencjami iloczynowymi, które nie generowały owych typowych, powtarzających się sekwencji akcentów wyrazowych. W ten sposób doszło do powiązania już niesłyszalnych sekwencji iloczynowych ze słyszalnymi sekwencjami akcentów wyrazowych. Owe powiązanie sekwencji, zwane przez uczonych koincydencją, dotyczyło około 70-80% wszystkich zakończeń zdań lub ich równoważników. Stwierdzenie faktu koincydencji obydwu sekwencji jest niezwykle ważne dla naszych rozważań o rytmice *Legendy Krystiana*. Otóż te sekwencje akcentów wyrazowych nie były dowolne, a jedynie takie, jakie „automatycznie” generowały najczęściej używane sekwencje iloczynowe; kadencjom zbudowanym ze ściśle określonych stóp zaczęły towarzyszyć ściśle określone sekwencje akcentów

wyrazowych¹⁵³. Jak to wyglądało w praktyce, przytoczę na podstawie jednego przykładu, a do pozostałych przykładów, obejmujących wszelkie możliwe warianty, odsyłam do literatury przedmiotu¹⁵⁴. A teraz nasz przykład: i tak kadencji zbudowanej z kretyka-trocheja (acceptionē sērvāmūs = -o-- o = kretyk+trochej) zaczęła towarzyszyć sekwencja akcentów wyrazowych, która później została nazwana *cursus planus*: acceptionē servámus (óo oóo)¹⁵⁵.

Taka koincydencja sekwencji iloczynowej i akcentów wyrazowych trwała aż do VI w. włącznie, a tego rodzaju rytmika nazywana jest rytmiką mieszaną, a dokładnie *cursus mixtus*. Jaki był cel posługiwania się taką rytmiką? Otóż dzięki owej koincydencji antyczni pisarze łacińscy za pomocą sygnału dźwiękowego, czyli za pomocą słyszalnej sekwencji akcentów wyrazowych, informowali czytających, że jest to tekst napisany zgodnie z zaleceniami stylistów, którego zdania czy równoważniki zdań zamykane są sekwencjami iloczynowymi; wprawdzie tych ostatnich nie było już słyhać z powodu upadku iloczynu, ale o ich istnieniu w tekście informowała słyszalna sekwencja akcentów wyrazowych. Okazuje się, że po roku 200 po Chr. nie powstał już ani jeden tekst rytmiczny, w którym posłużono się wyłącznie rytmiką iloczynową. Od tego momentu posługiwano się wyłącznie rytmiką typu *cursus mixtus*. Rozwój rytmiki postępował jednak dalej. W IV w. Ammianus Marcellinus zaczął posługiwać się wyłącznie rytmiką sekwencji akcentów wyrazowych; pominął całkowicie rytmikę iloczynową; podobnie zaczęli pisać Ojcowie Kościoła – święty Ambroży i święty Augustyn, którzy jednak częściej posługiwali się *cursusem mixtus*. Ten ostatni – jak pisałem wyżej – dotrwał do początków VI w. Od tego momentu w tekstach łacińskich posługiwano się wyłącznie rytmiką akcentową.

Przedstawmy teraz, jakie sekwencje akcentowe tworzyły rytmy średniowiecznej prozy łacińskiej. Trzeba przypomnieć, że w nauce brak jednoznacznych rozstrzygnięć co do charakteru akcentu łacińskiego w okresie przedklasycznym i klasycznym¹⁵⁶. Nie

¹⁵³ Tomasz Jasiński, *Gall Anonim – poeta i mistrz prozy Studia nad rytmiką prozy i poezji w okresie antycznym i średniowiecznym*, Kraków 2016, s. 151n.

¹⁵⁴ Tamże. oraz Stepehn M. Oberhelman, *Prose Rhythm in Latin Literature of the Roman Empire: First Century B.C. to Fourth Century A.D.*, *Studies in Classics* 27, New York 2003, s. 8.

¹⁵⁵ Przykład za S. M. Oberhelman, *Prose*, 2003, s. 8; oraz za T. Jasiński, *Gall Anonim*, s. 151.

¹⁵⁶ T. Jasiński, *Gall Anonim*, s. 21n.: „Otóż jeszcze niedawno uczeni uważali, że początkowo w języku łacińskim panował akcent toniczny, który opiera się na wyróżnieniu akcentowanej sylaby za pomocą wyższego tonu. Dopiero w II w. po Chr. miał on zostać zastąpiony akcentem dynamicznym, zwanym też przyciskowym lub ekspiracyjnym, polegającym na wymawianiu akcentowanej sylaby z większą siłą

ma jednak wątpliwości, iż od schyłku starożytności akcent w języku łacińskim miał charakter dynamiczny¹⁵⁷. Od III w. przed Chr. i później akcent w języku łacińskim padał na przedostatnią sylabę lub na trzecią sylabę od końca, gdy przedostatnia sylaba była krótka. To utrzymało się w późniejszych czasach, nawet gdy od III w. po Chr. upadł ilocz. Wyrazy, w których akcent pada na przedostatnią sylabę nazywa się w językoznawstwie paroksytonami, a na trzecią od końca – proparoksytonami. Cursus średniowieczny to sekwencje akcentów wyrazowych¹⁵⁸. Sekwencje te były „spadkiem” po cursusie mixtus i co ważne nie były dowolne, lecz ściśle zdefiniowane. „W średniowieczu posługiwano się czterema podstawowymi rytmami, czyli kadencjami rytmicznymi: trzy z nich otrzymały swoją nazwę już w średniowieczu, a czwarta nazwa została wprowadzona przez nowożytnych uczonych. Trzy pierwsze to: cursus planus, cursus tardus (ecclesiasticus), cursus velox, a czwarty to: początkowo stosunkowo rzadko używany cursus trispondaicus”¹⁵⁹. Tomasz Jasiński następująco definiuje wymienione rytmy:

- „cursus planus: [...] to sekwencja akcentów dwóch wyrazów, z których zarówno pierwszy, jak i drugi wyraz był akcentowany na przedostatnią sylabę (=paroksyton), z tym jednak zastrzeżeniem, że ostatni wyraz musiał liczyć trzy sylaby, natomiast nie było istotne w tym wypadku, jak i we wszystkich innych rytmach, ile sylab liczył pierwszy wyraz.
- cursus tardus: [...] to sekwencja akcentów dwóch wyrazów, z których pierwszy był akcentowany na przedostatnią sylabę, a drugi – na trzecią od końca (=proparoksyton). Ostatni wyraz musiał liczyć cztery sylaby. Cursus ten był określany też jako „kościelny” (ecclesiasticus).
- cursus velox: [...] to sekwencja akcentów dwóch wyrazów, z których pierwszy był akcentowany na trzecią od końca sylabę, a drugi – na przedostatnią. Ostatni wyraz musiał liczyć cztery sylaby.

---

wydechu. Od pewnego czasu część uczonych przyjmuje, że akcent łaciński był od początku akcentem dynamicznym”.

¹⁵⁷ Zob. przypis poprzedni.

¹⁵⁸ T. Jasiński, *Gall Anonim*, s. 21-24.

¹⁵⁹ Tamże, s. 24.

- *cursus trispondaicus*: [...] to sekwencja akcentów dwóch wyrazów, z których pierwszy i drugi jest akcentowany na przedostatnią sylabę, z tym że ostatni wyraz musiał liczyć cztery sylaby.¹⁶⁰

W średniowieczu obok wyżej zdefiniowanych rytmów posługiwano się jeszcze rytmami (tj. sekwencjami) powstałymi *per consillabicationem*. Te rodzaje rytmów powstawały, gdy np. dwa wyrazy, m. in. enklityki i proklityki, zlewały się w jedną całość w czasie wymawiania. Rytmu powstałe *per consillabicationem* miały takie same sekwencje akcentów, jak pozostałe rytmy i ukształtowały się już w epoce *cursusu mixtus*. Określenia rytmów *velox*, *tardus* oraz *planus* pojawiły się w XIII w. w „podręczniku Wawrzyńca z Akwilei – *Summa dictaminis iuxta stilum Curie Romane et consuetudinem modernorum*”¹⁶¹.

3.2. Rozważania Jaroslava Ludvíkovskiego o rytmice łacińskiej i jego stosunek do wcześniejszych badań.

Dociekania Jaroslava Ludvíkovskiego nad rytmiką przedstawię stosunkowo szczegółowo, aby uzmysłwić Czytelnikowi fakt, z jaką starannością, skupulatnością oraz erudycją filolog ten przystąpił do analizy *cursusu Legendy Krystiana*. Jaroslav Ludvíkovský na wstępie swojego artykułu poświęconego rytmice *Legendy Krystiana* wyjaśniał nam powód powstania owej pracy. Napisanie artykułu uzasadniał on przede wszystkim potrzebą wyjaśnienia czytelnikowi, jaki zachodzi związek pomiędzy rytmiką *Legendy Krystiana* a kwestią datowania tego dzieła. Uważał, zgodnie z twierdzeniami starszej, a jemu współczesnej historiografii, że *cursus* rozprzestrzenił się w XII w. z kancelarii papieskiej na resztę Europy. Odnośnie do *Legendy Krystiana* uznał on, że utwór ten został spisany przed rozpowszechnieniem się *cursusu* pod koniec XII w. Czeski filolog klasyczny przywołał także wcześniejsze prace, poświęcone rytmice *Legendy Krystiana*. Przypomniął poglądy Jana Vilikovskiego, a także odwołał się do ustaleń Františka Novotnego, filologa i założyciela studiów filologicznych na Wydziale

---

¹⁶⁰ Tamże, s. 24-25.

¹⁶¹ Tamże, s. 25.

Filozoficznym Uniwersytetu w Brnie i jego metody statystycznej¹⁶². Ludvíkovský odwołał się w swoich badaniach do odkrywcy średniowiecznego cursusu, Noëla Valois'a i do jego wyników badań nad dokumentami papieskimi w okresie szczytowego średniowiecza (od XII w.). Odkrywca cursusu wyróżnił tylko trzy rodzaje rytmów w dokumentach papieskich: *cursus velox*, *tardus* i *planus*¹⁶³. Jaroslav Ludvíkovský przedstawił w krótkim opisie historię cursusu tak, jak to widział Noël Valois. Zdaniem tego ostatniego *cursus* miał przestać funkcjonować w VII w. i powrócić dopiero w XII w. Brneński latynista omówił możliwości wypływające z tego ówczesnego odkrycia dla datacji, a także prawdziwości tekstów. Przywołał on także badania Louis Duchesne, francuskiego księdza i historyka Kościoła; w badaniach tych Duchesne doszedł do bardzo podobnych wyników jak Noël Valois¹⁶⁴. Léonce Couture natomiast dowodził, że ustalenia Valois dotyczące rytmiki dokumentów papieskich można odnieść również do rytmiki artystycznej prozy w średniowieczu i do innych utworów łacińskich takich, jak: modlitwy, formuły liturgiczne, kazania i legendy¹⁶⁵.

Z Courtem zgodzili się dwaj znawcy liturgicznej prozy i śpiewu kościelnego – Dom Mocquereau i Dom Alexandre Gropellier. Uznali oni liczbę trzech wcześniej wymienionych typów rytmów za niewystarczające, uzupełniając ją o następujące rodzaje rytmów: *cursus trispondaicus*, *cursus octosyllabicus*, *cursus dispondeodactylicus* oraz *cursus medius* w dwóch podtypach¹⁶⁶.

Ludvíkovský przytoczył zastrzeżenia Mathieu G. Nicolau'a¹⁶⁷ wobec tej rozbudowanej listy rodzajów i stwierdził, że spośród tych wszystkich propozycji przyjął się w nauce tylko *cursus trispondaicus*. Brneński latynista zwrócił uwagę na fakt, iż Mocquereau i Gropellier zupełnie nie uświadamiali sobie podziału cursusu na iloczasowy oraz na akcentowy. Ten błąd, zdaniem Ludvíkovskiego, przyczynił się do fiaska pierwszej próby datowania utworu literackiego na podstawie wykorzystania

¹⁶² J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 169.

¹⁶³ Tamże, s. 170.

¹⁶⁴ Tamże, s. 171.

¹⁶⁵ Noël Valois, *Étude sur le rythme des bulles pontificales*, Bibliothèque de l'école de chartes 42, 1881, s. 161-198; L'abbé Duchesne, *Note sur l'origine du «cursus» ou rythme prosaïque suivi dans la rédaction des bulles pontificales*, Bibliothèque de l'école de chartes 50, 1889, s. 161-163.

¹⁶⁶ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 172; *Paléographie musicale les principaux manuscrits de chant grégorien, ambrosien, mozarabe, gallician publiés en fac-similés phototypiques par les Bénédictins de Solesmes IV*, Solesmes 1894.

¹⁶⁷ Mathieu G. Nicolau, *L'origine du «cursus» rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin*, Paris 1930, s. 2 i przypis 2.

cursusu. Taką pierwszą próbę przeprowadził Charles-Félix Bellet, który starał się udowodnić, że *Vita sancti Martialis* pochodzi nie z IX w. a z VI w. Uzasadniał to tym, że badany utwór miał, jego zdaniem, zawierać jeszcze ten właściwy *cursus*, sprzed okresu jego upadku¹⁶⁸. Ludvíkovský zauważył, że poglądy o prawidłowym *cursusie*, które głosił Charles-Félix Bellet są bardzo niejasne, co okazało się w momencie dyskusji, jaka wywiązała się po jego publikacji. Carolus de Smedt¹⁶⁹, główny oponent Charles'a-Félix'a Bellet'a, uznał za niewłaściwe uwzględnianie w badaniu, oprócz trzech tradycyjnych rytmów, tj. *planus*, *tardus* i *velox*, tych sformułowanych przez Mocquereau'a i Gropellier'a oraz ujętych w pracy Louisa Haveta *La prose métrique de Symmaque et les origines métriques du cursus*¹⁷⁰. W rozprawie tej Havet udowadniał, że stary *cursus* z okresu pierwszych wieków chrześcijaństwa opierał się na iloczasiu¹⁷¹. Ludvíkovský uznał za niemożliwe, aby Bellet mógł dowieść swoich tez, ponieważ badany utwór ma zbyt małą liczbę kadencji (tylko 37). Havet uznał, że *cursus* akcentowy powstał dopiero pod koniec XI w. Przeciwno tej tezie wystąpił Wilhelm Meyer¹⁷² i uznał, że *cursus* zmieniał się stopniowo w kierunku *cursusu* akcentowego. Przyjął on, że około 400 r. formy akcentowego *cursusu* były już gotowe, co więcej, empirycznie odkrył, że łacina rządziła się tymi samymi prawami odnośnie do *cursusu* akcentowego, co i greka. Ludvíkovský przedstawił także prawo Meyera odnoszące się do rytmiki łacińskiej¹⁷³.

Ludvíkovský dokonał też szczegółowego omówienia teorii Meyera i jego podziału na „ściśle, wolne” oraz na „nieatrakcyjne czy zakazane” rodzaje rytmów¹⁷⁴. Zauważył, że wprowadzone przez Meyera rytmy „wolne” były już wcześniej dostrzeżone przez francuskich uczonych Mocquereau i Gropellier'a¹⁷⁵. Przywołując zdanie Meyera o upadku *cursusu* w okresie od VIII do XI w. brneński latynista zauważył, że poglądy głoszone przez Meyera nie opierają się na jakiegokolwiek analizie

¹⁶⁸ Charles-Félix Bellet, *L'ancienne Vie de saint Martial et la prose rythmée*, Paris 1897.

¹⁶⁹ Carolus des Smedt, *La cursus dans les documents hagiographiques*, Analecta Bollandina XVI, 1897, s. 501-506 oraz XVII, 1898 s. 387-392.

¹⁷⁰ Louis Havet, *La prose métrique de Symmaque et les origines métriques du cursus*, Paris 1892.

¹⁷¹ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 173-174.

¹⁷² W. Meyer, *Gesammelte Abhandlungen*, s. 236-286.

¹⁷³ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 174: „že mezi přízvučnými slabikami dvou posledních slov musí stát 2 nebo 4, zřídka 3 slabě přízvučné slabiky, a nikdy jenom jedna”.

¹⁷⁴ Tamže., s. 174.

¹⁷⁵ Tamže., s. 175.

tekstu, powstałego w okresie upadku cursusu. Następnie Ludvíkovský zwrócił uwagę na inne poglądy o upadku cursusu, jakie głosili Eduard Norden i Albert Curtis Clark¹⁷⁶. Wyrażali oni wątpliwości co do całkowitego zaprzestania używania cursusu w dobie upadku. Żaden z nich, podobnie jak i Meyer, nie przeprowadził analiz tekstowych. Ludvíkovský przywołał jeszcze dwóch uczonych zajmujących się tematyką cursusu, tj. Konrada Burdacha i Karla Polheima¹⁷⁷.

Brneński latynista przedstawił też przykłady wykorzystania ówczesnych odkryć do badań, które miały pozwolić na przypisanie niejasnych pod względem okresu powstania utworów literackich do konkretnych czasów. Ludvíkovský przywołał badania Paula von Winterfelda, który poddał analizie cursus utworu *Translatio ss. Alexandri papae et Iustini prespiteri*. Utwór ten na podstawie treści daje się datować na 834 r. Wydawca Wilhelm von Wattenbach nie miał wątpliwości, iż zabytek ten powstał w IX w. Paul von Winterfeld przebadał ten utwór pod względem rytmiki i zestawiał go z prawami Wilhelma Meyera. Wynik, który Winterfeld uzyskał, poprowadził go do wniosku, że autor *Translatio ss. Alexandri papae*, chociaż nie dochowywał w pełni praw reformy Jana z Gaety, to jednak dość powszechnie posługiwał się veloxem. Na tej podstawie Winterfeld wykluczył możliwość powstania wymienionego zabytku w IX w. i datował badany przez siebie tekst na pogranicze XI i XII w.¹⁷⁸ Pogląd ten przyjął Ludvíkovský, dodał jednak ważne zdanie: „ale odkud věděl v. Winterfeld, že Jan Caetani zavedl právě tuto reformu?”¹⁷⁹.

W podobny sposób przeanalizował Winterfeld także inny utwór łaciński *Vita Bennonis*, który uznawano za fałszerstwo i przypisywano je opatowi Norbertowi. Winterfeld doszedł do wyniku, że utwór ten pasuje do dzieł powstających pod koniec XI w.¹⁸⁰ Brneński latynista przypomniał, że to, co osiągnął Winterfeld, trafiło do wielu podręczników. Niemniej jednak – jak pisze Ludvíkovský – metody tej nie darzono wielkim zaufaniem, czego miał dowodzić fakt, iż nikt po Winterfeldzie nie poszedł jego

¹⁷⁶ Eduard Norden, *Die antike Kunstprosa II*, Leipzig 1898, s. 950; A. C. Clark, *The Cursus in Medieval and Vulgar Latin*, Oxford 1910, s. 13.

¹⁷⁷ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 176; Konrad Burdach, *Schlesisch-Böhmische Briefmuster aus der Wende des 14. Jahrhunderts*, Berlin 1926; Karl Polheim, *Die lateinische Reimprosa*, Berlin 1925.

¹⁷⁸ Paul von Winterfeld, *Über die Translatio sanctorum Alexandri papae et Iustini prespiteri*, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte 26, 1901, s. 751-754. Ludvíkovský błędnie podał rocznik 1990 zamiast 1901.

¹⁷⁹ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 177.

¹⁸⁰ Tamże.

śladami, zatem nie oczekiwał po tej metodzie tak konkretnych rezultatów badawczych. Ludvíkovský przywołał jeszcze badania Benvenuto Terracini'ego, Wilhelma Levisona i Antona Blaschki¹⁸¹, poświęcone średniowiecznemu cursusowi¹⁸².

W świetle tych badań Ludvíkovský uznał za możliwe i użyteczne, aby wykorzystać cursus *Legedy Krystiana* do zbadania jej autentyczności i datacji. Brneński latynista pokrótce opowiedział trzy podstawowe datacje, jakie były przez historyków przyjmowane, tj. X, XII oraz XIV w. Uznał on na podstawie zachowania się fragmentów *Legedy Krystiana* z XII w., że pod uwagę można brać jedynie okres od końca X w. do końca XII w. Następnie zauważył, iż w *Legendzie Krystiana* brak gregoriańskiego cursusu, co: „Snad by tato methoda i v té nezcela uspokojivé formulaci, jak ji vypracoval W. Meyer, stačila sama o sobě k tomu, aby potvrdila názor, který jsme předem pronesli, že Kristiánova legenda není psána gregoriánským kursem a že tedy ani z tohoto hlediska není důvodu, proč by nemohla být dílem 10. století”¹⁸³.

Jaroslav Ludvíkovský uznał, że *Legenda Krystiana* nadaje się do przebadania pod kątem rytmiki bardziej niż inne sporne dzieła łacińskie. Uznał za potrzebne, aby porównać *Legendę Krystiana* z innymi, pewnymi pod względem chronologii utworami pochodzącymi z X oraz z XIII i XIV w.¹⁸⁴ W tych badaniach oparł się przede wszystkim na systemie wypracowanym przez Meyera, który uzupełnił jeszcze tezami Winterfelda. Ostatecznie brneński latynista uznał, że w badaniu rytmiki tekstów prozatorskich należy uwzględnić następujące rodzaje rytmów:

- I ..óó,óóó (planus)
- II ..óó,óóóó (tradius)
- III ..óó,óóóó (velox)
- IV ..óóó,óó,óó (»reformovaný« velox)
- Va ..óóó,óó
- Vb ..óóó,óóó
- VI ..óó,óóóó (trispandaicus)

¹⁸¹ Wilhelm Levison, *Das Werden der Ursula-Legende*, Bonner Jahrbücher 132, Bonn 1927, s. 1-164; Anton Blaschka, *Das Prager Universitätsprivileg Karls IV*, Jahrbuch des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen 38, 1932, nr 2 s. 86.

¹⁸² J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 178.

¹⁸³ Tamże., s. 179. O pojmowaniu rytmu gregoriańskiego przez Jaroslava Ludvíkovskiego zob. Tenże, *Rytmičké klausule*, passim.

¹⁸⁴ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 179-180.

VII	slovo 5 i wielosylabowe
VIII	..óoo,oóoo
IX	..óoo,oóo
X	..óo,óo
XI	..óo,óoo

W powyższym zestawieniu, będącym niemal dosłownym cytatem z pracy Ludvíkovskiego¹⁸⁵, spotykamy jeden mały błąd, który nie miał najmniejszego wpływu na wyniki badań Ludvíkovskiego. Chodzi mianowicie o rytm III, który powinien być następująco zapisany:

III	..óoo,ooóo (velox),
a nie – jak to błędnie zapisał Ludvíkovský:	
III	..óo,ooóo (velox).

Ten ostatni bowiem rytm nie jest veloxem, a trispondaicusem, o czym każdy może się przekonać, gdy porówna tę sekwencję akcentów z rytmem numer VI. Błąd ten powstał nie na skutek braku wiedzy, a jedynie przez opuszczenie jednej litery. Mamy tu do czynienia ze zwykłą literówką.

Nastęnie Ludvíkovský, idąc za Wilhelmem Meyerem, podzielił te 12 rodzajów rytmów na trzy grupy: (a) rytmy tradycyjnego cursusu, nazywanego przez niego leonińskim czy gregoriańskim, czyli od numeru I do IV włącznie; (b) „wolne” według definicji Wilhelma Meyera, czyli od Va do VII włącznie oraz (c) rytmy "nieatrakcyjne lub zakazane", czyli od VIII do XI. Zaletą podziału na owe trzy grupy był według Ludvíkovského fakt, iż „jednotlivé jeho sloupce (I-IV, Va-VII, VIII až XI) ukazují, jak jsou ve zkoumaném textu zastoupeny tradiční formy leoninského a gregoriánského kursu, jak volné formy Meyerovy a jak ostatní typy klausulí, které Meyer nepočítá k „pravidelnému“ kursu”.

Przyjmując tę metodologię podziału na trzy grupy, przebadął Ludvíkovský rytmikę najpierw bawarskiej, a później czeskiej *Crescente fide*¹⁸⁶. Stwierdził, że cursus obydwu wersji jest do siebie zbliżony. Szczegółowy rezultat badań rytmiki bawarskiej redakcji *Crescente fide* Ludvíkovský przedstawił w postaci poniższej tabelki, uwzględniającej podział na trzy grupy:

¹⁸⁵ Tamże, s. 180, z jedną różnicą, iż Ludvíkovský posługiwał się literą x, a my ze względu na ograniczenia komputerowej czcionki (brak litery x z akcentem) wprowadziliśmy literę o.

¹⁸⁶ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 180.

%		%		%	
I	22=16.17	Va	7= 5.14	VIII	6=4.42
II	22=16.17	Vb	3= 2.21	IX	9=6.63
III	15=11.03	VI	28=20.59	X	8=5.88
IV	5=3.68	VII	3= 2.21	XI	7=5.14
64=47.05%		41=30.15%		30=22.07%	

W pierwszej grupie zebrał Ludvíkovský – jak wierzył – rytmy leonińskie czyli gregoriańskie, w drugiej – „wolne”, a w trzeciej – „nieatrakcyjne lub zakazane”. Podobnie przebadał cursus współczesnych *Legendie Krystiana* następujących utworów: *Legenda Gumpolda*, *Passio Ursulae* oraz list biskupa Pasawy Pilgrima do papieża Benedykta VI¹⁸⁷. Ludvíkovský na podstawie porównania rytmiki tych wszystkich tekstów stwierdził, że chociaż te utwory są różne pod względem stylistycznym, to jednak ich rytmika ma cechy wspólne, które – jak pisze uczoney czeski – znawcy rytmiki średniowiecznej Noël Valois czy Wilhelm Meyer uznaliby za typowe świadectwa „upadłego cursusu”.

Ludvíkovský zauważył, że tak jak nie można uznawać prozy Cicerona za jedyną poprawną, tak samo nie można uznawać cursusu w okresie od VIII do XI w. za „upadły” tylko dlatego, „że jejich klausele jsou rozmanitější než stereotypní klausele, které zakazuje Meyerův zákon”¹⁸⁸. Brneński latynista uważał, że już same zmiany w szyku zdania świadczą o świadomym posługiwaniem się rytmem, a także uznawał, że autorzy przytoczonych i przebadanych przez niego dzieł na pewno nie należeli do tych pisarzy, którzy nie dbali o rytm¹⁸⁹. Ludvíkovský przypomniał, iż według M.G. Nicolau'a za łaciński tekst rytmiczny można uważać taki, w którym kadencje rytmiczne stanowią przynajmniej 60% wszystkich kadencji¹⁹⁰. Zauważył on, że przebadane teksty spełniają to kryterium, a *Crescente fide* ma nawet 67,64% kadencji rytmicznych. Uprzedził ponadto, że nie zamierza na podstawie tych kilku badań wypowiadać się o całym okresie „upadku” cursusu, a w swoich badaniach ogranicza się do drugiej połowy X w. Do zbadania tego okresu wystarczy, zdaniem Ludvíkovskiego, zanalizowanie kilku wybranych fragmentów ówczesnych utworów prozatorskich.

¹⁸⁷ Tamże, s. 181.

¹⁸⁸ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausele*, s. 182.

¹⁸⁹ Tamże, s. 182.

¹⁹⁰ Mathieu G. Nicolau, *L'origine du «cursus» rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin*, Paris 1930, s. 126 n.

Ludvíkovský przebadiał prolog kroniki Kosmasa, który zawiera 24 końce zdań (czyli kadencje). Naliczył on: dwa planusy p/3p, trzy tardusy p/4pp, trzy veloxy pp/4p oraz inne rytmy. Ujął on je, tak jak to już wcześniej czynił, w tabelkę w trzech słupkach, po 4 rodzaje rytmów i uzyskał równy podział rytmów w trzech kolumnach (po 8 na kolumnę)¹⁹¹. Na tej podstawie wysunął hipotezę, iż Kosmas pisał rymowaną prozą i najpewniej dlatego zaniedbywał cursus. Brneński latynista przedstawił też wyniki badań Karla Polheima nad Kroniką Galla Anonima: 50% velox, 20% trispondaicus, 7% tardus i 6% planus oraz pozostałe typy 4%. Ludvíkovský uznał rytmikę tekstu Galla za cursus o innym rozkładzie statystycznym i zauważył, że należał on do młodszej generacji pisarzy, a że uwielbienie dla veloxu przyniósł on ze swojej zachodniej ojczyzny. Jak pisał, tego typu rytmika długo w Czechach nie była obecna. Jako dowód Ludvíkovský przytoczył analizę rytmiki listów Henryka Zdíka z lat 1131-1150. Uzyskał w nich na końcach zdań równy podział rytmów w dwóch pierwszych słupkach tabeli oraz o ponad połowę mniejszy udział rytmów z ostatniej kolumny. Ta tendencja odzwierciedliła się o wiele mocniej w rytmice listów Henryka Zdíka w przypadku wewnętrznych znaków przestankowych w obrębie zdań¹⁹².

Zdaniem czeskiego neolatynisty velox zaczął pojawiać się częściej w drugiej połowie XII w., zapewne pod wpływem dokumentów papieskich, zwłaszcza bull Eugeniusza III z lat 1141-1151. Jednak nawet i w tym okresie dokumenty czeskie charakteryzują się – jak zauważa Ludvíkovský – dość znacznym udziałem form VIII i IX.

Cursus Gregorianus, zdaniem Ludvíkovskiego, od lat 20. XIII w. wszedł do użycia w kancelarii królewskiej w Czechach i opanował całe łacińskie piśmiennictwo do XV w. Potem miał on upaść wraz ze zwycięstwem humanizmu. Ludvíkovský zauważył, że poza dokumentami już w połowie XIII w. pojawiły się w Czechach utwory pisane gregoriańskim stylem, jak np. *Žywot bl. Hroznaty*¹⁹³, a nieco później *Libri formarum*¹⁹⁴ oraz *Codex epistolaris Premisli Ottacari II.*¹⁹⁵ Także dokumenty z doby

¹⁹¹ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 183.

¹⁹² J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 183-184.

¹⁹³ *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. I, wyd. Josef Emler, s. 369-383.

¹⁹⁴ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae pars II annorum 1253–1310*, wyd. Josef Emler, Praga 1882; pod pojęciem *Libri formarum* kryje się zbiór dokumentów dyktowanych przez notariusza Henryka Włocha (Jindřich Italicus). Dyktował on wszystkie dyplomy Przemysła

panowania Jana Luksemburskiego oraz Karola IV. były pisane czystym cursusem gregoriańskim. Z ogromną przewagą veloxu – jak zaznacza Ludvíkovský – napisana została *Kronika Zbrasławska* (1339 r.) , a *Żywot Jana z Jenštejna* z lat 1400-1402 zawiera aż 92 veloxy na końcu zdań, na 100 zdań całego utworu.

Ludvíkovský stwierdził, że można by porównać *Legendę Krystiana* z ogromną liczbą zabytków z okresu od XIII do XV w. Uznał on jednak za o wiele sensowniejsze porównanie utworu Krystiana z prozą hagiograficzną. Do tego celu wybrał wcześniej już wspomniany *Żywot bł. Hroznaty*, spisany w latach 1248-1258, w którym do pierwszej grupy zaliczył 97% wszystkich kadencji, a w tym 63 % veloxu, licząc razem z veloxem „reformowanym”¹⁹⁶. Kadencje drugiej grupy liczą zaledwie 1%, a trzeciej – 2%. W *Żywocie błogosławionej Agnieszki czeskiej*, napisanym już później, a mianowicie w dobie Jana Luksemburskiego, według obliczeń Ludvíkovskiego rozkład statystyczny rytmów był podobny, aczkolwiek nieidentyczny; rytmy pierwszej grupy stanowiły 82% wszystkich rytmów; drugiej – 15%, a trzeciej tylko 3%. Łączny udział veloxu w tym ostatnim dziele wynosi 61%, a więc był niewiele mniejszy niż w *Żywocie bł. Hroznaty*.

Ludvíkovský, dysponując odpowiednimi punktami odniesienia dla II połowy X w. i dla czasów znacznie późniejszych (połowa XIII w. i I połowa XIV w.), przystąpił do analizy cursusu *Legendy Krystiana*. W dziele tym naliczył aż 391 zakończeń zdań („klausulí před silnými pausami”), z tego rytmy pierwszej grupy stanowiły – 40.92%, drugiej – 34.53%, a trzeciej – 24.55%. Łącznie veloxy liczyły niespełna 14%. Ludvíkovský policzył także wewnętrzne klauzule zdaniowe¹⁹⁷. Ostatecznie doszedł on do wniosku, że cursus, jaki prezentuje *Legenda Krystiana*, nie ma w sobie nic z cursusu gregoriańskiego. Velox pełni w nim taką samą rolę, jak inne rytmy. Zupełnie odwrotną sytuację zaobserwujemy – zauważa Ludvíkovský – gdy porównamy rytmikę *Legendy Krystiana* z cursusem utworów pochodzących z X w. Ludvíkovský zsumował dwie pierwsze grupy rytmów (I-IV oraz Va-VII), zgodnie z „prawem” Wilhelma Meyera i otrzymał następujący wynik dla dzieł tego okresu:

Ottokara II w latach 1273-1278 a także później aż do 1290 r. Por. J. Nechutová, *Latinská literatura*, s. 106.

¹⁹⁵ *Codex Epistolaris Primislai Ottocari II. Bohemiae Regis complectens semicenturiam literarum ...*, wyd. Thomas Dolliner, Vienna 1803.

¹⁹⁶ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 185.

¹⁹⁷ Tamże, s. 186.

<i>Crescente fide</i>	77.20%
<i>Legenda Gumpolda</i>	72.67%
<i>Pilgrim</i>	74.54%
<i>Passio Ursulae</i>	75.92%
<i>Legenda Krystiana</i>	75.45%

Ludvíkovský zauważył, że możemy też odwołać się do metod obliczania cursusu według Mathieu Nicolau. Francuski uczony zalecał porównywanie rytmiki na podstawie obliczania jedynie głównych rytmów: planusa, tardusa, veloxu i trispondaicusa. Okazuje się, że rytmy te w *Legendzie Krystiana* liczą łącznie 59,85%, czyli niecały procent mniej niż w *Legendzie* autorstwa Gumpolda (60,82%). Ludvíkovský przytacza jeszcze wiele argumentów przemawiających za tym, że cursus *Legendy Krystiana* należy do końca X w. Filolog ten uważa, że Krystian przy swoich zamiłowaniach piśmienniczych, gdyby żył na przełomie XIII i XIV w., to pisałby czystym stylem gregoriańskim. Ponieważ jednak Krystian pisał pod koniec X w., to posługiwał się rytmiką i stylem charakterystycznymi dla tego okresu¹⁹⁸. Ludvíkovský uważał za absurdalną możliwość, żeby w tym wypadku fałszerz potrafił podrobić cursus z końca X w. Brneński latynista uznał, że wyniki badań nad rytmiką *Legendy Krystiana* jednoznacznie przemawiają za autentycznością tego dzieła.

Ludvíkovský uważał, że można jeszcze przebadac statystycznie klauzule, jakie pojawiają się w *Legendzie Krystiana*, aby wykazać w ten sposób jednolitość dzieła. Uznał także, że można by poddać analizie inne legendy pod względem rytmiki i w ten sposób ustalić datacje tych dotąd niedatowanych zabytków. Jako swoiste podsumowanie artykułu Ludvíkovský przeprowadził badanie trzech utworów. Pierwszym z nich był *Oriente iam sole*, utwór poświęcony świętemu Waclawowi. Ludvíkovský naliczył aż 318 silnych pauz, które – wedle systemu Meyera – mają aż 84,60% rytmicznych kadencji (suma dwóch pierwszych grup). Ostatecznie zauważył, iż rytmika tego dzieła nie zaprzecza całkowicie datacji Pekařa, który jego powstanie kładzie na czasy Waclawa I. Dzieło to bowiem nie zostało spisane stylem gregoriańskim, aczkolwiek wykazuje pewne tendencje tego stylu.

---

¹⁹⁸ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausule*, s. 187.

Ludvíkovský przytoczył też pokrótce badania, jakie przeprowadzono nad *Diffundente sole*¹⁹⁹. Dopiero Václav Chaloupecký²⁰⁰ dokonał podziału tego dzieła na dwa utwory, tj. na *Diffundente sole* i na *Factum est*. Pierwszy z tych podzielonych tekstów jest zbieżny z przekazem *Legendy Krystiana* we wstępnych rozdziałach, drugi zaś jest kazaniem poświęconym świętej Ludmile. Ludvíkovský uważał, że badania rytmiki potwierdzają tezę Chaloupeckiego, iż mamy w tym wypadku do czynienia z dwoma utworami. W zakończeniu artykułu Ludvíkovský przytoczył przykłady przekształcania zdań *Legendy Krystiana* przez autora *Diffundente sole* pod kątem rytmiki, co już zauważył Jan Vilikovský²⁰¹.

W pewnym sensie można uznać, że ustalenia Ludvíkovskiego o rytmice *Legendy Krystiana* raz na zawsze rozstrzygnęły zagadnienie datacji rytmiki *Legendy Krystiana* i dowiodły, iż dzieło to raczej nie mogło powstać w XIII-XIV w. Należy też zauważyć, iż rozprawa Ludvíkovskiego przewyższała swoim poziomem nie tylko ówczesne rozważania uczonych czeskich, ale nawet i ich zachodnioeuropejskich kolegów. Ludvíkovskiego można uznać za prekursora badań nad cursusem okresu VII-XII w. Początkowo wydawało się, że wizja rozwoju cursusu w tym okresie nakreślona przez tego uczonego, znajduje potwierdzenie w późniejszych badaniach szwedzkich latynistów, Gudrun Lindholm i Tore Jansona²⁰². Pierwsza z uczonych przebadła pisma najbardziej znanych ludzi pióra od połowy VII w. do lat 70. XI w., a wyniki okazały się zaskoczeniem. W VIII w. – jej zdaniem – nie stosowano już rytmiki, nie czynili tego nawet ci najbardziej znani pisarze epoki, tacy jak chociażby: Beda, Święty Bonifacy czy Alkuin. Nawet notariusze kancelarii papieskiej mieli zaprzestać posługiwania się cursusem w redagowanych przez nich dokumentach. Sytuacja miała ulec zmianie dopiero pod koniec VIII w., co można, zdaniem Lindholm, zaobserwować w przekazach Pawła Diakona i Pauluina z Akwilei, w których to zwiększa się liczba rytmicznie zakończonych klauzul. Lindholm zwraca uwagę na fakt, iż cursus jest jeszcze bardziej widoczny u Walahfrieda Strabona z Reichenau, Serwatusa Lupusa oraz Jana Diakona z

---

¹⁹⁹ Tamże, s. 188.

²⁰⁰ V. Chaloupecký, *Svatováclavský Sborník*, s. 119-121, 123-124.

²⁰¹ J. Ludvíkovský, *Rytmičké klausele*, s. 189-190.

²⁰² G. Lindholm, *Studien zum mittellateinischen Prosarhythmus. Seine Entwicklung und sein Abklingen in der Briefliteratur Italiens*, (Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensa vol. 10), Stockholm–Göteborg–Uppsala 1963, s. 7, 11 i n.

Rzymu²⁰³. Szwedzka latynistka zauważyła też, iż nie u wszystkich pisarzy IX i X w. znajdziemy ślady posługiwania się *cursusem*. Nie odnajdziemy go w *Gestach* Jana Diakona z Neapolu, u Leona Archiprezbitera, ani też w kancelarii papieskiej w X i większej części XI w. Lindholm opowiedziała się po stronie tych uczonych, którzy uznali, że *cursus* został wprowadzony w kancelarii papieskiej dopiero w 1088 r. Zaobserwowała ona także pełne formy *cursusu* w piśmiennictwie Piotra Damianiego już około 1050 r. Szwedzka latynistka uznała, że teza wygłoszona kiedyś przez A.C. Clarka o przechowaniu się *cursusu* na Monte Cassino da się obronić. Zauważyła ona, że pisarze z końca VIII w., którzy posługiwali się *cursusem*, posiadali kontakty z klasztorem na Monte Cassino; stwierdziła także, że w innych klasztorach benedyktyńskich możemy spotkać się z *cursusem*. Zdaniem Lindholm tę sytuację można wytłumaczyć na dwa sposoby: albo klasztory przechowały tradycję *cursusu* albo zaczerpnęły ją z macierzystego klasztoru – Monte Cassino. Ostatecznie doszła do wniosku, że rytmiczna proza późnoantyczna nie wymarła w okresie między VII a XI w., a przetrwała w benedyktyńskich klasztorach²⁰⁴. Jakkolwiek Lindholm nic nie pisała na temat *Legendy Krystiana*, ale jej teza przetrwania *cursusu* w klasztorach benedyktyńskich tłumaczyłaby pojawienie się *cursusu* w dziele mającym być – jak twierdziła część uczonych czeskich – utworem napisanym przez Krystiana, mnicha ratybońskiego klasztoru benedyktyńskiego.

Jeszcze bardziej wydawały się potwierdzać wizję Ludvíkovskiego badania innego szwedzkiego latynisty, wcześniej już wspomnianego Tore Jansona, który w swojej pracy z 1975 r.²⁰⁵ przeprowadził badania nad rytmiką średniowiecznej prozy łacińskiej. Janson zajął się nie tylko dowodami istnienia *cursusu* w IX-X w., lecz także zbadał jego główne cechy²⁰⁶. Szwedzki latynista przeanalizował m. in. utwory dwóch ważnych pisarzy IX w., a mianowicie Hinkmara, arcybiskupa Reims oraz Anastazego Bibliotekarza. Pisma Hinkmara charakteryzowały się bardzo wysokim poziomem rytmiczności klauzul, tj. 74% wszystkich klauzul, w tym: 35% *cursusu planus*, 21% *cursusu tardus* oraz 18% *cursusu velox*. Proza rytmiczna Anastazego była już mniej rytmiczna – 62% wszystkich

---

²⁰³ Tamże, s. 60.

²⁰⁴ Tamże, s. 61.

²⁰⁵ T. Janson, *Prose Rhythm*.

²⁰⁶ T. Jasiński, *O pochodzeniu Galla Anonima*, Kraków 2008, s. 63.

klauzul. Co ciekawe, proporcje pomiędzy rytmami były bardzo podobne do tych, jakie prezentował Hinkmar, tj. 26% *planusu*, 17% *tardusu* i 19% *veloxu*.

Janson doszedł do wniosku, że czasy, jakie nastąpiły po Hinkmarze i Atanazym nie były przychylne dla rozwoju kultury, edukacji i piśmiennictwa. Ze względu na liczne konflikty, tj. walki i spory pomiędzy Karolingami oraz na najazdy różnych ludów (Normanów, Węgrów, Arabów oraz Słowian). Szwedzki latynista uznał także, że tereny, na których mogła się swobodniej rozwijać kultura ograniczyły się do wschodniej Francji, zachodnich i południowych Niemiec oraz północnej Italii. Tore Janson przyjął, że właśnie północna Italia pełniła szczególną rolę jako miejsce kształtowania się wielu ważnych intelektualnych przedsięwzięć, które potem odegrały istotną rolę w rozwoju kultury w Europie. Z tego powodu postanowił przebadac teksty dwóch X-wiecznych pisarzy pochodzących z północnej Italii, tj. Liutpranda z Cremony i biskupa Attona z Vercelli²⁰⁷. Do tego kręgu badanych pisarzy Janson włączył jeszcze XI-wiecznego pisarza Lanfranka, późniejszego arcybiskupa Canterbury. Badania prozy tych trzech wymienionych autorów pozwoliły mu uzyskać wyniki, które nie odbiegały od wcześniejszych danych uzyskanych w czasie analizy rytmiki Hinkmara i Atanazego.

Z ustaleń Tore Jansona wyłaniał się obraz rytmiki IX-XI w. bardzo zbliżony do ustaleń Jarosława Ludvíkovskiego: wszystkie trzy podstawowe rytmy, tj. *planus*, *tardus* i *velox* mają wyrównany udział wśród kadencji rytmicznych, z tym że *planus* najczęściej lekko przeważa. Gdyby Janson mógł sięgnąć do ustaleń Jarosława Ludvíkovskiego (było to jednak niemożliwe ze względów językowych), to z pewnością znalazłby potwierdzenie dla swoich badań.

Według Jansona dopiero w XI w. zaczęła pojawiać się nowa tendencja w prozie rytmicznej, która polegała na faworyzowaniu rytmów typu *velox*. Pierwszym przedstawicielem nowej tendencji miał być Gwido z Arezzo, urodzony ok. 1000 r. wybitny muzykolog, a zarazem mnich w klasztorze w Pomposie²⁰⁸. Nie wiadomo, gdzie kształcił się Gwido; Janson uważa, że musiało to być w jakiejś szkole na terytorium Niziny Padańskiej. To właśnie piśmiennictwo Gwidona miało, zdaniem Jansona, charakteryzować się objęciem pierwszego miejsca przez rytm *velox* oraz uplasowaniem się rytmów *planus* i *tardus* na drugim i trzecim miejscu.

---

²⁰⁷ Tamże, s. 63-64.

²⁰⁸ Pompos znajduje się na ok. 40-50 km na wschód od Ferrary, we Włoszech, w bliskości wybrzeża morza Adriatyckiego oraz ujścia rzeki Pad do Adriatyku, na terenie Parku delty rzeki Pad.

Pisma Piotra Damianiego, które zostały już wcześniej przywołane przez Gudrun Lindholm, cechują się jeszcze większą dominacją *veloxu* niż to miało miejsce u Gwidona z Arezzo. Janson obliczył, że Piotr Damiani stosował prozę rytmiczną w niemal wszystkich kadencjach, z tego: 52% należało do *veloxu*, 32% do *planusu*, *tardus* to 13%, a tylko 3% kadencji kończyło się bezrytmicznie. Piotr Damiani pochodził z Rawenny, kształcił się w Faenzie i Parmie, po czym powrócił do Rawenny²⁰⁹. Tam przez pewien czas pracował jako nauczyciel sztuk wyzwolonych, później w 1035 r. wstąpił do eremu w Fonte Avellana²¹⁰. Szwedzki latynista zauważył także, że spośród pięciu zaprezentowanych pisarzy trzech otrzymało świecką edukację, tj. Liutprand, Lanfrank oraz Piotr Damiani, dwóch ostatnich dodatkowo było świeckimi nauczycielami. Natomiast nie wiadomo, gdzie kształcili się Atton i Gwidon. Janson zwrócił uwagę na to, że wysoce retoryczny w swoich pismach Anzelm z Besate (Besate znajduje się blisko Pawii), współczesny Piotrowi Damianiemu, prawdopodobnie całą swoją edukację przeszedł w instytucjach kościelnych i zdaje się być absolutnym ignorantem w kwestii *cursusu*. Na tej podstawie Janson doszedł do wniosku, że to zapewne w świeckich szkołach, we wschodniej części doliny Padańskiej na początku XI w. doszło do udoskonalenia *cursusu*. W nowej jego odsłonie postawiono *cursus velox* na pierwszym miejscu i stąd miał on trafić do kancelarii papieskiej. Według Jansona tego rodzaju *cursus* był spotykany w kancelarii papieskiej już na pewien czas przed reformą Jana z Gaety²¹¹, a wpływy północnowłoskie ujawniły się już za pontyfikatu papieża Aleksandra II (1061-1073)²¹². Papież ten kształcił się w Mediolanie i styl północnowłoski ujawnia się w sposób szczególny w jego korespondencji. Janson starał

²⁰⁹ T. Jasiński, *O pochodzeniu*, s. 65-66.

²¹⁰ Fonte Avellana znajduje się w regionie Marche, na pograniczu z Umbrią, ok. 60-70 km w linii prostej na północny-wschód od Perugii.

²¹¹ T. Jasiński, *Gall Anonim*, s. 64 i przypis nr 80: „Wszyscy uczeni przyjmowali jako pewnik czy dogmat, iż *cursus* został wprowadzony do kancelarii papieskiej w 1088 r. na skutek jej reformy za czasów pontyfikatu Urbana II przeprowadzonej przez mnicha z Monte Cassino, Jana z Gaety, późniejszego papieża Gelazego II.” *Gesta Urbani II Papae*, [w:] *Recueil des Historiens des Gaules et de la France*, Paris 1806 (*Rerum Gallicarum et Francicarum Scriptores*, 14), s. 688: *Tunc papa [Urban II] litteratissimus et facundus fratrem Johannem [tj. późniejszego papieża Gelazego II] virum utique sapientem ac providum sentiens ordinavit, admovit suumque cancellarium ex intima deliberatione constituit, ut per eloquentiam sibi a Domino traditam antiqui leporis et elegantiae stilum in sede apostolica iam pene omnem deperditum sancto dictante Spiritu Johannes Dei gratia reformaret ac Leoninum cursum lucida velocitate reduceret*. Por. PL 151, 53.

²¹² Sprawował on swój urząd w latach 1061-1073.

się wykazać także, że przybyły z Monte Cassino Jan z Gaety jedynie podtrzymał zastaną tradycję.

Po publikacji prac neolatynistów szwedzkich, a w tym zwłaszcza Tore Jansona, wydawało się, że wszelkie kwestie dotyczące cursusu w okresie VII-XII w. zostały wyjaśnione. Ustalenia te wydawały się ostatecznie przesądzać o słuszności badań Jarosława Ludvíkovskiego nad cursusem *Legendy Krystiana*. Ostatnio w 2015 r. David Kalhous bardzo wysoko ocenił metody badawcze brneńskiego latynisty na polu rytmiki: *Ludvíkovsky's innovative approach in the 1950s corresponded with that of the fundamental handbook of medieval Latin, since its authors put emphasis on statistical methods, continuity of usage of prose rhythms and their considerable variability*²¹³. Uczony ten zauważył też, że najbardziej uznawany znawca cursusu Tore Janson – podobnie jak Jaroslav Ludvíkovský – w swoich badaniach kładł szczególny nacisk na obliczenia statystyczne.

Trzeba jednak zauważyć, iż mimo słuszności ustaleń Jaroslava Ludvíkovskiego co do czasu spisania *Legendy Krystina*, zawiera ona kilka błędów metodologicznych, których można było uniknąć już w jego czasach, a ponadto zawiera – z punktu widzenia współczesnej wiedzy o rytmice – całkowicie przestarzałą wizję dziejów cursusu od starożytności po późne średniowiecze. Tę przestarzałą wizję zawiera też praca Tore Jansona (1975 r.), która – jak zaznaczono wyżej – przez uznana została za najnowszy i właściwy punkt odniesienia. Praca Jansona, jakkolwiek znakomita pod wieloma względami, całkowicie się zdezaktualizowała w zakresie całościowego obrazu rozwoju rytmiki średniowiecznej.

Ustalenia powyższych uczonych okazały się zdezaktualizowane, gdy do badań nad rytmiką leonińsko-gregoriańską²¹⁴, czyli charakterystyczną dla kancelarii papieskiej, udało się zaprząć programy komputerowe²¹⁵. Jak pamiętamy, powszechnie przyjmowano, że tego typu proza rytmiczna narodziła się na skutek reformy kancelarii papieskiej, dokonanej w 1088 r. przez mnicha z Monte Cassino, Jana z Gaety, za czasów

²¹³ D. Kalhous, *Legenda Christiani*, s. 108.

²¹⁴ Termin rytmika gregoriańsko-leonińska jest nadzwyczaj nieprecyzyjny. Cursus leoninus to termin, który pojawia się w Żywocie Urbana II, zob. niżej. Terminem tym posłużyłem się w nawiązaniu do literatury czeskiej. W zasadzie należałoby mówić o cursusie akcentowym oraz o cursusie akcentowym ze znaczną przewagą rytmu velox, posługującego się przeważnie czasownikowymi formami osobowymi. Na określenie ostatniego rodzaju cursusu można użyć terminu \: rytmika typu papieskiego.

²¹⁵ T. Jasiński, Gall Anonim, passim.

pontyfikatu Urbana II²¹⁶. Datę pojawienia się tego rodzaju rytmiki Tore Janson przesunął na połowę XI w. Otóż przeszukanie specjalnymi programami ogromnego zbioru tekstów wczesnośredniowiecznych pozwoliło wykazać, iż tego typu rytmika pojawia się już w rozporządzeniach prawnych Konstantyna Wielkiego, pochodzących z lat 312-326; co najbardziej zaskakujące, rytmiką tą nieprzerwanie posługiwali się pisarze łacińscy aż po czas baroku. Do czasów rzekomej reformy w 1088 r., programy informatyczne odnalazły 37 utworów pisanych z użyciem tejże rytmiki. Również kancelaria papieska nieprzerwanie posługiwała się rytmiką ze znaczną przewagą veloxu, niczym nie różniącą się od rytmiki papieskiej z XII czy XIII stulecia. Niekiedy – jak np. w słynnym dokumencie papieża Zachariasza dla Bonifacego z 751 r. – bulle papieskie były pisane z użyciem prozy rytmicznej, zbudowanej niemal wyłącznie z veloxów. Cały papieski *Liber diurnus*, którego najstarsze kopie pochodzą z około 800 r., w większości zbudowany jest z formuł napisanych prozą rytmiczną ze znaczną przewagą veloxu. Początki niektórych formuł sięgają zapewne czasów przedgregoriańskich, czyli VI w.²¹⁷ Formuły z *Liber diurnus* nieprzerwanie „zasilały” kancelarię papieską do XI stulecia włącznie. Trudno odpowiedzieć na pytanie, dlaczego ten prosty do spostrzeżenia fakt został przeoczony przez naukowców zgłębiających dokumenty papieskie.

Czasami zdarzało się, że pracownicy kancelarii, jak np. w czasach Jana XIII (965-972), redagując dokumenty papieskie na podstawie *Liber diurnus*, przez niewiedzę psuli niektóre piękne rytmy veloxowe z *Liber diurnus*. Wskazywałem na tę kwestię w mojej pracy poświęconej autentyczności bulli miśnieńskiej z 2 stycznia 968 r.²¹⁸ Sprawa znajomości cursusu veloxowego w kancelarii papieskiej wymaga osobnych studiów, z

²¹⁶ Por. przyp. 203. Zob. też edycja Thierry Ruinart (1657-1709) – *Vita Beati Urbani II auctore domno Theodorico Ruinaro*, PL 151, 53.

²¹⁷ T. Jasiński, *Początki cursusu w kancelarii papieskiej w świetle „Liber diurnus” oraz tzw. „Zacharias-Bonifatius-Privileg”*. *Przyczynek do badań nad prozą późnoantyczną i wczesnośredniowieczną*, [w:] *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 2013, s. 361-372.

²¹⁸ W. Jasiński, *Bulla Jana XIII dla biskupstwa w Miśni z 2 stycznia 968 roku – falsyfikat czy autentyk?* *Przyczynek do studiów nad początkami Kościołów miśnieńskiego i poznańskiego*, *Roczniki Historyczne LXXIX*, 2013, s. 7-39; Tenże, *Jeszcze o autentyczności dokumentu Jana XIII dla biskupstwa miśnieńskiego z 2 stycznia 968 roku*, *Roczniki Historyczne LXXX*, 2014, s. 57-72; Tenże, *Die Bulle Johannes' XIII. für das Bistum Meißen vom 2. Januar 968 – echt oder gefälscht? Ein Forschungsbeitrag zu den Anfängen der Kirchen von Meißen und Posen*, *Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 60, 2014, s. 87-115. (jest to skromniejsza wersja publikacji polskiej z *Roczników Historycznych* za rok 2013).

zastosowaniem nowych metod badawczych. Dopiero przejrzanie wszystkich dokumentów biskupów Rzymu od V w. do XI w. i porównanie ich z *Liber diurnus* oraz innymi pismami pozwoli definitywnie wyjaśnić tę kwestię. Obecnie nie ma wątpliwości, iż *cursus* był stosowany w kancelarii papieskiej od VI w. do późnego średniowiecza i to w formie znanej z XII czy XIII w. Niewykluczone jednak, że w niektórych okresach kanceliści papiescy nie potrafili odpowiednio się nim posługiwać.

Powracając do rytmiki *Legendy Krystiana* oraz ustaleń Jaroslava Ludvíkovskiego i jego oponentów, należy zauważyć, iż ci naukowcy nie zdawali sobie sprawy z tego, że proza z charakterystyczną dla kancelarii papieskiej rytmiką była znana w X w. i wcześniej. Co najdziwniejsze, jej występowanie nie ograniczało się do jednego z krajów zachodnioeuropejskich. Spotykana była w Afryce (w okresie przedarabskim), Galii, Italii oraz na Półwyspie Pirenejskim.

To jeszcze nie wszystko, co wiemy nowego o *cursusie* od czasów badań Jaroslava Ludvíkovskiego. Z nowszych badań wynika, że podział rymów – zaproponowany przez Wilhelma Meyera i zaakceptowany z pewnymi wahaniami przez Ludvíkovskiego – na trzy grupy jest nie do przyjęcia. Jak pamiętamy, Jaroslav Ludvíkovský, idąc za Meyerem dzielił rytmy na trzy grupy, a mianowicie na rytmy: (1) „leonińsko-gregoriańskie”²¹⁹; (2) „wolne” oraz (3) „zakazane”. Otóż podział na dwie pierwsze grupy jest pozbawiony większego sensu i konsekwencji. Jak wspomniałem wyżej, pierwsze rytmy akcentowe były generowane jakby automatycznie, na skutek posługiwania się w okresie zaniku iloczasu (po 200 r. po Chr.) rytмами iloczynowymi. Nowsze badania nad początkami tzw. *cursusu mieszanego* (*cursus mixtus*) autorstwa S. M. Oberhelmana dokładnie wskazują, jakie rodziły się w tym wypadku powiązania pomiędzy sekwencjami iloczynowymi i akcentowymi. Pisałem o tym wcześniej; przyjrzyjmy się powtórnie wyżej przytoczonemu przykładowi²²⁰, opracowanemu na podstawie ustaleń Oberhelmana. Zazaczyłem, że kadencji iloczynowej zbudowanej z kretyka i trocheja (*acceptionē sērvāmūs = -∪- ∪-* = kretyk+trochej) zaczęła towarzyszyć sekwencja akcentów wyrazowych, która później została nazwana *cursus planus*: *acceptionē servāmus (óo oóo)*²²¹. Ten rytm, tj. *planus*, mógł też być generowany przez kadencję iloczynową zbudowaną z trocheja i kretyka (*dīcērēnt pōtēst = -∪- ∪-* = trochej+

²¹⁹ Termin wg Ludvíkovskiego.

²²⁰ S. M. Oberhelman, *Prose Rhythm*, s. 8.

²²¹ Tamże., s. 8.

kretyk), której towarzyszyła niemal identyczna – jak w pierwszym wypadku – sekwencja akcentów: *dícerent pótest* (óoo óo). W obydwu przypadkach akcentowana była piąta i druga od końca sylaba kadencji; w obydwu też przypadkach obydwie akcentowane sylaby rozdzielały dwie sylaby nieakcentowane. Jedyną różnicą było to, że w pierwszym przypadku sekwencja akcentów składała się z paroksytona z trzysylabowym paroksytonem, a w drugim – z proparoksytona z dwusylabowym wyrazem. Od początku obydwie sekwencje były w użyciu w prozie rytmicznej i żadna z nich nie była w jakiś sposób uprzywilejowana; chociaż pierwsza z sekwencji była bardziej popularna, to jednak nie ma najmniejszego powodu, aby jedną z nich zaliczać do pierwszej grupy (nr I), a drugą do drugiej (nr Va). Podobnie było z dwoma rytmami *tardus*: z pierwszej grupy – óo,oóoo (nr II) oraz z drugiej grupy – óoo,óoo (nr Vb). Osobnym jeszcze zagadnieniem były wymienione wyżej tzw. rytmy *per consillabicationem*; otóż, wyrazy jednosylabowe z własnym akcentem oraz pozbawione tego akcentu, czyli enklityki i proklityki, a w niektórych przypadkach także wyrazy dwusylabowe, tworzyły z innymi wyrazami lub między sobą ściśle określone sekwencje akcentowe. Do takich rytmów należał m. in. *velox* óoo,óo,óo, który tak krytykował Wilhelm Meyer, a który Jaroslav Ludvíkovský – umieszczając go w pierwszej grupie (nr IV) – określał jako „reformowany” *velox*. Meyer zupełnie niesłusznie krytykował średniowiecznych znawców rytmiki właśnie za ten rytm; nie zauważył on bowiem, że w poezji rytmicznej i prozie rytmicznej bardzo prędko doszło do zrównania akcentu głównego z akcentem pobocznym. Dla zilustrowania tego zjawiska przyjrzyjmy się dwóm *veloxom* z *Legendy Krystiana*, które zresztą trzeba dodać były wiernie (mechanicznie?) przejęte z czeskiej redakcji *Crescente fide*:

(1) *recípies sánitátem* (**velox**)

(2) *ecclésiam sáncti Vítí* (**velox**)

Jak widzimy, w czterosylabowym paroksytonie *sánitátem* akcent poboczny pada na pierwszą sylabę; jest w stosunku do końca kadencji umieszczony w tym samym miejscu, co akcent główny w wyrazie *sáncti*. Dla retorów średniowiecza obydwie sekwencje akcentów były identyczne. Na marginesie należy dodać, iż w obydwu

proparoksytonach był też akcent poboczny, a mianowicie na ostatnią sylabę. W naszym zestawieniu powinien on być anihilowany przez pierwszą sylabę następnego wyrazu, która w przypadku wyrazu *sanitatem* była akcentowana pobocznie, a w wypadku *sancti* – głównie. Istniała bowiem zasada, że obok siebie nie mogły istnieć dwie akcentowane sylaby. Gdy tak się działo, jedna z akcentowanych sylab traciła akcent. Czy jednak tak było w tym wypadku? Otóż w najnowszych badaniach zakłada się, że pomiędzy proparoksytonem a następującym po nim czterosylabowym paroksytonem (ewentualnie innymi imitacjami tego paroksytonu, np. *sancti Viti*) istniała pauza, która umożliwiała akcentowanie poboczne proparoksytonu²²². Dzięki takiej wymowie „byłby niezwykle ekspresyjny, a przez to łatwo zauważalny przez słuchaczy. Każdą ważniejszą sentencję zamykałby proparoksyton akcentowany na przedostatnią sylabę i pobocznie na ostatnią, po nim następowałaby krótka pauza, a za nią cztery sylaby w rytmie trocheicznym zakończone pauzą. Taki sposób skandowania był natychmiast zauważalny dla słuchacza, co najwyżej sobie cenili mistrzowie poezji rytmicznej. Któż zauważyłby np. podczas słuchania recytacji bulli papieskiej, że ma do czynienia z najbardziej cenionym rytmem – *veloxem*, gdyby czytano go tak, jak definiują to niektórzy uczeni, jako rytm dwóch akcentów, pomiędzy którymi »wciśnięto« cztery nieakcentowane sylaby. Podczas recytacji nikt nie zdążyłby tego obliczyć. Jak taki rytm przetrwałby ponad tysiąc lat, budząc największe uznanie każdego pokolenia retorów? Należy też zauważyć, iż *velox* był jakby odwróceniem kadencji 15-zgłoskowca trocheicznego, w którym rytm trocheiczny poprzedzał proparoksytonowy akcent, zakończony też akcentem pobocznym na ostatnią sylabę”²²³.

Powracając do ustaleń Jaroslava Ludvíkovskiego, trzeba dodać, że owych rytmów *per consillabicationem* było dużo więcej i zostały one niestety pominięte przez brneńskiego uczonego. Badania Ludvíkovskiego należy zatem w świetle nowych ustaleń skorygować w kilku wypadkach:

1. Po pierwsze, podział na trzy grupy rytmów według Wilhelma Meyera wymaga gruntownej rewizji.
2. Po drugie, podział na pierwszą i drugą grupę jest błędny; wszystkie rytmy pierwszej i drugiej grupy powinny być zaliczone do jednej grupy; tu ewentualnie

²²² T. Jasiński, *Cursus velox cum consillabicatione w Kronice polskiej Galla Anonima i w Translacji św. Mikołaja Mnicha z Lido*, [w:] Memoria viva. *Studia historyczne poświęcone pamięci Izabeli Skierskiej (1967-2014)*, Warszawa – Poznań 2015, s. 114-131.

²²³ Tenże, Gall Anonim – poeta, s. 180.

można wyróżnić podgrupy: rytmy zbudowane z sekwencji akcentowych dwóch wyrazów oraz rytmy zbudowane z większej liczby wyrazów (*per consillabicationem*). W rytmach zbudowanych z sekwencji akcentowych dwóch wyrazów możemy wyróżnić po jednym *veloxie* i *trispodaicusie* oraz po dwa *planusy* i dwa *tardusy*. W podgrupie rytmów *per consillabicationem* można wyróżnić całą masę rytmów, których typów nie ma potrzeby tu przywoływać²²⁴.

3. Po trzecie, grupa rytmów „zakazanych” pozostaje bez zmian.
4. Po czwarte, pojawienie się w jakimś dziele rytmu z dominacją *veloxu*, który Ludvíkovský nazywał „leoninowo-gregoriańskim”, nie oznacza automatycznie, że dzieło to nie mogło powstać w okresie od VII do XII w.
5. Po piąte, trzeba odrzucić pogląd Ludvíkovskiego, iż *Legenda Krystiana* jest dziełem jednorodnym.

Jak niżej będę starał się dowieść, można w niej wyróżnić kilka części o różnym statusie autorskim, m.in.

1. tekst oparty na Gumpoldzie, będący *de facto* przytoczeniem obszernego tekstu *in extenso*;
2. tekst oparty na *Crescente fide*, będący przeróbką; autor pozostawiał niektóre rytmy niezmienione, a inne przerabiał oraz;
3. prolog, który z pewnością ma najbardziej autorski charakter spośród innych części *Legendy Krystiana*. Badając rytmikę, a także styl, nie można tych wszystkich trzech rodzajów tekstu "wrzucić do jednego kotła" i poddać ich rytmy jednej wspólnej analizie statystycznej.

Przyjrzyjmy się zatem najpierw rytmice prologu²²⁵. Ponieważ tekst prologu nie jest specjalnie długi, przytoczmy go w całości wraz z oznaczeniami rytmicznymi:

(PROLOGUS.)

Domino et ter beato sancte ecclesie Dei Pragensis secundo pontifici Adalberto humillimus (p/4pp) et omnium monachorum (pp/4p) nec dicendus infimus frater (pp/2p),

²²⁴ Zob. bliżej T. Jasiński, *Cursus velox cum consillabicatione*, s. 114-131.

²²⁵ Tekst odautorskiego wtrącenia w rozdziale 7 jest zbyt krótki, aby na jego podstawie wyciągać jakiegokolwiek wnioski.

solo nomine Christianus (pp/4p), in Christo Iesu prosperis successibus ad vota pollere (p/3p).

Passionem beati Wenceslai simul cum ava sua beate memorie Liudmila, qui velut nova sidera lumine virtutum suarum patriam suam Bohemiam cum omni simul gente irradiant (p/4pp), diversis compositionibus et non pleniter disertam reperiens (p/4pp), dignum duxi, ut vestram sanctitatem (p/4p), qui ex eodem tramite lineam propaginis trahitis (pp/3pp), adirem, quo ex iussione vestra simul et licencia aliquo modo eam corrigerem (p/4pp), vel si qua deessent, hos, qui adhuc superstites essent (pp/2p), senes seu religiosos quosque, qui eorum gesta vel acie oculorum hausissent (p/3p) seu auditu aliorum narratione comperissent (p/4p), percontarer atque hec adderem (p/1-3pp). Quod eciam sollicitus fui agere non iactancie cuiusdam causa, quippe cum omnimodis imperitus sim sermone (p/1-3p) et ab omni lepore verborum extraneus (p/4pp) quamvis si hec cuncta in promptu forent, moles tamen peccaminum ad merita tantorum propalanda devitaret (p/4p). Sed quia ineptie nostre simul et pigricie maxime sunt, studiaque nostra, studiis scolasticorum comparata, studia esse desistunt (p/3p), non desperans de venia ob enormitatem criminum, prout vires suffecerint (p/4pp), ex adiuvamine ipsorum sanctorum confidens, ut se res habeat, aggrediar exarare stilo (quasi velox). Sed in primis hoc dicendum, quomodo si talium tamque precipuorum sanctorum atque ydoneorum testium Christi gleba in partibus Lutheringorum seu Carlingorum ceterarum (p/4p) vel Christianorum gencium contineretur (brak), insignium miraculorum virtutibus vernans (pp/2p), olim gesta hec aureis, ut ita dixerim, **apicibus depinxissent** (pp/4p), responsoriorum cantilenam cum antifonis, adiectis sermonum **exortacionibus, decorassent** (pp/4p), cum plurimorum menibus cenobiorum, quamvis ipsi horum similium [sanctorum] martyrum, confessorum, virginum reliquorumque sanctorum exultent possidere venerabilia pignora (pp/3pp). At nos horum carentes cunctorum, hos, ut ita fatear, post Deum solos habentes (p/3p), quasi indigne tractamus eorumque de die in diem indigni virtutes videntes (p/3p), veluti increduli manemus, eis servire dissimulamus. Hactenus de nostra desidia dixisse sufficiat. (p/4pp).

Nunc vos deprecor, pontifex inclite et nepos carissime (p/4pp), ut qui me immeritum hoc opus subire fecistis (p/3p), precibus aput communem patronum iuветis (p/3p), ut qui vos meritis suis ad pontificale decus conscendere statuit (pp/3pp), dum

vobis in futuro apud Christum dominum coronam glorie pro reportato lucro de creditis ovibus acquisierit (brak rytmu), nobis saltem veniam criminum impetrare dignetur (p/3p). Vestra etiam illustri sapientia, quod nostra fatuitas insipienter ebullivit (p/4p), obnixè petimus oblitterari atque doctrina vestra decorari (p/4p). Auctoritate etiam vestra hec eadem firmare dignemini (p/4pp), quo saltem per parochiam vestram scribatur legaturque (p/4p).

Hiis itaque breviter prelibatis (pp/4p), ad gesta eadem propalanda accingamur (p/4p), tam meritis beati martyris quam precibus vestris suffulti (p/3p), auxiliante domino nostro et salvatore Iesu Christo (p/2-2p).

Otóż prolog jest konsekwentnie napisany prozą rytmiczną. Autor przywiązuje dużą wagę do rytmiki; wszystkie ważniejsze miejsca przestankowe ozdobione są rytmiką. Również tzw. miejsca słabe pod względem przestankowym też często mają rytm. Nie ulega wątpliwości, iż Krystian pisząc *Prolog*, zwracał szczególną uwagę na rytmikę. Jak łatwo zauważyć, idąc za ustaleniami Tore Jansona, jest to rytmika nieco inna od Hinkmara, arcybiskupa Reims czy Anastazego Bibliotekarza, żyjących w IX w. Pisarze ci pisali prozą rytmiczną ze zdecydowaną przewagą planusa; na drugim miejscu u Hinkmara był tardus, a u Anastazego – velox. Tymczasem w prozie *Prologu* najbardziej popularnym był tardus, któremu niemal dorównywał planus. Łącznie w tym niedługim tekście spotykamy 8 tardusów (p/4pp) w głównym miejscu przestankowym oraz jeden taki tardus w miejscu słabym pod względem przestankowym (zasadny termin Jaroslava Ludvíkovskiego); ponadto mamy jeszcze jeden tardus per consillabicationem (p/1-3pp) oraz trzy tardusy (pp/3pp), czyli razem trzynaście tardusów. W *Prologu* spotykamy ponadto dziewięć planusów (p/3p) oraz dwa planusy (pp/2p) i jeden taki planus w słabym pod względem miejsca przestankowego, czyli dwanaście planusów, a więc niemal tyle samo co tardusów. Zaskakująco mało występuje w tym tekście veloxów (pp/4p), gdyż tylko dwa w głównych miejscach przestankowych i trzy w słabych miejscach. Jest to dużo mniej niż rytmów trispondaicus, których jest siedem w głównych miejscach, jeden w słabych oraz być może dwa per consillabicationem (p/1-3p oraz p/2-2p). Te ostatnie mogą mieć jednak charakter nieintencjonalny. Mimo wszystko zadziwia znaczne upodobanie do trispondaicusa. Jak zobaczymy niżej, rytmika ta różni się od cursusu *Legendy Krystiana* w innych częściach tego dzieła, a zwłaszcza od rytmiki tekstu powstałego na skutek przerabiania *Crescente fide*. I

zadziwiający udział trispondaicusa, który o dziwo też jest dość ulubionym rytmem w *Crescente fide*. Zważywszy, że jest też charakterystyczna dla innego dzieła literatury czeskiej, a mianowicie *Vita sancti Guntheri*.

Rytmika prologu zasługuje jeszcze na uwagę pod jednym względem; większość rytmów zakończona jest osobowymi formami czasownikowymi; to cecha charakterystyczna dla pisarzy, którzy uchodzili za zdolnych stylistów. Na koniec analizy rytmiki prozy należy dodać, że w *Prologu* dwa występujące obok siebie veloxy rymują się nieczysto dwuzgłoskowo: *apicibus depinxissent* (pp/4p) – *exortacionibus, decorassent* (pp/4p), a ponadto tworzą razem figury dźwiękowe: anaforę i homoioteleuton. Czysto dwuzgłoskowo rymują się dwie kadencje – planus: *oculorum hausissent* (p/3p) z trispondaicusem: *narracione comperissent* (p/4p).

Drugim fragmentem tekstu *Legendy Krystiana*, który w jakiejś części można uznać za tekst autorski Krystiana, jest opis męki świętego Wacława, który jest – poza dwoma niewielkimi passusami – niezależny od *Crescente fide*. Wprawdzie niżej będę starał się dowieść, że tekst ten w niektórych momentach opiera się na przekazie, z którego korzystał też Wawrzyniec z Monte Cassino, to jednak szereg elementów ma charakter odautorski. Potwierdza to forma zwracania się Krystiana do księcia Bolesława, czyli do jego ojca. Odautorski charakter części tego niewielkiego fragmentu potwierdza też rytmika. Przyjrzyjmy się zatem poniższemu tekstowi, który nie jest zależny od *Crescente fide*; dla ułatwienia w nawiasie podano rytmy, a owe dwa niewielkie passusy wykazujące zbieżności z *Crescente fide* zostały zaznaczone pogrubieniem tekstu.

Legenda Krystiana G5:

Verum inimico humani generis ipsis ab exordiis inpugnante fidelium turmas (pp/2p), *dum invincibilem famulum Christi totus evincere nequit* (pp/2p), *arma ad antiqua vertitur* (zakazany²²⁶), *fidem Christianam evertere nitens* (pp/2p). *Nam fratrem eius iuniolem* (p/4p), *quem et in anterioribus Cayn coequavimus* (zakazany) *et paulo post mencionem fecimus* (zakazany), *relictis cui cunctis secularibus pompis universa disponebat tradere* (zakazany), *consiliis malignorum preventum quamplurimis* (p/4pp),

²²⁶ „Zakazany” to termin przejęty przez Ludvíkovskiego za starszą literaturą; znaczy tyle co „bezrytmiczny”.

qui sese dolebant assveta relinquere (p/4pp) et illicita agere minime licere, in fratrem suum sanctissimum arma odii necisque exacuit (p/4pp). Cunctorum ipse quorum, Spiritu sibi inspirante almo, prescius (zakazany), veluti cervus fluenta aquarum siciens (Ps 42,2) (zakazany), haut aliter martyrii exoptabat adipisci glorie palmam verumtamen minime fratris sui de manu, interitum perhennem metuens eius – in Christo semper fiduciam habebat (zakazany).

*Agebantur vero hec temporibus Henrici, regis Saxonum, qui primus inter ipsos, Christo sibi propicio, dyadema inposuit (p/4pp), cui felix isdem amicus iungebatur assidue (p/4pp). Ergo ut cepta insequamur (p/4p): Boleslaus igitur domum propriam seu curtim habens in urbe, cognomine vocitata suo, undique iam iaculis dyaboli sauciatu (pp/4p) cupiditateque regnandi accensus (p/3p), dum sollempnitas beatorum Cosme et Damiani martyrum, que biduo ante beati archangeli Michaelis colitur, instaret, inibi quoniam in honore eorundem sanctorum consecrata habetur ecclesia (p/4pp), capiunde occasionis causam ratus, prefatum **fratrem suum felicem dolose ceu ad convivium accersit, sed ut revera patuit, potius ad immolandum.** (bezrytmicznie)*

Que cuncta sibi notissima forent quamvis (pp/2-2p), tamen animo intrepido manens, cunctos sibi familiaritate amicitiaque iunctos exosculans (p/4pp), ultimumque vale faciens, profectus est armis munitus fidei (zakazany). Quo cum pervenisset, cuncta sibi dupliciter parata reperit, convivium scilicet ingenti cum apparatu inimicorumque validam armatorum occultorum manum (zakazany). Ecclesiam deinde petens, missarum sollempniis rite peractis (p/3p), Deo sanctisque Cosme et Damiano, quorum festiva anniversariorum celebratur dies, semet commendans domum convivii letabundus ingreditur (p/4pp).

Tłumaczenie:

„Jednak nieprzyjaciół rodzaju ludzkiego, który od samego początku walczy z zastępami wiernych, gdy wszystek nie mógł pokonać niezwyciężonego sługi Chrystusa, sięgnął do dawnego oręża, starając się zniszczyć wiarę chrześcijańską. Bowiem jego młodszego brata, którego wcześniej zarówno do Kaina przyrównaliśmy, jak i trochę o

nim wspomnieliśmy, któremu [Wacław] – pozostawiwszy wszelki świecki przepych – postanowił wszystko oddać, znajdującego się pod wpływem wielu rad złych ludzi, którzy ubolewali, że swoje przyzwyczajenia muszą porzucić i że nie wolno im było czynić niegodziwości, podburzył bronią nienawiści i śmierci przeciwko bratu swojemu najświętszemu. On sam z natchnienia Ducha Ożywiciela wiedział o tym wszystkim wcześniej, jak jeleń spragniony wody z ruczaju, tak bynajmniej on nie mniej pragnął zdobyć palmę chwały męczeństwa, lecz nie z ręki swego brata, obawiając się jego śmierci wiecznej – w Chrystusie zawsze pokładał ufność.

Działo się to wszystko w czasach Henryka, króla Sasów, który pierwszy wśród nich, nałożył sobie [za sprawą] Chrystusa łaskawego koronę, i z którym tenże błogosławiony był związany nieustanną przyjaźnią. Idźmy więc dalej: Miał Bolesław więc własny dom czy dwór w mieście, które nazywało się jego imieniem, ze wszystkich stron raniony pociskami diabła i owładnięty żądzą panowania, gdy nadchodziła uroczystość świętych męczenników Kosmy i Damiana, którą się obchodzi dwa dni przed świętym Michałem Archaniołem, postanowił, że ponieważ jest tam kościół konsekrowany ku czci tychże świętych, z powodu [tej] okazji zaprosił wspomnianego brata swego błogosławionego jakby na ucztę, lecz jak się okazało w rzeczywistości, bardziej na ofiarowanie.

Chociaż te wszystkie [rzeczy] były mu znane²²⁷, to jednak pozostawał na duchu nieustraszony, wszystkich związanych z nim pokrewieństwem czy przyjaźnią ucałował, ostatni raz pozdrowił i wyruszył umocniony bronią wiary. Kiedy przybył, wszystko znalazł przygotowane dla niego podwójnie, mianowicie ucztę wystawnie urządzonej i silny oddział zbrojnych skrytych wrogów. Następnie udał się do kościoła, po należycie odprawionych uroczystościach mszy świętej, polecając się Bogu oraz świętym Kosmie i Damianowi, których aniwersarzy ten świąteczny dzień był uroczyście obchodzony, radosny wkroczył na domu na ucztę”.

Legenda Krystiana, G5:

---

²²⁷ Szyk wyrazów dość niezwykły, wyraźnie pod rytm *velox*.

Cumque iam residencium corda malivolorum, olim infecta felle homicidii, cibis potibusque incalescerent (bezrytmiczny), *absconditum paulisper aperire vulnus cepere* (p/3p), *Mucrones siquidem gestantes sub amictibus post tergumque eosdem occultantes* (p/4p), *semper de ictibus meditates* (pp/4p), *ter surrexere terque identidem resedere* (bezrytmiczny), *gubernatore Deo patrare illud eos vetante* (p/3p), *uti forsane crastinum sanctificare optante diem, a sollempniis vacantem* (bezrytmiczny). *Sanctus igitur bachantes cernens ipsos, intrepidus persistens* (bezrytmiczny), *mensam quantocius sustollere acceleravit* (bezrytmiczny). ***Secedentemque paulisper loco a convivii amicorum ipsius unus aggreditur*** (p/4pp), ***inquiens: Equum preparo en tibi occulte*** (p/3p), ***quo ascenso quantocius ab hiis discedere*** p/4pp), ***mi domine, tempta; imminet enim mors tibi. Cui nec ad punctum acquiescens*** (p/4p), ***rursus locum convivii petens*** pp/2p), ***calice accepto, precaria coram omnibus potans*** (pp/2p), ***alta profatur voce: In nomine beati archangeli Michaelis bibamus hunc calicem*** p/1-3p), ***orantes et deprecantes, animas quo nostras introducere dignetur nunc in pacem exultacionis perpetue*** (p/4pp). *Cui cum quique fideles respondissent* (p/4p): *amen, hausto potu universos deosculans* (p/4pp), *hospicium repetit* (pp/3pp) *et membra delicatissima quieti indulgens ac Deo teste precibus et psalmodiis diu insistens, tandem fessus quievit* (p/3p).

Advenit et tempus celebrandarum vigiliarum (bezrytmiczny), *quibus beatus vir, ut semper, devotus interfuit* (p/4pp). *Sane in tantum sancta anima Christiane religionis et ecclesiastici propositi vigori favebat* (p/3p), *ut quod perfectissimorum monachorum dicimus esse insigne* (p/3p), *totam Veteris testamenti historiam in ipsis vigiliis coram se legere suo tempore suos compelleret* (p/4pp). *Sed et sacrosanctis diebus, pasche dico et penthecostes sabbatis, quando baptismum generale celebrari solet in sancta Dei ecclesia* (p/4pp), *ut nichil ex hiis, que Dei sunt, sibi deesset* (p/3p), *si parvuli scrutiniorum tempore non inveniebantur; mittebat ad forum et pueros* (p/1-3pp), *quotquot venales manus vendentis attulerat* (p/4pp), *pro solius Dei amore sibi emebat* (p/3p) *et ita deitatis operi operam beatus spiritus dans, nunquam quidquam consuetudini divine deesse sufferebat* (p/4p).

Legis hec, pontifex alme (pp/2p), *et que vix ipsos summi in ecclesia gracia Dei viros [vix] implere potuisse* (trispondaicus) *noveras* (zakazane), *layci ordinis virum* (pp/2p) *et eundem ducem et prepositum unius gentis* (pp/2-2p), *que et gencium ferox*

ipsa natura habetur (p/3p), adimplesse tenuissime miraris (zakazane). Oro, pro ingenito tibi sapientie fonte (pp/2p), patrum felicissime, mecum et scripta et scribenda laude digna extollas (p/3p), quia sicut iusseras (zakazane), preter ea, que tuo ore audieram (p/4pp), aut mecum a fide et sanctitate plenis vera compereras (p/4pp), aliqua stilo perstringere omnino refugio (p/4pp). Sed cepta ut prosequamur!

Beatus martyr mox gloria honoris (zakazane) et operis perseverancia coronandus (pp/4p), ut diximus, matutinam laudem Deo redditurus (p/4p), ecclesiam matrem petit (pp/2-2p). Hac autem gracia adeo vir eterne memorie florebat (zakazane), ut nulli esset dubium eum ante lucem, vota ut persolveret, sanctitatis ianuas aditurum (p/4pp). Et hanc horam alter Cayn prestolans, neci peragende oportunam existimabat (bezrytmiczny). Certe video, quia quidquid unquam Sanctarum scripturarum pagina implendum nunciaverat (bezrytmiczny), usque ad unum iota consumabuntur (bezrytmiczny), que et male agentibus alludit (bezrytmiczny), cum dicit: Omnis, qui male agit, odit lucem. Ante noctem siquidem frater sancti martyris, non iam frater, sed perversus parricida (p/4p), presbytero ecclesie sanctorum Cosme et Damiani iniunxerat (p/4pp), ut venienti quidem ecclesiam ingredi omnino negaret (p/3p), ne forte militibus eius fidelibus seu camerariis eius (pp/2p), qui adhuc lecto detinebantur, vel populis supervenientibus liberaretur et ne sanguinis effusione et sceleris opus ecclesiam fedare et infringere videretur (pp/4p).

*Dum ista scribo, ecce ad mentem venit Iudeorum iniqua congressio (p/4pp), qui quidem ingressu pretorii Pylati contaminari (bezrytmiczny), sed mortem Domini non pertimescebant (bezrytmiczny). Sic et iste proprii germani infelix carnifex parietes ecclesie sanguine polluere **timet** (pp/2p), qui manus a fraterna cede non **abstinet** (p/1-3pp). Tuo, omnium hostium severissime, verbo condempnaris (p/4p) et confoderis, qui eo, quem fundis, cruore, loca sancta infici perhorrescis (pp/4p). Sed factum est, ut iusseras. Nam precioso martyre ante matutinarum laudem ecclesiam properante (pp/4p) cupientique ante popularem strepitum Deum patrem in cubiculo sui sanctissimi cordis secretissime exorare (pp/4p), interim fraterne insidie preparantur (pp/4p) et gladius ad victimam Christo preparandam exacuitur (bezrytmiczny). Sed quid dolorem cordis, quid lacrimas oculis congeminio (bezrytmiczny), dum mortem iusti, transitum innocentis multis sermonibus cogor enarrare?(p/4p). Habet certe plurima verba dolor ingens. Sed passionem sancti martyris avide scire cupientibus ne diu differam (p/4pp).*

*Surgit mox victima Christi futurus beatus Wenceslaus, ecclesiam sancto suo illo more properare siciens, oracioni quo sibi prolixiori secretissime procumbere liceret (pp/3pp), priusquam popularis adventasset conventus (p/3p), et ut pastor bonus cum grege communes matutinarum laudes vel audire vel percantare cupiens, insidiarum mox laqueos perpetitur (bezrytmiczny). Nam presbiter illius ecclesie, unus ex hiis, a quibus egressa est iniquitas a Babilone, mox ut virum Dei adventare perspexit (p/3p), secundum iussionem malignorum ecclesie ianuam clausit (pp/2p). Insurgunt et parate insidie (p/4pp), frater videlicet et omnis eius armatura (p/4p). Et videns fratrem, Dei electus miles, cum graciaram accione collum ipsius brachiis amplectens ac deosculans, salutatur dicens (bezrytmiczny): Bene semper valeas, mi frater, et bonis vite huius ac future locupleteris et te Christus in suo eterno convivio recipiat (bezrytmiczny), qui me heri tanta plenitudine et meos refecisti (p/4p). Ad que ille superbo spiritu et torvis oculis, erigens ensem manu (pp/2-2p), quem occulte gestabat sub clamide (p/1-3pp), respondit: Heri quidem prout tempus dedit, nunc autem sic frater fratri ministrabit! (p/4p). Et vibrans in capite eius ferit gladio, vixque sanguinem, virtute Domini favente, elicere potuit (pp/3pp). Tanto horrore enim miser percussus erat rei magnitudine, ut etiam secunda vice feriens, nichil viri fortis se posse agere miraretur (pp/4p). Cuius nudum sua manu ensem beatus Wenceslaus captans: Quam pessime, inquit, agis vulnendo me! Cum vero eum cerneret a cepto minime desistere opere (pp/3pp), tandem ipsum, ut aiunt quidam, arripiens, pedibus suis substernens: Eya, inquit, perdit tuo iudicio, vides, ut bestiarum minimam manu propria te conterere valeam (pp/3pp), sed absit dextre servi Dei, ut unquam fraterno cruore maculetur (p/4p). Gladiumque, quem abstulerat, fratri restituit (p/4pp), manum ex eo iam sanguinolentam ferens, ecclesiam velociter properans (pp/3pp). Ille vero infelix voce grandi vociferans eumque persequens (bezrytmiczny): Mei inquit, mei, ubi estis? Domino vestro quam pessime succurritis (bezrytmiczny) et tali in angustia constituto misere subvenitis! (pp/4p). **Tunc omnis malignorum cohors de latebris profugi, cum gladiis et lanceis multis prorumpentes (p/4p), vulneribus gravibus laniantes (pp/4p), interimerunt eum ante ecclesie ianuam (pp/3pp). Tunc etiam sancta anima in illo campo certaminis (p/4pp), huius vite liberata ergastulo (p/4pp), sanguine laureata (pp/4p), migravit victrix ad Dominum IIII° kalendarum octobrium, celo gaudente, terra plorante, anno dominice incarnationis DCCCCXXVIII.***

Tłumaczenie:

„A gdy już serca zasiadających złoczyńców dawno zarażone złością zabójstwa rozgrzały się jadłem i napojami, powoli zaczęli pokazywać ukrywany dotąd oręż. Mieli bowiem miecze ukryte na plecach pod płaszczami, a stale myśląc o uderzeniu, trzykroć wstawali i trzy razy, raz po raz siadali, ponieważ Bóg swym zrządzeniem zabronił im dokonać tego czynu, pragnąc może uświęcić dzień jutrzejszy, na który nie przypadała żadna uroczystość. Widząc ich podniecenie święty pozostał nieporuszony, ale śpieszył się, by możliwie prędko wstać od stołu. A kiedy odchodził z miejsca uczyty, podszedł do niego na chwilę jeden z jego przyjaciół i rzekł: Oto po kryjomu przygotowuję dla ciebie, Panie, konia. Wsiądź na niego i jak najszybciej próbuj stąd się oddalić, gdyż grozi ci śmierć. On jednak nie zważał na jego słowa, i znów wrócił na miejsce uczyty, wziął kielich i pijąc do wszystkich głośno zawołał: Wypijmy ten kielich w imię świętego Michała Archanioła, modląc się i prosząc, aby raczył wprowadzić teraz nasze dusze do radości wiecznego pokoju. A kiedy ci, którzy byli mu wierni odpowiedzieli: Amen, wypił napój, ucałował wszystkich, wrócił do komnaty gościnnej i użytył odpoczynku swym najdelikatniejszym członkom, a po długich modlitwach i psalmach, których Bóg był świadkiem, w końcu zmęczony zasnął.

Nadszedł czas uroczystego obchodu wigilii, w których święty mąż jak zawsze pobożnie uczestniczył. Zaiste jego święta dusza z tak wielkim zapałem sprzyjała wierze chrześcijańskiej i przepisom kościelnym, że swoich przymuszał, aby w swoim czasie podczas tych wigilii czytali mu całe dzieje Starego Testamentu, co uważamy za cechę najdoskonalszych mnichów. W czasie najświętszych dni, czyli w sobotę Paschy i Zesłania Ducha Świętego, kiedy w świętym kościele Bożym jest zwyczaj zbiorowego udzielania chrztu, jeśli w czasie skrutyniów nie znalazły się żadne dzieci, posyłał na rynek, i z miłości do jedyne Boga kupował tylu chłopców, ilu ręce handlarzy przyprowadziły mu na sprzedaż, aby nie brakowało nikogo z tych, którzy do Boga należą. W ten sposób błogosławiony duch przyczyniał się do dzieła Bożego i nigdy nie pozwalał, aby czegokolwiek brakowało w bożych obyczajach.

Czytasz o tym i dziwisz się łaskawy biskupie, że to, co zaledwie z trudem, jak sam wiesz, zdołali wypełnić z łaski najwyższego Boga sami mężowie kościoła, zobowiązał się wypełnić człowiek świecki, do tego książę i rządzący tym narodem, który ze swojej natury uważany jest wśród innych za nieokielznany, Proszę Cię, błogosławiony ojcze, abyś czerpiąc ze źródła wrodzonej ci mądrości, razem ze mną godnie wychwalał to, co napisałem i to, co mam zamiar napisać, ponieważ zgodnie z twoim rozkazem oprócz tego, co usłyszałem z twoich ust lub prawdy, o której dowiedziałeś się razem ze mną od ludzi pełnych wiary i świętości, o niczym innym w ogóle nie wspomni moje pióro. Lecz idźmy dalej!

Święty męczennik, który wkrótce zostanie ukoronowany chwałą czci i wytrwałością w działaniu, jak to już wcześniej powiedziałem, podąży do Matki Kościoła, aby poranną modlitwą oddać chwałę Bogu. Mąż wiecznej pamięci tak bardzo bowiem słynął z tego upodobania, że nikt nie wątpił, iż przed świtem zjawi się u bram świątyni, aby się pomodlić. A czekał na tę godzinę drugi Kain, uważając ją za odpowiednią chwilę do popełnienia zbrodni. Widzę z pewnością że o czymkolwiek księga Pisma świętego mówi, że się spełni, zawsze spełnia się co do joty, tak jak i o tych, którzy czynią nieprawość, gdy powiada: Każdy, kto się dopuszcza nieprawości, nienawidzi światła (J 3,20). Gdyż przed nocą nakazał brat świętego męża, już nie brat, lecz przewrotny bratobójca, kapłanowi kościoła świętych Kosmy i Damiana, aby gdy będzie nadchodził, wzbronił mu w ogóle wejść do kościoła, by przypadkiem nie został uwolniony przez wiernych mu zbrojnych lub dworzan, którzy jeszcze leżeli na swoich posłaniach, lub przez nadchodzących ludzi, oraz aby kościół nie został zbezczeszczoney i splamiony przelaniem krwi i zbrodnią.

Kiedy to piszę przychodzi mi na myśl niesprawiedliwe zgromadzenie Żydów, którzy bardzo się obawiali, by nie wejść do pretorium Piłata, lecz nie bali się uśmiercenia Pana (J 18,28). Tak samo i ten nieszczęsny kat własnego brata, który nie cofa ręki przed bratobójstwem, boi się zbrukać krwią ściany kościoła. Najokrutniejszy ze wszystkich wrogów, własnym słowem uznajesz się winnym i zdradzasz, bo lękasz się splamić święte miejsce krwią, którą przelewasz. Lecz stało się tak, jak rozkazałeś. Albowiem w tym czasie, gdy drogi męczennik przed porannymi modlitwami podąży do

kościola i w ukryciu, jeszcze przed [nastaniem] ludzkiego zgiełku, pragnie pomodlić się w izdebce swojego najświętszego serca do Boga Ojca, brat szykuje na niego zasadzkę i ostrzy miecz, aby przygotować ofiarę dla Chrystusa. Lecz dlatego powiększam boleść serca i mnożę łzy, które płyną z oczu, kiedy przymuszam się, by wielością słów opisać śmierć sprawiedliwego i odejście niewinnego? Z pewnością ogromny ból mieści w sobie wiele słów. Lecz nie chcę długo zwlekać z opisem męki świętego męczennika dla tych, którzy niecierpliwie pragną się o niej dowiedzieć.

Wstaje bowiem święty Waclaw, przysła ofiara Chrystusa, pragnąc pójść do kościoła, zgodnie z tym swoim świętym zwyczajem, aby [w] najgłębszym ukryciu mógł klęknąć do dłuższej modlitwy, zanim zbierze się tłum ludzi i jak dobry pasterz razem ze swoją trzodą wysłuchać i zaśpiewać wspólną modlitwę poranną. Wkrótce wpada w sidła zasadzki. Albowiem kapłan tego kościoła, jeden z tych, przez których wysła nieprawość z Babilonu (Dn 13,5), zaraz gdy tylko spostrzegł, że mąż Boży nadchodzi, z rozkazu złoczyńców zamknął bramę kościoła. Powstają też spiskowcy, to znaczy brat i wszyscy jego zbrojni. A gdy wybrany Boży wojownik ujrzał brata z dziękczynieniem objął ramionami jego szyję, ucałował go i pozdrowił słowami: Mój bracie, bądź zawsze zdrow i opływaj w dobra tego i przyszłego życia i niech Chrystus przyjmie cię na swoją wieczną ucztę, tak jak ty mnie i moich towarzyszy ugościłeś wczoraj tak wielo darami. Ów zaś odpowiedział na to zuchwale i z okrutnym wzrokiem, podnosząc w ręku miecz, który ukrywał pod płaszczem: Wczoraj, owszem, ugościłem cię stosownie do święta, teraz zaś w ten sposób brat usłuży bratu. I opuszczając miecz uderzył go w głowę, ale ponieważ [księciu] sprzyjała moc Pana, krew ledwie zdołała wypłynąć. Nieszczęśnik zaś tak się przestraszył niezwykłością tego zjawiska, że także za powtórny uderzeniem, ku swemu zdziwieniu, nie może niczego dokonać na miarę silnego męża. A święty Waclaw chwycił w swoją rękę jego nagi miecz i zawołał: Jakże źle postępujesz raniąc mnie! Kiedy zaś spostrzegł, że ten nie odstępował od rozpoczętego dzieła, wtedy, jak mówią, chwycił go, rzucił go, rzucił pod swoje nogi i powiedział: No, widzisz ty, który giniesz z własnego wyroku, że mógłbym cię zniszczyć mą ręką jak maleńkie zwierzątko, lecz prawica sługi Bożego nie sprawi tego, by kiedykolwiek splamić się krwią bratnią. I zwrócił bratu miecz, który mu wcześniej zabrał, i z ręką już od niego zakrwawioną szybko pobiegł w stronę kościoła. Tamten zaś nieszczęśnik biegnąc za

nim głośno woła : Moi [ludzie], gdzie jesteście, moi [ludzie]? Jakże źle pomagacie waszemu panu i jakże mizernie przychodzicie mi z pomocą, gdy znalazłem się w takich trudnościach! Wtedy cała gromada złoczyńców wybiegła z kryjówek z wieloma mieczami i włóczniami, i przed drzwiami kościoła zabili [Wacława] rozdzierając go głębokimi ranami. Wtedy także odeszła do Pana ku radości nieba, a z płaczem dla ziemi święta dusza, zwycięska na tym polu walki, wyzwolona z więzienia tego żywota, uwieńczona krwią, w dniu IIII kalend października [28 września], roku 929 po narodzeniu Chrystusa”²²⁸.

Jak pisałem, niżej będę starał się udowodnić, że przynajmniej niektóre fragmenty tego opisu męki, zbieżne z *Żywotem świętego Wacława* autorstwa Wawrzyńca z Monte Cassino, opierają się na wspólnym źródle. Analizując zatem rytmikę tego fragmentu, należy pamiętać, że przekaz *Legendy Krystiana* nie jest w każdym miejscu całkowicie „autorski”, jak to ma na przykład miejsce w Prologu tegoż utworu. Początkowo przeważają rytmy nieklasyczne planus (pp/2p) i klasyczne tardusy (p/4pp); wiele jest kadencji bezrytmicznych; w drugim akapicie przeważają tardusy (pp/4pp), a okazjonalnie występują pojedyncze rytmy: planus, trispondaicus i velox. W trzecim akapicie występują dwa wyraźne rytmy trispondaicus, jeden planus, być może nieintencjonalny oraz velox per consillabicationem. Czwarty akapit otwiera zdanie zakończone planusem, a później następują: jeden trispondaicus, jeden planus i liczne kadencje bezrytmiczne. Rytm wyraźnie powraca w tekście paralelnym do *Crescente fide* i w kolejnych zdaniach; przeważa rytm tardus, liczne są też dwójakiego rodzaju planusy; ponadto spotykamy dwa trispondaicusy, w tym jeden per consillabicationem.

W piątym akapicie obserwujemy rytm typowy dla Krystiana, a więc przede wszystkim rytmy tardus, planus oraz jeden trispondaicus. W kolejnych akapitach, w szóstym i siódmym, pojawia się ta sama rytmika; należy jednak odnotować, że akapit siódmy Krystian zamknął pięknym veloxem (*infringere videretur*), który do tego momentu, w tym fragmencie *Legendy Krystiana* jest najrzadziej występującym rytmem. Sytuacja zmienia się radykalnie w kolejnym akapicie, gdy Krystian przechodzi do opisu wydarzeń bezpośrednio poprzedzających męczeństwo świętego Wacława. Hagiograf rozpoczyna ten akapit „kościelnym” rytmem (tardus ecclesiasticus), po którym

²²⁸ Ten fragment tłumaczenia przytoczony za: *Legenda Krystiana*, przekład M. Wylęgała OP, [w:] *W kręgu żywotów świętego Wojciecha*, red. O. J. A. Spież OP, Tyniec 1997, s. 268 n.

następują dwie kadencje bezrytmiczne, po nich zaś spokojny planus i jeszcze raz rytm tardus, ale tym razem per consillabicationem. Dwa ostatnie rytmy rymują się niemal czysto dwuzgłoskowo: *polluere **timet*** (pp/2p) – *cede non **abstinet*** (p/1-3pp). Teraz Krystian przechodzi do najbardziej emocjonalnego i dramatycznego opisu; zwraca się bezpośrednio do Bolesława, swojego ojca, w drugiej osobie liczby pojedynczej. Musiał to być dla Krystiana niezwykle przejmujący moment. Rozpoczyna go trispondaicusem, rytmem pełniącym wówczas rolę *quasi* veloxu. W kolejnej wypowiedzi do zabójcy posługuje się już veloxem. Po nim, przy opisie przygotowań świętego Wacława do modlitwy, a Bolesława i jego pomocników do zabójstwa, Krystian posługuje się trzema veloxami czasownikowymi, a ostatnią frazę zamyka kadencją bezrytmiczną, co zapewne miało jeszcze zwiększyć siłę ekspresji. Pozostałe fragmenty opisu męki zawierają typową dla Krystiana rytmikę; jednak w miejscach szczególnych, na które Krystian stara się zwrócić uwagę czytelnika, pojawiają się veloxy. Statystyka całej tej części *Legandy Krystiana* przedstawia się następująco: 36 tardusów, z czego 7 nieklasycznych (pp/3pp) oraz 3 per consillabicationem (p/1-3pp); 25 planusów, z czego 10 nieklasycznych (pp/2p); 16 trispondaicusów, z czego jeden per consillabicationem (p/1-3p) oraz 16 veloxów, a w tym 4 per consillabicationem (pp/2-2p). W stosunku do Prologu spotykamy proporcjonalnie więcej veloxów. Wynika to z charakteru opisu męki, który napisany jest stylem emocjonalnym. Z analizy rytmiki tego fragmentu wynika jasno, że Krystian wprowadzał veloxy na podkreślenie ekspresji narracji. Czy mamy jednak jakąś różnicę pomiędzy rytmiką Prologu a opisu męki świętego Wacława? Otóż różnica ta jest bardzo wyraźna. W *Prologu* brak, poza jednym wyjątkiem, jakichkolwiek kadencji bezrytmicznych, a w opisie męki jest ich aż 33. Liczba ta jest stosunkowo wysoka. Znaczny udział kadencji bezrytmicznych jest charakterystyczny dla całej *Legandy Krystiana*. Poniżej, w oddzielnym rozdziale, omawiam zależność *Legandy Krystiana* od *Crescente fide*, analizując jednocześnie zmiany w rytmice. Otóż porównanie to dowodzi, że Krystian bardzo często – podobnie jak jego wzór *Crescente fide* – opierał swoją narrację na bezrytmicznych kadencjach. Chwilami wydaje się, że Krystian w ogóle zrezygnował z rytmiki. To charakterystyczny dla tych czasów, tj. dla X w., styl; rytmy były ozdobą, ale nie musiały ozdabiać wszystkich kadencji. Podobnie wiele bezrytmicznych kadencji spotykamy w innych częściach *Legandy Krystiana*, np. w części poświęconej najstarszym morawskim i czeskim dziejom. Taki rodzaj rytmiki

przemawia bardziej za X niż XII w. powstania tego dzieła. Wprawdzie całkowicie nie można wykluczyć tego rodzaju rytmiki w XII w., ale jest mało prawdopodobne, aby w tym ostatnim stuleciu powstało dzieło o takiej rytmice.

Przyjrzyjmy się jeszcze rytmice wizji świętego Wacława, którą Krystian – poza jednym zdaniem – *in extenso* wypisał z *Legendy świętego Wacława* autorstwa Gumpolda, biskupa Mantui. Najpierw trzeba zbadać rytmikę całego utworu Gumpolda. Nie ulega wątpliwości, iż *Żywot świętego Wacława* autorstwa Gumpolda jest napisany prozą rytmiczną, przy czym rytmika ta jest dość charakterystyczna. Mianowicie biskup mantui należał do pisarzy, którzy posługiwali się „nietypowymi” dość nierzadko kadencjami. Na czym polegała owa „nietypowość” kadencji rytmicznych Gumpolda? Były to mianowicie kadencje, których nie zamyka forma czasownikowa. Wprawdzie nie brak takich rytmów we wszystkich tekstach pisanych prozą rytmiczną, w tym też w *Legendzie Krystiana*, o czym można się przekonać studiując liczne przykłady przytoczone w tej pracy. Generalnie jednak tego typu rytmów jest proporcjonalnie znacznie mniej w dziele Krystiana.

Poniżej przytaczam kilka przykładowych rytmów „nietypowych” z dzieła Gumpolda, a także kilka podobnie zbudowanych kadencji bezrytmicznych, które Ludvíkovský nazywał „zakazanymi”:

ad naeniarum garrulitates alta divertunt ingenia. (tardus)

nutu certavit principali. p/4p (trispondaicus)

funebri obsequii tumulavit officio. (tardus)

quam strenue aufugit consortia. (brak rytmu)

quam veneranter perduxit dies. (brak rytmu)

cruor defluus sparsim notasset vestigia. (tardus)

humanae passionis habitacione omnino comparuit alienum. (velox)

hominum cultu videbam penitus desolatam. (velox)

ac venerabilis matronae, portendit obitum. (brak rytmu)

ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem. (trispondaicus)

tociusque substantiae non debitam amissionem. (brak rytmu)

Jak widzimy, żaden z powyższych, przykładowych rytmów nie kończy się formą czasownikową. Takich „nietypowych” kadencji nie jest wiele, nie stanowią one większości, ale jest ich wystarczająco dużo, aby nadały rytmice Gumpolda indywidualną cechę. To przetykanie co jakiś czas kadencji „tradycyjnych” kadencjami „nietypowymi” występuje równomiernie w obrębie całego tekstu Gumpolda, który został przebadany (jak wyżej zazaczyłem, 12 pierwszych rozdziałów). Otóż pod tym względem rytmika wizji świętego Wacława jest taka sama, jak pozostałe 12 rozdziałów prozy Gumpolda. Wprawdzie w wizji jest proporcjonalnie nieco więcej owych „nietypowych” kadencji rytmicznych, ale nie na tyle więcej, aby podejrzewać, iż ktokolwiek inny napisał tę wizję niż Gumpold. Piszę o tym, gdyż pojawiały się niekiedy przypuszczenia, iż ów fragment „dostał” się zarówno do Gumpolda, jak i do Krystiana z jakiegoś innego zaginionego źródła. To, że tak nie było, dowodzi wspólna rytmika, tak wizji jak i pierwszych 12 rozdziałów *Żywotu świętego Wacława* autorstwa Gumpolda. Zresztą nie są to jedyne cechy wspólne rytmiki wizji i owych 12 rozdziałów, których część – jak wyżej wspomnieliśmy – stanowi też wizja. Przyjrzyjmy się tym cechom. Otóż owe 12 rozdziałów, bez uwzględnienia wizji, ma 73.3% kadencji rytmicznych, a wizja ma ich 64.86%. To niewielka różnica; należy bowiem pamiętać, iż rytmika to narzędzie stylistyczne, a nie prawidło statystyczne. Ponadto w średniowieczu posługiwano się w przypadku cytatów czy wypowiedzi pewnym chwytem retorycznym; mianowicie początek wypowiedzi lub najbardziej charakterystyczną jej część pozbawiano rytmiki, przez co nadawano takiej wypowiedzi cechy jakby autentycznej wypowiedzi; był to jakgdyby cytat. Jednak po kilku nierytmicznych kadencjach rytm przywracano, zgodnie ze stylistyką całego dzieła. Tak też jest w wypowiedzi świętego Wacława stanowiącej interpretację wizji.

Przyjrzyjmy się statystyce rytmiki pierwszych 12 rozdziałów, z pominięciem tekstu wizji. Przedstawia się ona następująco: spośród kadencji rytmicznych 30.86% to rytmy *planus*; tyle samo *tardus*, 20.37% – *velox* oraz 17.90% – *trispodaicus*. Choć dane te różnią się nieco od danych dla *Legendy Krystiana*, ale obydwa wyniki można uznać za typowy rozkład rytmów charakterystyczny dla okresu przed upowszechnieniem się rytmiki „papieskiej” na przełomie XI/XII w. Stosunkowo wysoki jest udział procentowy *trispodaicusa*, ale – jak pamiętamy – jest on nieco niższy niż w *Legendzie Krystiana*. Podobne proporcje – chociaż nie identyczne –

możemy odnotować w wizji świętego Waclawa. Należy pamiętać, iż ze względu na niewielkie rozmiary tego tekstu, statystykę rytmiki wizji należy traktować jako dane orientacyjne. Spośród rytmicznych kadencji – identycznie jak w całym tekście pierwszych 12 rozdziałów – rytmy *tardus* i *planus* są najliczniejsze, odpowiednio: 33.34% i 29.17%. Pozostałe dane też są paralelne, z tym jednak, że pod względem udziału trispondaicus (20.83%) nieco przewyższa *velox* (16.67%). Możemy zatem niemal z całkowitą pewnością stwierdzić, iż wizja świętego Waclawa stanowi integralną część tekstu Gumpolda. Jej *cursus* jest taki sam, jak pozostałych części dzieła Gumpolda, a przy tym bardzo bliski *Legendzie Krystiana*.

Kończąc rozważania nad rytmiką, a częściowo stylistyką *Legendy Krystiana* należy kilka słów poświęcić erudycji i odcytaniu Krystiana. Można to zbadać na podstawie cytatów i zapożyczeń z innych dzieł. Do zagadnienia tego powinno się podchodzić z niezwykłą ostrożnością. Nizej, przy porównywaniu tekstów *Crescente fide* i *Legendy Krystiana*, będzie można zauważyć, jak Krystian przejmował niektóre cytaty za swoim pierwowzorem, tj. *Crescente fide*. Rzecz znamienna, że czasmi, jak dowodzą tego cytaty z dalszej części pracy, Krystian przepisywał dosłownie cytat; niekiedy go uzupełniał, a niekiedy przekształcał, czasami takiego cytatu nie rozpoznawał. W dodatku w szkołach klasztornych, a Krystian najpewniej w takiej szkole w opactwie benedyktyńskim świętego Emmerama w Ratyzbonie się kształcił, uczono się nie tylko na dziełach oryginalnych, ale też na różnego rodzaju wypisach i wyciągach. Jeżeli zatem znajdziemy w analizowanym dziele cytaty Owidiusza, Liwiusza czy Ojców Kościoła (np. świętego Augustyna), jak to ma miejsce w *Legendzie Krystiana*, to nie oznacza automatycznie, że pisarz przywołujący te i inne dzieła znał je z pierwszej ręki. Nie ulega wątpliwości, iż Krystian często cytuje Pismo święte zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu; liczne są m. in. cytaty z Psalmów. Jeżeli chodzi o pisarzy chrześcijańskich, to bardzo często spotykamy cytaty lub nawiązania do świętego Augustyna. Ponieważ Krystian opis najstarszych dziejów Moraw rozpoczyna od powołania się, zresztą błędnie, na świętego Augustyna, to z pewnością darzył tego Ojca Kościoła wielkim poważaniem. Analiza *Prologu* wskazuje na bardzo ciekawe zapożyczenie z niezwykłego dzieła literackiego pochodzącego z X w., a mianowicie ze

sztuki teatralnej *Sapientia*²²⁹, autorstwa Hrotswity z Gandersheim (ok. 935 r. – ok. 975 r.)²³⁰, mniszki i opatki żyjącej w klasztorze w Gandersheim. W utworze tym znajduje się bardzo podobne zdanie: *Tuum igitur esse, o imperator Adriane, prosperis ad vota successionibus pollere tuique statum imperii feliciter absque perturbatione exoptans vigere, quidquid rempublicam confundere, quidquid tranquillum mentis reor vulnerare posse, quantocius divelli penitusque cupio labefactari*. Jest to powitalny zwrot skierowany do cesarza Hadriana przez jego sługę Antiochusa. Uważam, że to właśnie tym cytatem zasugerował się Krystian, pisząc swój prolog skierowany do świętego Wojciecha: *Domino et ter beato sancte ecclesie dei pragensis, secundo pontifici Adalberto humillimus et omnium monachorum nec dicendus infimus frater, solo nomine christianus, in christo ihesu prosperis successoribus ad vota pollere*. Ciekawe, że właśnie w bibliotece klasztoru świętego Emmerama w Ratyzbonie z „die einzige vollständig erhaltene Abschrift der Werke der Hrotsvit von Gandersheim (Clm 14485) [...] vorhanden ist”²³¹.

Rozdział IV. Badania tekstualne nad Legendą Krystiana i inną hagiografią świętego Wacława i świętej Ludmiły

4.1. Wprowadzenie do podstawy rękopiśmiennej

²²⁹ *The Plays of Hrotswitha of Gandersheim Bilingual Edition*, tł. Larissa Bonfante, wyd. Robert Chipok, Mundelein Illinois 2013, s. 340.

²³⁰ Bliżej o samej Hrotswicie zob. erudycyjne dzieło Jerzego Strzelczyka, *Pióro w wątych dłoniach. O twórczości kobiet w dawnych wiekach Początki (od Safony do Hrowswity)*, Warszawa 2007, s. 376-439. Na s. 435-439 wykaz literatury. Bardzo dużo literatury dotyczącej osoby Hrotswity z Gandersheim przekazuje portal Repertorium „Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters”: http://www.geschichtsquellen.de/repPers_118553941.html.

²³¹ <https://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=sammlung&projekt=1234794165&ordnung=autor&ab=&suchbegriff=&kl=&l=it>, dostęp 31 marca 2018 r. Przypadki gramatyczne powyższego cytatu przystosowane do treści mojej rozprawy. Zob. też Stephen L. Wailes, *Spirituality and Politics in the Works of Hrotsvit of Gandersheims*, Selingsgrove 2006, s. 224: „Perhaps it was originally part of the "collected works" of Hrotsvit written at the start of the eleventh century and largely preserved as the Munich manuscript Clm 14485, from which it was removed to be kept in Gandersheim when Clm 14485 was sent to Regensburg, the monastery planning to make use of the *Primordia* in its struggle for independence from the bishop of Hildesheim (see Goetting's summary of findings, 105-6)”.

Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius, funkcjonujące także w historiografii jako *Legenda Krystiana* (*Kristiánova legenda*), zachowała się w szeregu różnych ksiąg rozsianych w wielu miejscach Republiki Czeskiej, a także poza jej granicami. Niestety, tak jak wszystkie teksty hagiografii świętego Waclawa oraz świętej Ludmiły nie przetrwały w oryginale, także i w tym przypadku nie dysponujemy autografem, co nie powinno nas dziwić. Jest to charakterystyczne dla dzieł, które pochodzą z tak zamierzchłych czasów. Wiemy, że tylko jeden kodeks zawiera cały tekst utworu. W swojej pracy nad *Legendą Krystiana* przebadiałem dwadzieścia dwa kodeksy rękopiśmienne, w tym kilkanaście osobiście w instytucjach, które je przechowują. Dla uproszczenia wywodów przyjmuję umownie, że autor *Legendy* to Krystian, bez względu na to, czy chodzi o Krystiana, syna Bolesława Srogię, czy też jakąś inną osobę z końca X w., ewentualnie o jakiegoś kompilatora żyjącego w późniejszym okresie²³².

4.1.1. Kodeks podstawowy i najważniejsze kopie.

Na początku tej części rozdziału wyjaśnijmy, że wprawdzie dysponujemy edycją *Legendy Krystiana*, Jaroslava Ludvíkovskiego z 1978 r., (która została wznowiona w niezmienionej postaci w 2012 r.), jednak nie jest ona wolna od błędów. W tej sytuacji uznałem za zasadne wydanie dzieła *Legendy Krystiana* w postaci aneksu do rozprawy doktorskiej. W moim doktoracie korzystałem z odczytów z rękopisów, a nie z edycji Ludvíkovskiego, niestety z konieczności edycja ta ma formę uproszczoną ze względu na ograniczenia techniczne.

Pierwszy, a zarazem najistotniejszy, moim zdaniem, tekst zachował się w kodeksie oznaczonym sygnaturą G5 (na kartach 24b-36b), który jest przechowywany obecnie w Archiwum Praskiego Grodu (Archivie Pražského Hradu), pierwotnie stanowił własność kapituły katedralnej świętego Wita. Sam kodeks został spisany dla przedostatniego biskupa praskiego, Jana IV z Dražic, który sprawował urząd w latach 1301-1343. Powiązanie kodeksu z osobą tego biskupa pozwala mocno zawęzić czas

---

²³² Dopiero w dalszej części tego rozdziału, po omówieniu kwestii dotyczących samej *Legendy*, zajmę się kwestią autora tekstu. W moim przekonaniu dopiero przebadanie samej *Legendy*, jak i innych źródeł dotyczących Krystiana, pozwoli na rozstrzygnięcie kwestii autorstwa tego dzieła.

jego powstania. Jaroslav Ludvíkovský wskazuje na lata 1329-1342²³³. Wprawdzie jest to stosunkowo późna kopia, jednak należy do najstarszych odpisów *Legedy*; jedynie niektóre kodeksy zawierające fragmenty z *Legedy Krystiana*, tj. żywotu świętej Ludmiły, są od niej starsze i datowane do XII w. Tekst *Legedy Krystiana* w kodeksie G5 jako jedyny przechował pełne brzmienie całego utworu. Josef Pekař, wydając dzieło Krystiana w 1906 r.²³⁴, w swojej niemieckiej książce *Die Wenzels- und Ludmila Legenden und die Echtheit Christians*²³⁵, przypisał wielu przez niego wykorzystywanym tekstom skróty literowe. Oznaczenia te weszły do dyskusji nad *Legedą Krystiana* i używa się ich aż po dziś dzień. Kodeks G5 otrzymał oznaczenie „K” od niemieckiego Kapitelhandschrift, tj. rękopis kapitulny. W swoich badaniach nad *Legedą Krystiana* nie będę się jednak posługiwał dotychczas przyjętymi skrótami na oznaczenie konkretnych rękopisów, lecz posłużę się sygnaturami nadanymi im w archiwach, ponieważ wprowadzam do badań wiele nowych, nieuwzględnionych dotychczas rękopisów, którym nie nadano dotychczas takich oznaczeń. Oprócz kodeksów zawierających kopie tekstu *Legedy Krystiana* będę w swoich badaniach korzystał z rękopisów zawierających inne teksty hagiograficzne poświęcone świętemu Wacławowi.

Druga kluczowa kopia *Legedy Krystiana* jest przechowywana obecnie w Bibliotece Narodowej Republiki Czeskiej w Pradze i znajduje się w kodeksie oznaczonym sygnaturą XIX B 1²³⁶ (na kartach 265r-276v), datowanym przez Ludvíkovskiego na 1366 r. Tekst Krystiana trafił do kodeksu razem z bardzo znanym zbiorem żywotów świętych określanym jako *Legenda Aurea*, tj. *Złota Legenda* autorstwa Jakuba de Voragine (1229-1298). Kodeks należał on do zasobu Biblioteki Thun-Hohenstein w dzisiejszym Děčínie, która w 1934 r. została zakupiona dla

²³³ *Legenda Christiani Vita*, s. 113. Tam także zostały przywołane inne kodeksy zawierające tekst *Legedy Krystiana*. O kodeksach zob. także J. Pekař, *Die Wenzels- und*, s. 77-87; kodeks G5 został także opisany w *Scriptores rerum bohemicarum I*, wyd. Josef Dobrovský, František Martin Pelcl, Praha, 1783, s. XV-XVIII; oraz *Fontes Rerum Bohemicarum II*, wyd. J. Emler, s. XIII-XIV.

²³⁴ J. Pekař, *Die Wenzels*, s. 88-125.

²³⁵ Tamże, s. 77-87.

²³⁶ Wszystkie kodeksy, które wymieniam w tym rozdziale i są w posiadaniu Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej w Pradze, zostały w całej swej rozciągłości umieszczone (zdjęcia całych kodeksów) na portalu manuscriptorium.com Tam można też uzyskać podstawowe informacje o datowaniu, jak i zawartości poszczególnych kodeksów.

Biblioteki Narodowej²³⁷. Zawierał on drugą najpełniejszą kopię tekstu Krystiana, w której brakuje tylko prologu skierowanego do świętego Wojciecha. Jest ona bardzo istotna ze względu na liczne i znaczące różnice względem tekstu, jaki przekazuje nam rękopis G5. Pekař oznaczył ten kodeks literą „T”, funkcjonuje on także pod oznaczeniem MS 96.

Kolejne dwa kodeksy omawiam wspólnie ze względu na fakt dużej zbieżności pomiędzy zawartymi w nich przekazami dzieła, co już zostało dostrzeżone przez wcześniejszych wydawców – Pekařa, a także Ludvíkovskiego. Pierwszy z nich o sygnaturze XII B 2 datowany jest na lata 1360-1380. Według Pekařa kodeks ten pochodzi z Třeboni i został przez niego oznaczony jako „U₁”. Obecnie jest on przechowywany w Bibliotece Narodowej w Pradze, a tekst *Legendy Krystiana* znajduje się na kartach 155r - 167r. Drugi kodeks o sygnaturze VIII A 28, także przechowywany w Bibliotece Narodowej w Pradze, datowany jest na okres od końca XIV do początku XV w. (Pekař nadał mu oznaczenie „U₂”). Tekst *Legendy* znajduje się tu na kartach 327v-336r. Obydwie kopie tekstu *Legendy Krystiana* są tak zbieżne ze sobą, że Pekař był przekonany o istnieniu ich wspólnej podstawy. Przekazują one tekst od Prologu, aż do zdania w ósmym rozdziale, tuż przed miejscem, w którym rozpoczyna się narracja o przeniesieniu ciała świętego Waclawa ze Starej Boleslavii na Praski Hrad: *Si qui vero supersunt stipendiorum sibi victum manibus queritant propriis*.

Kolejną ważną kopią *Legendy Krystiana* była ta znajdująca się w tzw. rękopisie z Bøddeken (86a-92b). Kopię to otwierają słowa z pierwszego rozdziału *QVirillus quidam nacione Grecus tam latinis quam ipsis Grecorum...*, a urywał się dokładnie na końcu piątego rozdziału. Największą trudnością, jaką napotykamy przy wykorzystywaniu tego rękopisu do badań nad tekstem *Legendy Krystiana* jest to, iż kodeks ten znajdujący się pierwotnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Münster, uległ zniszczeniu w czasie II wojny światowej. Szczęśliwie Instytut Czeskiej Literatury Akademii Nauk w Pradze (Ústav pro českou literaturu Akademie Věd České Republiky) dysponuje fotokopiami stron zawierającymi fragment z *Legendą Krystiana*. Powstanie kodeksu datowano na czas po roku 1454²³⁸ stanowił on część wielkiego zbioru żywotów świętych, zwanego *Magnum Legendarium Bodecense*. Warto zauważyć, że ta

²³⁷ Korzystam także z informacji o kodeksach, jakie przekazuje portal manuscriptorium.com, któremu usługi zapewnia Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej.

²³⁸ V. Chaloupecký, *Prameny*, Praha 1939, s. 522.

kopia tekstu *Legendy Krystiana* stanowi jedyną, która znalazła się poza terytorium dawnego władztwa Habsburgów. Pomimo że sam kodeks datowano na tak późny okres, to już Josef Pekař sądził, że pierwotny rękopis pochodził z XI-XII w. Podstawą do wydania takiego sądu były formy zapisu w tekście nazw własnych miejsc i imion, których pisownia wskazała, zdaniem Pekařa, na bardzo odległy czas ich spisania – później w ten sposób nie miano już zapisywać ani miejsc, ani imion. Trudno jest się zgodzić z tak wczesnym datowaniem podstawy kodeksu jedynie na tej podstawie. Poddaję w wątpliwość tak wczesną datację, ponieważ badając hagiografię *Legendy Krystiana* na podstawie informacji, jakie znalazłem w pracach Josefa Pekařa²³⁹, Geoga Heinricha Pertz²⁴⁰ i Jaroslava Ludvíkovskiego²⁴¹ natrafiłem na kodeks datowany na X, ewentualnie XI w.²⁴², który zawiera kopię tekstu żywotu świętego Wacława *Crescente fide christiana* w tzw. redakcji bawarskiej. Przeprowadzona analiza tekstu z tego rękopisu, zwłaszcza nazw własnych wskazuje, że nie zostały zapisane tak, jak w rękopisie z Böödeken. Datacja samych kodeksów, tzn. monachijskiego z X/XI w. oraz tego z Böödeken z XV w., skłania mnie to tego, aby odrzucić argument starodawnej formy zapisu nazw własnych.

4.1.2. Inne kodeksy

Największy zasób rękopisów zawierających fragmenty *Legendy Krystiana* posiada w swoich zbiorach Biblioteka Narodowa w Pradze. VI E 13 [fol. 389-391] to sygnatura brewiarza datowanego na drugą połowę XII w. Znajdują się w nim fragmenty z czwartego rozdziału *Legendy Krystiana*. VI G 13 [fol. 504r oraz 504v i 527r oraz 527v] to brewiarz zawierający fragmenty czwartego oraz piątego rozdziału *Legendy Krystiana*, datowany na przełom XIV i XV w. XXIII D 138 [171r-174v] to brewiarz

²³⁹ J. Pekař, *Die Wenzels-*, s. 5, 24-26.

²⁴⁰ *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften deutscher Geschichten des Mittelalters* 7, wyd. G. H. Pertz, Hannover 1839, s. 119, 269-271.

²⁴¹ J. Ludvíkovský, *Několik poznámek k výkladu legendy kristiánovy*, *Naše Věda kritický měsíčník* 22, 1943, s. 22.

²⁴² Chodzi o kodeks znajdujący się obecnie w zasobach Bawarskiej Biblioteki Państwowej (Bayerische Staatsbibliothek) w Monachium o sygnaturze Clm 4605 (alternatywne sygnatury MF 10142 oraz MF 10109).

używany w klasztorze świętego Jerzego na Praskich Hradczanach, datowany na XIV w. Kodeks zawiera treści z czwartego rozdziału *Legedy Krystiana*, przemieszane z modlitwami brewiarzowymi. I B 36 [135 r i 135v] to kodeks pochodzący z początku XV w., zawierający różne teksty religijne, takie jak żywoty świętych czy kazania. Znajduje się w nim podobny do poprzednio wymienionego tekstu fragment o translacji świętej Ludmiły z *Legedy Krystiana*. XXIII D 142 [381-388] to kodeks zawierający brewiarz, który był w użyciu praskich benedyktynek u świętego Jerzego na Praskim Hradzie. Powstanie jego datuje się szeroko pomiędzy 1359 a 1650 r. Zawiera on fragmenty z czwartego rozdziału *Legedy Krystiana*. VII G 7 [191v-196v] to kodeks zawierający brewiarz, a także inne przekazy religijne, w tym fragment czwartego rozdziału *Legedy Krystiana*. Uważa się, że powstał między 1250 a 1400 r. XII A 22 [130r i 130v; 162v-163v] to koliński antyfonarz, datowany na okres przed 1477 r. Znajdują się w nim fragmenty z czwartego oraz piątego rozdziału *Legedy Krystiana*. XII E 1 [150v-152v; 190v-191v] to brewiarz datowany na okres pomiędzy 1366-1385, w którym znajdują się także fragmenty z czwartego oraz piątego rozdziału *Legedy Krystiana*. XIII C 5 [196r-198v; 245r-246v] to brewiarz pochodzący z tego samego okresu, jak poprzednio wymieniony. Należał do klasztoru świętego Jerzego na praskich Hradczanach; zawiera on w dwóch różnych miejscach fragmenty z czwartego oraz piątego rozdziału *Legedy*. XIV A 7 [199v-200v] to księga zawierająca żywoty świętych, w tym fragment piątego rozdziału *Legedy Krystiana*. Jego powstanie szacuje się na ok. 1380 r. XIV F 12 [188r-190v; 262r-264r] to kolejny brewiarz pochodzący z księgozbioru klasztoru świętego Jerzego na praskich Hradczanach; powstanie jego datuje się na przełom XIII i XIV w. Zawiera on, w dwóch różnych miejscach, części z czwartego i piątego rozdziału *Legedy Krystiana*. X B 7 [117v-118v] to kodeks zawierający różne teksty religijne, w tym także żywoty oraz opis translacji świętej Ludmiły według Krystiana. Jego powstanie datuje się na lata 1400-1433.

Památník písemnictví na Moravě²⁴³ w Rajhradzie jest oddziałem Muzeum Brněnska. Oddział muzeum posiada w swoich zbiorach trzy rękopisy zawierające fragmenty *Legedy Krystiana*²⁴⁴. Wyjaśnię jeszcze, że w 2012 r., w reedycji *Legedy*,

²⁴³ Rękopisy znajdujące się obecnie w tej instytucji zostały już wcześniej opisane w następującej publikacji: *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*, sestavil Vladislav Dokoupil, Praha 1966. Z tej publikacji korzystałem, także po części podając informacje na temat rękopisów.

²⁴⁴ W tej pracy pomijam jeden rękopis pochodzący z 1613 r., a znajdujący się w Rajhradzie.

dokonanej wcześniej przez Jaroslava Ludvíkovskiego, nikt nie poprawił zdezaktualizowanych informacji, wedle których część rękopisów z Rajhradu nadal miała znajdować się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Brnie; po prostu powielono informacje z 1978 r. Biblioteka benedyktynów w Rajhradzie została po kasacji zakonów, jaką przeprowadzono w 1950 r. w Czechosłowacji oraz po przejściu budynków opactwa przez armię czechosłowacką, przeniesiona do Brna. Po zmianach w 1989 r. i po odbudowie budynków klasztornych dawny księgozbiór benedyktyński powrócił do Rajhradu. Przejdźmy jednak do tutejszego zbioru rękopisów.

R 387 [100r-101r] to brewiarz datowany na połowę XII w., zarazem najstarsza fragmentaryczna kopia tekstu *Legendy Krystiana*, jaką znamy. Znajduje się w nim fragment z czwartego rozdziału *Legendy Krystiana* – Pekař nadał mu oznaczenie „FR”. R 394²⁴⁵ [378r.-379v] to także brewiarz, który posiada fragment z czwartego rozdziału *Legendy Krystiana*. Części tego kodeksu są datowane na trzy różne okresy – na rok 1342, po roku 1389 oraz na przełom XVI i XVII w. R 419, to kodeks zawierający między innymi brewiarz oraz kilka fragmentów z *Legendy Krystiana* tj. o translacji świętego Waclawa (85a-86a), o świętym Cyrylu i Metodym (87a-91a) oraz opis translacji świętej Ludmiły (270b-271b). Rękopis ten zawiera także teksty utworów *Crescente fide* oraz *Fuit in provincia Bohemorum*, a datuje się go na przełom XV i XVI w.

Biblioteka Muzeum Ziemi Śląskiej (Knihovna Slezského Zemského Muzea) w Opawie posiada w swych zbiorach rękopis o sygnaturze R A 3 [232 a – 232 b], w którym znajduje się fragment *Legendy Krystiana*, opisujący losy świętych Cyryla i Metodego. Tekst *Legendy* znajduje się także w bibliotece opactwa Heiligenkreuz im Wienerwald (Stift Heiligenkreuz) w Austrii. Biblioteka tego cysterskiego opactwa, działającego nieprzerwanie od 1133 r., posiada w swoich zbiorach kodeks o sygnaturze Cod. 13 (227r i 227v), zaliczany przez historyków do grupy rękopisów tworzących razem tzw. *Magnum Legendarium Austriacum*²⁴⁶, tj. wielki zbiór kodeksów z żywotami świętych z terytorium Austrii. Rzeczony kodeks Ludvíkovský datuje na lata 1181-1260. Znajduje się w nim fragment z czwartego rozdziału *Legendy Krystiana*.

²⁴⁵ Rękopisy R 387 i R 394 zostały zdigitalizowane i są dostępne na stronach manuscriptorium.com

²⁴⁶ Więcej informacji o tej kolekcji można znaleźć w: Diarmuid Ó Riain, *The Magnum Legendarium Austriacum: A New Investigation of One of Medieval Europe's Richest Hagiographical Collections*, *Analecta Bollandiana* 133, 2015, s. 87-165; oraz Albert Poncelet, *De magno legendario austriaco*, *Analecta Bollandiana* 17, 1898 s. 24-96, 123-216.

4.2. Kwestia jednolitości dzieła

4.2.1. Badania tekstualne nad *Legendą Krystiana*

Legenda Krystiana jest przekazem wyjątkowym; wydaje się, że po badaniach Jaroslava Ludvíkovskiego, a ostatnio Dušana Třeštíka i Davida Kalhousa, wszystkie zagadki zostały wyjaśnione. Według tych dociekań mamy przed sobą dzieło hagiograficzne z ostatniego dziesięciolecia X wieku. Być może i tak jest, jednak ustalenia wymienionych uczonych w części opierają się na błędnych założeniach metodycznych.

4.2.2. Kwestia jednolitości *Legendy Krystiana* – wnioski

Warto przypomnieć na samym początku, że o ile teraz i już od wielu lat *Legenda Krystiana* uchodzi w historiografii za jednolite dzieło, to nie wszyscy zabierający głos w dyskusji zgadzali się z takim poglądem. Przeciwnicy tezy o jednolitości tekstu *Legendy Krystiana* to przede wszystkim historycy, którzy widzieli w niej utwór powstały później, a zarazem w ich mniemaniu podający się kłamliwie za pochodzący z końca X w. Przeciwnicy, jak i zwolennicy autentyczności *Legendy* bardzo często dostrzegali zbieżności tego dzieła z innymi utworami hagiograficznymi. Ci pierwsi interpretowali je na niekorzyść utworu, drudzy zaś, widząc sieć powiązań istniejącą wokół dzieła Krystiana, starali się uporządkować całą sytuację. Pewną grupę tekstów starali się postrzegać jako podstawę dla Krystiana, inne zaś jako teksty późniejsze, korzystające z *Legendy*. obrońcy autentyczności *Legendy Krystiana*, co najmniej od czasu ukazania się drukiem prac Josefa Pekařa na początku XX w., postrzegają utwór Krystiana jako jednolity. Stanowisko to jest obecnie powszechnie podzielane przez czeskich mediewistów. Sama *Legenda Krystiana*, nietypowo dla tego gatunku, ujmuje wiele wydarzeń z okresu tworzenia się państwa czeskiego, w tym początki dynastii Przemyślidów, a także przekazuje nam losy aż pięciu świętych: Cyryla, Metodego,

Ludmiły, Waclawa oraz Podziwena, pomocnika świętego Waclawa. Czy utwór Krystiana możemy rzeczywiście uważać za jednolite dzieło? Takim starał się je widzieć czeski mediewista Dušan Třeštík i wskazywał na to poprzez odnajdywanie podobnych zwrotów w różnych częściach samego utworu.

Ośmielam się jednak powątpiewać w jednolitość *Legendy Krystiana*, zgłaszając następujące wątpliwości:

a) Narracja w utworze, opowiadająca o proroczym śnie świętego Waclawa, dotyczącym wygnania księży oraz męczeńskiej śmierci świętej Ludmiły, niemal niczym nie różni się od tej, którą odnajdujemy w przekazie żywotu świętego Waclawa, autorstwa Gumpolda, biskupa Mantui²⁴⁷. Proroczy sen świętego Waclawa to obszerna część trzeciego rozdziału, licząca 2450 znaków ze spacjami. W tym długim tekście Krystian dodał od siebie tylko jedno zdanie podrzędne, wyjaśniające okoliczności narracji. Poniżej przytoczyłem cały tekst wizji z *Legendy Krystiana* i czcionką boldem zaznaczyłem tekst niebędący dosłownym cytatem z dzieła autorstwa Gumpolda.

(...) *aperta visione noctis conticinio, forte cuiusdam presbiteri pauli, **qui sepe memorate beate memorie ludmile lateri devotus inherens devotissime obsecundabatur**, atrium, quod amenis et vastis edium muniebatur ambitibus sub sancti deoque pleni Wenceslai clarissimi obtuitu omni menium cultu desertum, et humane possessionis habitacione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipsa pulsa sompnii carnalis gravitate, cordis speculatione pervigilis excitatus quibusdam que visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque quid verius futurum edita iam pronunciasset ostensio, prophetanti ore edisserens convocatos huiusmodi dictis alloquitur. Sero me accubantem dulces amici vosque o familiares clientuli noctis silencio gravis et alta sustulit visio, quoniam pauli presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatum. Quo viso mestus deicior ac interna pro dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor, sed tamen ut immensa omnium cognitoris pietate in spem qua credenti cuncta posse promissum est transferor, huius sompnii veritatem imminente iam casu pernoscendam clare solucionis interpretamenta ad*

²⁴⁷ *Legenda Gumpolda* (BHL 8821) to jeden z najistotniejszych przekazów hagiograficznych dotyczących świętego Waclawa. Będę o nim szerzej pisał w tym rozdziale. Wizja została zapisana u Krystiana w rozdziale trzecim, do końca tegoż, oraz u Gumpolda – podaję za wydaniem rękopisu z Wolfenbüttel. *Legendy Wolfenbüttelského rukopisu*, wyd. Jana Zachová, Praha 2010, s. 82 linijka 187 do s. 83 linijka 217.

certam rei excessionem explanare aggredior. Domorum namque visa destructio felicem ave mee ludmyle sancte ac venerabilis matrone portendit obitum, que videlicet matris mee tam genere quam operum eciam inquinacione gentilis furiali cum aliquot ministris ad scelus eque paratis facta conspiracione non multum hinc processuro tempore clanculum irruentibus perversorum armis christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subiit passionem. Porticus autem ut visio testatur populis deserta amplitudo cleri nostro inclusi tutamine miserabilem prefingit e regno expulsionem tociusque substancie non debitam amissionem. Enim execrabilis memorie genitrix mea secte vitali quam pro toto posse confiteri colere cordetenus sequi et amare insto, et posthac aliorsum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens eosdem diversorum clericos ordinum quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos regno severius eiectum iri molietur. Hac denique sagacis coniectura predivinacionis mens veri conscia minime frustratur, sed ut interpretacionis congrua sonuerunt indicia erga iam scripte perempcionem matrone clerique longo adiacencium ambitu regionum, in eius subieccionem immo nitidissimam largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem ordine incorrupto non longo iam post cuncta constat fuisse impleta.

Poza tym jednym wyróżnionym zdaniem pozostały tekst został *de facto* napisany przez Gumpolda. Drobne różnice pomiędzy tekstem Gumpolda a zapisem w *Legendzie Krystiana* sprowadzają się do nieistotnych pomyłek i opustek, odmiennych w różnych odpisach fragmentów *Legendy*. Te drobne różnice w żaden sposób nie dowodzą jakiegokolwiek inicjatywy redaktorskiej czy korektorskiej Krystiana, który ograniczał się – niewątpliwie świadomie – do jak najwierniejszego przepisania obszernego fragmentu tekstu. Różnice te są natomiast cenne przy ustalaniu filiacji rękopisów zarówno *Legendy Gumpolda*, jak i *Legendy Krystiana*. W *Legendzie Krystiana* mamy zatem dość obszerny tekst obcy, wiernie odpisany. Nie stanowi to nowej kwestii. Obraz wizji obecny w *Legendzie* stanowi swoiste „ciało obce” w narracji, co widać po stylu, a także po rytmice tego fragmentu. Już ten fragment *Legendy Krystiana* dowodzi, iż dzieło to nie może być uważane za utwór jednorodny. Mając świadomość posłużenia się przez Krystiana tak obszernym cytatem, trzeba się liczyć, że podobnie mógł on postąpić z innymi dziełami, z których korzystał i które się niezachowały do dnia dzisiejszego.

O takich dziełach pisze sam Krystian: *diversis compositionibus et non pleniter disertam*.

Jak już wspomniano w prologu *Legendy Krystiana* pierwsze zdanie, a mianowicie: *Domino et ter beato sancte ecclesie dei pragensis, secundo pontifici Adalberto humillimus et omnium monachorum nec dicendus infimus frater, solo nomine christianus, in christo ihesu prosperis successoribus ad vota pollere* wskazuje na zapożyczenie z innego dzieła pochodzącego z X w., a mianowicie ze sztuki teatralnej *Sapientia*²⁴⁸, autorstwa Hrotswithy z Gandersheim (ok. 935 r. – ok. 975 r.). W utworze tym znajduje się bardzo podobne zdanie: *Tuum igitur esse, o imperator Adriane, prosperis ad vota successionibus pollere tuique statum imperii feliciter absque perturbatione exoptans vigere, quidquid rempublicam confundere, quidquid tranquillum mentis reor vulnerare posse, quantocius divelli penitusque cupio labefactari*. Jest to powitalny zwrot skierowany do cesarza Hadriana przez jego sługę Antiochusa. Uważam, że to właśnie tym cytatem zasugerował się Krystian, pisząc swój prolog skierowany do świętego Wojciecha.

Czy mamy więcej takich tekstów? Chociaż nie udało się innych takich wypisanych *in extenso* tekstów w *Legendzie* odszukać, to nie można wykluczyć, iż nie było ich więcej. W tym wypadku trudno zdawać się na jakiegokolwiek domysły, gdyż z pewnością wiele tekstów, które w czasach Krystiana istniały i o których on wspomina, nie zachowało się do naszych czasów. Nie wiem, czy taki lub inny fragment *Legendy* (poza pewnymi, być może obszernymi, wyjątkami, o których niżej) jest autorstwa Krystiana, czy też przeciwnie, jest wypisem z jakiegoś nieznanego nam wcześniejszego przekazu.

Oprócz wcześniejszych spostrzeżeń *Legenda Krystiana* zawiera wiele wspólnych zwrotów w obrębie całego tekstu. Są to np. *cuncta que a pedagogo sibi tradita* i *cunctaque que a pedagogo apicum sibi tradita; in honore beati Georgii martyris* i *in honore beati Viti martyris; intempeste noctis silencio* i *intempeste noctis silencio*.

Program komputerowy, zajmujący się badaniem podobieństwa między tekstami wykorzystany do porównania *Legendy Krystiana* podzielonej na pół, wykazał, że aż ponad 48% słów drugiej części można odnaleźć w pierwszej części. Odwrotnie zaś, można odnaleźć ponad 34% słów pierwszej części utworu Krystiana w jego drugiej

---

²⁴⁸ *The Plays of Hrotswitha*, s. 340.

części. Wskazuje to jasno na bardzo znaczny zasób wspólnego słownictwa, który odnajdujemy w całym przekazie.

Jedno z najważniejszych pytań, jakie stawiam w pracy, brzmi: czy *Legenda Krystiana* jest dziełem jednorodnym? Wydaje się, że bardzo łatwo odpowiedzieć na to pytanie; wystarczy – zdawałoby się – przebadać spójność ideową dzieła, ustalić, czy stylistyka i słownictwo są jednorodne, a na koniec poddać analizie *cursus* dzieła i stwierdzić, czy jest on jednorodny w ramach całości. Realizacja tych wszystkich propozycji badawczych, jak najbardziej słusznych, w praktyce napotyka na poważne przeszkody. Otóż, główną i podstawową przeszkodą jest subiektywność kryteriów. *Legenda Krystiana* nie jest dziełem dużym i już z tego powodu trudno z absolutną pewnością zdefiniować cechy charakterystyczne dla ideowości i pobożności autora dzieła; z tych samych względów nie sposób odtworzyć charakterystyczne cechy stylu i słownictwa Krystiana.

W odniesieniu do kwestii spójności *Legendy Krystiana*, to badając i czytając różne rękopisy, warto, moim zdaniem, zwrócić też uwagę na inny aspekt. Dysponujemy – jak wyżej zaznaczyłem – jedynie jedną kompletną kopią rękopisu *Legendy Krystiana*, umieszczoną w kodeksie o sygnaturze G5. Druga najobszerniejsza kopia XIX B 1, przekazuje nam niemal cały tekst z wyjątkiem prologu. Dwa kolejne kodeksy XII B 2 oraz VIII A 28 zawierają tekst *Legendy Krystiana* aż do momentu opisywania translacji ciała świętego Wacława. Zaginiony kodeks z Bōddeken zaczyna swoją narrację od opowiadania o Cyrylu i Metodym, a kończy się wraz z końcem piątego rozdziału utworu Krystiana. Inne kodeksy przekazują nam przede wszystkim fragmenty dotyczące świętej Ludmiły w trzech możliwych wariantach²⁴⁹, tj. albo opisano tylko męczeństwo świętej, albo przedstawiono tylko opis translacji jej ciała z Tetína do Pragi, zaś w pewnych kodeksach zawierano, co bardzo ważne zawsze oddzielnie, obydwie narracje o świętej Ludmile, tj. w jednym miejscu konkretnego kodeksu narrację o jej śmierci, a w innym narrację o jej translacji. Pewne kodeksy przekazały także inne fragmenty *Legendy*. Wyżej wspomniane kodeksy zawierające dłuższe fragmenty z utworu Krystiana zawsze odnajdujemy w rękopisach, które zawierają także różne inne treści (np. jest tam *Złota Legenda* Jakuba de Voragine czy teksty innych średniowiecznych autorów), ale nie mamy ani jednego przypadku, aby dłuższy fragment z *Legendy*

²⁴⁹ Pomijam tutaj kwestię, że te swoiste wycinki o świętej Ludmile miały różną długość w tych kodeksach i nie kończyły się w tym samym momencie narracji.

Krystiana zamieszczony został w brewiarzu. Natomiast krótsze fragmenty znajdujemy zarówno w brewiarzach, jak i innych kodeksach rękopiśmiennych. Zachowane źródła jasno nam pokazują, że dzieło autorstwa Krystiana, jako całość, nigdy nie posłużyło do celów brewiarzowych. Wyjaśnienie tej sytuacji wydaje się być proste – *Legenda Krystiana* jako całość nie nadawała się do takiego celu, ponieważ wychwalała ona wielu świętych, których wspomnienia obchodzono w różnych dniach roku, a nie jednego dnia. Uważam, że Krystian musiał mieć świadomość funkcjonowania tej zależności. Czy starał się on o zapoczątkowanie wspólnego kultu obojga świętych – świętego Wacława i świętej Ludmiły, tak jak to funkcjonuje w przypadku wielu świętych, jak chociażby świętych Piotra i Pawła, Cyryla i Metodego? Spojrzenie na inne żywoty świętej Ludmiły albo świętego Wacława pokazują nam jasno, że poza Krystianem nikt nie połączył żywotów obydwu świętych w jedną całość. W innych żywotach, jeżeli nawet święta Ludmiła zagości na kartach relacji hagiograficznej o swoim wnuku, nie odgrywa wielkiej roli, podobnie wygląda sytuacja w drugą stronę. Uważam więc, że nie ma tu starań o zapoczątkowanie wspólnego kultu, ponieważ, moim zdaniem, musiał autor mieć świadomość różnic w czci, jaką darzono oboje świętych, przede wszystkim w jej poziomie oraz innych różnicach, jakie zachodzą pomiędzy nimi. Sama *Legenda* daje nam na to odpowiedź, ukazując odmienne portrety obydwu postaci i przypisując im odmienną rolę; różna jest także objętość tekstu, który Krystian poświęcił opisaniu żywotów i cudów obydwu świętych. Dlaczego zatem ułożył taką, a nie inną narrację? Krystian sam daje nam odpowiedź w prologu, skierowanym do Wojciecha Słwnikowica: *Passionem beati Wenceslai simul cum ava sua beate memorie Ludmila, que velut nova sidera lumine virtutum suarum patriam suam Bohemiam cum omni simul gente irradiant, diversis compositionibus et non pleniter disertam reperiens dignum duxi, ut vestram sanctitatem qui ex eadem tramite lineam propaginis trahitis adirem, quo ex iussione vestra simul et licencia aliquo modo eam corrigerem...*²⁵⁰. Dla Krystiana przedstawienie obydwu żywotów jako jednej całości było zatem czymś oczywistym; było to dla niego jakby jedno męczeństwo, o czym świadczy posłużenie się przez niego liczbą pojedynczą (*passionem*). Ten fragment ukazuje także motywację dla spisania *Legendy* przez Krystiana.

---

²⁵⁰ Cytuje według tekstu rękopisu G5.

Uważam, że średniowieczni kopiści, którzy sporządzali różne kopie *Legendy Krystiana* (pomijając kopię w rękopisie G5 i być może XIX B 1) kopiowali tylko ten fragment, który budził ich zainteresowanie lub odpowiadał potrzebom liturgicznym. Ostatecznie możemy stwierdzić, że nawet pobieżne porównanie tego dzieła z przekazami, z których Krystian korzystał, nie pozostawia cienia wątpliwości, iż *Legenda* nie jest przekazem jednorodnym.

Ostatecznie możemy w *Legendzie* wyróżnić fragment wypisany *in extenso* z żywota autorstwa Gumpolda oraz niemałą część opierającą się na przeróbce *Crescente fide*. Czy pozostały tekst *Legendy* można uznać za jednorodny przekaz powstały całkowicie z inspiracji Krystiana? Nie mamy takiej pewności, gdyż każdy tekst w *Legendzie* może być cytatem lub przeróbką z zaginionego źródła. Jest to tym bardziej prawdopodobne, gdyż Krystian sam zaznaczył, że przy pisaniu *Legendy* korzystał z różnych opracowań (*diversis compositionibus*). Tylko w przypadku jednego fragmentu tekstu *Legendy* możemy ze znaczną dozą prawdopodobieństwa przyjąć, że jest on najpewniej w dużej mierze "autorski". Chodzi mianowicie o stosunkowo obszerny wstęp do *Legendy* (tj. *Prologus*), adresowany do biskupa praskiego Wojciecha oraz o kilkudzaniowe, ponowne zwrócenie się do Wojciecha w siódmym rozdziale. Wprawdzie pisarze średniowieczni, układając proemia, często nawiązywali do innych, wcześniejszych i uznanych wzorów, ale każdy autor prologu redagował go z największą starannością, z zastosowaniem odpowiednich figur stylistycznych, z użyciem wyszukanego słownictwa i preferowanej rytmiki, jeżeli się nią w ogóle posługiwał. Możemy zatem w *Legendzie* wyróżnić cztery rodzaje narracji, z których każdy ma inny status. Pierwszy rodzaj narracji jest wypisem *in extenso* i jest dla nas niezwykle ważny dla określenia filiacji różnych kopii *Legendy*; drugi – jest przeróbką *Crescente fide* i jest dla nas nieocenionym źródłem dla poznania pracy redaktorskiej Krystiana; trzeci – to prolog i fragment innego tekstu z siódmego rozdziału, w których Krystian zwraca się do świętego Wojciecha i które to fragmenty – jak można przypuszczać – mają najbardziej "autorski" charakter; czwarty rodzaj narracji to tekst, który należy poddać analizie dopiero po zbadaniu trzech pierwszych narracji. Nasze badania rozpoczniemy od analizy podobieństw i różnic *Legendy Krystiana* z *Crescente fide*, najpierw w wersji czeskiej, a następnie bawarskiej.

4.3. *Legenda Krystiana* w świecie hagiografii świętych Wacława i Ludmiły

Utwór *Krystiana* reprezentuje jeden z kilkunastu utworów hagiograficznych poświęconych świętemu Wacławowi i jeden z kilku poświęconych świętej Ludmile. Dzieła te dzielą się na dwie zasadnicze grupy, tj. utwory spisane w języku łacińskim oraz te, które obecnie znamy w staroruskim brzmieniu, a które pierwotnie spisano w staro-cerkiewno-słowiańskim²⁵¹. Utwory pierwszej grupy, z wyjątkiem *Legendy Gupmolda*, zostały spisane przez anonimowych autorów, żaden z nich nie przetrwał w oryginalnym rękopisie, lecz w późniejszych kopiach. Co więcej, i co jest bardzo typowe dla średniowiecznych autorów, także i autorzy hagiografii czeskich świętych korzystali bezpośrednio albo pośrednio z innych dzieł.

4.3.1 Programy komputerowe w analizie dzieła *Krystiana* i przekazów pokrewnych

Zasygnalizowane powyżej okoliczności sprawiają, że bardzo często trudno jest jasno i jednoznacznie rozstrzygnąć, który tekst był wcześniejszy, a którego późniejszy. Aby móc zmierzyć się z problematyką zawiłych powiązań między źródłami, postanowiłem skorzystać z pomocy trzech programów komputerowych. Są to specjalne programy napisane w celu przeprowadzania pogłębionych analiz pomiędzy wskazanymi plikami, zawierającymi łacińskie teksty. Programy mają następujące nazwy:

- a) „Similar phrase detector” (wykrywacz podobnych zwrotów);
- b) „Similar sentence detector” (wykrywacz podobnych zdań);
- c) „Text affinity module” (moduł bliskości tekstów);

---

²⁵¹ Tzw. Pierwsza Starosłowiańska *Legenda* o św. Wacławie posiada jeszcze redakcję chorwackogłagoliczną. Por. Josef Vajs, *Charvátskohlaholská redakce původní staroslov. legendy o sv. Václavu*, [w:] *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile*, wyd. J. Vajs, Praha 1929, s. 31-43. Na s. 36-43 znajduje się edycja tekstu tej redakcji a także przekład na język czeski.

Pierwszy z nich bada podobieństwa konkretnych łacińskich fraz pojawiających się w badanych tekstach. Program przeszukuje całą treść obydwu badanych utworów, a w wynikach wskazuje na wspólne frazy, które występują w porównywanych tekstach. Program posiada dwie podstawowe opcje pracy z tekstem. Pierwsza opcja sprowadza się do tego, że program znajduje identyczne frazy w obydwu tekstach; druga natomiast pozwala na skorzystanie ze specjalnego słownika. Aktywowanie jej oznacza, że program porównując dane teksty, każde ze słów obydwu tekstów sprowadza do podstawowej formy (lematyzacja), tak jak zapisano je w słowniku. Dopiero tak zmodyfikowane słowa porównuje ze sobą, a następnie, przygotowując wyniki do pliku przywraca pierwotne formy, tak jak występują w tekście. Dzięki temu program „wie”, że zarówno *habeatis*, jak i *habeamus* wywodzą się od czasownika *habeo*, *habere*, *habui*, *habitum*. Cały wspólny tekst, w tym ten sprowadzony do podstawowych form oraz przywrócony do form wyjściowych, jest zaznaczany poprzez pogrubienie. Ta funkcja, opierająca się na łacińskiej lematyzacji, pozwala wykryć wspólne frazy nawet w wypadku, gdy porównywane zwroty różnią się między sobą pod względem fleksyjnym. Często się zdarza, że frazy nie tylko różnią się pod względem fleksji, ale także zmiany kolejności wyrazów lub wtrącenia jednego czy więcej wyrazów dodatkowych. Otóż ta druga opcja wyposażona została w specjalny mechanizm, który pozwalał wykryć wspólne frazy, nawet gdyby różniły się one szykiem lub wstawieniem jednego czy więcej dodatkowych wyrazów. Mianowicie w opcji tej można skorzystać z tzw. „przeskoku” w badanych utworach tzn. istnieje możliwość wyszukania wspólnej frazy, mimo iż w jej szyku doszło do „przeskoku” o jedno, dwa, bądź trzy słowa.

Jeżeli w badanym tekście skorzystamy z funkcji przeskoku o jedno słowo oznacza to, że program porównując dwa teksty, gdy napotka następującą frazę: (*Crescente fide*, rękopis monachijski CLM 4605: ***Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est*** oraz: *Legenda Krystiana* G5, pisownia średniowieczna ***Super omnes docentes me intellexi, quia mandata tua meditatio mea est***) to zestawia powyższe zdania jako jedną frazę, mimo że obydwie teksty różnią się jednym słowem w obrębie tej frazy. Gdyby nie było tej funkcji, tj. w tym wypadku przeskoku o jeden wyraz, to powyższa fraza zostałaby odnotowana jako dwie odrębne. Oczywiście autopsja tekstu prędzej czy później skorygowałaby ten brak precyzji, ale przy porównywaniu wielu tekstów lepiej od razu dysponować wynikiem, który w pełni

ilustruje podobieństwo, a jednocześnie informuje o różnicach, które widoczne są jak na dłoni; w naszym wypadku chodzi tu o słowa *testimonia Crescente fide*) oraz *monumenta (Legenda Krystiana)*. Odpowiednio program potrafi uwzględnić przerwę na dwa słowa albo maksymalnie na trzy. Dzięki tej możliwości potrafi wskazać ciągi fraz, które zostały rozbite jednym, dwoma czy trzema słowami. Funkcja ta jest równie przydatna, gdy szyk wyrazów frazy został zmieniony, co często się zdarza.

Drugi program o nazwie „Similar sentence detector” analizuje i porównuje całe zdania od kropki do kropki w obydwu tekstach. Ten program już w swoim podstawowym działaniu posługuje się wyżej wspomnianym słownikiem, przeprowadzając za jego pomocą lematyzację kolejnych zdań. Gdy wszystkie wyrazy zdania zostają sprowadzone do podstawowych form fleksyjnych, program zestawia zdania obydwu tekstów, rozpoczynając od zdań najbardziej podobnych, czyli tych które mają najwięcej wspólnych wyrazów w formach podstawowych. Zanim jednak program wyświetli zestawienie takich pokrewnych zdań, zostają one przywrócone do formy początkowej, tj. występującej w tekście. Wspólne fragmenty w obrębie zdań, mimo różnic fleksyjnych, program podkreśla pogrubieniem (boldem). Program ma kilka opcji w ustawieniach. Pierwsze ustawienie określa, ile najbardziej podobnych zdań dla obydwu tekstów ma zostać zaprezentowane w wynikach. Druga możliwość to dopisanie listy słów, które program wykluczy z porównywania badanych utworów. Chodzi tu o wyrazy, które często występują w tekście (np. *et, ac, qui*), przez co program może uznać mechanicznie, że najbardziej podobne są dwa zdania, w których po kilka razy występują takie wyrazy. Ponieważ nie ma to nic wspólnego z rzeczywistym podobieństwem, to w programie przewidziano możliwość zablokowania takich i innych dowolnych słów. Blokada ta występuje tylko na poziomie ustalania „rankingu” najbardziej podobnych zdań; kiedy jednak już taki „ranking” zostanie przez program ustalony i program wyświetla pokrewne zdania, to wszystkie paralelne wyrazy, a w tym też zablokowane, są wyświetlane pogrubioną czcionką. Trzecie ustawienie to podanie, jak długie musi być najkrótsze słowo, które zostanie uwzględnione przy porównaniu. Jak wiadomo, wiele często występujących słów liczy dwie, trzy, ewentualnie cztery litery; chcąc zatem pominąć owe wyrazy, nie trzeba oddzielnie blokować wielu słów (np. *et, ac, qui, que, qua, sed, ad, de, ipse, ipsa* itd.), a wystarczy polecić programowi, aby w „rankingu” porównania uwzględniał tylko wyrazy liczące więcej niż dwie, trzy czy

cztery litery. Funkcja ta służy do tego, aby program nie podawał wyników opartych na bardzo krótkich słowach, takich jak wymienione spójniki czy zaimki, ponieważ możemy znaleźć je wszędzie w utworach łacińskich i ich uwzględnienie może zaburzyć wyniki.

Ostatni program, „Text affinity module”, bada ogólne podobieństwo pomiędzy całymi tekstami. W pierwszym rzędzie wskazuje on w wynikach wspólne słowa, które pojawiają się w obydwu tekstach. Następnie podaje on, jaki procent słów z tekstu pierwszego występuje w drugim tekście i odwrotnie. W wynikach program pokazuje także występowanie słów w podstawowych formach słownikowych w obydwu tekstach, a następnie zestawia listę słów występujących w obydwu tekstach w formach, takich jakie pojawiają się w tekście. Program ten wykorzystałem jedynie przy wewnętrznych badaniach nad samą *Legendą Krystiana*. Przy innych badaniach ograniczyłem się do posługiwania dwoma wcześniej wspomnianymi programami. Zaznaczę jeszcze, że programy komputerowe służyły do zebrania materiału porównawczego, który dopiero – po koniecznych korektach – stał się podstawą do dalszych badań, przeprowadzonych już metodami tradycyjnymi.

4.3.2. *Crescente fide* w redakcji czeskiej

Utwór znany od pierwszych słów swojego incipitu jako *Crescente fide* uznawany jest przez historyków za najstarszy łaciński żywot świętego Waclawa. Przyjmuje się, że został spisany w Ratyzbonie w latach 974-983; Dušan Třeštiik uważa, że dziełko to spisano najprawdopodobniej w pierwszych latach wspomnianego okresu. Utwór ten to w stosunkowo prostej formie – przynajmniej w porównaniu z *Legendą Krystiana* – odnotowuje też początki czeskiej dynastii Przemyślidów. Pierwszym wymienionym władcą, który przyjął chrześcijaństwo, w tej redakcji jest Borzywoj. Rękopisy zawierające tzw. redakcję bawarską wymieniają jako pierwszego władcę, który przyjął chrześcijańską wiarę nie Borzywoja, lecz jego syna Spitygniewa. Tekst wersji czeskiej po raz pierwszy został odkryty w rękopisie G5; przekaz ten jednak nie był kompletny.

Dopiero w 1958 r. Jaroslav Ludvíkovský opublikował²⁵² odnaleziony tekst kompletnej kopii redakcji czeskiej, zachowany w tzw. *Passionale Stuttgarckim*, pochodzącym z XII w. Rękopis pochodzi z benedyktyńskiego opactwa *Zwiefalten*, a obecnie jest przechowywany w Württembergische Landesbibliothek w Stuttgarcie.

Badanie programami komputerowymi:

Crescente fide, red. czeska:

Beatus vero Venezlaus iugiter occulens libellum parvum sub tegmine suo gestabat, et ubicunque inveniebat locum, cum diligentia recitabat et gemens graviter nimis doluit cordis illorum cecitatem.

Tłumaczenie:

„Święty zaś Waclaw, nosił zawsze małą książkę, ukrywając [ją] pod przykryciem swoim i gdziekolwiek znajdował miejsce, z gorliwością recytował i wzdychając ciężko, cierpiał nadmiernie z powodu ślepoty ich serca”.

Crescente fide, red. bawarska (FRB):

Ipsae autem iugiter occulens libellum paruum sub tegmine suo gestabat, et ubicunque inveniebat locum cum diligentia recitabat, et gemens graviter, nimis doluit cordis illorum cecitatem.

Tłumaczenie:

„On zaś nosił zawsze małą książkę, ukrywając [ją] pod przykryciem swoim i gdziekolwiek znajdował miejsce, z gorliwością recytował i wzdychając ciężko, cierpiał nadmiernie z powodu ślepoty ich serca”.

---

²⁵² J. Ludvíkovský, *Nově zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána*, *Listy Filologické* 81, 1958, s. 56-68.

Crescente fide, red. bawarska: 4605:

identycznie jak *Crescente fide* bawarska FRB

5,30 *Legenda Krystiana* rękopis G5 (pisownia średniowieczna)²⁵³:
*Codicellulumque suum oculens subque tegmine gestans, ubicunque locum quietis
 reperiebat, eum cum diligencia lectitabat*²⁵⁴, *et cum gemitu interno de duricia cordis
 populi sui et cecitate vel incredulitate dolebat nimium.*

Tłumaczenie:

„I książeczkę swoją ukrywając i pod przykryciem nosząc, gdziekolwiek miejsce spokoju znajdował, ją z gorliwością czytał, i z westchnieniem wewnętrznym bardzo cierpiał nad zatwardziałością serca swojego ludu i ślepotą lub niedowierzaniem”.

Różnice w narracji obydwu zdań są widoczne w języku łacińskim, w tłumaczeniu różnice są niewielkie. Podczas gdy Krystian wyraźnie wskazuje, nad kim i nad czym cierpiał święty Waclaw, to w *Crescente fide* fragment ten pozostaje bardziej enigmatyczny, ograniczając się jedynie do słowa *illorum*. Widać wyraźnie, jak Krystian stara się zmienić słownictwo tekstu, niezmiennając treści. Jego postępowanie, jak zobaczymy niżej, w przypadku wypisywania z *Crescente fide* przypomina nieco dzisiejsze postępowanie nierzetelnego ucznia czy studenta, który stara się poprzez zmianę słownictwa ukryć, iż to nie on jest autorem tekstu. Oczywiście w okresie średniowiecza nie istniało pojęcie plagiatu w dzisiejszym rozumieniu i wypisywanie dosłowne lub z lekkimi zmianami nie było czymś gorszącym, a czasami było czymś chwalebny. Świadczyło bowiem o szacunku dla tekstu, z którego korzystano i dla jego autora. Otóż Krystian też tak to rozumiał i – jak pamiętamy – cytował *in extenso* znaczny fragment *Legendy* autorstwa Gumpolda. W przypadku korzystania z *Crescente*

²⁵³ Udało mi się zapoznać z wieloma rękopisami *Legendy Krystiana* w tym z rękopisem G5. Mój odczyt stanowi główną podstawę dla badań, jakie przeprowadzam w rozprawie doktorskiej. Oznaczenie „pisownia średniowieczna” wskazuje, że wykorzystałem w mojej pracy tekst tak, jak został w tym rękopisie zapisany i jak udało mi się go odczytać. Czasami, korzystałem z przerobionego tekstu rękopisu G5 na pisownię klasyczną, tj. z zastosowaniem m.in. ae i innych klasycznych sposobów zapisu, ponieważ porównywany inny tekst, który badałem został przez wydawcę opublikowany w klasycznym zapisie i tylko takie porównanie w programach komputerowych ma sens.

²⁵⁴ Pierwotnie zapisano *lactitabat*, poprawiono na *lectitabat*.

fide Krystian w sposób nietypowy dla ludzi średniowiecza starał się zmieniać słownictwo, jednocześnie zachowując najczęściej, ale nie zawsze, dość wiernie treść wykorzystanego przekazu. Zastępowanie słów prowadziło niekiedy do braku precyzji lub nieświadomego zniekształcania treści. Przyjrzyjmy się powyższemu zdaniu. Autor *Crescente fide* pisze o małej książeczce, którą nosił przy sobie Waclaw. Ponieważ następane zdania nas informują, że gdy tylko znalazł miejsce, to czytał ją z gorliwością, to możemy przyjąć, iż był to modlitewnik. Modlitewnik ten święty Waclaw zawsze skrywał pod „swoim przykryciem”, tj. pod swoją szatą. Sens jest oczywisty; Waclaw nosił przy sobie modlitewnik, zawsze go skrywał, aby nie manifestować swojej pobożności na sposób faryzejski. Otóż Krystian zmienił słowa *libellum parvulum* na *codicellulumque suum*. Słowo *codicellulus* może znaczyć tyle co *libellus parvulus*, ale w pierwszym rzędzie oznacza ono (*codicellus*) notatnik osobisty zbudowany z niewielkich tabliczek woskowych. Gdy do tego słowa Krystian dodał jeszcze słowo *suus*, które „zabrał” ze zwrotu *tegmine suo*, to każdy średniowieczny czytelnik początek zdania musiał kojarzyć z „osobistym notatnikiem”, który powinien nosić każdy duchowny²⁵⁵. Gdy czytelnik średniowieczny czytał ten fragment z *Legendy Krystiana*, a mianowicie że Waclaw ten „swój notatnik” *eum cum diligencia lectitabat*, to nadal miał prawo myśleć, iż chodzi o notatnik. W *Crescente fide* było „recitabat”, a w *Legendzie* „lectitabat”; oczywiście obydwie słowa są wymienne, ale „recitabat” bardziej „pasuje” do odmawiania modlitw, a słowo „lectitabat” najczęściej znaczyło tyle co uważnie lub gorliwie czytać. Gdy więc Krystian wprowadził te wszystkie słowa, sens tego zdania do słów *lectitabat* włącznie był dwuznaczny. Można było przypuszczać, że Waclaw nosił przy sobie notatnik, z którego – w każdej wolnej chwili – się uczył. Dopiero dalsza lektura tego zdania, gdy mowa jest o ciężkich wzdychaniach i cierpieniach świętego Waclawa z powodu ślepoty ich (tj. Czechów) serca, pozwala się domyślić, iż Waclaw nie powtarzał sobie np. regulek gramatycznych, a po prostu się modlił. Co do zmiany słów przez Krystiana w analizowanym zdaniu, to należy zauważyć, iż niezbyt jasny zwrot *et ubicunque inveniebat locum* w *Crescente fide* Krystian zamienił na *ubicunque locum quietis reperiebat*. Ostatnie słowo zastępujące słowo *inveniebat* w *Crescente fide* nie przynosiło żadnej zmiany znaczenia i zostało podmienione tylko w ramach

---

²⁵⁵ *clerice, dicitam lateri teneas ut amicam* co można przetłumaczyć „Kleryku, trzymaj tabliczkę u boku jak kochankę” to łacińskie powiedzenie przytaczam, za pracą: Wilhem Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*, Leipzig 1875, s 52.

wspomnianej charakterystycznej dla Krystiana tendencji zamiany słów. Natomiast dodanie słowa *quetis* było doprecyzowaniem nieco nieścisłego wyrażenia autora *Crescente fide*. W tym ostatnim dziele znajdujemy szereg drobnych niezgrabności, które Krystian najczęściej korygował za pomocą drobnych korekt. Wyrażenie *gemens graviter* zmienił na zbieżne – najpewniej nieprzypadkowo – z wyrażeniem znanym z *Wyznań* świętego Augustyna²⁵⁶. Postanowił też prosty tekst o „ślepcie ich serc” wzbogacić językiem Wulgaty, a mianowicie zwrotem o „zatwardziałości serc swojego ludu etc.”, Mt 19,8²⁵⁷. Przyjrzyjmy się teraz rytmice obydwu zdań. Otóż we wszystkich wersjach *Crescente fide* mamy trzy rytmy: *súo gestábat* (planus p/3p); *diligéntia recitábat* (velox pp/4p) oraz *illórum cecitátem* (planus p/3p), czyli dwa planusy i jeden velox. Ciekawe, że Krystian nie wykazał szczególnego zainteresowania tymi rytmami; obydwie "zwykłe" planusy z *Crescente fide* Krystian zniszczył, przy czym pierwszy, najpewniej przypadkowo, został zastąpiony przez planus typu pp/2p. To, że został zastąpiony przez przypadkowy rytm planus, może potwierdzać fakt, iż drugi z planusów, najważniejszy, bo położony na końcu zdania, gdzie właśnie powinien zostać umieszczony rytm, został zastąpiony bezrytmiczną sekwencją (*dolébat nímium*). Jeżeli chodzi natomiast o velox, to mimo zmiany słowa w orzeczeniu, rytm ten został utrzymany: *diligéntia lectitábat* (velox pp/4p).

Przyjrzyjmy się kolejnym przykładom.

Crescente fide, red. czeska:

Carceres quoque destruxit et omnia patibula diruit. Orphanorum misericors pater, gementium et viduarum consolator fuit. Esurientes alens. Sipientibus potum subministrans et de vestibis suis nudos tegens, infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos ut proprios proximos libenter recipiebat. Presbiteris et clericis honorabiliter ministrans, errantibus viam veritatis ostendebat, insuper etiam humilitatem, patientiam, mansuetudinem mitemque caritatem observabat.

²⁵⁶ PL 32, 0730 : *Utique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas, et fide solida in te iactarem curam meam.*

²⁵⁷ Mt 19,8: *Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras; ab initio autem non sic fuit.*

Tłumaczenie:

„Więżenia również zniszczył [święty Wacław] i wszystkie szubienice zburzył. Dla sierot miłosierny ojciec, dla żałobników i wdów pocieszyciel, dla łaknących żywicieli. Pragnącym napój posługując i ze swoich szat nagich przyodziewając, chorych odwiedzając, zmarłych grzebiąc, gości i pielgrzymów, jak własnych najbliższych ochoczo przyjmował, kapłanom i klerykom godnie służąc, błędzącym drogę prawdy pokazywał, ponadto także pokorę, cierpliwość, łagodność i delikatność, miłosierdzie zachowywał”.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

Carceres quoque destruxit, et omnia patibula succudut (?). Orphanorumque fuit misericors, et pater gementium et viduarum, sauciatorumque consolator: esurientes alens, sitientibusque potum ministrans, et de vestimentis suis nudos tegens; infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos ut proprios proximos libenter recipiebat; presbyteris et clericis honorabiliter ministrans errantibus viam veritatis ostendebat. Insuper etiam humilitatem, patientiam, mansuetudinem, potissimumque caritatem observabat;

Crescente fide, red. bawarska 4605:

Carceres quoque destruxit, et omnia patibula succidit, orphanorumque fuit misericors ut pater, gementium et viduarum sauciatorumque consolator. Esurientes alens, sitigentibusque potum sub ministrans, et de vestimentis suis tegens nudos, infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos, ut proprios proximos recipiebat: presbiteris et, clericis, honorabiliter ministrans, errantibus; viam veritatis ostendebat.

Widzimy pewną konsekwencję w retoryce trzech wersji *Crescente fide*. Fragment ten otwierają zwykle, krótkie zdania, mające podmiot i orzeczenie; w kolejnych zdaniach zamiast zwykłego orzeczenia pojawia się łącznik (*fuit*), który w wersji czeskiej

jest na końcu, a w bawarskich na początku. A następnie aż do zdania *et peregrinos ut proprios proximos libenter recipiebat* rolę orzeczenia pełni imiesłów strony czynnej czasu teraźniejszego. Od tego momentu (*libenter recipiebat*), z jednym wyjątkiem, powracają już zdania ze „zwykłym” orzeczeniem. Do tej konstrukcji retoryczno-gramatycznej dostosowany jest też *cursus*. Najpierw mamy w *Crescente fide* we wszystkich wersjach „łagodny” planus, który w prozie często otwierał zdania. Ponieważ w czeskiej wersji w kolejnym zdaniu pojawia się „łagodna” aliteracja (*destruxit – diruit*) i prawidłowy rytm *tardus* (*patibula diruit*), to najpewniej jest to pierwotna lekcja, gdyż wersje bawarskie są bezrytmiczne.

Jednak następne zdanie (od *orphanorumque*) wydaje się być najbardziej poprawniejsze w wersji bawarskiej 4605:

orphanorumque fuit misericors ut pater, gementium et viduarum sauciatorumque consolator.

Wskazuje na to zwrot *ut pater*, a nie *et pater*. W wersjach bawarskich zdanie to jest zamknięte trispondaicusem (*sauciatorumque consolator*, p/4p). Później obserwujemy drobne różnice pomiędzy paralelnymi zdaniami różnych wersji *Crescente fide* i wszystkie te wersje zamyka ponownie trispondaicus: *veritatis ostendebat* (p/4p), a po nim następuje zdanie też zakończone trispondaicusem: *caritatem observabat*. Trudno podejrzewać, że te trzy rytmy, tak konsekwentnie wprowadzane, były przypadkowe.

6,18 *Legenda Krystiana G5*:

Carceres patibulaque antiquitus constructa que usque ad hec tempora inerant destruens, orphanorum viduarum pauperum gemencium sauciorumque indefessus existens consolator, esurientes sacians, sicientes refocillans, nudos tegens, infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos proximos ut proprios excipiens. Presbiteros clericosve ac monachos ut Dominum honorans. Errantibus viam veritatis aperiens, humilitatem, pacienciam, mansuetudinem, caritatem, que supereminet cunctis observans, per vim fraudemque nulli aliquid subtrahens.

Tłumaczenie:

„Więzienia i szubienice dawno zbudowane, które były do tego czasu, niszcząc, sierot, wdów, biednych, płaczących i zranionych niezmordowanie istniejąc pocieszyciel, łaknących karmiąc, pragnących posilając, nagich przyodziewając, chorych odwiedzając, martwych grzebiąc, gości i pielgrzymów najbliższych, jak krewnych przyjmując. Kapłanów albo kleryków i mnichów, jak Pana czcząc. Błądzącym drogę prawdy odsłaniając, pokorę, cierpliwość, łagodność, miłosierdzie, które przewyższa wszystko zachowując, siłą i podstępem nikomu niczego nie zabierając”.

Porównanie obydwu fragmentów wraz z tłumaczeniem przynosi następujące wnioski. Narracja *Crescente fide* w porównaniu do *Legendy Krystiana* cechuje się prostotą. Opis *Crescente fide* jest także bardziej poprawny gramatycznie. Przede wszystkim tekst Krystiana został jakby ujednolicony czy wtłoczony w jeden szablon oparty na imiesłowach czasu teraźniejszego strony czynnej. Formułą tą też posłużył się autor *Crescente fide*, ale nie od początku. Krystian, starając się zmieniać tekst nie zmieniając treści, musiał niekiedy popadać w pułapki logiczne. Pierwsze zdanie analizowanego fragmentu tak proste i logiczne w *Crescente fide* nabrało w *Legendzie* nieco dziwnego znaczenia. Mianowicie święty Waclaw miał zniszczyć więzienia i szubienice „dawniej wzniesione” i „aż do tych czasów istniejące”. Przecież jest oczywiste, że nie mógł zniszczyć więzień czy szubienic „przyszłych” czy „już nieistniejących”. Całe te wyjaśnienia są po prostu nielogiczne.

Jeżeli chodzi o rytmikę, to Krystian mimo zmiany słów, a nawet treści, podtrzymał dwa pierwsze rytmy z *Crescente fide*, a więc mamy najpierw zwykły planus *antiquitus constructa* (p/3p) oraz tardus *inerant destruens* (pp/3pp). Tekst dotyczący sierot też jest bardziej logiczny w *Crescente fide*, zwłaszcza w bawarskich redakcjach, gdzie pierwotnie było *ut pater* (4605), a następnie zostało błędnie przekształcone na *et pater*. Włożenie do jednego „worka” sierot i wdów etc. oraz, dodanie biednych nieco zniekształciło prosty i logiczny tekst. Wymienienie przez Krystiana *sauciorumque* dowodzi, iż w tym wypadku korzystał z tekstu *Cescente fide* bardziej zbliżonego do wersji bawarskiej (*sauciatorumque*) niż do czeskiej, w której brak tej lekcji. Fragment ten zamyka się w *Crescente fide* trispondaicusem (*sauciatorumque consolator*, p/4p); Krystian utrzymał ten rytm, mimo iż zmienił pierwszy wyraz kadencji (*existens consolator*, p/4p). Później jednak tekst *Legendy* porzuca rytmikę; wprawdzie pojawiają się rytmy, ale są one najpewniej przypadkowe. Braku zainteresowania Krystiana

rytmiką w dalszych częściach tego fragmentu dowodzi fakt, iż zignorował on dwa ostatnie trispondaicusy z *Crescente fide*. Jest to tym bardziej znamienne, że tworzyły one rym dwuzgłoskowy "prawie czysty" (*ostendebat / observabat*). Czasowniki te łączył w jedną całość nie tylko rym i rytm, ale także – najpewniej świadoma – aliteracja. Tego wszystkiego nie ma w *Legendzie*. Na koniec trzeba też zaznaczyć, iż niezbyt szczęśliwe było przesunięcie w dziele Krystiana spójnika *ut* w zdaniu: *et peregrinos proximos ut proprios excipiens*. Wypaczało to pierwotny i jasny sens (Ef 3,19).

Przyjrzyjmy się kolejnemu zestawieniu:

Crescente fide, red. czeska:

Per vim atque per fraudem nulli hominum aliquid abstulit, exercitumque suum non solum armis, sed etiam optimis operimentis adornabat.

Tłumaczenie:

„Siłą a także podstępem żadnemu z ludzi niczego nie zabrał, a drużynę swoją nie tylko bronią, lecz także najwspanialszymi szatami ozdabiał”.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

Per vim atque per fraudem nulli hominum aliquid abstulit, exercitumque suum non solum armis induebat, sed etiam optimis vestimentis.

Crescente fide, red. bawarska 4605:

Per vim atque per fraudem nulli hominum aliquid abstulit, exercitumque suum non solum armis induebat, sed etiam optimis vestimentis.

6,28 *Legenda Krystiana* G5:

Per vim fraudemque nulli aliquid subtrahens, exercitum suum non solum armis optimis, verum et indumento corpus adornabat.

Tłumaczenie:

„Siłą a także podstępem żadnemu [z ludzi] niczego nie zabrał, a drużynę swoją nie tylko bronią najwspanialszą, a prawdziwie i ciało szatą ozdabiał”.

Jak widzimy, są drobne różnice pomiędzy redakcją czeską a obydwoma bawarskimi *Crescente fide*. Ponieważ zarówno *Legenda*, jak i czeska redakcja *Crescente fide* kończą się rytmem trispondaicus i wspólnym orzeczeniem *adornabat*, w przeciwieństwie do wersji bawarskiej, to należy podejrzewać, że bliższa pierwotnego tekstu jest wersja czeska. W obrębie tego zdania różnice pomiędzy *Legendą* a *Crescente fide* nie są znaczące. Oczywiście zwrot *optimis operimentis* brzmi lepiej niż wprowadzone w to miejsce przez Krystiana słowo *indumento*. Określenie *optimis* przeniósł Krystian do pierwszego zdania i odniósł do broni. W *Legendzie* spotykamy też dwie niezgrabności, z których jedna powstała z winy Krystiana, a druga jest najpewniej błędem zaistniałym na skutek pomyłki w czasie przepisywania *Legendy*. Przyjrzyjmy się najpierw pierwszej niezgrabności. Otóż analizowane zdanie w wersji czeskiej składa się z trzech zdań, przy czym zdanie drugie i trzecie tworzą większą całość. Pierwsze zdanie i owa większa całość zbudowana z drugiego i trzeciego zdania, łączą się współrzędnie i mają oddzielne osobowe orzeczenia. Krystian, wprowadzając w miejsce pierwszego osobowego orzeczenia (*abstulit*) imiesłów (*subtrahens*) spowodował pewne zaburzenie owej współrzędności. Z punktu widzenia łaciny średniowiecznej nie jest to błąd, a najwyżej pewna niezgrabność. Przejdźmy teraz do drugiej niezgrabności; otóż drugie i trzecie zdanie jest w *Crescente fide* (w czeskiej redakcji) połączone za pomocą spójników skorelowanych: *non solum – sed etiam*. U Krystiana mamy zamiast tego niezbyt zgrabny zwrot: *non solum – verum et*. Wydaje się jednak, że powstanie tego zwrotu łatwo wytłumaczyć pomyłką przy przepisywaniu. Krystian zapewne – chcąc zmienić słownictwo, niezmieniając treści – wprowadził paralelny spójnik skorelowany,

którym bardzo często posługiwał się Cycero: *non solum – verum etiam*²⁵⁸. Ponieważ *etiam* pisało się w tym czasie za pomocą skrótu składającego się z wyrazu *et* z "haczykiem" lub wydłużoną laseczką poprzeczną, to któryś z kopistów błędnie odczytał ten skrót jako *et* zamiast *etiam*.

Crescente fide, red. czeska:

*Hęc autem et his similia agens, ab ipso tyrocinio spiritaliter contemplativam vitam sequebatur; sed et in **quadagesimali tempore ieiunii[s] per gelidum et arduum callem discalciatusque pergebat de civitate in civitatem ad ecclesias pedes <ter>**, tandem <ut> in eius **vestigiis emanans cruor** apparebat.*

Tłumaczenie:

„Te i inne podobne [rzeczy] czyniąc, od samej młodości, duchowo prowadził życie kontemplacyjne; lecz i w czasie czterdziestodniowym postu oblodzoną i stromą ścieżką szedł pieszo i boso, z miasta do miasta, do kościołów, aż w jego śladach była widoczna wypływająca krew”.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

Haec autem et his similia ab ipso tirocinio spiritualiter activam ecclesiae vitam immitans observabat; sed et in quadagesimali tempore per arduum callem pergebat de civitate in civitatem ad ecclesias pedester discalceatus, ita ut radicitus in eius vestigiis cruor apparebat.

Crescente fide, red. 4605:

Haec autem et his similia ab ipso tirocinio, spiritualiter activam ecclesiae vitam immitans observabat; sed in quadagesimali tempore per arduum callem pergebat de

---

²⁵⁸ Bliżej o posługiwaniu się tym spójnikiem przez Cycerona zob. Cicero's *De Provinciis Consularibus Oratio*, Introduction and Commentary by L. Grillo, Oxford 2015, s. 270.

civitate in civitatem ad ecclesias pedester discalnatu, ita ut radicitus in eius vestigiis cruor apparet.

6,36 *Legenda Krystiana G5*:

Hiis et huiusmodi virtutibus ab ipso tirocinii tempore insignitus florebat, crucemque Christi membris applicans suis, memorabatur divinorum preceptorum, per que dicitur: Si quis vult post me venire, abneget semet ipsum et tollat crucem suam et sequatur me. *Siquidem in quadragesimali vel hiemali tempore per gelidum et arduum callem discalciatus gradiebatur, de civitate in civitatem, ecclesias Christi pedestris illustrans, ita ut vestigia ipsius cruore sanguinis madencia cernerentur.*

Tłumaczenie:

„Tymi i podobnymi cnotami błyszczał naznaczony od czasu swej młodości, a kładąc krzyż Chrystusa na swoje członki, pamiętał o Bożych przykazaniach, w których się mówi: <<Jeśli kto chce za mną iść, niech sam siebie się zaprze i weźmie krzyż swój i niech mnie naśladowuje>>. Gdyż w czasie czterdziestodniowego [postu] lub zimą chodził boso oblodzoną i stromą ścieżką, z miasta do miasta, nawiedzając pieszo kościoły Chrystusa, tak że mokre krwią ślady jego były widoczne”.

Gdy analizujemy tekst z *Crescente fide*, to wydaje się prawdopodobne, iż początek tego fragmentu zachowała najlepiej redakcja czeska: *Hęc autem et his similia agens, ab ipso tyrocinio spiritaliter contemplativam vitam sequebatur*. Kopiści redakcji bawarskich, najpewniej na skutek pomyłek w odczycie i zapisie (skrótów paleograficzne), nie poradzili sobie z „życiem kontemplacyjnym” i na jego miejsce wprowadzili „życie aktywne Kościoła”, co jest niezbyt logiczne. To, że najpewniej pierwsze zdanie pierwotnie kończyło się w *Crescente fide*, tak jak w redakcji czeskiej, czyli słowami *vitam sequebatur*, a nie jak w redakcjach bawarskich zwrotem *imitans observabat*, poświadcza przekaz *Legendy Krystiana*. Bez tego ostatniego przekazu trudno byłoby cokolwiek w tej sprawie powiedzieć, gdyż obydwa zwroty zarówno w redakcji czeskiej, jak i redakcjach bawarskich kończą się rytmami, które nie budzą wątpliwości, a

mianowicie redakcja czeska – trispondaicusem: *vitam sequebatur* (p/4p), a bawarskie – veloxem: *imitans observabat* (pp/4p). Pierwszym z rytmów autor *Crescente fide* bardzo chętnie się posługuje; drugim rytmem jako „szczególnie dostojnym” autor też miałby prawo w tym miejscu się posłużyć. Trudno któremuś z nich dać pierwszeństwo. Gdy jednak spojrzymy na *Legendę*, to mamy prawo się domyślać, że w tekście, z którego korzystał Krystian, były słowa znane z czeskiej wersji: *vitam sequebatur*. Tylko bowiem to ostatnie słowo mogło naprowadzić Krystiana na wers 16,24 Ewangelii według świętego Mateusza, w którym też przywołany jest ten sam czasownik: *et sequatur me*. Krystian, w tym miejscu odnotowujemy to po raz pierwszy, często wplatał krótkie fragmenty Pisma Świętego do tekstu, powstałego przez przerabianie *Crescente fide*. Cytat ten, jak hipotetycznie można przypuszczać, wywołany został – jak wspomniano – podobieństwem słownym. Krystian przed wprowadzeniem tego cytatu dokonał dość istotnych zmian w tekście, który przeczytał w *Crescente fide*; zamiast przekazu o prowadzeniu przez świętego Wacława życia kontemplacyjnego wprowadził wzmiankę o kładzeniu czy braniu na członki Krzyża Chrystusa i pamiętaniu Bożych przykazań. Jakieś dalekie nawiązanie, najpewniej przypadkowe, do tego fragmentu znajdujemy w wierszu przypisywanym Bedzie *Dionysius de annis* (PL 94, 0641);

*Iugo Christi submittenti exarare vitia,
Divinorum praeceptorum reportare semina.*

Mamy tu zwrot *divinorum praeceptorum* oraz *iugo Christi*, które to jarzmo według Ewangelii Mateusza 11,29-30 należało brać na siebie. Wprowadzenie tych fraz spowodowało osłabienie rytmiki; piękny trispondaicus z *Crescente fide* został zastąpiony w *Legendzie* wspomnianym zwrotem *divinorum praeceptorum*, który jest wprawdzie trispondaicusem, ale niezbyt ambitnym. Zdanie – po cytacie Ewangelii według świętego Mateusza – też zostało nieco zmienione, chociaż sens w zasadzie został zachowany. W *Crescente fide* tekst kończył się ulubionym przez jej autora trispondaicusem: *crúor apparébat*; natomiast Krystian mocniej zaakcentował tę przejmującą narrację i zakończył veloxem: *madéncia cerneréntur*.

Crescente fide, red. czeska:

*Itaque in **tempore messis** in nocte surgens ibat latenter in **agrum et triticum metebat** et portabat in **humeris** suis ad **domum** suam et tractabat et in **molis** molebat et **cribrabat farinam**.*

Tłumaczenie:

„Więc w czasie żniw w nocy wstając szedł potajemnie na pole i pszenicę żął i przynosił na swoich plecach do swojego domu i młócił (?) i w żarnach mełł i przesiewał mąkę”.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

Itaque in tempore messis in nocte surgens ibat latenter in agrum, et triticum metebat et portabat, et in molis molebat, et cribrabat farinam.

Crescente fide, red. bawarska 4605:

Itaque, in tempore messis in nocte surgens ibat latenter in agrum, et triticum metebat, et portabat ad domum sua(m) in humeris suis et tractabat et in molis molebat et cribrabat farinam.

6,60 *Legenda Krystiana G5*:

*Nam in **messis tempore** intempeste **noctis** silencio **agrum** petens proprium adibat, cum sibi fidelissimo cliente, de quo postmodum precipuum et ad declarandum utriusque meritum insigne exarabitur prodigium, **triticumque metens humeris** baiolans propriis **domui** inferebat, manualique terens **mola** pistor ipse et dux **farinam cribrabat**, aquamque petens inde nocturnaliter hauriens fatebatur (...)*

Tłumaczenie:

„Albowiem w czasie żniw w ciszy głębokiej nocy udając się na własne pole przychodził, ze swoim najwierniejszym sługą, o którym później będzie opowiedziany szczególny cud, znakomicie pokazujący zasługę ich obu, i pszenicę mieląc, na własnych plecach niosąc do domu, wnosząc i ręcznymi żarnami męł, piekarz i młynarz w jednej osobie, przesiewał mąkę i po wodę udając się potem, nocną porą czerpiąc powiedział”.
(...)

Jeżeli chodzi o rytmikę, to tekst *Crescente fide* jest niemal bezrytmiczny, na końcu pada jakby nieporadny planus, zakończony rzeczownikiem. Początkowo podobnie jest w *Legendzie Krystiana*, pierwsze zdania zawierają kadencje, które Ludvíkovsky nazywał „niedopuszczalne”: *proprium adibat, fidelissimo cliente, exarabitur prodigium*. Po tych częściowo dodanych frazach, Krystian powraca do narracji *Crescente fide* i nagle – inaczej niż w *Crescente fide* – zaczyna posługiwać się prozą rytmiczną; padają dwa veloxy, przedzielone planusem. Wszystkie trzy rytmy zbudowane są nienagannie.

Analizując obydwie zdania, widzimy po raz kolejny jasną prostą i zrozumiałą narrację *Crescente fide* oraz rozbudowaną i poszerzoną narrację *Legendy Krystiana*. Przydanymi elementami są: pomoc sługi, zapowiedź opisanego cudu, zwrócenie uwagi na podwójną rolę świętego Wacława w tej scenie króla i piekarza oraz przynoszenie wody.

Crescente fide, red. czeska:

In tempore autem illo multi sacerdotes de provincia Bawariorum et Suevia, audientes famam de eo, confluebant cum reliquiis sanctorum et libris ad eum. Quibus omnibus habunde aurum et argentum, crusiones et mancipia atque vestimenta hilariter, prout unicuique opus erat, prestabat. Hii quoque omnes magistri mirabantur in doctrina eius²⁵⁹. Poterat namque imitator fore psalmistę, qui in Spiritu dixit: Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. (Ps 118,99) In cuius etiam

---

²⁵⁹ Nawiązanie do Mk I, 22 i 27: *Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens eos quasi potestatem habens et non sicut scribae (22); Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se dicentes: Quidnam est hoc? Doctrina nova cum potestate; et spiritibus immundis imperat, et oboediunt ei (27).*

mente sola preciosę margaritę claritas fulgebat²⁶⁰. *Cuique Dominus tantam gratiam conferre dignatus est, <ut> et in preliis victor exitit.*

Tłumaczenie:

„W owym zaś czasie liczni kapłani z krain Bawarów i szwabskiej, słysząc pogłoskę o nim, zbiegali do niego z relikwiami świętych i księgami. Im wszystkim dawał obficie i radośnie złoto i srebro, skórki i niewolników, jak i szaty. Oni zaś wszyscy nauczyciele dziwowali się nauce jego. Mógł bowiem być naśladowcą psalmisty, który w Duchu powiedział: *„Nad wszystkich uczących mnie zrozumiałem, gdyż świadectwa Twoje są moim rozmyślaniem*²⁶¹. *W jego umyśle także zajaśniała jedyna jasność drogocennej perły*²⁶². I któremu Pan uznał za godne nadać tak wielką łaskę, iż i w bitwach był zwycięzcą”.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

In tempore autem illo multi sacerdotes de provincia Bavariorum et de Svevia audientes famam de eo confluebant cum reliquiis sanctorum et libris ad eum. Quibus omnibus habunde aurum et argentum, crusiones et mancipia atque vestimenta hilariter, prout unicuique opus erat, praestabat. Hi quoque omnes magistri mirabantur in doctrina eius. Poterat namque imitator fore psalmistae, qui in spiritu dixit: „super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est.” In cuius etiam mente sola praetiosae margaritae claritas fulgebat, cuique dominus tantam gratiam conferre dignatus est, ut et praeliis victor exitit.

Crescente fide, red. bawarska 4605:

In tempore autem illo multi sacerdotes de provincia Bawariorum, et de Suevia, audientes famam de eo, confluebant cum reliquiis sanctorum et libris ad eum. Quibus

²⁶⁰ Zdanie zbudowane na cytacie z Gregorius Magnus *Homiliae in Evangelia* I, 11, 2: *quia sola pretiosae margaritae claritas fulget in mente.*

²⁶¹ Według zmodernizowanego tłumaczenia Wujka, (1923 r.), wers ten brzmiał następująco: „Nad wszystkie uczytele moje zrozumiałem; bo świadectwa twoje są rozmyślanie moje” (Ps 118,99).

²⁶² Zob. przyp. 252.

omnibus habunde aurum et argentum, ~~erusias~~²⁶³ et mancipia atque vestimenta hilariter, prout unicuique opus erat, praestabat. Hii quoque omnes magistri mirabantur in doctrina eius. Poterat namque imitator fore psalmistę qui in spiritu dixit. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditacio mea est.” In cuius etiam mente sola pretcosae margaritę claritas fulgebat, cuique dominus tantam gratiam conferre dignatus est, ut et praeliis victor extitit.

6,92 *Legenda Krystiana G5:*

Qua opinione Christicole exhausta ad eum ceu apes ad alvearia, haut secus sacerdotes, levite plurimique famuli Dei confluunt Bauariorum²⁶⁴, Sweuorum aliarumque provinciarum locis, reliquiis cum sanctorum bibliotecisque plurimis. Cunctos honore cum ingenti quos suscipiens animoque gratanti amplectens obsecundabatur, uti decebat, tribuens habunde auri vel argenti copiam, ~~crusinas~~ mancipiaque vel vestimenta hilariter largiens, cunctisque prout opus erat, serviens, universis didascalis hiis in doctrina mirantibus ipsius, ut cum psalmista proclamare cerneretur: Super omnes docentes me intellexi, quia mandata tua meditacio mea est. Mente in cuius sola preciose claritas fulgebat margarite. Cui eciam Dominus pietatis sue gratiam quam plurimam conferre dignatus est, ut in plurimis quoque victor preliis existeret²⁶⁵.

Tłumaczenie:

„Gdy ta opinia rozeszła się wśród chrześcijan, przybywali do niego – nie inaczej tak jak pszczoły do barci – kapłani, diakoni i liczni słudzy Boga z krain Bawarczyków, Szwabów i innych krain, z relikwiami świętych i licznymi zbiorami ksiąg. Wszystkich ich przyjmując z wielkim szacunkiem i obejmując życzliwym uczuciem był im posłuszny, jak należy, darowując im obficie mnóstwo złota lub srebra, z radością szczerze obdarowując futrami (skórkami), niewolnikami i szatami, wszystkim służąc według potrzeby”.

²⁶³ To słowo zostało zapisane a zarazem przekreślone jeszcze w rękopisie.

²⁶⁴ U Ludvíkovskiego: *Bavarorum*.

²⁶⁵ U Ludvíkovskiego: *existeret*.

Jak widzimy, Krystian rozbudował narrację; gdy w *Crescente fide* mamy informację, że „w owym zaś czasie” zaczęli do świętego Waclawa przybywać kapłani z krain Bawarów i Szwabów, to w *Legendzie* tekst został wzbogacony o elementy. Mamy więc wiadomość, że najpierw opinia o świętym Waclawie rozeszła się wśród chrześcijan, następnie, że nie tylko kapłani, ale również diakoni i inni słudzy Boga podążali do Waclawa i to „jak pszczoły do barci”. Przybywali oni nie tylko z krain Bawarów i Szwabów, ale także innych krajów. Nie wieźli ze sobą książek, ale dosłownie „liczne biblioteki”. W tym stylu Krystian przerobił cały fragment, zachowując cytaty z Psalmu 118. Zmienił natomiast nieco szyk cytatu z dzieła Grzegorza Wielkiego. Czy nie rozpoznał tego ostatniego cytatu? Najpewniej rozpoznał go, a zmiany dokonał z powodu rytmiki. Przyjrzyjmy się zatem rytmice. Pierwsze zdania w obydwu tekstach są *de facto* bezrytmiczne. W *Legendzie* dodano następnie całe zdanie o szacunku, z jakim przyjmował tych kapłanów etc. Waclaw. Jest ono zakończone planusem: *úti decébat*. Po tym zdaniu obydwie teksty ponownie stają się paralelne. Następne zdanie w *Crescente fide* zakończone zostało ponownie planusem: *érat prestébat*. Była to jednak najpewniej przypadkowa sekwencja akcentów; słowo *erat* pochodzi ze zdania podrzędnego a *prestabat* nadrzędnego. I chociaż w średniowiecznej rytmice świadomie niekiedy łączono rytmami elementy różnych zdań, to w tym wypadku trudno Krystiana podejrzewać o taką intencję. Kolejne zdania w obydwu przekazach nie są intencjonalnie rytmiczne. Dopiero przed przytoczeniem Psalmu 118 autor *Crescente fide* wprowadza planus (pp/2p) – *Spítítu díxit*, a Krystian trispondaicus (p/4p) – *proclamáre cernerétur*. Krystian ponownie stosuje ten rytm, przekształcając cytaty z *Homiliae* świętego Grzegorza Wielkiego: *fulgébat mergaríte*. Ostatnie zdania zarówno w *Crescente fide*, jak i w *Legendzie* kończą się bezrytmicznie. Jednym słowem rytmika w obydwu fragmentach jest dość uboga, przy czym tym razem Krystian przywiązuje do niej większą rolę niż autor *Crescente fide*. Może warto też odnotować fakt, iż tekst *Crescente fide* w kilku miejscach nawiązuje do wersów pierwszego rozdziału Ewangelii według świętego Marka oraz zawiera cytaty ze 118 psalmu. Po nim następuje niemal dosłowny cytat z dzieła świętego Grzegorza Wielkiego, z *Homiliae in Evangeliam*.

Duże znaczenie dla badań źródłoznawczych ma w *Crescente fide* zwrot: *Quibus omnibus habunde aurum et argentum, crusiones et mancipia atque vestimenta hilariter,*

prout unicuique opus erat, prestabat. Ponieważ omówienie tej kwestii wymaga szczegółowych studiów, a jednocześnie wiąże się z ogólną wizją filiacji legend waclawowych, pomijam to zagadnienie w tym miejscu i przedstawiam je szczegółowo poniżej w części dotyczącej filiacji żywotów świętego Wacława.

Crescente fide, red. czeska:

Vultuque procerus, corpore castus, ita ut celebs libenti animo optaret finire, blandum habebat cum miti<bus> eloquium, quos autem sciebat inmites et vagantes sine causa vel in tabernis bibentes et a doctrina recedentes, statim illos ad mensam pronos alligans, districte flagris verberabat multis.

Et non in die neque in nocte ab oratione vacabat. Semper contra antiquum hostem scutum fidei sumpsit et invisibilem Spiritus sancti gladium, quod est verbum Dei²⁶⁶. Erat namque sine querela verus Dei famulus et multos secundum apostolica precepta arguendo, obsecrando, increpando, ad cenam Patris familias invitabat eosque ereptos a diaboli faucibus in gremio matris ecclesie²⁶⁷ cumulos assidue dapibus divinis nutriebat.

Tłumaczenie:

„Twarz pociągła, ciałem obyczajny, gorąco pragnął [życie] zakończyć jako bezzenny, uprzejmy miał sposób mówienia z łagodnymi [ludźmi], tych zaś o których wiedział, że niełagodni i wałęsający są bez przyczyny, lub że w karczmach piją i odstępują od wiary, natychmiast takich pochylonych przywiązywał do stołu, surowo chłostał licznymi krwawymi razami.

A od modlitwy nie opuszczał ani we dnie ani w nocy. Przeciw odwiecznemu wrogowi zawsze występował z tarczą wiary i niewidzialnym mieczem Ducha Świętego, którym jest słowo Boga. Był bowiem nieskazitelny i prawdziwym sługą Boga i wielu zgodnie z nakazami apostołskimi upominając, zaklinając i łajając, na ucztę Ojca rodziny zapraszał, i ich wyrwanych z gardzieli diabła i na łono matki Kościoła przywróconych żywił niestrudzenie Komunią Świętą”.

²⁶⁶ Vulgata Ef 6.17

²⁶⁷ Zwrot *in gremio Matris ecclesiae* upowszechniony przez św. Augustyna – *In Ioannis* 38.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

Vultu procerus, et corpore castus, ita ut coelebs libenti animo optabat vitam finire. Blandum habebat contra milites eloquium, quos autem sciebat inmites et vagantes sine causa, vel in tabernis bibentes, et a doctrina recedentes, statim illos mensae pronos alligans districte flagris verberabat multis.

Et non in die neque in nocte ab oratione vacabat. Semper contra antiquum hostem scutum fidei sumebat et invisibile spiritus sancti gladium, quod est verbum dei. Erat namque sine querela verus dei cultor, et multos secundum apostoli praecepta arguendo, obsecrando, increpando ad coenam patris familias invitabat, eosque ereptos a diabolica potestate, in gremio sanctae matris ecclesiae constitutos, assidue divinis dapibus nutriebat.

Crescente fide, red. bawarska 4605:

Vultu procerus et corpore castus, ita ut celebs libenti animo optabat vitam finire. Blandum habebat ~~contra~~²⁶⁸ mitibus eloquium, quos autem sciebat inmites, et vagantes sine causa. Tunc autem frater eius iunior et peior nomine belezlaus diabolica fraude deceptus, cum impiis malignum iniit consilium, contra predicum beatum virum, ut eum perderet²⁶⁹. Erat namque sine querela verus dei famulas, et multos secundum apostoli praecepta, arguendo, obsecrando increpando, ad cenam patris familias invitabat eosque ereptos a diabolica potestate in gremio sanctae matris ecclesie constitutos assidue divinis dapibus nutriebat.

Legenda Krystiana, G5:

Procerus vultu, castitatem amplectens, quamvis hec rara vis uxoris, martirio presentem inhians finire vitam, blandum semper cum mitibus habens colloquium, cum inmitibus vero et vagantibus crapulisque seu potibus deditis vel a doctrina seu tramite recto deviare cupientibus, zelo accensus divino, si haut illos aliter apprehendere

²⁶⁸ Tę część tekstu, skreślono już w rękopisie.

²⁶⁹ To zdanie bardzo mocno odbiega od układu dotychczasowego tekstu.

valuisset, saltim mense sue occasionis accersitos gracia, flagris verberabat ingentibus, semper contra antiquum hostem scutum sumens fidei (Ef. 6:16), cumque framea Spiritus sancti, verbum Dei quod est (Ef. 6:17), incessanter aereas expugnans mundi huius potestates. Erat enim sine querela cultor Christi verus, multos apostolica secundum precepta arguens, obsecrans, increpans indefesse, cunctos ad cenam veri invitans Patris familias, faucibusque exemptos a dyaboli, gremio sancte collocans matris ecclesie, divinis assidue refocillabat alimentis.

Tłumaczenie:

„O twarzy pociągłej, ukochał czystość, chociaż to rzadka cnota żonatych, pożądał obecne życie zakończyć męczeństwem, zawsze uprzejmą miał rozmowę z łagodnymi [ludźmi], z niełagodnymi zaś i wałęsającymi się i z pijącymi czy oddanymi trunkom lub z chcącymi od wiary czy drogi prawej odstąpić, zapalony Bożą gorliwością, albo jeśli inaczej nie mógł ich pochwycić, to przynajmniej z powodu jakiejś okazji czy z powodu jego stołu wezwanych, potężnymi razami ich chłostał.

Przeciw odwiecznemu wrogowi zawsze występował z tarczą wiary (Ef. 6:16), i z mieczem Ducha Świętego, którym jest słowo Boga, nieustannie zwalczał spżowe potęgi tego świata (Ef. 6:17). Był bowiem nieskazitelnym i prawdziwym czcicielem Chrystusa i wielu zgodnie z nakazami apostołskimi upominając, zaklinając i łajając niestrudzenie, wszystkich na ucztę Ojca rodziny zapraszał, i wyrwanych z gardzieli diabła na łono matki Kościoła przywróconych pokrzepiał niestrudzenie pokarmem świętym”.

Najpierw trzeba powiedzieć kilka słów o różnicach w poszczególnych wersjach *Crescene fide*. Otóż obydwie wersje bawarskie mają w pierwszym zdaniu cytowanego fragmentu słowo *vitam*, którego brak w wersji czeskiej i które to słowo z pewnością było w pierwotnym tekście. Ciekawe różnice możemy stwierdzić w drugim zdaniu; w czeskiej wersji brzmi ono następująco: *blandum habebat cum miti<bus> eloquium*. Jak widzimy, Jaroslav Ludvíkovský uzupełnił występujący w wersji czeskiej wyraz *miti*, który jest zupełnie poprawny. Jak można się domyślać, w pierwotnym tekście była jednak liczba mnoga, za czym przemawia występowanie osób w liczbie mnogiej w dalszej części tego złożonego zdania. Najważniejszym argumentem jest jednak taka

właśnie lekcja, tj. w liczbie mnogiej, w wersji bawarskiej 4605: *mitibus*. Kopiści obydwu redakcji bawarskich mieli poważny problem z wyrazem poprzedzającym to słowo; najpewniej korzystali z wersji, w której w jakiś niezbyt oczywisty sposób zapisano słowo *cum*. Posłużono się zapewne skrótem, który – jak wiele znaków średniowiecznej brachygrafii – był wieloznaczny. Pierwowzór obydwu bawarskich wersji musiał już mieć słowo *contra* lub skrót odpowiadający temu wyrazowi. Ponieważ wyraz *contra* zupełnie nie pasował do treści tego zdania, każdy z kopistów redakcji bawarskich na inny sposób próbował sobie poradzić z tym błędem. Pierwszy kopista, pozostawiając słowo *contra*, zmienił wyraz *mitibus* na *milites*, dostosowując przypadek tego ostatniego słowa do przyimku, który rządzi akuzatiwem. Inaczej natomiast postąpił redaktor drugiej wersji bawarskiej 4605, który najpierw przepisał z pierwowzoru *contra*, a następnie, gdy podczas lektury czy korekty zorientował się, że ma do czynienia z błędem, wykreślił ten wyraz. Postąpił identycznie, jak wcześniej w przypadku nic mu niemówiącego wyrazu *crusina*, który jednak był jak najbardziej poprawny. Ponadto kopista drugiej wersji bawarskiej 4605 po słowach *sine causa*, najpewniej przez przeoczenie, opuścił spory fragment tekstu²⁷⁰ i przepisał dalej zdanie z kolejnego akapitu²⁷¹. Następnie zorientował się, że popełnił błąd i powrócił do przepisywania wcześniejszego tekstu, jednak dopiero od słów: *erat enim sine querela*.

W przekazie *Crescente fide* możemy też zauważyć zwrot odwołujący się do drugiego listu do Tymoteusza: *praedica verbum insta oportune inportune argue obsecra increpa in omni patientia et doctrina* (2 Tym 4,2). Autor *Crescente fide* nie sięgnął jednak bezpośrednio do tego listu, a zwrot ten znalazł w dziele Bedy Czcigodnego: *secundum Apostoli praeceptum, arguendo, obsecrando, increpando, curamque faciendo, inserere nitebantur* (*Homiliae* 3, *Homilia* LXX). W tym ostatnim dziele mamy niemal identyczną kolejność słów oraz podobne formy gramatyczne, jak w *Crescente fide*. Droga tego zapożyczenia była więc następująca: najpierw z drugiego listu do Tymoteusza do homilii Bedy Czcigodnego, a następnie od Bedy do *Crescente fide*.

²⁷⁰ Według redakcji czeskiej: *vel in tabernis bibentes et a doctrina recedentes, statim illos ad mensam pronos alligans, districte flagris verberabat multis. Et non in die neque in nocte ab oratione vacabat. Semper contra antiquum hostem scutum fidei sumpsit et invisibilem Spiritus sancti gladium, quod est verbum Dei.*

²⁷¹ Według wersji bawarskiej 4605: *Tunc autem frater eius iunior et peior nomine belezlaus diabolica fraude deceptus, cum impiis malignum iniit consilium, contra predicum beatum virum, ut eum perderet.*

Jak przekształcił ten tekst Krystian? Otóż w tym wypadku mamy nie tylko zmiany słów, rozbudowę treści, zbędne rozszerzanie tekstu, ale także duże ingerencje merytoryczne. W prologu Krystian pisał o dokonanych przez niego poprawkach (*quo ex iussione vestra simul et licencia aliquo modo eam corrigere*) w *Legendzie* w stosunku do dotychczasowych opisów. W tym miejscu możemy wskazać na taką istotną poprawkę. Krystian zaczyna tę część swojego opisu, wyraźnie naśladowując *Crescente fide* (zamienił tylko kolejność słów): *Vultuque procerus (Crescente fide)* na *Procerus vultu (Legenda Krystiana)*. Później następuje jednak zdecydowana zmiana treści. W *Crescente fide* czytamy, że Waclaw był „ciałem obyczajny, gorąco pragnął zakończyć [życie] jako bezzenny”²⁷² natomiast Krystian „ukochał czystość, chociaż to rzadka cnota żonaty, pożył obecne życie zakończyć męczeństwem”. Ta różnica jest bardzo istotna dla kwestii autentyczności Krystiana. Gdyby tekst ten był dziełem fałszerza z XII wieku lub z późniejszego okresu, to z pewnością nie wprowadziłby on informacji o tym, że święty Waclaw był żonaty. W żadnych tekstach łacińskich nigdy nie pojawiła się informacja o tym, że Waclaw miał żonę. Rzekomy fałszerz nie mógłby zaczerpnąć też tej informacji z *II Legendy słowańskiej o świętym Waclawie*, gdyż w tym źródle też nie ma mowy o pozostawianiu Waclawa w związku małżeńskim, a jedynie informuje się o krótkim związku o charakterze konkubinaty świętego Waclawa z bezimienną kobietą; dodajmy związku do którego święty Waclaw został przymuszony. *II Legenda słowańska* to dzieło zachowane tylko w Rosji; powstało w XI wieku w Czechach. Utwór ten był rozszerzonym czy interpolowanym tłumaczeniem łacińskiej legendy autorstwa Gumpolda. W *II Legendzie słowańskiej* czytamy²⁷²:

---

²⁷² Josef Vašica, *Druhá staroslovanská legenda o sv. Václavu*, [w:] *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile*, wyd. Josef Vajs, Praha 1929, s. 106-107.

ѣмъ ж(е) жадаше во ѿнѣхъ странахъ. ни
сего дѣла его можемъ молчати, дивна
смертнымъ и ангеломъ божіимъ радо-
стна толи бога боишимся чюдна и
николиже въ чловѣцѣхъ слышана, еже
перси свѣтаго камене твержьше но-

сиша⁷ въ сердци. приноужены⁸ по
 истинѣ нѣкогда ѿ своего брата и
 свойхъ вола^ръ, сыновъ ради роженіа,
 приложи к' себѣ женоу, и роди ѿ неѣ
 сынъ и зъбра^славъ и менем.⁹ и рече к'
 ней: се оуже много богъ прегрѣши-
 ховѣ и безаконіе сътвори ховѣ, оуже
 ѿ сего престаневѣ,¹⁰ плодъ по роду
 чловѣческому пріймѣша. вѣ въ собѣ:
 въ брата мѣсто ма и мѣи, а азъ та
 в сестры мѣсто. и сей рѣчи ѿна при-
 ставши и имѣшисѣ по ню предъ бо-
 гомъ и самѣм. нѣкогда съгрѣши с'
 милымъ его слоугою. и свѣтомъ самомъ
 то видѣвшѣ рече: почто солга предъ
 богомъ? то вѣ азъ вѣше ити за-
 моужь любо не ити. но не вѣдета¹¹
 деръза пронести се¹² комъ любо, дон-
 деж(е) азъ ѿ сем сѣ помышлю. и съ-
 творивъ пиръ великъ, никомоуж(е)
 не вѣдоущу съвѣта сего,¹³ вѣдасть ю
 замѣжъ сестрою творѣ томъж(е).

Tekst ten według tłumaczenia czeskiego brzmi następująco:

„Byv zajisté kdysi přinucen svým bratrem i svými velmoži, za účelem zplození synů obcoval se ženou; a z ní se mu narodil syn jménem Zbraslav. I řekl jí: »Hle, mnoho již jsme se proti Bohu pohřešili a dopustili se ničemnosti. My dva mezi sebou už s tím přestaňme, vždyť jsme (již) podle lidské přirozenosti počali plod. Měj mě za bratra, a já tebe za sestru«. A ona poté, co na tuto věc přistoupila a před Bohem a jím samým se k ní zavázala, zhřešila jednou s jeho milým služebníkem. A když to sám světec viděl, řekl: »Proč jsi před Bohem selhala? Mohla ses provdat či neprovdat ... A neopovažte se komukoli to prozradit, dokud si to já nepromyslím«. A aniž kdo věděl o této domluvě, uspořádal velkou hostinu a provdal ji za toho (služebníka), čině ji tak i jeho sestrou”²⁷³.

Otóż w *II Legendzie słowiańskiej* związek Waclawa z bezimienną kobietą ma – jak już wyżej wspomnieliśmy – charakter konkubinatu, krótkotrwałego; jest to związek z kobietą, a nie z żoną. Wprawdzie ruskie słowo *жена* może oznaczać zarówno kobietę, jak i żonę²⁷⁴, to jednak z całego kontekstu wynika niezbicie, iż nie chodziło tu o żonę. Co do znaczenia tego słowa w tymże tekście nie mieli wątpliwości obydwaj czescy tłumacze i zawsze oddawali to czeskim słowem – *žena*, a nie *manželka*. Otóż żaden fałszerz od XII wieku począwszy, nawet gdyby dysponował wspomnianym słowiańskim tłumaczeniem *Żywotu świętego Waclawa* autorstwa Gumpolda, nie mógłby napisać, iż Waclaw był *uxoratus*. Natomiast pojawienie się takiej informacji w dziele napisanym przez Krystiana, bratanka świętego Waclawa, jest jak najbardziej zrozumiałe. Możemy sobie wyobrazić, iż święty Waclaw – co jest zupełnie oczywiste w wypadku władcy – był żonaty i miał ze swoją żoną dzieci. Autor *Crescente fide* temu z nieznanymi nam powodów być może zaprzeczył; piszę „być może”, gdyż zwrot *corpore castus, ita ut celebs libenti animo optaret finire* nie znaczy ostatecznie, iż tak się w końcu stało. Święty Waclaw tylko *optabat*. Krystian jako bliski krewny doskonale zdawał sobie sprawę, że Waclaw był żonaty i zapewne znał jego potomków, którzy byli jego

²⁷³ *Druha slovanská svatováclavská legenda, Staroslověnské legendy českého původu Nejstarší kaptioly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*, Praha 1976, s. 168 (Tłumaczenie ze spuścizny Zdeňka Kristena, zm. 1969, poprawione i przejrzone przez Oldřicha Králíka).

²⁷⁴ Zob. И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, т. 1, Санкт-Петербург, 1893, s. 856: 1. mulier, femina, 2. uxor. (I. I. Srezniewskij, *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, т. 1, Санкт-Петербург).

stryjecznymi braćmi i siostrami. Krystian postanowił tę sprawę przedstawić inaczej; przyznał wprawdzie, że Waclaw był żonaty, ale pominął milczeniem jego potomstwo. Jeszcze inaczej rozwiązano tę sprawę w *II Legendzie słowiańskiej*; gdy ten przekaz powstawał, minęło już około stu lat od śmierci świętego Waclawa. Pamiętano zapewne o dzieciach, a zwłaszcza o Zbrasławie (według tekstu ruskiego *Izbrasław*). Trudno było to przemilczeć, ale nie pamiętano już dobrze, jaki charakter miał związek Waclawa z matką Zbrasława. A jeżeli nawet pamiętano, to można było odpowiednio manipulować narracją. Podsumowując to zagadnienie, można stwierdzić, iż nazwanie świętego Waclawa „żonatym” (*uxoratus*) jest jednym z ważniejszych argumentów za autentycznością *Legandy Krystiana*. Żaden późniejszy pisarz, w świetle znanych źródeł, nie mógł go określić w ten sposób. Poprawić *Crescene fide* mógł tylko pisarz, który znał sprawę małżeństwa świętego Waclawa z pierwszej ręki.

Pozostałe elementy tego fragmentu Krystian zmienił stosunkowo nieznacznie. Dodał jedynie, iż Waclaw chciał od początku umrzeć śmiercią męczeńską. Najpewniej jako jedyny – w przeciwieństwie do wszystkich wersji *Crescente fide* – właściwie odczytał pierwotną lekcję *cum mitibus*, a następnie zgodnie ze swoim zwyczajem pozmieniał wiele słów, pozostawiając – chociaż nie zawsze – pierwotny sens: np. *eloquium* na *colloquium*; *flagris verberabat multibus* na *flagris verberabat ingentibus* etc. Chęć zmian była tak duża u Krystiana, iż zamienił wyraz *gladium* na *framea*, chociaż miał do czynienia w *Crescente fide* z nieco tylko zmienionym cytatem z *Listu świętego Pawła do Efezjan* ((Ef. 6:16-17). W *Liście Apostoła*, a właściwie jego tłumacz – święty Hieronim, posłużył się wyrazem *gladium*. Czy Krystian nie rozpoznał cytatu z Nowego Testamentu? Raczej to mało prawdopodobne, ale trzeba zauważyć, iż Krystian w tym fragmencie, korzystając z *Crescente fide*, zmienił także cytat z Homilii Bedy Czcigodnego. Mianowicie zamienił ablativus gerundii *-ndo* na participium praesentis *activi* liczby pojedynczej. Ponieważ ta ostatnia forma gramatyczna była ulubionym środkiem wyrazu w budowaniu narracji, to być może Krystian rozpoznał jednak cytat Bedy Czcigodnego, ale przekształcił go zgodnie ze swoim stylem narracji.

Przyjrzyjmy się teraz rytmice; pierwsze zdanie *Crescente fide* – jak dowodzą tego obydwie wersje bawarskie – kończyło się rytmem planus: *vítam finíre* (p/3p). Krystian zmienił szyk słów i zrobił z tego bezrytmiczną sekwencję: *finíre vítam*. Należy jednak zauważyć, iż rytmem tym, tj. planusem, posłużył się Krystian już wcześniej, zmieniając

słownictwo i treść tego „podfragmentu”: *castitatem ampléctens*. Ten planus był tu jak najbardziej „na miejscu”, gdyż tworzył jakby krótką pauzę przed ważną informacją o tym, iż Wacław był żonaty.

Następny człon zdania w *Crescente fide* kończył się zapewne bezrytmiczną frazą: *mitibus elóquium*; być może kopista czeskiej wersji *Crescente fide* próbował poprawić tę niezręczność rytmiczną i dlatego zamienił liczbę mnogą na pojedynczą w pierwszym wyrazie kadencji. Powstał wówczas poprawny rytm tardus: *miti elóquium* (p/4pp). Krystian też miał tu poprawny tardus, bez zmiany jednak pierwotnego sensu, tj. *miti* na *mitibus*. Krystiana rytm jest następujący: *hábens collóquium* (p/4pp). Autor *Crescente fide* kreśląc narrację, wewnątrz wątku nie przywiązywał szczególnej wagi do rytmiki. Wprawdzie jeden z członów zdania kończy się w miarę eleganckim trispondaicusem *doctrína recedéntes*, ale może jest to przypadkowy rytm, gdyż silniejszy element przestankowy kończy bezrytmicznie: *verberábat múltis*. Taka konstrukcja tej kadencji jest z punktu widzenia rytmiki dziwna; wystarczyło tylko odwrócić kolejność wyrazów, a przecież taki odwrócony szyk wyrazów byłby nawet poprawniejszy (*flagris multis verberabat*), a powstałby piękny trispondaicus, który bardzo sobie cenił autor *Crescente fide*. Nie można wykluczyć, iż autor sięgnął tu do pewnego chwytu retorycznego; otóż w poezji lub w prozie rytmicznej niekiedy specjalnie wprowadzano bezrytmową końcówkę wersu, aby szczególnie podkreślić dany wers. W rytmice też niekiedy świadomie odwracano słowa, aby uniknąć pięknego rytmu. Było to natychmiast widoczne i uważnego czytelnika zmuszało do zastanowienia czy refleksji. Zobaczmy, jak Krystian radził sobie z rytmiką. Otóż w zasadzie jego tekst jest w dalszym ciągu bezrytmiczny i dopiero w ważnym momencie – gdy mowa o trudnościach z pochwyceniem opilców, heretyków etc. przez świętego Wacława – Krystian z całą pewnością wprowadza intencjonalnie piękny velox: *apprehéndere valúisset* (pp/4p). Krystian zmienił też nierytmiczną kadencję *Crescente fide* – *verberabat multis* na rytm tardus *verberábat ingéntibus*. Podobnie odwołał się do rytmiki w tekście nawiązującym do *Listu do Efezjan*; w *Crescente fide* tekst był bezrytmiczny (*Spiritus sancti gladium*), a w *Legendzie Krystiana* stał się rytmiczny na skutek zmiany szyku słów i zastąpienia wyrazu *gladium* innym słowem (*framea Spíritus sáncti*). W kolejnych częściach tego fragmentu rytmy *Crescente fide* i *Legendy Krystiana* „wymieniają się” jakby na przemian: *Crescente fide* ma dwa piękne veloxy na końcu dwóch klauzul: *fámilias*

invitábat oraz *dápibus nutriébat*, które w dodatku przedzielone są dodatkowo dwoma *veloxami* w miejscach zamykających pewne całości wypowiedzi. Drugie wyrazy tych *veloxów* są czasownikami, formami osobowymi. Natomiast Krystian kończy ten fragment trispondaicusem, który był dość ulubionym rytmem tegoż autora: *refocillábat aliméntis*. Krystian przywiązywał do tego fragmentu dużą wagę, o czym świadczy właśnie rytmika. Wyżej kończąc przywołanie cytatu z listu Apostoła, też posłużył się trispondaicusem *huius potestátes*; wyliczenia napomnień pochodzące z *Crescente*, a *de facto* z Homilii Bedy zamknął *veloxem* – *increpans indefésse*, a dalszy ciąg narracji ozdobił *tardusem* – *Pátris familias*. Mamy więc w tym niewielkim fragmencie *Legendy Krystiana* „zatrzęsienie” rytmów.

Crescente fide, red, czeska:

Eo namque tempore cogitavit templum edificare et per nuncios sciscitavit urbis Ratispone episcopum religiosum, nomine Tutonem, dicens: Pater meus edificavit templum Domino Deo, ego autem cum tua licentia similiter opto condere ecclesiam Domino Deo in honorem sancti Viti. Episcopus autem Tuto expandit manus suas cum gratiarum actione ad Dominum, ovans et dicens: "Ite, narrate filio meo, felici Venezlao, dicentes: Iam ecclesia tua constat ante Dominum Deum venustissime constructa". Cunque narrassent ei secundum iussionem episcopi, valde gavisus fuit et convocatis omnibus, Deo opitulante ipse incipiens, miro ordine fundavit ecclesiam in nomine sancti Viti.

In tempore autem illo voluit ire Romam, ut papa eum indueret vestibus monasticis, et pro Dei amore voluit relinquere principatum et dare illum fratri suo. Sed non potuit propter ecclesiam prenominatam, quia nondum perfecta esset.

Tłumaczenie:

„W tym bowiem czasie postanowił świątynię wybudować i przez posłów zapytał biskupa pobożnego miasta Ratzbony, imieniem Tuto, mówiąc: »Ojciec mój wybudował świątynię Panu Bogu, ja zaś z Twoim pozwoleniem podobnie chcę wznieść kościół Panu Bogu ku czci świętego Wita«. Biskup zaś Tuto wznosił ręce swoje z

gestem dziękczynnym do Pana, radując się i mówiąc: »Idźcie, powiedzcie synowi memu, błogosławionemu Waclawowi: Twój kościół już stoi przed Panem Bogiem najpiękniej wzniesiony«. Gdy opowiedzieli mu zgodnie z poleceniem biskupa, bardzo był rad i przywołał wszystkich, z pomocą Boga w zdumiewającym porządku wznosił świątynię świętego Wita.

W owym zaś czasie chciał udać się do Rzymu, aby papież przyodział go w szaty mnisze, i dla miłości Boga zamierzał przekazać księstwo owo bratu swemu. Lecz nie mógł z powodu wspomnianego kościoła, ponieważ nie był jeszcze ukończony”.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

Eo namque tempore cogitavit templum aedificare domino, et per nuncios sciscitavit urbis Radesbonae episcopum religiosum, nomine Tutum, dicens: pater meus aedificavit templum domino deo, ego autem cum tua licentia similiter opto condere ecclesiam domino deo in honorem sancti Viti martyris Christi. Episcopus autem Tutus expandit manus suas cum gratiarum actione ad dominum ovans et dicens haec narrate filio meo felici Vendezlavo dicens: jam ecclesia tua constat ante dominum deum venustissime constructa. Cumque narrassent secundum iussionem episcopi, valde gavisus fuit, et convocatis omnibus deo opitulante ipse incipiens miro ordine fundavit ecclesiam in nomine sancti Viti.

In tempore autem illo voluitire Romam, ut papa eum indueret vestibus monasticis, et pro dei amore relinquere voluit principatum, et dare illud fratri suo; sed non potuit propter ecclesiam praenominatam, quia nondum perfecta esset.

Crescente fide, wersja bawarska 4605:

Eo namque tempore cogitavit templum edificare domino et per nuncios sciscitabatur²⁷⁵ urbis Ratispone²⁷⁶ episcopum religiosum nomine tutum dicens. Pater meus edificavit templum domino deo, ego autem cum tua licentia similiter opto condere ecclesiam domino deo in honorem sancti viti martyris christi. Episcopus autem tutus

²⁷⁵ Pierwotnie tutaj zapisano *sciscitavit*. Końcówka słowa została jednak skreślona i powyżej napisano nową końcówkę.

²⁷⁶ Pierwotnie zapisano *radaspone*. Widać ślady poprawiania nazwy własnej.

expandit manus suas, cum gratiarum accione ad dominum ovans et dicens, hec narrate filio meo wenzelauuo dicentes. Iam ecclesia tua constat ante dominum deum venustissime conructa. Cumque narrassent secundum iussionem episcopi, valde gavisus fuit, et convocatis omnibus, deo opitulante ipse incipiens miro ordine fundavit ecclesiam in nomine sancti viti.

In tempore autem illo voluit ire romam ut papa eum indueret vestibus monasteris et pro dei amore relinquere voluit principatum, et dare illud fratri suo, sed non potuit propter ecclesiam praenominatam, quia nondum perfecta fuit.

Jak widzimy, teksty wszystkich wersji *Crescente fide* w obrębie tego fragmentu są niemal identyczne. Obydwie wersje bawarskie w pierwszym zdaniu dodają *Domino*, co było najpewniej w pierwotnej wersji i co zostało opuszczone przez kopistę-redaktora wersji czeskiej; są to jednak tylko przypuszczenia, gdyż zwrot *edificare Domino* nie tworzy żadnego rytmu, a waga treści tej wypowiedzi powinna skłonić autora do posłużenia się w tym miejscu rytmem. Bez słowa *Domino* człon zdania kończy się trispondaicusem (*templum edificare*), który to rytm – jak wynika to z powyższych przykładów – cieszył się dość dużym uznaniem autora *Crescente fide*. Nie można zatem tej kwestii ostatecznie rozstrzygnąć, chociaż *Legenda Krystiana*, w której znajdujemy zwrot *templum Domino* przemawiałyby za opuszczeniem tego słowa przez kopistę wersji czeskiej. Ponadto obydwie wersje bawarskie *Crescente fide* wprowadzają dodatkowe słowa na określenie świętego Wita – *martyris Christi*. Z punktu widzenia rytmiki bardziej prawdopodobne wydaje się, że są to słowa z pierwotnej wersji; tworzą bowiem one planus *pp/2p*, a bez tych słów wers jest w zasadzie zakończony bezrytmicznie. Piszę w zasadzie, gdyż w ostateczności można uznać, że trzy kolejne wyrazy *honorem sancti Viti* tworzą trispondaicus *per consillabicationem*. Można jednak mieć wątpliwości, czy jest on w wersji czeskiej intencjonalny. Ponadto za wersją ze słowami *martyris Christi* przemawia zachowanie tego zwrotu w *Legendzie Krystiana*.

Legenda Krystiana, G5:

Gracia deinde divina cordi eius inspirante, templum Domino in honore beati Viti martyris condere meditans, legatos allegat Ratisponensem ad pontificem, in cuius, ut

prediximus, tunc temporis diocesi constabat Bohemia, secundum statuta ut canonum licenciam illi pontifex tribueret edificandi basilicam, inquires: "Pater meus templum Domino in honore olim statuit beati Georgii, egomet vero licencia cum vestra eodem gestio condere more beati in honore Christi martyris Uiti. Quibus venerandus auditis pontifex, graciaram cum accione Christum ad dominum extendendo manus profatur: Filio meo felicissimo Wenceslao hec, redeuntes, mandata referte: Ecclesia tua iam venustissime ante Dominum constructa extat. Auribus princeps captatis quibus, exhilaratur corde, fundamenta mox ecclesie iecit parietesque optime locavit.

Nec hiis contentus, verum limina beatorum apostolorum Petri et Pauli Rome adire voluit, quo papam illius temporis expeteret, quatinus eum monachicis indutum vestibus attonderet in clericum, proque Dei amore principatum relinquens fratri suo, heu, nimium secularibus intentum²⁷⁷ actibus, contraderet, ipseque pacifice degens, oviculas aliquantulas Christo domino aggregaret. Quod et opere impleset, nisi illum prenotatum basilice impediret opus.

Tłumaczenie:

„Następnie z natchnienia łaski Bożej serca jego, rozważał wznieść Panu świątynię ku czci świętego Wita Męczennika; śle posłów do biskupa ratyzbońskiego, do którego – jak mówiliśmy wyżej – diecezji wówczas należały Czechy, aby biskup udzielił zgodnie ze statutami kanonów pozwolenie na wybudowanie bazyliki, mówiąc: »Mój ojciec niegdyś postawił świątynię Panu ku czci świętego Jerzego, ja zaś z waszym pozwoleniem pragnę tymże sposobem wznieść [kościół] Wita męczennika Chrystusa«. Których wysłuchawszy czcigodny biskup rozpościerając ręce z gestem dziękczynnym ku Panu Chrystusowi, mówi: »Synowi memu najbardziej błogosławionemu – gdy wrócicie – te polecenia przekażcie: Twój kościół już najpiękniej wzniesiony stoi przez Panem«. Książę gdy to usłyszał, rozradował się w sercu i wnet fundamenty kościoła położył i ściany wspaniale wznosił.

Tym jednak niezadowolony, więc chciał udać się do Rzymu do grobów Apostołów Piotra i Pawła, aby prosić ówczesnego papieża, żeby go odzianego w mnisze szaty ostrzygł na kleryka [tj. przyjął do stanu duchownego]. I z miłości do Boga

²⁷⁷ Tak G5 i pozostałe rękopisy zamiast *intento*, jak w edycji Ludvíkovskiego. Dwa rękopisy mają jeszcze błędniej *intectum* – XII B 2 oraz VIII A 28.

księstwo zostawić [chciał] bratu swojemu, o biada! za bardzo gorliwie oddanemu świeckim uczynkom i sam [chciał] żyć w pokoju i pozyskiwać dla Chrystusa Pana owieczki niektóre. I to dzieło wypełniłby, gdyby nie przeszkodziło mu owo wzmiankowane dzieło bazyliki”.

Obydwa przekazy, tj. *Crescente fide* i *Legenda Krystiana*, mówią o zamiarze Wacława udania się do Rzymu i zostania zakonnikiem. Ponownie narracja Krystiana jest obszerniejsza od relacji *Crescente fide*. U Krystiana święty władca czuje niezadowolenie z powodu tego, co dotychczas udało mu się osiągnąć i pragnie udać się do grobów świętych Piotra i Pawła. Krystian dodaje też kłopotliwy fragment w swojej narracji, a są nim słowa *attonderet in clericum*. Słowo *attonderet* wywodzi się od słowa *attondeo*, *attondere*, *attondi*, *attonsum*, oznaczającego wystrzyc tonsurę. Jak poradzili sobie z tym zdaniem tłumacze dotychczas? W przypadku Krystiana możemy cieszyć się swoistym luksusem sytuacji, ponieważ tekst jego *Legendy* posiada zarówno tłumaczenie na język czeski, jak i na język polski. Spójrzmy najpierw na czeski przekład Jaroslava Ludvíkovskiego:

„Ale tím nebyl ještě spokojen, nýbrž chtěl putovati do Říma k prahům blahoslavených apoštolů Petra a Pavla, aby si vyprosil od tehdejšího papeže, aby mu oblékl šat mnišský a posvětil ho na kněze, a aby se potom z lásky k Bohu vzdal knížectví a postoupil je svému bratru, až příliš, běda, oddanému světským zájmům, a sám aby v míru žije nějaké nové ovečky stádu Krista Pána získal”²⁷⁸. Polski przekład Mirosława Wylegały OP brzmi następująco: „Nawet to go nie zadowalało, więc chciał udać się do Rzymu, do grobów świętych Apostołów, Piotra i Pawła, prosić ówczesnego papieża, by go przyodzianego w szaty mnicha przyjął do stanu duchownego, aby ze względu na miłość Boga mógł zostawić księstwo swojemu bratu, niestety zbyt oddanemu sprawom światowym, aby samemu, żyć w pokoju i pozyskać dla Chrystusa Pana niektóre owieczki”²⁷⁹. Każdy z tłumaczy znalazł swój sposób na przetłumaczenie tego fragmentu tekstu. Jaroslav Ludvíkovský uznał, że Wacław w *Legendzie Krystiana* nie tylko zapragnął, aby to papież przyodział go w habit mnicha, lecz także aby wyświęcił go na kapłana. Polski tłumacz, Mirosław Wylegała, uznał, że święty

²⁷⁸ *Legenda Christiani*, wyd. J. Ludvíkovský, Praha 2012, s. 69.

²⁷⁹ *Legenda Krystiana*, tłum. Mirosław Wylegała OP, oprac. J.A. Spież OP [w:] *W kręgu żywotów świętego Wojciecha*, red. nauk. J.A. Spież OP, Kraków 1997, s. 267.

monarcha zapragnął zostać mnichem oraz zostać włączonym do stanu duchownego. Uważam, że Krystian próbował wyrazić, że Waclaw chciał zostać mnichem oraz klerykiem, i nic ponad to. Autor *Legendy* negatywnie ocenił także stosunek Bolesława do świeckiej władzy. Krystian wyjawiał też, że Waclaw zapragnął pozyskać jeszcze dla Jezusa kolejnych wyznawców. Ponownie możemy zaobserwować, że Krystian przekazuje nam więcej treści, niż to czyni *Crescente fide*.

Przyjrzyjmy się rytmice i innym próbom ozdobienia tekstu przez obydwu autorów, tj. *Crescente fide* i *Legendy*. W *Crescente fide* pierwszym rytmem jest *velox nuncios sciscitavit*, przy czym zwrot ten nie zamyka zdania. Średniowieczni pisarze "wmontowywali" niekiedy rytmy w środek zdania; tu mamy właśnie taki ewidentny przykład. Wypowiedź Waclawa w *Crescente fide* w wersjach bawarskich zakończona jest dwoma identycznymi planusami pp/2p, co pięknie ozdabia ten cytat i spina go w jedną całość: [...] *Dómino Déo*, [...] *mártyris Christi*. Paralelnie na tym samym odcinku Krystian dodał fragment zakończony trispondaicusem: *éius inspiránte*, następnie pominął *velox* z *Crescente fide* (*nuncios sciscitavit*), zastępując go planusem: *legátos allégat*, też położonym w środku zdania. Zwrot ten poprzedza *tardus*, najpewniej niezamierzony: *cóndere méditans*. Krystian dodaje ponadto informację o przynależności Czech do diecezji ratyzbońskiej, który to *passus* zamknął *tardusem*: *edificándi basilicam*. W wypowiedzi świętego Waclawa dodał Krystian wezwanie kościoła wzniesionego przez jego ojca, przez co zniszczył paralelę dwóch planusów pp/2p. Zwrot *beáti Geórgii* to ponowny *tardus*.

Przypatrzmy się dalej rytmom *Crescente fide*; otóż dalszy tekst jest bezrytmiczny, wypowiedź biskupa zakończona jest formą „niedozwoloną”. Pierwszą część całej wypowiedzi kończy autor *Crescente fide* być może intencjonalnym *veloxem per consillabicationem*: *nómine sáncti Viti*. Dalsza część cytowanego opowiadania o podróży do Rzymu jest bezrytmiczna. Krystian początkowo w tym fragmencie nie przywiązuje do rytmiki większej wagi, chociaż nie można pominąć, że wprowadza dwa planusy: *mánus profátur* oraz *mandáta reférte*. Wypowiedź biskupa Tutona też jest u Krystiana zakończona bezrytmicznie; dalsze zdania są również bezrytmiczne, ale pod koniec opowiadania o niedosłej pielgrzymce do Rzymu pojawia się piękny rym dwuzgłoskowy nieczysty: *contraderet / aggregaret*. Rym ten podkreśla też fakt, że obydwa czasowniki mają po cztery sylaby. Na to, że wypowiedź ta u Krystiana stanowi

jedną całość, wskazuje fakt, że zamyka ją piękny *velox*, oparty na formie czasownikowej osobowej: *Dómino aggregáret*. Jeszcze ciekawiej przedstawia się ostatnie zdanie tego wątku w *Legendzie Krystiana*; mamy tu do czynienia z nietypową figurą retoryczną dźwiękową; jest to jakby zmieszanie nietypowej aliteracji z nietypową anaforą, a nawet homoioteleutonem: *Quod et opere implesset, nisi illum prenotatum basilice impediret opus*. Kolejność aliteracji została odwrócona: *opere implesset – impediret opus*, a posłużenie się różnymi przypadkami słowa *opus*, które przybiera nieco inne brzmienie w ablatiwie niż w nominatiwie, nadaje całemu zwrotowi zaskakujący efekt; chociaż *de facto* nie mamy anafory ze względu na różne brzmienie słowa *opus* i jego różne miejsce w zdaniu, ale jej świadomość rodzi się w umyśle czytelnika po przeczytaniu tego zdania. To zdanie niewątpliwie potwierdza opinię Brunona o Krystianie: *Christianum monachum, eloquentem uirum*²⁸⁰.

Po opisie wydarzeń towarzyszących budowie kościoła świętego Wita i wspomnieniu o zamiarze odbycia pielgrzymki do Rzymu, pojawia się w *Legendzie Krystiana* duży fragment tekstu – poza dwoma drobnymi *passusami* – zupełnie niezależny od *Crescente fide*. Rytmikę tego fragmentu przedstawiłem wyżej, natomiast jego związki treściowe z *Żywotem świętego Waclawa* autorstwa Wawrzyńca z Monte Cassino omawiam niżej.

Crescente fide, red. czeska:

Fuit vir claudus in provincia Francorum, cui in somnis apparuit vir in vestibus albis (pp/2p) exor<t>ans eum et dicens: Surge et vade in civitatem Pragam in ecclessiam sancti Viti, (velox) ubi requiescit corpus beati Vandezlai, et ibi recipies sospitatem (velox).

Tłumaczenie:

„Był w kraju Franków mąż chromy, któremu we śnie ukazał się mąż w białych szatach, zachęcając go i mówiąc: podnieś się i idź do miasta Pragi, do kościoła świętego Wita, gdzie spoczywa ciało błogosławionego Waclawa i tam otrzymasz zdrowie”.

²⁸⁰ Św. Wojciecha biskupa i męczennika *Żywot drugi*, napisany przez Brunona z Kwerfurtu, wyd. J. Karwasińska, MPH, s. n., t. 4, cz. 2, Warszawa 1969, s. 54.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

Fuit vir claudus in provincia Francorum, cui in somnis apparuit vir in vestibus albis (pp/2p) exortans eum atque dicens: surge, et vade in civitatem Pragam in ecclessiam sancti Viti, (velox) ubi requiescit corpus beati Vendezlavi, et ibi recipies sanitatem.

Crescente fide, red. bawarska 4605:

Fuit enim vir claudus in provincia francorum cui in somnis apparuit vir in vestibus albis exhortans eum atque dicens. Surge et vade in civitatem pragam in ecclessiam sancti viti ubi requiescit corpus beati wencezlawi, et ibi recipies sanitatem.

Legenda Krystiana G5:

*Fuit in provincia francorum vir quidam pedibus debilis (**tardus**), cui in sompnis vir in vestibus albis apparuit (**tardus**), exhortans eum et dicens (**planus**). Surge et vade in civitatem Pragensem in ecclesiam sancti Viti (**velox**), ibi requiescit corpus beati Wenceslai martyris, (pp/3pp) et, ibi recipies sanitatem. (**velox**)*

Tłumaczenie:

„Był w kraju Franków pewien mąż z ułomnymi stopami, któremu we śnie ukazał się mąż w białych szatach, zachęcając go i mówiąc: podnieś się i idź do miasta praskiego, do kościoła świętego Wita, gdzie spoczywa ciało błogosławionego Waclawa i tam otrzymasz zdrowie”.

Tekst wszystkich trzech wersji *Crescente fide* i *Legendy Krystiana* jest niemal identyczny, a z drobnych różnic można odnotować: w *Crescente fide* – *vir claudus*, a w *Legendzie Krystiana* – *vir quidam pedibus debilis*. Ten ostatni zwrot znany jest m.in. z Wulgaty (II reg. cap. V 4) i z Liwiusza (*Periochae* II,22). Jeżeli pamiętamy, iż tekst *Crescente fide* jest pierwotny, to powstaje pytanie, dlaczego Krystian dokonał takiej zmiany. Czy podpowiadała mu to ówczesna uczoneść, czyli znajomość Pisma Świętego czy też może tekstu Liwiusza? Czy może kierował się chęcią popisania się znajomością

rytmiki? Zapewne zwyciężyła u Krystiana owa tendencja do zmieniania *Crescente fide*, a przy okazji mógł wprowadzić znane mu z piśmienictwa zwroty, wyeksponować znajomość rytmiki. Jak łatwo zauważyć, zdanie nadrzędne w *Crescente fide* kończy się bezrytmiczną kadencją, uznawaną w średniowieczu – jak pisze Ludvíkovský – za zakazaną (*provincia Francorum*), natomiast w *Legendzie* – zgrabnym nieklasycznym tardusem *pédibus débilis* (pp/3pp). Dłusze zmiany dowodzą, iż Krystian w tym wypadku kierował się rytmiką. W *Crescente fide* zdanie podrzędne kończy się niezbyt wyraźnym nieklasycznym *planusem – vestibus albis* (pp/2p); owa "niewyraźność" rytmu, nieco może subiektywne kryterium, wynika z faktu umieszczenia orzeczenia (*apparuit*) w środku owego zdania podrzędnego. W *Legendzie Krystiana* orzeczenie to jest umieszczone na końcu zdania podrzędnego, co generuje klasyczny i bardziej wyrazisty rytm tardus – *albis apparuit* (p/4pp). W dalszej części, pomiędzy trzema wersjami *Crescente fide* oraz *Legendy Krystiana* możemy odnotować drobne różnice w obrębie rytmiki. W *Crescente fide* kadencja *atque dicens* jest bezrytmiczna, a w *Legendzie* – *eum et dicens* to rytm planus *per consillabicationem*, najpewniej przypadkowy. Następnie obydwa teksty mają kadencję z rytmem *velox per consillabicationem* (*ęclésiam sáncti Vítí*), a kończą się klasycznym *veloxem* zarówno w wersji czeskiej (*recípíes sospítátem*), bawarskich *Crescente fide* (*recípíes sanitátem*)²⁸¹, jak też i w *Legendzie Krystiana* (*recípíes sanitátem*). Jak widzimy, mamy w tym wypadku do czynienia z różnicą terminologiczną pomiędzy obydwiema wersjami bawarskimi, a wersją czeską *Crescente fide*: *sanitatem – sospitatem*. Ponieważ obydwa terminy są synonimami, treść obydwu tekstów *Crescente fide* jest taka sama. Z faktu, iż obydwie wersje bawarskie mają ten sam termin co *Legenda Krystiana*, możemy wyciągnąć wniosek, iż najprawdopodobniej w wersji pierwotnej *Crescente fide* była fraza *recípíes sanitatem*, a nie *recípíes sospitatem*. To tylko przypuszczenie. Pomijam rytm zbudowany w oparciu o słowiańskie imię Waclaw. Choć z pewnością niektóre z tych rytmów były przypadkowe, nieintencjonalne, to jednak jako pewnik możemy przyjąć, iż tekst, do którego nawiązywały wszystkie trzy przekazy, był napisany prozą rytmiczną.

Przyjrzyjmy się dalszej części tego opowiadania:

---

²⁸¹ Jak odnotowano, wersja bawarska 4605 ma skreślone ostatnie litery tej kadencji.

Crescente fide, red. czeska:

Quo dissimulante, demum in somnis idem vir eisdemque amictus vestibus astans, et qui ante apparuerat, et dixit: Cur non fecisti iussionem meam et non venisti, ubi recepturus es gressum? Ille vero quasi in excessu mentis evigilans gratanter dixit: Eo, Domine. Et surgens claudus venit ad negotiatores et dedit eis mercedem. Illi autem assumentes eum in currum, venerunt cum eo usque in praedictam ecclesiam. In qua etiam orationem fudit et protinus coram populis corruit in pavimento. Et per Dei misericordiam consolidata sunt genua eius et bases et plantę. Et surgens viriliter immensas agebat Domino Deo laudes et beato Venezlao, ob cuius merita Dominus eum salvum facere dignatus est.

Tłumaczenie:

„Gdy na to nie zważał, powtórnie we śnie stanął tenże mąż w tychże szatach okryty, który przedtem mu się ukazał, i powiedział: »Dlaczego nie wykonałeś mojego polecenia i nie przybyłeś, gdzie doznałbyś uzdrowienia nóg²⁸²?« Ów zaś jakby budząc się z zachwytu ochoczo powiedział: »Idę Panie«, i podniósł się i kulawy przyszedł do kupców i dał im zapłatę. Owi zaś posadzili go na wozie, i przybyli z nim aż do wspomnianego kościoła. W którym zanosił modły i natychmiast w obecności ludu rzucił się na posadzkę. I przez Boga miłosierdzie uzdrowione zostały jego kolana i uda i stopy. I podnosząc się dzielnie czynił niezliczone pochwały Bogu i świętemu Wacławowi, przez którego zasługi Pan zechciał go uzdrowić”.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

Quo dissimulante, demum in somnis idem vir eisdemque amictus vestibus astans, qui et ante apparuerat ei, dixit: cur non implesti iussionem meam, et non venisti, ubi recepturus es gressum? Ille vero dixit: eo, domine, et surgens venit claudicans ad negotiatores, et dedit illis mercedem. Illi autem assumentes eum in currum venerunt cum eo usque ad praedictam ecclesiam, in qua etiam orationem fudit, et protinus corruit coram populo in pavimento, et per dei misericordiam consolidata sunt genua eius, et

---

²⁸² Dosłownie: „gdzie odzyskałbyś chód”.

bases et plantae, et surgens gratias agebat Deo et beato Venzelavo, ob cuius merita dominus deus ei auxiliari dignatus est.

Crescente fide, red. bawarska 4605:

Quo dissimulante demum in somnis idem vir eisdemque, amictus vestibus astans qui et ante apparuerat ei, dicentes. Cur non implevisti iussionem meam, et non venisti ubi recepturus es gressum? Ille vero dixit. Eo domine. Et surgens claudicans venit ad negotiatores et dedit illis mercedem. Illi autem assumentes eum in currum venerunt cum eo ad praedictam ecclesiam, in qua etiam orationem fudit et protinus coram populo corruit in pavimento, et per dei misericordiam consolidata sunt genua eius et bases et plantę et surgens gratias agebat deo et beato wenczelawo, ob cuius merita dominus deus ei auxiliare dignatus est.

Legenda Krystiana, G5:

Quo dissimulante, demum eisdem vestibus astans, qui et ante apparuerat, dixit ei: Cur non fecisti iussionem meam et non venisti, ubi recepturus es gressum? Ille vero quasi in excessu mentis evigilans, gratanter dixit: Eo, Domine! Et surgens, baculo innixus, venit ad negociatores, qui illuc iter disponebant, et data mercede fecit, ut eorum auxilio usque ad locum predictum perveniret. Et intrans in sanctorum ecclesiam, coram omni populo in pavimento prostratus, longa oracione, meritis sancti Wenceslai ut sui misereretur, Dominum flebiliter exorabat. Et surgens ab oracione, per Dei misericordiam consolidata sunt genua eius, agens gracias Deo et beato Wenceslao, ob cuius merita eum Dominus salvum facere dignatus est.

Tłumaczenie:

„Gdy na to nie zważał, powtórnie stanął w tychże szatach [ten], który i przedtem się ukazał, i powiedział: »Dlaczego nie wykonałeś mojego polecenia i nie przybyłeś, gdzie doznałbyś uzdrowienia nóg?« Ów zaś jakby budząc się z zachwytu ochoczo powiedział: »Idę Panie«, i podniósł się i podpierając się laską przyszedł do kupców, którzy się tam wybierali w drogę i dał im zapłatę, aby z ich pomocą przybyć do

wspomnianego miejsca. I wszedł do kościoła świętych, w obecności całego ludu rozciągnięty na posadzce, w długiej modlitwie prosił ze łzami Pana, aby przez zasługi świętego Waclawa, zlitował się nad nim. I podnosząc się z modlitwy przez miłosierdzie Boga uzdrowione zostały jego kolana i czynił dzięki Bogu i świętemu Waclawowi, przez którego zasługi Pan zechciał go uzdrowić”.

Tekst *Legendy Krystiana* jest niewątpliwie mniej przejrzysty, niż analogiczny fragment w trzech redakcjach *Crescente fide*. Jeżeli chodzi o różnice pomiędzy trzema wersjami *Crescente fide*, to należy zauważyć, iż lekcje bawarskie: *et surgens venit claudicans ad negotiatores* (FRB) oraz *et surgens claudicans venit ad negotiatores* (4605), są bardziej poprawne niż lekcja w czeskiej wersji: *et surgens claudus venit ad negociatores*. Również zwrot *et surgens gratias agebat Deo et beato Vendezlavo* (FRB) oraz *et surgens gratias agebat Deo et beato Wenczlavo* (4605) jest lepszy niż w wersji czeskiej: *et surgens viriliter immensas agebat Domino Deo laudes et beato Venezlao*. Za tym, że w podstawie wszystkich wersji był *passus* – *gratias agebat Deo* przemawia też lekcja w *Legendzie Krystiana*, gdzie czytamy: *agens gracias Deo et beato Wenceslao*. Zmianę formy osobowej czasownika *agebat* na imiesłowową *agens* należy wytłumaczyć upodobaniem Krystiana do ostatniej formy.

Przyjrzyjmy się teraz rytmice; otóż we wszystkich trzech przekazach *Crescente fide* oraz w *Legendzie Krystiana* odnajdujemy nieklasyczny planus (pp/2p) – *véstibus ástans*. Kolejny rytm to *velox per consillabicationem* na końcu zdania zamykającego narrację, przed cytatem wypowiedzi męża w białych szatach: *apparúerat éi, dixit*. Nie występuje on w wersji czeskiej, w której ów koniec zdania jest bezrytmiczny: *et qui ante apparuerat, et dixit*. Podobny *velox*, jak w wersjach bawarskich, występuje też w tym miejscu w *Legendzie Krystiana*, chociaż zamienił on kolejność słów: *qui et ante apparuerat, dixit éi*. W wersjach bawarskich i w *Legendzie* sekwencję akcentów przedziela granica pomiędzy zdaniem podrzędnym a nadrzędnym. To nie było czymś niedopuszczalnym; w redakcjach bawarskich granica ta rozdziela jedność drugiej sekwencji akcentów: *apparúerat | éi, dixit*, a w *Legendzie Krystiana* granica pomiędzy zdaniem podrzędnym a nadrzędnym nie rozdziela tej jedności: *apparúerat, | dixit éi*. Z tego względu można przypuszczać, iż Krystian świadomie zmienił szyk wyrazów, aby zdanie to uczynić bardziej poprawnym pod względem rytmicznym. Wypowiedź męża w

białych szatach we wszystkich wersjach *Crescente fide* i w *Legendzie Krystiana* zamyka identyczny planus *per consillabicationem – recepturus es gréssum*.

Widać wyraźnie, że w redakcjach bawarskich *Crescente fide* pominięto passus: *quasi in excessu mentis evigilans gratanter*, który spotykamy w redakcji czeskiej i *Legendzie*. Po kilku słowach wspólnych dla wszystkich czterech przekazów, spotykamy drobną różnicę – o czym już wspominałem – pomiędzy redakcjami *Crescente fide*: *claudicans* (bawarskie) i *claudus* (czeska) oraz większą różnicę w przypadku *Legendy Krystiana*: *baculo innixus*. Przymiotnik *claudus* już raz został w *Legendzie* oddany innymi słowami: *pedibus debilis*. Ten ostatni zwrot, jak zaznaczyliśmy wyżej, jest znany m.in. z Wulgaty i z jednego z pism Liwiusza, a zwrot *baculo innixus* spotykamy w *Metamorfozach* Owidiusza: *aut pastor baculo stivave innixus arator* (8, 218). Oczywiście wszystkie te podobieństwa mogą być całkowicie przypadkowe. W dalszej części tego zdania, po poinformowaniu czytelnika, iż chory dotarł do kupców, możemy odnotować duże różnice pomiędzy dziełem Krystiana a trzema wersjami *Crescente fide* – mianowicie, według czeskiej i bawarskich redakcji, chory miał dać kupcom zapłatę: *et dedit eis* (zamiast *eis* bawarskie redakcje mają – *illis*) *mercedem*. Dlaczego dał tę zapłatę, dowiadujemy się z następnego zdania; otóż kupcy ci „posadzili go na wozie, i przybyli z nim aż do wspomnianego kościoła”. Tekst *Legendy*, chociaż na pierwszy rzut oka nieco trudniej zrozumiała, jest jednak bardziej logiczny. Dowiadujemy się, że ów chory przybył do kupców, gdyż ci „się tam wybierali”, tj. przygotowywali się do podróży do Pragi. Mamy więc w *Legendzie Krystiana* wyjaśnienie (nie brak też informacji o zapłacie) oraz dodatkowo kadencję rytmiczną – trispondaicus (*illuc disponébant*); rytm ten zamyka też całe zdanie w *Legendzie* (*predictum perveniret*). W *Crescente fide* mamy też dwa rytmy: planus – *dedit eis (illis) mercedem* oraz tardus – *predictam ecclesiam*. Ponieważ obydwaj rytmy u Krystiana zakończone są, w przeciwieństwie do *Crescente fide*, czasownikami, formami osobowymi, należy je uznać za bardziej doskonałe pod względem retorycznym.

Ciekawe światło na wzajemny stosunek pomiędzy obydwoma przekazami, tj. *Crescente fide* a *Legendą Krystiana*, rzuca analiza dalszego fragmentu tego zdania; w *Legendzie* brzmi następująco: *coram omni populo in pavimento prostratus*. Dwa ostatnie słowa to bardzo stary zwrot w hagiografii łacińskiej; spotykamy go już u Pseudo-Augustyna, w II księdze *De miraculis s. Stephani* (BHL 7861), która to księga

miała powstać w 425 r.²⁸³ Tekst ten brzmi następująco: *Deinde finito itinere Florentius una cum presbytero ad civitatem venit, beati Martyris limina humili pietate ingressus, et pavimento prostratus omnipotenti Domino Jesu Christo, ejusque beatissimo Amico gratias egit*²⁸⁴. Jakkolwiek, przytaczając powyższy cytat, wskazujemy tylko na analogiczny zwrot, dowodząc jego starożytności, to należy jeszcze dodać, iż zarówno w *Cudach świętego Stefana*, jak i w *Legendzie* mamy pewne dalsze zbieżności, a mianowicie w *Cudach: omnipotenti Domino Jesu Christo ejusque beatissimo Amico gratias egit*, a w *Legendzie Krystiana: agens gracias Deo et beato Wenceslao*. To dwa zastanawiające podobieństwa, z których w *Crescente fide* odnajdujemy tylko drugie i to jedynie w bawarskich redakcjach²⁸⁵. Oczywiście nie ma pewności, iż tekst *Legendy* świadomie nawiązywał do *Cudów świętego Stefana*, ale trzeba jednak pamiętać, że to ostatnie dzieło, jako Pseudo-Augustyn, cieszyło się dużym poważaniem w średniowieczu. Zwrot z *Legendy* (*in pavimento prostratus*) odnajdujemy też u Einharda w *Żywocie Karola Wielkiego: Tunc Karolus in pavimento prostratus, plenus fide, Christum rogat, ut propter gloriam nominis sui, passionis et resurrectionis suae miracula renovaret*. Zwrot ten pojawia się w wielu średniowiecznych tekstach, m.in. w kronikach Gerwazego z Canterbury²⁸⁶. Otóż ten popularny zwrot w *Crescente fide* przyjął następującą postać: *protinus coram populis corruit in pavimento* (redakcja czeska i bawarska 4605) oraz *protinus corruit coram populo in pavimento* (redakcja bawarska FRB). Nie był to zwrot całkowicie nieznanym, gdyż na przykład nieco zbliżoną wersję odnajdujemy w *Żywocie świętego Tomasza Becketa* (autorstwa tzw. pierwszego Anonima): (...) *Guillelmus enixius, et ad illum ictum corruit vir sanctus pronus in*

²⁸³ http://data.bnf.fr/16164914/de_miraculis_sancti_stephani_protomartyris/.

²⁸⁴ *Patrologia Latina*, tom 41, 0851. Por. *Les miracles de saint Étienne: recherches sur le recueil pseudo-augustinien (BHL 7860-7861) avec édition critique, traduction et commentaire*, wyd. J. Meyers, Turnhout 2006.

²⁸⁵ Gdy przyjrzymy się dwom wersjom *Crescente fide*, to zauważymy, iż w końcowej części zdania zachodzi podobieństwo pomiędzy *Legendą Krystiana* a bawarską wersją: 1. *Et surgens (...) agens gracias Deo et beato Wenceslao, ob cuius merita eum Dominus salvum facere dignatus est (Legenda)*; 2. *et surgens gratias agebat deo et beato Wenzelavo, ob cuius merita dominus deus ei auxiliari dignatus est* (redakcja bawarska *Crescente fide*). Otóż w wersji czeskiej nie ma zwrotu *gratias agebat*, a pojawia się *passus immensas agebat Domino Deo laudes*.

²⁸⁶ *The Historical Works of Gervase of Canterbury*, vol. 1: *The Chronicle of the Reigns of Stephen, Henry II, and Richard I*, wyd. W. Stubbs, Cambridge 2012, s. 227: *quasi ad orationem in pavimento prostratus est*.

*pavimento. Ricardus vero Brito jam in pavimento prostratum percussit*²⁸⁷. Jak widzimy, święty mąż runął na posadzkę na skutek ciosu Wilhelma, a później został uderzony czy dźgnięty przez Ryszarda, gdy już leżał rzucony na posadzce *in pavimento prostratum*. Czy możemy wskazać na jakąś przyczynę, która skłoniłaby Krystiana do zmiany prostego tekstu *Crescente fide*? Zapewne, jak to było w poprzednich przypadkach, Krystian czuł się zobowiązany do zmiany tekstu *Crescente fide* i wprowadzając te zmiany, sięgał często, jak i w tym przypadku, do dostojnej łaciny wczesnych dzieł hagiograficznych (pomijam oczywiście *Żywot świętego Tomasza Becketa*).

Jeżeli chodzi o wersję *Crescente fide* według redakcji czeskiej i bawarskiej 4605, to nie możemy wykluczyć, iż tym zwrotem zainspirował się autor wiersza ku czci świętego Wojciecha, którym był zapewne sam Kosmas. W utworze tym – napisanym heksametrem, a dokładnie leoninami²⁸⁸, rymowanymi jednozłogowo – czytamy: *Protinus offenso pede corruit in pavimento*, a w wersji czeskiej i bawarskiej 4605: *protinus coram populis corruit in pavimento*. Cztery wyrazy dokładnie są w tym samym miejscu, przedzielone dwoma wyrazami; w obydwu przypadkach liczącymi łącznie pięć sylab. Czy taką zbieżność można uznać za przypadek? Trudno na to pytanie odpowiedzieć, ale Kosmas raczej nie mógł wzorować się na jakimś obiegowym leoninie, gdyż po pierwsze, taki nie jest znany, a po drugie, ma on błąd prozodyczny w ostatniej stopie. Jest to jednozłogowo rymowany leonin, ze średniówką penthemimeres²⁸⁹, w którym przedostatnia stopa – która w heksametrze, poza wyjątkami (*spondiacus*), powinna być zbudowana z daktyla, a nie ze spondeja – liczy wprawdzie poprawnie trzy sylaby, ale ostatnia sylaba tej stopy jest długa, a nie krótka: *Prōtīnūs ōffēnsō pēdē cōrrūīt īn pāvīmēnto*.

Crescente fide, red, czeska:

²⁸⁷ *Vita Sancti Thomae, Cantuariensis Archiepiscopi et Martyris, sub Rogerii Pontiniacensis Monachi nomine olim edita*, [w:] *Materials for the History of Thomas Becket, Archbishop of Canterbury*, wyd. J. C. Robertson, tom 4, Cambridge 2012, s. 77 (tzw. Anonim I).

²⁸⁸ „Leonin – rodzaj heksametru, wewnątrznie, w ramach wersu, rymowanego. Najczęściej pierwsza sylaba trzeciej stopy (czyli arsa) rymowała się z ostatnią sylabą szóstej stop, czyli sylaba przed cezura rymowała się z ostatnią sylabą wersu”, za T. Jasiński, *Gall Anonim – poeta*, s. 404-405.

²⁸⁹ „Penthemimersis, czyli cezura po trzeciej arsie, była najbardziej rozpowszechniona w poezji rzymskiej” – Tamże, s. 190.

Post hæc longe plurimi in carcere homines iacebant in ligno inclusi et unicuique torques fuit ferra in collo. Et hi omnes in angustiis atque tediis suis Dominum omnipotentem deprecabantur, dicentes: Domine Deus, per merita et orationes beati Venezlai adiuva nos. Nocte autem insecuta quasi tintinnabulum sonuit in auribus eorum et mira lux refulsit in carcere. Et tetendit se lignum velut arcus et extraxerunt pedes suos de ligno. Tunc omnes vociferabant unanimiter dicentes: Domine Deus, miserere nobis. Mox affuit virtus Christi et unius cuiusque torques confracta cecidit de collo in terram. Et dimissi e carcere, ambulantes per girum, narrabant / ea, quæ sub oculis viderant, opera magna Dei.

Quo viso miraculo unus paganus, qui in eadem custodia tentus servabatur, votum vovit Domino dicens: Si Deus adiuvat me per merita beati Venezlai, credo in Christum et dabo filium meum illi in servitum. De quo forsitan omnia vincula ferrea ceciderunt. Quem iterum iterumque artius incluserunt et rursum sicut et ante ceciderunt ab eo compedes. Qui continuo dimissus et sancta fide instructus baptizatus est et postea plurimos vixit annos.

Crescente fide, red. bawarska FRB:

Venientes autem fideles populi cum ymnis et canticis condiderunt illud in sarcofago, et sepelierunt iuxta altare, ubi opitulante domino per intercessionem eius multa operantur mirabilia usque in praesentem diem. De quibus nimirum loqui nobilis aliquid oportet. Quia longe post hæc in carcere plurimi homines iacebant in ligno inclusi, et unicuique torques fuit ferreus in collo, et hi omnes in angustiis suis dominum omnipotentem deprecabantur dicentes: domine deus per merita et orationes beati Uendezlavi adiuva nos. Nocte autem insecuta quasi tintinabulum sonuit in auribus eorum, et lux refulsit in carcere, et tetendit se lignum velut arcus, et extraxerunt pedes suos de ligno. Tunc omnes vociferabantur unanimiter dicentes: domine deus miserere nobis. Mox adfuit Christi virtus, et uniuscuiusque torques confrixus (sic) cecidit de collo in terram. Et dimissi de carcere ambulantes per agrum narrabant ea, quae sub oculis viderant, opera domini magna. Quo viso miraculo unus paganus, qui in eadem custodia detentus servabatur, vovit domino dicens: si dominus adiuvat me per merita beati Vendezlavi, credo in Christum, et dabo filium meum ei in servitium. De quo statim omnia vincula ferrea ceciderunt, quem iterum, iterumque artius incluserunt, et rursum

sicut ante ceciderunt ab eo compedes, qui continuo dimissus, et sancta fide instructus baptizatus est, et postea plurimos vixit annos.

Crescente fide, red. bawarska 4605:

Venientes autem populi fideles cum ymnis et canticis condiderunt illud in sarcofago et sepelierunt iuxta altare. Ubi domino opitulante per intercessionem eius multa operantur mirabilia usque in presentem diem. De quibus nimirum loqi²⁹⁰ nobilis oportet, quia longe post hæc in carcere plurimi homines iacebant in ligno inclusi, et unicuique fuit torques ferreus in collo, et hi omnes in angustiis suis dominum omnipotentem deprecabantur dicentes. Domine deus per merita et orationes beati wezezlaum adiuva nos. Nocte autem insecuta quasi tintinnabulum sonuit in auribus eorum, et lux refulsit in carcere. Et tetendit se lignum velud arcus, et extraxerunt pedes suos de ligno. Tunc omnes vociferabantur unanimiter dicentes. Domine deus miserere nobis. Mox adfuit christi virtus, et uniuscuiusque torques confractus, cecidit de collo, cecidit in terram. Et dimissi de carcere ambulantes per grrum, narrabant ea quę sub oculis viderant opera magna domini. Quo viso miraculo unus paganus qui in eadem tentus servabatur, votum domino dicens. Si dominus adiuvat me per merita beati wencezlawi credo in christum et dabo filium meum ei in servitium. De quo statim omnia vincula ferrea ceciderunt, quem iterum iterumque artiusque incluserunt, et rursus sicut ante ceciderunt ab eo compedes. Qui continuo dimissus, et sancta fide instructus baptizatus est, et postea vixit plurimos annos.

Legenda Krystiana, według G5:

Igitur sanctus ac sepe memorandus patronus noster venerabilis Wenceslaus licet cunctis se exorantibus opem pietatis ac benignitatis impendat, precipue tamen vinculis seu ²⁹¹carcere trusus suffragari non desistit. Nempe et hinc primum signorum eius patuit misericordie prodigium, post translacionem corporis eius venerabilem. Cum enim plurimi reorum vinculorum nexibus ferreorum astricti carceris publica detinerentur patrie secundum morem ac multiplici pena dampnati, preter solam mortem nichil spei

---

²⁹⁰ Poprawiono z *loquendi*.

²⁹¹ Przed tym słowem na marginesie dopisano *Nota Caput*.

aliquis eorum haberet, quadam nocte inter ipsas angustias positi Deo id ut credimus faciente venit eis in mentem ut beatum Wenceslaum sibi misereri deposcerent. Domine Deus inquirunt per merita et oraciones senioris nostri Wenceslai tui sanctissimi testis, nos in tanta angustia positos, tua illa antiqua virtute adiuvare digneris. Nocte sequenti dum omnes in seculo placida quiete pausarent, soli hii miseri quid requies esse nescirent, divina potencia que tribulantibus pie adesse solita est affuit. Et primum quidem quasi sonus cuiusdam tintinabuli in auribus eorum sonuit, deinde lux cunctis miranda in carcere refulsit. Et subito lignum quo pedes omnium inclusi tenebantur, velut arcus se incurvabat et mox omnes pedes suos a nervo extraxerunt. Videntes autem Domini virtutem per merita sancti Wenceslai adesse confortabantur, iam spe salutis accepta et continuata voce clamabant. Deus Domini Ihesu Christi pater, adesto nobis servis tuis in te confidentibus per merita et oraciones sancti Wenceslai qui tui nominis amore ab impiis occisus est. Mox affuit Christi virtus et uniuscuiusque torques confracta cecidit de collo in terram. Et dimissi e carcere ambulantes per girum narrabant ea que suis oculis viderant opera magna Dei. Hoc igitur miraculo pro sui magnitudine et gloria ubique diffuso, contigit quendam paganorum in custodia detentum comperisse, quod sancto Wenceslao maxima esset cura pro hiis qui in carcere religari solebant liberandis. Quod audiens quia ingenti erat necessitate constrictus votum vovit dicens. Si Deus sancti Wenceslai et Deus Christianorum me ab hac miseria sua bonitate eripuerit, et dignitati pristinae restituerit, credam in Christum filium Dei et baptismum salutis accipiam, ac religioni pietatique Christiane toto me animo promitto, et filium meum eidem martyri eterno servicio mancipabo. Vix verba impleverat, et ecce omnia ferrea vincula ceciderunt, quem hiis terque comprehensum repetitis iniuriis vinculis iniecerunt, sed ab hoc sicut antea vincula et compedes ceciderunt. Cuius domini pro iterato miracula reverencia usi et gratiam Deo exhibentes eundem liberum abire permittunt. Qui dimissus continuo sancta²⁹² fide instructus et baptizatus est, et filium quem voverat martyri tradens, postea multis annis supervixit.

Legenda Krystiana ma bardziej elegancką rytmikę, a *Crescente fide* niekiedy jest jakby na skraju tekstu bezrytmicznego. Na czym polega większa elegancja? Otóż *Legenda*, zaznaczmy że chodzi o fragment dotyczący cudownego uwolnienia więźniów

---

²⁹² Na marginesie dopisano *Nota Caput*.

– znacznie częściej posługuje się rytmiką, której kadencje zakończone są czasownikami: *benignitátis impéndat* (p/3p); *suffragári non desistit* (p/1-3p); *eórum habéret; miseréri depóscerent*. (p/4pp); *adiuváre dignéris* (p/3p); *quiéte pausárent* (p/3p); *ésse nescírent* (p/3p); *inlúsi tenebántur* (p/4p); *nérvo extraxérunt* (p/4p); *vóce clamábant* (p/3p). W tym fragmencie działa *Krystiana* widoczny jest podział rytmów na dwie części. W części bardziej paralelnej do *Crescente fide* do słów *Hoc igitur* etc. możemy odnotować wśród rytmów wiele planusów, a także dwa rytmy trispondaicus. Nie ma natomiast żadnego veloxu, co trochę zaskakuje i pojawia tylko jeden tardus, co jest też godne odnotowania. Niewiele jest kadencji bezrytmicznych: *solita est affuit* (bezrytmiczny); *solita est affuit* (bezrytmiczny). Później, w części mniej paralelnej do *Crescente fide* następuje zmiana rytmu: *deténtum comperísse* (p/4p); *solébant liberándis* (p/4p); *bonitate eripuerit* (bezrytmiczny); *pristine restituerit* (bezrytmiczny); *salútis accípíam* (p/4pp); *servício mancipábo* (pp/4p); *vérba impléverat* (p/4pp); *víncula cecidérunt* (pp/4p); *vínculis iniecérunt* (pp/4p); *cómpedes cecidérunt* (pp/4p); *abíre permíttunt* (p/3p); *ánnis supervíxit* (p/4p). Mianowicie po dwóch rytmach trispondaicus i po dwóch czysto trójzgłoskowo rymowanych kadencjach bezrytmicznych i jednym tardusie, następują aż cztery rytmy velox, z jednym rytmem tardus po pierwszym veloxie. Na koniec pojawia się jeden planus (p/3p), a całość zamyka jeden trispondaicus. Nie można wykluczyć, że w końcówce przed i po planusie (p/3p) pojawiają się dwa planusy (typu pp/2p): *reveréncia úsi* (pp/2p); *mártyri trádens* (pp/2p). Przyglądając się rytmice tego fragmentu w *Crescente fide* zauważamy: wiele rytmów *per consillabicationem*: *ymnis et canticis* (p/1-3pp); *ferra in collo* (p/1-2p); *suos de ligno* (p/1-2p); *affuit virtus Christi* (pp/2-2p); *collo in terram* (p/1-2p); *dimissi e carcere* (p/1-3pp); *opera magna Dei* (pp/2-2p); *credo in Christum* (p/1-2p); *plurimos vixit annos* (pp/2-2p). Rytm z *Crescente fide* – *refulsit in carcere* (p/1-3pp) zamieniony został w *Legendzie Krystiana* na bezrytmiczny – *carcere refulsit*. Identyczne rytmy występują w części niemal całkowicie paralelnej od *Mox affuit* do *magna Dei*; niewielki fragment – dwa zdania – mają te same rytmy. Następnie podobne rytmy – *vincula ferrea ceciderunt* (pp/4p) – mają obydwie redakcje *Crescente fide*, a utwór *Krystiana* ma ten sam rytm, chociaż zmieniła się tu kolejność wyrazów *ferrea vincula ceciderunt* (pp/4p).

W tym wypadku lepszy ponownie okazuje się wspólny tekst *Crescente fide* w wersji czeskiej i *Legendy Krystiana*, gdyż *torques confrixus* z wersji bawarskiej jest

bezsensowny, a zwrot *ambulantes per agrum* w *Crescente fide*, teŝe redakcji, to błędna lekcja powstała na skutek złego odczytania prawidłowej lekcji *ambulantes per girum*, co oznacza: „chodzili wokoło”, którą spotykamy zarówno w redakcji czeskiej, jak i w *Legendzie*. Te dwa ostatnie przekazy mają teŝ lepszą lekcję *e carcere* niŝ *de carcere* (redakcja bawarska). Zwrot z *Legendy que suis oculis viderant* jest ponadto bardziej poprawny niŝ ostatecznie dopuszczalna lekcja *que sub oculis viderant*. Tekst jest intencjonalnie rytmiczny, na początku tego zdania, zarówno w kolejności wyrazów *Crescente fide* wersji bawarskiej i *Legendy Krystiana (affuit Christi virtus)*, jak i czeskiej.

Wyniki i wnioski płynące z przeprowadzonych badań komputerowych, wsparte moją analizą, dowodzą przede wszystkim kilku faktów. Po pierwsze, narracja *Crescente fide* charakteryzuje się prostotą w zakresie treści, jak i formach gramatyczno-językowych w porównaniu do tego, co przynosi nam *Legenda Krystiana*. Po drugie, widać także dzięki analizom, że wiele zdań bardzo nieznacznie się od siebie różni. Po trzecie, badane zdania ustawiłem w układzie takim, w jakim pojawiają się w narracji *Legendy Krystiana*, co pozwala na wyciągnięcie kolejnych wniosków. Wspólne zdania mamy w następujących rozdziałach *Legendy Krystiana*: w rozdziale piątym pojawia się tylko jedna wzmianka; w szóstym występuje najwięcej zdań – aż dziewięć; siódmy rozdział ma cztery powiązane zdania; ósmy rozdział posiada takich zdań pięć; ostatni, dziesiąty rozdział, liczy aż osiem wspólnych zdań. Pozostałe rozdziały i prolog nie wykazują takich powiązań, podobnie jak i dziewiąty rozdział, opowiadający o losach Podziwena. Zestawienie zdań jedno po drugim dostarcza jeszcze kilka informacji. Zastosowany program pokazał, że pewne wspólne zdania występowały jedno za drugim – takich przypadków jest aż pięć, a jeden liczy sobie trzy zdania. Po czwarte, przeprowadzone analizy źródłowe obydwu utworów uprawniają mnie do stwierdzenia, że to *Crescente fide* jest starsze od narracji *Legendy* i że istnieją trzy możliwości wyjaśniające, dlaczego, Krystian przekazuje nam więcej treści niŝ czyni to autor *Crescente fide*. Pierwsza możliwość to założenie, że Krystian korzystał z tzw. „Legendy X”, niezachowanego żywotu świętego Waclawa, z którego miało korzystać więcej autorów utworów hagiograficznych o świętym Waclawie istnieni takiego wspólnego wzorca postulowane było już wcześniej przez różnych historyków, jak chociażby

Václava Novotného, czy nie tak dawno Dušana Třeštíka²⁹³. Druga możliwość to skorzystanie z hipotetycznej rozszerzonej *Crescente fide*, trzecia natomiast możliwość, to wykorzystanie przez Krystiana wiedzy świadków dawnych wydarzeń.

Crescente fide, red. czeska: ***Accipiens que calicem intrepidus coram omnibus alta voce ait: In nomine beati Michahelis archangeli bibemus calicem istum precantes, ut introducat animas nunc nostras in pacem exultationis perpetue, / amen.***

7,40 *Legenda Krystiana G5: Cui nec ad punctum acquiescens, rursus locum convivii petens calice accepto precaria coram omnibus potans, alta profatur voce. In nomine beati archangeli michaelis bibamus hunc calicem orantes et deprecantes animas quo nostras introducere dignetur nunc in pacem exultacionis perpetue.*

Crescente fide, red. czeska: ***Tunc illi omnes malivoli, accurrentes de latebris cum gladiis et lanceis, multis vulneribus laniantes occiderunt eum.***

7,151 *Legenda Krystiana G5: Tunc omnis malignorum cohors de latebris profugi cum gladiis et lanceis multis prorumpentes vulneribus gravibus laniantes interimerunt ante ecclesie ianuam.*

Obydwa zdania opisują morderstwo dokonane na świętym Waclawie. Krystian przekazuje w swoim dziele bardzo ważną informację o zamordowaniu świętego Waclawa przed drzwiami kościoła w Starej Boleslavi. Wskazujące także na znaczącą liczbę napastników używając słowa *cohors*.

Crescente fide, red. czeska: ***Cuius etiam anima in illo campo certaminis huius Vitę liberata de ergastulo, sanguine laureata migravit ad Dominum, quarta Kalendas Octobris.***

7,155 *Legenda Krystiana G5: Tunc eciam sancta anima in illo campo certaminis huius, vite liberata ergastulo sanguine laureata migravit victrix ad Dominum IIII klar20 octobrium celo gaudente, terra plorante, anno dominice incarnationis DCCCCXXXVIII.*

4.3.3. *Crescente fide* w redakcji bawarskiej

²⁹³ D Třeštík, *Počátky Přemyslovců – vstup*, s. 225.

Druga redakcja *Crescente fide* nazywana jest bawarską ze względu na fakt odnajdywania rękopisów tej redakcji na terytorium Bawarii. Narracja tej wersji tekstu jako pierwszego władcę, który przyjął chrzest, wymienia Spitygniewa, syna Borzywoja, zupełnie przemilczając tego ostatniego. To, kto został ujęty jako pierwszy chrześcijański władca posiada bardzo doniosłe znaczenie. Jak wiemy np. z narracji samego Krystiana²⁹⁴, a także kronikarza dziekana Kosmasa, to Borzywoj był pierwszym władcą, który przyjął chrześcijańską wiarę. Krystian jasno wskazał w swojej narracji, że tym który ochrzcił Borzywoja był święty Metody.

Badanie programami komputerowymi.

Crescente fide, red. bawarska: *Illi autem assumentes eum in currum venerunt cum eo usque ad praedictam ecclesiam, in qua etiam orationem fudit, et protinus corruit coram populo in pavimento, et per dei misericordiam consolidata sunt genua eius, et bases et plantae, et surgens gratias agebat deo et beato Vendezlavo, ob cuius merita dominus deus ei auxiliari dignatus est.*

Legenda Krystiana rękopis G5 (pisownia średniowieczna): *Et surgens ab oracione per Dei misericordiam consolidata sunt genua eius agens gracias Deo et beato Wenceslao, ob cuius merita eum Dominus saluum facere dignatus est.*

4.3.4. *Crescente fide* w redakcji bawarskiej (rękop. CLM 4605)

Naukowcy badający hagiografię świętego Wacława, korzystają z *Crescente fide* w redakcji bawarskiej, sięgają zazwyczaj do wydania dzieła w pierwszym tomie *Fontes Rerum Bohemicarum* przez Josefa Emlera²⁹⁵. Wydawca podał, że przy edycji posłużono

---

²⁹⁴*Legenda Krystiana* rękopis G5: *Mane facto, ipsum ducem cum suis triginta qui advenerant cathezizans peractis ieiuniorum ex more sollempniis, sacrosancto baptismatis fonte innovavit, pleniterque eum de fide christi instruens multis locupletatum donis ad propria redire concessit, tribuens ei venerabilis vite sacerdotem nomine Caych. Cosmae Pragensis, s. 32. Anno dominice incarnationis DCCCLXXXIII. Borivoy baptizatus est primus dux sancte fidei catholicus.*

²⁹⁵ *Fontes Rerum Bohemicarum*, tom I, s. 183-190.

się już istniejącym wydaniem dokonany przez Bedę Dudíka²⁹⁶, a także z wykorzystaniem rękopisu praskiej kapituły. Beda Dudík w swojej edycji oparł się na XII-wiecznym pergaminowym rękopisie, który był przechowywany w Rzymie w bibliotece watykańskiej. Historycy zajmujący się kwestią hagiografii świętego Wacława wskazywali na istnienie bardzo starego rękopisu zawierającego tekst *Crescente fide*. Odnotował go już w 1839 r. Georg Heinrich Pertz²⁹⁷, datując na X w. ew. na koniec tego stulecia. Wspominał on także przy okazji wydawania *Legendy Gumpolda* o tym tekście jako o podstawie dla utworu Gumpolda²⁹⁸. O kodeksie i tekście *Crescente fide* w nim się znajdującym pisał także Josef Pekař²⁹⁹, który wydał drukiem fragmenty z tego rękopisu, wykorzystując go do swoich badań i porównań. W późniejszych badaniach Jaroslav Ludvíkovský³⁰⁰ datował go na przełom X i XI w. Sam kodeks CLM 4605, zawierający rękopis *Crescente fide*, znajduje się obecnie w posiadaniu Bawarskiej Biblioteki Państwowej (Bayerische Staatsbibliothek), wcześniej zaś należał do opactwa Benedyktynów w Benediktbeuern w Bawarii. CLM 4605 to pergaminowy kodeks, którego czas powstania pracownicy biblioteki³⁰¹ szacują na XI w. Sam kodeks został zdigitalizowany i udostępniony w internecie, dzięki czemu można odczytać znajdujący się tam tekst *Crescente fide* [133b-140a]³⁰².

4.3.5. Analiza porównawcza *Crescente fide* i *Legendy Krystiana*

To, że *Legenda Krystiana* raz zgodna jest z wersją czeską, a drugi raz z bawarską, wskazuje wyraźnie na fakt, iż obydwie wersje *Crescente fide* wywodzą się od jednej wspólnej podstawy. Pierwotne lekcje tej wspólnej podstawy przechowały się częściowo w jednej, a częściowo w drugiej wersji. Często w takiej sytuacji analogiczna lekcja w

²⁹⁶ B. Dudík, *Iter Romanum I. Theil Historische Forschungen*, Wien 1855, s. 319-326. Na s. 250-251 Dudík pisze o samym kodeksie.

²⁹⁷ *Archiv der Gesellschaft* 7, wyd. G.H. Pertz, s. 119, 269-270 (tam znajduje się spis zawartości kodeksu), 387.

²⁹⁸ MGH SS., t. 4, s. 212.

²⁹⁹ J. Pekař, *Die Wenzels-*, s. 24-26.

³⁰⁰ J. Ludvíkovský, *Několik poznámek k výkladu legendy Kristiánovy*, *Naše Věda: kritický měsíčník* 22, 1943 s. 22.

³⁰¹ Por. <https://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=812189792&db=100>. (Dostęp 11.5.2017).

³⁰² http://daten.digitale-sammlungen.de/bsb00076069/image_1. (Dostęp 11.5.2017).

dziele Krystiana podpowiada, która z lekcji, czy z czeskiej czy z bawarskiej wersji, jest pierwotna. Gdy porównamy wszystkie trzy teksty, tj. wersję czeską i bawarską *Crescente fide* oraz *Legendę Krystiana*, to nie ma wątpliwości, że autor *Legendy* zetknął się z tekstem, który nie był ani wersją czeską ani bawarską, ale ich podstawą lub był bliski ich podstawie. Świadomie piszę "zetknął się z tekstem", a nie posługuję się terminem, że Krystian wykorzystał taki tekst, tj. podstawę czy bliski jej tekst. Otóż nie można z góry rozstrzygnąć, który z tekstów był pierwotny, czy *Crescente fide* (podstawa) czy też *Legenda Krystiana*. Niekoniecznie zresztą Krystian musiał wykorzystać taką podstawę; mogło być inaczej, a mianowicie obydwie teksty, tj. podstawa *Crescente fide* i *Legenda* mogły sięgać do wspólnego źródła i czynić to mogły w różnym czasie. To przypuszczenie, które w tym miejscu traktuję jedynie jako możliwość wymagającą potwierdzenia lub wykluczenia, nie wyczerpuje wszystkich możliwych powiązań, mogących zachodzić pomiędzy *Crescente fide* a *Legendą Krystiana*.

Porównajmy zatem wszystkie trzy teksty.

<i>Crescente fide</i> , bawarska wyd. FRB	<i>Crescente fide</i> , czeska wyd. Jaroslava Ludvíkovskiego	<i>Legenda Krystiana</i> G5
<i>Fuit vir claudus in provincia Francorum, cui in somnis apparuit vir in vestibus albis (pp/2p) exortans eum atque dicens: surge, et vade in civitatem Pragam in ecclessiam sancti Viti, (velox) ubi requiescit corpus beati Venzelavi, (trispondaicus) et ibi recipies sanitatem.</i>	<i>Fuit vir claudus in provincia Francorum, cui in somnis apparuit vir in vestibus albis (pp/2p) exortans eum atque dicens: surge, et vade in civitatem Pragam in ecclessiam sancti Viti, (velox) ubi requiescit corpus beati Venzelavi, (trispondaicus) et ibi recipies sanitatem.</i>	<i>Fuit in provincia francorum vir quidam pedibus debilis (tardus), cui in sompnis vir in vestibus albis apparuit (tardus), exhortans eum et dicens (planus). Surge et vade in civitatem pragensem in ecclesiam sancti Viti (velox), ibi requiescit corpus beati Wenceslai martyris, (pp/3pp) et, ibi recipies sanitatem. (velox)</i>

Teksty są niemal identyczne, a z drobnych różnic można odnotować: w *Crescente fide* – *vir claudus*, a w *Legendzie Krystiana* – *vir quidam pedibus debilis*. Ten ostatni zwrot znany jest m.in. z Wulgaty (II reg. cap. V 4) i z Liwiusza (*Periochae* II,22). Jeżeli przyjmiemy, iż tekst *Crescente fide* jest pierwotny, to powstaje pytanie, dlaczego Krystian dokonał takiej zmiany. Czy podpowiadała mu to ówczesna uczoneść, czyli znajomość Pisma Świętego etc.? Czy może kierował się chęcią popisania się

znajomością rytmiki? Jak łatwo zauważyć, zdanie nadrzędne w *Crescente fide* kończy się bezrytmicznie (*provincia Francorum*), natomiast w *Legendzie* – zgrabnym nieklasycznym *tardusem* (pp/3pp). Na pierwszy rzut oka wydaje się, że znaleźliśmy w tym zadaniu zarówno potwierdzenie wtórności tekstu *Legendy* w stosunku do *Crescente fide*, jak i przyczynę tych zmian, którą byłaby rytmika. Na takie rozwiązanie wydają się wskazywać kolejne zmiany. Według *Crescente fide* zdanie podrzędne kończy się niezbyt wyraźnym nieklasycznym *planusem – vestibus albis* (pp/2p); owa „niewyraźność” rytmu, nieco może zbyt subiektywne kryterium, wynika z faktu umieszczenia orzeczenia (*apparuit*) w środku owego zdania podrzędnego. W *Legendzie* umieszczone jest ono na końcu zdania podrzędnego, co generuje klasyczny i bardziej wyrazisty rytm *tardus – albis apparuit* (p/4pp). W dalszej części, pomiędzy obydwoma wersjami *Crescente fide* oraz *Legendy* możemy odnotować drobne różnice w obrębie rytmiki. W *Crescente* kadencja *atque dicens* jest bezrytmiczna, a w *Legendzie* – *eum et dicens* to rytm *planus per consillabicationem*. Następnie obydwa teksty mają kadencję z rytmem *velox per consillabicationem* (*ecclesiam sancti Viti*), a kończą się klasycznym *veloxem* zarówno w wersji bawarskiej *Crescente fide* i w *Legendzie* (*recipies sanitatem*), jak i w wersji czeskiej (*recipies sospitatem*). Jak widzimy, mamy w tym wypadku do czynienia z różnicą terminologiczną pomiędzy obydwoma wersjami *Crescente fide*: *sanitatem – sospitatem*. Ponieważ oba terminy są synonimami, treść obydwu tekstów *Crescente fide* jest taka sama. Z faktu, iż wersja bawarska ma ten sam termin co *Legenda* możemy wyciągnąć wniosek, iż najprawdopodobniej w wersji pierwotnej *Crescente fide* była fraza *recipies sanitatem*, a nie *recipies sospitatem*. To tylko przypuszczenie, pomijam rytm zbudowany w oparciu o słowiańskie imię Waclaw. Chociaż z pewnością niektóre z tych rytmów były przypadkowe, nieintencjonalne, to jednak jako pewnik możemy przyjąć, iż tekst, do którego nawiązywały wszystkie trzy przekazy był napisany prozą rytmiczną.

Pozostaje jednak pytanie, dlaczego Krystian, czerpiąc z Gumpolda nie dodawał żadnych zmian, zaś w tym jednym zdaniu miał dokonać tyle przeróbek. Przyjrzyjmy się zatem kolejnym zdaniom tego fragmentu *Crescente fide* i *Legendy*:

<i>Crescente fide</i> , redakcja bawarska <i>Patrologia Latina</i>	<i>Crescente fide</i> , redakcja czeska wyd. Jaroslava Ludvíkovskiego	<i>Legenda Krystiana G5</i>
<i>Quo dissimulante</i>	<i>Quo dissimulante</i>	<i>Quo dissimulante,</i>

<i>demum in somnis idem vir eisdemque amictus vestibus astans, qui et ante apparuerat ei, dixit: cur non implesti (spelniać) iussionem meam, et non venisti, ubi recepturus es gressum?</i>	<i>demum in somnis idem vir eisdemque amictus vestibus astans, et qui ante apparuerat, et dixit: Cur non fecisti iussionem meam et non venisti, ubi recepturus es gressum?</i>	<i>demum eisdem vestibus astans, qui et ante apparuerat, dixit ei. Cur non fecisti iussionem meam, et non venisti ubi recepturus es gressum?</i>

Tekst *Legendy* jest niewątpliwie mniej przejrzysty, niż analogiczny fragment w obydwu redakcjach *Crescente fide*. Na pierwszy rzut oka wydaje się, że Krystian opuścił frazę *in somnis idem vir* oraz słowo *amictus*. Może i tak było, ale pewne wątpliwości co do tego nasuwa obecny we wszystkich trzech przekazach zwrot: *qui et ante apparuerat* (według redakcji bawarskiej i *Legendy*). Gdyby w tekście podstawy od początku był obecny zwrot: *in somnis idem vir*, to wówczas zupełnie niepotrzebny byłby passus: *qui et ante apparuerat*. Chociaż obracamy się w kręgu domysłów, nie można wykluczyć, że pierwotny tekst brzmiał, jak zanotowała go *Legenda Krystiana*, a autor podstawy *Crescente fide* uznał go za niezbyt zrozumiały dodał więc zwrot *in somnis idem vir* i uzupełnił słowem *amictus*. Oczywiście przypuszczenia tego nie traktuję jako hipotezy, a jedynie jako pewną ewentualność, którą należy brać pod uwagę. Przyjrzyjmy się teraz rytmice; otóż we wszystkich trzech przekazach odnotowujemy nieklasyczny *planus* – *vestibus astans*. Kolejny rytm to *velox per consillabicationem* na końcu zdania zamykającego narrację, przed cytatem wypowiedzi męża w białych szatach. Nie występuje on w wersji czeskiej, w której ów koniec zdania jest bezrytmiczny. W wersji bawarskiej i w *Legendzie* sekwencję akcentów przedziela granica pomiędzy zdaniem podrzędnym a nadrzędnym. To nie było czymś niedopuszczalnym, ale w przypadku redakcji bawarskiej granica ta rozdziela jedność drugiej sekwencji akcentów: *apparúerat | éi, díxit*. Z tego punktu widzenia bardziej poprawny jest *velox* w utworze Krystiana, w którym to rytmie granica pomiędzy zdaniem podrzędnym a nadrzędnym nie rozdziela tej jedności: *apparúerat, | díxit éi*. Wypowiedź męża w białych szatach we wszystkich trzech tekstach zamyka identyczny *planus per consillabicationem* – *recepturus es gressum*.

<i>Crescente fide</i> , redakcja bawarska <i>Patrologia Latina</i>	<i>Crescente fide</i> , redakcja czeska wyd. Jaroslava	<i>Legenda Krystiana</i> G5

	Ludvíkovského	
<i>Ille vero dixit: eo, domine, et surgens venit claudicans ad negotiatores, et dedit illis mercedem. Illi autem assumentes eum in currum venerunt cum eo usque ad praedictam ecclesiam, in qua etiam orationem fudit (modlić), et protinus corruit coram populo in pavimento, et per dei misericordiam consolidata sunt genua eius, et bases et plantae, et surgens gratias agebat deo et beato Vendezlavo, ob cuius merita dominus deus ei auxiliari dignatus est.</i>	<i>Ille vero quasi in excessu mentis evigilans gratanter dixit: Eo, Domine. Et surgens claudus venit ad negotiatores et dedit eis mercedem. Illi autem assumentes eum in currum, venerunt cum eo usque in praedictam ecclesiam, in qua etiam orationem fudit et protinus (natychmiast) coram populis corruit (padl) in pavimento (velox składany). Et per Dei misericordiam consolidata sunt genua eius et bases (uda, basis) et plantę (stopy, nogi). Et surgens viriliter immensas agebat Domino Deo laudes et beato Venezlao, ob cuius merita Dominus eum salvum facere dignatus est.</i>	<i>Ille vero quasi in excessu mentis evigilans gratanter dixit. Eo domine. Et surgens baculo innixus, venit ad negotiatores, qui illum disponebant, (trispodaicus) et data mercede fecit ut eorum auxilio usque ad locum predictum perveniret. (trispodaicus) Et intrans in sanctorum ecclesiam, coram omni populo in pavimento prostratus (rzucony na ziemię), (planus) longa oratione meritis sancti Wenceslai, ut sui misereretur Dominum flebiliter exorabat (żałośnie wypraszał) (velox). Et surgens ab oratione per Dei misericordiam consolidata sunt genua eius agens gracias Deo et beato Wenceslao, ob cuius merita eum Dominus salvum facere dignatus est.</i>

<i>Crescente fide, red. bawarska</i>	<i>Crescente fide, red. czeska</i>	<i>Legenda Krystiana rękopis G5</i>
<i>Venientes autem fideles populi cum ymnis et canticis condiderunt illud in sarcofago, et sepelierunt iuxta altare, ubi opitulante domino per intercessionem eius multa operantur mirabilia usque in praesentem diem. De quibus nimirum loqui nobilis aliquid oportet. Quia longe post haec in carcere plurimi homines iacebant in ligno inclusi, et unicuique torques fuit ferreus in collo, et hi</i>	<i>Venientes autem fideles populi cum ymnis et canticis (p/1-3pp), condiderunt illud in sarcofagum et sepelierunt iuxta altare (p/3p), ubi Domino opitulante per intercessionem eius multa operantur mirabilia et virtutes usque in presentem diem. (bezrytmiczne). De quibus nimirum nos loqui aliquid oportet. (bezrytmiczne) <11.> Post hec longe plurimi in carcere homines</i>	<i>Igitur sanctus ac sepe memorandus patronus noster venerabilis Wenceslaus licet cunctis se exorantibus opem pietatis ac benignitatis impendat (p/3p), precipue tamen vinculis seu carcere trisus suffragari non desistit (p/1-3p). Nempe et hinc primum signorum eius patuit misericordie prodigium, post translationem corporis eius venerabilem</i>

omnes in angustiis suis dominum omnipotentem deprecabantur dicentes: domine deus per merita et orationes beati Uendezlavi adiuva nos. Nocte autem insecuta quasi tintinabulum sonuit in auribus eorum, et lux refulsit in carcere, et tetendit se lignum velut arcus, et extraxerunt pedes suos de ligno. Tunc omnes vociferabantur unanimiter dicentes: domine deus miserere nobis. Mox adfuit Christi virtus, et uniuscuiusque torques confrixus (sic = con-frixus= sprazony, spalony) cecidit de collo in terram. rodzaj może być męski, ale znaczenie błędne. Et dimissi de carcere ambulantes per agrum narrabant ea, quae sub oculis viderant, opera domini magna. Quo viso miraculo unus paganus, qui in eadem custodia detentus servabatur, vovit domino dicens: si dominus adiuvat me per merita beati Vendezlavi, credo in Christum, et dabo filium meum ei in servitium. De quo statim omnia vincula ferrea ceciderunt, quem iterum, iterumque artius incluserunt, et rursus sicut ante ceciderunt ab eo compedes, qui continuo dimissus, et sancta fide instructus baptizatus est, et postea plurimos vixit annos.	iacebant in ligno inclusi (p/3p) et unicuique torques fuit ferra in collo (p/1-2p). Et hi omnes in angustiis atque tediis suis Dominum omnipotentem deprecabantur (bezrytmicznie), dicentes (p/3p): Domine Deus, per Mox affuit virtus Christi (pp/2-2p) et unius cuiusque torques confracta cecidit de collo in terram (p/1-2p). Et dimissi e carcere (p/1-3pp), ambulantes per girum, narrabant / ea, quae sub oculis viderant, opera magna Dei (pp/2-2p)³⁰³. Nocte autem insecuta quasi tintinnabulum sonuit in auribus eorum et mira lux refulsit in carcere (p/1-3pp). Et tetendit se lignum velut arcus et extraxerunt pedes suos de ligno (p/1-2p). Tunc omnes vociferabantur unanimiter dicentes: Domine Deus, miserere nobis. (bezrytmicznie) Quo viso miraculo unus paganus (p/3p), qui in eadem custodia tentus servabatur (p/4p), votum vovit Domino dicens (pp/2p): Si Deus adiuvat me per merita beati Venezlai, credo in Christum (p/1-2p) et dabo filium meum illi in servitium. De quo forsitan omnia vincula ferrea ceciderunt (pp/4p). Quem iterum iterumque artius incluserunt (pp/4p) et rursus sicut et ante ceciderunt ab eo compedes	(bezrytmiczny). Cum enim plurimi reorum vinculorum nexibus ferreorum astricti carceris publica detinerentur patrie secundum morem ac multiplici pena dampnati, preter solam mortem nichil spei aliquis eorum haberet (p/3p), quadam nocte inter ipsas angustias positi Deo id ut credimus faciente venit eis in mentem (p/1-2p) ut beatum Wenceslaum sibi misereri deposcerent. (p/4pp) Domine Deus inquirunt per merita et orationes senioris nostri Wenceslai tui sanctissimi testis (pp/2p), nos in tanta angustia positos, tua illa antiqua virtute adiuuare digneris (p/3p). Nocte sequenti dum omnes in seculo placida quiete pausarent (p/3p), soli hii miseri quid requies esse nescirent (p/3p), divina potencia que tribulantibus pie adesse solita est affuit (bezrytmiczny). Et primum quidem quasi sonus cuiusdam tintinabuli in auribus eorum sonuit (bezrytmiczny), deinde lux cunctis miranda in carcere refulsit (bezrytmiczny). Et subito lignum (pp/2p) quo pedes omnium inclusi tenebantur (p/4p), velut arcus se incurvabat et mox omnes pedes suos a nervo extraxerunt (p/4p). Videntes autem Domini virtutem per merita sancti Wenceslai

³⁰³ per gyrum wkoło to lekcja znowu bawarska gorsza sub oculis jest zwrot, ale lepszy tekst G5 merita et orationes beati Venezlai adiuva nos.

	(bezrytmiczny). <i>Qui continuo dimissus et sancta fide instructus baptizatus est et postea plurimos vixit annos</i> (pp/2-2p).	<i>adesse confortabantur</i> (bezrytmiczny), <i>iam spe salutis accepta et continuata voce clamabant</i> (p/3p). <i>Deus Domini Ihesu Christi pater; adesto nobis servis tuis in te confidentibus per merita et oraciones sancti Wenceslai qui tui nominis amore ab impiis occisus est. Mox affuit Christi virtus et uniuscuiusque torques confracta cecidit de collo in terram. Et dimissi e carcere ambulantes per girum narrabant ea que suis oculis viderant opera magna Dei</i>³⁰⁴. <i>Hoc igitur miraculo pro sui magnitudine et gloria ubique diffuso, contigit quendam paganorum in custodia detentum comperisse, quod sancto Wenceslao maxima esset cura pro hiis qui in carcere religari solebant liberandis. Quod audiens quia ingenti erat necessitate constrictus votum vovit dicens. Si Deus sancti Wenceslai et Deus Christianorum me ab hac miseria sua bonitate eripuerit, et dignitati pristinae restituerit, credam in Christum filium Dei et baptismum salutis accipiam, ac religioni pietatique Christiane toto me animo promitto, et filium meum eidem martyri eterno servicio mancipabo. Vix verba impleverat, et ecce omnia ferrea vincula ceciderunt, quem hiis terque comprehensum repetitis</i>

³⁰⁴ Wnet wsparła ich moc Chrystusa i łańcuch (ew. obroża) pęknięta spadła z szyi na ziemię.

		<i>iniuriis vinculis iniecerunt, sed ab hoc sicut antea vincula et compedes ceciderunt. Cuius domini pro iterato miracula reverencia usi et graciam Deo exhibentes eundem liberum abire permittunt. Qui dimissus continuo sancta fide instructus et baptizatus est, et filium quem voverat martyri tradens, postea multis annis supervixit.</i>

Opis męki Waclawa i bezpośrednio ją poprzedzających wydarzeń w obydwu źródłach, tj. w *Crescente fide* oraz w *Legendzie Krystiana*, znacznie się różni. Gdy do tego momentu Krystian stosunkowo wiernie podąża za *Crescente fide*, nierzadko jednak zmieniając słownictwo, a czasami też treść, to od momentu wydarzeń bezpośrednio poprzedzających mękę przekaz *Legendy* jest dość odległy od narracji *Crescente fide*. Wprawdzie w trzech miejscach opisu tych wydarzeń tekst *Legendy* zbliża się do *Crescente fide* i niewątpliwie te trzy miejsca zostały bezpośrednio lub pośrednio zaczerpnięte, to jednak próżno byłoby szukać w tymże przekazie pozostałych elementów, które znajdujemy w *Legendzie Krystiana*. Przyjrzyjmy się najpierw owym trzem zbieżnościom.

Tekst wszystkich wersji *Crescente* jest niemal identyczny, przytoczmy go według czeskiej wersji, najbardziej poprawnej: Bolesław *olim, cum impiis <facto consilio> misit nuncium, ut eum fraudulenter invitaret in domum suam quasi ad convivium, sed potius ad necandum. Ipse vero de hoc certus et cum tempus venit proficiscendi ultimum, salutavit omnes amicos suos et profectus est protinus.* Tłumaczenie: Bolesław „niegdyś odbywszy naradę z bezbożnikami, posłał wysłannika, aby zaprosił go podstępnie [tj. Waclawa] do domu swego jakby na ucztę, lecz bardziej na mordowanie. Ów zaś był świadomy tego i gdy nadszedł ostateczny czas wyjazdu, pozdrowił wszystkich swoich przyjaciół/krewnych i wyruszył bez zwłoki”.

W *Legendzie Krystiana* też znajdujemy te informacje, ale ponadto wiele więcej: *Verum inimico humani generis ipsis ab exordiis inpugnante fidelium turmas, dum invincibilem famulum Christi totus evincere nequit, arma ad antiqua vertitur, fidem*

Christianam evertere nitens. Nam fratrem eius iuniorem, quem et in anterioribus Cayn coequavimus et paulo post mencionem fecimus, relictis cui cunctis secularibus pompis universa disponebat tradere, consiliis malignorum preventum quam plurimis, qui sese dolebant assveta relinquere et illicita agere minime licere, in fratrem suum sanctissimum arma odii necisque exacuit. Cunctorum ipse quorum, Spiritu sibi inspirante almo, prescius, veluti cervus fluenta aquarum siciens, haut aliter martyrii exoptabat adipisci glorie palmam verumtamen minime fratris sui de manu, interitum perhennem metuens eius – in Christo semper fiduciam habebat.

Agebantur vero hec temporibus Henrici, regis Saxonum, qui primus inter ipsos, Christo sibi propicio, dyadema inposuit, cui felix isdem amicus iungebatur assidue. Ergo ut cepta insequamur: Boleslaus igitur domum propriam seu curtim habens in urbe, cognomine vocitata suo, undique iam iaculis dyaboli sauciatus cupiditateque regnandi accensus, dum sollempnitas beatorum Cosme et Damiani martyrum, que biduo ante beati archangeli Michaelis colitur, instaret, inibi quoniam in honore eorundem sanctorum consecrata habetur ecclesia, capiunde occasionis causam ratus, prefatum fratrem suum felicem dolose ceu ad convivium accersit, sed ut revera patuit, potius ad immolandum. Que cuncta sibi notissima forent quamvis, tamen animo intrepido manens, cunctos sibi familiaritate amiciciaque iunctos exosculans, ultimumque vale faciens, profectus est armis munitus fidei.

Przyjrzyjmy się tłumaczeniu: „Jednak nieprzyjaciel rodzaju ludzkiego, który od samego początku walczy z zastępami wiernych, gdy wszystek nie mógł pokonać niezwycięzonego sługi Chrystusa, sięgnął do dawnego oręża, starając się zniszczyć wiarę chrześcijańską. Bowiem jego młodszego brata, którego wcześniej zarówno do Kaina przyrównaliśmy, jak i trochę o nim wspomnieliśmy, któremu [Wacław] – pozostawiwszy wszelki świecki przepych – postanowił wszystko oddać, znajdującego się pod wpływem wielu rad złych ludzi, którzy ubolewali, że swoje przyzwyczajenia muszą porzucić i że nie wolno im było czynić niegodziwości, podburzył bronią nienawiści i śmierci przeciwko bratu swojemu najświęszemu. On sam z natchnienia Ducha Ożywiciela wiedział o tym wszystkim wcześniej, jak jeleń spragniony wody z ruczaju, tak bynajmniej on nie mniej pragnął zdobyć palmę chwały męczeństwa, lecz nie z ręki swego brata, obawiając się jego śmierci wiecznej – w Chrystusie zawsze pokładał ufność”.

Przeprowadzona analiza porównawcza *Crescente fide* i *Legendy Krystiana* pozwala nam na wyciągnięcie ostatecznych wniosków; i to nie tylko dotyczących wzajemnego stosunku pomiędzy tymi dwoma utworami, ale w ogóle filiacji najstarszych legend świętego Waclawa. Przyjrzyjmy się filiacji tych legend w świetle ustaleń Dušana Třeštíka. Historyk ten idąc za wcześniejszymi badaniami Vácalva Novotnego i wielu późniejszych czeskich uczonych, zbudował „drzewo genealogiczne” *Legendy Krystiana* i pozostałych innych najstarszych legend świętego Waclawa³⁰⁵.

Pierwotnym i głównym źródłem miała być, zdaniem D. Třeštíka, zaginiona *Legenda X*, stanowiąca bezpośrednie źródło dla zaginionej „pierwotnej *Crescente*”, I i II legendy starosłowiańskiej, Wawrzyńca z Monte Cassino oraz dla *Legendy Krystiana*. Ten ostatni, jak też Gumpold, mieli jeszcze korzystać z zaginionej „pierwotnej *Crescente*”. Według Třeštíka żadna z legend, a w tym też Gumpolda i *Legenda Krystiana* nie miały korzystać z żadnej ze znanych nam obecnie trzech wersji *Crescente fide*. Wprowadzenie zaginionego pierwotnego źródła, z którego miały pochodzić wszystkie późniejsze zapisy, nie dające się wywieść z zachowanych źródeł, to najczęstsza metoda wyjaśniania skomplikowanych filiacji. Tą metodą posłużono się, aby wyjaśnić filiację polskich roczników, powołując do życia *Annales deperditi Poloniae*; podobnie było z najstarszymi przekazami annalistycznymi w przypadku źródeł pruskich. Obydwie teorie hipotezy nie zostały potwierdzone przez późniejsze badania.

Przeprowadzając ponownie analizę najstarszych legend o świętym Waclawie, rozpocznijmy od najbardziej oczywistych ustaleń. Jaki był wzajemny stosunek *Crescente fide* i *Legendy Krystiana*? Otóż nie ulega wątpliwości, że Krystian nie korzystał bezpośrednio z żadnej ze znanych nam trzech wersji *Crescente fide*. Jego lekcje raz wierne są czeskiej wersji *Crescente fide*, raz jednej z bawarskich. Bezpośrednio korzystał zatem z jakiegoś już obecnie zaginionego rękopisu *Crescente fide*, najbliższego wprawdzie wersji czeskiej (?), ale niekiedy też mającego wspólne lekcje z wersjami bawarskimi, a różnymi od wersji czeskiej. To, że Krystian korzystał z jakiegoś innego, obecnie niezachowanego rękopisu *Crescente fide*, nie znaczy, że trzeba powoływać do życia zaginiony twór w postaci „pierwotnej *Crescente*”. U podstaw wszystkich legend poświęconych świętemu Waclawowi, to znaczy Gumpolda,

³⁰⁵ D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců – vstup*, s. 248.

Krystiana i trzech wersji *Crescente fide* stał rękopis bardzo zbliżony do znanych obecnie trzech wersji tegoż przekazu. Jak wspominałem wielokrotnie, Krystian korzystając z tego rękopisu, dokonywał często zmiany słownictwa, rytmiki, a niekiedy też treści. Trzeba jednak postawić pytanie, skąd wiemy, że to Krystian zmieniał słownictwo etc., a nie np. autor – przyjmijmy hipotetycznie – jakiejś wspólnej podstawy znanych obecnie trzech wersji *Crescente fide*. Pójdźmy dalej w przypuszczeniach i zastanówmy się, czy przypadkiem lekcje i odmianki *Legendy Krystiana* nie pochodzą z owych zaginionych pierwotnych przekazów, w których istnienie wierzył Dušan Třeštík, czyli z zaginionej *Legendy X* i z zaginionej „pierwotnej *Crescente*”? Może właśnie to Krystian przechował pierwotne lekcje, a tekst został zmieniony dopiero w znanych nam trzech wersjach *Crescente fide*? Oczywiście jest to rozumowanie *ad absurdum*. Tekst obecnie zachowanych wersji *Crescente fide* jest prosty i logiczny z punktu widzenia narracji, a tekst *Legendy Krystiana* w wielu miejscach nielogiczny, sztuczny i widocznie wtórny w stosunku do *Crescente fide*. Gdyby jednak kogoś nie przekonywały te argumenty, może zauważyć, iż w kilku miejscach Krystian zmienił cytaty z Pisma Świętego, z Bedy etc., które to cytaty są właściwie przytoczone w *Crescente fide*.

Pozostańmy jeszcze na chwilę przy tym ostatnim przekazie: kiedy i gdzie powstała *Crescente fide*? Przyjmuje się niemal powszechnie, że *Crescente fide* powstała w Ratyzbonie, krótko po roku 974 za pontyfikatu biskupa Wolfganga (972-994); miała ona być spisana przez mnicha klasztoru świętego Emmerama³⁰⁶. Z datą tą należy się niewątpliwie zgodzić i z założeniem, że powstała już po utworzeniu biskupstwa praskiego, tj. po 973 r.³⁰⁷ Na to, że *Crescente fide* została spisana dopiero po powstaniu biskupstwa praskiego, wskazuje znamieny fakt, iż w przekazie tym odnajdujemy frazę z dokumentu cesarskiego Ottona I dla biskupstwa miśnieńskiego. Niezwykle rzadkie słownictwo tej frazy wydaje się wskazywać, iż w przypadku *Crescente fide* została ona zapożyczona z analogicznego dokumentu wystawionego już dla biskupstwa praskiego na wzór wcześniejszego dokumentu miśnieńskiego, którego odpis był przechowywany

³⁰⁶ Zob. Josef Staber, *Die älteste Lebensbeschreibung des Fürsten Wenzeslaus und ihr Ursprungsort Regensburg*, Annales Instituti Slavici. Veröffentlichungen des „Institutum Salisburgo-Ratisbonense Slavicum”. In Verbindung mit dem Internationalen Forschungszentrum für Grundfragen der Wissenschaft, Salzburg (1970), s. 183-193; D. Třeštík, *Počátky*, s. 115: „Je to především latinská legenda o sv. Václavu – *Crescente fide*, kterou napsal mnich kláštera sv. Jimrama v Řezně v letech 974-983, zřejmě ovšem blíže datu prvnímu [...]” (cytat pochodzi z s. 115), Tamże, s. 173.

³⁰⁷ D. Třeštík, *Počátky*, s. 173.

zapewne w kancelarii cesarskiej. Zdaję sobie sprawę z hipotetyczności tego twierdzenia, ale nie ulega wątpliwości, iż w Ratyzbonie łacińskie słowo *crusina*, pochodzenia słowiańskiego, było czymś niezrozumiałym. W najstarszej bawarskiej wersji 4605 pisarz przekreślił słowo *crusinas* jako dla niego zupełnie niezrozumiałe. Przyjmujemy zatem, iż *Crescente fide* została spisana w Pradze, co nie wyklucza, że autorem był któryś z mnichów czy kapłanów ratyzbońskich. Nie ulega wątpliwości, iż była ona jednym z podstawowych źródeł *Legendy świętego Wacława* autorstwa biskupa Mantui – Gumpolda.

Bez względu na to, czy opowiemy się za Ratyzboną czy za Pragą jako miejscem powstania *Crescente fide*, nie ulega wątpliwości, że zarówno Gumpold, jak i *Legenda Krystiana* są mocno zależne od *Crescente fide*. Nie ma zatem, jak wyżej wspomniałem, potrzeby powoływania do życia – jak to robi Dušan Třeštík – jakiejś zaginionej „pierwotnej *Crescente fide*”, z której mieli korzystać zarówno Gumpold, jak i Krystian. Rzeczywiście obydwaj korzystali, z już niezachowanych rękopisów *Crescente fide* niewątpliwie każdy z innego, które jednak w niewielkim stopniu różniły się od trzech obecnie zachowanych wersji tegoż przekazu. Można się zatem zgodzić z Dušanem Třeštíkiem, że podstawy Gumpolda i Krystiana nie zachowały się do dnia dzisiejszego, ale były one dość zbliżone do wspomnianych trzech zachowanych *Crescente fide*; takich wersji musiało być wówczas więcej. Może nasze twierdzenie o nieistnieniu „pierwotnej *Crescente fide*” jest jakby *a priori* sformułowane, ale niżej będziemy starali się dodać kilka argumentów przemawiających za jego słusznością. Aby wyjaśnić drobne nadwyżki w Gumpoldzie i *Legendzie Krystiana*, Dušan Třeštík powołał do życia zaginioną „pierwotną *Crescente fide*”. Natomiast większe wspólne nadwyżki w *Legendzie Krystiana*, w II *legendzie starosłowiańskiej* i w *Legendzie świętego Wacława* autorstwa Wawrzyńca, mnicha benedyktyńskiego z Monte Cassino, tłumaczył on istnieniem *Legendy X*, którą przyjmowało wielu jego poprzedników. Rzeczywiście bez istnienia *Legendy X*, z której wszyscy mieli wypisywać, trudno wyjaśnić niektóre zbieżności. Przede wszystkim zastanawiają niektóre wspólne wątki w *Legendzie Krystiana* i w *Legendzie świętego Wacława* autorstwa Wawrzyńca, z Monte Cassino, których brak w innych przekazach³⁰⁸. Wawrzyniec (ok. †1050³⁰⁹), mnich w opactwie na

³⁰⁸ *Laurentius monachus casinensis archiepiscopus amalfitanus*, MGH Gesch. t. 7, wyd. Francis Newton, Weimar 1973.

³⁰⁹ Tamże, s. 3.

Monte Cassino, został później biskupem Amalfi. Za czasów opata Theobalda Wawrzyniec wykazywał się najwyższym poziomem pisarskim. Sama tradycja klasztoru przekazuje nam informacje o objęciu przez niego urzędu arcybiskupa Amalfi oraz informacje o dniu i miesiącu (lecz nie roku) śmierci. Uważany jest także za jednego z wychowawców późniejszego papieża Grzegorza VII (pontyfikat sprawował w latach 1073-1085). Wawrzyniec dobrze znał nie tylko łacińską leksykę i stylistykę, ale także przełożone na łacinę dzieła greckie takich autorów jak Platon oraz Homer. *Żywot Waclawa* został spisany prozą rytmiczną, autor ozdobił go własnymi komentarzami retoryczno-maralnymi, a także cytuje autorów starożytnych i średniowiecznych³¹⁰. Pasja świętego Waclawa, autorstwa Wawrzyńca jest znana tylko i wyłącznie z jednego średniowiecznego rękopisu, który jest przechowywany w opactwie Monte Cassino (sygnatura 413). Dzięki F. Newtonowi wiemy też, że nie jest to autograf, ponieważ porównał on zapiski z kodeksu 413 z kodeksem Cod. Cas. 28, który zawiera notatki Wawrzyńca. Ocenił on także, że rękopis zawierający żywot świętego Waclawa prezentuje ilościowo bardzo wysoko stojący odpis, który nie może być odległy od autografu³¹¹.

Szczególne związki – na które wskazał Dušan Třeštík – zachodzą pomiędzy *Legendą Krystiana* a *Legendą o świętym Waclawie* autorstwa Wawrzyńca. W żadnej z legend waclawowych, poza tymi dwoma przekazami, nie ma informacji o pociskach (strzałach) diabła, które utkwily w duszy Bolesława. Krystian pisze: *undique iam iaculis dyaboli sauciatus* (ze wszystkich stron już raniony pociskami diabła), natomiast Wawrzyniec: *cuius mens diabolicis iam erat telis affixa* (którego umysł pociskami diabelskimi był trafiony). Obydwa – niezwykle ekspresyjne i pomysłowe zwroty – pojawiają się w tym samym momencie opisu męki świętego Waclawa. Autorzy posługują się wprawdzie różnymi słowami, ale *iaculum* i *telum* to synonimy. W obydwu zdaniach są to pociski diabelskie czy diabła. Określenia *sauciatus* (tj. Bolesław) oraz *affixa* (tj. umysł Bolesława) też *de facto* są w tym wypadku synonimami; w obydwu zdaniach pojawia się też znamieny wyraz *iam* (=„już”), który nie pozostawia wątpliwości, że dusza Bolesława jest „już” stracona. Ale to nie koniec podobieństw pomiędzy obydwoma przekazami. Jedynie w *Legendzie Krystiana* i dziele Wawrzyńca z Monte Cassino możemy wyczytać, że Bolesław postanowił wykorzystać zbliżającą się

³¹⁰ Tamże, s. 2-3. Jana Nechutová, *Latinská literatura*, s. 44.

³¹¹ *Laurentius monachus*, MGH wyd. F. Newton, s. 14.

uroczystość świętych Kosmy i Damiana, aby podstępnie zwabić do swojego grodu Waclawa. Nie wie o tym żadna z legend poświęconych świętemu Waclawowi. Wprawdzie wspomina o tym święcie I. legenda starosłowiańska, ale w innym już kontekście, kiedy donosi o przybyciu świętego Waclawa do grodu swojego brata w (Starej) Boleslav. Jednak o wykorzystaniu tej okazji do zwabienia Waclawa i to właśnie do Starej Boleslav wiedzą tylko te dwa przekazy, tj. Legenda Krystiana i Legenda Waclawa autorstwa Wawrzyńca. Takich podobieństw pomiędzy wymienionymi utworami jest znacznie więcej; dość dokładnie wyliczył je *Dušan Třeštík. Różnie próbowano wytłumaczyć* te zbieżności. Np. Wostry był przekonany, że Krystian wypisywał z Wawrzyńca, a Dušan Třeštík wyjaśniał to korzystaniem przez obydwu autorów, tj. Krystiana i Wawrzyńca, ze wspólnej podstawy, którą miała być *Legenda X*. Oczywiście każdy kto przeczyta *Legendę o świętym Waclawie* autorstwa Wawrzyńca i *Legendę Krystiana* nie może mieć wątpliwości, że ani Krystian nie korzystał z Wawrzyńca, ani odwrotnie, że Wawrzyniec nie korzystał z Krystiana. Na przykładzie analizy zależności Krystiana od *Crescente fide*, które wyżej przedstawiliśmy, wiemy, w jaki sposób Krystian wykorzystywał swoją podstawę, zmieniał słownictwo; niekiedy nieco wzbogacał narrację, ale generalnie tworzył tekst, który był bardzo bliski jego podstawie. Taki sposób wykorzystywania przez Krystiana źródeł, z których korzystał, poświadcza także jego zależność od Gumpolda. Jak powszechnie wiadomo, Krystian wypisywał *in extenso* niektóre fragmenty z Gumpolda. Jednym słowem tworzył zawsze tekst, który był bliski jego podstawie. Gdyby więc korzystał z Wawrzyńca, to *Legenda Krystiana* miałaby zupełnie inną postać. Wawrzyniec pisał w sposób szczególny, jego retoryka, moralne przykłady etc. były niepowtarzalne. Otóż z owej niepowtarzalności Wawrzyńca nie znajdujemy ani zdania w *Legendzie Krystiana*. Chociaż łączą ich często te same informacje, to jednak obydwie dzieła są absolutnie nieporównywalne.

W tej sytuacji wydaje się, że jedynym wytłumaczeniem jest hipoteza o korzystaniu przez obydwu autorów – tak jak przyjmował to Dušan Třeštík – z *Legendy X*. Jednak przeciwko przyjęciu tej najbardziej popularnej w nauce czeskiej hipotezy przemawia kilka poważnych argumentów. Po pierwsze, dlaczego inne legendy o świętym Waclawie, a w tym wszystkie łacińskie, tj. Gumpold i *Crescente fide*, opuściły te niezwykle ważne informacje. Po drugie, gdybyśmy przyjęli tę hipotezę, to musielibyśmy założyć, że Krystian opisując mękę świętego Waclawa co dwa trzy

zdania sięgał do *Legendy X*, a następnie powracał do *Crescente fide*. Ponieważ jest to mało prawdopodobne, to Dušan Třeštík musiał przyjąć³¹², iż Krystian nie korzystał w ogóle z *Crescente fide*, a całość wypisał z *Legendy X*. Ponieważ pogląd o niekorzystaniu przez Krystiana z *Crescente fide*, wobec niezwyklej zbieżności obydwu przekazów, był trudny do zaakceptowania, to Dušan Třeštík wysunął hipotezę o korzystaniu Krystiana z niezachowanej „Pierwotnej *Crescente fide*”.

Czy możemy w jakiś inny sposób wytłumaczyć powstanie zbieżności pomiędzy dziełem Wawrzyńca a *Legendą Krystiana*? Należy się przede wszystkim zastanowić, w jaki sposób przekaz czy przekazy o świętym Waclawie dotarły do klasztoru benedyktyńskiego na Monte Cassino, aby mógł z nich skorzystać tamtejszy mnich. Gdy przyglądamy się kontaktom Pragi, gdzie niewątpliwie przechowywano legendy o świętym Waclawie, z klasztorem Monte Cassino, to najwyraźniejszym śladem tych kontaktów jest wizyta biskupa praskiego Wojciecha w klasztorze na Monte Cassino na przełomie 989/990 r., najpewniej już w pierwszych miesiącach 990 r. Jak wiemy, święty Wojciech na skutek konfliktu z diecezjanami, opuścił w 989 r. Pragę i udał się na pielgrzymkę do Ziemi Świętej, do Grobu Pańskiego. Droga jego wiodła przez Rzym, gdzie spotkał się z papieżem Janem XV. W Rzymie od przebywającej tam od listopada do marca 990 r. cesarzowej Teofano Wojciech otrzymał pieniądze na dalszą podróż. Następnie udał się do klasztoru na Monte Cassino, gdzie musiał się zatrzymać na dłużej, gdyż tu biskup praski podjął niełatwą decyzję, że przerywa pielgrzymkę do Ziemi Świętej i powraca do Rzymu. Żywoty przypisują podjęcie tej decyzji przez świętego Wojciecha informacjom, które przekazali mu tamtejszy opat Aligern wraz ze swoimi współbraćmi.

Wojciech wyruszając z Pragi na tę pielgrzymkę, zaopatrzył się nie tylko w doczesne skarby, tj. w pieniądze, kruszce, może skórki, ale zapewne zabrał też ze sobą część swoich skarbów duchowych, wśród których legendy o świętym Waclawie należały do najcenniejszych. W tym czasie w skarbcu czy bibliotece biskupa praskiego z pewnością znajdowały się dwie legendy: *Crescente fide* i *Legenda* autorstwa biskupa Mantui Gumpolda. Nie wiemy, czy Wojciech zabrał ze sobą odpisy tych legend, ale wydaje się prawdopodobne, iż chciał pochwalić się przed papieżem Janem XV, cesarzową Teofano, a także opatami klasztorów niemieckich i italskich „świętością”

³¹² Wyraźnie dowodzi tego wykres filiacyjny D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců – vstup*, s. 248.

swojego biskupstwa. Do tego celu znakomicie nadawały się dwie wspomniane legendy, z których jedna jako dzieło biskupa włoskiego musiała być szerzej znana w Italii. Jeżeli natomiast chodzi o *Crescente fide*, to opisana w nim męka świętego Waclawa jawiła się wówczas jako opis niezwykle oszczędny i skromny pod względem retorycznym. Brak też było powiązania tych „cudownych” wydarzeń z historią powszechną. Myślę, że w tym czasie, jeszcze przed wyruszeniem do Rzymu, Wojciech polecił uzupełnić lub sam uzupełnił o kilka drobnych szczegółów przechowywaną wówczas w bibliotece biskupów praskich *Crescente fide*. O tym, że Wojciech przywiązywał szczególną rolę do żywotów świętego Waclawa, świadczy wymownie *Legenda Krystiana*, napisana wprawdzie z inspiracji samego Krystiana, jednak też *ex iussione vestra simul et licencia* biskupa praskiego Wojciecha.

To właśnie wówczas, przed wyjazdem świętego Wojciecha do Italii, był najdogodniejszy moment, aby dopisać do *Crescente fide*, iż męka świętego Waclawa miała miejsce „za czasów Henryka, króla saskiego, który jako pierwszy spośród nich, z łaski Chrystusa nałożył koronę, i którego łączyła trwała przyjaźń z z błogosławionym”. To była ważna informacja dla cesarzowej Teofano i dostojników dworu cesarskiego, z którymi miał się spotkać Wojciech. Informacja, iż Waclaw przybył do Starej Boleslav, aby uczcić uroczystość świętych Kosmy i Damiana, mogła być adresowana do środowiska papieskiego, do duchownych rzymskich, którzy wszyscy wielką czcią darzyli tych świętych. Od V wieku w Rzymie znajdowała się bazylika obu męczenników i ich relikwie; powstała jako dar Teodoryka Wielkiego dla papieża Feliksa IV i cieszyła się przez stulecia wielką czcią wśród jego następców.

W tym momencie najpewniej dodano też kilka wspaniałych, retorycznych zwrotów do opisu męki, aby niezwykle prosty i siermiężny tekst przybliżyć do ówczesnych standardów retorycznych. To najpewniej w tym czasie dopisano informację o ranieniu duszy księcia Bolesława przez liczne pociski diabelskie. Odpis takiej interpolowanej wersji *Crescente fide* trafił w ręce mnichów klasztoru na Monte Cassino, w czasie pobytu w tymże klasztorze Wojciecha, a po dwóch latach (ok. 992 r.), już po powrocie biskupa do Pragi, podobny odpis otrzymał od świętego Wojciecha Krystian, gdy z własnej lub biskupiej woli rozpoczął pisanie swojej *Legendy*. Przed rokiem 1030, jak przyjmuje Francis Newton, lub około 1039 r., jak uważa Dušan Třeštík, Wawrzyniec mnich z klasztoru na Monte Cassino napisał *Legendę świętego Waclawa*; głównym,

najpewniej jedynym źródłem, był odpis interpolowanej *Crescente fide* przywiezionej do tego klasztoru przez świętego Wojciecha w 990 r.

Powyższa hipoteza tłumaczy, w jaki sposób powstały podobieństwa pomiędzy *Legendą Krystiana* a *Legendą świętego Waclawa* autorstwa Wawrzyńca z Monte Cassino. Wprawdzie hipoteza ta opiera się na wielu przypuszczeniach i nie można wykluczyć, iż to nie święty Wojciech, a ktoś przed nim przyczynił się do poszerzenia *Crescente fide*, ale tylko Wojciech mógł przekazać tę poszerzoną wersję zarówno klasztorowi na Monte Cassino, jak i Krystianowi.

4.3.6. *Legenda Gumpolda* – czas i okoliczności powstania

Żywot świętego Waclawa autorstwa Gumpolda, biskupa Mantui (†985), należy do najbardziej znanych i ważnych źródeł hagiograficznych poświęconych świętemu Waclawowi³¹³. Doniosłość tego utworu wynika z kilku faktów. Żywot świętego Waclawa spisano na polecenie cesarza Ottona II z dynastii Ludolfingów, a autor nie jest anonimowy. Można bardzo jasno datować ramy wyznaczające czas spisania tekstu, na podstawie wiedzy o tym, kiedy panował Otton II (973-983, zm. 7 grudnia tegoż roku).

W tym miejscu powinniśmy postawić pytanie, kiedy i w jakich okolicznościach mógł cesarz Otton II polecić biskupowi włoskiemu Gumpoldowi z Mantui spisanie tego dzieła. Ponieważ – jak się powszechnie przyjmuje – Gumpold z Mantui korzystał tylko z jednego źródła, a mianowicie z *Crescente fide*, to jest oczywiste, że wraz z poleceniem napisania *Żywotu świętego Waclawa* musiano też przekazać Gumpoldowi tekst *Crescente fide*. Otóż trudno sobie wyobrazić, że zarówno Otto II, jak i Gumpold nagle, bez czeskiej inspiracji, wpadli na pomysł spisania żywotu świętego, którego śmierć nastąpiła około pół wieku wcześniej w Czechach. Ponadto dlaczego cesarz wybrał właśnie Gumpolda na autora nowego żywotu świętego Waclawa?³¹⁴ Z przekazu źródeł wyłania się tylko jeden moment, kiedy mogło dojść do zetknięcia się reprezentanta Kościoła praskiego, cesarz Ottona II i Gumpolda. Mogło to nastąpić w maju lub czerwcu 983 r., w czasie trwającego kilka tygodni wielkiego zjazdu książąt i biskupów

³¹³ O rękopisach tego utworu por. MGH SS, t. 4, s. 211-212.

³¹⁴ O pochodzeniu Gumpolda pisze P. Kubín, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 137 i przypis 49.

Rzeszy w Weronie. Krótko przed rozpoczęciem zjazdu w Weronie doszło około połowy maja 983 r. – jak przyjmują autorzy *Regesta Imperii* – do spotkania Ottona II i jego małżonki z opatem Majolusem z Cluny, biskupem Gerharda z Toul i świętym Wojciechem w Pawii³¹⁵. Dalsza droga do Werony prowadziła przez Mantuę, położoną już w najbliższym sąsiedztwie Werony. Nie wiemy, czy na cesarza czekał tu już Gumpold biskup Mantui, czy też wcześniej udał się on do Werony. Na zjeździe tym, jak ustaliła Jadwiga Karwasińska, Wojciech 3 czerwca 983 r. otrzymał z rąk Ottona II inwestyturę³¹⁶. Po zjeździe Sławnikowic wyruszył wraz z arcybiskupem Willigisem do Moguncji, gdzie został 29 czerwca 983 r. wyświęcony na biskupa, a następnie udał się do Pragi, gdzie dotarł w lipcu tego samego roku. Gdy święty Wojciech opuszczał Weronę, to w tym samym czasie Otto II wyruszył do Mantui, gdzie zatrzymał się 20 czerwca 983 r.³¹⁷

Najpewniej zatem Wojciech, wyruszając do Werony po inwestyturę cesarską, zabrał ze sobą z Pragi *Crescente fide*, które jego zdaniem było dziełem surowym, odległym pod względem stylistycznym i retorycznym od oczekiwań przyszłego biskupa praskiego. W Pawii spotkał się z cesarzem Ottonem i razem z nim ruszył do Werony poprzez Mantuę, gdzie oczekiwał na cesarza miejscowy biskup Gumpold. To właśnie wówczas lub w czasie zjazdu w Weronie, ewentualnie w czasie powrotu cesarza i jego wizyty w Mantui udało się Ottonowi II – na prośbę świętego Wojciecha – skłonić biskupa Gumpolda do napisania *Żywotu świętego Wacława*. Wybór padł najpewniej na Gumpolda, gdyż był on nie tylko pierwszym spotkanym biskupem na drodze Ottona II i Wojciecha do Werony, z siedzibą położoną blisko koło tego ostatniego miasta, ale również dlatego, że Gumpold uchodził za zręcznego stylistę. Powstało dzieło niewielkie, liczące nieco ponad 40 tys. znaków ze spacjami, a więc około 20 stron dzisiejszego standardowego wydruku komputerowego. Jeżeli Gumpold otrzymał

³¹⁵ *Regesta Imperii* II,3 n. 956m.: *Giov. diac. cron. veneziana* c. 25t (FSI. IX, 146): *Papiam ceterasque Italiae civitates peragrans Veronam adiit; Widrici vita s. Gerardi* c. 6 (SS. 4, 495): *Papiam ingreditur (sc. Gerardus), ubi viros magnificos, sanctum videlicet abbatem Maiolum, necnon beatum Adhelbertum, post martyrem, se repperisse ineffabiliter colletatur*. Por http://www.regesta-imperii.de/regesten/2-3-0-otto-iii/nr/0983-05-00_2_0_2_3_0_12_956m.html

³¹⁶ Jadwiga Karwasińska, *Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego*. V. *Moguncja czy Werona miejscem inwestytury?*, *Studia Źródłoznawcze* 11 (1966) s. 67-77; G. Labuda, *Święty Wojciech biskup – męczennik patron Polski, Czech i Węgier*, Wrocław 2000, s. 106.

³¹⁷ RI II,2 n. 914. http://www.regesta-imperii.de/regesten/2-2-0-otto-ii/nr/0983-06-20_1_0_2_2_0_554_914.html

zlecenie cesarskie w połowie maja, co jest możliwe, to Wojciech mógł gotowe dzieło zabrać ze sobą w drugiej połowie czerwca 983 r. Nie można też wykluczyć, iż podczas kilkutygodniowego pobytu Wojciecha w Weronie Gumpold – też zapewne przebywający wówczas w Weronie – miał możliwość konsultowania treści dzieła, a przynajmniej jakichś wątpliwości ze świętym Wojciechem.

Jest jeszcze jedna kwestia do rozważenia. Otóż Wojciech przywiózł *Crescente fide* z Pragi i niewykluczone, iż dzieło to wyszło spod pióra samego świętego Wojciecha i z tego też względu w swojej skromności uważał on, że jego dzieło wymaga retorycznego i stylistycznego dopracowania. Gdyby tak było, to powstanie *Crescente fide* należałoby datować na lata 980 – początek 983 r. Być może bezpośrednim impulsem do napisania tego dzieła była albo śmierć biskupa Detmara 2 stycznia 982 r., która – jak wiemy – wstrząsnęła Wojciechem³¹⁸ lub też jego wybór na biskupa praskiego w Lewym Hradcu 19 lutego 982 r. Jakkolwiek brak jakichkolwiek dowodów na to, że święty Wojciech mógł być autorem tego dzieła, to jednak zadziwiający jest fakt, jak blisko Wojciech był związany z tym utworem. Według moich dotychczasowych ustaleń zabrał ten utwór do Italii w 983 r. i powtórnie w 989 r. Za świętym Wojciechem jako autorem przemawia jeszcze fakt, iż dzieło to, jak wyżej dowodziliśmy, musiało powstać w Pradze, a nie w Ratyzbonie. Któż w Pradze nie tylko byłby zainteresowany napisaniem takiego dzieła, ale w ogóle odważyłby się na poruszenie tej tematyki? Za życia Bolesława I Srogiego można było za podjęcie tej tematyki ryzykować nawet życiem. Po objęciu tronu przez Bolesława II i powstaniu biskupstwa praskiego sytuacja nie była już tak groźna dla takiego „śmiałka”. Inaczej przedstawia się sprawa, gdy spojrzymy na to z perspektywy świętego Wojciecha. Jego książęcy status, wsparcie braci i zapewne wielu innych możnych czeskich etc., zapewniały mu znacznie większy margines swobody. Należy też zauważyć, iż jego bracia, a zwłaszcza najstarszy brat Sobiesław, prowadzili dość samodzielny politykę, która przez Bolesława odbierana była jako polityka wymierzona przeciwko Przemyślidom. Czy *Crescente fide* nie było „zakamufLOWANYM” wyzwaniem rzuconym Bolesławowi II?

Przypomnijmy, że święty Wojciech ukończył znakomitą szkołę magdeburską, kierowaną w czasie jego pobytu w Magdeburgu przez uczonego Oktryka. Wiemy, że Sławinkowiec interesował się książkami i że niekiedy – chociaż zapewne bardzo rzadko

³¹⁸ Marzena Matla, Czemu biskup Dietmar obawiał się piekła? Kilka uwag o możliwościach działania pierwszych biskupów praskich, [w:] *Stilo et animo*, Poznań 2016, s. 335-347.

– sięgał po pióro. To, że nie stało się ono jego ważnym narzędziem w szerzeniu wiary chrześcijańskiej, dowodziłoby, że nie bardzo wierzył w swój talent retora i stylisty. *Crescente fide* jako utwór dość prosty pod względem stylistycznym i retorycznym odpowiada mniej więcej możliwościom literackim Wojciecha, który wprowadził skończył dobrą szkołę, ale niechętnie sięgał po pióro. Więcej światła na to zagadnienie rzuciłoby ponowne zbadanie wszystkich aspektów związanych z jego twórczością literacką. Obecnie uważa się, że jedynym z jego utworów jest *Homilia o świętym Aleksym*, która niestety jest w znacznej mierze całkowicie zależna od jednej z homilii Bedy Czcigodnego. „Jeśli chodzi o twórców tej najstarszej literatury, w większości pozostają oni anonimowi, choć okres ten, oprócz wspomnianego Krystiana, zaowocować też miał twórczością literacką biskupa Wojciecha Sławnikowica. Przypisuje się mu homilię o św. Aleksym, pasję o św. św. Gorgoniuszu i Doroteuszu, napomnienie księży z kodeksu w Heiligenkreuz (adhortacja *De ammonitione presbyterum*), homilię waclawską *Licet plura* czy pieśń *Hospodine pomiluj ny* i polską *Bogurodzicę*³¹⁹. Tak szeroka aktywność literacka jest oczywiście dość dyskusyjna i wątpliwa³²⁰, z całą pewnością wykluczyć już można jego związek z *Bogurodzicą*³²¹, znacznie późniejszą legendą jest *Licet plura*³²²; nie do rozstrzygnięcia, acz moim zdaniem wątpliwy, wydaje się jego związek z pieśnią *Hospodine* (choć tradycja jego autorstwa sięga XIII w.)³²³, niemniej kazanie do księży, podobnie jak dwie wspomniane pasje mogły być dziełami głęboko religijnego, wykształconego w słynnej szkole magdeburskiej biskupa. Jest jednak niewątpliwe, że schyłek X w. wydał w Czechach przynajmniej dwóch znanych, wybitnych intelektualistów wyrastających znacząco

³¹⁹ „H.G. Voigt, *Adalbert von Prag. Ein Beitrag zur Geschichte der Kirche und des Mönchtums im zehnten Jahrhundert*, Berlin 1898, s. 343-369 (*Anhang*); G. Labuda, *Szkice historyczne X-XI wieku*, s. 84 (autor pieśni *Hospodine*); J. Zachová, D. Třeštík, *Adhortace*, s. 279-292 (homilia o Aleksym, adhortacja, nie wykluczono zupełnie Pasji o Gorgoniuszu i Doroteuszu); F.W. Mareš, *Adalbert Vojtěch, [2] Literarische Bedeutung*, [w:] *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 1, München–Zürich 1980, kol. 102 (*Pasja Gorgoniusza i Doroteusza*); J. Nechutová, *Von Wenzel bis Adalbert*, s. 54-64, tu s. 59 (nie wyklucza autorstwa obu legend i *Licet plura*); badania omawia: R. Nový, *Slavníkovci*, s. 93-95; W. Mischke, *Adhortacja biskupa Wojciecha Sławnikowica* [rec. Jana Zachová, Dušan Třeštík, *Adhortace De ammonitione*], *SŽ 43* (2005), s. 173-176 (wersja elektroniczna: http://www.mediewistyka.net/content/view/74/40/#_ftn4); J. Nechutová, *Latinská literatura*, s. 58-59.”

³²⁰ „Sceptycznie ustosunkował się do niej H. Fros, *Czy biskup-męczennik pozostawił po sobie spuściznę literacką?*, [w:] *Tropami Świętego Wojciecha*, s. 133-145.”

³²¹ „Omówienie dyskusji M. Matla, *Carmen patrium Bogurodzica*, s. 39-71.”

³²² „Zob. niżej.”

³²³ „Zob. *Příběhy krále Přemysla Otakara II* [pod 1260 r.], ed. J. Emler, [w:] FRB, t. 2, díl 1, Praha 1874, s. 319.”

ponad swoje czasy, tj. Krystiana i Wojciecha, choć ich aktywność była różnie zorientowana. Uwzględniając, że edukacja obu przebiegała odmiennie, sądzę, iż nie tylko nauka i pobyty zagraniczne, ale może też miejscowe uwarunkowania sprzyjały i pobudzały do aktywności literackiej”.³²⁴ W *Crescente fide* też znajdujemy dwa cytaty z homilii Bedy Czcigodnego, ale znacznie krótsze, zupełnie nieporównywalne pod tym względem z *Homilią o świętym Aleksym*. Przyszłe badania, uwzględniające zasób słownictwa i rytmikę, z pewnością rzucają nowe światło na twórczość Wojciecha i być może pozwolą odpowiedzieć na pytanie, czy *Crescente fide* wyszło spod pióra świętego Wojciecha. Na zakończenie tego zagadnienia można dodać, iż przyjęcie tej tezy wyjaśnia też, dlaczego Krystian starał się zmienić słownictwo *Crescente fide*, niezmieniając treści wykorzystywanego przekazu. Gdy Krystian otrzymał z rąk Wojciecha dzieło autorstwa tego ostatniego do przeredagowania, to musiał się czuć zobowiązany z jednej strony do zmiany tekstu, a z drugiej strony do wierności narracji *Crescente fide*.

4.3.7. *Legenda Gumpolda* - rękopis z Wolfenbüttel

Sam tekst *Legendy świętego Wacława* autorstwa Gumpolda spisano bardzo specyficzną, wykwitną i trudną łaciną, a znany jest z kilku kopii. Najbardziej znana kopia *Legendy Gumpolda* zachowała się w tzw. rękopisie z Wolfenbüttel³²⁵. Jest to niezwykle cenny i ważny kodeks dla wszystkich zajmujących się problematyką hagiografii świętego Wacława, a w szczególności tych, których uwaga spoczywa na *Legendzie Gumpolda* oraz na *Legendzie Krystiana*. Kodeks o sygnaturze Cod. Guelf. 11.2. Aug. 4° jest przechowywany obecnie w Herzog-August-Bibliothek w Wolfenbüttel (Dolna Saksonia, Niemcy) i zawiera zbiór różnych tekstów. Całość zaś miała powstać w przedziale czasowym od XI do XIV w. Jak ustaliła Jana Zachová, w kodeksie znajduje

³²⁴ Cytat za M. Matla, *Czeskie wpływy w życiu religijnym i piśmiennictwie państwa piastowskiego w X-XI wieku*, Poznań 2017. Nie mogę podać strony z książki ponieważ dostałem ten tekst z wycinku z pliku elektronicznego od autorki a książki nie posiadam. Przypis wewnątrz cyctau pochodzą z cytowanego tekstu.

³²⁵ *Legendy Wolfenbüttelského rukopisu*, wyd. Jana Zachová, Praha 2010; Przy omawianiu tego kodeksu będę się posługiwał przede wszystkim tą właśnie pozycją. Por. także (<http://diglib.hab.de/?db=mss&list=mssdoku&id=Cod.%20Guelf.%2011.2%20Aug.%204%C2%B0>) Einträge in der Handschriftendokumentation für: Cod. Guelf. 11.2 Aug. 4° na portalu internetowym Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel Handschriftendatenbank (11.5.2017), gdzie znajduje się dużo wskazań bibliograficznych odnośnie do rzeczony kodeksu.

się zbiór tekstów, które nie wykazują związków pomiędzy sobą, a pomimo tego zostały połączone w całość. Zachowana tam *Legenda Gumpolda* oraz powiązane z nią iluminacje książkowe, cechują się niezwykłością z kilku powodów. Otóż rękopis tekstu Gumpolda wraz z iluminacjami powstał na zamówienie księżnej Emmy-Hemmy (†1006), małżonki Bolesława II Pobożnego (†999), księcia czeskiego z dynastii Przemyślidów. Okoliczność, że kodeks powstał dla Emmy i wiedza o tym, że zmarła ona w 1006 r., wskazują, że kodeks musiał powstać najpóźniej przed 1006 r. Taka datacja pokazuje na bardzo niewielkie oddalenie powstania rękopisu wolfenbüttelskiego od czasu spisania utworu przez Gumpolda. Iluminacje, które zawarto w kodeksie, są bardzo znamienne; na karcie 18v widzimy scenę, w której Chrystus koronuje świętego Waclawa, a Emma w akcie proskinezy obejmując nogę świętego; na karcie 20v widzimy Waclawa trzymającego kielich i kierującego swoją rękę w kierunku Michała Archanioła, a także współbiedników, do których jest on zwrócony; na stronie obok, na karcie 21r, znajduje się najbardziej znamienna scena z całego kodeksu, przedstawiająca morderstwo Waclawa, gdzie także widzimy w prawej części obrazu wizerunek budynku kościoła w Starej Boleslavi, którego drzwi trzyma kapłan. Ta ostatnia scena jasno wskazuje na nawiązanie do *Legandy Krystiana*. W niej właśnie znajduje się jedyny opis informujący, gdzie ksiądz zamknął kościół przed Waclawem. Żaden inny żywot świętego Waclawa nie przekazuje nam opisu takiej sceny³²⁶.

4.3.8. *Legenda Gumpolda* – rękopis G5

Oprócz słynnego kodeksu z Wolfenbüttel inny, już wcześniej omawiany, kodeks G5 zawiera obok *Legandy Krystiana* także utwór biskupa Mantui na kartach 36v-43v. Przywołanie przez mnie różnych kopii tekstu *Legandy Gumpolda* wynika z faktu, że jak wiadomo, w utworze Krystiana odnajdujemy wspólny dla obu tekstów przekaz o proroczym śnie świętego Waclawa. Odwołanie się do różnych kopii *Legandy Krystiana*, zawierających fragment o tym śnie, a także do rękopisów Gumpolda zawierających ten

³²⁶ Joanna Aleksandra Sobiesiak, *Bolesław II Przemyślida (†999). Dynastia i jego państwo*, Kraków 2006, s. 252-279. Taż, *Bolesław II. (†999)*, České Budějovice 2014, s. 120-131. O iluminacjach por. Anežka Merhautová, *Gumpoldova legenda*, [w:] *Legandy Wolfenbüttelského*, wyd. J. Zachová, s. 19-32. J.A. Sobiesiak, *Bolesław II. (†999)*, České Budějovice 2014, s. 120-131. Taż, *Bolesław II Przemyślida : pobożny buntownik i mąż znamienitej damy (+999)*, Kraków 2017.

fragment, daje bardzo ważką podstawę do badań porównawczych i wzajemnych stosunków między obydwoma utworami.

4.3.9. *Legenda Gumpolda* – rękopis brukselski

Legenda Gumpolda zachowała się także w rękopisie, który obecnie przechowywany jest w bibliotece królewskiej w Belgii, w Brukseli (Bibliothèque royale de Belgique) pod sygnaturą MS 9289 (38r-42r). Informacje o tym rękopisie zawiera baza internetowa BHL pod numerem przydzielonym do utworu Gumpolda w tym spisie. Powstanie rękopisu datuje się na XII w.

4.3.10. *Legenda Gumpolda* – pozostałe rękopisy

Z lektury wcześniej już przywołanego w tej pracy wstępu do *Legendy Gumpolda* autorstwa G.H. Pertz, dowiadujemy się, że istniały jeszcze dwa kodeksy. O jednym wspomnieli Bolandyści³²⁷, ale już samemu G.H. Pertzowi pozostał nieznan, drugi to kodeks znajdujący się niegdyś w bibliotece w Brnie³²⁸. Baza internetowa BHL wskazuje na trzeci kodeks (o sygnaturze M. p. th.f. m. 10 na kartach 143v-145r), który miał znajdować się w Bibliotece Uniwersytetu w Würzburgu w Bawarii (Univerzitätsbibliothek Würzburg). Niestety przeprowadzona kwerenda wykazała, że ten właśnie kodeks został zniszczony podczas nalotu alianckiego w trakcie II wojny światowej na Würzburg, który miał miejsce 16 marca 1945 r.

4.3.11. *Legenda Gumpolda* – pozostałe rękopisy

Przejdźmy teraz do porównania *Żywotu świętego Wacława*, autorstwa Gumpolda, z przekazem *Legendy Krystiana*. Jak wspomnieliśmy, spory fragment tekstu Gumpolda został przytoczony *in extenso* przez Krystiana. Powstaje pytanie, czy analizowanie obszernego cytatu warte jest uwagi i czy może ono doprowadzić nas do jakichkolwiek

³²⁷ Acta SS. Sept. VII s. 771.

³²⁸ Por. także FRB 1, s. XVI. Emler, przy edycji tekstu Gumpolda, oparł się na wydaniu G.H. Pertz.

ustaleń. Poświęcenie uwagi temu cytatowi jest dla nas ważne z dwóch względów. Po pierwsze, musimy postawić pytanie i spróbować na nie odpowiedzieć, dlaczego tekst Gumpolda został *de facto* bez zmian zacytowany, skoro w przypadku *Crescente fide* Krystian dokonał szeregu zmian. Po drugie, analizując drobne pomyłki w różnych rękopisach Gumpolda i *Legendy Krystiana* możemy ustalić wzajemne powiązania zarówno pomiędzy różnymi rękopisami dzieła Gumpolda, jak i wieloma rękopisami *Legendy Krystiana*. To ostatnie zagadnienie nie jest dla nas celem samym w sobie, ale pozwoli rzucić nowe światło na wartość niektórych odpisów *Legendy Krystiana* czy jej fragmentów. Jak wiadomo, w literaturze dość dużym szacunkiem cieszył się tzw. rękopis z Böttingen. Jak zobaczymy, porównanie tego manuskryptu z innymi rękopisami dzieła Krystiana i *Legendy Gumpolda* pozwoli nam właściwie ocenić zasadność tego wniosku

Przejdźmy teraz do próby odpowiedzenia na pierwsze pytanie: dlaczego Krystian nie przeredagował, a nawet słowem nie zmienił tak długiego cytatu z Gumpolda? Nie ma niestety pewnej odpowiedzi. Nasuwa się jedynie kilka hipotez, ale są one w zasadzie nieweryfikowalne. Otóż Krystian mógł uznać, iż wizja senna świętego Wacława, a następnie dość obszerna interpretacja tego snu przez samego świętego jest tak ważna, iż powinna zostać zacytowana w całości i bez zmian. Mogło być też tak, iż Krystian uznał, że Gumpold, któremu sam cesarz Otton II polecił napisanie *Żywotu*, był tak znakomitym pisarzem, iż nie wypadało poprawiać takiego mistrza. Mogły wreszcie obydwie względy razem wpłynąć na Krystiana i dlatego nie zmienił nic z tekstu, który przejął. Gdy rozważamy to zagadnienie, należy także pamiętać o cursusie. Otóż Krystian nie zmieniając tekstu Gumpolda, całkowicie zaaprobował sekwencje akcentów wyrazowych w kadencjach włoskiego pisarza. Ten fakt zasługuje na komentarz. Otóż każdy pisarz, który posługiwał się cursusem i przywiązywał do niego dużą wagę, niemal zawsze zmieniał rytmikę cytowanego tekstu; niekiedy nawet cytaty z Pisma Świętego poddawano drobnym zmianom, albo parafrazowano je, aby sprostać wymogom cursusu. Rytmika była dla średniowiecznych pisarzy, jak narkotyk; jeżeli jakiś pisarz „wpadł w jej sidła”, to trudno było mu się z nich wyzwolić. Zobaczymy jednak niżej, że pozwalają na sprostowanie jednego z historiograficznych mitów jakoby rzekomo pochodzący z XII w. tekst rękopisu Böttingen zawiera najlepsze lekcje i wywodzi się rękopisu, bliskiego autografowi *Legendy*. Okazuje się, że wprost

przeciwnie, rękopis Böddeckiego ma największą liczbą opustek i skrótów, i jest najbardziej zmienionym w stosunku do pierwotnego przekazem *Legendy Krystiana* (zob. też niżej s. 287). Najlepszym i najpełniejszym tekstem jest rękopis G5, chociaż w rękopisie Böddeckim nie brak kilku zastanawiających lekcji. Mimo tych ostatnich ogólnie trzeba nisko ocenić jego wartość.

Filiacje rękopisów *Legendy Krystiana* w świetle wizji świętego Wacława według Gumpolda.

<i>Legenda Gumpolda, Patrologia Latina 135, 923</i>	<i>Legenda Krystiana G5</i>	<i>Legenda Krystiana, Böddecken rękopis</i>	<i>Legenda Krystiana, XII B 2</i>	<i>Legenda Krystiana, VIII A 28</i>	<i>Legenda Krystiana, XIX B 1</i>
<i>aperta visione, noctis conticinio, forte cuiusdam atrium presbyteri Pauli,</i>	<i>aperta visione noctis conticinio, forte cuiusdam presbyteri pauli, qui sepe memorate beate memorie ludmille lateri devotus inherens</i>	<i>aperta visione, conticinio noctis (brak forte) agnovit. Cuiusdam presbyteri Pauli, qui lateri beate Liutmile devotus inherens devotissime in omnibus</i>	<i>aperta visione noctis conticinio forte cuiusdam presbyteri pauli qui sepe memorate beate memorie ludmille lateri devotus inherens</i>	<i>aperta visione noctis conticinio forte cuiusdam presbyteri pauli qui sepe memorate beate memorie Ludmille lateri devotus inherens</i>	<i>aperta visione, noctis conticinio. Forte cuiusdam presbyteri pauli qui sepe memorate beate ludmille lateri devotus inherens devotissime</i>
<i>quod amoenis et vastis aedium munitur</i>	<i>obsecundabatur, atrium, quod amenis et vastis aedium munitur</i>	<i>obsecundabatur, ei atrium, quod beatissimum edium munitur</i>	<i>obsecundabatur atrium quod amenis et vastis edium munitur</i>	<i>obsecundabatur, atrium, quod amenis et vastis edium munitur</i>	<i>obsecundabatur atrium quod et vastis edium munitur</i>
<i>ambitibus, sub sancti Deoque pleni Vencezlavi clarissimo obtutu, omnium moenium cultu</i>	<i>ambitibus sub sancti deoque pleni Wenceslai clarissimi obtutu (SIC!) omnium moenium</i>	<i>ambitibus sub sancti Wen[c]e[z]lavi clarissimo obtutu omnium moenium cultu dessertum et humane</i>	<i>ambitibus sub sancti deoque pleni wenceslai carissimo obtutu omnium moenium cultu</i>	<i>ambitibus, sub sancti Deoque pleni Wenceslai carissimo obtutu omnium moenium cultu</i>	<i>ambitibus</i>

<i>desertum et humane passionis habitacione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipse, pulsa somni carnalis gravitate, cordis speculatione pervigilis excitatus, quisdam, quae visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque quid verius futurum edita iam pronunccias et ostensio, prophetanti ore edisserens, convocatos huiusmodi dictis alloquitur: 10. « Thoro me accubantem, dulces amici vosque, o familiares clientuli, noctis silentio gravis et alta sustulit visio;</i>	<i>cultu desertum, et humane possessionis habitacione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipsa pulsa sompnii carnalis gravitate, cordis speculatione e pervigilis excitatus quibusdam que visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque quid verius futurum edita iam pronunccias et ostensio, prophetanti ore edisserens convocatos huiusmodi dictis alloquitur. Sero me accubantem o dulces amici vosque o familiares clientuli, noctis silentio gravis et alta sustulit visio,</i>	<i>possessionis habitacione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipse, pulsa sompni gravitate carnalis, cordis speculatione e pervigilis excitatus, quibusdam prudenti sermone innotescens et subinde, quid futuri pronunccias et hec eadem ostensio, prophetanti ore edisserens, convocatos quam plures de suis huiusmodi dictis alloquitur:., Sero me accubantem, o dulces amici vosque o familiares clientuli, noctis silentio gravis et alia sustulit visio,</i>	<i>desertum et humane possessionis habitacione omnino comparuit alienum quod videlicet ipse pulsa sompni carnalis grauitate cordis speculatione e pervigili excitatus quibusdam que visa sunt prudenti sermone innotescens subindeque quod uerius futurum edita am pronunccias set ostensio prophetant i ore edisserens, convocatos huiusmodi dictis alloquitur. Sero me accubante vosque o familiares clericuli noctis silentio gravis et visio,</i>	<i>desertum, et humane possessionis habitacione omnino comparavit alienum, quod videlicet ipse pulsa sompni carnalis gravitate, cordis speculatione e pervigili excitatus, quibusdam que visa sunt prudenti sermone innotescens, subindeque quid verius futurum edita am pronunccias set ostensio prophetant i ore edisserens, convocatos huiusmodi dictis alloquitur. Sero me accubante, vosque o familiares clericuli, noctis silentio gravis et alta sustulit visio,</i>	<i>sub sancti deoque pleni Wenceslai clarissimo obtuitu omnium cultu desertum et humane possessionis habitacione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipsam pulsa sompni carnalis gravitate cordis speculatione e pervigili excitatus quibus que visa sunt innotescens prudenti sermone subindeque quid verius futurum edita iam pronunccias set ostensio prophetanti ore edisserens convocatos huiusmodi</i>

<i>quoniam Pauli presbiteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam. Quo viso moestus deicior, ac interna pro Dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor. Sed tamen ut immensa omnium cognitoris pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum est, transferor, huius somnii veritatem imminente iam casu pernoscendam, clarae solutionis interpretamento (-a kod. Wolf) ad certam rei excussionem explanare aggredior. 11. «Domorum</i>	<i>quoniam pauli presbiteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatum. Quo viso moestus deicior ac interna pro dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor, sed tamen ut immensa omnium cognitoris pietate in spem qua credenti cuncta posse promissum est transferor, huius somnii veritatem imminente iam casu pernoscendam, clarae solutionis interpretamento ad certam rei excussionem explanare aggredior.</i>	<i>quoniam Pauli presbiteri porticum tota aedificiorum sublimitate et hominum cultu videbam penitus desolatum. Quo viso moestus deicior et interne sollicitudinis molestia consternor. Sed tamen, ut immensa omnium cognitoris pietate considerata in spem, qua credenti cuncta posse promissum est, transferor, huius somnii veritatem imminente iam casu pernoscendam ad certam rei excussionem iuxta clarae solutionis interpretamento explanare aggredior.</i>	<i>alta sustulit visio, quomodo pauli presbiteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatum. Quo viso moestus deicior ac interna pro fidelibus sollicitudinis molestia consternor sed tamen ut in mensa omnium cognitoris pietate in spem qua credenti cuncta posse promissum est transferor. Huius somnii veritatem imminete iam casu pernoscendam, clarae solutionis interpretamento ad certam rei excussionem explanare</i>	<i>quoniam Pauli presbiteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatum. Quomodo viso moestus deicior, ac interna pro fidelibus sollicitudinis molestia consternor, sed tamen in, immensa omnium cognitoris pietate in spem qua credenti cuncta posse promissum est transferror. Huius somnii veritatem imminente iam casu pernoscendam, clarae solutionis interpretamento ad certam rei excussionem explanare</i>	<i>alloquitur. Sero me accubante dulces amici vosque o familiares clientuli noctis silencio gravis et alta me sustulit visio quem pauli presbiteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatum. Quo viso moestus deicior ac interna pro Dei fidelibus sollicitudinibus molestia consternor. Sed tamen ut immensa omnium</i>

<i>namque visa destructio felicem [aviae] meae Liudmilae, sanctae ac venerabilis matronae, portendit obitum. Quae videlicet matris meae, tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis, furiali cum aliquot ministris ad scelus aeque paratis facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore, clanculum irruentibus perversorum armis, pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem. Porticus autem, ut visio testatur, populis</i>	<i>Domorum namque visa destruccio felicem ave mee ludmille sancte ac venerabilis matrone portendit obitum, que videlicet matris mee tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis furiali cum aliquot ministris ad scelus aeque paratis facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore clanculum irruentibus perversorum armis christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subiit passionem. Porticus autem ut visio testatur populis deserta</i>	<i>Domorum namque visa destructio felicem avie mee Luitmille, venerabilis matrone, portendit obitum. Que matris mee, tam genere, quam operum inquinacione gentilis, furie <u>conspiracione facta</u> cum aliquot ministris ad scelus aeque paratis, non multum hinc processuro tempore, clanculum irruentibus viris crudelissimis, crudelem incurret passionem.</i>	<i>agredior Domorum namque visa destruccio felicem auie mee ludmille sancte ac venerabilis matrone portendit obitum que videlicet matris mee tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis furiali cum aliquot ministris ad scelus aeque paratis facta conspiracione non multum hinc processuro tempore dandum irruentibus perversorum armis pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem Porticus autem ut visio testatur</i>	<i>agredior. Domorum namque visa destruccio, felicem awe mee Ludmille, sancte ac venerabilis matrone portendit obitum, que videlicet matris mee tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis, cum furiali cum aliquot ministris, ad scelus aeque paratis, facta conspiracione non multum hinc processuro tempore clanculum, irruentibus perversorum armis pro Christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem. Porticus autem ut</i>	<i>conditoris, pietate in spem qua credenti cuncta posse promissum est transferor, huius sompni veritatem imminentem iam casu pernoscendam claresolucionis interpretamenta ad certam rei excessionem explanare agredior. Domorum namque visa destruccio felicem awe mee ludmille sancte ac venerabilis matrone portendit obitum. Que videlicet matris mee tam genere quam</i>

<i>deserta amplitudo, clero, nostro incluso tutamine, miserabilem praefingit e regno expulsionem tociusque substantiae non debitam amissionem. (0931B) Enimvero execrabilis memoriae genitrix mea sectae vitali, quam pro toto posse confiteri, colere, corde tenus sequi et amare insto, et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens, eosdem diversorum clericos ordinum quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos, regno severius eiectum iri molitur (molietur - 2 i 3). » 2.</i>	<i>amplitudo cleri nostro inclusi tutamine miserabilem praefingit e regno expulsionem tociusque substantie non debitam amissionem. Enim execrabilis memorie genitrix mea secte vitali quam pro toto posse confiteri colere cordetenus sequi et amare insto, et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens eosdem diversorum clericos ordinum quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos regno severius eiectum iri molietur.</i>	<i>pauli deserta amplitudo cleri nostri inclusi tutamine miserabilem praefingit eregno expulsionem , tociusque substantie non debitam amissionem Enim uero execrabilis memorie genitrix mea secte vitali quam pro toto posse confiteri colere cordetenus sequi et amare insto, et posthac aliorum inreuoabili s instabo mordaciter inuidens, eosdem diuersorum clericos ordinum quia mecum sentire non negant ope terrena priuatos regno seuerius eiectum iri molietur</i>	<i>visio testatur pauli deserta, amplitudo cleri nostri inclusi tutamine, miserabilem praefingit e regno expulsionem , tociusque substantie non debitam amissionem. Enim vero execrabilis memorie genitrix mea, secte vitali quam pro toto posse confiteri colere, cordetenus sequi et amare insto, et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens, eosdem diversorum clericos ordinum, quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos, regno severius eiectum iri molietur,</i>	<i>operum eciam inquinacion e gentilis furialis cum aliquot ministris ad scelus eque paratis facta conspiracio ne non multum hinc processuro tempore clanculum irruentibus perversorum armis Christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem. Porticus autem ut visio testatur populis deserta amplitudo clero nostro illuso vel clero nostro illuso vel, clero nostro incluso tutamine miserabilem praefingit e regno</i>

<i>Hac denique sagacis coniectura praedivinatis mens veri consciam minime frustratur; sed ut interpretatio nis congrua sonuerunt indicia, erga iam scriptae peremptione m matronae, clerique longo adiacentium ambitu regionum in eius subiectione m, immo mitissimam (=mitis) largitatem se se prompte concedentis ferocem expulsionem, ordine incorrupto non longo post cuncta iam constat fuisse impleta.</i>	<i>Hac denique sagacis coniectura praedivinatis mens veri consciam minime frustratur, sed ut interpretatio nis congrua sonuerunt indicia erga iam scriptae peremptione m matrone clerique longo adiacentium ambitu regionum, in eius subiectione m immo nitidissimam (=nitidus) largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem ordine incorrupto non longo iam post cuncta constat fuisse impleta.</i>	<i>Hec igitur sagacis et electi iuvenis coniectura post non longa tempora est impleta.</i>	<i>Hac denique sagacis coniectura praedivinatis mens veri consciam minime frustratur, sed ut interpretatio nis congrua sonuerunt indicia erga iam scriptae peremptione m matrone clerique longo adiacentium ambitu religionum in eius subiectione m immo nitidissimam largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem ordine incorrupto non longo post cuncta iam fuisse impleta constat</i>	<i>hac denique sagacis coniectura praedivinatis, mens veri consciam minime frustratur, sed ut interpretatio nis congrua sonuerunt indicia, erga iam scriptae peremptione m matrone clerique longo adiacentium ambitu religionum in eius subiectionem immo inditissimam largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem, ordine incorrupto non longo post cuncta iam fuisse constat impleta.</i>	<i>expulsionem totiusque substantiae non debitam amissionem.</i> <i>Enim vero execrabilis memoriae genitrix mea sectae vitali quam pro toto posse confiteri et colere cordetenus sequi et amare inste et posthac aliorum inrevocabilitur instabo mordaciter ostendens eosdem diversorum ordinum clericos quia mecum sentire non negant ope terrena privatos regno severius eiectum iri mollietur.</i>

					<i>Hac denique sagaci coniectura predivinacionis mens veri consciaminime frustratur.</i> <i>Sed ut interpretacionis congruasouerunt indicia, ergo iam scripte perempcionunc matrone clerique longo adiacencium ambitu regionum in eius subiectionem ymmo nitidissimam largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem ordine incorrupto non longo post cuncta, iam <u>fuisse constat completat.</u></i>

Porównanie³²⁹ trzech tekstów rękopisów *Legedy Gumpolda*, zawierających wizję świętego Wacława i jej wyjaśnienie przez księcia czeskiego:

<i>Legenda Gumpolda</i> , kodeks z Wolfenbüttel Cod. Guelf. 11.2. Aug. 4°	<i>Legenda Gumpolda</i> , kodeks z biblioteki królewskiej w Brukseli MS 9289	<i>Legenda Gumpolda</i> , kodeks G5 ³³⁰ [36v-43v]
<i>Cuius doni memorabilis gloriosam inter tot miraculorum pr(a)economia mentionem, scribentis non reticet humillima devotio; quia divinitus aperta visione, noctis conticinio, forte cuiusdam atrium presbiteri Pauli, quod amoenis et vastis edium munitur ambitibus, sub sancti Deoque pleni Vencezlai clarissimo obtutu, omni moenium cultu desertum et humane <u>passionis</u> habitacione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipse, pulsa somni carnalis gravitate, cordis speculatione <u>pervigilis</u> excitatus, <u>quisdam</u>, que visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque <u>quid</u> verius futurum edita iam pronunciasset ostensio, <u>prophetandi</u> ore edisserens, convocatos huiusmodi dictis alloquitur :</i> 10. <i>Thoro me accubantem, dulces amici vosque o familiares clientuli, noctis</i>	<i>Cuius doni memorabilis gloriosam inter tot miraculorum praeconomia mentionem, scribentis non reticet humillima devotio; quia divinitus aperta visione, noctis conticinio, forte cuiusdam atrium presbiteri Pauli, quod amoenis et vastis aedium munitur ambitibus, sub sancti Deoque pleni Wencezlai clarissimo obtutu, omni moenium cultu desertum et <u>humanae possessionis habitacioni</u> omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipse, pulsa somni carnalis gravitate, cordis speculatione <u>pervigili</u> excitatus, <u>quibusdam</u>, quae visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque <u>quod</u> verius futurum edita iam pronunciasset ostensio, <u>prophetanti</u> ore edisserens, convocatos huiusmodi dictis alloquitur :</i> 10. <i>Thoro me accubantem, dulces amici vosque o familiares clientuli, noctis</i>	<i>Cuius doni memorabilis gloriosam inter tot miraculorum preconomia mencionem, scribentis non reticet humillima devotio; quia divinitus aperta visione, noctis conticinio, forte cuiusdam atrium presbiteri Pauli, quod amenis et vastis edium <u>munitur</u> ambitibus sub sancti Deoque pleni Wenceslai <u>clarissimo</u> obtutu, omni menium cultu desertum et humane <u>possessionis</u> habitacione omnino comparuit alienum. Quod videlicet <u>ipsa</u>, pulsa <u>sompni</u> carnalis gravitate, cordis speculatione <u>pervigili</u> excitatus, <u>quibusdam</u> que visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque <u>quod</u> verius futurum edita iam pronunciasset <u>ostensio</u>, <u>prophete tanti</u> ore edisserens convocatos huiusmodi dictis alloquitur:</i> 10. « <u>Thoro</u> me accubantem dulces amici vosque, o familiares clientuli, noctis silencio gravis et alta sustulit

³²⁹ W tym porównaniu wyjątkowo podkreślony i pogrubiony wyraz oznacza różnicę, jaka zachodzi pomiędzy porównywanymi tekstami.

³³⁰ To ten sam kodeks, w którym zapisano *Legendę Krystiana*. Tekst Gumpolda znajduje się zaraz za tekstem Krystiana.

<i>silentio gravis et alta sustulit visio; quoniam Pauli presbiteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam. Quo viso mestus deicior, ac interne pro Dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor. Sed tamen ut inmensa omnium cognitoris pietate in spem, qua credenti <u>cunta</u> posse promissum est, transferor; huius <u>somni</u> veritatem imminente iam casu <u>supernoscendam</u> clarę solutionis <u>interpretamenta</u> ad certam rei excessionem explanare aggredior.</i> <i>II. Domorum namque visa destructio felicem meę Liudmilę, <u>sancte</u> ac venerabilis matrone, portendit obitum. Quę videlicet matris meę, tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis, furiali cum aliquot ministris ad scelus eque paratis facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore, clanculum irruentibus perversorum armis, pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem.</i> <i>Porticus autem, ut <u>viso</u> testatur, populis deserta amplitudo, <u>clero</u>, nostro incluso tutamine, misaerabilem (sic!) pr(a)efingit e regno expulsionem tociusque substantię non debitam</i>	<i>silentio gravis et alta sustulit visio; quoniam Pauli presbiteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam. Quo viso moestus deicior, ac internae pro Dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor. Sed tamen ut inmensa omnium cognitoris pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum est, transferor; huius somni veritatem imminente iam casu <u>pernoscendam</u>, clarae solutionis <u>interpretamento</u> ad certam rei excussionem explanare aggredior.</i> <i>II. Domorum namque visa destructio felicem meae Liudmilae ac venerabilis matronae, portendit obitum. Quae videlicet matris meae, tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis, furiali cum aliquot ministris ad scelus aequae paratis facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore, clanculum irruentibus perversorum armis, pro christiani nominis ac fidei professione corporis sui crudelem subibit passionem.</i> <i>Porticus autem, ut <u>visio</u> testatur, populis v deserta amplitudo, <u>cleri</u>, nostro incluso tutamine, miserabilem praefingit e regno expulsionem tociusque substantiae non debitam amissionem.</i>	<i>visio; quoniam Pauli presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam. Quo viso mestus deicior, ac <u>interne</u> pro Dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor.</i> <i>Sed tamen ut immensa omnium <u>cognitoris</u> pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum est transferor, huius sompni veritatem imminente iam casu pernoscendam, clarae solutionis <u>interpretamento</u> ad certam rei <u>excessionem</u> explanare aggredior.</i> <i>II. « Domorum namque visa destructio felicem mee Ludmilae [<u>brak sancte</u>] ac venerabilis matrone portendit obitum.</i> <i><u>Quem</u> videlicet matris mee tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis, furiali cum aliquot ministris ad scelus eque paratis, facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore clanculum irruentibus perversorum armis pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem.</i> <i>Porticus autem ut visio testatur populis deserta amplitudo <u>cleri</u> nostro inclusi tutamine, miserabilem praefingit e regno expulsionem tociusque substantie non debitam amissionem.</i> <i><u>Enimvero</u> execrabilis memorie</i>

amissionem. Enimvero execrabilis memorię genitrix mea sectę vitali, quam pro toto posse confiteri, colere, corde tenus sequi et amare insto, et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens, eosdem diversorum clericos ordinum, quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos, regno severius eiectum iri molitur. 12. Hac denique sagacis coniectura pr(a)edivinationis mens veri conscia minime frustratur; sed ut interpr(a)etacionis congrua sonuerunt indicia, erga iam scripturę peremptionem matrone, clerique longo adiacentium ambitu regionum in eius subiectionem immo mitissimam largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem, ordine incorrupto non longo post cuncta iam constat fuisse impleta.	Enimvero execrabilis memoriae genitrix mea sectae vitali, quam pro toto posse confiteri, colere, corde tenus sequi et amare insto, et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens, eosdem diversorum clericos ordinum clericos, quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos, regno severius eiectum ire molitur. 12. Hac denique sagacis coniectura praedivinationis mens veri conscia minime frustratur; sed ut interpretacionis sonuerunt indicia, erga iam scriptae peremptionem matronae, clerique longo adiacentium ambitu regionum in eius subiectionem immo mitissimam largitatem se propter concedentis ferocem expulsionem, ordine incorrupto non longo post cuncta iam constat fuisse impleta.	genitrix mea, [brak sectae] vitali quam pro toto posse confiteri colere, cordetenus sequi et amare insto, et post ac aliorum irrevocabilis instabo, mordaciter invidens eosdem diversorum clericos ordinum, quia mecum sentire non negant ope terrena privatos, regno severius eiectum iri molietur. » 12. Hac denique sagacis coniectura predivinationis mens vere conscia minime frustratur; sed ut interpretacionis congrua sonuerunt indicia erga iam scripte perempcionem matrone, clerique longo adiacentium ambitu regionum in eius subieccionem immo mitissimam largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem, ordine incorrupto non longo post cuncta iam constat fuisse impleta.

Porównanie³³¹ tekstów Gumpolda z tekstem *Legendy Krystiana* z rękopisu G5:

<i>Legenda Gumpolda</i> , kodeks z Wolfenbüttel Cod. Guelf. 11.2. Aug. 4°	<i>Legenda Gumpolda</i> , kodeks z biblioteki królewskiej w Brukseli MS 9289	<i>Legenda Gumpolda</i> , kodeks G5 [36v-43v]	<i>Legenda Krystiana</i> , G5
<i>Cuius doni memorabilis gloriosam inter tot</i>	<i>Cuius doni memorabilis gloriosam inter tot</i>	<i>Cuius doni memorabilis gloriosam inter tot</i>	<i>Beatus vero Wenceslaus tenere licet adhuc etatis</i>

³³¹ W tym porównaniu wyjątkowo podkreślony i pogrubiony wyraz oznacza różnicę, jaka zachodzi pomiędzy porównywanymi tekstami.

miraculorum pr(a)econia mentionem, scribentis non reticet humillima devotio; quia divinitus aperta visione, noctis conticinio, forte cuiusdam atrium presbiteri Pauli, quod amoenis et vastis edium munitur ambitibus, sub sancti Deoque pleni Vencezlai clarissimo obtutu, omni moenium cultu desertum et humane passionis habitatione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipse, pulsa somni carnalis gravitate, cordis speculatione pervigilis excitatus, quisdam, que visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque quid verius futurum edita iam pronunciasset ostensio, prophetandi ore edisserens, convocatos huiusmodi dictis alloquitur : 10. Thoro me accubantem, dulces amici vosque o familiares clientuli, noctis silentio gravis	miraculorum praeconia mentionem, scribentis non reticet humillima devotio; quia divinitus aperta visione, noctis conticinio, forte cuiusdam atrium presbiteri Pauli, quod amoenis et vastis aedium munitur ambitibus, sub sancti Deoque pleni Wenceslai clarissimo obtutu, omni moenium cultu desertum et humanae possessionis habitationi omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipse, pulsa somni carnalis gravitate, cordis speculatione pervigili excitatus, quibusdam, quae visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque quod verius futurum edita iam pronunciasset ostensio, prophetanti ore edisserens, convocatos huiusmodi dictis alloquitur: 10. Thoro me accubantem, dulces amici vosque o familiares clientuli, noctis silentio gravis	miraculorum preconia mencionem, scribentis non reticet humillima devotio; quia divinitus aperta visione, noctis conticinio, forte cuiusdam atrium presbiteri Pauli, quod amenis et vastis edium munitur ambitibus sub sancti Deoque pleni Wenceslai clarissimo obtutu, omni menium cultu desertum et humane possessionis habitatione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipsa, pulsa sompni carnalis gravitate, cordis speculatione pervigili excitatus, quibusdam que visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque quod verius futurum edita iam pronunciasset ostensio, prophete tanti ore edisserens convocatos huiusmodi dictis alloquitur: 10. « Thoro me accubantem dulces amici vosque, o familiares clientuli, noctis silentio gravis	esset, cum matre degens eciam spiritu prophecie in illis tunc diebus claruit, cunctaque que ventura erant, christo domino sibi revelante cognovit, aperta visione noctis conticinio, forte cuiusdam presbiteri pauli, [...]³³², atrium, quod amenis et vastis edium muniebatur ambitibus sub sancti deoque pleni Wenceslai clarissimi obtutu (SIC!) omni menium cultu desertum, et humane possessionis habitatione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipsa pulsa sompni carnalis gravitate, cordis speculatione pervigilis excitatus quibusdam que visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque quid verius futurum edita iam pronunciasset ostensio, prophetanti ore edisserens convocatos huiusmodi dictis alloquitur.

³³² qui sepe memorate beate memorie ludmille lateri devotus inherens devotissime obsecundabatur [tylko Krystian].

et alta sustulit visio; quoniam Pauli presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatum. Quo viso mestus deicior, ac interne pro Dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor. Sed tamen ut immensa omnium cognitoris pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum est, transferor, huius somni veritatem imminente iam casu supernoscendam clare solutionis interpretamenta ad certam rei excessionem explanare aggredior. II. Domorum namque visa destructio felicem meę Liudmilę, sancte ac venerabilis matrone, portendit obitum. Quę videlicet matris meę, tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis, furiali cum aliquot ministris ad scelus eque paratis facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore, clanculum irruentibus	et alta sustulit visio; quoniam Pauli presbiteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam. Quo viso moestus deicior, ac internae pro Dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor. Sed tamen ut immensa omnium cognitoris pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum est, transferor, huius somnii veritatem imminente iam casu pernoscendam, clare solutionis interpretamento ad certam rei excussionem explanare aggredior. II. Domorum namque visa destructio felicem meae Liudmilae ac venerabilis matronae, portendit obitum. Quae videlicet matris meae, tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis, furiali cum aliquot ministris ad scelus aequae paratis facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore, clanculum irruentibus	et alta sustulit visio; quoniam Pauli presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam. Quo viso mestus deicior, ac interne pro Dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor. Sed tamen ut immensa omnium cognitoris pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum est transferor, huius sompnii veritatem imminente iam casu pernoscendam, clare solutionis interpretamento ad certam rei excessionem explanare aggredior. II. « Domorum namque visa destructio felicem mee Ludmilae [brak sancte] ac venerabilis matrone portendit obitum. Quem videlicet matris mee tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis, furiali cum aliquot ministris ad scelus eque paratis, facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore clanculum irruentibus perversorum armis	Sero me accubantem dulces amici vosque o familiares clientuli noctis silencio gravis et alta sustulit visio, quoniam pauli presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatum. Quo viso mestus deicior ac interna pro dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor, sed tamen ut immensa omnium cognitoris pietate in spem qua credenti cuncta posse promissum est transferor, huius sompnii veritatem imminente iam casu pernoscendam clare solutionis interpretamenta ad certam rei excessionem explanare aggredior. Domorum namque visa destructio felicem ave mee ludmile sancte ac

perversorum armis, pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem. Porticus autem, ut viso testatur, populis deserta amplitudo, clero, nostro incluso tutamine, misaerabilem (sic!) pr(a)efingit e regno expulsionem tociusque substantiæ non debitam amissionem. Enimvero execrabilis memorię genitrix mea sectę vitali, quam pro toto posse confiteri, colere, corde tenus sequi et amare insto, et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens, eosdem diversorum clericos ordinum, quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos, regno severius eiectum iri molitur. 12. Hac denique sagacis coniectura pr(a)edivinationis mens veri conscia minime frustratur; sed ut interpr(a)etacionis congrua sonuerunt indicia, erga iam	perversorum armis, pro christiani nominis ac fidei professione corporis sui crudelem subibit passionem. Porticus autem, ut visio testatur, populis v deserta amplitudo, cleri, nostro incluso tutamine, miserabilem praefingit e regno expulsionem tociusque substantiæ non debitam amissionem. Enimvero execrabilis memoriæ genitrix mea sectae vitali, quam pro toto posse confiteri, colere, amare insto, et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens, eosdem diversorum clericos, quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos, regno severius eiectum ire molitur. 12. Hac denique sagacis coniectura mens veri conscia minime frustratur; sed ut interpracionis sonuerunt indicia, erga iam scriptae peremptionem matronae, clerique longo adiacentium	pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem. Porticus autem ut visio testatur populis deserta amplitudo cleri nostro inclusi tutamine, miserabilem praefingit e regno expulsionem tociusque substantiæ non debitam amissionem. Enimvero execrabilis memoriæ genitrix mea, [brak - sectae] vitali quam pro toto posse confiteri colere, cordetenus sequi et amare insto, et post ac aliorum irrevocabilis instabo, mordaciter invidens eosdem diversorum clericos ordinum, quia mecum sentire non negant ope terrena privatos, regno severius eiectum iri molietur. » 12. Hac denique sagacis coniectura predivinacionis mens vere conscia minime frustratur; sed ut interpracionis congrua sonuerunt indicia erga iam scripte perempcionem matrone, clerique	venerabilis matrone portendit obitum, que videlicet matris mee tam genere quam operum eciam inquinacione gentilis furiali cum aliquot ministris ad scelus eque paratis facta conspiracione non multum hinc processuro tempore clanculum irruentibus perversorum armis christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subiit passionem. Porticus autem ut visio testatur populis deserta amplitudo cleri nostro inclusi tutamine miserabilem praefingit e regno expulsionem tociusque substantiæ non debitam amissionem. Enim execrabilis memoriæ genitrix mea secte vitali quam pro toto posse confiteri colere cordetenus sequi et

scripturę peremptionem matronę, clerique longo adiacentium ambitu regionum in eius subiectionem immo <u>mitissimam</u> largitatem se propter prompte concedentis ferocem expulsionem, ordine incorrupto non longo post cuncta iam constat fuisse impleta.	ambitu regionum in eius subiectionem immo <u>mitissimam</u> largitatem se propter concedentis ferocem expulsionem, ordine incorrupto non longo post cuncta iam constat fuisse impleta.	longo adiacentium ambitu regionum in eius subiectionem immo <u>mitissimam</u> largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem, ordine incorrupto non longo post cuncta iam constat fuisse impleta.	amare insto, et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens eosdem diversorum clericos ordinum quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos regno severius eiectum iri <u>molietur</u>. Hac denique sagacis coniectura predivinacionis mens veri conscia minime frustratur, sed ut interpretacionis congrua sonuerunt indicia erga iam scripte perempcionem matrone clerique longo adiacentium ambitu regionum, in eius subiectionem immo <u>nitidissimam</u> largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem ordine incorrupto non longo iam post cuncta constat fuisse impleta.

Wyżej zaprezentowane zostały porównania tekstowe pomiędzy tekstem wizji świętego Wacława z *Legendy* autorstwa Gumpolda a analogicznymi fragmentami z różnych rękopisów *Legendy Krystiana*. Poniżej prezentuję ważniejsze różnice pomiędzy rękopisami *Legendy Gumpolda* z Wolfenbüttel, Brukseli, G5 oraz tekstem *Legendy Krystiana* w G5. Poszczególne lekcje są wymienione według powyższego wyliczenia rękopisów, najpierw trzy rękopisy zawierające dzieło Gumpolda, a następnie po znaku równości lekcje *Legendy Krystiana* według G5:

1. *munitur; munitur; munitur = muniebatur*
2. *clarissimo obtutu clarissimo obtutu clarissimo obtutu = **clarissimi obtutu***
3. *humanę **passionis** habitacione; **humanae possessionis habitationi**; **humane possessionis habitacione** = **humane possessionis habitacione***
4. *Quod videlicet ipse; Quod videlicet ipse; Quod videlicet **ipsa** = **Quod videlicet ipsa***
5. ***quisdam**, quę visa sunt; **quibusdam**, quae visa sunt; **quibusdam que visa sunt** = **quibusdam que visa sunt***
6. ***pervigilis** excitatus; **pervigili** excitatus; **pervigili** excitatus = **pervigilis** excitatus*
7. *subindeque **quid** verius futurum edita; subindeque **quod** verius futurum edita; subindeque **quid** verius futurum edita = subindeque **quid** verius futurum edita*
8. ***prophetandi; prophetanti; prophete tanti** = **prophetanti***
9. *Thoro; Thoro; Thoro = Sero*
10. *ac interne; ac interna; ac interne = ac interna*
11. *cunta; cuncta; cuncta = cuncta*
12. *supernoscendam; pernoscendam; pernoscendam = pernoscendam*
13. *interpretamenta; interpretamenta; interpretamenta = interpretamenta*
14. *destructio felicem meę Liudmile, **sanctę** ac venerabilis matrone; felicem meae Liudmilae ac venerabilis matronae; **destruccio felicem mee Ludmilae [brak sancte] ac venerabilis** = felicem **ave** mee ludmile **sancte** ac venerabilis matrone*
15. *Quę videlicet matris; Quae videlicet matris; **Quem** videlicet matris = **que videlicet matris mee***
16. *pro christiani nominis ac fidei; , pro christiani nominis ac fidei; , pro christiani nominis ac fidei = **[brak pro!!]**christiani nominis ac fidei*
17. *ut viso testatur; ut visio testatur; ut visio testatur = ut visio testatur*

18. *deserta amplitudo, clero, nostro incluso tutamine, misaerabilem (sic!) pr(a)efingit; deserta amplitudo, cleri, nostro incluso tutamine, miserabilem praefingit; deserta amplitudo, cleri, nostro incluso tutamine, miserabilem prefingit = deserta amplitudo, cleri, nostro incluso tutamine, miserabilem prefingit*
19. *Enimvero execrabilis; Enimvero execrabilis; Enimvero execrabilis = Enim execrabilis*
20. *genitrix mea secte vitali; genitrix mea sectae vitali; genitrix mea vitali = genitrix mea secte vitali*
21. *et posthac aliorum inrevocabilis; et posthac aliorum inrevocabilis; et post ac aliorum irrevocabilis = et posthac aliorum inrevocabilis*
22. *regno severius eiectum iri molitur; regno severius eiectum ire molitur; regno severius eiectum iri molietur = regno severius eiectum iri molietur*
23. *pr(a)edivinationis mens veri conscia; pr(a)edivinationis mens veri conscia; pr(a)edivinationis mens vere conscia = pr(a)edivinationis mens veri conscia*
24. *erga iam scripture perempcionem matrone; erga iam scriptae perempcionem matrone; erga iam scripte perempcionem matrone = erga iam scripte perempcionem matrone*
25. *immo mitissimam; immo mitissimam; immo mitissimam = immo nitissimam*

Wykaz większych zmian w *Legendzie Krystiana* z uwzględnieniem różnic w poszczególnych rękopisach i ich stosunku do dzieła Gumpolda.

1. W rękopisie böddeckim brak *forte* a także raz przestawiono szyk w zdaniu wtrąconym. Widać także zmieniony szyk i brak słów w tym rękopisie (*ei atrium, quod beatissimum muniebatur*).
2. Rękopis XIX B 1 ma zmieniony szyk: *quod et vastissimum muniebatur*.

3. W rękopisie z Bøddeken brakuje *deoque pleni* przed imieniem Waclawa: *ambitibus sub sancti Wen[c]e[z]lai*.
4. Poprawną lekcję z Legendy Gumpolda (*clarissimo obtutu*) zawiera tylko i wyłącznie rękopis z Bøddeken. G5 ma: *clarissimi obtuitu*, a XII B 2 oraz VIII A 28 mają: *carissimo obtutu*.
5. Wszystkie rękopisy zawierające tekst wizji i to zarówno Gumpold, jak też Krystian przekazują poprawną lekcję *carnalis gravitate*. Jedynie rękopis z Bøddeken posiada błędny zapis: *gravitare carnalis*.
6. *Quod videlicet ipse* (Wolfenbüttel); *Quod videlicet ipse* (Bruksela); *Quod videlicet ipsa* (G5 Gumpold), a *Legenda Krystiana* w G5 ma też *Quod videlicet ipsa*, a pozostałe rękopisy *Legendy Krystiana* mają *ipse* z wyjątkiem ostatniej XIX B 1, która ma błędnie: *ipsam*.
7. *humanę passionis habitacione*; *humanae possessionis habitacioni*; *humane possessionis habitacione* = *humane possessionis habitacione* i wszystkie legendy mają tak, jak G5.
8. Tylko rękopis Gumpolda z Wolfenbüttel przekazuje poprawną lekcję *quisdam*, *quę visa sunt*; *quibusdam*, *quae visa sunt* (Bruksela); *quibusdam* *que visa sunt* (G5 Gumpold), tak błędnie mają też inne rękopisy *Legendy Krystiana* a ostatnia XIX B 1 ma jeszcze gorzej: *quibus* *que*.
9. *Legenda Gumpolda* ma: *subindeque quid verius futurum edita iam pronuncciasset ostensio* (Wolfenbüttel); *subindeque quod verius futurum edita iam pronuncciasset ostensio* (Bruksela); *subindeque quid verius futurum edita iam pronuncciasset ostensio* (G5 Gumpold). *Legenda Krystiana* w rękopisie G5 ma poprawnie zapisany ten fragment. Bøddecky ma błędnie: et *subinde, quid futuri* *pronuncciasset hec eadem ostensio*; XII B 2 ma: *subindeque quod uerius futurum edita am pronuncciasset ostensio*; VIII A 28 ma: *subindeque quid verius futurum edita am pronuncciasset ostensio*, XIX B 1 ma: *subindeque quid verius futurum edita iam pronuncciasset ostensio*.

10. *Legenda Gumpolda* przekazuje następujące lekcje: *prophetandi* (Wolfenbüttel); *prophetanti* (Bruksela); *prophete tanti* (G5 Gumpold); *prophetanti* (G5 Krystian); *prophetanti* (Böddeken); *prophetitanti* (XII B 2); *propheticanti* (VIII A 28); *prophetanti* (XIX B 1).
11. Narracja rękopisu böddeckiego została uzupełniona o *convocatos quam plures de suis huiusmodi dictis alloquitur*.
12. Wszystkie rękopisy Gumpolda mają lekcję: *Thoro me accubantem*; Rękopisy *Legendy Krystiana* G5 i z Böddeken mają *Sero me accubantem*; inne rękopisy *Legendy* mają *Sero me accubante*.
13. Wszystkie rękopisy *Legendy Gumpolda* oraz dwa rękopisy *Legendy Krystiana* G5 i XIX B 1 reprezentują następującą lekcję: *dulces amici vosque, o familiares clientuli*; z Böddeken ma: *o dulces amici vosque, o familiares clientuli*; XII B 2 oraz VIII A 28 mają: *dulces amici vosque o familiares clericuli*.
14. Wszystkie rękopisy z *Legendą Krystiana*, jak i *Gumpolda* mają lekcję: *noctis silencio gravis et alta sustulit visio*. Jedyne wyjątek reprezentuje w zestawieniu rękopis z Böddeken, który przekazuje poniższą lekcję: *noctis silencio gravis et alia sustulit visio*.
15. Rękopisy *Legendy Gumpolda* z Brukseli i G5 mają poprawną lekcję *desolatam: quoniam pauli presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam*. Rękopis z Wolfenbüttel zawiera lekcję *desolatum: quoniam pauli presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatum*. Wszystkie rękopisy zawierające tekst *Legendy Krystiana* mają *desolatum*. XII B 2 ma *quomodo* zamiast *quoniam*, a XIX B 1 podaje *quem*.
16. Rękopis *Legendy Krystiana* G5 ma następującą lekcję: *Quo viso mestus deicior ac interna pro dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor*; Rękopis z Böddeken ma inną lekcję: *Quo viso mestus deicior et interne sollicitudinis molestia consternor*; Rękopis *Legendy Krystiana* XII B 2

posiada taką lekcję: *Quo viso mestus deicior ac interna pro* [nie ma *dei*] *fidelibus sollicitudinis molestia consternor*; Rękopis VIII A 28 posiada następujący zapis: **Quomodo** *viso mestus deicior; ac interna pro fidelibus sollicitudinis molestia consternor*; XIX B 1 posiada lekcję *Quo viso mestus deicior ac interna pro Dei fidelibus sollicitudinum molestia consternor*. Tylko rękopis z Bøddeken ma poprawną lekcję, która niestety wykazuje braki.

17. Wszystkie rękopisy z tekstami *Legendy Gumpolda* oraz wszystkie rękopisy Krystiana mają poprawną lekcję *cognitoris*. Jedynie tekst XIX B 1 przekazuje błędną *conditoris*.
18. Rękopisy *Legendy Gumpolda* mają lekcję: *pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum est*. Rękopis z Wolfenbüttel ma lekcję: *pietate in spem, qua credenti cunta posse promissum est*. Rękopisy zawierające tekst *Legendy Krystiana*, jak kodeks brukselski i G5 mają lekcję **cuncta**. Rękopis z Bøddeken zawiera następujący zapis: *cognitoris pietate considerata in spem, qua credenti cuncta posse promissum est*.
19. Rękopis *Legendy Gumpolda* z Wolfenbüttel ma lekcję: *huius somni veritatem imminente iam casu supernoscendam clarę solutionis interpretamenta ad certam rei excessionem explanare aggredior*. Rękopis z Brukseli przekazuje następujący tekst: *huius somnii veritatem imminente iam casu pernoscendam, clarae solutionis interpretamento ad certam rei excussionem explanare aggredior*. Tekst Gumpolda w rękopisie G5 jest następujący: *huius sompnii veritatem imminente iam casu pernoscendam, clarae solucionis interpretamento ad certam rei excessionem explanare aggredior*. Wersja *Legendy Krystiana* w rękopisie G5 brzmi następująco: *huius sompnii veritatem imminente iam casu pernoscendam clare solucionis interpretamenta ad certam rei excessionem explanare aggredior*. *Legenda Krystiana* w rękopisie z Bøddeken posiada następujący zapis: *huius sompnii veritatem imminente iam casu pernoscendam ad certam rei excessionem iuxta clare solucionis interpretamenta explanare aggredior*. Rękopis XII B 2

posiada identyczną lekcję, jak G5. Rękopisy VIII A 28 i XIX B 1 mają zastanawiającą lekcję: *Huius sompnii veritatem imminente iam casu pernoscendam clare solucionis interpretamenta ad certam rei excussionem explanare agredior.*

20. Rękopisy Gumpolda posiadają następujące lekcje: *destructio felicem meę Liudmilę, sancte ac venerabilis matronę* (Wolfenbüttel); *felicem meae Liudmilae ac venerabilis matronae* (Bruksela); *destruccio felicem mee Ludmilae [brak sancte] ac venerabilis* (Gumpold G5); *elicem ave mee ludmile sancte ac venerabilis matrone* (*Legenda Krystiana* G5); *Domorum namque visa destruccio felicem avie mee Luitmile, venerabilis matrone, portendit obitum.* (rękopis z Bøddeken); *Domorum namque visa destruccio felicem auie mee ludmile sancte ac venerabilis matrone portendit obitum* (XII B 2, VIII A 28, XIX B 1).

21. Rękopis *Legendy Krystiana* z Bøddeken przekazuje bardzo odmienną wersję: *Que matris mee, tam genere, quam operum inquinacione gentilis, furie conspiracione facta cum aliquot ministris ad scelus eque paratis, non multum hinc processuro tempore, clanculum irruentibus viris*

Teza wynikająca z przeprowadzonych porównań:

Wizja Waclawa i jej objaśnienie z *Legendy Krystiana* (według rękopisu G5) nie opiera się bezpośrednio na żadnym z zachowanych rękopisów *Legendy Gumpolda*. Tekst w *Legendzie Krystiana* niekiedy ma lekcje zbieżne z *Legendą Gumpolda* z rękopisu G5, a innym razem z rękopisami brukselskim czy z Wolfenbüttel. Jeżeli mielibyśmy określić stopień pokrewieństwa, to największy jest z *Legendą Gumpolda* z rękopisu G5, następnie z rękopisem brukselskim, a najmniej z rękopisem z Wolfenbüttel. Ustalenie to jest nieco zaskakujące, tym bardziej, że rękopis z Wolfenbüttel był spisany dla Emmy, żony władcy czeskiego, Bolesława II.

Czy Krystian korzystał z innych fragmentów tekstu Gumpolda w swoim dziele? Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy porównać paralelne przekazy w *Żywocie świętego Waclawa* autorstwa Gumpolda i w *Legendzie Krystiana*.

Legenda Gumpolda:

*Messis etiam imminente aestu, tuto noctis **silentio** per agellum **tritici** manipulos ipse falcicula succidens, gravique fasce **propriis** impositos **humeris**, in secretiore **domus** angulo abscondit, ibidemque trituras, et inter saxa **tritico** fracto ac purgamentis agrestibus ad mundam excussionem a sanctis manibus **ipsius** diligenter **cribrato**, **cum** fontis aspersione **quem ipse** solus praesente tantum puerulo **cum** ydria producens verae Trinitatis invocatione signavit, hanc farinulam massa naturali congestam in libas sacrificales, sacerdotum manibus offerendas, ille **proprio** manuum labore coqui parabat.*

6.60 *Legenda Krystiana G5: Nam in **messis** tempore intempeste noctis **silencio** agrum petens **proprium** adibat, **cum** sibi fidelissimo cliente, de **quo** postmodum praecipuum et ad declarandum utriusque meritum insigne exarabitur prodigium, **triticumque metens humeris** baiolans **propriis domui** inferebat, manualique terens mola pistor **ipse** et dux farinam **cribrabat**, aquamque petens inde nocturnaliter hauriens fatebatur.*

Widać wyraźnie podobieństwa, ale przed wygłoszeniem konkluzji w tej sprawie należy pamiętać, iż mamy tu również wspólną zależność obydwu przekazów, tj. *Legendy Gumpolda* oraz *Legendy Krystiana od Crescente fide*. W przypadku *Legendy Krystiana* bardzo trudno jest stwierdzić, skąd pochodzi dany passus, czy z *Crescente fide*, czy też *Legendy Gumpolda*. Przyjrzyjmy się powyższej zapisce. Otóż w *Crescente fide*, we wszystkich trzech wersjach, zapiska o nocnych wyprawach świętego Wacława na pole w czasie żniw zaczyna się od słów: *Itaque **in tempore messis***. W *Legendzie Krystiana* też spotykamy podobny, niemal identyczny passus: *Nam **in messis tempore***, brak go natomiast w *Legendzie Gumpolda*, gdzie zostało to opowiedziane innymi słowami: *Messis etiam imminente aestu*. Ten ostatni zwrot możemy przetłumaczyć następująco: „gdy zbliżał się żar żniw” lub ewentualnie „gdy groził żar żniw”. Był to zwrot dość wyszukany, niemal na granicy pretensjonalności i zapewne z tego powodu Krystian sięgnął w tym wypadku do *Crescente fide*, a nie do *Legendy Gumpolda*. Dalej jednak mamy u Gumpolda zwrot: *tuto **noctis silentio***, którego daremnie szukalibyśmy w *Crescente fide*, znajdujemy go w nieco zmienionej postaci w *Legendzie Krystiana: intempeste **noctis silentio***. Gdybyśmy mieli wątpliwości co do tej zależności, to

wystarczy przyjrzeć się opisowi uczty wydanej przez Bolesława dla Waclawa w *Legendzie Krystiana* i w tym opisie znajdziemy wiele zapożyczeń z *Legendy Gumpolda*. Nie ma zatem wątpliwości, iż Krystian, poza opisem wymienianej wizji Waclawa, często odwoływał się do *Legendy Gumpolda*, ale swobodnie zmieniał ten tekst i na przemian wybierał frazy z *Crescente fide* i *Żywotu świętego Waclawa* autorstwa Gumpolda.

Kolejnym źródłem, które pozostaje w jakimś związku z *Legendą Krystiana* jest *Żywot świętego Waclawa* autorstwa Wawrzyńca (ok. †1050), mnicha w opactwie na Monte Cassino, późniejszego biskupa Amalfi. Za czasów opata Theobalda Wawrzyniec cieszył się najwyższym uznaniem ze względu na swe talenty literackie. Pasja świętego Waclawa autorstwa Wawrzyńca jest znana tylko i wyłącznie z jednego średniowiecznego rękopisu, który jest przechowywany w opactwie Monte Cassino (sygnatura 413). Dzięki F. Newtonowi wiemy też, że nie jest to autograf, jednak rękopis zawierający żywot świętego Waclawa prezentuje bardzo wysoko stojący odpis, który nie może być odległy od autografu. Związki tego utworu z *Legendą Krystiana* przedstawiam w dalszej części pracy, gdyż łączą się one z całym obrazem filiacji legend waclawowych.

4.3.12. Fuit in provincia Bohemorum

Fuit to utwór poświęcony życiu świętej Ludmiły. Znany jest także jako *Legenda Menckenova*, od nazwiska jej odkrywcy i zarazem pierwszego wydawcy Johanna Burckharda Mencke (27.3.1675-1.4.1732), filozofa, profesora historii na Uniwersytecie w Lipsku, historiografa Saksonii, doradcy w polskiej radzie królewskiej a także dworskiej saksońskiej³³³. Nechutová uważa zachowany tekst *Fuit* za dość stary; dowodami przemawiającymi za taką tezę mają być zwięzłość tekstu oraz zupełne pominięcie w tekście cudów świętej Ludmiły. Ostatnie badania tekstualne Dušana Třeštíka doprowadziły go do zaliczenia *Fuit* w poczet najstarszych utworów z kręgu hagiografii świętych Waclawa i Ludmiły. Oceniał on także, że *Fuit* oraz *Crescente fide*

---

³³³ Berlin-Brandenburg Akademie der Wissenschaften Akademiebibliothek Ausgewählte Literaturnachweise aus dem Bestand der Akademiebibliothek Johann Burchard Mencke(n) Historiker Rechtshistoriker, Berlin 2002.

jako jedyne opierają się na żywocie świętego Emmerama, autorstwa Arbeona, biskupa Fryzyngi³³⁴.

Poniżej przedstawiam jedyne podobne zdanie wykryte przez programy komputerowe.

Fuit in provincia Bohemorum:

*Prescia illio christi memorata famula futurorum antefatum presbiterum **suum** paulum accersiens, monuit eum sacra missarum sollempnia modulari, **confessionemque suam ante scrutatoris cordium effundens benignissime, conscia iam de percipiendis beneficiis altissimi, armis se ipsam fidei totam muniens, oracioni procumbens deo preces effudit, quo eius spiritum quem ipse creaverat, in pace dignaretur suscipere.***

Legenda Krystiana G5:

*Quibus finitis ante conspectum summi iudicis **suam confessionem benigne effudit** ac perceptione dominici corporis et sanguinis se **munivit**, et **conscia** mortis **sue** coepit **armis** se induere et in **oratione** persistere, ut animam bonis operibus ornatam **suo** creatori commendaret.*

4.3.13. Licet plura

Utwór zaczynający się właśnie od tych słów to opis translacji ciała świętego Waclawa. Przedstawia on także cud niedotknięcia rozkładem i nienaruszenia ciała świętego przy długim pozostawaniu w ziemi od momentu śmierci. Autor powołuje się na relacje naocznych świadków. W historiografii trwała dyskusja odnośnie do autorstwa tekstu, które przypisywano samemu świętemu Wojciechowi. Utwór został wydany przez Josefa Pekařa³³⁵, a programy komputerowe nie znalazły powiązań pomiędzy *Licet plura* a *Legendą Krystiana*.

³³⁴ J. Nechutová, *Latinská literatura*, s. 45; D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců – vstup*, s. 173-174.

³³⁵ J. Nechutová, *Latinská literatura*, s. 46.

4.3.14. Oportet nos fratres

To utwór spisany prozą rytmiczną, opierający swoją narrację na *Legendzie Gumpolda*. Dzieło zostało wydane przez Josefa Pekařa, który datował powstanie utworu na koniec X w. a najpóźniej na połowę XI w. Jaroslav Ludvíkovský, opierając się na stylu, jaki zdradza dzieło, ocenił że powstało ono 100 lat później³³⁶. Programy komputerowe nie odnalazły związków pomiędzy tym utworem a dziełem Krystiana.

4.3.15. Oriente iam sole I

Spisanie tego żywotu świętego Waclawa wyznacza się na połowę XIII w. Podstawy dla takiej datacji dają: wzmianka o śnie duńskiego króla Eryka (†1250), w którym pojawił mu się ukrzyżowany Chrystus i nakazał wzniesienie kościoła na cześć świętego Waclawa oraz korzystanie z kroniki świata, Marcina z Opawy (†1278 lub 1279) przez autora tego utworu. Ten żywot i dzieło Krystiana posiadają wiele wspólnych miejsc, przez co wskazywano na zależność obydwu tekstów, przy czym jedni wskazują na Krystiana jako na wyciąg z *Oriente iam sole*, inni zaś na odwrotną sytuację³³⁷.

Wcześniejsze uwagi historyków w odniesieniu do silnych powiązań występujących pomiędzy utworami potwierdziły także badania przeprowadzone przez programy komputerowe. Programy wykryły liczne zbieżności pojawiające się pomiędzy *Legendą Krystiana* a *Oriente iam sole I*. Występują one w rozdziałach 8, 9 i 10 *Legendy Krystiana*.

Legenda Krystiana G5 (pisownia średniowieczna):

Pars enim illorum qui in sanctum Dei crudeli animo consurrexerunt, vel qui solo assensu participes sceleris tanti extiterunt a demoniis exagitati per deserta fugientes

---

³³⁶ Tamże, s. 46.

³³⁷ Tamże, s. 46-47.

miserabili et digna morte multati ulterius non comparuerunt, pars arida, et sicca, usque ad interitum permansit. 8,29

Oriente iam sole I:

*Sed quoniam gracia **dei** et misericordia est in **sanctos** eius et respectus in electos ipsius, condempnat autem iustus mortuus vivos impios, et iuventus celerius consumata longam vitam iniusti: multi horum, **qui in sanctum domini crudeli animo** insurrexerunt, **vel qui solo assensu participes tanti sceleris extiterunt, a demoniis exagitati per deserta fugientes, miserabili et digna morte perempti, ulterius non comparuerunt.***

Autor *Oriente* rozszerzył tekst o obszerny opis zasług świętego Wacława. Krystian przekazał nam więcej informacji o karach spadających na zbrojnych świętego.

Legenda Krystiana G5:

*Dum hec **aguntur** respicientes **subito**, vident se **plaustrumque cum corpore preciosi martyris ea parte fluvii qua iredisposuerant constitutos. 8,75***

Oriente iam sole I:

*Dum hoc **agunt**, **subito** respiciunt: viderunt se **plaustrumque cum corpore preciosi martyris ea parte fluvii, qua iredisposuerant, constitutos.***

Legenda Krystiana G5:

*Ad fluvium quoque properantes **vltaue pontem fractum reperientes ingemiscunt, insuper et gravari ceperunt, aomnino eum sustollere non valentes, rursus precibus insistunt, quo eis solita pietate succurreret, ne vitam presentem amitterent, quoniam secundum edictum principis gallicinium matutinum transibat. 8,85***

Oriente iam sole I:

Accepto denique pondere sacro gaudentes perveniunt usque ad flumen, quod Wltawa dicitur, pontemque fractum reperientes ingemiscunt, insuper et gravari ceperunt ac omnino idem sustollere non valentes, rursus precibus insistunt, quod eis solita pietate succurreret.

Krystian w swoim zdaniu mówi o tym, że tragarze po prostu nieśli ciało świętego Wacława, a także podaje informacje o konsekwencjach, jakie miały osiągnąć niosących, gdyby nie dotarli na czas z ciałem świętego, tak jak tego sobie życzył książę Bolesław I Srogi. *Oriente* zaś rozwodzi się nad radością tragarzy z powodu tego, że nieśli ciało świętego.

Legenda Krystiana G5:

Venerunt igitur sine aliquo obstaculo aut impedimento ad locum, quem sibi olim sanctus preparaverat. Tunc quoque accenso lumine intuentes viderunt corpus eius integrum, et omnia vulnera eius sanata, preter vulnus illud unumquod frater eius crudelissimus capiti eius inflixerat. Et quidem quamvis sanus foret a reliquis, tamen distabat velut quodam limo albo nive tectus. 8,94

Oriente iam sole I:

Veniunt itaque portitores ad locum, quem sibi sanctus olim preparaverat. Tunc quoque accenso lumine intuentes, viderunt corpus eius integrum et omnia vulnera eius sanata, preter vulnus illud unum, quod frater eius crudelissimus capiti eius inflixerat. Et quidem quamvis sanum foret, a reliquis tamen distabat, velud quodam signo livoris maculoso.

Legenda Krystiana G5:

Quod eciam studuerunt abluere, similisque reliquis apparuit. In eadem vero hora ferunt inter reliquos eiusdem sepulture procuratores, quendam venerabilis vite

affuisse clericum, qui huic sancto dum sue inpositam leviter ungulas ipsius attrectabat, ex quibus unam vacillantem reperiens, lacrimosa ad socios voce profatur. 8,101

Oriente iam sole I:

Quod etiam studuerunt abluere, simileque reliquis apparuit. In eadem vero hora fertur inter reliquos eiusdem sepulture procuratores quendam venerabilis vite affuisse clericum, qui huic sancto, dum huius lucis vita pociebatur, amicus fidelissimus fuerat.

Pomiędzy tymi dwoma zdaniem różnice polegają na informacji u Krystiana o fragmencie ciała świętego Waclawa, którego dotknął przyjaciel zmarłego monarchy i o jego reakcji na odpadanie tej części ciała. *Oriente iam sole* mówi natomiast o radości ze światła życia świętego Waclawa, którą to radością cieszył się najwierniejszy przyjaciel monarchy.

Legenda Krystiana G5:

In eadem vero hora ferunt inter reliquos eiusdem sepulture procuratores, quendam venerabilis vite affuisse clericum, qui huic sancto dum hac lucis vita pociebatur amicus fidissimus nectebatur; qui corpus sanctissimum dum per singulos palparet artus, manum sancti lacrimarum imbre perfusus oculis, manui sue inpositam leviter ungulas ipsius attrectabat, ex quibus unam vacillantem reperiens, lacrimosa ad socios voce profatur. 8,103

Oriente iam sole I:

Qui corpus sanctissimum dum per singulos palparet artus, manum. sancti, lacrimarum imbre perfusus oculis, manu sua impositam leviter ungulas eius attrectat, ex quibus unam vacillantem reperiens, lacrimosa ad socios voce profatur.

Legenda Krystiana G5:

Peccatoribus inquit ve nobis, quoniam corrupcioni cernitur proximus fore sacratissimum corpus hoc. Ecce enim et titubantes parent ungule. 8,111

Oriente iam sole I:

Peccatoribus, inquit, ve nobis, quoniam corruptioni cernitur proximum fore sacratissimum corpus hoc; ecce enim titubantes patent ungule.

Legenda Krystiana G5:

Quem reliqui increpantes quare inquit, frater talia profaris, ac intellectu capaci autprospicis aut obedicionis tue causa qua fervebas, reliquias tibi sui corporis impartiri cupis. 8,114

Oriente iam sole I:

Quem reliqui increpantes: Quare, inquit, frater, talia profaris, ac intellectu capaci non prospicis, quod forte devocionis tue causa, qua fervebas, reliquias tibi sui corporis impartiri cupit.

Legenda Krystiana G5:

At ille pugno pectus tundens vere inquit vere, et existimo fore ita, apprehensa que rursus sanctissima manu ungulam repetendo tangit, quam ita firmiter carni relique herentem reperit, ac si nulla vacillationis signa paruissent in ea. 8,117

Oriente iam sole I:

At ille pugno pectus tundens: Vere, inquit, vere, et ego existimo ita fore; apprehensa que rursus manu sanctissima ungulam repetendo tangit, quam ita firmiter carni relique adherentem repperit, [...]

Legenda Krystiana G5:

Auricula quoque eius que funditus abscisa ictu gladii fuerat atque a sorore ipsius eodem revelante inventa fuerat sanissima iunctaque loco suo invenitur. 8,122

Oriente iam sole I:

Auricula quoque eius, que funditus abscisa ictu gladii fuerat, atque a sorore ipsius eodem revelante inventa fuerat, sanissima iunctaque loco suo invenitur.

Legenda Krystiana G5:

Siquidem memorata venerabilis matrona soror videlicet beati martyris, Przibyslawa vocabulo, ab ipsiscunabulis Christo domino edocta fuerat servire Deo secundum documenta ewangelica sine querela. Postquam enim eam Dominus a iugo maritali solverat, totam se mancipaverat Deo famulandam, estuandi siciens animo velamine sacro contegi, die noctuque instanter oracionibus vigiliis ieiuniisque persistens, huic in visione beatus Wenceslaus astitit et inquit. 8,125

Oriente iam sole I:

Siquidem memorata venerabilis matrona, soror videlicet beati martyris, Pribislawa vocabulo, ab ipsis cunabulis Christodominus edocta fuerat servire secundum documenta ewangelica sine querela. Postquam enim eam dominus a iugo maritali solverat, totam se mancipaverat deo famulaturam, devoto siquidem animo velamine sacro tegebatur, die noctuque instanter oracionibus, vigiliis ieiuniisque persistebat. Huic in visione beatus Wencezlaus astitit et inquit: [...]

Legenda Krystiana G5:

Venientes igitur quotquot, adesse poterant clerici et populi cum ymnis et canticis condiderunt corpus sanctum in sarcophago et sepelierunt, in basilica sancti Viti

martyris, ubi Domino opitulante meritis sancti Wenceslai martyris, multa et innumera operantur miracula, ad laudem et gloriam nominis Christi domini nostri. 8,149

Oriente iam sole I:

Venientes igitur quam plurimi, clerici et populus, cum ymnis et canticis sepelierunt sacrosanctum corpus in basilica beati Vitimartyris, ubi deo iuvante meritis tanti pignoris dignatus est dominus multa miracula operari, sicut in sequenti opusculo poterit plenius considerari.

Autor Oriente zapewnia nas, że przybliży swoim czytelnikom cuda świętego Wacława.

Legenda Krystiana G5:

Post passionem et triumphum athlete Dei gloriosi post excessum syderis, in tota terra suo merito fulgentis, qui sibi olimut dixeram devote adhererant, vel quos ad serviendum Christo agregaverat, partim ab impiis gladio necatis, partim fluviali sepultura iniquorum manibus traditis, ceteris in omni orbe fuga dispersis, unus militum Podiuen nomine, quem comparticipem et consocium universorum operum que dudum a martyre gerebantur fuisse diximus, et de quo promiseramus dicturos nos quod manibus habemus, domino suo ex hac migrante vita ad Christum, apud theutonicos fuga labens diu exulatus est. Post vero ratus pacem redditam patrie ad sua reversus, temporis aliquantum in propriis deguit, diu sese occultans.

Oriente iam sole I:

Post passionem denique et triumphum gloriosi atthlete Christi, post occasum sideris in tota terra fulgentis, qui sibi olim, ut dixeram, devote adhererant, vel quos ad serviendum Christo vocaverat partim ab impiis gladio necatis, partim fluviali sepulture traditis, ceteris de terra fugientibus, unus militum, Podiwen nomine, quem consocium universorum operum et operacionum, que a martyre nescientibus aliis gerebantur,

fuisse diximus, domino suo ex hac vita migrante ad Christum, apud Alamannos diverticulum petens, fuge presidium accepit; post multum vero temporis, ratus pacem patrie redditam, ad sua reversus aliquantum demoratus est.

Obydwa zdania używają innych słów na opisanie wygnańczego losu Podziwena, towarzysza świętego Wacława.

Legenda Krystiana G5:

Hic quadam dierum secum dolorem quem ex quo senioem suum perdiderat, menti habuerat, durius solito revolvens, assumens gladium ad domum cuiusdam festinus properat, quem caput persuade necis contra sanctum Wenceslaum coniurasse noverat, et cuius manibus eundem beatum interfectum precipuesciebat. 9,20

Oriente iam sole I:

Hic quadam dierum dolore nimio tactus pro absentia benigni domini sui, assumpto gladio ad domum cuiusdam militis properavit, quem capitaneum persuade necis in sanctum fuisse noverat, et cuius manibus eundem interfectum precipue sciebat, et inveniens in balneo recumbentem gladio necavit.

Krystian w powyższym zdaniu mówi o Podziwieniu, o bólu, jakiego doświadczał po stracie swojego pana. *Oriente iam sole* inaczej opisuje odczucia sługi Wacława.

Legenda Krystiana G5:

Sed nec ita opera Dei abscondi potuerunt, quin ad manifestanda populis sui servi merita, lumen celeste noctu a transeuntibus frequentissime super sepulchrum eius accensum videretur. 9,49

Oriente iam sole I:

Sed nec opera dei abscondi potuerunt quoniam ad manifestanda populis merita servi sui lumen 3 celitus a transeuntibus nocte frequentissime supersepulchrum eius videbatur.

Legenda Krystiana G5:

Tam diu hoc actum est, donec undecumque advenientes donaria offerre inciperent, et supra tumbam sepulti devocionis sue munera darent, et vite sue commoda Deo et occiso illi committerent. Post multum temporis viri illius ex loco illo sublatum est corpus, et translatum cum devocione clericorum virorum mulierumque devotarum, et positum in cimiterio ecclesie sancti viti ita ut sanctus Wenceslaus in ecclesia quidem et miles illi foris positus sola maceria dividantur. 9,52

Oriente iam sole I:

Tam diu tamen hoc actum est, donec ex multis partibus advenientes quam plurimi fidelium donaria offerre inciperent et vite sue commoda deo et occiso illi commendarent. Post multum vero temporis sublatum est corpus de loco illo et translatum cum -reverencia magna et devocione clericorum, virorum mulierumque devotarum, cum gaudio illuc accurrencium, et deductum usque ad cimiterium ecclesie sancti Viti martyris, ubi et humatum est, ita ut sanctus Wencezlaus in ecclesia quidem, et cliens ille foris positus sola maceria dividantur.

Legenda Krystiana G5:

Nam cum esset universorum dispensator inter tecta sancti Wenceslai degencium cunctos pene vernaculosextremos usque ad cocos ita instruxerat, quo pene nullus curtensium foret, qui psalmograforum ymnos canere vel stilo exarare ignoraret, vel aliquid ad ecclesiasticum ritum pertinens addisceret. 9,63

Oriente iam sole I:

Hic dum adhuc vita potiretur, in curia sancti Wenczelai universorum erat dispensator, et cunctos vernaculos, extremos usque ad cocos, ita instruxerat, ut pene nullus curtensium foret, qui psalmos pene omnes canere ignoraret, vel aliquid ad ecclesiasticum ritum pertinens non addiceret.

Legenda Krystiana G5:

Universos ceu gnatos proprios amplectens, a cunctisque ut pater honorabatur. Si quando vero illi elemosina iniunctam fuisset in disperdendis decem nummis ipse pro fidelitate sui domini addebat quinque. 9,69

Oriente iam sole I:

Universos ut filios proprios amplectens, a cunctis ut pater honorabatur. Si quando iubebat eum dominus, ut X nummos pauperibus erogaret, ille V addebat, si triginta, XV apponebat.

Legenda Krystiana G5:

Euge serve bone quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. 9,77

Oriente iam sole I:

Euge, serve bone et fidelis, quia in pauca 2 fuisti fidelis, supra multa te constituam.

Legenda Krystiana G5:

Et cum domino carnali in gaudia omnipotentis Christi meruit intrare manencia sine fine lucerneque ardentes in basilica sanctorum uterque ubi quiescit, nocte vise sunt vocesque psallencium angelorum a pluribus inibi audite sunt frequenter. 9,78

Oriente iam sole I:

*Cuius gaudii signa non latuerunt in ecclesia, ubi corpora veneranda, servi scilicet et domini, requiescunt: nam **vocespsallencium angelorum a pluribus audite sunt frequenter.***

Krystian w ostatnim zdaniu dziewiątego rozdziału pisze od siebie o nagrodzie życia wiecznego dla Podziwena i o światłach w bazylice. Jedyne informacja o śpiewających aniołach jest wspólna. *Oriente* odnosi się do poprzedniego zdania, mówiącego o radości życia wiecznego, innymi słowami o wspólnym spoczywaniu.

Legenda Krystiana G5:

*Cum enim **plurimi reorum vinculorum nexibus ferreorum astricti carceris publica detinerentur patrie secundum morem ac multiplici pena dampnati, preter solam mortem nichil spei aliquis eorum haberet, quadam nocte inter ipsas angustias positi Deo id ut credimus faciente venit eis in mentem ut beatum Wenceslaum sibi misereri deposcerent.*** 10,7

Oriente iam sole I:

*Hiisdem temporibus **cum reorum plurimi vinculorum nexibus in fetore cuiusdam carceris iacerent constricti et nullius solacii spem haberent, sed mortis horrorem semper cum gemitu prestolarentur; quadam nocte inter ipsas angustias positi, deo id, ut credimus, faciente, venit in mentem eis, ut beatum Wencezlaum pro auxilio sibi dando implorarent.***

Moje tłumaczenie:

„W tych czasach kiedy liczni winni węzłami łańcuchów w smrodzie jakiegoś więzienia znajdowali się związani i żadnego wytchnienia nadziei mogli mieć, lecz śmierci zgrozę zawsze z bólem oczekiwali, pewną nocą między ich ciasnotą oddani

Bogu to, jak wierzymy sprawiającemu, przyszedł im w duszy, aby świętego Wacława sobie na pomoc ofiarowaniem błagali”.

Różnice pomiędzy obiema narracjami ograniczają się do opisu samych kar, szczegółów w powodach, dla których zostali zatrzymani oraz w ocenie śmierci jako rodzaju ulgi dla uwięzionych u Krystiana.

Legenda Krystiana G5:

Nocte sequenti dum omnes in seculo placida quiete pausarent, soli hii miseri quid requies esse nescirent, divina potencia que tribulantibus pie adesse solita est affuit. Et primum quidem quasi sonus cuiusdam tintinabuli in auribus eorum sonuit, deinde lux cunctis miranda in carcererefulsit. Et subito lignum quo pedes omnium inclusi tenebantur, velut arcus se incurvabat et mox omnes pedes suos a nervo extraxerunt. Videntes autem Domini virtutem per merita sancti Wenceslai adesse confortabantur, iam spe salutis accepta et continuata voce clamabant. [...] Deus Domini Ihesu Christi pater, adesto nobis servis tuis in te confidentibus per merita et oraciones sancti Wenceslai qui tui nominis amore ab impiis occisus est. 10,20

Oriente iam sole I:

Nam nocte sequenti, dum omnes foris placida quiete pausarent, et hii solum miseri, quid requies esset, nescirent, primum quasi sonus cuiusdam tintinabuli in auribus eorum insonuit, deinde lux cunctis miranda in carcere refulsit, et subito lignum, quo pedes omnium inclusi tenebantur, velud arcus se incurvavit, et mox omnes pedes suos a nervo extraxerunt. Videntes autem domini virtutem per merita sancti Wencezlai adesse, confortabantur iam spe salutis accepta, et continuata voce clamabant: Deus, domini nostri Iesu Christi pater, adesto nobis, servis tuis in te confidentibus, per merita et oraciones sancti Wencezlai, qui pro tui nominis honore ab impiorum manibus interemptus est.

Legenda Krystiana G5:

Mox affuit Christi virtus et uniuscuiusque torques confracta cecidit de collo in terram. 10,31

Oriente iam sole I:

Christi virtus, et uniuscuiusque torques confracta cecidit de collo in terram.

Legenda Krystiana G5:

Et dimissi e carcere ambulantes per girum narrabant ea que suis oculis viderant opera magna Dei. Hoc igitur miraculo pro sui magnitudine et gloria ubique diffuso, contigit quendam paganorum incustodia detentum comperisse, quod sancto Wenceslao maxima esset cura pro hiis qui in carcere religarisolebant liberandis. 10,33

Oriente iam sole I:

Et exeuntes de carcere, nullo eos penitus obstaculo retinente, ambulantes per gyrum narrabant ea, que suis oculis viderant, opera magna dei. Hoc igitur miraculo pro sui magnitudine et gloria ubique diffuso, contigit quendam paganornm conperisse in custodia detentum, quod sancto Wencezlao maxima esset cura de hiis, qui in carcere religari solebant, liberandis.

Legenda Krystiana G5:

Si Deus sancti Wenceslai et Deus Christianorum me ab hac miseria sua bonitate eripuerit, et dignitatipristine restituerit, credam in Christum filium Dei et baptismum salutis accipiam, ac religioni pietatique Christiane toto me animo promitto, et filium meum eidem martyri eterno servicio mancipabo. 10,41

Oriente iam sole I:

Si deus sancti Wenczelai et deus christianorum me ab hac miseria sua bonitate eripuerit et dignitati pristinae restituerit, credam in Iesum Christum, filium dei, et baptismum salutis accipiam, ac religioni pietatique christiane toto me animo promitto, et filium meum eidem martyri eterno servitio mancipabo.

Legenda Krystiana G5:

Qui dimissus continuo sancta fide instructus et baptizatus est, et filium quem voverat martyri tradens, postea multis annis supervixit. 10,53

Oriente iam sole I:

Qui dimissus, continuo sancta fide instructus, baptizatus est, et filium, quem voverat, martyri tradens, postea multis annis supervixit.

Legenda Krystiana G5:

Sed et alius quidam reus pari modo iussus fuerat in carcerem retrudi, qui sanctum Wenceslaum voce et frequentibus suspiriis ut sui miseretur invocans sicut, et a superiore, ita et ab isto cuncta manicarum et compedum argumenta ceciderunt. 10,57

Oriente iam sole I:

Sed et alius quidam reus pari modo iussus fuerat in carcerem retrudi, qui sanctum Wenceslaum voce et frequentibus suspiriis, ut sui miseretur, invocans, sicut a superiore, ita et ab isto cuncta manicarum et compedum argumenta ceciderunt.

Legenda Krystiana G5:

Qui dum deduceretur meritis beati Wenczelai subito ceciderunt cathene de manibus eius, et torques ferreae de collo eius. Illi autem qui eum emerant quamvis

gentiles forent, cernentes tanta mirabilia Dei liberum eum abirepermittunt. Post non multum temporis princeps quendam alium in carcerem retrudi iussit. Qui dum frequentibussuspiriis Dominum deprecaretur dicens. 10,67

Oriente iam sole I:

Qui cum duceretur, meritis beati Wencezlai subito ceciderunt cathene de manibus eius, et torques ferrea de collo eius. Illi autem, qui eum emerant, quamvis gentiles forent, cernentes mirabilia dei, liberum eum abire permittunt. Post non multum temporis princeps quendam alium in carcerem retrudi iussit. Qui dum frequentibus suspiriisdominum deprecaretur, dicens: [...]

Legenda Krystiana G5:

Domine Deus per merita beati Wenceslai adiuva me, quadam nocte contigit, ut inter ipsas angustias obdormiret. Quisicut moris est tribulatorum statim expergescens, vidit se stare extra civitatem in media platea, et neque compedeserant, in pedibus eius, neque torques in collo, neque catene in manibus eius invente sunt. 10,74

Oriente iam sole I:

Domine deus, per merita et oraciones beati Wencezlai adiuva me, quadam nocte contigit, ut inter ipsas angustias obdormiret. Qui, sicut moris est tribulatorum, statim expergefactus, vidit se stare extra civitatem in media platea, et neque compedes erant in pedibus eius, nequetorques in collo, neque cathene in manibus eius invente sunt.

Legenda Krystiana G5:

Et regressus ad vicarium, narravit quomodo Dei virtute mirabiliter liberatus sit. Vicarius autem agnita Dei virtute,et potencia beati martyris in miraculis reum libertate donavit. 10,80

Oriente iam sole I:

ad vicarium narravit, quomodo dei virtute mirabiliter liberatus sit. Vicarius autem, agnita dei virtute et potencia beati martyris in miraculis, 3 reum libertate donavit.

Legenda Krystiana G5:

In civitate pragensi erat quedam mulier ceca et toto corpore debilis, que veniens ad ecclesiam sancti Viti prostravit se ante tumbam sancti Wenceslai, et tam diu plena fide oravit, donec visum et tocius corporis sanitatem recipere mereretur. 10,87

Oriente iam sole I:

Erat in civitate Pragensi quedam mulier ceca et toto corpore debilis. Que veniens ad ecclesiam sancti Viti, prostravit se ante tumbam ammirandi martyris Wencezlai, et tam diu, pio mentis affectu in deum directo, oravit, donec intercedente iam dicto martyre de privacione visus regrederetur ad habitum, et in toto corpore reciperet plenam sanitatem.

Oriente iam sole rozszerza swoją narrację o umyśle chorej kobiety i o tym, jak za sprawą świętego Wacława odzyskała wzrok.

Legenda Krystiana G5:

Et fortuitu hii qui eum colligaverant, sub ecclesia qua corpus beati Wenceslai servatur, ipsum sedere fecerunt. Qui intali angustia constitutus manus ferro oneratas ad celum elevans, et oculos versus ecclesiam dirigens, sic orabat. 10,94

Oriente iam sole I:

Et fortuitu, qui eum captivaverant, sub ecclesia, qua corpus beati Wenczelai servatur, ipsum sedere fecerunt. Qui intali angustia constitutus, manus ferro oneratas ad celum elevans, et oculos versus ecclesiam dirigens, precabatur, ut interventu pii martyris a pressura gravitatis, qua detinebatur, liberari mereretur.

Oriente opowiada nam jeszcze o modlitwie człowieka o uwolnienie od brzemienia, jakim był obciążony.

Legenda Krystiana G5:

Harum et huiusmodi virtutum fama et gloria ubique beato martyre diffuso, ceperunt quidam animo instigari, ut reliquias beati corporis acciperent, et sibi retinerent, ac suis distribuerent. 10,121

Oriente iam sole I:

Harum et huiusmodi virtutum fama gloriosa de beato martyre discurrente, ceperunt quidam spiritu nequam instigari, ut reliquias beati corporis acciperent et sibi retinerent ac suis distribuerent.

Legenda Krystiana G5:

Quidam sane pro bona voluntate et bono animo, ut nomen martyris passim diffunderetur, id agere nitebantur, si qui autem malo animo aut cupiditate idem conabantur vindicta eos sequens ulta est. 10,124

Oriente iam sole I:

Ouidam enim sane et bone voluntatis et bono animo, ut nomen martyris passim diffunderetur, id agere nitebantur; qui autem malo animo aut cupiditate idem conabantur, vindicta eos sequens ulta est.

Legenda Krystiana G5:

Igitur soror eius Przibyslawa quantum humanus oculus potest preiudicare sub sacro habitu sanctissime vivens, tali se facto commiscuit, habens adiutorium sui operis presbiterum eiusdem ecclesie Stephanum, sed inclusus quidam iuxta ecclesiam morabatur, cui quasi sanctissimo adherentes, eius consilio pravo id aggressi sunt.
10,128

Oriente iam sole I:

Hinc est non reticendum, quod soror eius Pribislawa, quantum humanus oculus potest considerare, sub sacro habitus sanctissime vivens, tali se consilio miscuit, ut furtim reliquias tolleret sancti corporis, habens adiutorem sue intencionis presbyterum ecclesie sancti Viti, nomine Stephanum. Sed inclusus quidam, sanctitatis famam habens, virtutem autem eius abnegans, iuxta ecclesiam eandem morabatur, cuius consilio adherentes id agere nitebantur.

Legenda Krystiana G5:

Quid plura. Conditam nocte veniunt et extrahentes illum, participem sui facti faciunt, effodientes venerabile corpus, nequicie sue inicium sumunt. 10,134

Oriente iam sole I:

Quid plura. Condicta nocte veniunt, et extrahentes illum, participem iniqui operis faciunt, et effodientes sanctum corpus pro libitu suo magnam inde partem auferunt, reliquum vero corporis sepulchro concludunt.

Legenda Krystiana G5:

Sed dum utraque parte sat cedis factum fuisset, consultum mox omnibus placuit, ut si quis ducum duobustantummodo dimicantibus victor existeret, ipse preesse deberet. 10,186

Oriente iam sole I:

Cum enim ex utrisque partibus satis cedis fuisset, consilium mox omnibus placuit, ut si quis ducum duobustantummodo dimicantibus victor existeret, ipse preesse deberet.

Podsumowując badania porównawcze między *Legendą Krystiana* a *Oriente iam sole I*, możemy zauważyć, że obydwa teksty są w wielu miejscach niemal identyczne, a tylko w nielicznych ustępach się różnią. Tę daleko posuniętą identyczność obydwu przekazów historycy wyjaśniali, jak wspomniano, albo zależnością *Oriente iam sole I* od *Legendy Krystiana* albo odwrotnie – *Krystiana* od *Oriente iam sole I*.

Rozstrzygnięcie tej kwestii nie nastęca większych problemów. Wystarczy porównanie jednego zdania, gdzie mamy zbieżność tekstów w *Crescente fide*, *Legendzie Krystiana* i w *Oriente iam sole*. Poniższy przykład nie pozostawia żadnych wątpliwości, iż podstawą była *Crescente fide*, z niej korzystał Krystian, a autor *Oriente iam sole* wypisywał z *Legendy Krystiana*:

Crescente fide, red. czeska:

Et dimissi e carcere, ambulantes per girum, narrabant ea, que sub oculis viderant, opera magna Dei.

Legenda Krystiana G5:

Et dimissi e carcere, ambulantes per girum, narrabant ea, que suis oculis viderant opera magna Dei.

Oriente iam sole:

Et exeuntes de carcere, nullo eos penitus obstaculo retinente, ambulantes per gyrum narrabant ea, que suis oculis viderant, opera magna Dei.

Takich przykładów można podać dziesiątki; należy też zaznaczyć, iż w *Legendzie Krystiana* brak – w przeciwieństwie do *Oriente iam sole* – wykorzystania trzynastowiecznych źródeł.

4.3.16. Diffundente sole

Jest to *Żywot świętego Wacława*, który jest bardzo podobny do *Legendy Krystiana*, zwłaszcza do rozdziałów opisujących życie świętego władcy. Na skutek zbieżności pomiędzy obydwoma przekazami również i w tym wypadku historycy dawali pierwszeństwo raz jednemu, raz drugiemu żywotowi.

Badania komputerowe wykazały zbieżności *Diffundente sole* przede wszystkim z dwoma pierwszymi rozdziałami *Legendy Krystiana*.

Legenda Krystiana G5 (pisownia średniowieczna):

Siquidem Quirillus quidam nacione grecus, tam latinis quam ipsis grecorum apicibus instructus, postquam bulgri crediderant aggressus est in nomine sancte trinitatis et individue unitatis eiam supradicte genti moravie degenti fidem domini nostri ihesu christi predicare, et cooperante divina gracia, postquam illos christo lucratus erat, eiam apices vel caracteres novas comperit, et vetus novumque testamentum pluraque alia de greco seu latino sermone sclavonicam in linguam transtulit. 1,5

Diffundente sole:

Inventisque novis apicibus sive literis vetus et novum testamentum pluraque alia de greco sive latino sermone in sclavonicum transtulit ydeoma, missas ceterasque canonicas horas resonare sclavonica voce in ecclesia statuendo, quod usque hodie in

Ungaria et in pluribus Sclavonorum regionibus observatur, multaque ex hoc anime Christo domino acquiruntur.

Legenda Krystiana i Diffundente odmiennie opisują działalność Apostołów Słowian. Obydwa przekazy informują o przekładzie Pisma świętego, innych tekstów, a także o stworzeniu nowego pisma.

Legenda Krystiana G5:

Missas preterea ceterasque canonicas horas in ecclesia publica voce resonare statuit, quod et usque hodie in partibus sclavorum a pluribus agitur, maximeque in bulgariis, multaque ex hoc anime christo domino acquiruntur. 1,15

Diffundente sole:

Inventisque novis apicibus sive literis vetus et novum testamentum pluraque alia de greco sive latino sermone in sclavonicum transtulit ydeoma, missas ceterasque canonicas horas resonare sclavonica voce in ecclesia statuendo, quod usque hodie in Ungaria et in pluribus Sclavonorum regionibus observatur, multaque ex hoc anime Christo domino acquiruntur.

Legenda Krystiana G5:

Et ipse versui alludens, si inquit, omnis spiritus laudet dominum, cur me patres electi, prohibetis missarum sollempnitatem modulari sclavonice, seu alia queque de latino vel greco verbo eorum vertere in sermonem. 1,28

Diffundente sole:

Si omnis spiritus laudare debet dominum, cur, patres electi, prohibetis missarum solemnna sclavonice modulari, cum illud ydeoma ita bene deus fecit, sicut

cetera ydeomata; et cum illis ad salutem animarum aliter non potui subvenire, deus illud remedium mihi inspiravit, per quod sibi plurimos acquisivi.

W *Diffundente sole* autor włożył w usta świętego Cyryla inne uzasadnienie dla posługiwania się językiem słowiańskim. Miał on być dziełem Boga i być równy innym językom, a także stanowić jedyną metodę dotarcia do Słowian i pozyskania ich dla wiary chrześcijańskiej. W dziele Krystiana Cyryl wyraża innymi słowami podobne uwagi.

Legenda Krystiana G5:

Quapropter ignoscite mihi patres et domini, siquidem beatus paulus apostolus doctor gentium in epistola ad corinthios inquit- loqui linguis nolite prohibere. 1,38

Diffundente sole:

Quapropter ignoscite mihi, patres sancti et domini, siquidem et beatus Paulus, egregius doctor gentium, in epistola ad Corinthios dicit: loqui linguis nolite prohibere.

Legenda Krystiana G5:

At illi hec audientes et admirantes tanti viri fidem auctoritate sua statuunt et firmant suprascripto sermone, partibus in illis missarum sollempnia ceterasve canonicorum horas ymnizari. 1,41

Diffundente sole:

At illi hec audientes et ammirantes tanti viri [fidem] sollempnia missarum ceterarumque canonicarum horarum in sermone prefato in partibus illis ymnizare auctoritate apostolica statuunt et confirmant.

Legenda Krystiana G5:

Verum sessionis ei locus inter christicolos minime conceditur, sed ritu paganorum ante mensam pavimento iubetur insedere. 2,26

Diffundente sole:

Qui Borzywoy quodam tempore regem Moiravie primum adiit, a quo cum suis satrapis benigne invitatur ad convivium, verum ei locus sessionis inter christicolos minime conceditur, sed ante mensam in pavimento ritu pagánico collocatur.

Diffundente sole opisuje inaczej przybycie Borzywoja na dwór Świętopelka, władcy państwa wielkomorawskiego.

Legenda Krystiana G5:

Cuius presul metudius iniurie condolens, fertur dixisse ad eum. Ve, inquit quod tu talis tantusque haut erubescis a principalibus repelli sedibus, cum et ipse in fascibus ducatum obtineas, sed magis cupias ob nefandam ydolorum culturam cum subulcis uniotenus incubare. 2,28

Diffundente sole:

Cuius presul Metudius iniurie condolens fertur dixisse ad eum: ve. Quod talis tantusque non erubescis a principalibus sedibus repelli, cum tamen habeas principatum, sed magis cupias ob nefandam idolorum culturam humotenus incubare.

Legenda Krystiana G5:

Ve, inquit quod tu talis tantusque haut erubescis a principalibus repelli sedibus, cum et ipse in fascibus ducatum obtineas, sed magis cupias ob nefandam ydolorum culturam cum subulcis uniotenus incubare. 2,29

Diffundente sole:

Quod talis tantusque non erubescis a principalibus sedibus repelli, cum tamen habeas principatum, sed magis cupias ob nefandam idolorum culturam humotenus incubare.

Legenda Krystiana G5:

Si inquit presul metudius abrenunciaveris ydolis, et inhabitantibus in eis demonibus, dominus dominorum tuorum efficieris, cunctique hostes tui subicientur dicioni tue et progenies tua cottidie augmentabitur velut fluvius maximus, in quodiversorum confluunt fluenta rivulorum. 2,35

Diffundente sole:

Si, inquit presul Metudius, abrenunciaveris ydolis et inhabitantibus in eis demonibus, dominus dominorum tuorum efficieris, cunctique hostes tui subjicientur dominacioni tue; et progenies tua cottidie augmentabitur velut fluvius maximus, in quo diversorum fluenta confluunt rivulorum.

Legenda Krystiana G5:

Et si inquit Borziwoy res se ita habet que mora est baptizandi. 2,41

Diffundente sole:

Et si, inquit Borzywoy, res [ita] se habet, que mora est baptizandi.

Legenda Krystiana G5:

Nulla inquit pontifex, tantum paratus esto ex integro corde credere in deum patrem omnipotentem eiusque unigenitum dominum nostrum ihesum christum, et in spiritum paraclitum illuminatorem omnium fidelium, non tantum mundialis causa substancie, verumeciam capessende salutis tue anime ad aquirenda perhennitatis gloriosa palma atque percipienda societate sanctorum ineffabili leticia. 2,42

Diffundente sole:

Nulla, inquit pontifex, tantum paratus esto ex integro corde credere in deum patrem omnipotentem, eiusque unigenitum filium dominum nostrum Jesum Christum, et spiritum paraclitum, illuminatorem omnium fidelium animarum, non tantum spe substancie temporalis, verum eciam propter salutem anime et corporis capessendam et propter acquirendam perhennitatis palmam gloriosam atque ob percipiendam sanctorum in inedicibili leticia societatem.

Legenda Krystiana G5:

Hiis et huiuscemodi exortacionibus accensa mens iuvenis, estuabat gratiam baptismi percipere, et ut ne ulla mora fieret cum suis omnibus, qui eum comitabantur terretenus pedibus pontificis advoluti obnixius postulavere.

Diffundente sole:

His et similibus mellifluis exhortacionibus accensa mens juvenis gratiam sancti baptismi estuabat percipere, et ut nulla mora fieret, cum suis omnibus, qui eum comitabantur, terretenus pedibus advoluti pontificem obnixius postulabant.

Legenda Krystiana G5:

Mane facto, ipsum ducem cum suis triginta qui advenerant cathezizans peractis ieiuniorum ex more sollempniis, sacrosancto baptismatis fonte innovavit, pleniterque

eum de fide christi instruens multis locupletatum donis ad propria redire concessit, tribuens ei venerabilisvite sacerdotem nomine Caych. 2,54

Diffundente sole:

Mane facto ipsum ducem cum suis XXX, qui secum advenerant, catechizans, peractis exmore solempniis ieiuniorum sacro fonte baptismatis innovavit, pleniterque eum de fideinstruens multisque locupletatum donis ad propria concessit redire, tribuens ei venerabilisvite Caych nomine sacerdotem.

Legenda Krystiana G5:

Quique reversi in sua in castello cui vocabulum inerat gradic, supradictum sacerdotem statuunt fundantes ecclesiam in honorem beati Clementis pape et martyris, multa detrimenta sathane ingerentes, populum christo domino acquirentes.

Diffundente sole:

Quique reversi ad sua in castellum, cui vocabulum erat Hradecz supra Multaviam, statuunt sacerdotem, fundantes ecclesiam in honore b. Clementis, ubi multa detrimenta satano ingerentes populum Christo domino acquirebant.

Legenda Krystiana G5:

Quo agnito princeps sese ab eis removit, rursusque regem zwatopule seu pontificem metudium moravie repetivit. A quibus clarissime et ut decebat suscipitur, aliquantulumque aput eos degens perfeccius doctrinam christi nanciscitur. 2,75

Diffundente sole:

Qui expulsus regem Swatopluk iterato et Metudium episcopum repetivit, a quibus clarissime, ut decebat, susceptus apud eos aliquamdiu paciens exilium pro vere fidei dilatacióne morabatur doctrinam Christi perfeccius nanciscendo.

Diffundente sole opowiada jeszcze o wygnańczym losie Borzywoja i o jego przebywaniu w państwie wielkomorawskim.

Legenda Krystiana G5:

Suscepit autem ex ea sepe memoratus princeps tres filios totidemque filias, et ut ei beatus metudius prophetico ore predixerat, cottidianis incrementis cum omni gente sua regnoque augmentabatur. 3,8

Diffundente sole:

Hic primus fundator locorum sanctorum congregatorque clericorum, religionis institutor, de prefata coniuge sua Ludmilla tres filios, totidemque filias procreavit, et de die in diem, ut eibeatus Metudius predixerat, accrescebat non solum in rebus temporalibus sed etiam in cunctis virtutibus, ut lilium germinando.

Widać jasno w porównywanych zdaniach ogromną różnicę pomiędzy opisami dokonań księcia Borzywoja. Wspólna jest informacja o liczbie potomstwa oraz prorocctwie Metodego.

Legenda Krystiana G5:

Imitator siquidem patris factus, fundator extitit ecclesiarum dei, congregator sacerdotum clericorumque, perfectusque in fide christi, peractis vite sue annis xl, luce ex hac migravit astra petens. 3,16

Diffundente sole:

Imitator siquidem patris factus fundator extitit ecclesiarum dei, congregator sacerdotum clericorumque; perfectus in fide Christi peractis vite sue annis diem clausit extremum, astra petens.

Podsumowując obydwie teksty, możemy stwierdzić, iż *Legenda Krystiana* i *Diffundente sole* są do siebie bardzo podobne. Niestety na tę paralelność tekstów nie możemy spojrzeć z punktu widzenia innego źródła, np. *Crescente fide*, jak to było możliwe w przypadku *Oriente iam sole*. W tym wypadku mamy do czynienia z fragmentaryczną zbieżnością treści (Borzywoj, Wratysław). Uczeni od czasów Vilikovskiego aż po chwilę obecną (Nechutová) podkreślają, iż *Diffundente sole* jest tekstem późniejszym niż *Legenda Krystiana*, gdyż nieustannie zamyka kadencje veloxami³³⁸. Spostrzeżenie co do rytmiki jest niewątpliwie słuszne, chociaż wszyscy ci naukowcy nie wiedzieli, że teksty z dominacją rytmiki veloxowej czasownikowej – którą oni nazywają stylem gregoriańskim – mogły się pojawić już IV w. po Chr.³³⁹ Rzeczywiście jest mało prawdopodobne, aby takim stylem ktoś pisał w Czechach w X czy XI wieku, ale nie można tego całkowicie wykluczyć. Mimo tych zastrzeżeń rytmika pozwala bez żadnych wątpliwości odpowiedzieć na pytanie, który z przekazów jest pierwotny, a który wtórny. Z poniższego zestawienia wynika, że autor *Diffundente sole* zachowywał najczęściej, chociaż nie zawsze, kadencje veloxowe, a inne zazwyczaj, chociaż też nie w każdym przypadku, zmieniał na kadencje veloxowe.

Zachowanie w *Diffundente sole* pierwotnych veloxów z *Legendy Krystiana*, ewentualnie przy niewielkich zmianach słownictwa:

domino acquiruntur (Legenda Krystiana) – domino acquiruntur (Diffundente sole)

uniotenus incubare (Legenda Krystiana) – humotenus incubare (Diffundente sole)

domino acquirentes (Legenda Krystiana) – domino acquirebant (Diffundente sole)

Zamiana na velox w *Diffundente sole* różnych rytmów i sekwencji bezrytmicznych z *Legendy Krystiana*:

³³⁸ J. Nechutová, *Latinská literatura*, s. 51-52; J. Ludvíkovský, *Latinské legendy českého středověku*, SPFFBU Řada E 18-19, 1973-1974, s. 277.

³³⁹ Zob. wyżej rozdział 3.1.1. s. 62 tej pracy.

fluenta rivulorum (*Legenda Krystiana*, trispondaicus) – *confluunt rivulorum* (*Diffundente sole*, velox)

ineffabili leticia (*Legenda Krystiana*, kadencja bezrytmiczna) – *leticia societatem* (*Diffundente sole*, velox)

obnixius postulavere (*Legenda Krystiana*, kadencja bezrytmiczna) – *obnixius postulabant* (*Diffundente sole*, velox)

nomine Caych (*Legenda Krystiana*, planus pp/2p?) – *nomine sacerdotem* (*Diffundente sole*, velox)

christi nanciscitur (*Legenda Krystiana*, tardus) – *perfeccius nanciscendo* (*Diffundente sole*, velox).

Nie ulega zatem wątpliwości, że tekst w *Legendzie Krystiana* jest pierwotny w stosunku do *Diffundente sole*. Nie można ostatecznie wykluczyć, iż pomiędzy obydwojma przekazami było jeszcze jakieś stadium pośrednie, albo że podobieństwo to powstało na skutek korzystania ze wspólnego źródła. Sprawa ta wymaga dalszych badań, a dla naszych rozważań nie jest szczególnie istotna, gdyż pierwotność lekcji *Legendy Krystiana* w stosunku do *Diffundente sole* jest poza wszelką dyskusją. Kiedy powstała *Diffundente sole*? Odpowiedź na to pytanie wymagałaby dalszych wielu badań, przede wszystkim zbadania słownictwa, religijności i mentalności autora tekstu, innymi słowy wszystkiego, co stanowi nadwyżkę w *Diffundente sole* w stosunku do przekazu *Legendy Krystiana*.

4.4. Datacja i autentyczność Legendy Krystiana – wnioski

Porównanie tekstu *Legendy Krystiana* z wieloma pokrewnymi przekazami z różnych legend waclawowych pozwala na nowo spojrzeć na początki hagiografii świętego Wacława. Kluczową rolę w naszych analizach pełni *Crescente fide*, niewątpliwe źródło *Legendy Krystiana*, a w jakiejś części też *Żywot świętego Wacława* autorstwa Wawrzyńca z Monte Cassino. Dla naszych rozważań kluczowe znaczenie ma poniższy passus z *Crescente fide*, brzmiący identycznie we wszystkich trzech redakcjach:

Quibus omnibus habunde aurum et argentum, crusinas et mancipia atque vestimenta hilariter, prout unicuique opus erat, prestabat.

We fragmencie tym wyliczono dary, które przekazywał Waclaw na utrzymanie kapłanów; dwa spośród tych darów zostały określone stosunkowo rzadko używanymi słowami: *crusinas et mancipia*. Pierwsze z tych słów było pochodzenia słowiańskiego i było bardzo rzadkie. To, że nie było ono znane wielu ówczesnym pisarzom, poświadcza reakcja kopisty–korektora tekstu redakcji bawarskiej 4605. Najpierw słowo to, tj. *crusinas*, zostało podkreślone, a następnie przekreślone dwoma kreskami (identycznym inkaustem, co cały tekst). Przyczyna takiego zachowania mogła być tylko jedna: słowo to było dla owego anonimowego kopisty–korektora niezrozumiałe i z tego powodu zostało najpierw podkreślone, a następnie – najpewniej po próbach wyjaśnienia jego znaczenia, które musiały zakończyć się niepowodzeniem – przekreślone³⁴⁰. Również do stosunkowo nieczęsto używanych słów należał wyraz *mancipium*; na określenie niewolnika używano wówczas najczęściej słowa *servus*.

Zaskakujące, że aż cztery spośród wszystkich darów–danin z *Crescente fide*, w tym *crusina* i *manicipium*, zostały wymienione w dokumencie cesarza Ottona I dla biskupstwa miśnieńskiego z 971 r.: *decimas per totum et per integrum iam dictae sanctae aecclesie persolvat, id est in melle **crusina** solutione **argenti mancipiis vestimentis** [...]*³⁴¹. Dziesięcina ta była pobierana z terenów plemiennych zamieszkałych przez Słowian: *Daleminza, Nisane, Diedesa et Lilzsane et Lusiza*. Podobieństwo jest duże, gdyż obydwie teksty, tj. z *Crescente fide* i z dokumentu Ottona I z 971 r., wyliczają dary–daniny w zbliżonej kolejności; jedynie kolejność srebra i skórek została odwrócona. Jak wytłumaczyć to podobieństwo? W obydwu wypadkach posłużono się rzadkimi terminami i podano je w prawie identycznej kolejności. Jest niezwykle mało prawdopodobne, aby autor *Crescente fide* dotarł do dokumentu cesarskiego,

³⁴⁰ Wyraz *crusina* nie występuje w większości uznanych słowników zarówno klasycznych, jak też średniowiecznych (Du Cange). Na terenie Słowiańszczyzny był bardziej znany niż wynikałoby to z materiału leksykalnego. Niezwykłych informacji o tym słowie dostarcza znakomity artykuł Gallusa Crusina z roku 1837 (!), opublikowany w *Neue Lausitzische Magazin* 15, 1837 (N.F. 2), s. 192-200

³⁴¹ DD O I, nr 406.

przechowywanego – jak można przypuszczać – w skarbcu miśnieńskiego biskupstwa³⁴². Najbardziej prawdopodobny wydaje się pogląd, że cesarz Otto II (Otto I zmarł 7 maja 973 r.) wystawił podobny dokument z nadaniem dziesięcin dla biskupstwa praskiego w roku 973/974³⁴³, a przy jego wystawieniu posłużył się wcześniejszym dokumentem dla biskupstwa miśnieńskiego, którego odpis był przechowywany w kancelarii cesarskiej. Posłużenie się takim wzorem przez kancelarię cesarską w przypadku biskupstwa praskiego było jak najbardziej zrozumiałe, gdyż obydwie biskupstwa, tj. miśnieńskie i praskie, zamieszkałe były przez ludność słowiańską, a panujące tam stosunki gospodarcze i społeczne były podobne. Gdy więc kancelaria Ottona II, najpewniej gdzieś na przełomie 973/974 r., musiała wystawić dokument regulujący dziesięciny biskupstwa praskiego, przypomniało sobie, że kancelaria cesarska nie tak dawno musiała wystawić podobny dokument dla diecezji zamieszkałej przez Słowian. Cały problem polegał na tym, że zarówno gospodarka, jak i przychody obszarów zamieszkałych przez ludność słowiańską były stosunkowo różne od gospodarki i dochodów diecezji w krajach zamieszkałych przez ludność niemiecką czy romańską. Forma zachowania dokumentu Ottona I dla biskupstwa miśnieńskiego z 971 r. świadczy, że zredagowanie po raz pierwszy dziesięciny dla diecezji zamieszkałej przez ludność słowiańską było nie lada wyzwaniem. Przyjrzyjmy się, co piszą o tym dokumencie wydawcy *Monumenta Germaniae Historica: Alle Merkmale von DO. 406 weisen darauf hin dass dem Bischof Folchold von der Kanzlei ein Blanquet, auf dem WA. die ganze erste Zeile und die beiden Subscriptionen geschrieben hatte und welches auch bereits mit Handmal und Siegel versehen war, übergeben wurde um es gemäss der kaiserlichen Entschliessung auszufüllen* (s. 552). Z duktu pisma dowiadujemy się ponadto: *Der dazu gewählte Ingrossator hatte gar keine Übung in kanzleigemässer Schrift und kannte so wenig was Brauch der Kanzlei war, dass er die Datierung, in welcher nur Jahr und Ort der Handlung angegeben wurden, an unrechter Stelle und in verlängerten Buchstaben eintrug*. Widać wyraźnie, że zredagowanie dokumentu regulującego pobór dziesięciny na terenie zamieszkałym przez ludność słowiańską

³⁴² Wprawdzie biskup miśnieński Folkold (zm. 992), w czasie pierwszego porzucenia biskupstwa praskiego przez świętego Wojciecha, sprawował w okresie 989/990-992 opiekę nad tą diecezją, to jednak było to już kilkanaście lat po powstaniu *Crescente fide* i kilka lat po powstaniu *Legendy Gumpolda*, która z tego dzieła korzystała – o opiece zob. G. Labuda, *Święty Wojciech*, s. 122.

³⁴³ O czasie powstania biskupstwa praskiego i kto był jego założycielem, zob. G. Labuda, *Święty Wojciech*, s. 102, przyp. 202 i tamże literatura przedmiotu.

przerastało kancelarię cesarską. Musiano tę sprawę powierzyć specjaliście zorientowanemu w specyfice diecezji zamieszkałej przez ludność słowiańską. To najpewniej odbiorca, biskup Folchold lub bardziej prawdopodobne przełożony jego kancelarii, „wypełnił” przygotowany przez kancelarię cesarską formularz. Wbrew wydawcy dokumentu z 971 r. należy raczej przyjąć, iż przywieszenie pieczęci nastąpiło dopiero po wypełnieniu formularza. W kancelarii cesarskiej musiał pozostać jakiś odpis tego dokumentu, gdyż inaczej nie sposób wytłumaczyć faktu pojawienia się tego zwrotu w Pradze. Sporządzenie takiego odpisu było z punktu widzenia kancelarii jak najbardziej logiczne, gdyż w archidiecezji magdeburskiej było więcej „słowiańskich” diecezji. Gdy trzy lata później, koło przełomu 973/4 r., zaistniała potrzeba wystawienia takiego samego dokumentu dla biskupstwa praskiego, można było sięgnąć do odpisu dokumentu miśnieńskiego przechowywanego w kancelarii cesarskiej. Zdaję sobie sprawę, że jest to „piętrowa” hipoteza i że nie zachował się taki dokument dla Pragi, ale tylko ta hipoteza tłumaczy pojawienie się tego zwrotu w *Crescente fide*.

Oznacza to, że wbrew ustaleniom Josefa Stabera *Crescente fide* powstała w Pradze, a nie w Ratyzbonie. Gdybyśmy nawet odrzucili powyższą „piętrową” hipotezę, to i tak przeciwko Ratyzbonie przemawia posłużenie się samym terminem „crusina”, którego nie znał kopista najstarszej bawarskiej redakcji 4605. Można wprawdzie przyjąć, że przed powstaniem biskupstwa praskiego Czesi płacili biskupowi ratyzbońskiemu dziesięcinę m. in. w skórkach i niewolnikach, ale znamienne, że wspomnianemu kopiście, który podjął starania wyjaśnienia tego terminu (najpierw przepisanie, potem podkreślenie, a dopiero na koniec przekreślenie), nie udało się tego terminu wyjaśnić w Ratyzbonie. Trudno więc przyjąć, iż *Crescente fide* powstała w Ratyzbonie.

Zanim ostatecznie opowiemy się za jednym z dwóch wymienionych miejsc, gdzie mogła powstać *Crescente fide*, przyjrzyjmy się argumentom Josefa Stabera. Trzeba zauważyć, iż pogląd o bawarskim pochodzeniu *Crescente fide* głosili przed Staberem już inni uczeni niemieccy, jak Georg Pertz czy znacznie później Robert Holtzmann³⁴⁴. Josef Staber pisał m. in.: „Daß der Autor ältesten Wenzels-Vita [= *Crescente fide* – uwaga WJ] ein Mönch von St. Emmeram war, ergibt sich zunächst aus den vielfachen Anklängen von »Crescente fide« an die »Vita et passio Haimhrammi episcopi«, ein

³⁴⁴ MGH SS IV s. 24; Wilhelm Wattenbach, Robert Holtzmann, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, I/4, Berlin 1943, s. 341.

Werk, das Bischof Arbeo von Freising zu Ehren des Regensburger Gründerbischofs Emmeram in der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts verfaßt hat”³⁴⁵. Dodał następnie, że owe nawiązania w *Crescente fide* do wspomnianej *Vita et passio Haimhrammi episcopi*, chociaż nie zostały oznaczone w żadnej edycji i chociaż pojedynczo każde z tych nawiązań może jawić się jako przypadek, to jednak razem, cały ich szereg w żadnym razie nie jest przypadkiem³⁴⁶. Poza tym uczony ten zauważył, iż *Crescente fide* musiała zostać napisana po roku 974, gdyż to w tym roku biskup Wolfgang z Ratyzbony przywołał do opactwa świętego Emmerama Ramwolda, mnicha z klasztoru świętego Maksymina w Trewirze, aby dokonał reformy opactwa zgodnie z ówczesnymi trendami, które narodziły się w klasztorach w Cluny i Gorze. Josef Staber uważał, że duch reformy widoczny jest już w *Crescente fide*, a święty Waclaw w tym przekazie jest na „benediktinischer Reformmönch stilisiert”³⁴⁷. Niewątpliwie trzeba się zgodzić z ustaleniami Stabera co do zależności *Crescente fide* od *Vita et passio Haimhrammi episcopi* i co do widocznego w tym dziele ducha reformy benedyktyńskiej. Jednak fakty te nie przesądzają jeszcze o powstaniu *Crescente fide* w Ratyzbonie. *Żywot świętego Emmerama* był z pewnością dostępny też w Pradze, już chociażby ze względu na to, że to mnisi ratyzbońskiego klasztoru świętego Emmerama sprawowali opiekę nad Kościołem praskim do 974 r. Spośród kościołów praskich aż dwa kościoły mianowicie świętego Jerzego i świętego Wita utrzymywały szczególne kontakty z Ratyzboną. Wiadomo, że przy kościele świętego Jerzego rezydowali kanonicy wywodzący się m. in. spośród mnichów klasztoru świętego Emmerama. O szczególnych związkach kościoła świętego Wita z biskupem ratyzbońskim Tutonem, który równocześnie opatem klasztoru świętego Emmerama. Tamejsi duchowni potrzebowali *Żywotu świętego Emmerama* nie tylko dla pogłębiania duchowej i religijnej łączności z macierzystym klasztorem, ale zapewne też dla umacniania pobożności księcia i jego rodziny. *Żywot świętego Emmerama*, obok żywotów świętego Jerzego i świętego Wita, należał z pewnością do najczęstszych lektur czy homilii, którymi kapelani książęcy pochodzący z klasztoru świętego Emmrama raczyli księcia czeskiego i jego dwór. Co do ducha

³⁴⁵ J. Staber, *Die älteste Lebensbeschreibung*, s. 185-186.

³⁴⁶ Tamże, s. 186: „Diese Anklänge sind in keiner Edition gekennzeichnet, und jeder einzelne von ihnen könnte als Zufall erscheinen; aber lange Reihe gleichgerichteter Zufälle ist kein Zufall mehr”.

³⁴⁷ Tamże, s. 186 i 190.

reformy widocznego w dziele *Crescente fide*, to jak będę starał się dowieść niżej, mógł się on zrodzić z jeszcze innych inspiracji.

Chociaż zupełnie nie wykluczam możliwości powstania *Crescente fide* w Ratyźbonie, to za bardziej prawdopodobne przyjmuję, że została ona spisana w Pradze przez jakiegoś kapłana-mnicha wywodzącego się z klasztoru świętego Emmerama z Ratyźbony. W tym miejscu należałoby zastanowić się, z czyjej inspiracji mogła powstać *Crescente fide*. Jest to niezwykle ważna kwestia, której wyjaśnienie pozwoli rzucić nowe światło nie tylko na *Crescente fide*, ale także na *Legendę świętego Waclawa* autorstwa Gumpolda oraz na samą *Legendę Krystiana*. Starając się odpowiedzieć na to pytanie, przyjrzyjmy się okolicznościom, w jakich po raz pierwszy pojawiła się *Crescente fide*.

Jak wspomniano, *Crescente fide* jest główną podstawą *Żywotu świętego Waclawa* autorstwa Gumpolda, biskupa Mantui (†985)³⁴⁸. Utwór ten spisano na polecenie cesarza Ottona II z dynastii Ludolfingów, a autorem był wspomniany Gumpold, biskup Mantui. *Żywot świętego Waclawa* autorstwa Gumpolda musiał powstać w czasie panowania Ottona II, a więc w latach 973-983, dokładnie przed 7 grudnia ostatniego roku, kiedy to Otto II zmarł. Wyżej staraliśmy się dokładnie ustalić, kiedy św. Wojciech zwrócił się do Gumpolda, z prośbą o napisanie *Żywotu św. Waclawa*; nastąpiło to w czasie pobytu św. Wojciecha w maju i czerwcu 983 r. w Mantui, a następnie w Weronie. To wówczas musiał przekazać Gumpoldowi tekst *Crescente fide* i być może dopowiedział kilka faktów od siebie.

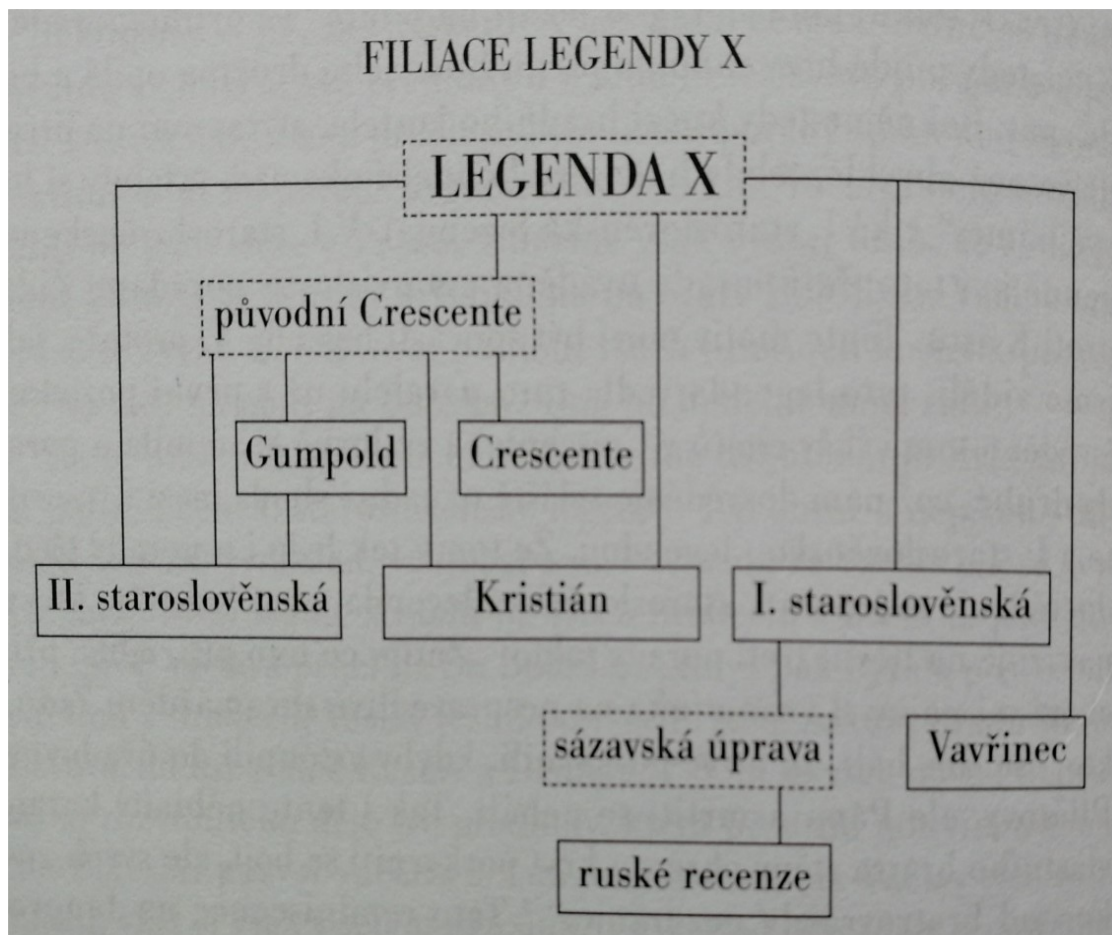
Czy poza wymienionymi okolicznościami mamy jeszcze jakiś dowód na to, że święty Wojciech szczególnie interesował się *Crescente fide*? Otóż wydarzenia lat 989-992 też dowodzą, iż Wojciech interesował się tym utworem. Wydarzenia te możemy odtworzyć na podstawie zależności pomiędzy *Legendą Krystiana* a *Żywotem świętego Waclawa* autorstwa Wawrzyńca mnicha z klasztoru Monte Cassino. Wzajemny stosunek pomiędzy tymi dwoma utworami należy rozpatrzyć na tle całościowego obrazu filiacji najstarszych legend świętego Waclawa.

Za najpełniejszy i nadal najbardziej aktualny obraz filiacji tych legend należy uznać zaprezentowany przez Dušana Třeštíka. Historyk ten idąc za wcześniejszymi spostrzeżeniami Waclawa Novotnego i wielu późniejszych czeskich uczonych,

---

³⁴⁸ O rękopisach tego utworu por. MGH SS, t. 4, s. 211-212 oraz w niniejszej rozprawie powyżej.

zbudował „drzewo genealogiczne” *Legendy Krystiana* i pozostałych najstarszych legend świętego Wacława³⁴⁹:

Pierwotnym i głównym źródłem miała być zdaniem Dušana Třeštíka, zaginiona *Legenda X*, która, była bezpośrednim źródłem dla zaginionej „*pierwotnej Crescente*”, I i II legendy starosłowiańskiej, Wawrzyńca z Monte Cassino oraz dla *Legendy Krystiana*. Ten ostatni, jak też Gumpold mieli jeszcze korzystać z zaginionej „*pierwotnej Crescente*”. Według tego uczonego żadna z legend, w tym też Gumpolda i *Legenda Krystiana* nie miały korzystać z żadnej ze znanych nam obecnie trzech wersji *Crescente fide*.

Wprowadzenie zaginionego pierwotnego źródła, z którego miały pochodzić wszystkie zapiski, których nie da się wywieźć z zachowanych źródeł, to najczęstsza metoda wyjaśniania skomplikowanych filiacji. Tą metodą posłużono się, aby wyjaśnić

³⁴⁹ Poniższy diagram pochodzi z: D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců – vstup*, s. 248.

filiację polskich roczników, powołując do życia *Annales deperditi Poloniae*; podobnie było z najstarszymi przekazami annalistycznymi w przypadku źródeł pruskich. Obydwie teorie–hipotezy nie zostały potwierdzone przez późniejsze badania. Przeprowadzając ponownie analizę najstarszych legend o świętym Waławie, rozpocznijmy od najbardziej oczywistych ustaleń. Jaki był wzajemny stosunek *Crescente fide* i *Legendy Krystiana*? Otóż nie ulega wątpliwości, że Krystian korzystał z *Crescente fide*, chociaż nie był to żaden rękopis z trzech znanych nam wersji *Crescente fide*. Lekcje *Legendy Krystiana* raz wierne są czeskiej wersji *Crescente fide*, raz jednej z bawarskich. Krystian bezpośrednio korzystał zatem z jakiegoś już obecnie zaginionego rękopisu *Crescente fide*, najbliższego wprawdzie wersji czeskiej, ale niekiedy też mającego wspólne lekcje z wersjami bawarskimi, a różnymi od wersji czeskiej. To, że Krystian korzystał z jakiegoś innego, obecnie niezachowanego rękopisu *Crescente fide*, nie znaczy, że trzeba powoływać do życia zaginiony twór w postaci *pierwotna Crescente*. U podstaw wszystkich legend o świętym Waławie, a mianowicie Gumpolda, Krystiana i trzech wersji *Crescente fide*, stał rękopis bardzo zbliżony do znanych obecnie trzech wersji *Crescente fide*. Źródło to było tak bliskie znanym nam trzem redakcjom *Crescente fide*, że nie może być nazwane *pierwotną Crescente fide*, gdyż nie zawierało jakiś nieznanymi treści, rzekomo wykorzystanych przez inne przekazy, a od obecnych rękopisów różniło się mniej więcej w tym samym stopniu, co owe trzy redakcje różnią się między sobą. Można tę wersję umownie nazwać czwartą redakcją, ale należy przy tym pamiętać, iż takich redakcji było więcej w obiegu.

Krystian korzystając z tego rękopisu *Crescente fide*, dokonywał często zmian słownictwa, rytmiki, a niekiedy też treści. Skąd jednak wiemy, że to Krystian zmieniał słownictwo etc.? A może te zmiany były już w owej czwartej redakcji? Pójdźmy dalej w przypuszczeniach i zastanówmy się, czy przypadkiem lekcje i odmianki *Legendy Krystiana* nie pochodzą z owych zaginionych pierwotnych przekazów, w których istnienie wierzył Dušan Třeštík, czyli z zaginionej *Legendy X* i z zaginionej „*pierwotnej Crescente*”? Może właśnie to Krystian przechował pierwotne lekcje, a tekst został zmieniony dopiero w znanych nam trzech wersjach *Crescente fide*? Oczywiście jest to dowodzenie *ad absurdum*. Tekst obecnie zachowanych wersji *Crescente fide* jest prosty i logiczny z punktu widzenia narracji, a tekst *Legendy Krystiana* w wielu miejscach nielogiczny, sztuczny i widocznie wtórny w stosunku do *Crescente fide*. Gdyby jednak

kogoś nie przekonywały te argumenty, może zauważyć, iż w kilku miejscach Krystian zmienił cytaty z Pisma Świętego, z dzieł autorstwa Bedy Czcigodnego i innych, które to cytaty są właściwie przytoczone w *Crescente fide*, a nie w *Legendzie Krystiana*.

Bez względu na to, czy opowiemy się za Ratzboną czy za Pragą jako miejscem powstania *Crescente fide*, nie ulega wątpliwości, że zarówno Gumpold, jak i *Legenda Krystiana* są mocno zależne od *Crescente fide*. I – jak wyżej wspomniałem – nie ma potrzeby powołania do życia – jak to robi Dušan Třeštík – jakiejś zaginionej „pierwotnej *Crescente*”, z której mieli korzystać zarówno Gumpold, jak i Krystian. Może nasze twierdzenie o nieistnieniu „pierwotnej *Crescente*” jest jakby *a priori* sformułowane, ale niżej będziemy starali się dodać kilka argumentów przemawiających za tym twierdzeniem.

Aby wyjaśnić drobne nadwyżki w Gumpoldzie i *Legendzie Krystiana*, Dušan Třeštík powołał do życia zaginioną „pierwotną *Crescente fide*”. Natomiast większe wspólne nadwyżki w *Legendzie Krystiana*, w *II legendzie starosłowiańskiej* i w *Legendzie świętego Wacława* autorstwa Wawrzyńca, mnicha benedyktyńskiego z Monte Cassino, Dušan Třeštík tłumaczył istnieniem *Legendy X*, co przyjmowało wielu jego poprzedników. Rzeczywiście bez istnienia *Legendy X*, z której wszyscy mieli wypisywać, trudno wyjaśnić niektóre zbieżności. Przede wszystkim zastanawiają niektóre wspólne wątki w *Legendzie Krystiana* i w dziele Wawrzyńca, których brak w innych przekazach³⁵⁰. Dzięki Francisowi Newtonowi wiemy, że zachowany rękopis z tekstem Wawrzyńca nie jest autografem; porównał on zapiski z kodeksu 413 z kodeksem Cod. Cas. 28, który zawiera osobiste notatki Wawrzyńca. Uznał on jednak, że rękopis zawierający *Żywot świętego Wacława* jest kopią dość bliską autografowi³⁵¹.

Jak pamiętamy, w 983 r. święty Wojciech zabrał ze sobą *Crescente fide*, aby korzystając z pomocy cesarza, znaleźć odpowiedniego stylistę, który napisałby żywot świętego Wacława, który byłby zgodny z ówczesnymi najwyższymi standardami retoryczno-stylistycznymi. Bardzo możliwe, że święty Wojciech ostatecznie uznał, że dzieło Gumpolda wprawdzie doskonałe pod względem stylistycznym, to jednak ma pewne braki w zakresie narracji. Nikt tak dobrze nie wiedział, jak święty Wojciech, że dzieło Gumpolda powstało w szybkim tempie, pod ogromną presją czasu. To, że dzieło Gumpolda również i później uważano w Czechach za zbyt zwięzłe, świadczy takt, iż

³⁵⁰ *Laurentius monachus*, wyd. Francis Newton.

³⁵¹ Tamże., s. 14.

jego starosłowiańskie tłumaczenie, czyli *II legenda starosłowiańska świętego Wacława* zawiera tyle uzupełnień. Mamy więc pełne prawo podejrzewać, że święty Wojciech wyjeżdżając w 989 r. do Italii, mógł planować pozyskanie nowego stylisty dla zredagowania nowego dzieła o świętym Wacławie. Przypuszczenie to potwierdza powstanie *Legendy Krystiana*, w której chociaż czytamy, iż utwór ten powstał z inspiracji samego autora, to jednak padają w niej znamienne słowa, odnoszące się do świętego Wojciecha: *quo ex iussione vestra simul et licencia aliquo modo eam corrigerem*. Jest zatem bardzo prawdopodobne, że opuszczając Pragę w 989 r., Wojciech zabrał ze sobą, tak jak w 983 r., *Crescente fide* i najpewniej też dzieło Gumpolda. Pogląd ten byłby tylko czczym przypuszczeniem, gdyby nie powstanie *Legendy świętego Wacława* autorstwa Wawrzyńca. Jaki związek mają te dwa faty, przedstawię niżej.

Czy święty Wojciech, nie będąc ostatecznie zadowolony z dzieła Gumpolda, ponownie szukał stylisty, który napisałby nowy *Żywot świętego Wacława*? Tego nie wiemy, ale powstanie *Legendy Krystiana*, wskazuje, że tak mogło być. Zabierając dwa wspomniane żywoty, tj. *Crescente fide* i utwór Gumpolda, Wojciech mógł chcieć się pochwalić tymi dziełami przed nowym papieżem Janem XV (985-996) oraz cesarzową Teofano, a być może też przed biskupami i opatami klasztorów niemieckich i włoskich. Dwa wspomniane żywoty doskonale się do tego nadawały, z których jeden jako dzieło biskupa włoskiego mógł być szerzej znany w Italii. Jeżeli natomiast chodzi o *Crescente fide*, to opisana w nim męka świętego Wacława jawiła się wówczas jako opis niezwykle oszczędny i skromny pod względem retorycznym. Brak też było powiązania tych "cudownych" wydarzeń z historią powszechną. Myślę, że w tym czasie, jeszcze przed wyruszeniem do Rzymu, święty Wojciech polecił uzupełnić lub sam uzupełnił o kilka drobnych szczegółów przechowywaną wówczas w bibliotece biskupów praskich *Crescente fide*. To właśnie wówczas, przed wyjazdem Wojciecha do Italii, był najdogodniejszy moment, aby dopisać do *Crescente fide*, iż męka Wacława miała miejsce „za czasów Henryka, króla saskiego, który jako pierwszy spośród nich, z łaski Chrystusa nałożył koronę , i którego łączyła trwała przyjaźń z błogosławionym”. To była ważna informacja dla cesarzowej Teofano i dostojników dworu cesarskiego, z którymi miał się spotkać święty Wojciech; informacja, iż święty Wacław przybył do Starej Boleslavi, aby uczcić uroczystość świętych Kosmy i Damiana, mogła być

adresowana do środowiska papieskiego, do duchownych rzymskich, którzy wielką czią darzyli tych męczenników. Od V wieku w Rzymie znajdowała się bazylika tych świętych i ich relikwie; powstała jako dar Teodoryka Wielkiego dla papieża Feliksa IV i cieszyła się przez stulecia wielką czią wśród jego następców.

W tym momencie najpewniej dodano też kilka wspaniałych retorycznych zwrotów do opisu męki, aby niezwykle prosty tekst przybliżyć do ówczesnych standardów retorycznych. To najpewniej w tym czasie dopisano informację o ranieniu duszy księcia Bolesława przez liczne pociski diabelskie. Odpis takiej poszerzonej (interpolowanej) wersji *Crescente fide* trafił w ręce mnichów klasztoru na Monte Cassino, w czasie pobytu w tymże klasztorze świętego Wojciecha, a po dwóch latach w 992 r., zapewne jeszcze w Rzymie, odpis ten otrzymał od Wojciecha „wymowny mnich Krystian”, który wraz z piastunem Wojciecha Radłą, przybył do Rzymu, aby doprowadzić do powrotu świętego Wojciecha do Pragi. Oczywiście tę poszerzoną wersję *Crescente fide* mógł otrzymać Krystian dopiero po powrocie z Rzymu, ale nie można wykluczyć, iż Wojciech negocjując z poselstwem Bolesława II warunki powrotu do Pragi, zwrócił się do Krystiana, znanego wówczas retora, z prośbą o napisanie nowego żywotu świętego Waclawa. Tymczasem odpis poszerzonej wersji *Crescente fide* przeleżał kilkadziesiąt lat w bibliotece klasztoru na Monte Cassino i przed rokiem 1030, jak przyjmuje Francis Newton, lub około 1039 r., jak uważa Dušan Třeštík, Wawrzyniec, tamtejszy mnich napisał *Żywot świętego Waclawa*. Głównym, najpewniej jedynym źródłem, był odpis interpolowanej *Crescente fide* przywiezionej do tego klasztoru przez Wojciecha w 990 r.

Powyższa hipoteza tłumaczy, w jaki sposób powstały podobieństwa pomiędzy *Legendą Krystiana* a *Legendą świętego Waclawa* autorstwa Wawrzyńca z Monte Cassino. Wprawdzie hipoteza ta opiera się na wielu przypuszczeniach, to jednak tylko ona pozwala wyjaśnić związki pomiędzy dwoma wymienionymi dziełami.

Po rozpoznaniu roli świętego Wojciecha w powstaniu legend waclawowych, którą potwierdza zarówno *Legenda Krystiana*, jak i itinerarium Sławnikowica w 983 i 989/990-992 r., należy na nowo powrócić do czasu i miejsca powstania *Crescente fide*, będącej najstarszą legendą świętego Waclawa. Kiedy mogła zostać spisana *Crescente fide*?; jest oczywiste, że za życia Bolesława I († 972 r.) próba napisania takiego dzieła, jak *Crescente fide* w Pradze, mogła się skończyć tragicznie dla jej autora. Również

mnisi z klasztoru świętego Emmerama w Ratyzbonie nie mogli być zainteresowani napisaniem takiego dzieła. Groziło to w każdej chwili konfliktem z księciem Bolesławem I, co mogło przyczynić się do utraty wpływów na czeskiego władcę. Mogło to też uderzyć w kapelanów książęcych, a jednocześnie mnichów tegoż klasztoru. Gdy powstało biskupstwo praskie, sprawa ta, tj. męczeństwo świętego Waclawa – niemal po 40 latach od wydarzeń i poddaniu nowego biskupstwa pod metropolię moguncką – musiała być już w Ratyzbonie całkowicie zdezaktualizowaną. Podjęcie się napisania *Crescente fide* w tym czasie przez mnichów z klasztoru świętego Emmerama mogło przyczynić się do wybuchu konfliktu z nowym władcą czeskim Bolesławem II i do utraty resztek wpływów tego klasztoru w Pradze. Również i w stolicy Czech nie było w tym czasie odpowiedniej atmosfery dla napisania *Crescente fide*, chociaż w kościele świętego Wita tamtejsza społeczność kapłanów musiała ciągle pamiętać o okrutnej zbrodni, której ofiara spoczywała w ich kościele. Jakiś ukryty kult świętego Waclawa musiał się wśród księży tej świątyni po cichu szerzyć. Trudno jednak podejrzewać pierwszego biskupa praskiego biskupa Thietmara (zm. 2 stycznia 982 r.) o podjęcie inicjatywy spisania *Crescente fide*; przez cały czas, a zwłaszcza na początku pontyfikatu, musiał dbać o przychylność księcia czeskiego Bolesława II. Trudno też sobie wyobrazić, aby którykolwiek z kanoników czy innych kapłanów bez wiedzy i zgody biskupa podjął się w tym czasie napisania *Crescente fide*. Dopiero po jego śmierci, a właściwie po elekcji nowego biskupa praskiego Wojciecha w dniu 19 lutego 982 r., można było przystąpić do spisania *Crescente fide*. Nie mogło się to rozpocząć bez wiedzy nowego pasterza; można nawet przypuszczać, iż to Wojciech, ośmielony swoim wyborem i ufny w swój książęcy status, był inicjatorem spisania *Crescente fide*. Niewątpliwie wiele musiał myśleć o tej zbrodni, jak sam był kanonikiem i codziennie przechodził koło grobu świętego Waclawa. Współtowarzysze, kanonicy pochodzący z klasztoru świętego Emmerama, najpewniej obok najbliższej rodziny byli jego głównymi informatorami o wydarzeniach sprzed około 50 lat. To najpewniej wówczas, gdy wybrano go elektem Kościoła praskiego, zlecił któremuś z dawnych współtowarzyszy, tj. kanoników praskich wywodzących się z Ratyzbony, napisanie *Crescente fide*.

Chociaż Wojciech odebrał znakomite wykształcenie, to jednak trudno przypuszczać, iż to on był autorem *Crescente fide*. Najpewniej wspierał on tylko autora z myślą, że ukończone dzieło zabierze z sobą do Niemiec czy Italii, gdy będzie

otrzymywał inwestyturę od cesarza, a następnie sakrę od arcybiskupa mogunckiego. Nie wykluczone też, że Wojciech inspirował owego kanonika nowymi prądami monastycyzmu; jakkolwiek w tym czasie nie był on mnichem, to jednak – jak dowodzą tego późniejsze wydarzenia – często o tym marzył i był też bliski duchowi reformy monastycznej. Świadczy o tym przetrwanie informacji o spotkaniu w 983 r. Wojciecha z dwoma wówczas najwybitniejszymi przedstawicielami tej reformy, z Majolusem z Cluny oraz biskupem Gerhardem z Toul w Pawii. W czasie pobytu Wojciecha w Magdeburgu jego arcybiskupem był też były mnich Adalbert, który swoje pierwsze kroki, podobnie jak reformator klasztoru świętego Emmerama – Ramwold, stawiał w Trewirze w klasztorze świętego Maksymina.

Książęcy status, wsparcie braci i zapewne wielu innych możliwych czeskich, zapewniały Wojciechowi znaczny margines swobody. Należy też zauważyć, iż jego bracia, a zwłaszcza najstarszy brat Sobiesław, prowadzili dość samodzielną politykę, która przez Bolesława II odbierana była jako polityka wymierzona przeciwko Przemysłidom. Czy *Crescente fide* nie było „zakamuflowanym” wyzwaniem rzuconym Bolesławowi II? Zapewne tak; niezwykle ważnych informacji o znaczeniu kultu świętego Wacława dla rodu Sławnikowiczów dostarcza *Żywot drugi świętego Wojciecha* autorstwa świętego Brunona. Dowiadujemy się, że pod nieobecność Wojciecha w Czechach i najstarszego jego brata Sobiesława, który wspomagał wraz Bolesławem Chrobrym Ottona III w czasie wyprawy zbrojnej przeciwko Obodrytom i Lucicom, zbrojni Bolesława II najechali Libice i zamordowali wszystkich pozostałych synów Sławnika. Bruno pisze, że atak nastąpił w piątek w wigilię świętego męczennika Wacława, a walki trwały też następnego dnia, w sobotę. Wówczas to zginęli wszyscy obecni w Libicach Sławnikowicze. Bruno pisze, że w czasie oblężenia oblegani prosili o uszanowanie dnia świętego, w odpowiedzi uzyskali szyderczą odpowiedź: „Jeśli waszym świętym jest Wacław, to naszym zaiste Bolesław”³⁵². Którego z Bolesławów czeskich mieli na myśli wznoszący okrzyki? W pierwszej chwili wydaje się oczywistym, iż chodziło o panującego księcia Bolesława II Pobożnego, który niewątpliwie patronował wyprawie na Libice. Z drugiej jednak strony przeciwieństwem dla świętego Wacława mógł być tylko jego zabójca Bolesław I Srogi. Bez względu na interpretację tego okrzyku, w świetle tych wydarzeń oczywiste jest, iż „strażnikami”

---

³⁵² *Si iniquunt vester sanctus est Ventizlavus, noster utique est Bolizlavus.*

kultu świętego Waclawa byli Sławnikowicze. Z wydarzeń tych wynika, że obóz polityczny związany z Bolesławem II nie był przyjazny temu kultowi, co jeszcze raz potwierdza tezę, że do czasu wybrania Wojciecha na biskupstwo praskie nikt nie był w Pradze zainteresowany szerzeniem kultu świętego Waclawa. Można przypuszczać, że na datę napadu na Libice świadomie wybrano wigilię świętego Waclawa, aby wyrazić tym pogardę dla owego kultu. Trudno wątpić, aby data ta została zmyślona przez Brunona; pisze on, iż wigilia świętego Waclawa w 995 r. przypadała w sobotę, a tak właśnie było. Zgodność dnia tygodnia z datą kalendarza kościelnego bardzo uwiarygodnia datację Brunona; data ta musiała być dobrze znana autorowi *Żywotu świętego Wojciecha*, gdyż w kręgach kościelnych, bliskich świętemu Wojciechowi, dobrze musiano orientować się, w jakim dniu Wojciech sprawował aniwersarz za swoich braci. Niewątpliwie święty Wojciech, jako osoba duchowna, musiał być największym orędownikiem kultu świętego Waclawa spośród swoich rodowców, których określiliśmy „strażnikami” tegoż kultu.

Podsumujmy więc dotychczasowe ustalenia i hipotezy dotyczące filiacji *Legendy Krystiana*. Po wyborze Wojciecha na elekta biskupstwa praskiego, a więc po 19 lutym 982 r., w Pradze, jeden z kanoników praskich, a jednocześnie mnichów klasztoru świętego Emmerama, spisał z inspiracji Wojciecha *Crescente fide*; była to najstarsza legenda waclawowa, starsza nie tylko od legend łacińskich, ale także słowiańskich. Legendę tę w kwietniu lub maju 983 r. Wojciech zabrał do Italii, w połowie maja 983 r. przedłożył ją, najpewniej jeszcze w Pawii, cesarzowi Ottonowi II, z prośbą, aby cesarz lub jego otoczenie wskazali odpowiedniego stylistę, który na podstawie tej legendy waclawowej opracowałby nowy żywot, odpowiadający ówczesnym standardom stylistycznym. Najważniejsze było cesarskie "błogosławieństwo" dla nowego kultu, gdyż utrudniało to w przyszłości Przemyślidom oficjalne zwalczanie kultu. Stronnicy Przemyślidów mogli to robić od tego momentu tylko nieoficjalnie, jak np. w czasie szturm na Libice w 995 r.

Otóż po pozyskaniu dla nowego kultu Ottona II, kilka dni później, w czasie przejazdu cesarza wraz ze świętym Wojciechem przez Mantuę, zadanie zredagowania nowego żywotu zostało powierzone tamtejszemu biskupowi Gumpoldowi. W drugiej połowie maja i pierwszej połowie czerwca 983 r., podczas zjazdu w Weronie, biskup Gumpold, na tej podstawie, a także wskazówek Wojciecha i jego otoczenia, napisał

nowy *Żywot świętego Waclawa*. Wśród tych wskazówek mogły być informacje Wojciecha i jego towarzyszy podróży o wizji Waclawa, która była tylko wzmiankowana w *Crescente fide*, ale pozbawiona niemal wszelkiej treści. Gdyby wizja ta rzeczywiście powstała w ten sposób, to tłumaczyłoby to szczególny stosunek Krystiana do tego fragmentu *Legandy Gumpolda*. W lipcu 983 r. święty Wojciech, już jako uposażony przez cesarza i wyświęcony przez arcybiskupa mogunckiego biskup praski, powrócił do Pragi.

Przed wyjazdem Wojciecha do Italii w końcu 989 r., tekst *Crescente fide* został w kilku miejscach uzupełniony nieznacznie. Wojciech zabrał go ze sobą, a najpewniej też dzieło Gumpolda. W 990 r. kopię takiego uzupełnionego tekstu *Crescente fide* Wojciech pozostawił w klasztorze na Monte Cassino. Drugą kopię otrzymał Krystian, „mnich wymowny”, najpewniej jeszcze w Rzymie, gdy na czele poselstwa Bolesława II przybył do Stolicy Apostolskiej, aby skłonić świętego Wojciecha do powrotu do Pragi. To najpewniej wówczas święty Wojciech, uzależniając swój powrót od spełnienia różnych warunków, wymógł na Krystianie napisanie nowego żywotu świętego Waclawa. *Legenda Krystiana* została spisana zapewne jeszcze w 992 r. lub nie później niż w 993 r. W 1030 r. lub w 1039 r. na podstawie pozostawionego przez Wojciecha w klasztorze na Monte Cassino uzupełnionego odpisu *Crescente fide*, tamtejszy mnich Wawrzyniec w 1030 lub 1039 r. spisał *Żywot świętego Waclawa*, który ma wspólne informacje z *Legendą Krystiana*. Krystian był znakomitym stylistą, posługiwał się w dość niepowtarzalny sposób rytmiką. Sięgał przede wszystkim do „pobożnych” tardusów i „spokojnych” planusów, a nierzadko na końcu fraz kładł „ozdobne” trispondaicusy. Dla najbardziej podniosłych i budzących emocje fraz zachowywał „dynamiczne” veloxy; szafował nimi jednak dość oszczędnie.

Nie tylko powyższe hipotezy, ale też wszystkie dociekania skłaniają mnie do wyciągnięcia następującego wniosku: **Legenda Krystiana jest tym za, co się podaje – autentycznym utworem pochodzącym z drugiej połowy X w**

4.5. Kim jest autor *Legandy Krystiana*?

Podstawowym, najważniejszym źródłem do Krystiana jest sama *Legenda*, która przekazuje nam najistotniejsze informacje. Fragmenty prologu *Legandy Krystiana*

mówiące o Krystianie brzmią następująco³⁵³: *Domino et ter beato sancte ecclesie dei pragensis, secundo pontifici Adalberto humillimus et omnium monachorum nec dicendus infimus frater, solo nomine christianus, in christo ihesu prosperis successoribus ad vota pollere. [...] ut vestram sanctitatem qui ex eadem tramite [...] At nos horum carentes cunctorum, hos ut ita fatear post deum solos habentes quasi indigne tractamus, eorumque de die in diem indigni virtutes videntes veluti increduli manemus, eis servire dissimulamus. [...] Nunc vos deprecor pontifex inclite et nepos carissime, ut qui me immeritum hoc opus subire fecistis, precibus apud communem patronum iuветis ... Auctoritate eciam vestra hec eadem firmare dignemini, quo saltem per parrochiam vestram scribatur legaturque.* Polski tłumacz *Legendy Krystiana*³⁵⁴, Mirosław Wylegała ujął ten fragment następującymi słowami:

„Po trzykroć błogosławionemu księdzu Wojciechowi, drugiemu biskupowi świętego praskiego Kościoła Bożego, najpokorniejszy i z wszystkich mnichów najmniej godny nazywać się bratem, Krystian tylko z imienia, z [życzeniem] pomyślnego spełnienia wszystkich modlitw w Chrystusie Jezusie”. „Waszej Świątobliwości [tj. święty Wojciech – WJ], który wywodzi swój rodowód z tej samej linii”. „My zaś pozbawieni tych wszystkich, których – poza Bogiem – mamy jedynych, zachowujemy się wobec nich jakby niegodnie, a widząc, niegodni, codziennie ich moc, pozostajemy jak niedowiarki i wzbraniamy się im służyć”. „Teraz proszę was, sławny biskupie i najdroższy krewniaku, abys ty, któryś mnie niegodnemu powierzył wykonanie tego dzieła, wsparł mnie modlitwami u wspólnego patrona, (...)” „Racz także potwierdzić to, co napisałem, waszym autorytetem, aby dzięki niemu przynajmniej w waszej diecezji to wydano i czytano”.

Z fragmentu tego wynika ponad wszelka wątpliwość, iż autor był mnichem. Podaje on także, jak się nazywa – co do samej informacji o imieniu, to można także tłumaczyć ten fragment następująco: „z imienia tylko chrześcijanin”. Istnieją także w średniowieczu świadectwa, że określenie *Christianus* funkcjonowało także jako imię³⁵⁵. Wyraźnie utożsamia się z narodem czeskim i jego świętymi Wacławem i Ludmiłą. Krystian określił świętego Wojciecha jako swojego krewniaka – *nepos*, który to termin można przełożyć jako: krewniak, potomek, bratanek, kuzyn, wnuk albo siostrzeniec. Ta

³⁵³ Tekst za rękopisem G5.

³⁵⁴ *W kręgu żywotów*, s. 237, 238, 239.

³⁵⁵ Por tamże, s. 237 przyp. 1.

informacja niesie w sobie niezwykłą wartość, wskazuje ona, że Krystian i święty Wojciech byli krewnymi.

Dzięki wcześniejszej informacji o pokrewieństwie świętego Wojciecha z Waławem i Ludmiłą, okazuje się, że i sam święty Wojciech jest spokrewniony z Przemyślidami, jak też i Krystian. Określenie *nepos* każe szukać bardziej odległych stopni pokrewieństwa pomiędzy Wojciechem a Krystianem. Niestety, nic nie wiemy o rodzeństwie krewnych ojca Wojciecha, a mianowicie Sławnika, księcia libickiego. Znamy tylko jego żonę – Strzeżysławę. O jej krewnych też nie zachowały się żadne informacje. Przypuszcza się, że pokrewieństwo pomiędzy Przemyślidami a Sławnikowicami musiało zachodzić przez Strzeżysławę³⁵⁶. Z racji tego, że oprócz świętego Wojciecha i Radzima–Gaudentego nie jest znana ani jedna osoba z rodu Sławnikowiców, która byłaby duchownym albo mnichem, cały ród Sławnikowiców odpada z rozważań poszukiwania jakiegokolwiek osoby, która mogłaby być Krystianem. W takiej sytuacji pozostaje, moim zdaniem, jedyna możliwość – autora należy szukać wśród przedstawicieli dynastii Przemyślidów. Do lat 80. X w. znany jest tylko jeden Przemyślida–mnich, a mianowicie Krystian, określane też przez kronikarza Kosmasa jako Strachkwas, syn Bolesława I Okrutnego (†967 albo †972).

4.6. Źródła do życia i losów Krystiana

Co przekazał nam o Krystianie, zwanym Strachkwasem, kronikarz Kosmas? Pisze on o synu Bolesława I – zgodnie zresztą z żywotami świętego Wojciecha – następujące słowa:

Hec autem inter convivia, que, ut supra retulimus, fraterna cede execrabilia, nascitur proles eximia ducis Boleslai ex coniuge egregia, cui ex eventu rerum nomen est inditum Ztrahquaz, quod nomen sonat: terribile convivium. Quod enim terribilius potest esse convivium, quam in quo perpetratur fratricidium? Ergo dux Boleslaus conscius sceleris patrati, timens penas Tartari, mente semper recolens sagaci, quoquo modo possit Deus super hoc crimine placari, votum vovit Domino dicens: «Si iste meus filius», inquit, «superstes fuerit, ex toto corde meo Deo eum voveo, clericus ut sit et

---

³⁵⁶ Marzena Matla-Kozłowska, *Pierwsi Przemyślidzi i ich państwo (od X do połowy XI wieku) ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*, Poznań 2008, s. 67-73, 139.

servat Christo omnibus diebus vite sue, pro meo peccato et huius terre pro populo». XVIII. *Post hec genitor voti non inmemor, cum esset iam puer docibilis et multum parentibus amabilis, non ferens pater, ut suis disceret pre oculis, misit eum Ratisponam tradens sub regulares alas i sancti Emmerami martiris. Ibi ecclesiasticis et regularibus sanctionibus est imbutus, ibi monachico habitu indutus, ibi usque ad virile robur est enutritus; de cetero eius vite cursu in sequentibus est enutritus; de cetero eius vite cursu in sequentibus sat manifestabitur*³⁵⁷. Przyjrzyjmy się tłumaczeniu tego fragmentu *Kroniki* Kosmasa, autorstwa Marii Wojciechowskiej: „Podczas tej uczty, która – jak wyżej opowiadaliśmy – obmierzała była bratobójstwem, ze znakomitej małżonki narodził się księciu Bolesławowi niepospolity potomek; po tym zdarzeniu nadane mu było imię Strachkwas, które tłumaczy się straszna uczta. Jakaż może bowiem być straszniejsza uczta od tej, na której popełniono bratobójstwo? Więc książę Bolesław, świadomy popełnionej zbrodni, bojąc się kar piekła, zawsze rozważając bystrym umysłem, jakim sposobem mógłby Bóg być przebłagany za te zbrodnie, złożył Panu ślub słowami: «Jeżeli ten mój syn – rzecz – zostanie przy życiu, z całego serca mego Bogu go poświęcam, aby był kapłanem i służył Chrystusowi przez wszystkie dni swego życia, za mój grzech i za lud tej ziemi».

XVIII. Potem rodziciel pomny ślubu, gdy już chłopiec był zdatny do uczenia się i bardzo rodzicom miły, ojciec nie mogąc przenieść, aby uczył się przed jego oczyma, wysłał go do Ratyzbony przekazując pod zakonne skrzydła opata [w klasztorze] świętego Emmeramma męczennika. Tam był uczony praw kościelnych i zakonnych, tam odziany w habit mnicha, tam wychowywany aż do męskiego wieku. O pozostałym biegu jego życia dostatecznie będzie objaśnione w dalszym ciągu³⁵⁸.

Informacje Kosmasa pozwalają dość pewnie ustalić datę³⁵⁹ narodzin Krystiana na 27 września 935 r. Określenie Strachkwas zostało nadane mu po śmierci Waclawa, a

³⁵⁷ Cosmae Pragensis, s. 36-37.

³⁵⁸ Kosmasa *Kronika Czechów*, przeł. M. Wojciechowska, Wodzisław Śląski 2012, s. 75. Wydanie pierwsze: Kosmasa *Kronika Czechów*, przeł. M. Wojciechowska, Warszawa 1968.

³⁵⁹ „Interea barbari ad novas res moliendas desaeiunt, percussitque Bolizlav fratrem suum, virum Christianum et, ut ferunt, Dei cultura religiosissimum, timensque sibi vicinum subregulum, eo quod paruisset imperiis Saxonum, indixit ei bellum.” *Die Sächsengeschichte des Widukind von Korvei MGH SRG*, Bd. 60 Wyd. Paul Hirsch, Hans E. Lohmann, Hannover 1935, s. 68. „Barbarzyńcy tymczasem srożyli się i obmyślali nowe plany. Bolesław [Bolesław I Srogi – WJ] już usunął sojego brata [Świętego Waclawa – WJ], męża wiary chrześcijańskiej, jak mówią, w bożej służbie wielce gorliwego. A że Bolesław bojąc się sąsiedniego rządzonego – Sasom posłusznego – wojnę wypowiedział.” *Vvitichindus: Res gestae Saxonicae et Annales Corbeienses et Annales*

Kosmas nie podaje, kto miałby nadać mu to miano. Co do samych imion Krystian i Strachkwas, to drugie imię, jak zauważa Maria Wojciechowska³⁶⁰, było używane tylko i wyłącznie przez Kosmasa. Nikt inny we wcześniejszych źródłach go tak nie określił, znano go jedynie pod imieniem Krystian. Uważam, że był określany jako Krystian, a Strachkwas funkcjonowało jedynie jako przezwisko, albo tak, jak wcześniej już sądził Závěš Kalandra, mogło zrodzić się co najwyżej jako pejoratywne określenie, które powstało z dala od dworskich kręgów. Kosmas przekazał informację, że Krystian został poświęcony na służbę Bożą, jako przebłaganie i że jak tylko stał się zdolny do nauki, został posłany do klasztoru świętego Emmerama w Ratyzbonie. Tam pozostał i był kształcony oraz został mnichem tamtejszego klasztoru. Najbardziej typowym wiekiem do rozpoczęcia nauki przez chłopców w średniowieczu, to wiek 7 lat, zatem Krystian ok. 942 r. został oddany na naukę do klasztoru w Ratyzbonie. W klasztorze pozostał do uzyskania tzw. wieku sprawnego, tj. ukończenia 14 lat, czyli do ok. 949 r.

Kolejne informacje o autorze *Legendy Krystiana* Kosmas przytacza w opisie rozmowy świętego Wojciecha ze Strachkwasem: *Sed cum iam iamque Romam iter arripere vellet, forte fortuna tempore in ipso Ztrahquaz, de quo supra retulimus, sui abbatis cum licentia venerat de Ratispona, post multos annos visere patriam dulcem et cognatos atque fratrem suum Boemie ducem. Cum quo vir Dei presul Adalbertus secretum petiit et colloquium tenuit, multa conquestus de infidelitate et nequicia populi, de incesta copula et super illicita discidia inconstantis coniugii, de inobedientia et negligentia cleri, de arrogantia et intolerabili potentia comitum. At ultimum omnem intencionem sui cordis sibi aperuit, quod vellet Romam apostolicum consultum ire et ad gentem apostatricem numquam redire. Inter hec et ad hec hec addidit: «Et bene est,» inquit, «quod tu frater nosceris esse ducis et huius terre ex dominis originem ducis; te plebs ista mavult dominari et tibi magis obedire quam mihi. Tu consilio et auxilio tui fratris superbos comprimere, negligentes arguere, inobedientes corrigere, infideles increpare poteris. Tua dignitas et sciencia, tui habitus sanctimonia multum concordant ad pontificalia regimina. Quod ut fiat, ego tibi cum Dei voluntate et mea potestate concedo et, ut liceat me vivente istic episcopus ut sis, aupd apostolicum omnibus votis*

Hildesheimenses = Wīdukind: *Dzieje Sasów oraz Roczniki korbejskie i Roczniki hildesheimskie*, tł. Grzegorz Kazimierz Walkowski, Bydgoszcz 2013 s. 101 D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců – vsup*, s. 249-260; Vratislav Vaniček, *Svatý Václav panovník a světec v ranem středověku*, Praha–Litomyšl 2014, s. 124-130.

³⁶⁰ Tamże, tamże, s. 75 przyp. 31.

intercedam.» Et quem forte manu tenebat episcopalem baculum, ponit sibi in sinum. Quem ille quasi furibundus in terram proiecit et hec verba insuper adiecit: «Nolo, ut aliquam dignitatem [habeam] in mundo, honores fugio, pompas seculi despicio, indignum me iduico episcopali fastigio nec tantum pondus pastoralis cure ferre sufficio. Monachus sum, mortuus sum; mortuos sepelire non possum». Ad hec presul respondit: «Scias, frater, scias, quod modo non facis cum bono, facies autem postea, sed cum tuo maximo malo»³⁶¹.

Tłumaczenie kroniki Kosmasa autorstwa Marii Wojciechowskiej: „Lecz kiedy już chciał wybrać się w drogę do Rzymu [święty Wojciech – WJ]³⁶², szczęśliwym przypadkiem w tym samym czasie przybył z Ratyzbony, z pozwoleniem swojego opata Strachkwas, o którym opowiadaliśmy wyżej, odwiedzić miłą ojczyznę i krewnych i brata swego księcia Czech. Z nim mąż Boży biskup Wojciech zażądał [spotkania na] osobności i miał rozmowę, bardzo uskarżając się na niewierność i niegodziwość ludu, na występne związki, zwłaszcza na niedozwolone rozwody niestałego małżeństwa, na nieposłuszeństwo i niedbalstwo duchowieństwa, na zuchwalstwo i niemożliwą do zniesienia potęgę komesów. W końcu wyjawiał mu wszystkie zamiary swego serca, że chce po radę apostolską iść do Rzymu i do odstępczego plemienia nigdy nie wrócić. W czasie tego [spotkania] i do tego, [co przedtem wyjawiał], to dodał: «I dobrze jest – rzekł – że ty jesteś znany jako brat księcia i pochodzisz z panów tej ziemi; ciebie ten lud woli mieć u władzy i tobie bardziej będzie posłuszny niż mnie. Ty będziesz mógł z radą i pomocą twego brata pysznych poskromić, niedbałych ganić, nieposłusznych karać, niewierzących napominać. Twoja dostojność i uczoność, świątobliwość twojej natury bardzo się nadają na urząd biskupi. Aby to się stało, ja tobie ustępuję z wolą Bożą i mocą mojej władzy i będę się starał wszelkimi prośbami, aby wolno było, byś był tu biskupem za mego życia». I położył mu na łono pastorał biskupi, trafem trzymał [go bowiem] w dłoni, który ów jakby szalony rzucił na ziemię, i dodał ponadto te słowa: «Nie chcę, abym jakkolwiek godność piastował na świecie, uciekam od zaszczytów, gardzę przepychem świata, osądzam się niegodnym biskupiego dostojęstwa ani nie zdołam unieść tak wielkiego ciężaru pasterskiej troski. Jestem mnichem, jestem umarły; nie mogę grzebać umarłych». Na to biskup odpowiedział: «Wiedz, bracie, wiedz; czego

³⁶¹ Cosmae Pragensis, s. 52-53.

³⁶² Wydarzenia te Kosmas datuje na 994 r.

teraz nie uczynisz na twoje dobro, uczynisz to później, lecz z twoją największą szkodą»³⁶³.

Tym razem Kosmas opisuje scenę spotkania świętego Wojciecha ze Strachkwasm w 994 r. Wojciech był już o krok od wyjazdu do Rzymu i porzucenia swojego urzędu biskupiego w Pradze. Do Czech zawitał mnich Strachkwas, który przyjechał z Ratzbony za pozwoleniem swojego opata. Domyślam się, że przez cały okres pomiędzy uzyskaniem męskiego wieku przez Krystiana a przyjazdem do Czech, żył on w tym właśnie klasztorze. Strachkwas przyjechał odwiedzić krewnych, w tym swojego brata Bolesława II Pobożnego (†999), księcia czeskiego³⁶⁴. Wojciech zażądał rozmowy na osobności z Krystianem. Drugi biskup praski bardzo uskarżał się na sytuację w diecezji, na wiernych, księży i możnych. Wojciech zwierzył się Krystianowi ze swojego zamiaru podróży do Rzymu i porzucenia swojej diecezji. Z tej relacji wnioskuję, że Wojciech musiał bardzo ufać i choć trochę znać się z Krystianem, aby zdecydować się na taką rozmowę. Przypuszczam, że mogli się poznać podczas potencjalnych wcześniejszych przyjazdów Krystiana do Pragi, a przede wszystkim podczas przyjazdu Krystiana do Rzymu na czele poselstwa. Święty Wojciech zdradził także pomysł, aby to Krystian za życia Wojciecha został biskupem praskim ze wsparciem obecnego ordynariusza. Wojciech uważał, że jako brat księcia, wraz z Bolesławem II zyska znacznie większy posłuch wśród ludu i skuteczniej będzie pełnił posługę biskupią, niż dotychczas to miało miejsce. Pochwalił on także przymioty Krystiana oraz położył mu pastorał biskupi. Mnich Krystian odrzucił jednoznacznie pomysł zaproponowany przez Wojciecha i wyjaśnił powody dla których to czyni. Na reakcję Krystiana Wojciech odpowiedział swoistym prorocstwem. Całą scenę uważam za bardzo zastanawiającą, ukazuje ona Wojciecha, który nie radzi sobie przy pełnieniu powierzonego mu urzędu biskupiego. Widzę także w tej scenie, że Wojciech chciał na swój sposób pozbyć się ciężaru i przekazać go Krystianowi, gdyż uważał, że Krystian razem z Bolesławem II poradzą sobie o wiele lepiej niż on. Co ciekawe, Wojciech namawia mnicha, aby został biskupem, gdy sam będąc biskupem, chce zostać mnichem.

Ważne jest też to, że przez wiele lat przebywania Krystiana w klasztorze świętego Emmerama w Ratzbonie, tamtejszy opat pełnił także posługę biskupa. Reakcja Krystiana wskazuje, że akceptował swoje zakonne życie i nie zamierzał z niego

³⁶³ *Kosmasa kronika Czechów*, s. 87-88.

³⁶⁴ O tym, kogo odwiedzał, wspomina w swojej kronice Kosmas.

rezygnować. Oczywiście musimy pamiętać, iż wiele informacji i cytatów podanych przez Kosmasa opierało się na ustnej tradycji, a niektóre z nich musiały być zmyślone przez kronikarza.

Trzecia i ostatnia Kosmasa o Kystianie jest następująca: *Ztrahquaz frater ducis, de quo supra meminimus, videns episcoum quasi iure et regulariter a sua plebe repudiatum tumido fastu exarsit in episcopatum. Et quia facile est volentem cogere, protinus hunc idiotam et sicophantam populus nequam in episcopalem levat kathedram. Sic enim, sic Deus sepe permittit per sui providentiam pravorum hominum invalescere potentiam, sicut in hac irregulari electione ludicra prevalere Cereris genti. Nam fuit hic Ztrahquaz veste compositus, mente tumidus, actibus dissipatus, oculis vagus, verbis canus moribus ypocrita et tocius erroris mandrita atque in omnibus operibus malis iniquorum archigeronta. Plura referre pudet Ztrahquaz de presule pseudo. Sufficiunt pro multis pauca. Verum erat Magontie sedis ad archipresulem, ubi peractis omnibus, que agenda erant, ad archipresulem, ubi peractis omnibus, que agenda erant, per ordinem, sicut fieri solet, post examinationem episcopalem choro letaniam modulante, dum procumbit super tapecia archipresul infulatus ante altare et post eum inter duos suffraganeos, qui ordinandus erat Ztrahquaz, dum prosternitur in medio, heu dira condico, arripitur atroci demonio; et quod servus Dei olim sibi predixerat clanculo, palam fit coram clero et omni populo. Hactenus hec inseruisse sufficiat*³⁶⁵.

Tłumaczenie kroniki Kosmasa autorstwa Marii Wojciechowskiej: „Wtedy Strachkwas brat księcia, o którym wspominaliśmy wyżej, widząc, że biskup był jakby słusznie i według prawideł odtrącony przez swój lud, wezbraną pychą zapalił się do biskupstwa. I ponieważ łatwo jest przymusić chcącego, wnet nikczemny lud podniósł na biskupią katedrę tego nieuka i intryganta. Tak bowiem, tak dopuszcza często Opatrzność Boża, że wzrasta siła złych ludzi, tak – jak w tym nieprawidłowym, śmiesznym wyborze, [kiedy] osiągnęli przewagę zięciowie Cerery. Albowiem był ten Strachkwas w szatach układny, umysłem pyszny, w czynach nierozważny, z rozbieganymi oczyma, próżny w słowach, obłudny w obyczajach i mnich pełen błędów i we wszystkich złych dziełach arcymistrz. Wstyd więcej opowiadać o niby biskupie Strachkwasie. Wystarczy mało słów zamiast wielu. Przybyli do arcybiskupa katedry mogunckiej, gdzie po załatwieniu według przepisów wszystkiego, co było do załatwienia, po pytaniu

---

³⁶⁵ Cosmae Pragensis, s. 55.

biskupim, przy śpiewającym litanie chórze, gdy w porządku, w jakim zwykło się [to] dziać, arcybiskup w infule pochylił się na dywanie przed ołtarzem, a za nim w środku między dwoma sufraganami Strachkwas, który był wyświęcany, gdy upadł na ziemię – och! straszne położenie! – został pochwycony przez srogiego diabła; i co sługa Boży niegdyś mu potajemnie przepowiedział, stało się jawne wobec duchowieństwa i całego ludu. Wystarczy to w tym miejscu wtrącić”³⁶⁶.

W tej ostatniej scenie o Strachkwasiu, przekazanej przez Kosmasa można przeczytać diametralnie inny obraz Krystiana, niż dotychczas to miało miejsce w *Kronice Czechów*. Uważam dwie kwestie za kluczowe dla rozumienia tej sceny, po pierwsze, Kosmas już wcześniej prorocstwem świętego Wojciecha dał na swój sposób zapowiedź przyszłych wydarzeń i tego, jak sam kronikarz odniesie się do nich, i jak je zinterpretuje. Po drugie, już w pierwszym zdaniu przywoływanej sceny, Kosmas dał do zrozumienia czytelnikowi swojej *Kroniki*, że nie uznaje on odrzucenia przez lud świętego Wojciecha jako biskupa praskiego. Te dwa czynniki, moim zdaniem, zaważyły na ocenie wyboru Krystiana na biskupa praskiego i jego wyświęcenia. Trudno inaczej zrozumieć zmianę o 180° w stosunku do Krystiana, który nagle dla kronikarza stał się nieukiem i intrygantem tym bardziej, że jeszcze chwilę wcześniej kronikarz wkładał w usta świętego Wojciecha bardzo pozytywną wypowiedź o Krystianie. Możliwe, że na opinii Kosmasa zaważyły uprzedzenia ludzi średniowiecza do nagłej śmierci na skutek udaru, zawału czy ataku padaczki. Takie zdarzenie w czasie święceń było zawsze interpretowane jako inwerwencja i kara Boska. Przykładów takich interpretacji nagłej śmierci dostarczało już Pismo Święte (np. Dz. Ap. 12,23). Krystian miał wówczas ok. 61 lat.

Oprócz narracji Kosmasa, zachowały się jeszcze dwie wzmianki o Krystianie w żywotach świętego Wojciecha. *Żywot pierwszy* świętego Wojciecha, autorstwa Jana Kanapariusza (†12.10.1004), odnotowuje następujący opis: *Cumque inuicem pugnantibus sententiis utraque pars diu decertaret, tandem dubiam nunciorum primas uix promeruit uictoriam. Hic ipse primas frater erat ducis, cuius terrę, qui exigebatur, episcopus prefuit*³⁶⁷. oraz *Abscedunt legati, monachis tristibus, et lęto animo ac magna*

³⁶⁶ Kosmasa *kronika Czechów*, s. 89.

³⁶⁷ *Pomniki Dziejowe Polski*, ser. II t. 4 cz. 1: *Św. Wojciecha biskupa i męczennika żywot pierwszy*, wyd. Jadwiga Karwasińska, Warszawa 1962, s. 27.

*exultatione*³⁶⁸. „Gdy wobec sprzecznych zapatrywań walczyły długo obie strony, prowadzący poselstwo odniósł wreszcie wątpliwe zwycięstwo. Tym prowadzącym był brat księcia. Nad jego krajem sprawował zwierzchność biskup, którego powrotu obecnie żądano³⁶⁹.” oraz „Mnisi posmutnieli, [a] posłowie odeszli zadowoleni i wielce uradowani³⁷⁰.” Informacja osadzona w kontekście życia świętego Wojciecha i samego przekazu źródła jasno podpowiada, że tym księciem mógł być tylko i wyłącznie Bolesław II Pobożny, zaś bratem Bolesława II, choć nie wymienionym z imienia, może być tylko Krystian.

Także żywot drugi, autorstwa Brunona z Kwerfurtu (†1009), przynosi podobną wzmiankę: *Post populus terre episcopum suum reuocant, sancti uiri papatem, sapientem Radlam, ut qui frater carnis suo duci erat, Christianum monachum, eloquentem uirum in hoc opus eligunt. Hii duo cum litteris metropolitani Romam uniunt, de reditu pastoris papam appellant, populo penitenti patrem suum querunt. Promittunt ex ore populi errata corrigere, que fecerunt soluere, desinere a malis studium dare bonis*³⁷¹. „Potem lud jego kraju przywołał na powrót swojego biskupa. Wybrano w tym celu mądrego Radłę, piastuna świętego męża, i wymownego mnicha Krystiana, jako że był bratem księcia tego kraju. Ci dwaj przybywają do Rzymu z listem metropolity, odwołują się do papieża w sprawie powrotu pasterza dla skruszonego ludu starają się pozyskać jego macierz. Imieniem ludu przyrzekają, że naprawią popełnione błędy, zadośćuczynią za występki, zaniechają złego, usilnie przykładać się będą do dobrego”³⁷². Brunon z Kwerfurtu podał więcej informacji niż żywot pierwszy świętego Wojciecha odnośnie poselstwa, które udało się do Rzymu, aby odzyskać biskupa dla praskiej diecezji. Poselstwo liczyło dwie osoby – Radłę i Krystiana, który został wymieniony z imienia i jasno powiązany ze swoim bratem Bolesławem II. Brunon określił Krystiana jako wymownego i wyjawiał powód, dla którego został on zaangażowany w poselstwo po świętego Wojciecha. Radła i Krystian

³⁶⁸ Tamże, s. 27.

³⁶⁹ Jan Kanapariusz, *Świętego Wojciecha Żywot Pierwszy*, tł. Brygida Kürbis, wstęp Helena Chłopočka, komentarz Danuta Zydorek, Dariusz Sikorski, [w:] *W kręgu żywotów*, tł. Brygida Kürbis i inni, red. nauk. Jan Andrzej Spieź, Kraków 1997, s. 61 por. przypis 98.

³⁷⁰ Tamże, s. 62 por. tam przypis 101.

³⁷¹ *Pomniki Dziejowe Polski*, ser. II t. 4 cz. 2: *Św. Wojciecha biskupa i męczennika żywot drugi napisany przez Brunona z Kwerfurtu*, wyd. Jadwiga Karwasińska, Warszawa 1969, s. 54-55.

³⁷² Brunon z Kwerfurtu, *Świętego Wojciecha Żywot Drugi*, tł. B. Kürbis, wstęp H. Chłopočka, komentarz D. Zydorek, D. Sikorski, [w:] *W kręgu żywotów*, s. 105.

poczynili także zobowiązania w imieniu ludu. Te dwie wzmianki źródłowe, pojawiające się w dwóch utworach hagiograficznych o świętym Wojciechu, jasno wskazują na doniosłą rolę, jaką przyszło odegrać Krystianowi w misji odzyskania Wojciecha dla praskiego biskupstwa, a także na zaufanie, jakim cieszył się ze strony swojego brata. Krystian posiadał także pewne kompetencje tak natury dyplomatycznej, jak i religijnej, skoro powierzono mu przewodnictwo w takiej misji. Cała misja poselska zakończyła się sukcesem, co należy traktować jako wielkie zwycięstwo umiejętności i zdolności Krystiana, jak i zaangażowania innych osób w to przedsięwzięcie. Zarówno Jan Kanapariusz, jak i Brunon z Kwerfurtu pozytywnie wypowiadają się o Krystianie, w przeciwieństwie do ostatniej wzmianki, jaką poczynił Kosmas w swojej *Kronice Czechów*.

Oprócz *Kroniki* Kosmаса i dwóch wzmianek w utworach o świętym Wojciechu, mamy jeszcze jedno pośrednie, chociaż dość wymowne źródło dotyczące Krystiana. Jest nim słynny i wcześniej już omówiony kodeks z Wolfenbüttel. Jak wiadomo, zawiera on tekst *Legendy Gumpolda* i posiada jedną ilustrację, którą wyraźnie wiąże się z *Legendą Krystiana*. Scena przedstawiona na iluminacji, opisana jest tylko w *Legendzie Krystiana*. Chodzi mianowicie o zamknięcie drzwi kościoła przed szukającym schronienia Waławem przez kapłana tamtejszego kościoła.

Powstanie tego kodeksu, a zwłaszcza jego części dotyczącej świętego Waławaw, wiąże się z osobą Emmy (†1006), żony Bolesława II Pobożnego. Sytuacja ta zmusza do pewnej refleksji, dlaczego istnieje tylko jedna scena, która da się jasno i jednoznacznie powiązać z *Legendą Krystiana*? Powstaje pytanie, dlaczego w kodeksie z Wolfenbüttel przedstawiono scenę z *Legendy Krystiana*, której nie wpisano do wspomnianego kodeksu, a umieszczono w nim *Żywot świętego Waławaw* autorstwa Gumpolda, w który znowu nie ma tejże sceny. Co mogło stać na przeszkodzie, aby wpisać do kodeksu *Legendę Krystiana*? Wydaje się, że można to widzieć tak: do kodeksu nie zdecydowano się wpisać *Legendy Krystiana*, gdyż wierzono, co później napisał Kosmas, że Krystian w czasie święcen biskupich rzeczywiście został pochwycony przez diabła. Podsumowując krótko powyższe uwagi, można stwierdzić, iż informacje źródłowe o Krystianie pozostają w pełnej harmonii z napisanym przez niego utworem – *Vita et passio sancti Venceslai et sancte Ludmile ave eius* – zwaną też *Legendą Krystiana*.

Zakończenie

W świetle powyższych badań należy przyjąć, iż *Legenda Krystiana* została napisana przez brata księcia czeskiego Bolesława II. Autor tego dzieła nosił imię Krystian i był przez wiele lat mnichem klasztoru świętego Emmerama w Ratyzbonie. Autorstwo to było już wcześniej dowiedzione; w świetle powyższych badań udało się pozyskać nowe argumenty przemawiające za tą tezą. Ponadto można wskazać na nowe wskazówki, które przemawiają za bardzo wczesnym powstaniem *Legendy Krystiana*. Niezwykle ważna jest wzmianka o skrutiniach, w których brali udział katechumeni przygotowujący się do zbiorowych chrztów, a także towarzysząca im informacja o wykupywaniu przez świętego Waclawa dla tych skrutiniów niewolnych chłopców. W XII w. czy później była być może w Pradze jeszcze jakaś wiedza o handlu niewolnikami w przeszłości, a nawet jakaś świadomość zbiorowych chrztów. Mało jednak prawdopodobne, aby dotrwała do tych czasów wiedza o formach organizacyjnych tych chrztów, a mianowicie o skrutiniach. Z innych informacji, których autorem mogła być tylko osoba z II połowy X w., jest wzmianka o tym, iż Waclaw był *uxoratus*. Wspominałem wyżej, że żadne źródło nie informuje o tym fakcie, a co najważniejsze pozostawanie Waclawa w związku małżeńskim przemilcza też najstarsza legenda waclawowa – *Crescente fide*. Wprawdzie z *II legendy starosłowiańskiej* dowiadujemy się, że święty Waclaw miał syna etc., ale związek z matką tego syna opisany w tym źródle ma charakter konkubinatu. Tylko Krystian jako bratanek Waclawa mógł mieć wiedzę o żonie świętego Waclawa i tylko on mógł sprostować *Crescente fide*. Oczywiście mogły o tym mieć wiedzę też inne osoby, ale musiałyby one żyć przed powstaniem *II legendy starosłowiańskiej* (poł. XI w.).

Najpoważniejszym argumentem przemawiającym za autentycznością *Legendy Krystiana* jest jej stylistyka i rytmika; bardzo ważne ustalenia w tym zakresie poczynił już Jaroslav Ludvíkovský i jego poprzednicy, ale niektóre z tych ustaleń musiały zostać skorygowane. Autor posługuje się w bardzo ograniczonym zakresie, charakterystycznym dla X w., rymami, a także retorycznymi figurami dźwiękowymi. Ich nagromadzenie jest umiarkowane; w XII w. te narzędzia stylistyczne były dużo bardziej powszechne. Udało się dokładnie zdefiniować rytmikę *Legendy Krystiana*, przy jednoczesnej korekcie przestarzałych lub błędnych poglądów wcześniejszych

naukowców. Krystian posługiwał się rytmiką, którą trudno byłoby znaleźć w dziełach powstałych w XII w. Stosował najczęściej – jak wspominałem – „pobożne” tardusy i „spokojne” planusy, nieco rzadziej posługiwał się „ozdobnymi” trispondaicusami czy „dynamicznymi” veloxami. Znane mu były rytmy *per consillabicationem*, a w tym tego rodzaju veloxy (pp/2-2p), niesłusznie krytykowane przez wybitnego znawcę rytmiki – Wilhelma Meyera. Cechą charakterystyczną rytmiki tych czasów, którą też obserwujemy w *Legendzie Krystiana*, jest znaczna liczba kadencji bezrytmicznych. Ówczesna rytmika nie wymagała, czego dowodzi dzieło Krystiana, aby każde zdanie czy każdy równoważnik zdania kończyły się rytmem. Ten ostatni był ozdobą i nie musiał zamykać każdego zdania. Ciekawe jednak, że poza jednym wyjątkiem wszystkie kadencje Prologu *Legendy Krystiana* są rytmiczne. Świadczy to o wielkim kunszcie stylistycznym i retorycznym Krystiana. Opinię tę potwierdza święty Brunon, który określa go jako „wymownego mnicha”.

Njaważniejszym rezultatem badawczym pracy jest odkrycie roli świętego Wojciecha w powstaniu i rozwoju kultu świętego Waclawa. Pogląd ten opiera się wprawdzie na wielu hipotetycznych argumentach, ale tworzą one razem spójną całość. Oczywiście hipotezy te zostaną poddane ocenie przez naukowców w przyszłości. W świetle koncepcji przedstawionej w tej pracy święty Wojciech był inspiratorem spisania *Crescente fide*, najstarszej legendy waclawowej. Z jego też inspiracji powstał *Żywot świętego Waclawa* autorstwa Gumpolda, biskupa Mantui. Wynika to pośrednio z itinerarium Wojciecha, które też wskazuje, że biskup praski zanim rozpoczął propagowanie nowego kultu, postarał się o jego aprobatę przez cesarza Ottona II. Było to niezwykle błyskotliwe posunięcie, które zmuszało Przemyślidów, a w tym też synów Bolesława I, do uznania nowego kultu. Z inspiracji świętego Wojciecha powstała też *Legenda Krystiana*, której spisanie być może było jednym z warunków powrotu świętego Wojciecha do Pragi w 992 r. Jeżeli całościowa koncepcja wiążąca powstanie trzech najstarszych legend waclawowych ze świętym Wojciechem jest słuszna, to można przedstawić nową, bardziej precyzyjną chronologię powstania owych trzech dzieł. *Crescente fide* według nowej datacji powstała po 19 lutym 982 r. a przed kwietniem 983 r. w Pradze z inspiracji Wojciecha. *Legenda Gumpolda* napisana na polecenie Ottona II, też z inspiracji świętego Wojciecha, w maju–czerwcu 983 r.,

najpewniej w Weronie lub pobliskiej Mantui. *Legenda Krystiana* została spisana zapewne w 992 r. lub – co mniej prawdopodobne – w następnym roku.

Proponuję całkowicie inną filiację najstarszych legend waclawowych. Odrzucam istnienie *Legendy X* oraz tzw. *pierwszej Crescente*. Gumpold opierał się na jednym z rękopisów *Crescente fide*; nie była to żadna z zachownych trzech wersji *Crescente fide*, ale bardzo zbliżona do nich redakcja o tym samym statusie, co obecnie znane. Niewykluczone, że Wojciech i jego otoczenie „dopowiadali” Gumpoldowi niektóre z wydarzeń opisanych przez tegoż biskupa; takim dopowiedzonym fragmentem mogła być w dziele Gumpolda wizja Wacława. *Legenda Krystiana* powstała na podstawie nieco rozszerzonej, uzupełnionej o kilka elementów *Crescente fide*. Wersję tę przekazał Krystianowi w 992 r. święty Wojciech, który wcześniej odpis podobnej wersji pozostawił na Monte Cassino (w 990 r.) Kilkadziesiąt lat później materiał ten wykorzystał tamtejszy mnich Wawrzyniec, tworząc nowy *Żywot świętego Wacława*.

Podsumowanie skłania ku podjęciu krótkich rozważań nad przyszłymi badaniami nad *Legendą Krystiana* i pozostałymi żywotami świętego Wacława. Najważniejszym zadaniem będzie dokładne zbadanie najstarszej legendy – *Crescente fide*. Głęboko należy wniknąć w jej źródła; zbadać związki m.in. z tekstami Bedy Czcigodnego, które to teksty – jak wiadomo – występują zarówno w *Crescente fide*, jak i w znanym dziele Wojciecha, czyli homilii poświęconej świętemu Aleksemu. Ważne będzie opisanie religijności autora *Crescente fide* i zidentyfikowanie jej źródeł. Wiele na tym polu zrobił już Josef Staber, ale najpewniej uda się odkryć szereg nowych elementów. Dużo miejsca poświęciłem rytmice *Crescente fide*, konieczne będzie jednak ponowne zbadanie tego zagadnienia – nie jako podstawy dla rytmiki *Legendy Krystiana*, ale jako całościowego obrazu rytmiki tego dzieła. Zakres pracy uniemożliwił zbadanie retoryki, stylistyki etc. dzieła Gumpolda (poza rytmiką). Konieczne będzie poszukanie i zanalizowanie wszelkich nadwyżek w tym dziele w stosunku do *Crescente fide*. Trzeba również odpowiedzieć na pytanie, czy dzieło to rzeczywiście nie usatysfakcjonowało świętego Wojciecha, a jeżeli tak, to dlaczego. Braku tej ewentualnej satysfakcji można będzie szukać w *Legendzie Krystiana*, która miała zapewne naprawić wady utworu Gumpolda. Jednym słowem, wyzwania jest wiele, więcej niż przed podjęciem tych badań.

Aneks

Edycja tekstów *Legendy Krystiana* na podstawie rękopisów

1. Wprowadzenie

Na wstępie pragnę wyjaśnić dlaczego skierowałem swoją uwagę na rękopisy *Legendy Krystiana* i przygotowałem na ich podstawie nową edycję, skoro nie tak dawno temu dokonał tego Jaroslav Ludvíkovski (1978 r. oraz wznowienie w niezmienionej postaci w 2012 r.). W czasie mojej pracy nad doktoratem pani doktor Marzena Matla w pewnym momencie, kiedy zwróciłem się do niej z wątpliwościami odnośnie do łacińskiego tekstu *Legendy Krystiana*, zaleciła mi, abym lepiej zapoznał się z rękopisami zawierającymi tekst tego źródła. Powoli zacząłem coraz bardziej nad tym pracować i dostrzegłem błędy edycji Jaroslava Ludvíkovskiego, i tak zrodziła się w mojej głowie myśl o wydaniu *Legendy Krystiana*, jako aneks do mojej rozprawy doktorskiej. Dodatkowo włączyłem do swych rozważań większą liczbę rękopisów niż poprzedni wydawcy. W niniejszej edycji, jaki w całej rozprawie doktorskiej korzystałem z własnych odczytów z rękopisów, a nie z edycji Ludvíkovskiego.

2. Zasady wydania tekstu *Legendy Krystiana*

Przygotowując niniejszą edycję czytałem tekst albo bezpośrednio ze zdjęć rękopisów zawierających tekst *Legendy Krystiana*, albo bezpośrednio z rękopisów. Wydałem w swojej edycji większą liczbę rękopisów, niż dotychczas to czyniono. Ten fakt, jak i poczucie słabego odnajdywania się w dotychczas zaproponowanym i użytkowanym od czasów edycji Josefa Pekařa aż po dziś dzień systemu oznaczania konkretnych kopii³⁷³ przywiódł mnie do wykorzystania po prostu sygnatur rękopisów, jakie zostały im przypisane w konkretnych instytucjach, które je przechowują. Sygnatury te służą przede wszystkim rozpoznaniu, którą konkretnie kopię tekstu *Legendy Krystiana* przywołuję w przypisach, a także dla oznaczenia głównej kopii, stanowiącej zarazem podstawę dla tej edycji. W opisie rękopisów podaję także starsze sygnatury, wykorzystywane w edycji Ludvíkovskiego.

---

³⁷³ *Legenda Christiani Vita*, Praha 2012, s. 113-114, [reedycja wydania z 1978 r.].

Pierwszy a zarazem najistotniejszy, moim zdaniem, tekst zachował się w kodeksie oznaczonym sygnaturą G5 (na kartach 24b-36b), który jest przechowywany obecnie w Archivie Pražského Hradu, a stanowił własność Kapituły Katedralnej świętego Wita. Zdecydowałem się uczynić tekst tej właśnie kopii głównym w niniejszej edycji. Tekst i interpunkcja pochodzą z tego właśnie kodeksu i nie dokonałem polepszania czy poprawiania tekstu tak, aby odpowiadał on normom gramatycznym, interpunkcyjnym, czy był wolny od błędów.

W tej edycji nie rozróżniam pisowni liter „v” i „u”. Nie podaję także interpunkcji³⁷⁴, jaką posiadają inne kopie Legendy Krystiana, ponieważ próba przekazania czytelnikowi interpunkcji bądź rozróżniania liter „v” i „u” skończyłoby się katastrofą edycyjną i mogłoby znacząco komplikować samo przygotowanie takiej edycji, jak i jej użytkowanie. Nie rozróżniam wielkości przy określeniu Boga, czy na którejś z osób Trójcy Świętej i zapisałem to jedynie tak, jak podaje rękopis G5, bez odnotowywania różnej pisowni w innych rękopisach. Wszelkie imiona i nazwy miejscowe podaję z dokładnym rozróżnieniem także, w kwestii wielkiej i małej litery na samym początku.

W nielicznych przypadkach informacje odnoszące się do tekstu kopii G5 znajdują się w przypisach. Odmiennie fragmenty innych kopii czy słowa, a także inne zmiany zostały przywołane w przypisach do tekstu głównego. Przypis jest zbudowany zasadniczo na trzy sposoby. Pierwszy wygląda następująco np. nititur *XIX B 1* (łaciński wariant obecny w konkretnej kopii/konkretnych kopiach *komentarz wyjaśnienie zapisane kursywą* [o ile to jest konieczne] i *także kursywą sygnatura tej kopii/tych kopii z zaistniałą konkretna zmianą*). Drugi wygląda tak: np. *nie ma tylko eorum CM23 (komentarz/uwaga zapisany/a kursywą zmieniony zapis łaciński i sygnatura także kursywa* albo łaciński tekst jest otoczony przez *zapisany/a kursywą komentarz/uwagę*). Trzeci składa się z zapisanych kursywą komentarza/uwagi oraz sygnatury rękopisu, do którego się odnosi np. *tutaj urywa się tekst R 419*. Zawsze sygnatura oznacza tekst z konkretnego rękopisu, w którym zachodzi dana zmiana podana przed sygnaturą bądź sygnaturami. W tej edycji stosuję pogrubioną czcionkę dla oznaczenia, że zmiana miała fragment od początku do końca oznaczenia, gdzie znajduje się odwołanie do przypisu umieszczonego na dole strony (np. **insignium miraculorum**³⁷⁵). Dochodziło także do sytuacji, w której dwa dłuższe pogrubione fragmenty są obok siebie i nie są niczym rozdzielone. Wówczas rozdzielając i porządkując edycję wprowadziłem małe nawiasy w indeksie górnym „l” „l” aby rozdzielić odpowiednio jedną zmianę od drugiej np. **l**anima eius³⁷⁶ **l**in refrigerio³⁷⁷.

³⁷⁴ Czasami widać ją w przypisach i pochodzi ona z jednego z rękopisów i po prostu została z jego odczytu przekopowana i nie zawsze ja usuwałem.

³⁷⁵ *insigniummiraculorum VIII A 28*.

³⁷⁶ *brak w XIX B 1 za refrigerio Cod. 13*.

³⁷⁷ *inrefrigerio XXIII D 138 R 387*.

Dochodzi też do jeszcze jednej sytuacji w edycji, którą należy wyjaśnić tj. użycie pogrubienia i przypisów. Zdarzają się fragmenty gdzie pogrubiony jest pewien konkretny fragment, który dodatkowo w środku ma jeszcze jeden przypis bądź więcej np. [Nulla inquit³⁷⁸ pontifex, tantum³⁷⁹] oznacza to, że przypis będący na końcu danego pogrubienia obejmuje jego całość a przypis w środku odnotowuje zmianę w innym kodeksie, która odnosi się tylko do słowa przy którym się znajduje. Taki zapis jest także poparty w przypisie odpowiednim odnotowaniem np. *zmienia się tylko najbliższe słowo eius Cod. 13.*

Jeżeli zmiana oznacza brak jakiegoś słowa w konkretnej kopii, a które jest obecne w tekście G5 oznaczam to w następujący sposób: brak w R 419; zaś jeśli w jednym przypisie brakuje w danym rękopisie jednego słowa z rękopisu, a w innym zachodzi inna zmiana, to wszystko zostaje odpowiednio odnotowane, np.: Quirillus ibi *XIX B 1 brak* inibi *CM23*. To inibi w tym przypadku pochodzi z G5 i zawsze wypisany dokładny brak konkretnego słowa odnosi się tylko i wyłącznie do kodeksu G5. Jeśli w przypisie znajduje się przekreślony tekst np. *dopisano ~~dehine~~ raz jeszcze w X B 7*, oznacza to, że przywoływany tekst został przekreślony w konkretnym kodeksie przez pisarza. W tekście głównym edycji dostrzec można wpisy, np.: [koniec karty] albo [koniec strony], pokazują one kiedy w kodeksie G5 zachodzi koniec danej karty bądź strony, dzięki temu można łatwiej odnaleźć poszukiwany tekst w samym rękopisie.

3. Kodeks podstawowy i najważniejsze kopie.

Sam kodeks G5 powstał dla przedostatniego biskupa praskiego Jana IV z Dražic (biskup praski w latach 1301-1343). Tak jasne powiązanie kodeksu z osobą tego biskupa pozwala mocno zawęzić czas jego powstania. Jaroslav Ludvíkovský datuje ten kodeks na lata (1320) 1329-1342³⁸⁰, jedynie niektóre kodeksy zawierające fragmenty z *Legendy Krystiana*, tj. żywotu świętej Ludmiły są starsze od tej kopii i są datowane do XII w. Tekst w kodeksie G5 jako jedyny przechował pełne brzmienie całego utworu. Josef Pekař, wydając *Legendę Krystiana* w

³⁷⁸ *zmienia się tylko ait CM23.*

³⁷⁹ Respondit pontifex nulla. Nisi tantum *XIX B 1.*

³⁸⁰ *Legenda Christiani Vita*, Praha 2012, s. 113; tam także zostały przywołane inne kodeksy zawierające tekst *Legendy Krystiana*. O kodeksach zawierających *Legendę Krystiana* szeroko pisze także J. Pekař, *Die Wenzels- und*, s. 77-87. Kodeks G5 został także opisany w *Scriptores rerum bohemicarum I*, wyd. Josef Dobrovský, František Martin Pelcl, Praha, 1783, s. XV-XVIII; a jak również w *Fontes Rerum Bohemicarum II*, wyd. J. Emler, s. XIII-XIV.

1906 r.³⁸¹, w swojej niemieckiej książce *Die Wenzels- und Ludmila Legenden und die Echtheit Christians*³⁸², przypisał wielu przez siebie wykorzystywanym tekstom skróty literowe, które zaczęły obowiązywać w dyskusji nad *Legendą Krystiana*, a których używa się aż po dziś dzień. Kodeks G5 otrzymał oznaczenie „K” od niemieckiego Kapitelhandschrift, tj. rękopis kapitulny.

Druga z ważnych kopii *Legendy Krystiana* jest przechowywana obecnie w Bibliotece Narodowej Republiki Czeskiej w Pradze i znajduje się w kodeksie o sygnaturze XIX B 1³⁸³ (na kartach 265r-276v), datowanym przez Ludvíkovskiego na 1366 r. Tekst *Legendy Krystiana* trafił do kodeksu razem z bardzo znanym zbiorem żywotów świętych określanym jako *Legenda Aurea* tj. *Złota Legenda* autorstwa Jakuba de Voragine (1229-1298). Kodeks ten zawiera drugą najpełniejszą kopię tekstu Krystiana, w której brakuje tylko prologu skierowanego do świętego Wojciecha. Należał on do zasobu biblioteki Thun-Hohenstein w dzisiejszym Děčínie w 1934 r., która została zakupiona dla Biblioteki Narodowej³⁸⁴. Jest to bardzo istotna kopia ze względu na fakt przekazania nam niemal kompletnego tekstu utworu Krystiana, a także na liczne i znaczące różnice względem tekstu, jaki przekazuje nam rękopis G5. Pekař oznaczył ten kodeks literą „T”, a funkcjonuje on także pod oznaczeniem MS 96.

Kolejne dwa kodeksy omawiam razem ze względu na fakt ogromnej tekstowej zbieżności przekazów *Legendy Krystiana*, co już zostało dostrzeżone przez wcześniejszych wydawców – Pekařa a także Ludvíkovskiego. Pierwszy z nich o sygnaturze XII B 2, datowany jest na lata 1360-1380. Pekař przekazał informacje o tym, że kodeks ten pochodzi z Třeboni i oznaczył go jako „U₁”. Obecnie kodeks jest przechowywany w Bibliotece Narodowej w Pradze, a tekst *Legendy Krystiana* znajduje się na kartach 155r – 167r. Drugi kodeks o sygnaturze VIII A 28, także jest przechowywany w Bibliotece Narodowej w Pradze i datowany na okres od końca XIV do początku XV w. (Pekař nadał mu oznaczenie „U₂”). Tekst *Legendy* znajduje się tu na kartach 327v-336r. Obydwie kopie tekstu *Legendy Krystiana* prezentują wybitne zbieżności pomiędzy sobą. Przekazują one tekst od Prologu, aż do zdania w ósmym rozdziale, tuż przed miejscem, w którym rozpoczyna się narracja o przeniesieniu ciała świętego Wacława ze Starej Boleslavii na Praski Hrad: *Si qui vero supersunt stipendiorum sibi victum manibus queritant propriis*.

³⁸¹ J. Pekař, *Die Wenzels-*, s. 88-125.

³⁸² Tamże, s. 77-87.

³⁸³ Wszystkie kodeksy, które wymieniam w tym rozdziale i są w posiadaniu Biblioteki Narodowej w Pradze, zostały w całej swej rozciągłości umieszczone (zdjęcia całych kodeksów) na portalu manuscriptorium.com i tam można też uzyskać podstawowe informacje o datowaniu, jak i zawartości poszczególnych kodeksów.

³⁸⁴ Korzystam także z informacji o kodeksach, jakie przekazuje portal manuscriptorium.com, któremu usługi zapewnia Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej.

Kolejną ważną kopią *Legendy Krystiana* była ta znajdująca się w tzw. rękopisie z Bötdecken (86a-92b). Jej tekst zaczynał się zaraz po rozpoczęciu pierwszego rozdziału od słów *QVirillus quidam nacione Grecus tam latinis quam ipsis Grecorum...*, a kończył się dokładnie wraz z końcem piątego rozdziału. Największą trudnością, jaką napotykały przy wykorzystywaniu tego rękopisu do badań nad tekstem *Legendy Krystiana* jest to, iż kodeks zawierający tekst utworu, znajdujący się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Münster, uległ zniszczeniu w czasie II wojny światowej. Szczęśliwie Instytut Czeskiej Literatury Akademii Nauk w Pradze (Ústav pro českou literaturu Akademie Věd České Republiky) dysponuje fotokopiami stron z rzezonego kodeksu, zawierającymi fragment z *Legendą Krystiana*. Miałem sposobność otrzymać od Instytutu kopię, która umożliwiła mi zapoznanie się z tą wersją tekstu *Legendy Krystiana*, który znajdował się na kartach 86a - 92b. Powstanie kodeksu datowano na po 1454 r.³⁸⁵ i stanowił on część tak zwanego *Magnum Legendarium Bodecense*, wielkiego zbioru żywotów świętych. Warto zauważyć, że ta kopia tekstu *Legendy Krystiana* stanowi jedyną, która znalazła się poza terytorium dawnego Władztwa Habsburgów. Pomimo, że sam kodeks datowano na tak późny okres, to już Josef Pekař sądził, że pierwotny rękopis pochodził z XI-XII w. Podstawą do wydania takiego osądu były formy zapisu w tekście nazw własnych miejsc i imion, których pisownia wskazała, zdaniem Pekařa, na bardzo odległy czas ich spisania – tak miano nie zapisywać już później miejsc i imion. Osobiście trudno jest mi się zgodzić z tak wczesnym datowaniem podstawy kodeksu jedynie na podstawie formy zapisu imion i nazw własnych. Poddaję w wątpliwość tak wczesną datację, ponieważ badając hagiografię *Legendy Krystiana* na podstawie informacji, jakie znalazłem w pracach Josefa Pekařa³⁸⁶, Georga Heinricha Pertz³⁸⁷ i Jaroslava Ludvíkovského³⁸⁸ natrafiłem na kodeks datowany na X ewentualnie XI w.³⁸⁹, który zawiera kopię tekstu żywotu świętego Wacława *Crescente fide christiana* w tzw. redakcji bawarskiej. Przeczytałem i zapisałem tekst z rękopisu, aby móc go wykorzystać w badaniach nad *Legendą Krystiana*. Pojawiają się tam także nazwy własne, które nie zostały zapisane tak, jak w rękopisie z Bötdecken. Datacja samych kodeksów, tzn. monachijskiego z X/XI w. oraz tego z Bötdecken z XV w., skłania mnie to tego aby odrzucić argument starodawnej formy zapisu nazw własnych, jako świadectwa przemawiającego o

³⁸⁵ V. Chaloupecký, *Prameny X. století*, s. 522.

³⁸⁶ J. Pekař, *Die Wenzels- und Ludmila*, s. 5, 24-26.

³⁸⁷ *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften deutscher Geschichten des Mittelalters VII*, wyd. G. H. Pertz, Hannover 1839, s. 119, 269-271.

³⁸⁸ J. Ludvíkovský, *Několik poznámek*, s. 22.

³⁸⁹ Chodzi o kodeks znajdujący się obecnie w zasobach Bawarskiej Biblioteki Państwowej (Bayerische Staatsbibliothek) w Monachium o sygnaturze Clm 4605 (alternatywne sygnatury MF 10142 oraz MF 10109).

starodawnej podstawie. Dla tego rękopisu przyjąłem oznaczenie „CM23” pochodzące od *Codex Monasteriensis* nr 23.

4. Inne kodeksy

Największy zasób rękopisów zawierających fragmenty *Legedy Krystiana* posiada w swoich zbiorach Biblioteka Narodowa w Pradze. VI E 13 [fol. 389-391] to sygnatura brewiarza datowanego na drugą połowę XII w. (Znajdują się w nim treści z czwartego rozdziału *Legedy Krystiana*). VI G 13 [fol. 504r oraz 504v i 527r oraz 527v] to brewiarz zawierający fragmenty czwartego oraz piątego rozdziału *Legedy Krystiana* datowany na przełom XIV i XV w. XXIII D 138 [171r-174v] to brewiarz używany w klasztorze świętego Jerzego na Praskich Hradczanach, datowany na XIV w. Kodeks zawiera treści z czwartego rozdziału *Legedy Krystiana* przemieszane modlitwami brewiarzowymi. I B 36 [135 r i 135v] to kodeks pochodzący z początku XV w., zawierający różne teksty religijne takie, jak żywoty świętych czy kazania. Znalazł się w nim podobny do poprzednio wymienionego tekstu fragment o translacji świętej Ludmiły według Krystiana. XXIII D 142 [381-388] to kodeks zawierający brewiarz, który także był w użyciu praskich benedyktynek u świętego Jerzego na praskim Hradzie. Przypisano mu szeroką chronologię powstania między 1359 a 1650 r. Zawiera on fragmenty z czwartego rozdziału utworu Krystiana. VII G 7 [191v-196v] to kodeks zawierający brewiarz, a także inne treści religijne, w tym fragment czwartego rozdziału *Legedy Krystiana*. Uważa się, że powstał między 1250 a 1400 r. XII A 22 [130r i 130v; 162v-163v] to kolínski antyfonarz, datowany przed 1477 r. Znajdują się w nim fragmenty z czwartego oraz piątego rozdziału *Legedy Krystiana*. XII E 1 [150v-152v; 190v-191v] to brewiarz datowany na okres pomiędzy 1366-1385, w którym znajdują się także fragmenty z czwartego oraz piątego rozdziału *Legedy Krystiana*. XIII C 5 [196r-198v; 245r-246v] to brewiarz pochodzący z podobnego zakresu lat, jak poprzednio wymieniony. Należał do klasztoru świętego Jerzego na praskich Hradczanach i zawiera w sobie, w dwóch różnych miejscach, fragmenty z czwartego oraz piątego rozdziału *Legedy*. XIV A 7 [199v-200v] to księga zawierająca żywoty świętych, w tym fragment piątego rozdziału *Legedy Krystiana*. Jego powstanie szacuje się na ok. 1380 r. XIV F 12 [188r-190v; 262r-264r] to kolejny brewiarz, pochodzący z księgozbioru klasztoru świętego Jerzego na praskich Hradczanach, datuje się go na przełom XIII i XIV w. Zawiera on, w dwóch różnych miejscach, części z czwartego i piątego rozdziału *Legedy Krystiana*. X B 7 [117v-118v] to kodeks zawierający różne teksty religijne, w tym także żywoty oraz opis translacji świętej Ludmiły według Krystiana. Jego powstanie datuje się na lata 1400-1433.

Památník písemnictví na Moravě³⁹⁰ stanowi oddział Muzeum Beněnska i znajduje się w budynkach klasztoru Benedyktynów w miejscowości Rajhrad, oddalonej kilkanaście kilometrów na południe od Brna. Oddział muzeum posiada w swoich zasobach trzy rękopisy zawierające fragmenty *Legendy Krystina*³⁹¹. Wyjaśnię jeszcze, że w reedycji *Legendy Krystiana*, dokonanej przez Jaroslava Ludvíkovskiego z 2012 r., nikt nie poprawił starych informacji, wedle których część rękopisów miała znajdować się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Brnie, po prostu powielono treści z 1978 r. Biblioteka Benedyktynów w Rajhradzie została po kasacie zakonów, jaką przeprowadzono w 1950 r. w Czechosłowacji oraz po zajęciu budynków opactwa przez armię Czechosłowacką, przeniesiona do Brna. Po zmianach w 1989 r., po odbudowie budynków i ze względu na lepsze warunki dla książek panujące w Rajhradzie, dawny księgozbiór opuścił Brno. Informacje o przeniesieniu księgozbioru do Rajhradu uzyskałem od Morawskiej Zemskej Knihovny.

R 387 [100r-101r] to brewiarz datowany na połowę XII w., zarazem najstarsza fragmentaryczna kopia tekstu *Legendy Krystiana*, jaki znamy. Znajduje się w nim fragment z czwartego rozdziału *Legendy Krystiana* – Pekař nadał mu oznaczenie „FR”. R 394³⁹² [378r.-379v] to także brewiarz, który posiada fragment z czwartego rozdziału *Legendy Krystiana*. Części tego kodeksu są datowane na trzy różne okresy – na rok 1342; po r. 1389 oraz na przełom XVI i XVII w. R 419 [85a-86a (translacja Waclawa); 87a-91a (życie Cyryla i Metodego); 270b-271b (Recordatus)], to kodeks zawierający między innymi brewiarz oraz kilka fragmentów z *Legendy Krystiana* tj. o translacji świętego Waclawa, o świętym Cyrylu i Metodzie oraz opis translacji świętej Ludmiły. Rękopis ten zawiera także teksty utworów *Crescente fide* oraz *Fuit in provincia bohemorum*, a datuje się go na przełom XV i XVI w.

Biblioteka Muzeum Ziemi Śląskiej (Knihovna Slezkého Zemského Muzea) w Opawie zawiera w swych zbiorach rękopis o sygnaturze R A 3 [232 a – 232 b], w którym znajduje się fragment *Legendy Krystiana*, opisujący losy świętych Cyryla i Metodego. Tekst *Legendy* znajduje się także w Bibliotece opactwa Heiligenkreuz im Wienerwald (Stift Heiligenkreuz) w Austrii. Biblioteka tego cysterskiego opactwa, działającego nieprzerwanie od 1133 r., posiada w swoich zasobach kodeks o sygnaturze Cod. 13 (227r i 227v), zaliczany przez historyków do grupy rękopisów tworzących razem tzw. Magnum Legendarium Austriacum³⁹³, tj. wielki zbiór

³⁹⁰ Rękopisy znajdujące się obecnie w tej instytucji zostały już wcześniej opisane w następującej publikacji: *Soupis rukopisů*, sestavil Vladislav Dokoupil, Praha 1966, z której korzystałem, także po części podając informacje odnośnie do rękopisów.

³⁹¹ W tej pracy pomijam jeden rękopis pochodzący z 1613 r., a znajdujący się w Rajhradzie.

³⁹² Rękopisy R 387 i R 394 zostały zdigitalizowane i są dostępne na stronach manuscriptorium.com

³⁹³ Więcej informacji o tej kolekcji można znaleźć w: Diarmuid Ó Riain, *The Magnum Legendarium Austriacum: A New Investigation of One of Medieval Europe's Richest Hagiographical Collections*,

kodeksów z żywotami świętych rozsianych po terytorium Austrii. Rzeczony kodeks Ludvíkovský datuje na lata 1181-1260 a znajduje się w nim fragment z czwartego rozdziału *Legendy Krystiana*.

Tekst *Legendy Krystiana*

Rękopis G5 Tzw. kodeks Dražického 24b-36b.

Incipit vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius³⁹⁴

(PROLOGUS)³⁹⁵

Domino³⁹⁶ et ter beato sancte ecclesie dei pragensis³⁹⁷, secundo pontifici Adalberto³⁹⁸ humillimus et omnium monachorum nec dicendus infimus frater³⁹⁹, solo⁴⁰⁰ nomine christianus⁴⁰¹, in christo ihesu prosperis successoribus⁴⁰² ad vota pollere. Passionem beati Wenceslai⁴⁰³ simul cum ava⁴⁰⁴ sua beate memorie Ludmila⁴⁰⁵, que⁴⁰⁶ velut⁴⁰⁷ nova sidera⁴⁰⁸ lumine virtutum suarum patriam suam bohemiam⁴⁰⁹ cum omni simul gente irradiant, diversis compositionibus et⁴¹⁰ non pleniter disertam⁴¹¹ reperiens dignum duxi, ut vestram sanctitatem⁴¹²

Analecta Bollandiana 133, 2015, s. 87-165; oraz Albert Poncelet, *De magno legendario austriaco*, Analecta Bollandiana 17, 1898 s. 24-96, 123-216.

³⁹⁴ Tylko G5

³⁹⁵ Słowo PROLOGUS nie występuje w żadnym rękopisie, stanowi oznaczenie wydawcy. Prolog został zawarty tylko w G5, XII B 2, VIII A 28

³⁹⁶ Tutaj zaczyna się tekst rękopisu uita sancte ludmille incipit Domino XII B 2 tutaj także zaczyna się tekst kopii VIII A 28

³⁹⁷ Pragensis VII A 28

³⁹⁸ adalberto VIII A 28

³⁹⁹ powtórzono słowo w XII B 2

⁴⁰⁰ sanctus XII B 2 VIII A 28

⁴⁰¹ Christianus VIII A 28

⁴⁰² successibus XII B 2

⁴⁰³ wenceslai XII B 2 VIII A 28

⁴⁰⁴ auera XII B 2 avia VIII A 28

⁴⁰⁵ ludmila XII B 2 ludmilla VIII A 28

⁴⁰⁶ qui XII B 2 VIII A 28

⁴⁰⁷ velud VIII A 28

⁴⁰⁸ sydera VIII A 28

⁴⁰⁹ Bohemiam VIII A 28

⁴¹⁰ compositionibus nec XII B 2

⁴¹¹ desertam XII B 2

qui **ex eadem**⁴¹³ tramite lineam propaginis trahitis adirem, quo ex iussione vestra⁴¹⁴ simul et licencia⁴¹⁵ aliquo modo eam corrigerem, vel⁴¹⁶ si qua deessent hos qui adhuc⁴¹⁷ superstites essent, senes seu religiosos quosque qui eorum gesta vel acie oculorum hausissent, seu auditu aliorum narratione comperissent percontarer⁴¹⁸, atque hec⁴¹⁹ adderem. Q⁴²⁰uod eciam sollicitus fui agere non iactancie cuiusdam causa, quippe cum omnimodis⁴²¹ imperitus sum⁴²² sermone, et **ab omni**⁴²³ lepore verborum extraneus, quamvis si hec cuncta in promptu forent, moles tamen peccaminum ad merita tantorum propalanda devitaret. Sed quia ineptie nostre simul et pigricie maxime sunt, studiaque nostra studiis scolasticorum comparata studia esse desistunt, non desperans de venia ob enormitatem criminum prout vires suffecerint⁴²⁴ ex adiuvamine ipsorum sanctorum confidens, ut se res habeat aggrediar⁴²⁵ exarare stilo, sed in primis hoc dicendum, quomodo⁴²⁶ **si talium**⁴²⁷ tamque precipuorum sanctorum atque ydoneorum testium christi gleba in partibus lutheringorum, seu carlingorum, ceterarum vel christianorum gencium contineretur, **insignium miraculorum**⁴²⁸ virtutibus vernans olim⁴²⁹ gesta, hec aureis ut ita dixerim apicibus depinxissent responsoriorum cantilenam cum antifonis⁴³⁰ adiectis sermonum exortacionibus⁴³¹ decorassent, cum plurimorum menibus cenobiorum quamvis ipsi horum similium [sanctorum⁴³²] martyrum confessorum virginum reliquorumque sanctorum exultent possidere venerabilia pignora. At⁴³³ nos horum carentes cunctorum, hos ut ita fatear post deum solos habentes quasi indigne tractamus, eorumque de die in diem indigni virtutes videntes veluti increduli manemus, eis servire dissimulamus. Hactenus de nostra desidia dixisse sufficiat. Nunc vos deprecor

---

⁴¹² sanctitatem *XII B 2*

⁴¹³ ex eodem *XII B 2* ex eodem *VIII A 28*

⁴¹⁴ tuam *XII B 2*

⁴¹⁵ litencia *XII B 2*

⁴¹⁶ ul *XII B 2*

⁴¹⁷ ad huc *XII B 2 VIII A 28*

⁴¹⁸ percunctarem *VIII A 28*

⁴¹⁹ hic *XII B 2*

⁴²⁰ *Wielka litera inicjalna XIX B 1*

⁴²¹ omnibus modis *XII B 2 VIII A 28*

⁴²² sim *XII B 2 VIII A 28*

⁴²³ ab omni *VIII A 28*

⁴²⁴ sufficerint *XII B 2* sufficerent *VIII A 28*

⁴²⁵ agrediar *XII B 2 VIII A 28*

⁴²⁶ brak w *VIII A 28*

⁴²⁷ sitalium *VIII A 28*

⁴²⁸ insigniummiraculorum *VIII A 28*

⁴²⁹ olym *XII B 2 VIII A 28*

⁴³⁰ antiphonis *XII B 2 VIII A 28*

⁴³¹ exhortacionibus *VIII A 28*

⁴³² za martyrum w *VIII A 28*

⁴³³ ac *XII B 2*

pontifex inclite et nepos⁴³⁴ carissime, ut qui me immeritum⁴³⁵ hoc opus subire fecistis, precibus aput communem patronum⁴³⁶ iuuetis, ut qui vos meritis suis ad pontificale decus conscendere⁴³⁷ statuit, dum nobis⁴³⁸ in futuro aput christum dominum coronam glorie pro⁴³⁹ reportato lucro de creditis ovibus acquisierit⁴⁴⁰ nobis saltem veniam criminum impetrare dignetur. Vestra eciam illustri sapiencia quod nostra

[koniec karty]

fatuitas insipienter ebullivit, obnixe petimus oblitterari⁴⁴¹ atque doctrina vestra decorari. Auctoritate eciam vestra hec eadem firmare dignemini, quo saltem per parrochiam vestram scribatur legaturque. Hiis itaque breviter prelibatis ad gesta eadem propalanda accingamur, tam meritis beati martyris, quam precibus vestris suffulti⁴⁴², auxiliante domino nostro et salvatore ihesu christo.

1.⁴⁴³

Moravia⁴⁴⁴ regio Bohemorum⁴⁴⁵, antiquis temporibus fama memorante creditur et noscitur christi fidem percepisse, augustini, magnifici doctoris, ut aiunt, temporibus. **lBulgori vel Bulgarii**⁴⁴⁶, **lattamen longe**⁴⁴⁷ ante eadem **potiti referuntur**⁴⁴⁸ gracia. Siquidem⁴⁴⁹ **Quirillus quidam nacione**⁴⁵⁰ grecus⁴⁵¹, tam latinis quam ipsis⁴⁵² grecorum⁴⁵³ apicibus⁴⁵⁴ instructus,

⁴³⁴ nephos *XII B 2 VIII A 28*

⁴³⁵ in meritum *XII B 2*

⁴³⁶ patronem *XII B 2*

⁴³⁷ consendere *XII B 2*

⁴³⁸ uobis *XII B 2 VIII A 28*

⁴³⁹ brak w *XII B 2 VIII A 28*

⁴⁴⁰ adquisierit *XII B 2 VIII A 28*

⁴⁴¹ oblicterari *VIII A 28*

⁴⁴² euffulti *XII B 2 VIII A 28*

⁴⁴³ Ludmile *dopisano XIX B 1*

⁴⁴⁴ *Od pierwszego rozdziału rozpoczynają się kopie Legendy Krystiana: XIX B 1 Morauia XII B 2*

⁴⁴⁵ Slaworum *XIX B 1* sclauorum *XII B 2 VIII A 28*

⁴⁴⁶ Bulgri vel Bulgarii *XIX B 1* bulrga uel bulgarii *XII B 2* bulzga vel bulgarii *VIII A 28*

⁴⁴⁷ hac in longe *XIX B 1* ac causam longe *XII B 2* at tamen longe *VIII A 28*

⁴⁴⁸ potiti fore referuntur *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

⁴⁴⁹ Beatus cyrillus nacione *Zaczyna się tekst rękopisu i dodano przed te trzy słowa R A 3*

⁴⁵⁰ quirillus quidam nacione *XII B 2* Początek tekstu rękopisu z *Böddeken* obecnie nie istniejący. *Zachowały się fotokopie przechowywane w Instytucie Czeskiej Literatury Czeskiej Akademii Nauk w Pradze / Ústav pro českou literaturu Akademie Věd České Republiky nazywany Codex Monasteriensis nr 23. Będę go określać oznaczeniem CM23. Beatus cyrillus nacione R 419*

⁴⁵¹ Grecus *CM23 R 419*

⁴⁵² brak ipsis *XIX B 1 R 419*

⁴⁵³ Grecorum *CM23 R 419*

⁴⁵⁴ Dodano ipsis w *R 419*

postquam bulgri⁴⁵⁵ crediderant⁴⁵⁶ aggressus⁴⁵⁷ est in nomine sancte trinitatis et⁴⁵⁸ individue unitatis eciam supradicte⁴⁵⁹ **genti moravie**⁴⁶⁰ degenti fidem domini nostri ihesu⁴⁶¹ christi⁴⁶² predicare⁴⁶³, et⁴⁶⁴ cooperante **divina gracia**⁴⁶⁵, postquam⁴⁶⁶ **illos christo lucratus erat**⁴⁶⁷, eciam⁴⁶⁸ apices vel⁴⁶⁹ characteres novas comperit⁴⁷⁰, et vetus novumque⁴⁷¹ testamentum pluraque alia⁴⁷² de greco seu latino sermone⁴⁷³ sclavonicam⁴⁷⁴ **in linguam**⁴⁷⁵ **transtulit**⁴⁷⁶. Missas preterea ceterasque⁴⁷⁷ **canonicas horas**⁴⁷⁸ **in ecclesia**⁴⁷⁹ publica⁴⁸⁰ voce⁴⁸¹ resonare⁴⁸² statuit, quod et usque hodie⁴⁸³ in partibus sclavorum⁴⁸⁴ **a pluribus**⁴⁸⁵ agitur, maximeque⁴⁸⁶ in pulgariis⁴⁸⁷, multaque **ex hoc**⁴⁸⁸ anime christo domino acquiruntur⁴⁸⁹. Cumque⁴⁹⁰ quodam

⁴⁵⁵ Bulgri VIII A 28 Bulgri *odano* vel Bulgarii fidem Christi perceperunt CM23 pulgari R 419 pulgri R A 3

⁴⁵⁶ brak w CM23

⁴⁵⁷ Agressus XIX B 1 VIII A 28

⁴⁵⁸ ut XII B 2

⁴⁵⁹ brak tylko supradicte R 419 R A 3

⁴⁶⁰ Moravie (genti bez zmian) XIX B 1 R 419 gentu moravie XII B 2

⁴⁶¹ iesv R A 3

⁴⁶² od eciam do christi brak w CM23

⁴⁶³ predicaret CM23

⁴⁶⁴ Postquam igitur CM23

⁴⁶⁵ gracia divina CM23 (divina bez zmian) gratia R A 3

⁴⁶⁶ brak w CM23

⁴⁶⁷ illos in fide lucraverat XIX B 1 lucratus est gentem illam Domino CM23 illos lucratus fuerat R 419 *zmienia się tylko najbliższy wyraz fuerat* R A 3

⁴⁶⁸ etiam XII B 2 R 419 R A 3 *odano* et przed VIII A 28

⁴⁶⁹ et XII B 2 VIII A 28

⁴⁷⁰ comperit VIII A 28 inveni CM23

⁴⁷¹ novumque XIX B 1

⁴⁷² documenta sacre scripture CM23

⁴⁷³ ~~seal~~ R A 3

⁴⁷⁴ slawonicam XIX B 1 in sclavonicam CM23

⁴⁷⁵ lingwam (transtulit bez zmian) XII B 2 VIII A 28 R 419

⁴⁷⁶ transtulit linguam CM23 *odano* Et w R A 3

⁴⁷⁷ ceteraque CM23

⁴⁷⁸ horas canonicas R 419

⁴⁷⁹ brak w CM23

⁴⁸⁰ publice R 419

⁴⁸¹ brak w R A 3

⁴⁸² przed voce w CM23

⁴⁸³ brak hodie XIX B 1

⁴⁸⁴ slavorum XIX B 1 Sclavorum R 419

⁴⁸⁵ brak w R 419

⁴⁸⁶ maxime XII B 2 VIII A 28 CM23

⁴⁸⁷ Bulgariis XIX B 1 VIII A 28 bulgariis XII B 2 CM23 pulgariis R 419

⁴⁸⁸ za domino w R 419 R A 3

⁴⁸⁹ aquiruntur XII B 2

⁴⁹⁰ Cum ergo CM23

tempore memoratus quirillus⁴⁹¹ romam⁴⁹² causa oracionis⁴⁹³ adisset⁴⁹⁴, a summo⁴⁹⁵ **pontifice vel a**⁴⁹⁶ reliquis **l**sapientibus et rectoribus ecclesie redarguitur⁴⁹⁷, **l**ut quid⁴⁹⁸ contra statuta canonum ausus fuerit missarum sollempnia⁴⁹⁹ instituere⁵⁰⁰ canere **sclavonica lingua**⁵⁰¹. Illo⁵⁰² humiliter, **satisfacientem illis**⁵⁰³, nec omnino **mitigare eos valente**⁵⁰⁴ arrepto psalterio **versum psalmigraphi**⁵⁰⁵ in medium⁵⁰⁶ **recitavit, quo**⁵⁰⁷ dicitur⁵⁰⁸: Omnis spiritus laudet dominum. Et ipse⁵⁰⁹ versui alludens, si inquit, omnis spiritus laudet dominum, **cur me**⁵¹⁰ patres electi, prohibetis⁵¹¹ missarum sollempnitatem⁵¹² modulare sclavonice⁵¹³, **seu alia queque de latino vel greco verbo**⁵¹⁴ eorum vertere in sermonem⁵¹⁵? **si enim**⁵¹⁶ quivissem⁵¹⁷ ullomodo⁵¹⁸ subvenire populo illi ut ceteris nacionibus lingua⁵¹⁹ latina vel greca omnimodo⁵²⁰ id non presumpsissem⁵²¹,

---

⁴⁹¹ cirillus *R 419* cyrillus *R A 3*

⁴⁹² Quirillus Romam *XIX B 1*

⁴⁹³ deuotionis *R 419 R A 3*

⁴⁹⁴ adisset *CM23*

⁴⁹⁵ ssummo *VIII A 28*

⁴⁹⁶ pontifice et *XIX B 1* et a (pontifice *bez zmian*) *R 419 R A 3*

⁴⁹⁷ sapientibus et ecclesie rectoribus redarguitur *CM23* reliquis rectoribus ecclesie redarguitur *R 419*
ecclesie rectoribus redarguitur *R A 3*

⁴⁹⁸ quod *CM23*

⁴⁹⁹ sollempnia *VIII A 28*

⁵⁰⁰ *za dodano* et *w R A 3*

⁵⁰¹ Sklawonica lingwa *XIX B 1* *zmienia się tylko* lingwa *VIII A 28* *od fuerit missas sclavonice celebrare, seu sclavonica lingua statuerit canere. CM23* sclawonica in lingwa *R 419* *dodano za tym przypisem*
De fide eum christi docuisti *R A 3*

⁵⁰² *dodano* vero *w CM23*

⁵⁰³ illis satisfaciente *CM23*

⁵⁰⁴ mitigari volentibus (*nie ma eos*) *XIX B 1* (*od poprzedniego przypisu do valente*) nec tamen omnino mitigare valente *CM23* eos mitigare ~~ab~~ valente *R 419*

⁵⁰⁵ psalmigraphi (*reszta bez zmian*) *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28* psalmigraphi versum *R 419 R A 3*

⁵⁰⁶ medio *R 419 R A 3*

⁵⁰⁷ recitavit in quo *XIX B 1* protulit quo *CM23* *zmienia się tylko* quod *R A 3*

⁵⁰⁸ dicit *R A 3*

⁵⁰⁹ statim versui *CM23*

⁵¹⁰ Cur me inquit *XIX B 1*

⁵¹¹ prohibetis *CM23*

⁵¹² celebritatem *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28* sollempnia *R 419* sollempnia *R A 3*

⁵¹³ *zmienia się tylko* Slawonice *XIX B 1*

⁵¹⁴ aut alia de latino queque verba vel greco (*nie ma seu*) *XIX B 1*

⁵¹⁵ *Koniec tekstu rękopisu R A 3*

⁵¹⁶ Siquidem uel meo *R 419*

⁵¹⁷ quirem *CM23*

⁵¹⁸ ullo modo *CM23* *brak w R 419*

⁵¹⁹ lingwa *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28* in lingwa *R 419*

⁵²⁰ omnimode *XIX B 1* omnimodis *CM23*

⁵²¹ presumpsisse *R 419*

sed cernens populum dure cervicis fore et⁵²² omnino⁵²³ ydiotas et ignaros viarum dei⁵²⁴, solum hoc ingenium⁵²⁵ **omnipotente cordi**⁵²⁶ inspirante comperi, per quod **eciam multos illi**⁵²⁷ acquisivi⁵²⁸. Quapropter ignoscite mihi⁵²⁹ patres et domini, **siquidem beatus**⁵³⁰ paulus apostolus⁵³¹ doctor gentium in epistola⁵³² ad corinthios⁵³³ inquit⁵³⁴- loqui linguis⁵³⁵ nolite prohibere. **At illi**⁵³⁶ **hec audientes**⁵³⁷ et⁵³⁸ admirantes tanti viri fidem⁵³⁹ auctoritate sua statuunt et firmant suprascripto⁵⁴⁰ sermone, partibus in illis missarum sollempnia⁵⁴¹ **ceterasque canonicorum**⁵⁴² **horas ymnizari**⁵⁴³. **Ipse autem beatus**⁵⁴⁴ **quirillus inibi**⁵⁴⁵ persistens⁵⁴⁶ monachalemque⁵⁴⁷ habitum suscipiens diem clausit extremum, relinquens⁵⁴⁸ **supra memoratis**⁵⁴⁹ in partibus fratrem suum nomine metudium⁵⁵⁰, virum strennum, omnique **decoratum sanctitate**⁵⁵¹. **[Qui et**⁵⁵² postquam multos⁵⁵³ **christi domini manipulos in horreo congregarat**⁵⁵⁴, **ab ipso**⁵⁵⁵ principe qui partibus in illis tunc dominabatur, et imperabat universe

---

⁵²² brak w R 419

⁵²³ dodano p (przekreslone u dołu) R 419

⁵²⁴ dodano cpeiens R 419

⁵²⁵ brak w CM23

⁵²⁶ omnipotente deo cordi XIX B 1 za dodano meo R 419

⁵²⁷ eciam illi multos XIX B 1 eciam deo multos illi R 419

⁵²⁸ aquisiui VIII A 28

⁵²⁹ michi XIX B 1

⁵³⁰ Siquidem et beatus XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 Siquidem et (nie ma beatus) CM23 Siquidem et apostolus (nie ma beatus) R 419

⁵³¹ apostolus Paulus XII B 2 VIII A 28 brak w CM23 R 419

⁵³² dodano sua w CM23

⁵³³ Corinthios XIX B 1 chorinthios VIII A 28

⁵³⁴ iussit XII B 2 iussit dixit VIII A 28

⁵³⁵ lingwis XII B 2 VIII A 28 variis lingwis R 419

⁵³⁶ brak w CM23

⁵³⁷ audientes hec XIX B 1 CM23 nie ma hec VIII A 28

⁵³⁸ illi CM23

⁵³⁹ sanctitatem, et fidem R 419

⁵⁴⁰ subprascripto XIX B 1 supradicto XII B 2 VIII A 28 supranotato R 419

⁵⁴¹ sollempnia R 419

⁵⁴² zmienia się tylko canonicas CM23

⁵⁴³ ceterasque canonicas horas ymnpizari XIX B 1 ceterasque horas canonicas missari ymnpizari R 419

⁵⁴⁴ Caput Beatus ergo CM23

⁵⁴⁵ Quirillus ibi XIX B 1 brak inibi CM23 zmienia się tylko na Quirillus R 419

⁵⁴⁶ post hec CM23

⁵⁴⁷ monasticumque XIX B 1 monachicumque XII B 2 VIII A 28 R 419 monachicum CM23

⁵⁴⁸ brak w VIII A 28

⁵⁴⁹ memoratum (supra bez zmian) XIX B 1 sunt memoratis XII B 2 supramemoratis CM23

⁵⁵⁰ Metudium VIII A 28 R 419 methudium CM23

⁵⁵¹ sanctitate decoratum CM23

⁵⁵² słowo Qui jest zamazane i brakuje et w XIX B 1

⁵⁵³ multus VIII A 28

⁵⁵⁴ zmienia się tylko na congregaruit VIII A 28

terre ceu magnificus imperator statuitur summus pontifex, habens sub se septem⁵⁵⁶ eiusdem sanctitatis pontifices⁵⁵⁷. Sed⁵⁵⁸ quia ab ipso mundi exordio vetiti⁵⁵⁹ postquam sumpsit amaritudinem **prothoplastus pomi**⁵⁶⁰, seminarium discordie inter humilitatem et superbiam, inter dileccionem⁵⁶¹ et odium, et reliqua⁵⁶² virtutum odoramenta viciorumque fetorem humani generis inimicus usque ad

[koniec strony]

presens fundere non desistit, ac⁵⁶³ dolens populum suis **semper serviciis**⁵⁶⁴ mancipatum sibi subtrahi veroque regi **christo domino**⁵⁶⁵ acquiri, totis⁵⁶⁶ nequiciarum armis indutus, novos satellites⁵⁶⁷ et ignaros ad tantam perfidiam bellandi addit⁵⁶⁸, discordiarum venenata semina⁵⁶⁹ inter ipsos primarios doctoresque⁵⁷⁰ iactitat⁵⁷¹, superbie ac avaricie⁵⁷² ignita tela parat in tantum, ut zwatopule⁵⁷³ qui erat nepos principis vel regis religiosi, quique⁵⁷⁴ institutor⁵⁷⁵ et rector tocius christianitatis, seu religionis benignus extiterat⁵⁷⁶, ipsum avunculum suum insidiis appetitum⁵⁷⁷ regno pelleret, visu privaret vitamque eius veneno conaretur auferre⁵⁷⁸. **Sed hausto ille**⁵⁷⁹ pestifero potu, protegente se divina gracia, nil adversi patitur. Dehinc⁵⁸⁰ zwatopule⁵⁸¹ tyrannide⁵⁸² suscepta fastu arrogancie inflammatus, cum sibi militantibus⁵⁸³ sodalibus pontificis

---

555 in horreo Domini manipulos congregarat a (*nie ma christi domini*) CM23

556 brak w XIX B 1

557 Na boku karty obok dopisano vii suffraganeos XIX B 1

558 dodano Caput przed to slowo w CM23

559 za amaritudinem CM23

560 protoplastus pomi XII B 2 pomi prothoplastus homo CM23

561 skrót dilcos XIX B 1 dilectionem CM23

562 reliquam XII B 2

563 brak w CM23

564 serviciis semper XIX B 1 seruciis (*nie ma semper*) XII B 2 VIII A 28

565 domino Christo CM23

566 totus XIX B 1

567 sathelites XIX B 1

568 zmienia się tylko na adit XII B 2 VIII A 28 R 419 od novos aż dotąd brak w CM23

569 venenata discordiarum semina CM23

570 rectoresque XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 CM23 R 419

571 iacticat VIII A 28

572 avaritie VIII A 28

573 Swatopluk XIX B 1 swatopluc XII B 2 swathopluc VIII A 28 Zuentepulc R 419

574 qui R 419

575 od suberbie aż dotąd brak w CM23

576 exstiterat XIX B 1

577 impetium XIX B 1

578 auferre XIX B 1 CM23

579 brak (tylko ostatniego słowa) w XIX B 1 Hausto tamen illo CM23

580 Deinde XIX B 1 adhinc XII B 2

581 Swatopluk XIX B 1 Swatopluc XII B 2 swatopluk VIII A 23 Zuentepulk CM23 Zuentepulc R 419

582 tyrannide XII B 2 CM23 tyriannide VIII A 28

metudii⁵⁸⁴ predicacionem mellifluam **quasi respuit**⁵⁸⁵, monitaque sacratissima non pleniter recepit, **verum membra sua scilicet**⁵⁸⁶ **plebem populumque suum**⁵⁸⁷ **partim**⁵⁸⁸ christo partim dyabolo⁵⁸⁹ servire exhibuit⁵⁹⁰. Quapropter a pontifice beate memorie **supra notato**⁵⁹¹ pagus⁵⁹² eius cum habitantibus incolis⁵⁹³ anathemate⁵⁹⁴ percussa, cum sulcis suis et fructibus diversis cladibus⁵⁹⁵ attrita⁵⁹⁶ usque in hodiernum **diem deflet**⁵⁹⁷. Data est **enim in direpcionem**⁵⁹⁸ et captivitatem, et predam et derisum, et⁵⁹⁹ desolacionem, et⁶⁰⁰ in sibilum⁶⁰¹ universe carni gradienti per eam, quoniam **non est**⁶⁰² societas luci ad tenebras, nec convencio christi cum⁶⁰³ belial⁶⁰⁴. Quorum exempla nos quoque videntur⁶⁰⁵ respicere qui eisdem⁶⁰⁶ passibus conamur incedere, **quoniam qui**⁶⁰⁷ domum **vicini sui**⁶⁰⁸ conspicit concremari, suspectus **esse debet**⁶⁰⁹ de sua⁶¹⁰.

2.

---

583 militantibus *CM23*

584 Metudii *VIII A 28 R 419* methudii *CM23*

585 quasi lutum respuit *XIX B 1*

586 brak w *CM23*

587 brak suum w *XII B 2 VIII A 28*

588 Plebem etenim suam populumque subiectum, partim *CM23*

589 diabolo *CM23*

590 permisit *CM23*

591 supranotato *VIII A 28* methudio *CM23*

592 viris *XIX B 1* puguus *XII B 2* humus *VIII A 28*

593 zmiana tekstu (*zaczyna się za imieniem Metodego*) na pars illa que diabolo potius elegit servire quam Christo w *CM23*

594 anathemathe *XIX B 1*

595 claudibus *XII B 2*

596 atrita *XII B 2 VIII A 28*

597 deflet diem *XIX B 1* od attrita brak aż dotąd *CM23*

598 ei in dirrepcionem *XIX B 1* brak tylko enim w *CM23*

599 ac *CM23*

600 atque *CM23*

601 sibilum *CM23*

602 nulla *CM23*

603 ad *XIX B 1*

604 Belial *VIII A 28 R 419*

605 videmur *CM23*

606 eiusdem *XIX B 1*

607 qui quoniam *XII B 2*

608 sui vicini *XIX B 1*

609 debet esse *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 CM23 R 419*

610 tutaj urywa się tekst *R 419*

!At vero⁶¹¹ !homines bohemi⁶¹² ipso sub arcturo⁶¹³ positi, cultibus ydolatrie dediti, velut⁶¹⁴ equus infrenis⁶¹⁵ sine lege, sine ullo⁶¹⁶ principe, vel rectore vel urbe uti bruta animalia sparsim⁶¹⁷ vagantes !terram solam incolebant. Tandem pestilencie cladibus attriti,⁶¹⁸ !quandam phitonissam⁶¹⁹, !ut fama fertur⁶²⁰ adeunt postulantes spem⁶²¹ consilii⁶²² responsumque⁶²³ divinacionis. Quo accepto civitatem statuunt, nomenque⁶²⁴ inponunt pragam⁶²⁵. Post hinc⁶²⁶ invento quodam⁶²⁷ sagacissimo atque prudentissimo viro, cui tantum⁶²⁸ agriculture officium erat⁶²⁹, responsione fitonisse⁶³⁰ principem seu⁶³¹ gubernatorem sibi statuunt vocitatum cognomine⁶³² Prziemysl⁶³³ iuncta ei in matrimonio⁶³⁴ supramemorata fitonissa⁶³⁵ scilicet libussie⁶³⁶ virgine⁶³⁷. Sicque⁶³⁸ a clade et multiplici peste tandem⁶³⁹ eruti, dehinc a supra memorato principe ex⁶⁴⁰ sobole eius rectores seu duces preposuere sibi servientes⁶⁴¹ demoniorum⁶⁴² simulacris⁶⁴³ et prophanis⁶⁴⁴ sacrificiorum⁶⁴⁵ ritibus bachantes, donec ad

⁶¹¹ Tandem pestilencie cladibus afflicti infelices illi qui nunc sunt CM23

⁶¹² Slawi Bohemi XIX B 1 sclavi boemie XII B 2 sclavi Boemie VIII A 28 sclavi boemi CM23

⁶¹³ arturo XII B 2

⁶¹⁴ velud XIX B 1

⁶¹⁵ następuje mocna zmiana w tekście positi, postquam diu sine lege CM23

⁶¹⁶ brak w CM23

⁶¹⁷ supersim XII B 2

⁶¹⁸ brak w CM23

⁶¹⁹ phitonissam quandam CM23

⁶²⁰ reszta bez zmian vertur XII B 2 VIII A 28 brak w CM23

⁶²¹ spirit XII B 2 ab ea spiritum CM23

⁶²² consilium VIII A 28

⁶²³ sumque VIII A 28 et responsum CM23

⁶²⁴ cui nomen CM23

⁶²⁵ praga XIX B 1 Pragam VIII A 28 przed inponunt w CM23

⁶²⁶ Postea CM23

⁶²⁷ brak w XIX B 1

⁶²⁸ brak w CM23

⁶²⁹ erat agriculture officium CM23

⁶³⁰ phitonisse XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 CM23

⁶³¹ brak w CM23

⁶³² od gubernatorem inny tekst eorum agrorum suorum statuunt cognominatum CM23

⁶³³ przemisl XIX B 1 premizl XII B 2 przyemysl VIII A 28 primiz CM23

⁶³⁴ matrimonium XIX B 1

⁶³⁵ phitonissa XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 virgine phitonissa CM23

⁶³⁶ brak w XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 CM23

⁶³⁷ wcześniej w CM23

⁶³⁸ dodano demum CM23

⁶³⁹ brak w CM23

⁶⁴⁰ zmienia się tylko na et XIX B 1

⁶⁴¹ inny tekst od eruti, ducem sibi vel principem preposuerunt vocitatum boriwoi, servientes ipsi uti ceperant w CM23

⁶⁴² demonum XIX B 1

⁶⁴³ simulachris CM23

extremum dominatus eiusdem⁶⁴⁶ regni pervenit ad unum ex eisdem⁶⁴⁷ principibus ortum vocitatum⁶⁴⁸ Borziwoy⁶⁴⁹. Hic⁶⁵⁰ cum excellentissime forme et egregie iuventutis flore⁶⁵¹ nitesceret⁶⁵², quodam⁶⁵³ tempore negotii sui populique⁶⁵⁴ sibi commissi⁶⁵⁵ causa ducem suum⁶⁵⁶ vel regem zwatopule⁶⁵⁷ moravie⁶⁵⁸ **adiit, a quo**⁶⁵⁹ benigne suscipitur, et⁶⁶⁰ ad convivium pariter cum reliquis adsciscitur⁶⁶¹. Verum sessionis ei⁶⁶² locus inter christicolos minime conceditur, sed ritu **paganorum ante**⁶⁶³ mensam⁶⁶⁴ pavimento⁶⁶⁵ iubetur insedere⁶⁶⁶. Cuius presul metudius⁶⁶⁷ iniurie condolens, fertur dixisse ad eum. Ve, inquit quod tu talis tantusque haut⁶⁶⁸ erubescis a principalibus **repelli sedibus**⁶⁶⁹, cum et ipse in fascibus ducatum obtineas, sed magis cupias ob nefandam⁶⁷⁰ ydolorum culturam cum **subulcis uniotenus incubare**⁶⁷¹. At ille. Quid, inquit ob huiuscemodi⁶⁷² rem pericli pacior, vel quid **boni michi confert**⁶⁷³ christianitatis ritus? **Si inquit presul metu**

[koniec karty]

---

⁶⁴⁴ profanis *CM23*

⁶⁴⁵ brak w *XIX B 1*

⁶⁴⁶ eiusdem *zostało powtórzone w VIII A 28*

⁶⁴⁷ eiusdem *XIX B 1*

⁶⁴⁸ ortumvocatatum *VIII A 28*

⁶⁴⁹ Boeyuoi (*glosa obok borzywoy*) *XII B 2* Borzywoy *VIII A 28* brak w *CM23*

⁶⁵⁰ *inaczej biegnie tekst* ritibus debachantes. Caput Caput Princeps igitur iste *CM23*

⁶⁵¹ flore iuventutis *XIX B 1*

⁶⁵² nitescit (*glosa obok nitesceret.*) *XII B 2*

⁶⁵³ uondam (*początek słowa zamazany*) *XII B 2* brak w *VIII A 28*

⁶⁵⁴ populi *XIX B 1*

⁶⁵⁵ comissi *XIX B 1*

⁶⁵⁶ brak w *CM23*

⁶⁵⁷ Swatopluk *XIX B 1* swatopluc *XII B 2* swathopluk *VIII A 28* zuentepulk *CM23*

⁶⁵⁸ morawie *XII B 2* brak w *CM23*

⁶⁵⁹ brak tekstu zamiast tego jest następujący qui ab incepta pertinacia mitigatus viam veritatis constanter apprehenderat adiit, tunc temporis morawe una cum methudio pontifice commorantem. A quo videlicet rege *CM23*

⁶⁶⁰ brak w *CM23*

⁶⁶¹ inimitatur *XIX B 1* asciscitur *VIII A 28* *CM23*

⁶⁶² eciam *XIX B 1*

⁶⁶³ paganorum in pavimento ante *XIX B 1*

⁶⁶⁴ menssam *XII B 2*

⁶⁶⁵ brak w tym miejscu w *XIX B 1*

⁶⁶⁶ sedere *XIX B 1* insidere *VIII A 28*

⁶⁶⁷ methudius *CM23*

⁶⁶⁸ vir non *XIX B 1*

⁶⁶⁹ sedibus repelli *CM23*

⁶⁷⁰ nephandam *XIX B 1* ad nephandam (*nie ma ob*) *XII B 2* *VIII A 28*

⁶⁷¹ subulcis in terra humotenus manducare *XIX B 1* zmienia się tylko humotenus *XII B 2* *VIII A 28* *CM23*

⁶⁷² huiuscemodi *VIII A 28*

⁶⁷³ zmienia się tylko conferret *XIX B 1* michi boni conferret *CM23*

dius⁶⁷⁴ **abrenunciaveris**⁶⁷⁵ **ydolis, et inhabitantibus**⁶⁷⁶ in eis demonibus, **dominus dominorum tuorum**⁶⁷⁷ efficieris⁶⁷⁸, cunctique hostes tui subicientur dicioni tue et progenies tua cottidie⁶⁷⁹ augmentabitur velut⁶⁸⁰ fluvius maximus, in quo diversorum **confluunt fluentia**⁶⁸¹ rivulorum. Et si inquit Borziwoy⁶⁸² res se ita habet que mora **est baptizandi**⁶⁸³? **Nulla inquit**⁶⁸⁴ **pontifex, tantum**⁶⁸⁵ paratus esto ex integro corde credere in deum patrem omnipotentem eiusque unigenitum dominum nostrum ihesum christum, et in spiritum paraclitum illuminatorem omnium fidelium⁶⁸⁶, non tantum mundialis causa⁶⁸⁷ substancie, verum eciam⁶⁸⁸ capessende salutis **tue anime**⁶⁸⁹ ad⁶⁹⁰ aquirenda⁶⁹¹ perhennitatis⁶⁹² **gloriosa palma**⁶⁹³ **atque**⁶⁹⁴ percipienda societate sanctorum⁶⁹⁵ ineffabili leticia⁶⁹⁶. Hiis⁶⁹⁷ et huiusmodi⁶⁹⁸ **exortacionibus accensa**⁶⁹⁹ mens iuvenis, estuabat gratiam baptismi percipere, et ut⁷⁰⁰ **ne ulla mora**⁷⁰¹ fieret cum **suis omnibus**⁷⁰², qui eum⁷⁰³ comitabantur terretenus⁷⁰⁴ pedibus pontificis

⁶⁷⁴ *zmienia się tylko methudius CM23*

⁶⁷⁵ *zmienia się tylko abrenuncciaueris XII B 2*

⁶⁷⁶ Et presul metudius eidem rudit. Si abrenuncciaueris ydolis et habitantibus *XIX B 1 zmienia się tylko habitantibus CM23*

⁶⁷⁷ *dominorum dominus CM23*

⁶⁷⁸ *eris XIX B 1*

⁶⁷⁹ *brak w VIII A 28 CM23*

⁶⁸⁰ *velud XIX B 1*

⁶⁸¹ *fluenta confluunt XIX B 1*

⁶⁸² *Borzywoi XIX B 1 boriwoy XII B 2 Borzywoy VIII A 28 boriwoi CM23*

⁶⁸³ *baptizandi est XIX B 1*

⁶⁸⁴ *zmienia się tylko ait CM23*

⁶⁸⁵ *Respondit pontifex nulla. Nisi tantum XIX B 1*

⁶⁸⁶ *dodano animarum w CM23*

⁶⁸⁷ *dodano tantum CM23*

⁶⁸⁸ *etiam XII B 2 brak w CM23*

⁶⁸⁹ *tue et anime XII B 2 tue, et anime, et VIII A 28 anime tue CM23*

⁶⁹⁰ *et XIX B 1 XII B 2 CM23*

⁶⁹¹ *adquirenda XII B 2 acquirende CM23*

⁶⁹² *penititas XII B 2 perhenitatis VIII A 28*

⁶⁹³ *gloria brak palma XIX B 1*

⁶⁹⁴ *gloria, simul eciam CM23*

⁶⁹⁵ *dodano et w CM23*

⁶⁹⁶ *dodano eorum w CM23*

⁶⁹⁷ *His XIX B 1 XII B 2*

⁶⁹⁸ *huiusmodi CM23*

⁶⁹⁹ *exortacionibus mellifluis accensa XIX B 1 mellifluis exortacionibus accensa XII B 2 VIII A 28 mellifluis exhortacionibus, accensa CM23*

⁷⁰⁰ *brak w XIX B 1 CM23*

⁷⁰¹ *et ne ulla hora XIX B 1*

⁷⁰² *hiis CM23*

⁷⁰³ *za comitabantur w CM23*

⁷⁰⁴ *Na skraju rękopisu dopisano prostratus. XIX B 1 terredenus VIII A 28*

advoluti obnixius postulavere⁷⁰⁵. Quid plura? Mane facto, **ipsum ducem cum suis**⁷⁰⁶ triginta⁷⁰⁷ qui advenerant⁷⁰⁸ cathezizans⁷⁰⁹ peractis ieiuniorum **ex more**⁷¹⁰ sollempniis⁷¹¹, sacrosancto⁷¹² baptismatis fonte innovavit, pleniterque⁷¹³ eum de fide christi instruens multis locupletatum donis ad⁷¹⁴ propria redire concessit, tribuens ei venerabilis vite sacerdotem nomine Caych⁷¹⁵. Quique⁷¹⁶ reversi in sua in castello⁷¹⁷ cui **vocabulum inerat**⁷¹⁸ gradic⁷¹⁹, supradictum sacerdotem statuunt fundantes⁷²⁰ ecclesiam in honorem⁷²¹ beati Clementis⁷²² pape et martyris⁷²³, multa⁷²⁴ detrimenta sathane ingerentes, populum⁷²⁵ christo domino acquirentes⁷²⁶. Que cernens perfidus chelindrus⁷²⁷ propriis atriis⁷²⁸ sumptis antiqua bella repetit⁷²⁹. Populum cunctum bohemorum⁷³⁰ in furorem principis accendit, eo quod paternos mores relinqueret, et novam atque inauditam sanctitatis legem christianorum⁷³¹ arriperet. Surgunt⁷³² adversus eum uno animo eademque sententia suisque⁷³³ eum a finibus⁷³⁴ perturbare⁷³⁵ conantur, seu etiam vitam⁷³⁶

⁷⁰⁵ terre obnixius postulabat. *XIX B 1 zmienia się tylko postulabat CM23*

⁷⁰⁶ ducem ipsum et *CM23*

⁷⁰⁷ *zapisano w formie .xxx. XIX B 1*

⁷⁰⁸ cum eo venerant *CM23*

⁷⁰⁹ cathezizans *XIX B 1 catezizans XII B 2 VIII A 28 catecizans CM23*

⁷¹⁰ ex more ieiuniorum *XIX B 1 brak w VIII A 28*

⁷¹¹ sollempniis *XII B 2 CM23*

⁷¹² sacro sancto *CM23*

⁷¹³ plenit (*słowo częściowo zamazane*) *XII B 2*

⁷¹⁴ a *XII B 2*

⁷¹⁵ caych *XIX B 1 caich XII B 2 VIII A 28 Kaych CM23*

⁷¹⁶ Qui *XIX B 1 CM23*

⁷¹⁷ castelo *VIII A 28*

⁷¹⁸ nomen erat *XIX B 1*

⁷¹⁹ hradecz *XIX B 1 gradie VIII A 28*

⁷²⁰ fundant *XIX B 1 od Qui aż do tego miejsca inny szyk zdania reversi in sua supradictum sacerdotem statuunt in castello cui vocabulum inerat gradicz CM23*

⁷²¹ honore *XIX B 1 CM23*

⁷²² clementis *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 CM23*

⁷²³ martiris *XII B 2 CM23*

⁷²⁴ *Na rancie rękopisu XIX B 1 dopisano słowo ecclesia*

⁷²⁵ *dodano vero multum CM23*

⁷²⁶ acquirentes *XII B 2 ad quirentes VIII A 28 acurrentes CM23*

⁷²⁷ chelidius *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

⁷²⁸ armis *XIX B 1 CM23 actibus XII B 2 VIII A 28*

⁷²⁹ reppetit *XII B 2*

⁷³⁰ boemorum *XII B 2 CM23*

⁷³¹ *zapisano christianos a także dopisano końcówkę -rum XIX B 1*

⁷³² *dodano igitur CM23*

⁷³³ et suis *CM23*

⁷³⁴ ffinibus *XII B 2 VIII A 28*

⁷³⁵ proturbare *CM23*

⁷³⁶ *dodano ipsam CM23*

auferre moliantur. Quo agnito princeps sese ab eis removit, rursusque regem zwatopule⁷³⁷ seu⁷³⁸ pontificem methudium⁷³⁹ moravie⁷⁴⁰ repetivit. A quibus clarissime et ut decebat⁷⁴¹ suscipitur, **aliquantulumque apud**⁷⁴² **eos degens**⁷⁴³ perfectius⁷⁴⁴ **doctrinam christi nanciscitur**⁷⁴⁵. At⁷⁴⁶ vero plebs prefata⁷⁴⁷ in nequicia sua permanens quendam ducem⁷⁴⁸ Ztroymir⁷⁴⁹ **nomen cuius**⁷⁵⁰ in latinum **vertitur sermonem**⁷⁵¹ rege⁷⁵² pacem. Qui apud theutonicos⁷⁵³ profugus exulabat gente ex⁷⁵⁴ sua missis legatis, ad propria eum⁷⁵⁵ reducunt sibi⁷⁵⁶ principem statuunt, verum quoniam⁷⁵⁷ veritas minime fallitur⁷⁵⁸ que ait in ewangelio⁷⁵⁹ Omnis plantacio quam non plantavit pater meus celestis, eradicabitur. Ipsa cooperante dissipatum est **consilium pravorum velociter**⁷⁶⁰. Nam isdem eorum electus dux, licet ex eisdem⁷⁶¹ genitus foret⁷⁶², diuturna tamen exulacio **eum proprii**⁷⁶³ privaverat **labii eloquio**⁷⁶⁴. Quapropter a suis electoribus reicitur, **se ipsos**⁷⁶⁵ primum accusantibus, videlicet⁷⁶⁶ quod talem sibi elegissent, cuius neque vocem neque⁷⁶⁷ sermonem nossent⁷⁶⁸ haurire⁷⁶⁹ quorumque⁷⁷⁰ clamores aures eius⁷⁷¹ ignaras lingue⁷⁷²

---

⁷³⁷ Swatopluk *XIX B 1 VIII A 28* swatopluc *XII B 2* zuentepule *CM23*

⁷³⁸ sive *CM23*

⁷³⁹ methudium *CM23*

⁷⁴⁰ Moravie *XIX B 1 brak w CM23*

⁷⁴¹ humanissime *CM23*

⁷⁴² aliquantulum apud *XII B 2 VIII A 28* et aliquantulum apud *CM23*

⁷⁴³ easdem gentes *XIX B 1*

⁷⁴⁴ perfectius *XII B 2 brak w CM23*

⁷⁴⁵ doctrinam Christi perfecte nanciscitur. *CM23*

⁷⁴⁶ *dodano* Caput *przed tym slowem CM23*

⁷⁴⁷ perfata *XII B 2*

⁷⁴⁸ *Za* ducem *zawiera slowo* nomine *XIX B 1*

⁷⁴⁹ ztroymir *XIX B 1* stroimr *XII B 2* Stroymyr *VIII A 28* Zroymir *CM23*

⁷⁵⁰ cuius nomen *CM23*

⁷⁵¹ sermonem vertitur *XII B 2 VIII A 28*

⁷⁵² iudica *XIX B 1 CM23*

⁷⁵³ Theutonicos *VIII A 28* teutonicos *CM23*

⁷⁵⁴ de *CM23*

⁷⁵⁵ brak w *XIX B 1 CM23*

⁷⁵⁶ sibi *XII B 2*

⁷⁵⁷ quia *CM23*

⁷⁵⁸ fallit *XII B 2 VIII A 28*

⁷⁵⁹ ewangelio *CM23*

⁷⁶⁰ consilium christianorum feliciter *XIX B 1*

⁷⁶¹ ipsis *CM23*

⁷⁶² esset *CM23*

⁷⁶³ proprio eum *CM23*

⁷⁶⁴ eloquio labii *XII B 2 VIII A 28*

⁷⁶⁵ *za* primum w *CM23*

⁷⁶⁶ scilicet *XIX B 1*

⁷⁶⁷ vel *CM23*

⁷⁶⁸ possent *XIX B 1 CM23* noscent (*fragment jest zamazany*) *XII B 2*

sue penetrare non valerent. Et quoniam dei providencia⁷⁷³ disponente supramemoratus princeps Borziwoy⁷⁷⁴ plurimos amicorum inibi sedens⁷⁷⁵ reliquerat, agitur eorum consilio, ut animus furentium⁷⁷⁶ plebium erga benignum rectorem mitigaretur, atque adversus invasorem⁷⁷⁷ perfidum toto annisu⁷⁷⁸ instigaretur⁷⁷⁹ **ad necem**⁷⁸⁰. Verum quoniam pars quam⁷⁸¹ maxima perfidorum **tyranno favebat**⁷⁸², ineunt consilium **partibus ex utrisque**⁷⁸³ quo civitatem metropolim **pragam scilicet**⁷⁸⁴ egredientes⁷⁸⁵ in campo⁷⁸⁶ quid sibi gerendum⁷⁸⁷ foret perquirent⁷⁸⁸. Sed perfida pars perfidorum perpere⁷⁸⁹ agens⁷⁹⁰ arma secum loricasque occulte in eundem

[koniec strony]

campum deferens⁷⁹¹ piorum adversus partem signum occultum necis inter se condixit, scilicet⁷⁹² **ut si ibi, qui**⁷⁹³ ex parte principis borziwoy⁷⁹⁴ erant, eis assentire⁷⁹⁵ nollent, quilibet eorum excelsa voce occultum in medio⁷⁹⁶ proclamaret⁷⁹⁷ signum, inquiring. Variemus⁷⁹⁸, variemus nos,

---

⁷⁶⁹ aurire *XII B 2*

⁷⁷⁰ intelligere quorum *XIX B 1* et quorum *CM23*

⁷⁷¹ brak w *CM23*

⁷⁷² lingwe *XIX B 1 VIII A 28*

⁷⁷³ prudencia *XII B 2*

⁷⁷⁴ Borzywoy *XIX B 1 VIII A 28* boriwoy *XII B 2* boriwoi *CM23*

⁷⁷⁵ secedens *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 CM23*

⁷⁷⁶ furentum *XIX B 1* furentium *VIII A 28 CM23*

⁷⁷⁷ rectorem *XIX B 1* za perfidum *CM23*

⁷⁷⁸ ansu *XIX B 1*

⁷⁷⁹ *dodano albo* infra *albo* intra *CM23*

⁷⁸⁰ *brak ad necem XIX B 1* *brak tylko ad CM23*

⁷⁸¹ *brak w XIX B 1*

⁷⁸² tyranno fauebat *XII B 2 VIII A 28* tyranno favebant *CM23*

⁷⁸³ *brak w CM23*

⁷⁸⁴ scilicet pragam *XIX B 1* pragam adeant, et ibi simul *CM23*

⁷⁸⁵ egrediente *VIII A 28*

⁷⁸⁶ campum *CM23*

⁷⁸⁷ regendum *XIX B 1*

⁷⁸⁸ *brak w XIX B 1* perquirent *XII B 2*

⁷⁸⁹ perperam *XIX B 1*

⁷⁹⁰ *ten fragment idzie inaczej od* foret iuxta beneplacitum utriusque partis diligenter exquirant.

Perfidorum ergo pars perperam agens w *CM23*

⁷⁹¹ proferens *XIX B 1*

⁷⁹² *brak fragmentu od* deferens piorum *zamiast tego zapisano jedynie* detulit *CM23*

⁷⁹³ ut qui sibi *XIX B 1* ut si hii qui *CM23*

⁷⁹⁴ *brak w XIX B 1* boriwoy *XII B 2* Brzywoy *VIII A 28* boriwoi *CM23*

⁷⁹⁵ *brak w XIX B 1* ad sentire *XII B 2* in omnibus assentire *CM23*

⁷⁹⁶ medium *CM23*

⁷⁹⁷ proclamare *VIII A 28*

⁷⁹⁸ *brak w XIX B 1*

sicque iam⁷⁹⁹ loriceis et galeis, quas abscondite tulerant induti, universos sibi⁸⁰⁰ contradictores⁸⁰¹ frameis necarent. Quod consilium eorum pessimum minime⁸⁰² partem borziwogii⁸⁰³ latuit, itaque et ipsi loriceis sub tunicis induti procedunt in campum pro definiendo⁸⁰⁴ statu⁸⁰⁵ principis. Cumque parti Stroymir⁸⁰⁶ non placuisset consultus partis Borziwogii⁸⁰⁷ unus eorum vocem in altum elevans proclamavit⁸⁰⁸. Heia⁸⁰⁹ nostri variemus nos. Qua voce **hausta et**⁸¹⁰ cognita pars Borziwogii⁸¹¹ que loriceata⁸¹² sub tunicis advenerat, bene inquit, bene dixisti, ecce nunc diversis coloribus **apparebis variatus**⁸¹³. Sicque⁸¹⁴ ferro obtruncato⁸¹⁵, cunctos eius socios⁸¹⁶ fugam inire coegerunt, eorumque⁸¹⁷ falsum principem⁸¹⁸ patria⁸¹⁹ pepulerunt. Moravie⁸²⁰ dehinc properantes **pristinum ducem**⁸²¹ reducentes⁸²² loco proprio restituunt⁸²³. Quoniam vero isdem princeps moravie⁸²⁴ degens, omnipotenti deo votum voverat, videlicet⁸²⁵ quo⁸²⁶ si eum dominus ad propria cum honore reduceret⁸²⁷, **basilicam in honore beate dei**⁸²⁸ **genitricis et perpetue virginis marie**⁸²⁹ edificaret, reversus sine mora, votum suum implere studuit in ipsa⁸³⁰ civitate

---

⁷⁹⁹ *brak w CM23*

⁸⁰⁰ *brak w CM23*

⁸⁰¹ *dodano suos CM23*

⁸⁰² *za imieniem CM23*

⁸⁰³ *Borziwogii XIX B 1 boriwoy XII B 2 Brzywoy VIII A 28 boriwoi CM23*

⁸⁰⁴ *defendendo XIX B 1 diffiniendo CM23*

⁸⁰⁵ *statuto XII B 2 VIII A 28*

⁸⁰⁶ *Stoymyr XIX B 1 stroimit XII B 2 stoymyr VIII A 28 Zroimir CM23*

⁸⁰⁷ *Borziwoy XIX B 1 boriwoy XII B 2 Brzywoy VIII A 28 boriwoi CM23*

⁸⁰⁸ *proclamabat XIX B 1*

⁸⁰⁹ *Eya XIX B 1 VIII A 28 Hya XII B 2 Heya CM23*

⁸¹⁰ *brak w CM23*

⁸¹¹ *Borziwoy XIX B 1 boriwoy XII B 2 Brzywoy VIII A 28 boriwoi CM23*

⁸¹² *et loriceata XII B 2 VIII A 28 dodano erat CM23*

⁸¹³ *variatus apparebis CM23*

⁸¹⁴ *Sic XII B 2 VIII A 28*

⁸¹⁵ *obtruncato XIX B 1 obtruncato XII B 2 za dodano illio CM23*

⁸¹⁶ *comparlices XIX B 1*

⁸¹⁷ *et CM23*

⁸¹⁸ *za dodano eorum CM23*

⁸¹⁹ *de patriam XIX B 1 ex patria XII B 2 VIII A 28*

⁸²⁰ *moravie XII B 2 VIII A 28 Morawe CM23*

⁸²¹ *et pristinum principem XIX B 1 principem boriwoi illuc CM23*

⁸²² *reducunt, et CM23*

⁸²³ *restituunt XIX B 1*

⁸²⁴ *morawe CM23*

⁸²⁵ *brak w CM23*

⁸²⁶ *quod XIX B 1 CM23*

⁸²⁷ *reduceret cum honore XIX B 1*

⁸²⁸ *brak dei w CM23*

⁸²⁹ *basilicam Dei genitricis et perpetue Marie virginis XIX B 1*

⁸³⁰ *brak w CM23*

pragensi. Hic primus⁸³¹ fundator **locorum sanctorum congregatorque**⁸³² clericorum et tantille qui⁸³³ tunc fuit⁸³⁴ religionis **institutor extat**⁸³⁵.

3.

Habuit⁸³⁶ eciam et⁸³⁷ uxorem nomine ludmilam⁸³⁸ filiam Slaviborii⁸³⁹ comitis ex provincia bohemiae⁸⁴⁰, que psou⁸⁴¹ antiquitus nuncupabatur⁸⁴², nunc a **modernis ex civitate noviter**⁸⁴³ **constructa**⁸⁴⁴ Mielnik⁸⁴⁵ vocitatur. **Que sicut par et**⁸⁴⁶ **fuerat**⁸⁴⁷ in errore gentilitatis immolando⁸⁴⁸ simulacris⁸⁴⁹, ita et⁸⁵⁰ in religione christiana imitando, immo⁸⁵¹ precellendo virtutes **sui viri**⁸⁵², facta est **vere christi famula**⁸⁵³. Suscepit autem⁸⁵⁴ ex ea **sepe memoratus**⁸⁵⁵ princeps tres filios totidemque filias, et ut ei⁸⁵⁶ beatus⁸⁵⁷ metudius⁸⁵⁸ propheticum ore predixerat, cottidianis⁸⁵⁹ incrementis cum omni gente sua regnoque augmentabatur. Peractoque⁸⁶⁰ temporis

⁸³¹ inquam princeps primus CM23

⁸³² sanctorum locorum congregator XIX B 1 CM23

⁸³³ que XIX B 1 XII B 2 CM23

⁸³⁴ erat XIX B 1

⁸³⁵ exstitit (institutor bez zmian) XIX B 1 exstat (institutor bez zmian) XII B 2 exstitit constitutor CM23

⁸³⁶ dodano przed slowo Caput CM23

⁸³⁷ brak w XII B 2 CM23 iam VIII A 28

⁸³⁸ ludmillam XIX B 1 Ludmillam VIII A 28 liutmilam CM23

⁸³⁹ Slawiboris XIX B 1 slauiboris XII B 2 Slavyboris VIII A 28 Zlauboris CM23

⁸⁴⁰ Slaworum XIX B 1 sclauorum XII B 2 Sclavorum VIII A 28 CM23

⁸⁴¹ psow XIX B 1 Psona VIII A 28 speu CM23

⁸⁴² nuncupabatur VIII A 28

⁸⁴³ zmienia się tylko nouerit XII B 2

⁸⁴⁴ modernis in illo loco civitas constructa XIX B 1 modernis propter civitatem noviter inibi constructam CM23

⁸⁴⁵ Melnyk XIX B 1 myelnik XII B 2 Myelnyk VIII A 28 milnick CM23

⁸⁴⁶ zmienia się tylko ei XIX B 1 XII B 2 VIII A 28

⁸⁴⁷ Hec nimirum liutmila sicut prius CM23

⁸⁴⁸ ymolando XIX B 1 VIII A 28 imolando XII B 2

⁸⁴⁹ simulachris za fragment idzie aż do Suscepit autem następująco fervens extiterat, ita postmodum imitando virtutes mariti sui ad religionem christianitatis conversa, facta est ferventissima famula Christi. CM23

⁸⁵⁰ brak w XIX B 1

⁸⁵¹ ymmo XIX B 1

⁸⁵² viri sui XIX B 1

⁸⁵³ famula Christi brakuje vere XIX B 1

⁸⁵⁴ igitur CM23

⁸⁵⁵ sepememoratus CM23

⁸⁵⁶ brak w XIX B 1

⁸⁵⁷ brak w CM23

⁸⁵⁸ Metudius VIII A 28 methudius pontifex CM23

⁸⁵⁹ cotidianis CM23

sui⁸⁶¹ cursu plenus⁸⁶² dierum bonitateque⁸⁶³ diem clausit⁸⁶⁴ **ultimum tricesimum**⁸⁶⁵ quintum⁸⁶⁶ vite sue complens⁸⁶⁷ annum. Suscepitque pro eo regnum eius primogenitus⁸⁶⁸ filius ipsius⁸⁶⁹ spitigneu⁸⁷⁰ cunctis virtutibus **bonitatis fama**que⁸⁷¹ sanctitatis admodum fulgens. Imitator siquidem **patris factus**⁸⁷², fundator **extitit ecclesiarum**⁸⁷³ dei, congregator sacerdotum clericorumque⁸⁷⁴, perfectusque in fide christi, peractis vite sue annis xl⁸⁷⁵, **luce ex hac migravit astra**⁸⁷⁶ petens⁸⁷⁷. **Cuius post transitum frater**⁸⁷⁸ **eius Wrathislau**⁸⁷⁹ **regni**⁸⁸⁰ suscepisse dinoscitur⁸⁸¹ gubernacula⁸⁸² ducens⁸⁸³ uxorem nomine dragomir⁸⁸⁴ ex provincia hominum⁸⁸⁵ paganorum⁸⁸⁶ que ztodor⁸⁸⁷ dicitur iezabeli⁸⁸⁸ illi **assimilandam, prophetas que**⁸⁸⁹ malicia sua trucidavit, seu eve prothoplasti **uxori que cain et abelem**⁸⁹⁰ **enixa est. Siquidem dragomir**⁸⁹¹

---

⁸⁶⁰ Peracto vero *CM23*

⁸⁶¹ *brak w XII B 2 VIII A 28*

⁸⁶² *dodano que XII B 2 VIII A 28*

⁸⁶³ et omni bonitate *CM23*

⁸⁶⁴ *za tym slowem extremum i dalej następuje suscepitque brak innych treści z G5 w CM23*

⁸⁶⁵ ultimum videlicet tricesimum *XIX B 1 vltimum triginta XII B 2 VIII A 28*

⁸⁶⁶ *brak w XIX B 1 quinque XII B 2 VIII A 28*

⁸⁶⁷ *brak w XIX B 1*

⁸⁶⁸ promogenitus *VIII A 28*

⁸⁶⁹ eius *XIX B 1 CM23*

⁸⁷⁰ spitigneus *XIX B 1 zpitigneu XII B 2 Spitigneus VIII A 28 Zpitigneu CM23*

⁸⁷¹ virtutibus *CM23*

⁸⁷² factus patris *XII B 2 VIII A 28*

⁸⁷³ ecclesiarum exstitit *XIX B 1*

⁸⁷⁴ et clericorum *CM23*

⁸⁷⁵ quadraginta *XII B 2 VIII A 28 CM23*

⁸⁷⁶ migravit ex hac luce astra *XIX B 1 ex hac luce migravit ad astra CM23*

⁸⁷⁷ *brak w CM23*

⁸⁷⁸ *Słowo zostało wpisane na boku i wstawione tutaj G5*

⁸⁷⁹ *zmienia się tylko imię własne Wratizlau XII B 2 Wratyslauus VIII A 28 watizlau CM23*

⁸⁸⁰ Post cuius obitum wratislaus frater eius regni gubernacula *XIX B 1*

⁸⁸¹ dignoscitur *XII B 2*

⁸⁸² *W XIX B 1 wcześniej*

⁸⁸³ Duxitque *XIX B 1*

⁸⁸⁴ Dragomyr *XIX B 1 Dragomir VIII A 28 dragomyr CM23*

⁸⁸⁵ Sllavorum *XIX B 1 sclauorum XII B 2 Sclavorum VIII A 28 CM23*

⁸⁸⁶ *fragment jest zamazany nie ma que XII B 2*

⁸⁸⁷ Ztodor *XIX B 1 XII B 2 Zcodor VIII A 28 zcodor słowo dicitur znajduje się przed nazwą własną CM23*

⁸⁸⁸ Iezabely *XIX B 1 Iezabeli VIII A 28*

⁸⁸⁹ assimilendam que prophetas *XIX B 1 VIII A 28 assimilendam que prophetas XII B 2 assimilanda, que prophetas CM23*

⁸⁹⁰ *zmienia się tylko najbliższe słowo abelem XII B 2 seu Eve prothoplasti uxori que Cain et Abelem VIII A 28*

⁸⁹¹ *brak od seu eve w XIX B 1 zmienia się tylko najbliższe słowa Siquidem Dragomir VIII A 28 uxori que cain et abel enixa est CM23*

peperit⁸⁹² ex ipso principe natos binos, unum vocitatum Wenceslau⁸⁹³, alterum vero Boleslau⁸⁹⁴. Sed hec locum suum prestolantur. Igitur⁸⁹⁵ religiosa matrona ludmila⁸⁹⁶ viduatur⁸⁹⁷ viro orbatur⁸⁹⁸ iam **filio uno**⁸⁹⁹ maiore in domo propria consistens memorans pristine ignorancie **errorisque cottidie**⁹⁰⁰ cum lacrimis preterita **deflebat crimina**⁹⁰¹. Et sicut antea exhibuerat membra sua servire immundicie⁹⁰² et iniquitati ad iniquitatem, ita demum exhibebat eadem servire iusticie in sanctificationem dicens illud apostoli: Quem fructum habui tunc in illis, in quibus **nunc erubesco**⁹⁰³? Testantur hec⁹⁰⁴ inopie⁹⁰⁵ pauperum frequenter⁹⁰⁶ sublevate ab ea, quorum indigenciis ut mater obsequebatur **esurientes alens, sicientes refocilans**⁹⁰⁷, peregrinos et egenos⁹⁰⁸ vestimentis tegens, testantur eciam clerici

[koniec karty]

quos devota mente⁹⁰⁹ ceu **natos proprios**⁹¹⁰ procurabat. Cunctis⁹¹¹ eciam⁹¹² hiis⁹¹³ silentibus testantur case⁹¹⁴ christi, quas diversis ditavit opibus auri argentique⁹¹⁵ non ut quibusdam moris⁹¹⁶ est, ex rapinis vel substantia egentum⁹¹⁷, sed de sibi collata⁹¹⁸ a deo substantia pia atque⁹¹⁹

⁸⁹² *Przed tym słowem dodano* Que siquidem w XIX B 1 dodano namque w CM23

⁸⁹³ wenceslaus XIX B 1 wenczslaum XII B 2 Wenceslaum VIII A 28 wenzlaum CM23

⁸⁹⁴ Boleslaus dalej nie ma tekstu od Sed hec locum suum do operibus perfecta bonis XIX B 1 Boleslaum XII B 2 VIII A 28 bolezaum CM23

⁸⁹⁵ dodano Caput przed CM23

⁸⁹⁶ Ludmilla VIII A 28 liutmila CM23

⁸⁹⁷ viduata (fragment jest zamazany) XII B 2 vidua VIII A 28 viduata CM23

⁸⁹⁸ orbata (zamazana litera) XII B 2 orbata VIII A 28 CM23

⁸⁹⁹ uno filio CM23

⁹⁰⁰ errorisque coctidie VIII A 28 et erroris sui cotidie CM23

⁹⁰¹ crimina deflebat CM23

⁹⁰² imundicie VIII A 28

⁹⁰³ erubesco nunc CM23

⁹⁰⁴ co XII B 2 zamazany fragment tekstu VIII A 28

⁹⁰⁵ inopia CM23

⁹⁰⁶ brak w CM23

⁹⁰⁷ zmienia się tylko najbliższe słowo refocillans XII B 2 VIII A 28 alens esurientes refocillans sicientes CM23

⁹⁰⁸ egentes CM23

⁹⁰⁹ brak w VIII A 28

⁹¹⁰ proprios natos CM23

⁹¹¹ dodano Caput przed CM23

⁹¹² tamen CM23

⁹¹³ h (za marginesie dopisano hiis) VIII A 28

⁹¹⁴ ecclesie CM23

⁹¹⁵ et argenti XII B 2 VIII A 28 CM23

⁹¹⁶ mos CM23

⁹¹⁷ vel egencium CM23

⁹¹⁸ colata VIII A 28

⁹¹⁹ brak w CM23

mansueta⁹²⁰ **in cunctis**⁹²¹ omnibusque benivolencie⁹²² fructibus repleta, in elemosinis larga, in vigiliis pernox, in oracione devota, in caritate perfecta, in humilitate profusa, in obsequiis⁹²³ servorum dei succincta, tantum⁹²⁴ ut quibus diurne lucis solacium minime adimplere⁹²⁵ valeret, noctis⁹²⁶ **in latibulo**⁹²⁷ domesticorum⁹²⁸ per manus solacia allegare desudaret⁹²⁹, ewangelicum⁹³⁰ implens illud **quo iubetur**⁹³¹ agapem⁹³² agere ignorante sinistra, nostra⁹³³ quid faciat dextra. Verum⁹³⁴ cuncta virtutum eius insignia stilo **si conemur**⁹³⁵ depingere, lux diurna nobis ante deficiet quam pagina. **Et quidem**⁹³⁶ ianua domus eius nocte dieque omni transeunti patuit, ita ut cum beato iob⁹³⁷ proclamare valeret. Ostium⁹³⁸ meum viatori patuit, oculus fui ceco, et pes claudio. Mater orphanorum, viduarum consolatrix⁹³⁹, victorum seu carceratorum **indefessa visitatrix**⁹⁴⁰, et in cunctis **operibus perfecta bonis**⁹⁴¹. Igitur⁹⁴² uti⁹⁴³ prelibavimus cum prefatus dux Wrathislaw⁹⁴⁴ in regno⁹⁴⁵ fratris sui defuncti⁹⁴⁶ succederet⁹⁴⁷, firmato regno basilicam in honore beati Georgii⁹⁴⁸ martyris⁹⁴⁹ statuit, sed morte preventus eius consecracionem diu desideratam minime perspexit. Filium vero suum **etatis preeuntis**⁹⁵⁰ Wenceslaum⁹⁵¹ estuantis

---

⁹²⁰ mansweta XII B 2

⁹²¹ brak w CM23

⁹²² benevolencie VIII A 28

⁹²³ obsequius CM23

⁹²⁴ dodano przed in CM23

⁹²⁵ impendere CM23

⁹²⁶ noctibus CM23

⁹²⁷ brak w CM23

⁹²⁸ za manus w CM23

⁹²⁹ zapisano jeszcze deswadaret i skreślono VIII A 28

⁹³⁰ ewangelicum CM23

⁹³¹ quod iubet CM23

⁹³² agapem XII B 2 VIII A 28

⁹³³ brak w CM23

⁹³⁴ Caput Porro CM23

⁹³⁵ brak w CM23

⁹³⁶ Equidem CM23

⁹³⁷ Iob VIII A 28

⁹³⁸ Hostium XII B 2 VIII A 28

⁹³⁹ consolacio CM23

⁹⁴⁰ indefessus visitatrix VIII A 28 erat visitatrix indefessa CM23

⁹⁴¹ operibus bonis perfecta VIII A 28 bonis operibus perfecta CM23

⁹⁴² Igitur cum prelibatus dux XIX B 1 Caput Cum itaque prefatus dux CM23

⁹⁴³ ut VIII A 28

⁹⁴⁴ wratislauus XIX B 1 wratizlaus XII B 2 wratyslaus VIII A 28 watizlau CM23

⁹⁴⁵ regnum XIX B 1

⁹⁴⁶ brak w XIX B 1

⁹⁴⁷ successisset CM23

⁹⁴⁸ georgii XII B 2 CM23

⁹⁴⁹ brak w CM23

⁹⁵⁰ brak w CM23

animi **in lege**⁹⁵² divina⁹⁵³ litteris⁹⁵⁴ imbuendum⁹⁵⁵ tradiderat in civitatem⁹⁵⁶ que budess⁹⁵⁷ vocabatur⁹⁵⁸ ubi ab antecedente fratre suo spitigneo⁹⁵⁹ in honore principis apostolorum beati petri⁹⁶⁰ consecrata **inerat et inest**⁹⁶¹ ecclesia. Cumque⁹⁶² sagax ingenio cuncta que a pedagogo⁹⁶³ sibi tradita forent⁹⁶⁴ spiritu sancto⁹⁶⁵ inspirante⁹⁶⁶ alte memorie contraderet⁹⁶⁷, genitore interim⁹⁶⁸ ex hac vita⁹⁶⁹ migrante annorum ferme⁹⁷⁰ x.iii.⁹⁷¹ **revocatur metropolitanam in urbem**⁹⁷² pragam⁹⁷³ **sedemque in paternam ab**⁹⁷⁴ omni plebe sublimatur. Sed quoniam puericie vel adolescencie, necdum perfecte⁹⁷⁵ **florem inundaverat**⁹⁷⁶ **linito cuncti satrape prudenti consilio**⁹⁷⁷ beate memorie ludmille⁹⁷⁸ christi famule **ducem ipsum rudem**⁹⁷⁹ cum fratre suo Boleslao⁹⁸⁰ educandos commiserunt⁹⁸¹, donec illis **robur etatis**⁹⁸² favente deo accresceret⁹⁸³. Quo viso mater supradictorum⁹⁸⁴ puerorum que viduata **viro solio eiusdem**

---

951 wenceslaum *XIX B 1* wenzlaum *CM23*

952 puerum *CM23*

953 literis divinis *CM23*

954 brak w *XIX B 1*

955 imbuendus *XIX B 1* inbuendus *XII B 2* inbuendum *VIII A 28* za tradiderat w *CM23*

956 castellum *XIX B 1* civitate *CM23*

957 Budecz *XIX B 1* budet *XII B 2* *VIII A 28* budz *CM23*

958 vocitatur *XIX B 1* nuncupatur *CM23*

959 Spytigneo *XIX B 1* Zpitegneu *CM23*

960 Petri *XIX B 1*

961 fuerat et nunc est *XIX B 1* cale zaznaczenie zmienia się na inerat *CM23*

962 Cunque *XIX B 1*

963 magistro suo *XIX B 1*

964 W *XIX B 1* dodano et effent

965 sancte *XII B 2*

966 cooperante *XIX B 1*

967 comandaret *XIX B 1* traderet *XII B 2* commendaret *CM23*

968 brak w *XIX B 1* *CM23*

969 luce *XIX B 1*

970 fere *XIX B 1* *XII B 2* *VIII A 28* *CM23*

971 xxx iii. *XIX B 1* triginta trium *VIII A 28* *CM23*

972 in metropolitanam urbem revocatur *CM23*

973 brak w *XIX B 1* *CM23*

974 Sedeque in paterna cum *XIX B 1* et in paternasede ab *CM23*

975 Za tym słowem evaserat metas (słowo metas dopisano na rancie rękopisu) *XIX B 1*

976 brak w *XIX B 1* florem transcenderat *CM23*

977 Inito consilio cuncti nobiles prudenti consilio *XIX B 1*

978 ludmille *XIX B 1* Ludmille *VIII A 28* liutmille *CM23*

979 ipsum principem Wenceslaum, *XIX B 1*

980 Boleslao *XII B 2* bolezlao *CM23*

981 comiserunt *XIX B 1* *XII B 2* *VIII A 28*

982 etatis robur *CM23*

983 adresceret *XII B 2* *VIII A 28*

984 predictorum *CM23*

utebatur, dyabolo instigante⁹⁸⁵ totum venenosi pectoris animum in famulam dei ludmilam⁹⁸⁶ accendit, malisque suspicionibus artatur, estimans ob educationem iuvenum quos socru sui cunctus commiserat⁹⁸⁷, populus educandos, **se regno**⁹⁸⁸ rebusque privari, illaque⁹⁸⁹ sibi⁹⁹⁰ dominatum⁹⁹¹ nanciscituram universum⁹⁹², initoque⁹⁹³ **perversissimo cum**⁹⁹⁴ viris belial consilio⁹⁹⁵, toto annisu⁹⁹⁶ eam extinguere⁹⁹⁷ molitur⁹⁹⁸. Venerabilis autem et devota christi famula ludmila⁹⁹⁹ hoc agnito humilitatis atque paciencie arripiens arma contra arrogancie stimulum per internuncios¹⁰⁰⁰ mandare studuit nurui inquiring¹⁰⁰¹. Non aliqua regni tui porcio male blandientis cupiditatis¹⁰⁰² animum **invasit meum**¹⁰⁰³, neque tui dominacionem cupio **ullam habere**¹⁰⁰⁴, recipe filios tuos et ut animo libet regna cum illis¹⁰⁰⁵, michimet¹⁰⁰⁶ vero libertatem concede **serviendi omnipotenti christo quocunque**¹⁰⁰⁷ **tibi locorum placet**¹⁰⁰⁸. Verum ut¹⁰⁰⁹ adsolet¹⁰¹⁰ fieri semper ut¹⁰¹¹ in quantum se humilitas pro deo incurvaverit¹⁰¹², in¹⁰¹³ tantum se **arrogancie fastus dyabolo**¹⁰¹⁴ impingente¹⁰¹⁵ erigat, mitissimam atque¹⁰¹⁶ benignissimam

⁹⁸⁵ iam pridem fuerat viro, filio eiusdem venerabilis matrone, diabolo instigante *CM23*

⁹⁸⁶ Ludmillam *VIII A 28* liutmilam *CM23*

⁹⁸⁷ comiserat *XII B 2 VIII A 28*

⁹⁸⁸ regno se *CM23*

⁹⁸⁹ Illamque *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 CM23*

⁹⁹⁰ brak w *CM23*

⁹⁹¹ dominum *CM23*

⁹⁹² Quapropter *CM23*

⁹⁹³ inito *CM23*

⁹⁹⁴ perversissimo consilio cum *XIX B 1*

⁹⁹⁵ wcześniej w *XIX B 1*

⁹⁹⁶ conatu *XIX B 1*

⁹⁹⁷ extinguere *XII B 2 VIII A 28*

⁹⁹⁸ nititur *XIX B 1*

⁹⁹⁹ ludmilla *XIX B 1* Ludmilla *VIII A 28* liutmila *CM23*

¹⁰⁰⁰ internuncios *XIX B 1 XII B 2*

¹⁰⁰¹ glori sue dicens. *XIX B 1*

¹⁰⁰² dodano adore *CM23*

¹⁰⁰³ meum invasit *CM23*

¹⁰⁰⁴ habere ullam *XIX B 1*

¹⁰⁰⁵ eis *XIX B 1*

¹⁰⁰⁶ michi *CM23*

¹⁰⁰⁷ serviendo deo omnipotenti quousque vivam in quocunque *XIX B 1*

¹⁰⁰⁸ ter locorum placet *XII B 2* terre locorum placet *VIII A 28*

¹⁰⁰⁹ zmiana na concede serviendi Christo, quocumque locorum placuerit tibi. Sed sicut *CM23*

¹⁰¹⁰ assolet *XIX B 1 CM23*

¹⁰¹¹ brak w *XIX B 1* brak semper w *CM23*

¹⁰¹² incurvaverunt *XIX B 1*

¹⁰¹³ brak w *CM23*

¹⁰¹⁴ fastus arrogancie, diabolo *CM23*

¹⁰¹⁵ instigante *XIX B 1* impingente *CM23*

¹⁰¹⁶ acque *VIII A 28*

precem sancte Ludmille¹⁰¹⁷ **ductrix nurus videlicet sua**¹⁰¹⁸ non solum suscipere verum insuper¹⁰¹⁹ audire contempsit. Quod¹⁰²⁰ cernens

[koniec strony]

christi famula memorans illud apostolicum, nolite resistere malo sed date locum **ire, et**¹⁰²¹ illud ewangelicum¹⁰²², **si persecuti vos**¹⁰²³ fuerint in civitate ista, fugite in aliam, a civitate metropolitana¹⁰²⁴ se cum suis auferens¹⁰²⁵, castellum¹⁰²⁶ quoddam quod¹⁰²⁷ Thethin¹⁰²⁸ inest¹⁰²⁹ adiit¹⁰³⁰, tanto¹⁰³¹ se virtutum gemmis ornans, quanto cercior erat¹⁰³², mox se persecutore persequente¹⁰³³ **martyrii promereri victorie**¹⁰³⁴ palmam. Oracioni devotissime insistens, vigiliis et ieiuniis insudans, elemosinis¹⁰³⁵ **largam cunctis**¹⁰³⁶ manum¹⁰³⁷ prebens. Beatus¹⁰³⁸ vero Wenceslaus¹⁰³⁹ tenere licet adhuc etatis esset¹⁰⁴⁰, cum matre degens etiam¹⁰⁴¹ spiritu prophecie **in illis tunc**¹⁰⁴² diebus claruit, cunctaque¹⁰⁴³ que ventura erant, christo domino sibi

¹⁰¹⁷ ludmille *XIX B 1* Ludmille *VIII A 28* liutmile *CM23*

¹⁰¹⁸ videlicet. Dragomyr sua *XIX B 1* ductrix, videlicet nurus sua *VIII A 28* nurus sua ductrix (*nie ma videlicet*) *CM23*

¹⁰¹⁹ etiam *XIX B 1* dodano et quod *VIII A 28*

¹⁰²⁰ Quot *XII B 2 VIII A 28*

¹⁰²¹ ire ut et *XIX B 1*

¹⁰²² *dopisano jeszcze ad impleret w XIX B 1 evangelicum CM23*

¹⁰²³ Si vos persecuti *XIX B 1*

¹⁰²⁴ *do quanto cercior znajduje się inny następujący tekst secedens cum suis, castellum quoddam haut longe positum adiit, tanto magis virtutum gemmis se exornans, quanto cercior CM23*

¹⁰²⁵ auferens *VIII A 28*

¹⁰²⁶ castellium *XII B 2*

¹⁰²⁷ *zawiera jeszcze następujący fragment non longe a praga cui vocabulum XIX B 1 tekst idzie inaczej haut longe cui uocabulum inest XII B 2 VIII A 28*

¹⁰²⁸ tethin *XIX B 1* tetin (*inest było wcześniej*) *XII B 2 Tetyn VIII A 28*

¹⁰²⁹ *dalej inaczej ad hiic (poprawiono na ad hic), ut (poprawiono na ubi) tanto VIII A 28*

¹⁰³⁰ ut tanto *XII B 2*

¹⁰³¹ tantis *XIX B 1*

¹⁰³² esset *XIX B 1*

¹⁰³³ *dalej zmieniony tekst sequente, martirii palmam promereri, oracionum scilicet devotissime CM23*

¹⁰³⁴ martirii promeruit (*brakuje victorie*) *XIX B 1* martyrii promererus victorie *XII B 2* martyrii promeretur (*poprawiono na promereri*) victorie *VIII A 28*

¹⁰³⁵ *brak w CM23*

¹⁰³⁶ cunctis largam *XIX B 1* et largam cunctis *CM23*

¹⁰³⁷ *dodano per opera misericordie CM23*

¹⁰³⁸ *dodano Caput CM23*

¹⁰³⁹ wenceslaus *XIX B 1* wenceslaus vero *XII B 2* Wenceslaus vero *VIII A 28* wenezlaus *CM23*

¹⁰⁴⁰ *brak w CM23*

¹⁰⁴¹ *in hiis diebus za tym słowem dłuższy fragment zmieniony i sprawniej jest go umieścić w jednym miejscu* spiritu prophecie claruit, et revelante sibi Christo domino, cuncta que ventura erant, circa venerabilem animam suam aperta visione conticinio noctis agnovit. Cuiusdam denique presbiteri pauli, qui lateri beate liutmile devotus inherens, devotissime in omnibus obsecundabatur a ei atrium, quod beatis edium muniebatur ambitibus, sub sancti wenelai clarissimo obtutu *CM23*

¹⁰⁴² tunc in illis *XIX B 1*

revelante cognovit, aperta visione noctis conticinio, forte cuiusdam presbiteri pauli, qui sepe memorate beate memorie ludmille¹⁰⁴⁴ lateri devotus inherens devotissime obsecundabatur, atrium, quod amenis et vastis edium muniebatur ambitibus sub sancti deoque pleni Wenceslai¹⁰⁴⁵ clarissimi¹⁰⁴⁶ obtutu¹⁰⁴⁷ omni menium cultu desertum, et humane possessionis habitacione omnino comparuit¹⁰⁴⁸ alienum. Quod videlicet ipsa¹⁰⁴⁹ pulsa sompni¹⁰⁵⁰ **carnalis gravitate**¹⁰⁵¹, cordis speculatione pervigilis¹⁰⁵² excitatus quibusdam¹⁰⁵³ **que visa sunt**¹⁰⁵⁴, **prudenti sermone innotescens**¹⁰⁵⁵, subindeque¹⁰⁵⁶ quid¹⁰⁵⁷ verius futurum edita iam¹⁰⁵⁸ pronunciasset¹⁰⁵⁹ ostensio, prophetanti¹⁰⁶⁰ ore edisserens convocatos huiusmodi¹⁰⁶¹ dictis¹⁰⁶² alloquitur. Sero me accubantem¹⁰⁶³ dulces amici vosque o familiares clientuli¹⁰⁶⁴ noctis silencio gravis et alta sustulit visio, quoniam¹⁰⁶⁵ pauli¹⁰⁶⁶ presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatum. Quo¹⁰⁶⁷ viso mestus deicior **ac interna**¹⁰⁶⁸ **pro dei fidelibus**¹⁰⁶⁹ sollicitudinis¹⁰⁷⁰ molestia consternor, sed tamen ut¹⁰⁷¹ immensa¹⁰⁷² omnium cognitoris¹⁰⁷³ pietate¹⁰⁷⁴ in spem qua credenti cuncta posse promissum est transferor, huius

---

¹⁰⁴³ cuncta *XIX B 1*

¹⁰⁴⁴ ludmille *XIX B 1* Ludmille *VIII A 28*

¹⁰⁴⁵ wenceslai *XII B 2*

¹⁰⁴⁶ clarissimo *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁴⁷ obtutu *XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁴⁸ comparavit *VIII A 28*

¹⁰⁴⁹ ipse *XII B 2 CM23*

¹⁰⁵⁰ sompni *XII B 2 VIII A 28 CM23*

¹⁰⁵¹ gravitate carnalis *CM23*

¹⁰⁵² pervigili *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁵³ quibus *XIX B 1*

¹⁰⁵⁴ brak w *CM23*

¹⁰⁵⁵ innotescens prudenti sermone *XIX B 1*

¹⁰⁵⁶ et subinde *CM23*

¹⁰⁵⁷ *od tego słowa jest inny tekst* quid futuri pronunciasset hec eadem ostensio w *CM23*

¹⁰⁵⁸ am (*początek zamazany*) *XII B 2 (nie ma zamazanego początku) VIII A 28*

¹⁰⁵⁹ pronunciasset *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁶⁰ prophetitanti *XII B 2* propheticanti *VIII A 28*

¹⁰⁶¹ *dodano* quam plures de suis *CM23*

¹⁰⁶² brak w *XIX B 1*

¹⁰⁶³ accubante *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28* *dodano* o *CM23*

¹⁰⁶⁴ clericuli *XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁶⁵ quem *XIX B 1* quomodo *XII B 2*

¹⁰⁶⁶ Pauli *VIII A 28*

¹⁰⁶⁷ Quomodo *VIII A 28*

¹⁰⁶⁸ et interne *CM23*

¹⁰⁶⁹ pro fidelibus (*brakuje dei*) *XII B 2 VIII A 28* brak w *CM23*

¹⁰⁷⁰ sollicitudinum *XIX B 1*

¹⁰⁷¹ in *VIII A 28*

¹⁰⁷² immensa *XIX B 1* in mensa *XII B 2*

¹⁰⁷³ conditoris *XIX B 1*

sompnii¹⁰⁷⁵ veritatem imminente¹⁰⁷⁶ iam casu **pernoscendam clare solucionis interpretamenta ad certam rei excessionem explanare**¹⁰⁷⁷ aggredior¹⁰⁷⁸. Domorum namque visa destructio felicem ave¹⁰⁷⁹ mee ludmille¹⁰⁸⁰ **sancte ac**¹⁰⁸¹ venerabilis matrone portendit obitum, que videlicet¹⁰⁸² matris mee tam¹⁰⁸³ genere quam operum eciam¹⁰⁸⁴ inquinacione [**gentilis furiali**¹⁰⁸⁵] **lucum aliquot ministris ad scelus eque paratis facta conspiracione non multum**¹⁰⁸⁶ hinc processuro tempore clanculum¹⁰⁸⁷ irruentibus¹⁰⁸⁸ perversorum armis¹⁰⁸⁹ christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subiit¹⁰⁹⁰ passionem. Porticus autem ut visio testatur populis¹⁰⁹¹ deserta amplitudo **cleri nostro inclusi**¹⁰⁹² tutamine miserabilem prefigit **e regno**¹⁰⁹³ expulsionem tociusque substancie non debitam amissionem. **Enim execrabilis**¹⁰⁹⁴ memorie genitrix mea secte vitali quam pro toto posse confiteri¹⁰⁹⁵ colere cordetenus sequi et amare insto¹⁰⁹⁶, et posthac aliorum inrevocabilis¹⁰⁹⁷ instabo, mordaciter invidens¹⁰⁹⁸ eosdem diversorum **clericos ordinum**¹⁰⁹⁹ quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos regno severius eiectum iri molietur. Hac denique sagacis¹¹⁰⁰ coniectura predivinacionis mens veri

---

¹⁰⁷⁴ *dodano* considerata CM23

¹⁰⁷⁵ *sompni XII B 2*

¹⁰⁷⁶ *imminentem XIX B 1 imminete XII B 2*

¹⁰⁷⁷ *pernoscendam, ad certam rei excessionem, iuxta clare solucionis interpretamenta explanare CM23*

¹⁰⁷⁸ *aggredior XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁷⁹ *awe XIX B 1 VIII A 28 avie XII B 2 CM23*

¹⁰⁸⁰ *ludmille XIX B 1 Ludmille VIII A 28 luitmille CM23*

¹⁰⁸¹ *brak w CM23*

¹⁰⁸² *brak w CM23*

¹⁰⁸³ *quam CM23*

¹⁰⁸⁴ *brak w CM23*

¹⁰⁸⁵ *furialis XIX B 1 gentilis, cum furiali VIII A 28 gentilis furie conspiracione facta CM23*

¹⁰⁸⁶ *cum aliquot ministris ad scelus eque paratis, non multum CM23*

¹⁰⁸⁷ *dandum XII B 2*

¹⁰⁸⁸ *za tym następuje inne krótsze zamknięcie trzeciego rozdziału irruentibus viris crudelissimis crudelem incurret passionem. Caput Hec igitur sagacis et electi iuvenis coniectura, post non longa tempora est impleta. Po czym następuję czwarty rozdział CM23*

¹⁰⁸⁹ *dodano pro XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁹⁰ *subibit XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁹¹ *pauli XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁹² ~~clero nostro illuso~~ *tekst został przekreślony w rękopisie, dopisano jeszcze vel clero nostro illuso vel, clero nostro incluso XIX B 1 cleri nostri inclusi XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁹³ *eregno XII B 2*

¹⁰⁹⁴ *Enim vero execrabilis XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁰⁹⁵ *dopisano za wyrazem jeszcze et XIX B 1*

¹⁰⁹⁶ *inste XIX B 1*

¹⁰⁹⁷ *inrevocabilitur XIX B 1*

¹⁰⁹⁸ *ostendens XIX B 1*

¹⁰⁹⁹ *ordinum clericos XIX B 1*

¹¹⁰⁰ *sagaci XIX B 1*

conscia minime frustratur, sed ut interpretacionis congrua sonuerunt indicia erga¹¹⁰¹ iam scripte **perempcionem matrone**¹¹⁰² clerique longo adiacencium ambitu regionum¹¹⁰³, in eius subieccionem¹¹⁰⁴ immo¹¹⁰⁵ nitidissimam¹¹⁰⁶ largitatem se prompte¹¹⁰⁷ concedentis ferocem expulsionem ordine incorrupto non **longo iam post cuncta constat fuisse impleta**¹¹⁰⁸.

4.

Siquidem¹¹⁰⁹, ut prefati sumus subtrahente¹¹¹⁰ se¹¹¹¹ **famula christi**¹¹¹² ludmila¹¹¹³ **ab obtutibus**¹¹¹⁴ perfidorum¹¹¹⁵ in¹¹¹⁶ eodem castello quo confugerat¹¹¹⁷ ab inimicis insequitur¹¹¹⁸. Ductrix etenim¹¹¹⁹ prefata¹¹²⁰ quosdam¹¹²¹ proceres **suos filios**¹¹²² iniquitatis¹¹²³ tunnam¹¹²⁴ et gom

¹¹⁰¹ ergo *XIX B 1*

¹¹⁰² perempcio nunc matrone *XIX B 1*

¹¹⁰³ religionum *XII B 2 VIII A 28*

¹¹⁰⁴ subieccionem *VIII A 28*

¹¹⁰⁵ ymmo *XIX B 1*

¹¹⁰⁶ nidicissam *XII B 2 inditissam VIII A 28*

¹¹⁰⁷ prompce *XIX B 1*

¹¹⁰⁸ longo post cuncta, iam fuisse constat completat. *XIX B 1* non longo post cuncta iam fuisse impleta constat *XII B 2* non longo post cuncta iam fuisse constat impleta *VIII A 28*

¹¹⁰⁹ *Dodano Caput przed w CM23*

¹¹¹⁰ *Początek tekstu rękopisu VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 VII G 7 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 (część Subtrahente se) XIV F 12 R387 R 394*

¹¹¹¹ *dodano igitur przed VII G 7 XII A 22 XIII C 5 XIV F 12*

¹¹¹² *Początek tekstu rękopisu (dodano przedtem In passione sancte Ludmille lectio.) VI G 13 Christi famula XXIII D 138*

¹¹¹³ *liudmilla XIX B 1 XIII C 5 liutmila CM23 Ludmilla VIII A 28 VI G 13 Ludmila VI E 13 XXIII D 138 XII A 22 Liudmila R 387*

¹¹¹⁴ *obtutous XXIII D 138*

¹¹¹⁵ *po tym następuje perfecta ductrix quosdam proceres CM23 dodano persequebant R 387 qui eam persequebantur w XXIII D 138 XII E 1 XIII C 5 XIV F 12 R 394*

¹¹¹⁶ *inn XIII C 5*

¹¹¹⁷ *od ab obtutibus do quod confugerat brak w VI G 13 fugerat thetyn vocabulo XXIII D 138 nie ma ab w XII A 22 fugerat, scilicet thetyn vocabulo XXIII D 142 XII E 1 scilicet thetyn vocabulo XIII C 5 fugerat scilicet Thetin uocabulo R 387 s, thetyn vocabulo R 394*

¹¹¹⁸ *persequitur XIX B 1 R 394*

¹¹¹⁹ *et enim VIII A 28 brak w CM23*

¹¹²⁰ *brak w CM23 unius sua XXIII D 138 nurus eius VII G 7 XII A 22 XIV F 12 nurus sua XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 R 394*

¹¹²¹ *W tym miejscu zaczyna się tekst Cod. 13 poprzedzony następującym osobnym wstępem Eodem die Passio sancte Liudmile martyris. Mater beati Wenzlai (miało być pierwotnie Pater, co widać po wielkim inicjalnym „P” pozostawionym w rękopisie)*

¹¹²² *filios suos XIX B 1 filios (nie ma suos) CM23*

¹¹²³ *iniquitacis XIII C 5*

¹¹²⁴ *Tunnam XIX B 1 VI E 13 XII A 22 R 394 tiiiiiam (na skraju zapisano Tumam) VIII A 28 thunnam CM23 tutmam VII G 7 tunaam XIII C 5*

[koniec karty]

monem¹¹²⁵ valida¹¹²⁶ cum manu ad perdendam¹¹²⁷ **socrum suam**¹¹²⁸ Thethinis¹¹²⁹ direxit¹¹³⁰.
Prescia¹¹³¹ illio¹¹³² **christi memorata famula**¹¹³³ futurorum antefatum¹¹³⁴ presbiterum suum
paulum¹¹³⁵ accersiens¹¹³⁶, monuit eum sacra
missarum sollempnia¹¹³⁷ modulari¹¹³⁸, confessionemque suam **ante scrutatoris**¹¹³⁹ cordium¹¹⁴⁰
effundens benignissime¹¹⁴¹, conscia iam **de percipiendis**¹¹⁴² beneficiis altissimi¹¹⁴³, **armis se**
ipsam fidei¹¹⁴⁴ totam¹¹⁴⁵ muniens¹¹⁴⁶, oracioni¹¹⁴⁷ procumbens deo preces effudit, quo¹¹⁴⁸ eius
spiritum quem ipse creaverat, in pace dignaretur¹¹⁴⁹ suscipere¹¹⁵⁰. **Celebritate dehinc**¹¹⁵¹
missarum¹¹⁵² peracta dominici¹¹⁵³ se¹¹⁵⁴ corporis et sanguinis¹¹⁵⁵ participatione¹¹⁵⁶ muniens¹¹⁵⁷

¹¹²⁵ gumonem XIX B 1 Gomonem VIII A 28 commonem CM23 gummonem VII G 7 gommonenem XII A 22 gomoonem XIII C 5 Gommonem VI E 13 R 394 gomonem XII B 2 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 R 387 Cod. 13

¹¹²⁶ qum valida (*nie ma cum*) VIII A 28 *za imieniem inny tekst* cum valida manu thetinis, sic enim appellabatur castellum quo confugerat, ad perdendum socrum suam direxit. CM23

¹¹²⁷ perdendum XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 XII E 1 R 387 perdend[iiii]eam R 394

¹¹²⁸ sociam (*suam bez zmian*) XII A 22 eam illuc XXIII D 138 XXIII D 142 XIII C 5

¹¹²⁹ in tethin XIX B 1 Tetinis VIII A 28 VI E 13 thetinis VI G 13 brak w XXIII D 138 XXIII D 142 XIII C 5 tetinis XII B 2 VII G 7 XIV F 12 Cod. 13

¹¹³⁰ Dirrexit XIX B 1 direxit tetinis XII A 22 brak słów socrum suam Thethinis w XII E 1 R 387 R 394 eam illuc direxit R 387 illam direxit R 394

¹¹³¹ dziura w rękopisie G5

¹¹³² vero XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 CM23 VI E 13 VI G 13 XXIII D 138 XXIII D 142 VII G 7 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV F 12 R 387 R 394 Cod. 13

¹¹³³ christi mr famula XIII C 5 memorata christi famula CM23 R 394 famula Ludmila (*nie ma memorata*) Cod. 13

¹¹³⁴ brak w VI G 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 accersiens Cod. 13

¹¹³⁵ brak w XIX B 1 Paulum VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138 dodano przed nomine Cod. 13

¹¹³⁶ wcześniej w Cod. 13

¹¹³⁷ solempnia XII B 2 XXIII D 138 XII E 1 solemnna CM23

¹¹³⁸ celebrare CM23

¹¹³⁹ ante conspectum scrutatoris XII B 2 VIII A 28 VII G 7 XII A 22 XIX B 1 XIV F 12 scrutatorem (*ante bez zmian*) VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 R 394

¹¹⁴⁰ dodano oculos Cod. 13

¹¹⁴¹ oculos intentissime CM23 benissime VII G 7

¹¹⁴² depercipiendis XXIII D 138 de persiciendis XII A 22

¹¹⁴³ altissimis XII A 22

¹¹⁴⁴ armis fidei se CM23 fidei se ipsam XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 fidi se ipsam XIII C 5 R 387 R 394 Cod. 13

¹¹⁴⁵ totam fidei (*wcześniejsze fidei w tekście G5 tutaj nie występuje*) XIV F 12

¹¹⁴⁶ *za tym słowem inny tekst* fixis in terram genibus oravit ad Dominum, quo eius spiritum CM23

¹¹⁴⁷ oracionem VII G 7

¹¹⁴⁸ que XII A 22

¹¹⁴⁹ dignetur XIX B 1 dignaretur in pace CM23

¹¹⁵⁰ dodano za Christi VIII A 28 od armis do tego miejsca brak w VI G 13 suscipe XXIII D 138

¹¹⁵¹ zmienia się tylko de hinc R 387

¹¹⁵² brak w VII G 7

psalmodiam indefessa¹¹⁵⁸ mente¹¹⁵⁹ concinere¹¹⁶⁰ studuit. Vespere vero¹¹⁶¹ facto **supra notati**¹¹⁶² tyranni¹¹⁶³ domum illius aggressi¹¹⁶⁴, valvas¹¹⁶⁵ dirumpentes¹¹⁶⁶ **reliquos sociorum**¹¹⁶⁷ forinsecus armatos frameis¹¹⁶⁸ clipeisque¹¹⁶⁹ statuunt, ipsi¹¹⁷⁰ capitanei homicide tunna¹¹⁷¹ gommoque¹¹⁷² paucis secum assumptis¹¹⁷³, cubiculum¹¹⁷⁴ quo dei famula incumbibat ostium¹¹⁷⁵ **dirumpentes ingrediuntur bachantes**¹¹⁷⁶. Quibus beata ludmila¹¹⁷⁷ humili sub¹¹⁷⁸ voce. Quenam¹¹⁷⁹, **inquit vos**¹¹⁸⁰ repentina¹¹⁸¹ **vesania agitat**^{1182?} Et¹¹⁸³ non¹¹⁸⁴ erubescitis¹¹⁸⁵, neque

---

¹¹⁵³ domini R 394

¹¹⁵⁴ brak w CM23 Cod. 13

¹¹⁵⁵ sangwinis XII B 2 VI G 13 sanguis XII A 22

¹¹⁵⁶ sacramento CM23 participatione Cod. 13

¹¹⁵⁷ communicans CM23

¹¹⁵⁸ indeffessa VIII A 28 in defessa Cod. 13

¹¹⁵⁹ brak w VI G 13

¹¹⁶⁰ continere XIII C 5

¹¹⁶¹ autem XIX B 1 R 394 Cod. 13 dodano igitur w XXIII D 138 XXIII D 142 igitur XII E 1 XIII C 5

¹¹⁶² Inny początek zdania Cum ecce circa vesperam supranotati CM23 supradicti VI G 13

¹¹⁶³ tyranni XIX B 1 tiranni VIII A 28 CM23 VII G 7

¹¹⁶⁴ agresii XII B 2 VIII A 28 XXIII D 138 XXIII D 142 VII G 7 XII E 1 XIII C 5

¹¹⁶⁵ Walvas VII G 7

¹¹⁶⁶ dirumpentes XIX B 1 dirumpentes XII B 2 dirumpentes VIII A 28 dirumpentes VI E 13 XII A 22

¹¹⁶⁷ zmienia się tylko socios XIX B 1 VI G 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 relinquentes (sociorum bez zmian) R 394 relinquentes socios Cod. 13

¹¹⁶⁸ frammeis R 394

¹¹⁶⁹ clipeisque VI G 13 clypeisque XII A 22 clypeisque XIV F 12 Cod. 13

¹¹⁷⁰ Za Ipsi dodano autem XIX B 1 VIII A 28 XII B 2 VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 VII G 7 XII A 22 XII E 1 XIV F 12 R 394 Cod. 13 dodano vero tanquam CM23 dodano ub VI G 13

¹¹⁷¹ Tunna XIX B 1 VIII A 28 XII A 22 R 394 brak w CM23

¹¹⁷² gummoque XIX B 1 VII G 7 Gomoque VIII A 28 brak w CM23 et gommo VI G 13 gommeque XII A 22 gomoque XII B 2 XXIII D 138 XIII C 5 gomomque Cod. 13

¹¹⁷³ brak w VII G 7 assump (reszta niewidoczna) XII A 22

¹¹⁷⁴ cuibu (mocno zamazany fragment brak quo) XII A 22 cubiculi Cod. 13

¹¹⁷⁵ hostium XII B 2 VIII A 28 VI G 13 XII A 22 R 394 ostio CM23

¹¹⁷⁶ dirumpentes ingrediuntur bachantes XII B 2 dirumpentes ingrediuntur bachantes VIII A 28 violenter effracto, bachantes ingrediuntur CM23 Koniec części Subtrahente w VI G 13

¹¹⁷⁷ ludmilla XIX B 1 liutmila CM23 Ludmila XII B 2 VII G 7 XII A 22 XII E 1 Ludmile XIII C 5 Liudmila VI E 13 Cod. 13

¹¹⁷⁸ brak w CM23

¹¹⁷⁹ que nam CM23

¹¹⁸⁰ inquit (nie ma vos) XII B 2 inquit repentina vos VIII A 28 nie ma vos w XII A 22 vos znajduje się za vesania w CM23 XIV F 12 uos inquit Cod. 13

¹¹⁸¹ brak w XIX B 1 XII A 22 repentina vos XII B 2 XXIII D 138 XXIII D 142 VII G 7 XII E 1 XIII C 5 R 394

¹¹⁸² infania agitatur XIX B 1

¹¹⁸³ brak w CM23

¹¹⁸⁴ Od słów Vespere vero aż do tego miejsca tekstu brakuje w R 387

¹¹⁸⁵ erubescens XII A 22 bescitis R 387

mente pertractatis¹¹⁸⁶, quemadmodum egomet vos¹¹⁸⁷ ceu¹¹⁸⁸ filios¹¹⁸⁹ proprios¹¹⁹⁰ educavi, auro **argentoque vestibusque**¹¹⁹¹ insignibus¹¹⁹² ditavi^{1193?} Verum **si qua**¹¹⁹⁴ in vobis **mea iniquitas**¹¹⁹⁵ inest¹¹⁹⁶, intimate¹¹⁹⁷ queso. **At illi**¹¹⁹⁸ furientes¹¹⁹⁹ saxis rigidiores, aures **ad hec**¹²⁰⁰ obdurantes¹²⁰¹ non veriti, sunt manus **in eam**¹²⁰² **proprias inicere**¹²⁰³, lectoque extractam terretenus¹²⁰⁴ proiecerunt¹²⁰⁵. **Quibus illa**¹²⁰⁶. Paulisper inquit¹²⁰⁷, oracioni¹²⁰⁸ incumbere me¹²⁰⁹ sinite¹²¹⁰. Quibus hec¹²¹¹ concedentibus¹²¹² expansis¹²¹³ oravit **ad dominum**¹²¹⁴ manibus. **Post hoc**¹²¹⁵ inquit¹²¹⁶ mei interitus causa si adventastis, obsecro ut mucrone auferatis¹²¹⁷ caput.

¹¹⁸⁶ neque tractatis *XIX B 1* subtractatis *VII G 7* tractatis *XIV F 12*

¹¹⁸⁷ brak w *XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5*

¹¹⁸⁸ brak w R 394

¹¹⁸⁹ *dodano* meos w *XIV F 12*

¹¹⁹⁰ proprios filios *CM23 brak w XXIII D 138*

¹¹⁹¹ argentoque et Vestibus *XIX B 1* (*dopisano literę d i je skreślono*) argentoque vestibus *XII B 2 VIII A 28 XXIII D 138 XXIII D 142 VII G 7 XII E 1* argento et vestibus *CM23* auro et argento *R 394*

¹¹⁹² insignibusque *XII A 22* vestibus et signibus *XIII C 5*

¹¹⁹³ dicam *VII G 7*

¹¹⁹⁴ Quod si qua mea *CM23* siqua *XXIII D 138* si quem *XIII C 5*

¹¹⁹⁵ iniquitas mea *XIX B 1 XII E 1* est iniquitas queso intimate (*nie ma mea*) *CM23*

¹¹⁹⁶ brak w *CM23*

¹¹⁹⁷ *Dodano tekst* Itaque tunna gommoque za queso *XIII C 5* *Dodano tekst* Itaque Tunna Gommoque furientes. V queso w *R 387*

¹¹⁹⁸ Concupium rex. saxis *R 387* Itaque tunna gommoque *XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 394*

¹¹⁹⁹ brak w *CM23* furentes *XXIII D 138*

¹²⁰⁰ adhoc *XXIII D 138* ad hoc *XXIII D 142*

¹²⁰¹ obturantes *CM23 XII A 22 R 387 R 394*

¹²⁰² ineam *XXIII D 138* mea in *R 387* za proprias w *Cod. 13*

¹²⁰³ mittere *CM23*

¹²⁰⁴ in terram *XIX B 1* terra tenus *CM23* terrecenus *VII G 7*

¹²⁰⁵ proicere *CM23* periecerunt *XII A 22*

¹²⁰⁶ brak w *CM23*

¹²⁰⁷ *dodano* illa *CM23* inquit *XII B 2 R 394*

¹²⁰⁸ oracionem *VII G 7*

¹²⁰⁹ *przed* incumbere w *CM23 VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 R 394 Cod. 13*

¹²¹⁰ *Dalej tekst idzie inaczej* Cumque hoc carnifices permisissent fieri, expansis manibus purissimas preces in conspectum Domini fudit. Quibus expletis conversa ad interfectores suos dixit. Si mei interitus causa adventastis: obsecro ut mucrone caput meum auferatis. Hoc autem dicebat exeplo martirum libenter sanguinem suum pro Christo fundere gestiens, et palmam martirii cum ipsis sine fine percipere votis omnibus anteponeus, quam eciam non dubitamus w *CM23*

¹²¹¹ hec *R 387 brak w Cod. 13*

¹²¹² cedentibus *VII G 7 XII A 22*

¹²¹³ manibus (*zamiast przed końcem zdania*) *VII G 7*

¹²¹⁴ ad Deum *XIX B 1 brak XII B 2 VIII A 28*

¹²¹⁵ Post hec *XXIII D 138 XXIII D 142 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV F 12 VII G 7* Post hec *R 387* Posthec *Cod. 13*

¹²¹⁶ inquit *XII B 2* ait a deos *XII E 1* ait ad eos *XXIII D 138 XXIII D 142 XIII C 5* *dodano* ad eos *XIV F 12* ait a devs *R 387* *Dodano* Post oracioni sancta ludmila dixit ad eos *nie ma* Post hoc inquit *R 394*

Exemplo martyrii¹²¹⁸ sanguinem¹²¹⁹ fundendo, testimonium christo¹²²⁰ perhibere gestiens, ac¹²²¹ **palmam martyrii**¹²²² cum ipsis sine fine percipere optans, **quam eciam**¹²²³ **non dubitamus**¹²²⁴ eam promeruisse, quoniam¹²²⁵ sacra¹²²⁶ **Scriptura testante**¹²²⁷. Iustus quacunquē¹²²⁸ morte preoccupatus¹²²⁹ fuerit, **anima eius**¹²³⁰ **in refrigerio**¹²³¹ erit. Funesti ergo¹²³² carnifices preces eius verbaque¹²³³ spernentes, fune gutturi eius inmisso¹²³⁴, suffocacione **vitam illi**¹²³⁵ abstulerunt¹²³⁶, presentem victuram¹²³⁷ in evum¹²³⁸, **cum eo quem semper dilexerat ihesu christo domino**¹²³⁹. Suscepit autem¹²⁴⁰ martyrium¹²⁴¹ **felix deoque**¹²⁴² devota famula¹²⁴³ **christi Ludmila**¹²⁴⁴ septima sabbati **die, et xvii. kl. oct.**¹²⁴⁵ prima vigilia

¹²¹⁷ auferatis *XII B 2 VIII A 28 XII A 22 auferie Cod. 13*

¹²¹⁸ martyrum *XIX B 1 VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138 VII G 7 XII A 22 XII E 1 XIV F 12 R 387 R 394 Cod. 13* martirum *XII B 2 XXIII D 142 XIII C 5*

¹²¹⁹ sangwinem *XII B 2*

¹²²⁰ brak w *VIII A 28 christi XII A 22*

¹²²¹ hac *XIV F 12*

¹²²² palmam martirii *XIX B 1 VIII A 28 XII B 2 XXIII D 142 XIII C 5 R 387* martirii palmam *XXIII D 138*

¹²²³ optans ~~toto desiderio ad superne vite patriam anhelabat. Martyrii qua eciam~~ *XII B 2 brak w VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 R 394* *dodano następujący fragment* toto desiderio ad superne vite patriam anhelabat. Martyrii (Martirii *XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5*) eciam coronam

¹²²⁴ dubita⁹ (*liczba dziewięć oddaje tutaj znak skrócenia*) *XIX B 1* za promeruisse *Cod. 13*

¹²²⁵ quam *VII G 7 quod XIV F 12 brak w XII B 2 VIII A 28 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 R 394*

¹²²⁶ divina *XIV F 12*

¹²²⁷ testante scriptura *CM23 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 R 394 Cod. 13*

¹²²⁸ quacunquē *CM23 XXIII D 138 XXIII D 142 VII G 7 XII E 1 XIII C 5*

¹²²⁹ preocupatus *XII B 2 XII A 22*

¹²³⁰ brak w *XIX B 1* za refrigerio *Cod. 13*

¹²³¹ inrefrigerio *XXIII D 138 R 387*

¹²³² Porro funesti *CM23 brak w XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 R 394*

¹²³³ verbumque *XIX B 1*

¹²³⁴ inmisso *XII A 22*

¹²³⁵ illi vitam *R 394*

¹²³⁶ abstulere *CM23*

¹²³⁷ victuram *XII B 2 VIII A 28 XIV F 12 victura VII G 7 XII A 22 R 387 R 394*

¹²³⁸ in evum *R 387 ewm R 394*

¹²³⁹ brak w *XIX B 1* *dodano za nostro CM23*

¹²⁴⁰ ergo *CM23*

¹²⁴¹ martyrium *XIX B 1 XII B 2 CM23 XXIII D 142 VII G 7 XIII C 5*

¹²⁴² Deo (*brak felix*) *XIX B 1* felix ac Deo *po tym digna liutmila CM23*

¹²⁴³ famulatrix *VII G 7*

¹²⁴⁴ Christi ludmilla *XIX B 1* Christi Ludmilla *VIII A 28 (bez christi) Liudmila VI E 13 XXIII D 138 R 387 christi ludmila XXIII D 142 XII A 22 XII E 1 XIV F 12 (bez christi) ludmila VII G 7R 394*

¹²⁴⁵ die secunda XVI kl Octobris *XIX B 1* die, et xvii, k, octo *XII B 2* die et XVII K. *VIII A 28* sub die septimo decimo kalendas octobris *CM23* die et sexta decima kalendas (kalenda *VI E 13 XXIII D 138 VII G 7*) octobris *VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 VII G 7 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV F 12* kalenda octobris *R 387 octobris R 394* septima sabbati die, x. vii. kalenda octobris *Cod. 13*

noctis¹²⁴⁶. Clerus vero¹²⁴⁷ eius¹²⁴⁸ cunctus universique vernaculi utriusque sexus pastore perempto in diversa sparsi diversis¹²⁴⁹ **in latibulis latitantes, vitam presentem sibimet studuerunt**¹²⁵⁰. **Post hec**¹²⁵¹ redentibus¹²⁵² crudelissimis carnificibus ad¹²⁵³ funeris¹²⁵⁴ eius officium magno cum¹²⁵⁵ metu et ululatu convenientes honestissimeque¹²⁵⁶ cuncta que ad sepulturam¹²⁵⁷ fore cernebantur, peragentes, terre glebam eius sanctissimam commendavere¹²⁵⁸. Cruentissimi vero¹²⁵⁹ carnifices **spoliis direptis dominam ad propriam regressi, gaudium illi permaximum intulerunt**¹²⁶⁰ **innocentis de nece**¹²⁶¹, estimantes¹²⁶² se in eternum locupletari atque in evum¹²⁶³ victuros, quibus¹²⁶⁴ atrocia et¹²⁶⁵ inextinguibilia¹²⁶⁶ gehenne¹²⁶⁷ ignis supplicia¹²⁶⁸ parata mox inerant¹²⁶⁹. Prefata autem perfida¹²⁷⁰ domina perfidorum¹²⁷¹ usurpans suppellectilem

¹²⁴⁶ za tym dodano (anno etatis sue LXIo). VI E 13 XXIII D 138

¹²⁴⁷ autem R 394

¹²⁴⁸ brak w XIX B 1

¹²⁴⁹ do tego momentu inaczej przebiega to zdanie Cuius universi vernaculi simul et omnis clerus eius in diversa sparsi, pastore perempto, diversis CM23 diversi VII G 7

¹²⁵⁰ latitantes latibulis vitam sibimet presentem conservare. XIX B 1 zmienia się tylko conservare VIII A 28 VII G 7 XII A 22 zmienia się tylko consevavere VI E 13 XIV F 12 zmienia się tylko conseruauere XII E 1 XIII C 5 R 387 zmienia się tylko conservare cupientes R 394 in latibulis latitantes, uitam presentem sibimet conseruauere. CM23 XXIII D 138 XXIII D 142 Cod. 13

¹²⁵¹ Qui tamen postea CM23

¹²⁵² recedentibus XII B 2 CM23 VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIX B 1 XIII C 5 R 387 R 394 Cod. 13 redeuntibus (Na skraju recedentibus) VIII A 28 redeuntibus VII G 7 XII A 22 XIV F 12

¹²⁵³ od tego miejsca inny tekst officium funeris eius cum magno fletu convenientes CM23

¹²⁵⁴ fune (dalej zamazane) XII A 22

¹²⁵⁵ brak cum w Cod. 13

¹²⁵⁶ honestissime XII B 2 VIII A 28 CM23 honesteque (fragment słowa został zupełnie zamazany w rękopisie) R 387 honesteque R 394

¹²⁵⁷ za tym inny tekst aż do kropki w G5 tante martiris congruere videbantur peregerunt, et sanctissimam glebam domine sue cum inntima devocione terre commendaverunt. CM23 sepulthuram XII E 1

¹²⁵⁸ commendaverunt VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 (tutaj kończy się część Subtrahente tego rękopisu a istnieje jeszcze dalej część Recordatus zapisana na innych kartach XIV F 12 R 387) tutaj urywa się wspólny tekst VII G 7 R 394

¹²⁵⁹ Caput Cruentissimi vero CM23 brak w XII E 1 XIII C 5

¹²⁶⁰ dirreptis ad suam dominam regressi gaudium permaximum illi intulerunt XIX B 1 direptis spoliis ad dominam suam regressi (dalej bez zmian) CM23 spoliis direptis, ad propriam dominam regressi (dalej bez zmian) Cod. 13 Tekst nie przekazuje fragmentu od Cruentissimi do intulerunt. Jest fragment xium najpewniej od permaximum R 387

¹²⁶¹ de nece innocentis CM23

¹²⁶² Za tym dodano tam ipsi quam illa CM23 końcówka -ntes zamazana niepewne R 387

¹²⁶³ eternum CM23 XXIII D 142 XIII C 5 R 387 se in ęternum uicturos Cod. 13

¹²⁶⁴ dodano iam CM23

¹²⁶⁵ atque XIX B 1

¹²⁶⁶ inextingwibilia XII B 2 inextingwibiliam VIII A 28

¹²⁶⁷ gehennę R 387 Cod. 13

¹²⁶⁸ za tym następuje parabantur. Usurpans igitur perfidissima ductrix cunctam suppellectilem socrus sue, cum antefatis CM23

¹²⁶⁹ inierant XIX B 1

nurui¹²⁷² sue¹²⁷³ cunctam cum antefatis¹²⁷⁴ tyrannis¹²⁷⁵ regnare cepit ditans eos propinquosque¹²⁷⁶ eorum ac familiam¹²⁷⁷ opibus eximiis auri argentique vesteque¹²⁷⁸ preciosa inestimabili¹²⁷⁹. Regnaveruntque **in tota**¹²⁸⁰ provincia bohemorum¹²⁸¹ velut magnifici duces, sed non ex deo. **Quibus**¹²⁸² **oppipare**¹²⁸³ viventibus atque inestimabiliter gaudentibus letantibusque¹²⁸⁴ ulcio¹²⁸⁵ iusta divine vindicte improvisae¹²⁸⁶ subsequitur impios, qui tam grande tamque crudele piaculum [koniec strony] non horruerunt patrare, quo manus suas inhonestissimas¹²⁸⁷ in preclarissimam christi¹²⁸⁸ famulam moverent absque¹²⁸⁹ causa. Namque¹²⁹⁰ patre suo principe discordiarum **dyabolo exagitante**¹²⁹¹, coevos **coetaneosque suos ceperunt**¹²⁹² contemptui¹²⁹³ habere omnes¹²⁹⁴. Quae de re excrevit¹²⁹⁵ dissensio odiumque¹²⁹⁶ permaximum inter¹²⁹⁷ ipsos primarios **supra notatos**¹²⁹⁸ tunnam¹²⁹⁹ videlicet¹³⁰⁰ gommonemque¹³⁰¹ dominamque ipsorum, ita ut omnis

¹²⁷⁰ brak w Cod. 13

¹²⁷¹ *brakuje wcześniejszych dwóch słów perfida domina jest perfidorum XIII C 5*

¹²⁷² socrus XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138 Cod. 13 brak w XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5

¹²⁷³ suę R 387

¹²⁷⁴ antedictis XIX B 1 ante dictis Cod. 13

¹²⁷⁵ dziura w rękopisie G5 tyrannis XIX B 1 tirannis XII B 2 tirrannis VIII A 28

¹²⁷⁶ proximos XIX B 1 et propinquos XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 propinquos VIII A 28

¹²⁷⁷ *addano totam CM23*

¹²⁷⁸ ac veste XIX B 1 argenti et veste CM23

¹²⁷⁹ et inestimabili XIX B 1

¹²⁸⁰ intota R 387

¹²⁸¹ boemorum XII B 2 CM23 R 387 Boemorum VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138 Cod. 13

¹²⁸² *To zdanie brzmi inaczej Quibus nimirum inestimabiliter gaudentibus atque letantibus iusta ulcio divine vindicte improvisae supervenit. Po tym następuje Namque patre suo CM23*

¹²⁸³ in pace XIX B 1 Quibus opimate VIII A 28 Igitur illis oppipare XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387

¹²⁸⁴ letantibus XXIII D 142 XIII C 5

¹²⁸⁵ ultio Cod. 13

¹²⁸⁶ improvisae XIX B 1 VIII A 28 XII E 1

¹²⁸⁷ inhonestissima R 387

¹²⁸⁸ dei Cod. 13

¹²⁸⁹ sine XIX B 1

¹²⁹⁰ Nam XII E 1

¹²⁹¹ diabolo ex coagitante CM23 diabo exagitante R 387 diabolo exagitante Cod. 13

¹²⁹² ~~coetaneosque suos ceperunt~~ *powtórzenie fragmentu tekstu i przekreślenie go w XIX B 1 et coetaneos suos omnes ceperunt CM23 coevos coetaneosque suosque ceperunt XII E 1 coevos coetaneosque ceperunt Cod. 13*

¹²⁹³ contemptu XII B 2 VIII A 28

¹²⁹⁴ wcześniej w CM23

¹²⁹⁵ excreuit Cod. 13

¹²⁹⁶ et odium CM23

¹²⁹⁷ *od tego słowa inny tekst do principales admissi sceleris auctores thunnam videlicet et commonem necnon et dominam ipsorum, ita ut omnis cogitatus et sermo domine, de interitu CM23*

¹²⁹⁸ prenotatos XIX B 1 pisane razem w XXIII D 142

¹²⁹⁹ Tunnam XIX B 1 Iunnam R 387 Tunnam VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138 Cod. 13

cogitatus¹³⁰² sermoque domine de interitu¹³⁰³ ipsorum¹³⁰⁴ die noctuque versaretur. Quod¹³⁰⁵ cernens¹³⁰⁶ memoratus tyrannus¹³⁰⁷ tunna¹³⁰⁸, irruente **in se**¹³⁰⁹ **ipavore horribili, cunctis cum sibimet**¹³¹⁰ affinitate¹³¹¹ iunctis, ex eadem¹³¹² provincia **fugam habens**¹³¹³, omnibus exosus, vagus **profugusque huc illucque**¹³¹⁴ versatus est, nemoque¹³¹⁵ ex stirpe¹³¹⁶ illius¹³¹⁷ progenitus in¹³¹⁸ propria **ulterius reditum**¹³¹⁹ habuit. Gomo¹³²⁰ autem¹³²¹ cum fuge latibulum¹³²² **germano cum suo**¹³²³ quereret comprehensus¹³²⁴ atque¹³²⁵ capitali¹³²⁶ **sentencia addictus**¹³²⁷ cum fratre, vitam presentem pariter¹³²⁸ et futuram amisit. At vero domina eorum cernens eos fugientes¹³²⁹, omnem venenosi¹³³⁰ pectoris furorem¹³³¹ in¹³³² posteros eorum¹³³³ diffundens¹³³⁴,

¹³⁰⁰ et *XIX B 1* uidelicet *Cod. 13*

¹³⁰¹ Gumonem *XIX B 1* Gommonemque *VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138* gomonemque *Cod. 13*

¹³⁰² brak w *XIX B 1* cogittus *Cod. 13*

¹³⁰³ interita *VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138*

¹³⁰⁴ eorum *CM23 VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 Cod. 13*

¹³⁰⁵ Quot *XII B 2*

¹³⁰⁶ animadvertens *CM23*

¹³⁰⁷ tyrannus *XIX B 1* tirannus *XII B 2* tirannis *VIII A 28 za imieniem w VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 Cod. 13*

¹³⁰⁸ Tuma *XIX B 1* thunna tyrannus *CM23 Tunna VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138*

¹³⁰⁹ brak w *XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5*

¹³¹⁰ *zmienia się tylko sibi XIX B 1 VI E 13 XXIII D 138* horribilii cunctis cum sibi met *XII B 2* horribili, cum omnibus sibimet *CM23 zmienia się tylko sibi met R 387* pauore terribili, cum cunctis sibimet *Cod. 13*

¹³¹¹ affinita *R 387*

¹³¹² ea *R 387*

¹³¹³ fuga labens *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 CM23 VI E 13 XXIII D 138* de punitia labens fuga *R 387* labens fuga *XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 Cod. 13*

¹³¹⁴ profugus huc illuc *XIX B 1* et profugus, huc illucque *CM23 profugusque illuc illucque XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5*

¹³¹⁵ nemo *XIX B 1* et nemo *CM23*

¹³¹⁶ tirpe *XII B 2* styrpe *R 387*

¹³¹⁷ eius *CM23*

¹³¹⁸ in *XIII C 5*

¹³¹⁹ ulterius redditum *VIII A 28* reditum ulterius *CM23 dodano za nin XII E 1*

¹³²⁰ Gumo *XIX B 1* Common *dalej zdanie biegnie inaczej* eiam latibulum fuge cum germano suo querens comprehensus *CM23 Gommon XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387* Gomon *Cod. 13*

¹³²¹ brak w *XIX B 1 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387*

¹³²² latibulorum *XII B 2* latibulo *VIII A 28*

¹³²³ cum suo germano *Cod. 13*

¹³²⁴ conprehensus *VIII A 28*

¹³²⁵ brak w *XIX B 1*

¹³²⁶ sinodali *Cod. 13*

¹³²⁷ morti adictus *XIX B 1* sentencia adictus *VIII A 28 za dodano una CM23*

¹³²⁸ brak w *XIX B 1*

¹³²⁹ fugam iniisse *CM23*

¹³³⁰ *dodano in XII E 1* venenosam *XIII C 5* veneosi *R 387*

¹³³¹ furrorem *XII B 2 VIII A 28*

universos eorum¹³³⁵ **a maiore usque**¹³³⁶ ad minimum¹³³⁷ una die unaque sententia perdidit. **Hoc quoque**¹³³⁸ primum signum¹³³⁹ sancte¹³⁴⁰ ludmille¹³⁴¹ claruit, dum dei disponente providentia¹³⁴² **ex interfecto**¹³⁴³ eius nullus superfuit¹³⁴⁴. Alii **propriis de habitaculis**¹³⁴⁵ secedentes¹³⁴⁶, **in diversa**¹³⁴⁷ fugientes, cunctis¹³⁴⁸ exosi effecti¹³⁴⁹, divina ulcione tacti exalaverunt¹³⁵⁰ spiritum vite¹³⁵¹, parvuli eorum impiissima¹³⁵² morte defuncti, quamplures vero capite gladio plexi **sunt. Sic**¹³⁵³ impletus est sermo dominicus quem in ewangelio¹³⁵⁴ infit¹³⁵⁵. Omnes¹³⁵⁶ qui acceperunt¹³⁵⁷ gladium, gladio peribunt¹³⁵⁸. Hiisdem¹³⁵⁹ vero diebus ad tumulum beatissime et¹³⁶⁰ sepe memorate venerabilis **matrone et martyris ludmille**¹³⁶¹, divina¹³⁶²

---

¹³³² im XIII C 5

¹³³³ illorum CM23

¹³³⁴ diffiradens XXIII D 142

¹³³⁵ brak w XIX B 1 nie ma tylko eorum CM23

¹³³⁶ uniwersos a maiore eorum usque XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 Cod. 13

¹³³⁷ minorem CM23

¹³³⁸ Hoc quoque XII B 2 Ex hoc (brak quoque) CM23 Hoc XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 Hocque VI E 13 XXIII D 138 R 387 Cod. 13

¹³³⁹ signum primum XIX B 1

¹³⁴⁰ beate XIX B 1 sanctę Cod. 13

¹³⁴¹ ludmille XIX B 1 Ludmille VIII A 28 liutmile CM23 Liutmile VI E 13 XXIII D 138 R 387 liutmile Cod. 13

¹³⁴² dziura w rękopisie G5 providentia R 387

¹³⁴³ exinterfecto CM23 R 387 Cod. 13

¹³⁴⁴ superfuit XII B 2

¹³⁴⁵ in propriis habitaculis XIX B 1 propriis habitaculis XII B 2 namque de propriis habitaculis CM23 de propriis habitaculis Cod. 13

¹³⁴⁶ brak w XIX B 1

¹³⁴⁷ et in diversa CM23 in diversasque XIII C 5 et induersa Cod. 13

¹³⁴⁸ cunctisque XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387 Cod. 13

¹³⁴⁹ brak w Cod. 13

¹³⁵⁰ exhalaverunt CM23

¹³⁵¹ do kropki tekst idzie inaczej alii impiissima morte sunt defuncti, quamplures etiam gladio plexi sunt. CM23

¹³⁵² impiissima XII B 2 impussum R 387

¹³⁵³ sunt et sic XIX B 1 et CM23 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 R 387

¹³⁵⁴ ewangelio CM23 R 387

¹³⁵⁵ infert XIX B 1 dicit CM23 dixit VIII A 28 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5

¹³⁵⁶ Omnis XII B 2 CM23

¹³⁵⁷ acceperint XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 XIX B 1 XIII C 5 Cod. 13 acceperit XII B 2 VIII A 28 CM23 acciperint R 387

¹³⁵⁸ peribit XII B 2 VIII A 28

¹³⁵⁹ Hiis XIX B 1 Hiisdem XII B 2 Caput Hiis dem CM23 brakuje vero CM23 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5 Hiisdem brakuje vero R 387

¹³⁶⁰ po tym zaczyna się inne zakończenie zdania venerabilis matrone liutmile divina cooperante gracia virtutum merita preclara patuerunt CM23

cooperante gracia¹³⁶³ virtutum merita preclara patuerunt. Nam ex eiusdem¹³⁶⁴ monumento tanta fragrantia¹³⁶⁵ miri ac¹³⁶⁶ suavissimi odoris emanavit, que cunctorum aromatum florumque¹³⁶⁷ odoramenta evinceret¹³⁶⁸. Quamplures eciam¹³⁶⁹ cereos lampadesque¹³⁷⁰ lumine flagrantem divino¹³⁷¹ intempeste noctis silencio¹³⁷² terque quaterque **oculorum hauserunt**¹³⁷³ acie¹³⁷⁴. Que cuncta **dominam interfetricem ipsius**¹³⁷⁵ **videlicet minime**¹³⁷⁶ latuere¹³⁷⁷, quibus cognitio timore nimio prostrata **agendum**¹³⁷⁸ **sibi quid**¹³⁷⁹ foret ignorabat. Tandem **rursus venenosum**¹³⁸⁰ instaurans¹³⁸¹ consilium apparitores suos Thethinis¹³⁸² misit¹³⁸³, quo¹³⁸⁴ venerabile¹³⁸⁵ corpus tumulatum iacebat in mandatis¹³⁸⁶ iubens, quod¹³⁸⁷ domum beate¹³⁸⁸ ludmille¹³⁸⁹ super tumulum ipsius¹³⁹⁰ statuerent¹³⁹¹ in modum basilice¹³⁹² aptans ei nomen in

¹³⁶¹ (*reszta bez zmian*) martiris *XII B 2 (reszta bez zmian)* Ludmille *VIII A 28 (reszta bez zmian)* Liudmille *VI E 13 XXIII D 138* matrone ludmille ac martiris *XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5* matrone Liudmille ac martyris *R 387* matrone Liudmilę ac martyris *Cod. 13*

¹³⁶² dii diuina *XII B 2*

¹³⁶³ clemencia *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28* gratia *R 387*

¹³⁶⁴ eius *CM23*

¹³⁶⁵ fragrantia *CM23 XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5* fragrantia *R 387*

¹³⁶⁶ atque *XIX B 1*

¹³⁶⁷ et florum *CM23*

¹³⁶⁸ uinceret *XII B 2 VIII A 28*

¹³⁶⁹ etiam *XII B 2 R 387*

¹³⁷⁰ ac lampades divino *CM23* lampadasque *XIII C 5*

¹³⁷¹ wcześniej w *CM23*

¹³⁷² silentio *R 387 Cod. 13*

¹³⁷³ hauserunt oculorum *Cod. 13*

¹³⁷⁴ *Za tym zdaniem znajduje się inne* Quibus cognitio prefata ductrix nimio timore prostrata quid sibi foret agendum ignorabat. *CM23*

¹³⁷⁵ zmienia się tylko najbliższe słowo eius *Cod. 13*

¹³⁷⁶ dominam videlicet interfetricem ipsius minime *XIX B 1*

¹³⁷⁷ latuerunt *Cod. 13*

¹³⁷⁸ zmienia się tylko agendus *XIX B 1*

¹³⁷⁹ quod sibi agendum *Cod. 13*

¹³⁸⁰ rursus venenosum *XII B 2 VIII A 28* venenosum rursus *CM23*

¹³⁸¹ instaurans *R 387*

¹³⁸² tetyn *XIX B 1* thetinis *XXIII D 142 XII E 1 XIII C 5* Tetinis *VI E 13 XXIII D 138 R 387* tetinis *XII B 2 VIII A 28 Cod. 13*

¹³⁸³ przed tetyn w *XIX B 1*

¹³⁸⁴ quod *R 387*

¹³⁸⁵ venerabilem *XIX B 1*

¹³⁸⁶ inmandatis *R 387*

¹³⁸⁷ quod domum super tumulum beate Ludmille statuerent *VIII A 28* quo *XXIII D 142 XII E 1 R 387*

¹³⁸⁸ przed zapisano super tumulum *XII B 2* beatę *Cod. 13*

¹³⁸⁹ Ludmille *XIX B 1* liudmille *CM23* ludmille *XII E 1* Liudmilę *R 387* Liudmille *VI E 13 XXIII D 138 Cod. 13*

¹³⁹⁰ brak w *XII B 2* eius *CM23*

¹³⁹¹ statuerunt *XIX B 1* statuerent *CM23* statueret *XXIII D 142 XIII C 5* stuerent *R 387*

¹³⁹² dodano in hoc *VIII A 28* basilicę *Cod. 13*

honore¹³⁹³ beati michaelis¹³⁹⁴ archangeli quod¹³⁹⁵ si deinceps inibi **claruisset signum**¹³⁹⁶ aliquod¹³⁹⁷, non meritis beate¹³⁹⁸ martyris¹³⁹⁹ verum sanctorum, quorum pignora¹⁴⁰⁰ inibi detinerentur¹⁴⁰¹, deputaretur¹⁴⁰². Quo facto, tantus cunctos ingredientes¹⁴⁰³ basilicam horror inuasit, **quo haut**¹⁴⁰⁴ **aliter nisi veneracione cum maxima inibi auderent ingredi**¹⁴⁰⁵, **preclaraque et**¹⁴⁰⁶ **insignia exhinc in eodem patuere loco virtutum**¹⁴⁰⁷ miracula¹⁴⁰⁸.

5.

Hiis¹⁴⁰⁹ ita¹⁴¹⁰ gestis annuente Christo olim¹⁴¹¹ electus dux **beatus Wenceslaus**¹⁴¹² annos puericie transcendens **gratissime flore iuventutis**¹⁴¹³ nitescebat, **cunctaque que**¹⁴¹⁴ a pedagogo apicum sibi tradita¹⁴¹⁵ fuerant alta memoria revolvens animo estuanti, opere¹⁴¹⁶ implere cupiebat¹⁴¹⁷ quod aure perceperat. **Quapropter genitrix ipsius perfida cum quibusdam sibi**

¹³⁹³ honorem CM23

¹³⁹⁴ Michaelis XIX B 1 VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138 R 387 Michahelis Cod. 13

¹³⁹⁵ quo XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XII E 1 R 387 Cod. 13 ut CM23

¹³⁹⁶ signum claruisset XIX B 1

¹³⁹⁷ aliquot CM23

¹³⁹⁸ beatę Cod. 13

¹³⁹⁹ martiris CM23 XXIII D 142 XIII C 5

¹⁴⁰⁰ za detinerentur w CM23

¹⁴⁰¹ detinuerentur XXIII D 142 XIII C 5

¹⁴⁰² *wspólny tekst kończy się następuje inne zakończenie: Si non est sapientia non est prudentia non est consilium contra dominum. Preualuit divina uirtus in miraculis, et nichil perfuit inuidiosa malicia interfetricis illius que martyris sanctę liudmilę obscurare merita, et christi contegre nitebatur miracula. Per his omnibus uictricem manum eius laudemus, qui semper triumphat in scis suis, qui est laudabilis et gloriosus in secula, et in trinitate perfecta uiuit et regnat deus per omnia secula seculorum Amen. Cod. 13 i G5*

¹⁴⁰³ ingredientes R 387

¹⁴⁰⁴ zmienia się tylko haud R 387

¹⁴⁰⁵ zmienia się tylko in gredi R 387

¹⁴⁰⁶ horror inuasit, ut non nisi cum veneracione maxima auderent ingredi. Sed et preclara et CM23

¹⁴⁰⁷ exhinc patuere loco in eodem virtutum XIX B 1 dehinc, in eodem loco patuere virtutum CM23

¹⁴⁰⁸ *Koniec wspólnego tekstu rękopisu (tylko części Subtrahente se XII E 1 XIII C 5) VI E 13 XXIII D 138 XXIII D 142 XIII C 5 R 387*

¹⁴⁰⁹ dodano przed tym słowem Caput w CM23

¹⁴¹⁰ itaque VIII A 28

¹⁴¹¹ olym XII B 2

¹⁴¹² beatus wenceslaus XII B 2 wenezlaus (nie ma beatus) CM23

¹⁴¹³ gratissime iuventutis flore XIX B 1 gratissimo iuventutis flore CM23

¹⁴¹⁴ cuncta que XIX B 1 VIII A 28 et cuncta que CM23

¹⁴¹⁵ tradidit ea VIII A 28

¹⁴¹⁶ brak w CM23

¹⁴¹⁷ dodano opere CM23

assencientibus filiis¹⁴¹⁸ Belial¹⁴¹⁹ invidentes actibus illius¹⁴²⁰ studiisque sanctissimis¹⁴²¹ inito in¹⁴²² invicem consilio¹⁴²³ dixerunt. Heu quid¹⁴²⁴ agimus, quove nosmet¹⁴²⁵ vertemus¹⁴²⁶? Princeps siquidem noster¹⁴²⁷ qui a nobis¹⁴²⁸ in regni fastigio sublimatus, est perversus a clericis [koniec karty]

et ceu¹⁴²⁹ monachus factus per abruptam et asvetam¹⁴³⁰ **viciorum nostrorum**¹⁴³¹ semitam nos gradi non sinit¹⁴³². Et si hoc nunc in puericia vel adolescencia gerit, quid putas facturus est in iuventute **vel senecta**¹⁴³³? Ab illo¹⁴³⁴ ergo die nimis¹⁴³⁵ inportuni¹⁴³⁶ ei esse ceperunt minis¹⁴³⁷ increpantes¹⁴³⁸, aliaque perplura inportune¹⁴³⁹ illi ingerentes scelera.

Que cuncta vir deo carus¹⁴⁴⁰ armis fidei repellens et clipeo se paciencie¹⁴⁴¹ muniens **animo illeso**¹⁴⁴² perferebat¹⁴⁴³. Siquidem et clericos eius et¹⁴⁴⁴ quosdam religiosos quorum doctrina ipse pascebatur¹⁴⁴⁵, insidiis assiduis impii appetentes trucidare molliti¹⁴⁴⁶ sunt, minisque maximis terruerunt, quia nemo illorum ad eum accessum quiret¹⁴⁴⁷ habere. Ipse vero cunctorum¹⁴⁴⁸

---

¹⁴¹⁸ Quapropter ipsius perfida genitrix cum quibusdam assencientibus sibi filiis *CM23*

¹⁴¹⁹ belyal *XIX B 1* belial *XII B 2 CM23*

¹⁴²⁰ eius *CM23*

¹⁴²¹ *dalej inny koniec zdania* invicem dixerunt. *CM23*

¹⁴²² *brak w XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁴²³ consilio *XIX B 1*

¹⁴²⁴ quod *CM23*

¹⁴²⁵ nos *CM23*

¹⁴²⁶ nosmet ipsos vertemus *XIX B 1*

¹⁴²⁷ *brak w CM23*

¹⁴²⁸ *dodano ante VIII A 28*

¹⁴²⁹ quasi *CM23*

¹⁴³⁰ ad swetam *XII B 2* adswetam *VIII A 28* assuetam *CM23*

¹⁴³¹ vite nostre *CM23*

¹⁴³² sinit *XIX B 1*

¹⁴³³ et senectute *XIX B 1*

¹⁴³⁴ illa *CM23*

¹⁴³⁵ *brak w CM23*

¹⁴³⁶ inportui *XII B 2*

¹⁴³⁷ *dodano eum CM23*

¹⁴³⁸ *dalej inaczej kończy się zdanie* et per plura scelera illi inpingentes.

¹⁴³⁹ inportirri (*dopisano na boku głose ptune*) *XII B 2*

¹⁴⁴⁰ clarus et carus *XIX B 1*

¹⁴⁴¹ sancte spei *XIX B 1*

¹⁴⁴² animo inleso *XII B 2* animo in lesa *VIII A 28* illeso animo *CM23*

¹⁴⁴³ *perferrebat VIII A 28 za tym inny tekst* et quocienscunque locum quietis habere poterat clericos, et alios viros religiosos *CM23*

¹⁴⁴⁴ eo *XII B 2*

¹⁴⁴⁵ *dalej zmienia się wspólny tekst w rękopisie CM23*

¹⁴⁴⁶ moliti *XII B 2 VIII A 28*

¹⁴⁴⁷ *quieret (Dopisano później i nad wyrazem i jeszcze dopisano na boku rękopisu quieret.) VIII A 28*

horum sciens, cum sibi fidelibus viris occulte posterulas agens, ruente¹⁴⁴⁹ sole in occasum clanculo¹⁴⁵⁰ clerico quolibet accersito, cuncta que sibi proficua erant nocte addiscens¹⁴⁵¹ crepusculo illucescente¹⁴⁵² didascalum¹⁴⁵³ seu sibi clericum carum latenter abire sinebat¹⁴⁵⁴. Codicellulumque¹⁴⁵⁵ suum occultens subque tegmine gestans, ubicunque¹⁴⁵⁶ locum quietis reperiebat eum cum diligencia lectitabat¹⁴⁵⁷, et cum gemitu interno de duricia cordis populi sui et cecitate vel incredulitate **dolebat nimium**¹⁴⁵⁸. Tandem¹⁴⁵⁹ confortatus a Deo et virtute se¹⁴⁶⁰ precingens, matre sua universisque¹⁴⁶¹ primariis accitis¹⁴⁶² ut decuit increpavit, quemadmodum¹⁴⁶³ sapientie¹⁴⁶⁴ liber testatur. Verba sapientium quasi stimuli, et¹⁴⁶⁵ velut¹⁴⁶⁶ clavi in altum defixi. Sed¹⁴⁶⁷ inquit beatus Wenceslaus¹⁴⁶⁸. Cur inquit¹⁴⁶⁹ filii sceleratorum et semen mendax virique iniqui prohibuistis me discere legem domini nostri Ihesu Christi et obtemperare¹⁴⁷⁰ mandatis illius? Quod si vos tedet Christo servire, cur saltem ceteros impeditis? Ego vero si hactenus¹⁴⁷¹ vestra sub providencia vel potestate degui¹⁴⁷², amodo tamen illud respuo, Deo cunctipotenti¹⁴⁷³ sincero ex **animo deservire cupio**¹⁴⁷⁴.

---

¹⁴⁴⁸ sanctorum *VIII A 28*

¹⁴⁴⁹ irruente *XIX B 1*

¹⁴⁵⁰ clanculo *XIX B 1*

¹⁴⁵¹ adiscens *XIX B 1*

¹⁴⁵² illuscente *XII B 2 VIII A 28*

¹⁴⁵³ didascalum *XIX B 1* didascalum *XII B 2*

¹⁴⁵⁴ sinebatur *VIII A 28*

¹⁴⁵⁵ codicellumque *XIX B 1*

¹⁴⁵⁶ ubicunque *XII B 2*

¹⁴⁵⁷ *pierwotnie zapisano* lectitabat *poprawiono na* lectitabat *G5* legebat *XIX B 1* lecticabat *XII B 2*

¹⁴⁵⁸ nimium dolebat *XIX B 1*

¹⁴⁵⁹ *Inny zmieniony tekst* libenter audiens, codicellum semper aliquem sub tegmine clamidis sui gestabat, in quo diligentissime lectitans cum interno gemitu, de duricia cordis populi sui necnon incredulitate dolebat. Tandem *CM23*

¹⁴⁶⁰ *dodano* magna *CM23*

¹⁴⁶¹ et universis *dalej tekst bardzo mocno się zmienia patrz za tekstem głównym edycji CM23*

¹⁴⁶² accersitis *XIX B 1*

¹⁴⁶³ za *dodano et XIX B 1*

¹⁴⁶⁴ sapientie *XIX B 1* liber sapientie *XII B 2 VIII A 28*

¹⁴⁶⁵ *brak XIX B 1*

¹⁴⁶⁶ *za dodano* sceleratorum *XII B 2*

¹⁴⁶⁷ Sic (*poprawione z sed*) *nie ma* inquit *VIII A 28*

¹⁴⁶⁸ wenceslaus *XIX B 1 XII B 2*

¹⁴⁶⁹ *brak XIX B 1*

¹⁴⁷⁰ obtperare *VIII A 28*

¹⁴⁷¹ actenus *XIX B 1*

¹⁴⁷² *brak w XIX B 1*

¹⁴⁷³ omnipotenti *XIX B 1*

¹⁴⁷⁴ animo cupiens deservire *XIX B 1*

Orta est postmodum pro eiusdem¹⁴⁷⁵ rei causa variisque rebus aliis dissidio¹⁴⁷⁶ pergrandis viros inter ipsos primarios qui lateri ducis religiosi inherebant, et inter¹⁴⁷⁷ reliquos qui **partes nequissimas**¹⁴⁷⁸ domine impie iuvabant. Divisique sunt consiliarii in invicem et primates terre discordiarumque inter eos spine pullulaverunt **ad sanguinis usque**¹⁴⁷⁹ effusionem. Verum pars iustorum licet minima foret prevaluit, tamen adversus partem multimodam ut semper iniquorum nam semper¹⁴⁸⁰ memoratus dux Wenceslaus¹⁴⁸¹ sollicitus de nanscicenda¹⁴⁸² pace¹⁴⁸³ Spiritu **sibi sancto**¹⁴⁸⁴ inspirante¹⁴⁸⁵ corde consilium captavit, quo genitricem suam que causa tocus nequicie inerat¹⁴⁸⁶, perturbaret e patria, quatinus¹⁴⁸⁷ ea propulsa cunctisque consentaneis eius viris impiis invicem furor discordiarum sopiretur, paxque ecclesie Christi accresceret¹⁴⁸⁸, unum eundemque Dominum cuncti possidentes veram Christi doctrinam perfectissime addicerent, dispositisque cunctis que ad pacem regni pertinere cernebantur, proturbatis et expulsis filiis discordie composita quiete matrem rursus cum honore ad propria revocaret. Que cuncta iuvante se opifice Deo opere complevit, nam matrem **regno cum**¹⁴⁸⁹ dedecore¹⁴⁹⁰ maximo pepulit¹⁴⁹¹, dignam ei ulcionem omnipotentem¹⁴⁹² Deo reddente ob effusionem sanguinis¹⁴⁹³ innocentem¹⁴⁹⁴ beate Ludmille¹⁴⁹⁵ quam **causa sine**¹⁴⁹⁶ fuderat. Sed¹⁴⁹⁷ quoniam timore casto qui permanet¹⁴⁹⁸ in seculum¹⁴⁹⁹ seculi plenus erat memor preceptorum divinorum quibus patrem¹⁵⁰⁰ honorare¹⁵⁰¹

---

¹⁴⁷⁵ huius *XIX B 1*

¹⁴⁷⁶ dissensio *XIX B 1*

¹⁴⁷⁷ *le (w tekście znajduje się przypis w postaci dwóch kropek i odnosi się do ex) VIII A 28*

¹⁴⁷⁸ nequissimas partes *XIX B 1*

¹⁴⁷⁹ usque ad sanguinis *XIX B 1* ad sanguinis usque *XII B 2*

¹⁴⁸⁰ sepe *XIX B 1*

¹⁴⁸¹ wenceslaus *XIX B 1 XII B 2*

¹⁴⁸² nanscicenda *XII B 2 VIII A 28*

¹⁴⁸³ pace a *XIX B 1*

¹⁴⁸⁴ sancto sibi *XIX B 1*

¹⁴⁸⁵ inspiravit *XIX B 1*

¹⁴⁸⁶ inherat *XII B 2 VIII A 28*

¹⁴⁸⁷ quatenus *XIX B 1*

¹⁴⁸⁸ accresceretur *XII B 2*

¹⁴⁸⁹ tum *XIX B 1*

¹⁴⁹⁰ decore *XII B 2*

¹⁴⁹¹ regno *XIX B 1*

¹⁴⁹² omnipotentem *XII B 2*

¹⁴⁹³ sanguinis *XII B 2*

¹⁴⁹⁴ innocentis *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁴⁹⁵ ludmille *XIX B 1 ludmille XII B 2*

¹⁴⁹⁶ sine causa *XIX B 1 VIII A 28*

¹⁴⁹⁷ *Powraca wspólny tekst CM23*

¹⁴⁹⁸ permanens *XIX B 1*

¹⁴⁹⁹ *dodano in CM23*

¹⁵⁰⁰ *dodano et matrem CM23*

debemus et matrem, eam¹⁵⁰² rursus tempore elapso reduxit. Verum honore¹⁵⁰³ dominacionis
pristine caruit usque¹⁵⁰⁴ ad obitus sui diem. Sed hec cuncta qualiter gesta sint ob sui
enormitatem

[koniec strony]

pretereuntes cepta prosequamur. Post multa adversa et incommoda¹⁵⁰⁵ pertulit eciam filii sui¹⁵⁰⁶
necem **ab gnato suo**¹⁵⁰⁷ minore.

Recordatus¹⁵⁰⁸ deinde¹⁵⁰⁹ ave¹⁵¹⁰ sue¹⁵¹¹ beatus Wenceslaus¹⁵¹² quante sanctitatis **in presenti
fuisset**¹⁵¹³, quanteque¹⁵¹⁴ claritatis meritum apud¹⁵¹⁵ Cunctipotentem¹⁵¹⁶ obtineret lacrimarum
imbre¹⁵¹⁷ infusus¹⁵¹⁸ totus¹⁵¹⁹ inito¹⁵²⁰ **consilio sacratissimo**¹⁵²¹ cum sacerdotibus et religiosis
quibusdam¹⁵²², misit eos in **prefatum castellum**¹⁵²³ Thetin¹⁵²⁴ mandans eis¹⁵²⁵ **quo vel ossa seu
pulverem**¹⁵²⁶ consumpte carnis digna translacione¹⁵²⁷ ad se usque perducerent.

---

¹⁵⁰¹ *dalej tekst idzie inaczej* precipimur, facta undique concordie et pacis compositione, genitricem suam
rursus, elapso aliquanto tempore patrie restituit, que tamen honore dominacionis, a(d?) usque ad
obitus sui diem caruit. *aż do części Recordatus CM23*

¹⁵⁰² *dodano et VIII A 28*

¹⁵⁰³ *honore et XIX B 1*

¹⁵⁰⁴ *videlicet XIX B 1*

¹⁵⁰⁵ *incomoda que XIX B 1*

¹⁵⁰⁶ *ui (początek nie jasny) XII B 2 mi VIII A 28*

¹⁵⁰⁷ *a nato suo XIX B 1 w pobliżu pojawia się glosa* Incipit translacione . B. ludmille. XII B 2

¹⁵⁰⁸ *przed tym dodano* In translacione Beate Ludmille XIX B 1 *Dwa słowa przed dodano* Caput VIII A 28
Translatio sancte ludmille CM23 *Początek rękopisu I B 36 XIV A 7 Początek drugiej części* Recordatus
igitur VI G 13 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV F 12 Recordatus igitur *Początek tekstu rękopisu*
poprzedzono tytułem Translatio S. Ludmillae napisanym *inaczej od reszty tekstu* X B 7 *zaczyna się*
część tekstu z kopii R 419

¹⁵⁰⁹ *post hec venerabilis CM23*

¹⁵¹⁰ *awe XIX B 1 VI G 13 avie XII B 2 VIII A 28 CM23 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 brak* deinde w VI G 13 I
B 36 X B 7

¹⁵¹¹ *brak w XIV A 7*

¹⁵¹² *wenceslaus XIX B 1 XII B 2 VI G 13 I B 36 wenezlaus CM23 wentzeslaus XII A 22 Wenczeslaus XII E*
I XIII C 5 XIV A 7 XIV F 12 X B 7

¹⁵¹³ *in presenti vita fuisset VI G 13 fuisset in presenti I B 36 X B 7*

¹⁵¹⁴ *quante ve XIX B 1 et quanteque VIII A 28 quante CM23*

¹⁵¹⁵ *apud CM23 XII A 22 XIII C 5 X B 7*

¹⁵¹⁶ *omnipotentem XII B 2 VIII A 28 I B 36 X B 7 omnipotentem Deum CM23*

¹⁵¹⁷ *yembre XIX B 1 VIII A 28 CM23 VI G 13 I B 36 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV A 7 X B 7*

¹⁵¹⁸ *brak w CM23 perfusus I B 36 X B 7*

¹⁵¹⁹ *za perfusus CM23*

¹⁵²⁰ *et inito VIII A 28 iniquo X B 7*

¹⁵²¹ *sacratissimo consilio CM23*

¹⁵²² *dodano viris CM23*

¹⁵²³ *castellum prefatum XIX B 1 (nie ma in) ad supramemoratum castellum CM23 tylko zapisano*
castellum w VI G 13 XIV F 12

Ipse¹⁵²⁸ vero Spiritu sancto¹⁵²⁹ revelante paucis¹⁵³⁰ familiaritate iunctis sibimet innotescens, certus erat¹⁵³¹ divina¹⁵³² cooperante clemencia¹⁵³³, aliquid inibi¹⁵³⁴ legatos memoratos signorum haurire. Implentes autem¹⁵³⁵ iussa¹⁵³⁶ domini sui¹⁵³⁷ legati¹⁵³⁸ qui fuerant basilicam ingressi¹⁵³⁹ ac monumentum¹⁵⁴⁰ humo revoluto¹⁵⁴¹ detegentes, tabulam¹⁵⁴² sepulchri¹⁵⁴³ qua venerabilis gleba tegebatur, partim putredine consumptam reperientes **sublevare formidaverunt**¹⁵⁴⁴. Si¹⁵⁴⁵ lignum fatentes putridum est¹⁵⁴⁶, quanto magis ea que intus latent? Rursumque sarcophagum¹⁵⁴⁷ claudi¹⁵⁴⁸ voluerunt diligencia cum¹⁵⁴⁹ summa. Quorum consiliis¹⁵⁵⁰ unus ex eis Paulus¹⁵⁵¹ presbiter¹⁵⁵², obsistens, **cuius et**¹⁵⁵³ **superius mencionem fecimus**¹⁵⁵⁴, qui semper¹⁵⁵⁵ illi¹⁵⁵⁶

¹⁵²⁴ tetyn XIX B 1 I B 36 thetinis CM23 tetin XII B 2 VIII A 28 XII E 1 XIII C 5 thetyn VI G 13 XIV A 7 X B 7 thetin XII A 22 XIV F 12 Tetin R 419

¹⁵²⁵ brak w CM23 I B 36

¹⁵²⁶ quod vel ossa vel pulverem XIX B 1 quo vel ossa beate martiris seu pulverem consumpte CM23 qi vel ossa seu pulverem iam I B 36 quo vel ossa vel pulverem XIV F 12

¹⁵²⁷ ad translacione VIII A 28

¹⁵²⁸ brak aż do kropki CM23

¹⁵²⁹ Sancto Spiritu XIX B 1 dodano sibi XII B 2 VIII A 28 XII A 22

¹⁵³⁰ et paucis VIII A 28

¹⁵³¹ brak w I B 36

¹⁵³² omnia VI G 13

¹⁵³³ dodano altissimi VI G 13

¹⁵³⁴ ibi I B 36 X B 7

¹⁵³⁵ brak w XIX B 1 vero CM23

¹⁵³⁶ legati I B 36

¹⁵³⁷ brak w X B 7

¹⁵³⁸ hii qui allegati (bez qui za slowem allegati) CM23 wcześniej w I B 36 a llegali XII E 1 allegati XII A 22 XIII C 5 XIV A 7 XIV F 12

¹⁵³⁹ za ingressi następuje zmiana ingressi sunt, qua sacratum corpus tumulatum iacebat, elevataque tabula sepulchri, cum viderent eam ex maxima parte putredine consumptam, sublevare formidaverunt dicentes. Si lignum putridum est, quanto magis ea que intus latent? Et rursum claudere voluerunt sarcophagum cum diligencia magna. CM23

¹⁵⁴⁰ monumento XIX B 1 monumentum XIV F 12

¹⁵⁴¹ revolutum I B 36 revoluti XII E 1 XIII C 5

¹⁵⁴² thabulam X B 7

¹⁵⁴³ sepulcri XIX B 1 I B 36 R 419

¹⁵⁴⁴ formidaverunt sublevare I B 36

¹⁵⁴⁵ Sed XIV F 12 za fatentes w X B 7

¹⁵⁴⁶ esse I B 36

¹⁵⁴⁷ sarthophagum XIX B 1 XIV A 7 X B 7 et sursumque sarthofagum I B 36 sartophagum VI G 13 XII E 1

¹⁵⁴⁸ aclaudi I B 36

¹⁵⁴⁹ brak w X B 7

¹⁵⁵⁰ consciuss I B 36

¹⁵⁵¹ paulus XII B 2 VIII A 28 CM23 VI G 13 I B 36 XII A 22 XII E 1 XIV A 7 XIV F 12 X B 7

¹⁵⁵² presbyter CM23

¹⁵⁵³ et cuius et VIII A 28 eciam XIV F 12

¹⁵⁵⁴ od cuius aż do tego miejsca brak w VI G 13 I B 36 X B 7

dum¹⁵⁵⁷ in terris deguit in amiciciis iunctus¹⁵⁵⁸, semperque in omni servicio obsecundatus¹⁵⁵⁹ est¹⁵⁶⁰ inquit. Nequaquam ut dicitis fiet, sed iuxta principis iussa si¹⁵⁶¹ vel pulverem consumpte carnis invenero tollam¹⁵⁶². Cui¹⁵⁶³ **ceteri assensum**¹⁵⁶⁴ prebentes unanimiter¹⁵⁶⁵ tabulam sublevaverunt¹⁵⁶⁶. Quam dum sustollunt¹⁵⁶⁷ frangitur, ita ut memoratus Paulus¹⁵⁶⁸ cum humo super¹⁵⁶⁹ corpus iacentis caderet. Qui¹⁵⁷⁰ concite surgens humumque velocius amovens¹⁵⁷¹, cum sibi iunctis¹⁵⁷² sodalibus invenerunt¹⁵⁷³ corpus sacrum¹⁵⁷⁴ ab omni corruptione **seiunctum**¹⁵⁷⁵, **preterquam quod supra meni**¹⁵⁷⁶, videlicet vultum eius pulverulentum¹⁵⁷⁷ quod ei de fracture¹⁵⁷⁸ cooperculi¹⁵⁷⁹ dum amoveretur¹⁵⁸⁰ insederat. Ingenti dehinc gaudio¹⁵⁸¹ **succensi, grates**¹⁵⁸² immensas¹⁵⁸³ Cunctipotenti exhibentes¹⁵⁸⁴, glebam eius sanctissimam¹⁵⁸⁵ **terra**

---

¹⁵⁵⁵ brak w XII B 2 VIII A 28

¹⁵⁵⁶ beate liutmile CM23

¹⁵⁵⁷ brak w X B 7

¹⁵⁵⁸ inne zakończenie zdania in omni servicio devotissimus obsecundabatur dixit. CM23

¹⁵⁵⁹ brak est w VI G 13 XII A 22 obsecundatus X B 7

¹⁵⁶⁰ Quam I B 36

¹⁵⁶¹ za vel w XII B 2 brak w VI G 13

¹⁵⁶² koniec tekstu rękopisu VI G 13

¹⁵⁶³ dodano za vix tandem CM23

¹⁵⁶⁴ celeri adsensum XIII C 5

¹⁵⁶⁵ unanimiter VIII A 28 brak w XIV A 7

¹⁵⁶⁶ sublevantes tumulum discooperunt CM23

¹⁵⁶⁷ subtollunt XIII C 5 XIV A 7

¹⁵⁶⁸ paulus XIX B 1 VIII A 28 I B 36 XII A 22 XIV F 12 X B 7

¹⁵⁶⁹ supra CM23

¹⁵⁷⁰ Unde tamen CM23

¹⁵⁷¹ amouones XII B 2 ammovens VIII A 28 XIII C 5 removens I B 36 X B 7

¹⁵⁷² brak w XII E 1 XIII C 5 XIV F 12

¹⁵⁷³ increpetunt XIII C 5 invenit CM23 X B 7

¹⁵⁷⁴ sacrum corpus XIX B 1

¹⁵⁷⁵ do końca zdania inny tekst seiunctum, preter quod vultus eius de fractura cooperculi dum amoveretur factus fuerat pulverulentus. CM23

¹⁵⁷⁶ zmieniają się tylko dwa najbliższe wyrazy in eum XIX B 1 seiunctum et preterquam quod supra memini VIII A 28 sic illesum pt qui qi super in eum I B 36 zmienia się tylko memmini XIV A 7 zmienia się tylko memini XII B 2 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV F 12 X B 7 R 419

¹⁵⁷⁷ pulurulentum (wyraz został zapisany na końcu i początku dwóch kart część została zaklejona innym papierem) XIV F 12

¹⁵⁷⁸ fractura XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 I B 36 XII E 1 XIII C 5 XIV A 7 X B 7 R 419

¹⁵⁷⁹ coopertolii I B 36 coopericuli XII A 22

¹⁵⁸⁰ moveretur I B 36 amoveretur VIII A 28 XIV A 7

¹⁵⁸¹ gaudio przed dehinc w X B 7

¹⁵⁸² accensi XIX B 1 succensi et grates VIII A 28 accensi, grates CM23

¹⁵⁸³ za inny koniec divine clemencie referunt. CM23 in mensas XIV F 12

¹⁵⁸⁴ extollentes I B 36

¹⁵⁸⁵ za dodano de XII B 2 VIII A 28 R 419

sustollentes, lintheaminibus¹⁵⁸⁶ preciosis ut decebat¹⁵⁸⁷ involventes **altari presentarunt**¹⁵⁸⁸, laudes gratesque **immensas divine clemencie**¹⁵⁸⁹ referentes¹⁵⁹⁰, riteque¹⁵⁹¹ **cunctis sollempniter peractis**¹⁵⁹², feretro eam¹⁵⁹³ locantes, duorum **terga equorum**¹⁵⁹⁴ onerant¹⁵⁹⁵, sicque eadem nocte metropolim usque ad Pragam¹⁵⁹⁶ scilicet¹⁵⁹⁷ **constanter properant**¹⁵⁹⁸. Repertum est¹⁵⁹⁹ autem corpus felicitis¹⁶⁰⁰ **et Deo**¹⁶⁰¹ devote famule Ludmille¹⁶⁰² **!XIII. kln.**¹⁶⁰³ **novembris, hora XII., feria III.**¹⁶⁰⁴ Intulerunt¹⁶⁰⁵ autem¹⁶⁰⁶ eam **in Pragam**¹⁶⁰⁷ die¹⁶⁰⁸ **!feria VI**¹⁶⁰⁹., **!XVI.**¹⁶¹⁰

¹⁵⁸⁶ sustolunt lintheaminibus (*brak* terra) *XIX B 1* de terra (*reszta bez zmian*) *I B 36* sustollentes de terra lintheaminibus *XII E 1* sustollentes lintheaminibus (*brak* terra) *XIII C 5* de terra subtollentes lintheaminibus *XIV A 7* terram sustollentes lintheaminibus *XII A 22 XIV F 12* de terra sustollentes lintheaminibus *VIII A 28 X B 7*

¹⁵⁸⁷ decet *XIX B 1*

¹⁵⁸⁸ altario presentaverunt *XIX B 1* altari presentaverunt *XII B 2 VIII A 28 I B 36 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV A 7 XIV F 12 X B 7 R 419* altario presentarunt *CM23*

¹⁵⁸⁹ *brak w VIII A 28*

¹⁵⁹⁰ *dodano et VIII A 28*

¹⁵⁹¹ *wraca tekst rękopisu CM23 rite XII E 1 XIII C 5*

¹⁵⁹² omnibus peractis sollempniter *I B 36* omnibus peractis sollempniter *CM23* sollempniter (*reszta bez zmian*) *XII E 1* peractis sollempniter (*nie ma cunctis*) *X B 7*

¹⁵⁹³ *zapisano dalej* in ponentes eadem usque pragam perveniit. Repertum est *w I B 36 dodano* inponentes *i potem dopiero tekst* eadem nocte *X B 7*

¹⁵⁹⁴ equorum terga *XII B 2 VIII A 28*

¹⁵⁹⁵ honerant *XIX B 1*

¹⁵⁹⁶ urbem pragam *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV A 7 XIV F 12* ad metropolim usque urbem pragam *CM23* urbem, Pragam *R 419*

¹⁵⁹⁷ *brak w XIX B 1 CM23*

¹⁵⁹⁸ instanter properant *CM23* usque pragam pueuerunt. Repertum *X B 7*

¹⁵⁹⁹ *brak w X B 7*

¹⁶⁰⁰ sanctum felicitis *I B 36*

¹⁶⁰¹ Deo et *XIX B 1*

¹⁶⁰² ludmille *XIX B 1* Ludmille *VIII A 28* liutmile *CM23* Ludmille beate *I B 36* ludmille *XII E 1 XIII C 5 XIV A 7 XIV F 12* ludmille beate *X B 7* Liudmille *R 419*

¹⁶⁰³ kl. (*reszta bez zmian*) *XIX B 1* *quartodecimo kalendas XII B 2* *quartodecimo .k. VIII A 28* *quarto decimo kalendas (dalej tekst idzie swoją drogą) CM23* *quartadecima kalenda (końcówka -enda została dopisana inną ręką) XII A 22 XIII° (reszta bez zmian) I B 36* *quarta decima kalendas XII E 1* *quartadecima kalendas XIII C 5* *decimo qrtto kalendas XIV A 7* *quarta decima kalenda XIV F 12* *kldas (tylko to się zmienia) X B 7* *kalendas (reszta bez zmian) R 419*

¹⁶⁰⁴ *novembris hora. XII feria quarta XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 XIV A 7* *quarto decimo kalendas novembris sexta feria. CM23 novembris hora XII feria C. I B 36 novembris, hora duo decima feria quarta XII E 1 XIII C 5 novembris, hora duodecima feria quarta. XII A 22 XIII C 5 XIV F 12* *novebr hoa XII feia II. X B 7*

¹⁶⁰⁵ Intullerunt *VIII A 28* Intulerant *XII A 22*

¹⁶⁰⁶ *brak w I B 36 X B 7*

¹⁶⁰⁷ (*bez in*) pragam *XIX B 1* in pragam *XII B 2 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV A 7 XIV F 12* (*bez in*) Pragam *VIII A 28*

¹⁶⁰⁸ *brak XIX B 1 I B 36 X B 7* die tercio *XII B 2 VIII A 28*

¹⁶⁰⁹ *feria 6 I B 36 brak w XII A 22* *feria sexta XII E 1 XIII C 5 XIV A 7* *fei VI X B 7*

¹⁶¹⁰ *XII. XIX B 1 XII B 2 R 419* *sextadecima XII A 22 XII E 1* *sextadecia XIII C 5* *sedecimo XIV A 7*

kl¹⁶¹¹ **leiusdem mensis**¹⁶¹² leticia¹⁶¹³ cum ingenti gratulantibus cunctis¹⁶¹⁴ Christumque¹⁶¹⁵ laudantibus¹⁶¹⁶. Vehitores¹⁶¹⁷ siquidem ipsius¹⁶¹⁸ urbi¹⁶¹⁹ priusquam eam¹⁶²⁰ inferrent¹⁶²¹, **ad principem**¹⁶²² baiulos¹⁶²³ **boni nuncii**¹⁶²⁴ premiserunt. Qui¹⁶²⁵ venientes sopori eum¹⁶²⁶ membra¹⁶²⁷ collocasse cognoverunt¹⁶²⁸, eumque **suscitavere leti taleque**¹⁶²⁹ **ei gaudium intulerunt**¹⁶³⁰, quod¹⁶³¹ omnipotente Deo favente, corpus tante¹⁶³² talisque matrone ave¹⁶³³ videlicet **sue incorruptum repperissent**¹⁶³⁴.

Qui¹⁶³⁵ continuo¹⁶³⁶ surgens ecclesiamque¹⁶³⁷ **cum magna**¹⁶³⁸ alacritate properans¹⁶³⁹, Christo¹⁶⁴⁰ domino grates immensas¹⁶⁴¹ persolvit¹⁶⁴². Sole¹⁶⁴³ terram irradiante¹⁶⁴⁴ iubareque¹⁶⁴⁵ tenebras

¹⁶¹¹ k XII B 2 VIII A 28 kal. XII A 22 kalendarum XII E 1 XIII C 5 feria sexta decima. kalendarum XIV F 12 kalendas R 419 kalendas XIV A 7

¹⁶¹² od ostatniego przypisu aż dotąd brak I B 36 brak w X B 7

¹⁶¹³ lectura I B 36

¹⁶¹⁴ cunctisque XII B 2 VIII A 28 XIV A 7 X B 7

¹⁶¹⁵ christum XII B 2 VIII A 28 XIV A 7 X B 7

¹⁶¹⁶ Koniec tekstu rękopisu R 419

¹⁶¹⁷ Vectores XIX B 1

¹⁶¹⁸ ipsum I B 36

¹⁶¹⁹ brak w XIX B 1 doano za eam w X B 7

¹⁶²⁰ dodano urbi I B 36 brak w XII A 22

¹⁶²¹ W tym miejscu powraca tekst Cuius sacratissimam glebam priusquam urbi inferrent CM23

¹⁶²² za nuncii w XII A 22 ad principes X B 7

¹⁶²³ Baiulos XIX B 1 baiules X B 7

¹⁶²⁴ mittunt bonique XIX B 1 boni nuncii XII B 2 I B 36 XII A 22 XII E 1 XIV A 7

¹⁶²⁵ aż do kropki inaczej tante talisque matrone corpus incorruptum se repperisse referrent. CM23 Illi autem XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV A 7 XIV F 12

¹⁶²⁶ cum XIV F 12

¹⁶²⁷ menbra XII B 2 membram I B 36

¹⁶²⁸ invenerunt XIX B 1

¹⁶²⁹ suscitavere leti et taleque VIII A 28 (tylko tyle) leti suscitavere XII E 1 leti suscitavero taleque XIII C 5 scistitavere leti taleque XIV F 12 leti suscitantes tale I B 36 X B 7

¹⁶³⁰ ei intulere gaudium XIX B 1 ei gaudium intullerunt VIII A 28 (brak ei) gaudium intulerunt w XII E 1 ei gaudium intululit X B 7

¹⁶³¹ qi I B 36

¹⁶³² widać tylko tali (tekst został silnie zamazany) w XII A 22

¹⁶³³ awe XIX B 1 avie XII B 2 VIII A 28 XII A 22 XII E 1 XIII C 5 X B 7

¹⁶³⁴ videlicet incorruptum X B 7

¹⁶³⁵ At ille CM23

¹⁶³⁶ concite I B 36

¹⁶³⁷ et ecclesiamque VIII A 28 et ad ecclesiam CM23 ecclesiam I B 36 dodano summa w XIV A 7

¹⁶³⁸ summa XIX B 1 cum summa CM23 I B 36 brak magna w XIV A 7 summa cum XII A 22 XII E 1 XIII C 5 XIV F 12 cum suma X B 7

¹⁶³⁹ dodano postquam ibidem CM23 properantes X B 7

¹⁶⁴⁰ christi I B 36 christus XIII C 5

¹⁶⁴¹ immensas XII A 22 XIV A 7 in mensas XIV F 12

¹⁶⁴² przerwa w tekście od tego miejsca do accito clero CM23

propellente¹⁶⁴⁶ accito¹⁶⁴⁷ clero turbaque fidelium¹⁶⁴⁸ processione **cum ingenti**¹⁶⁴⁹ obuius ire properat¹⁶⁵⁰. Occurrunt¹⁶⁵¹ autem illi et¹⁶⁵² fideles geruli, vehentes¹⁶⁵³ **sepe memoratam**¹⁶⁵⁴ glebam sancte¹⁶⁵⁵ Ludmille¹⁶⁵⁶. Quam statim sacerdotes et levite alacriter¹⁶⁵⁷ suis inponentes¹⁶⁵⁸ humeris, benedicentes Deum cum psalmis ac¹⁶⁵⁹ laudibus intulerunt urbi¹⁶⁶⁰ ecclesiamque ingressi¹⁶⁶¹ **altari coram**¹⁶⁶² pavimento statuere¹⁶⁶³, strepitumque¹⁶⁶⁴ sonitu¹⁶⁶⁵ ingentem¹⁶⁶⁶ personavere¹⁶⁶⁷.

[koniec karty]

Quod popularis tam fidelium¹⁶⁶⁸ quam infidelium curiositas perscrutans quod factum¹⁶⁶⁹ erat, in unum **congregati petunt ecclesie ianuas**¹⁶⁷⁰. Consilio dehinc princeps¹⁶⁷¹ inito cum

¹⁶⁴³ *dodano non w X B 7*

¹⁶⁴⁴ *iradiante XII B 2 VIII A 28 radiante XII E 1*

¹⁶⁴⁵ *iubare XII B 2 VIII A 28*

¹⁶⁴⁶ *rapellente I B 36 brak w X B 7*

¹⁶⁴⁷ *accersito I B 36*

¹⁶⁴⁸ *cum ingenti processione CM23*

¹⁶⁴⁹ *dopisano jeszcze ~~cum~~ przekreślone w rękopisie w XIX B 1 wcześniej w CM23*

¹⁶⁵⁰ *parat XIV A 7*

¹⁶⁵¹ *dalej inaczej wygląda tekst igitur ei fideles CM23*

¹⁶⁵² *przed illi w X B 7*

¹⁶⁵³ *vehentesque XIV A 7*

¹⁶⁵⁴ *sepememorate CM23 sepe memoraratam XIII C 5*

¹⁶⁵⁵ *brak w CM23*

¹⁶⁵⁶ *ludmille XIX B 1 I B 36 X B 7 liutmille CM23 Ludmille VIII A 28 XIV A 7 ludmille XII B 2 XII E 1 XIII C 5 XIV F 12*

¹⁶⁵⁷ *allacriter XIX B 1*

¹⁶⁵⁸ *inposuere XIX B 1 imponentes XIII C 5*

¹⁶⁵⁹ *et CM23 XII E 1 XIII C 5 XIV F 12*

¹⁶⁶⁰ *przed intulerunt CM23 vibi XIII C 5*

¹⁶⁶¹ *brak w I B 36*

¹⁶⁶² *nie ma altari XII B 2 VIII A 28 coram altari (inne zakończenie zdania) ingenti strepitu personantes statuerunt. CM23 coram altari in I B 36 XIV A 7 X B 7*

¹⁶⁶³ *statuerunt XIX B 1 brak w X B 7*

¹⁶⁶⁴ *dodano que za tym wyrazem w XIX B 1 strepitum XII E 1 christianumque dominum: cum XIV A 7 dodano cum za słowem w X B 7*

¹⁶⁶⁵ *sonitum I B 36 sonito XIII C 5*

¹⁶⁶⁶ *ingenti XIV A 7*

¹⁶⁶⁷ *dodano później w tym rękopisie VIII A 28*

¹⁶⁶⁸ *brak w XII E 1*

¹⁶⁶⁹ *sanctum X B 7*

¹⁶⁷⁰ *congregati petunt ecclesie ianuas (dalej tekst idzie inaczej) frequentantes et ipsi beate martiris excubias, cuius et corpus detegentes, cum viderent eam incorruptam, Christo domino fuisse servatam, magnalia Dei indefessis CM23 koniec tekstu rękopisu XII A 22 congregati ecclesie ianuas pecierunt I B 36 X B 7*

¹⁶⁷¹ *principis XIV A 7 dopisano ~~dehinc~~ raz jeszcze w X B 7*

sacerdotibus¹⁶⁷² **plebe coram cuncta**¹⁶⁷³ **corpus eius detexerunt**¹⁶⁷⁴, ut omnes fidem adhiberent, incorruptam eam a Christo¹⁶⁷⁵ domino fuisse servatam¹⁶⁷⁶. Cuncti quod¹⁶⁷⁷ intuentes magnalia Christi indefessis¹⁶⁷⁸ vocibus¹⁶⁷⁹ personaverunt¹⁶⁸⁰. Nemoque **obsistere veritati**¹⁶⁸¹ quibat, quoniam¹⁶⁸² cunctis patebat integritas corporis ac **capillorum firmitas**¹⁶⁸³ **vultusque nitescebat**¹⁶⁸⁴ veluti¹⁶⁸⁵ in hac **constituta vita**¹⁶⁸⁶. Vestimentorum **insuper pulchritudo**¹⁶⁸⁷ integritasque¹⁶⁸⁸ talis splendebat, ac si eodem¹⁶⁸⁹ **texta forent die**¹⁶⁹⁰. **Universi quod**¹⁶⁹¹ perspicientes¹⁶⁹² preconiorum vocibus persultantes, omni eam honori¹⁶⁹³ ac laude dignissimam¹⁶⁹⁴ iudicarunt¹⁶⁹⁵. Humo dehinc efosso¹⁶⁹⁶ **compositaque fossa**¹⁶⁹⁷ in eadem basilica tumulavere¹⁶⁹⁸ eandem conati sunt¹⁶⁹⁹. Sed ex eadem fossa repente aqua inundavit¹⁷⁰⁰. **Plurimi quod**¹⁷⁰¹ intuentes mente captavere¹⁷⁰², eundem sepulchri¹⁷⁰³ locum minime **famule**

¹⁶⁷² sacerdotibus et VIII A 28

¹⁶⁷³ coram cuncta plebe XIX B 1 I B 36 X B 7

¹⁶⁷⁴ eius detexerunt corpus XII E 1 XIII C 5 brak tekstu następuje inny corpus sanctum detegi mandavit I B 36 cuncta plebe sanctum detegi mandavit X B 7

¹⁶⁷⁵ brak tylko Christo XIX B 1

¹⁶⁷⁶ adhiberent eam incorruptam servatam I B 36 X B 7 conservatam XIV F 12

¹⁶⁷⁷ quidem XIX B 1 Cunctique VIII A 28 que I B 36 qd (środek pomiędzy tymi dwoma literami jest bardzo zamazany) XIV A 7 brak w X B 7

¹⁶⁷⁸ indefessus XIX B 1 za vocibus VIII A 28

¹⁶⁷⁹ brak w XII B 2 powraca tekst CM23

¹⁶⁸⁰ personaverunt XIX B 1 extulerunt I B 36 X B 7

¹⁶⁸¹ veritati obsistere XIX B 1 CM23 I B 36 XII E 1 X B 7

¹⁶⁸² quia CM23 qui X B 7

¹⁶⁸³ firmitas capillorum I B 36 X B 7

¹⁶⁸⁴ vultusque nitebat XIX B 1 vultusque nitescebat XII B 2 vultuque nitescens I B 36

¹⁶⁸⁵ velud XIX B 1 velut CM23

¹⁶⁸⁶ constitute vita XIX B 1 vita constituta I B 36 constituti vita XIV A 7 vita constitute X B 7

¹⁶⁸⁷ que pulchritudo in super XIX B 1 insuper pulchritudo I B 36 insuper pulchido X B 7

¹⁶⁸⁸ et ingeritas (dalej tekst w aneksie poniżej ze względu na ogrom zmian, które trudno uchwycić w systemie przepisów) CM23 dodano przed ~~inte~~ insuper w X B 7

¹⁶⁸⁹ eadem I B 36

¹⁶⁹⁰ die texta forent XIX B 1 texta fieret die I B 36 forent texta die XIV A 7 texta fore die XIV F 12 texta forent die X B 7

¹⁶⁹¹ Quod universi XIX B 1 I B 36 X B 7

¹⁶⁹² perspicientes et VIII A 28 prospicientes I B 36

¹⁶⁹³ honore XIX B 1 VIII A 28 XII B 2 I B 36 XII E 1 XIII C 5 XIV A 7 XIV F 12 X B 7

¹⁶⁹⁴ dignissimam I B 36

¹⁶⁹⁵ iudicaverunt XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 koniec tekstu kopii XII E 1 XIII C 5 XIV F 12

¹⁶⁹⁶ effossa XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 XIV A 7 X B 7 fossa I B 36

¹⁶⁹⁷ compositoque perfossa I B 36

¹⁶⁹⁸ tumulare XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 I B 36 XIV A 7 X B 7

¹⁶⁹⁹ brak w X B 7

¹⁷⁰⁰ inidavit XII B 2

¹⁷⁰¹ quod plurimi XIX B 1 XIV A 7 X B 7 quod plurimum I B 36

¹⁷⁰² conceperunt XIX B 1

Christi¹⁷⁰⁴ placere. Replentesque¹⁷⁰⁵ rursus¹⁷⁰⁶ fossam sarcophagum¹⁷⁰⁷ cum ipso pignore sacro statuere¹⁷⁰⁸ super eandem¹⁷⁰⁹ **prestolantes divinum auxilium**¹⁷¹⁰ sicque¹⁷¹¹ ad propria feliciter properavere¹⁷¹².

Spacio dehinc temporis elapso modico¹⁷¹³ **supra**¹⁷¹⁴ **dictus**¹⁷¹⁵ princeps radasbone¹⁷¹⁶ missis legatis¹⁷¹⁷ pontificem¹⁷¹⁸ eiusdem civitatis quia **erant Bohemi**¹⁷¹⁹ **viri ipsius temporis parrochiani sui**¹⁷²⁰ consuluit **nomine Tutonem**¹⁷²¹, quidnam¹⁷²² sibi agendum foret, **de supra notato**¹⁷²³ **corpore**¹⁷²⁴. Qui divine legis scripta perlustrans, secundum datam sibi a Deo sapienciam in responsis hec dicta mandavit¹⁷²⁵, scilicet¹⁷²⁶ ut corpus initium ab ipso exordio prothoplasti sumens cui dictum est, terra es et in terram ibis, pulvis¹⁷²⁷ et in pulverem reverteris¹⁷²⁸, sepulture **traderent, gloriam Christi donec cernerent**¹⁷²⁹. Ingentique zelo divino accensus princeps, prefatum antistitem humili prece **exoravit, usque ad se dignaretur**

---

¹⁷⁰³ sepulcri *XIX B 1 VIII A 28 I B 36*

¹⁷⁰⁴ christi famule *XIV A 7*

¹⁷⁰⁵ Replentes *XII B 2 VIII A 28*

¹⁷⁰⁶ rursus *I B 36 XIV A 7 X B 7*

¹⁷⁰⁷ sarthophagum *XIX B 1 XIV A 7 X B 7 sarthofagum I B 36*

¹⁷⁰⁸ posuerunt *XIX B 1*

¹⁷⁰⁹ eandem foneam *XIX B 1*

¹⁷¹⁰ divinum auxilium prestolantes *XIV A 7 divinum auxilium postulantes I B 7 X B 7*

¹⁷¹¹ sic *XII B 2 I B 36* et sic *VIII A 28*

¹⁷¹² properare *I B 36*

¹⁷¹³ *zmienia się tylko* lapso modico (*nie ma* elapso) *XIV A 7*

¹⁷¹⁴ Post hoc modico temporis spacio elapso supra *XIX B 1* Spacio dehinc temporis lapso modico (*brak supra*) *XIV A 7*

¹⁷¹⁵ beatus *XIV A 7* *nie ma* supra dictus *jest* Wenceslaus princeps beatus *I B 36* *nie ma* supra dictus *jest* Wenceslaus *X B 7*

¹⁷¹⁶ ratispone *XIX B 1 VIII A 28* ratispone (*przed literą e fragment został zamazany*) *XII B 2 ratysponam I B 36* Ratisponam *XIV A 7* beatus Ratispona *X B 7*

¹⁷¹⁷ *brak w* *XIX B 1*

¹⁷¹⁸ pontificis *I B 36*

¹⁷¹⁹ erant boemie *XII B 2 VIII A 28*

¹⁷²⁰ Bohemi erant ipsius parrochiani. *XIX B 1* tunc per temporis bohemi erant parrochiani *I B 36* tunc temporis Bohemi parrochiani sui *XIV A 7* quia tunc temporis Bohemi erant parrochiani sui *X B 7*

¹⁷²¹ nomine tutonem *XII B 2 VIII A 28* *brak w* *I B 36 XIV A 7 X B 7*

¹⁷²² quid nam *XIV A 7*

¹⁷²³ *zmienia się tylko* dicto *XIX B 1*

¹⁷²⁴ esset corpore de predicto *I B 36* esset corpore deperdicto *XIV A 7 X B 7*

¹⁷²⁵ mandat *XIX B 1*

¹⁷²⁶ *brak w* *XIV A 7 s X B 7*

¹⁷²⁷ pulvis es *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 XIV A 7 X B 7* *brak w* *I B 36*

¹⁷²⁸ ibis *XIV A 7*

¹⁷²⁹ traderent donec viderent gloriam christi. *XIX B 1*

quatinus venire¹⁷³⁰ ac corpus ipse¹⁷³¹ sepulture daret¹⁷³², **basilicamque**¹⁷³³ **adhuc que benedictione pontificali carebat**¹⁷³⁴ dedicaret. Qui simulata¹⁷³⁵ infirmitate senectutis ire non prevalens¹⁷³⁶ coepiscopum suum cum aliquantulis¹⁷³⁷ **clericorum choris allegavit**¹⁷³⁸, quo¹⁷³⁹ ecclesiam eandem dedicaret¹⁷⁴⁰. Adveniensque¹⁷⁴¹ in primis **templum Domino**¹⁷⁴² consecravit. Post hinc sex¹⁷⁴³ elapsis **dierum circulis**¹⁷⁴⁴ suprafatum corpusculum tumulavit **eodem in loco quo aqua**¹⁷⁴⁵ inundaverat. Mira atque¹⁷⁴⁶ Christi famulae¹⁷⁴⁷ declarandum¹⁷⁴⁸ meritum sufficiens res videlicet quod¹⁷⁴⁹ sacerdotibus **inconsecrato cupientibus eam tumulare loco**¹⁷⁵⁰ aqua exorta est. Adveniente¹⁷⁵¹ vero **coepiscopo sacrataque**¹⁷⁵² basilica funditus¹⁷⁵³ haut¹⁷⁵⁴ apparuit¹⁷⁵⁵. Congrue satis ut que felici¹⁷⁵⁶ conversacionis sue vita fruebatur feliciter, et¹⁷⁵⁷ cum

---

¹⁷³⁰ exoravit ut ad eum dignaretur venire ac corpus *XIX B 1* exoravit usque ad se dignaretur quatenus venire; ac corpus *XII B 2* exoravit quatinus ad se venire dignaretur ac corpus *I B 36* exoravit, quatinus ad eum venire dignaretur, ac corpus *XIV A 7* exoravit quatenus ad eum venire dignaretur ac corpus *X B 7*

¹⁷³¹ ipsum *XIX B 1*

¹⁷³² traderet *XIV A 7*

¹⁷³³ que *zostało przedstawione przed* adhuc w *I B 36 X B 7*

¹⁷³⁴ Basilicamque que adhuc benedictione pontificali careret *XIX B 1* basilicamque adhuc benedictione careret dedicaret *XIV A 7*

¹⁷³⁵ *brak* Qui w *I B 36* simulata *XIV A 7* simulate *X B 7*

¹⁷³⁶ valens *X B 7*

¹⁷³⁷ aliquantulum *XIV A 7*

¹⁷³⁸ choris clericorum destruant *I B 36* choris clericorum destinavit *XIV A 7* choris clericorum destinavit. Adveniens *X B 7*

¹⁷³⁹ qui *XII B 2 VIII A 28*

¹⁷⁴⁰ *brak tego zdania w XIX B 1 brak słów* quo ecclesiam eandem *I B 36 XIV A 7*

¹⁷⁴¹ Adveniens *I B 36 X B 7*

¹⁷⁴² domino templum *I B 36*

¹⁷⁴³ vi *I B 36*

¹⁷⁴⁴ diebus suprafatum *I B 36*

¹⁷⁴⁵ in eodem loco in quo aqua *I B 36 XIV A 7 X B 7*

¹⁷⁴⁶ dopisano *ad G5 I B 36 X B 7*

¹⁷⁴⁷ famule *XIX B 1 VIII A 28 XIV A 7*

¹⁷⁴⁸ *brak w XIX B 1*

¹⁷⁴⁹ qi *I B 36*

¹⁷⁵⁰ sacerdotibus cupientibus eam tumulare in in consecrato loco aqua *XIX B 1* sacerdotibus in consecrato cupientibus eandem tumulare loco aqua *VIII A 28* sacerdotibus non inconsecrato loco eam cupientibus tumulare aqua *I B 36 X B 7* sacerdotes in nonconsecrato loco eam cupientibus tumulare aqua *XIV A 7*

¹⁷⁵¹ Quod veniente *I B 36*

¹⁷⁵² episcopo consecrataque *XIX B 1 XIV A 7* coepiscopo sacraque *VIII A 28* episcopo co consecrataque *I B 36* episcopo consacrataque *X B 7*

¹⁷⁵³ funditus consecrata *VIII A 28*

¹⁷⁵⁴ non *XIX B 1 I B 36 XIV A 7 X B 7 przed dodano* consecrata (*brak apparuit*) *XII B 2*

¹⁷⁵⁵ *brak w VIII A 28*

¹⁷⁵⁶ felici *I B 36 XIV A 7 X B 7*

¹⁷⁵⁷ ut *XII B 2 VIII A 28 XIV A 7*

benediccionem maiorem sepeliretur, que cum sanctis¹⁷⁵⁸ ad Christi **locanda erat dextram**¹⁷⁵⁹. Rite **hiis itaque**¹⁷⁶⁰ peractis coepiscopus¹⁷⁶¹ **remuneratus ut dignum fuerat a principe propria petivit**¹⁷⁶².

Anniversario¹⁷⁶³ autem eius volvente¹⁷⁶⁴ die post translacionem ipsius¹⁷⁶⁵ **glebe sacre**¹⁷⁶⁶ ad¹⁷⁶⁷ gloriam nominis sui¹⁷⁶⁸ et¹⁷⁶⁹ ad declarandum meritum famule sue Christus dominus **insigne dignatus est operari prodigium**¹⁷⁷⁰. Nam ut moris est Christiane religioni congregato clero memoriam **talium agere cum**¹⁷⁷¹ post oraciones¹⁷⁷² ac¹⁷⁷³ refeccionem corporum¹⁷⁷⁴ **una pariter residerent**¹⁷⁷⁵, quidam¹⁷⁷⁶ parvulus infirmitate corporis gravatus curvatusque¹⁷⁷⁷ **rursum**¹⁷⁷⁸ **omnino**¹⁷⁷⁹ non prevalens¹⁷⁸⁰ aspicere¹⁷⁸¹ cum **ante ostium**¹⁷⁸² basilice corpus ubi tante requiescit matrone virtutem¹⁷⁸³ Christi meritumque ipsius sancte¹⁷⁸⁴ imploraret¹⁷⁸⁵

¹⁷⁵⁸ *dadano erat w I B 36 XIV A 7 X B 7*

¹⁷⁵⁹ *erat locanda dexteram XIX B 1 dextram locanda (brak erat) I B 36 dextram collocanda (brak erat) XIV A 7*

¹⁷⁶⁰ *his itaque XII B 2 itaque hiis I B 36*

¹⁷⁶¹ *Episcopus XIX B 1 I B 36 qui coepiscopus XII B 2*

¹⁷⁶² *remuneratus a principe ad propria rediit. XIX B 1 remuneratur, ut dignum fuerat a principe ad propria. I B 36 remuneratus ut dignum fuerat a principe propria repetivit. XIV A 7 X B 7*

¹⁷⁶³ *Aniversario I B 36*

¹⁷⁶⁴ *wolvente I B 36*

¹⁷⁶⁵ *eius I B 36 X B 7*

¹⁷⁶⁶ *sacre glebe XIX B 1*

¹⁷⁶⁷ *et XIV A 7*

¹⁷⁶⁸ *sue X B 7*

¹⁷⁶⁹ *brak w XIX B 1*

¹⁷⁷⁰ *insigne dignatus est operari miraculum. XIX B 1 insigne dignatus est operarius prodigium XII B 2 insigne, prodigium operari dignatus est. I B 36 insigne operare prodigium est dignatus. XIV A 7*

¹⁷⁷¹ *agere fidelium defunctorum. Cum I B 36 XIV A 7 X B 7*

¹⁷⁷² *oracionem XIX B 1*

¹⁷⁷³ *ad VIII A 28 I B 36 at XIV A 7*

¹⁷⁷⁴ *corporis XIV A 7*

¹⁷⁷⁵ *(brak una) residerent simul XIX B 1 una pariter remanerent I B 36*

¹⁷⁷⁶ *quia XIV A 7*

¹⁷⁷⁷ *curvatus est XII B 2 VIII A 28*

¹⁷⁷⁸ *poprawiono na boku na sursum G5 sursum XIX B 1 XII B 2 VIII A 28 XIV A 7 X B 7*

¹⁷⁷⁹ *omnino sursum I B 36*

¹⁷⁸⁰ *valens XIX B 1*

¹⁷⁸¹ *dadano terram XIX B 1*

¹⁷⁸² *autem hostium XII B 2 ante hostium VIII A 28 I B 36 XIV A 7 autem ad hostium X B 7*

¹⁷⁸³ *ubi tante matrone corpus requiescit, virtutem I B 36 ubi tante matrone corpus requiescit virtutemque X B 7*

¹⁷⁸⁴ *ludmile XIV A 7*

¹⁷⁸⁵ *dadano statim w I B 36 XIV A 7 X B 7*

erectus¹⁷⁸⁶ est, **virtutique proprie**¹⁷⁸⁷ restitutus. **Intuentes**¹⁷⁸⁸ **quod**¹⁷⁸⁹ **plurimi**¹⁷⁹⁰ omnipotenti Christo¹⁷⁹¹ laudes¹⁷⁹² **canebant suam quod per**¹⁷⁹³ famulam¹⁷⁹⁴ dignatus sit¹⁷⁹⁵ magnalia **declarare sua**¹⁷⁹⁶, **cui est gloria**¹⁷⁹⁷ in secula seculorum¹⁷⁹⁸ amen¹⁷⁹⁹. [koniec strony]

6.

Igitur¹⁸⁰⁰ composito confirmatoque suo regno opifice se iuvante Christo, beatus dux Wenceslaus¹⁸⁰¹ qualem se Christo exhibuerit, qualeque¹⁸⁰² vas electionis, semet ipsum¹⁸⁰³ prebuerit, mens, lingua¹⁸⁰⁴, sermo, paginaque dicere deficit simul, moleque gravatus peccaminum pandere nequeo, miles Christi quanta domino militans detrimenta zabulo intulerit, quantosve manipulos Christi in horreo ipsius fidelis servus aggregat¹⁸⁰⁵. Verum ut de multis pauca eloquar a puericia sua minime discedens a disciplina Domini verax fuit in sermone, iustus in iudicio, fidelis in commisso¹⁸⁰⁶, modum humane excedens pietatis. Cum enim quislibet¹⁸⁰⁷ reorum in concilio iudicum presenciaque ipsius adventus a iudicibus capitali addictus¹⁸⁰⁸ sententia fuisset, occasione suscepta qualibet semet subtrahens occultabat, qua valebat. Minarum Christi memorans in ewangelio quod¹⁸⁰⁹ minatur. Nolite iudicare ne¹⁸¹⁰ iudicemini,

¹⁷⁸⁶ basilice ubi corpus sancte ludmille requiescit virtutem christi meritumque ipsius sancte matrone imploraret erectus *XIX B 1*

¹⁷⁸⁷ sanitati propria *I B 36* sanitati per omnia *XIV A 7* sanitati per omnia *X B 7*

¹⁷⁸⁸ *za* plurimi *w X B 7*

¹⁷⁸⁹ *brak* quod *w XIX B 1*

¹⁷⁹⁰ *do* laudes *XIX B 1* Quod plurimi intuentes *I B 36 XIV A 7*

¹⁷⁹¹ deo *XIX B 1 XIV A 7*

¹⁷⁹² *było wcześniej* *w XIX B 1*

¹⁷⁹³ canebant quod per suam *XIX B 1* canebant qui sine *I B 36* canebant quod sue *XIV A 7 X B 7*

¹⁷⁹⁴ famule *I B 36 XIV A 7 X B 7*

¹⁷⁹⁵ est *XIX B 1 I B 36 XIV A 7*

¹⁷⁹⁶ *brak* sua *w I B 36 XIV A 7 brak* *w X B 7*

¹⁷⁹⁷ sua declarare. Cui est honor et gloria virtus et potestas *XIX B 1* Cui est laus et gloria *I B 36*

¹⁷⁹⁸ *koniec tekstu rękopisu I B 36*

¹⁷⁹⁹ *koniec tekstu rękopisu XIV A 7 X B 7*

¹⁸⁰⁰ *Przed tym dodano* Caput Wenceslai *XIX B 1* *przed tym dodano* de B. Wenceslao *XII B 2*

¹⁸⁰¹ wenceslaus *XIX B 1 VIII A 28*

¹⁸⁰² qualem *XII B 2*

¹⁸⁰³ *brak* *w XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁰⁴ lingua *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁰⁵ aggregavit *XIX B 1* aggregauerit *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁰⁶ comisso *XIX B 1 XII B 2*

¹⁸⁰⁷ quislibet *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁰⁸ addictus *XIX B 1*

¹⁸⁰⁹ qui (*fragment jest zamazany*) *XII B 2* qui *VIII A 28*

¹⁸¹⁰ ut non *XIX B 1*

nec condempnare¹⁸¹¹ ut non condempnemi. Carceres patibulaque¹⁸¹² antiquitus constructa que usque ad hec tempora inerant destruens, orphanorum viduarum pauperum gemencium sauciorumque indefessus existens consolator, esurientes sacians, sicientes refocillans¹⁸¹³, nudos tegens, infirmos visitans, mortuos sepeliens, **hospites et**¹⁸¹⁴ peregrinos proximos ut proprios excipiens. Presbiteros clericosve¹⁸¹⁵ ac monachos ut Dominum honorans. Errantibus viam veritatis aperiens¹⁸¹⁶, humilitatem, pacienciam, mansuetudinem¹⁸¹⁷, caritatem, que supereminet cunctis observans, per vim fraudemque nulli aliquid subtrahens. Exercitum suum non solum armis optimis, verum et indumento corpus adornabat.

Hiis¹⁸¹⁸ et huiuscemodi virtutibus ab ipso tirocinii¹⁸¹⁹ tempore insignitus florebat, crucemque Christi membris applicans¹⁸²⁰ suis memorabatur divinorum preceptorum per que dicitur. Si quis vult¹⁸²¹ post me venire abneget semet ipsum, et tollat¹⁸²² crucem suam et sequatur me. Siquidem in quadragesimali **vel hiemali**¹⁸²³ tempore per gelidum et¹⁸²⁴ arduum callem discalciatus gradiebatur, de civitate in civitatem, ecclesias Christi pedestris illustrans¹⁸²⁵, ita ut vestigia¹⁸²⁶ ipsius cruore sanguinis¹⁸²⁷ madencia cernerentur. Ciliciis exhinc¹⁸²⁸ ob ablucionem mundicie servandam utens asperrimis nimis que tempora usque ad hec reverenciam ob ipsius velut¹⁸²⁹ nova servantur, assidueque laneis ceu monachus indutus tunicis ad carnem, desuper vero optimis et¹⁸³⁰ regalibus amictus splendebat coram Deo hominibusque. Pabulo modico refocillans¹⁸³¹ artus, pervigil assidue, gracias soli¹⁸³² immensas non cessabat agere Deo. At si

---

¹⁸¹¹ condempnate *VIII A 28*

¹⁸¹² patibula *XIX B 1*

¹⁸¹³ reuocillans *XII B 2*

¹⁸¹⁴ hospitesque *XIX B 1*

¹⁸¹⁵ clericos eiusque *XII B 2* clericos eiusdemque (*nie ma ac*) *VIII A 28*

¹⁸¹⁶ apperiens

¹⁸¹⁷ mansuetudinem *XII B 2*

¹⁸¹⁸ His *VIII A 28*

¹⁸¹⁹ tyrocinii *XIX B 1*

¹⁸²⁰ aplicans *XIX B 1*

¹⁸²¹ vlt *XII B 2*

¹⁸²² tollet *XIX B 1*

¹⁸²³ et hyemali *XIX B 1* uel hyemali *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸²⁴ brak w *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸²⁵ lustrans *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸²⁶ et vestigia *VIII A 28*

¹⁸²⁷ brak w *XIX B 1* sangwinis *XII B 2*

¹⁸²⁸ et hinc *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸²⁹ velud *XIX B 1*

¹⁸³⁰ que *XIX B 1*

¹⁸³¹ refocillans *XIX B 1 VIII A 28*

¹⁸³² solo *VIII A 28*

quando illi ut principi feras inter tantas cubanti contigisset sero hesterno¹⁸³³ habundantem hausisse morem extra solitum potum, sompno se excuciens diluculo¹⁸³⁴ citissime properans¹⁸³⁵ ecclesiam, quemcunque sacerdotum seu clericorum inibi reperisset, optimo quocumque indumentorum tegebatur sese exuens illique contradens¹⁸³⁶, pedibus ipsius advolvebatur obnixè postulans quo pro semet **attencius Christum dominum exoraret**,¹⁸³⁷ noxam quatenus illi hesternæ nocte patratam clementer indulgeret.

In officiis vero divinis tam assiduus inerat, ut cottidie oblacionem suam manibus suis confectam Domino exhiberet. Nam in messis tempore intempeste¹⁸³⁸ noctis silencio agrum petens proprium adibat¹⁸³⁹, cum **sibi fidelissimo**¹⁸⁴⁰ cliente, de quo postmodum **precipuum et**¹⁸⁴¹ ad declarandum utriusque meritum insigne exarabitur prodigium, triticumque metens humeris baiolans¹⁸⁴² propriis domui inferebat, manualique terens mola pistor ipse et

[koniec karty]

dux farinam cribrabat, aquamque petens inde¹⁸⁴³ nocturnaliter hauriens fatebatur. In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Quam¹⁸⁴⁴ eciam domum deferens predicta cum farinula miscens oblatas¹⁸⁴⁵ conficiebat. Vineamque properans botros carpens suisque illos manibus conterens, urceoque infundens **usum ad sancti**¹⁸⁴⁶ conservabat sacrificii. Quia vero radicitus necdum avulsi fuerant paganorum supersticiosi ritus, dum **plurimi ad immolandum**¹⁸⁴⁷ demoniis nefanda¹⁸⁴⁸ properarent sacrificia, cibusque ex¹⁸⁴⁹ ipsis potibusque simul inquinarentur, nunquam¹⁸⁵⁰ ipse horum consensuens contaminabatur, verum in cunctis se¹⁸⁵¹ subtraxit, occasione facta qualibet¹⁸⁵². Carceres destruxit, patibula suppliciaque¹⁸⁵³, que usque ad¹⁸⁵⁴

---

¹⁸³³ hesterneque VIII A 28

¹⁸³⁴ diluculo XIX B 1

¹⁸³⁵ dodano ad w XIX B 1

¹⁸³⁶ tradens XIX B 1

¹⁸³⁷ christum dominum attencius exoraret. XIX B 1

¹⁸³⁸ intempesta XII B 2

¹⁸³⁹ adebat XII B 2

¹⁸⁴⁰ fidelissimo sibi XIX B 1

¹⁸⁴¹ precipuumque XIX B 1

¹⁸⁴² baiulans XIX B 1

¹⁸⁴³ tandem XIX B 1 itidem XII B 2 VIII A 28

¹⁸⁴⁴ Quare XII B 2

¹⁸⁴⁵ oblatata XIX B 1 oblatam XII B 2 VIII A 28

¹⁸⁴⁶ ad vsum sancti XII B 2 VIII A 28

¹⁸⁴⁷ plurimum ad ymmolandum XIX B 1 plurimi ad ymmolandum VIII A 28

¹⁸⁴⁸ nephanda XIX B 1

¹⁸⁴⁹ et ex XIX B 1

¹⁸⁵⁰ Numquam XIX B 1

¹⁸⁵¹ que XII B 2 cunctisque (nie ma se) VIII A 28

¹⁸⁵² quoslibet XIX B 1

huc¹⁸⁵⁵ inerant ad excruciosos tempora¹⁸⁵⁶ homines funditus sua pietate¹⁸⁵⁷ evulsit fanaque profanorum terre coequavit. Qua opinione¹⁸⁵⁸ Christicole exhausta ad **eum ceu**¹⁸⁵⁹ apes¹⁸⁶⁰ alvearia, haut secus sacerdotes levite plurimique¹⁸⁶¹ famuli Dei confluunt Bauariorum¹⁸⁶² Sweuorum¹⁸⁶³ aliarumque provinciarum locis reliquiis cum sanctorum bibliotecisque¹⁸⁶⁴ plurimis cunctos honore cum ingenti quos suscipiens animoque gratanti **amplectens obsecundabatur**¹⁸⁶⁵ uti decebat¹⁸⁶⁶ tribuens habunde auri vel argenti copiam crusias¹⁸⁶⁷ mancipiaque vel vestimenta hilariter¹⁸⁶⁸ largiens, cunctisque prout opus erat serviens, universis didascalis hiis in doctrina mirantibus ipsius, ut cum psalmista proclamare cerneretur. Super omnes docentes me intellexi, quia mandata tua meditatio mea est. Mente in cuius¹⁸⁶⁹ sola preciose claritas fulgebat margarite. Cui eciam Dominus pietatis sue¹⁸⁷⁰ gratiam quam plurimam¹⁸⁷¹ conferre dignatus est, ut in plurimis quoque **victor preliis existeret**¹⁸⁷².

Procerus vultu¹⁸⁷³ castitatem amplectens, quamvis hec rara vis¹⁸⁷⁴ uxoris martirio **presentem inhians finire**¹⁸⁷⁵ vitam. Blandum semper cum militibus¹⁸⁷⁶ habens colloquium cum inimitibus vero et¹⁸⁷⁷ vagantibus crapulisque seu potibus deditis¹⁸⁷⁸ vel a doctrina¹⁸⁷⁹ seu tramite recto

---

¹⁸⁵³ suppliciaque *XII B 2* supplicia *VIII A 28*

¹⁸⁵⁴ *brak w XII B 2*

¹⁸⁵⁵ *adhuc XIX B 1*

¹⁸⁵⁶ *brak w XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁵⁷ *pietatem XIX B 1*

¹⁸⁵⁸ *oppinione XIX B 1*

¹⁸⁵⁹ *invicem XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁶⁰ *Apes ad XIX B 1*

¹⁸⁶¹ *plurimumque XIX B 1*

¹⁸⁶² *Bavarorum XIX B 1 Bauuarorum XII B 2 Bauuariorum VIII A 28*

¹⁸⁶³ *Svevorum XIX B 1 Svevorum VIII A 28*

¹⁸⁶⁴ *bibliothecis XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁶⁵ *obsecundabatur amplectens XIX B 1*

¹⁸⁶⁶ *decebant XIX B 1*

¹⁸⁶⁷ *cru bibliothecis XII B 2 crusina VIII A 28*

¹⁸⁶⁸ *hilariter XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁶⁹ *Slabo widoczny wyraz widać jedynie -us XIX B 1*

¹⁸⁷⁰ *seu XII B 2*

¹⁸⁷¹ *plurima VIII A 28*

¹⁸⁷² *preliis victor existeret XIX B 1 victorum preliis existeret XII B 2 victor preliis existeret VIII A 28*

¹⁸⁷³ *wltu XII B 2*

¹⁸⁷⁴ *vix XIX B 1 ius VIII A 28*

¹⁸⁷⁵ *presente inhyans funere XIX B 1*

¹⁸⁷⁶ *militibus XIX B 1*

¹⁸⁷⁷ *brak w XIX B 1*

¹⁸⁷⁸ *brak w XIX B 1 dictis XII B 2*

¹⁸⁷⁹ *doctrinam VIII A 28*

deviare cupientibus zelo accensus divino, si haut illos aliter, apprehendere valuisset saltim¹⁸⁸⁰ mense sue occasionis accersitos gracia flagris verberabat¹⁸⁸¹ ingentibus. Semper contra antiquum¹⁸⁸² hostem scutum sumens fidei, cumque framea Spiritus sancti **verbum Dei quod**¹⁸⁸³ est incessanter aereas expugnans¹⁸⁸⁴ mundi huius potestates. Erat enim sine querela cultor Christi verus, multos apostolica secundum precepta arguens, obsecrans, increpans, indefesse¹⁸⁸⁵ cunctos ad cenam veri invitans Patris familias faucibusque **exemptos a**¹⁸⁸⁶ dyaboli gremio sancte collocans matris ecclesie divinis¹⁸⁸⁷ **assidue refocilabat**¹⁸⁸⁸ alimentis. Gracia deinde divina cordi eius inspirante templum Domino in honore beati Viti¹⁸⁸⁹ martyris¹⁸⁹⁰ condere meditans, legatos allegat Ratisponensem¹⁸⁹¹ ad pontificem, in cuius ut prediximus¹⁸⁹² tunc temporis diocesi¹⁸⁹³ constabat Bohemia¹⁸⁹⁴ secundum statuta ut¹⁸⁹⁵ canonum licenciam illi pontifex tribueret, edificandi basilicam iquiens¹⁸⁹⁶. Pater meus templum Domino¹⁸⁹⁷ in honore olim¹⁸⁹⁸ statuit beati Georgii¹⁸⁹⁹, egomet vero licencia cum vestra eodem gestio condere more beati in honore **Christi martyris uiti**¹⁹⁰⁰. Quibus venerandus auditis pontifex graciaram cum accione [VIII A 28 strona 54] Christum ad dominum extendendo manus profatur. Filio meo felicissimo Wenceslao¹⁹⁰¹ hec redeuntes mandata referte. Ecclesia tua iam venustissime ante Dominum constructa extat¹⁹⁰². Auribus princeps captatis quibus exhilaratur¹⁹⁰³ corde, fundamenta mox **ecclesie iecit**¹⁹⁰⁴ parietesque optime locavit.

---

¹⁸⁸⁰ saltem *XIX B 1*

¹⁸⁸¹ verberat *XIX B 1*

¹⁸⁸² antiquum *XIX B 1* antiqius (*zapisano w rękopisie antiqiii9*) *VIII A 28*

¹⁸⁸³ quod verbum Dei *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁸⁴ expugnans *XIX B 1*

¹⁸⁸⁵ indefesse *XIX B 1*

¹⁸⁸⁶ exemptus que *XIX B 1*

¹⁸⁸⁷ divine *VIII A 28*

¹⁸⁸⁸ refocillabat assidue *XIX B 1* assidue refocillabat *XII B 2*

¹⁸⁸⁹ viti *XIX B 1*

¹⁸⁹⁰ martiris *XII B 2*

¹⁸⁹¹ ratisponensem *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁹² diximus *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁹³ dyocesi *XIX B 1*

¹⁸⁹⁴ boemia *XII B 2* Boemia *VIII A 28*

¹⁸⁹⁵ za canonum w *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁹⁶ inquiens *XIX B 1* za Pater w *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁹⁷ brak w *XII B 2 VIII A 28*

¹⁸⁹⁸ olym *XII B 2* olym (*za statuit*) *VIII A 28*

¹⁸⁹⁹ georgii *XII B 2*

¹⁹⁰⁰ martyris christi viti *XIX B 1* Christi martiris viti *XII B 2* Christi martyris Viti *VIII A 28*

¹⁹⁰¹ wenceslao *XII B 2*

¹⁹⁰² constat *XIX B 1* exstat *XII B 2*

¹⁹⁰³ exhilarantur *VIII A 28*

¹⁹⁰⁴ iecit ecclesie *XII B 2 VIII A 28*

Nec hiis contentus,

[koniec strony]

verum limina beatorum apostolorum **Petri et Pauli**¹⁹⁰⁵ Rome¹⁹⁰⁶ adire voluit, quo papam illius temporis expeteret, quatinus¹⁹⁰⁷ eum monachicis¹⁹⁰⁸ indutum vestibibus attonderet¹⁹⁰⁹ in clericum, proque **Dei amore**¹⁹¹⁰ principatum relinquens fratri suo, heu¹⁹¹¹ nimium secularibus intentum¹⁹¹² actibus contraderet¹⁹¹³, ipseque pacifice degens oviculas aliquantulas Christo¹⁹¹⁴ domino aggregaret¹⁹¹⁵. Quod et opere impleret, nisi illum prenotatum basilice impediret¹⁹¹⁶ opus. Verum inimico humani generis ipsis ab exordiis inpugnante fidelium turmas, dum invincibilem¹⁹¹⁷ famulum Christi totus evincere nequit, arma ad antiqua vertitur fidem Christianam evertere nitens. Nam fratrem eius iuniorem quem et in anterioribus Cayn¹⁹¹⁸ coequavimus et paulo post mencionem fecimus relictis cui cunctis secularibus pompis universa disponebat tradere consiliis¹⁹¹⁹ malignorum preventum quam plurimis¹⁹²⁰ qui sese¹⁹²¹ dolebant assveta¹⁹²² relinquere et illicita agere minime licere, in fratrem suum sanctissimum arma odii necisque exacuit. Cunctorum ipse quorum Spiritu sibi inspirante **almo prescius velut**¹⁹²³ cervus fluentia aquarum siciens, **haut aliter martyrii**¹⁹²⁴ exoptabat adipisci glorie palmam. Verumtamen minime fratris¹⁹²⁵ sui de manu interitum perhennem metuens¹⁹²⁶ eius – in Christo semper fiduciam habebat.

7.

---

¹⁹⁰⁵ petri et pauli *XIX B 1 XII B 2*

¹⁹⁰⁶ rome *XII B 2*

¹⁹⁰⁷ quatenus *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁰⁸ monasticis *XIX B 1*

¹⁹⁰⁹ tonderet *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹¹⁰ amore Dei *VIII A 28*

¹⁹¹¹ za secularibus *XIX B 1*

¹⁹¹² intectum *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹¹³ traderet *VIII A 28*

¹⁹¹⁴ *W XIX B 1 słowo aggregaret jest przed Christo*

¹⁹¹⁵ congregaret *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹¹⁶ inpediret *VIII A 28*

¹⁹¹⁷ invictissimum *XIX B 1 euincibilem XII B 2 VIII A 28*

¹⁹¹⁸ cayn *końcówkę imienia dopisano nad główną linią tekstu XIX B 1 Cain XII B 2 eum poprawione na Cayn VIII A 28*

¹⁹¹⁹ *słowo było korygowane G5*

¹⁹²⁰ plurimi *VIII A 28*

¹⁹²¹ se *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹²² asueta *XII B 2*

¹⁹²³ alme prescius velud *XIX B 1*

¹⁹²⁴ hanc alac martyrii *XIX B 1 haut aliter martirii XII B 2*

¹⁹²⁵ fratris *XII B 2*

¹⁹²⁶ metueris *VIII A 28*

Agebantur vero hec temporibus henrici¹⁹²⁷ regis saxonorum¹⁹²⁸, qui primus inter ipsos Christo sibi propicio dyadema inposuit. Cui felix isdem amicus iungebatur assidue. Ergo ut¹⁹²⁹ cepta insequamur¹⁹³⁰. Boleslaus igitur domum propriam seu curtim¹⁹³¹ habens in urbe cognomine vocitatum¹⁹³² suo undique iam iaculis dyaboli sauciatus, cupiditateque¹⁹³³ regnandi accensus, dum sollempnitas¹⁹³⁴ beatorum **Cosme et Damiani**¹⁹³⁵ martyrum¹⁹³⁶ que biduo ante¹⁹³⁷ beati archangeli¹⁹³⁸ michaelis colitur instaret¹⁹³⁹, inibi quoniam in honore eorundem sanctorum consecrata habetur ecclesia, **cepit inde**¹⁹⁴⁰ occasionis causam ratus prefatum fratrem suum felicem dolose ceu ad convivium accersit¹⁹⁴¹, sed ut revera patuit, potius ad immolandum¹⁹⁴². Que cuncta¹⁹⁴³ sibi notissima forent quamvis tamen animo intrepido manens, cunctos sibi familiaritate amicitiaque iunctos exosculans¹⁹⁴⁴, ultimumque vale faciens profectus est armis munitus fidei.

Quo cum pervenisset cuncta sibi dupliciter parata¹⁹⁴⁵ reperit convivium scilicet ingenti cum apparatu inimicorumque¹⁹⁴⁶ validam armatorum occultorum manum. Ecclesiam **deinde petens**¹⁹⁴⁷ missarum sollempniis¹⁹⁴⁸ rite peractis Deo sanctisque **cosme et damiano**¹⁹⁴⁹ quorum festiva anniversariorum celebratur dies semet commendans¹⁹⁵⁰, domum convivii letabundus

---

¹⁹²⁷ Henrici VIII A 28

¹⁹²⁸ Saxonum XIX B 1 saxaniorum XII B 2 saxoniorum VIII A 28

¹⁹²⁹ in XIX B 1

¹⁹³⁰ pro=sequamur XIX B 1

¹⁹³¹ curtirem VIII A 28

¹⁹³² vocitata XIX B 1

¹⁹³³ cupiditate XIX B 1

¹⁹³⁴ solempnitas XII B 2

¹⁹³⁵ cosme et damiani VIII A 28

¹⁹³⁶ martirum VIII A 28

¹⁹³⁷ brak w XII B 2 VIII A 28

¹⁹³⁸ brak w XIX B 1

¹⁹³⁹ inscuret VIII A 28

¹⁹⁴⁰ capiende XIX B 1 capiunde XII B 2 VIII A 28

¹⁹⁴¹ accersunt XIX B 1

¹⁹⁴² ymmolandum XIX B 1 XII B 2 VIII A 28

¹⁹⁴³ cunctam XII B 2 VIII A 28

¹⁹⁴⁴ dodano ad XIX B 1

¹⁹⁴⁵ a parata XII B 2

¹⁹⁴⁶ zapisano iiiiicorumque XII B 2

¹⁹⁴⁷ petens deinde XIX B 1

¹⁹⁴⁸ solempniis XII B 2

¹⁹⁴⁹ Cosme et Damiano XIX B 1 XII B 2 VIII A 28

¹⁹⁵⁰ comendans XII B 2

ingreditur. Cumque¹⁹⁵¹ iam residencium corda malivolorum¹⁹⁵² olim¹⁹⁵³ infecta felle homicidii¹⁹⁵⁴ cibus potibusque incalescerent, absconditum paulisper aperire **vulnus cepere**¹⁹⁵⁵. Mucrones siquidem gestantes sub amictibus post **tergumque eosdem**¹⁹⁵⁶ occultantes¹⁹⁵⁷, semper de ictibus meditates ter surrexere terque **identidem resedere**¹⁹⁵⁸, gubernatore Deo patrare illud eos vetante¹⁹⁵⁹ uti forsitan¹⁹⁶⁰ crastinum sanctificare optante diem a sollempniis¹⁹⁶¹ vacantem. Sanctus igitur bachantes cernens ipsos intrepidus persistens, mensam quantocius sustollere acceleravit. Secedentemque paulisper **loco a convivii**¹⁹⁶² amicorum ipsius unus agreditur¹⁹⁶³ inquiring. Equum¹⁹⁶⁴ preparo en tibi occulte, quo ascenso quantocius ab hiis discedere mi domine tempta, imminet¹⁹⁶⁵ enim mors tibi. Cui nec ad punctum acquiescens, rursus¹⁹⁶⁶ locum convivii petens calice accepto precaria coram om

[koniec karty]

nibus potans¹⁹⁶⁷, alta profatur voce. In nomine beati archangeli michaelis¹⁹⁶⁸ bibamus hunc calicem orantes et deprecantes **animas quo**¹⁹⁶⁹ nostras introducere dignetur nunc in pacem exultacionis perpetue. Cui cum quique fideles respondissent amen, hausto potu universos deosculans¹⁹⁷⁰ hospicium repetit, et membra delicatissima¹⁹⁷¹ quieti indulgens, ac Deo teste precibus et psalmodiis diu insistens, tandem fessus quievit.

Advenit et¹⁹⁷² tempus celebrandum¹⁹⁷³ vigiliarum quibus beatus vir ut semper devotus interfuit. Sane in tantum sancta anima Christiane religionis¹⁹⁷⁴ et ecclesiastici propositi vigori¹⁹⁷⁵ favebat,

---

¹⁹⁵¹ cum *XII B 2*

¹⁹⁵² malignorum *VIII A 28*

¹⁹⁵³ olym *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁵⁴ homidii *XII B 2*

¹⁹⁵⁵ wlnus ceppere *XII B 2*

¹⁹⁵⁶ tergum eos *XIX B 1* tergumque eisdem *XII B 2* tergumque isdem *VIII A 28*

¹⁹⁵⁷ osculantes *VIII A 28*

¹⁹⁵⁸ idemptidem residere *XIX B 1* idemptidem resedere *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁵⁹ vetantem *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁶⁰ *dodano diem w XIX B 1*

¹⁹⁶¹ solempniis *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁶² a convivii loco *XIX B 1*

¹⁹⁶³ aggreditur *XIX B 1*

¹⁹⁶⁴ Equum *XII B 2*

¹⁹⁶⁵ imminet *VIII A 28*

¹⁹⁶⁶ rursus *XII B 2*

¹⁹⁶⁷ portans *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁶⁸ michael *XIX B 1* Michaelis *XII B 2* Mychaelis *VIII A 28*

¹⁹⁶⁹ quo animas *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁷⁰ exosculans *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁷¹ *dziura w pergaminie G5*

¹⁹⁷² Advenitque *XIX B 1*

ut quod perfectissimorum¹⁹⁷⁶ monachorum dicimus esse insigne, totam veteris¹⁹⁷⁷ testamenti historiam¹⁹⁷⁸ in ipsis vigiliis coram se legere suo tempore suos compelleret¹⁹⁷⁹. Sed et sacrosanctis diebus pasche¹⁹⁸⁰ dico et penthecosten sabbatis quando baptismum generale celebrari solet in sancta Dei ecclesia, ut nichil¹⁹⁸¹ ex hiis que Dei sunt sibi deesset, si parvuli scrutiniorum¹⁹⁸² tempore non inveniebantur, mittebat ad forum et pueros quotquot¹⁹⁸³ venales manus vendentis attulerat, pro solius Dei amore sibi emebat, et ita deitatis operi¹⁹⁸⁴ operam beatus spiritus dans nunquam **quidquam consuetudini**¹⁹⁸⁵ divine deesse sufferebat.

L¹⁹⁸⁶egis hec pontifex alme, et que vix ipsos summi in ecclesia gracia Dei viros¹⁹⁸⁷ vix¹⁹⁸⁸ implere potuisse noveras, layci¹⁹⁸⁹ ordinis virum et eundem ducem et prepositum unius gentis que et gencium ferox ipsa natura habetur, adimplesse¹⁹⁹⁰ tenuissime miraris. Oro pro ingenito tibi sapiencie fonte patrum felicissime mecum et scripta et scribenda laude digna extollas, quia sicut iusseras **preter ea**¹⁹⁹¹ que tuo ore audieram, aut mecum a fide et sanctitate **plenius vera compereras**¹⁹⁹², aliqua stilo perstringere omnino refugio. Sed cepta ut prosequamur beatus¹⁹⁹³ martir¹⁹⁹⁴ mox gloria honoris et operis perseverancia coronandus ut diximus matutinam laudem Deo redditurus ecclesiam matrem petit. Hac autem gracia¹⁹⁹⁵ adeo¹⁹⁹⁶ vir eterne memorie florebat, ut nulli esset, dubium eum ante lucem vota ut persolveret, sanctitatis ianuas

---

¹⁹⁷³ celebrandarum *XIX B 1 VIII A 28*

¹⁹⁷⁴ religioni *VIII A 28*

¹⁹⁷⁵ figori *XII B 2 brak w VIII A 28*

¹⁹⁷⁶ persanctissimorum *XIX B 1*

¹⁹⁷⁷ uteris veteris *VIII A 28*

¹⁹⁷⁸ hystoriam *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁷⁹ compelleret *XII B 2 compleret pelleret VIII A 28*

¹⁹⁸⁰ pasce *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁸¹ nil *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁸² seruitinorum *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁸³ quotquod *XII B 2*

¹⁹⁸⁴ operii *XII B 2*

¹⁹⁸⁵ quitquam conswetudini *XII B 2* quitquam consuetudini *VIII A 28*

¹⁹⁸⁶ *Duże inicjalne L G5 XIX B 1*

¹⁹⁸⁷ *to miejsce mogło być wcześniej zapisane XIX B 1*

¹⁹⁸⁸ *brak w XIX B 1*

¹⁹⁸⁹ laici *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁹⁰ adinplesse *XII B 2*

¹⁹⁹¹ preterea *XII B 2*

¹⁹⁹² plenus vera conpereras *XII B 2 VIII A 28*

¹⁹⁹³ beata *XII B 2*

¹⁹⁹⁴ martyr *XIX B 1 VIII A 28*

¹⁹⁹⁵ gratia *XII B 2*

¹⁹⁹⁶ *brak w XII B 2 VIII A 28*

aditurum¹⁹⁹⁷. Et hanc horam alter Cayn¹⁹⁹⁸ prestolans¹⁹⁹⁹ neci peragende oportunam existimabat. Certe video quia quicquid²⁰⁰⁰ unquam²⁰⁰¹ Sanctarum scripturarum pagina implendum²⁰⁰² nunciaverat²⁰⁰³, usque ad unum **iota consumabuntur**²⁰⁰⁴, que et male agentibus alludit²⁰⁰⁵ cum dicit, omnis qui male agit odit lucem. Ante²⁰⁰⁶ noctem siquidem frater sancti²⁰⁰⁷ martyris²⁰⁰⁸, non iam frater sed perversus parricida presbiteros²⁰⁰⁹ ecclesie sanctorum²⁰¹⁰ **cosme et damiani**²⁰¹¹ inuxerat²⁰¹², ut venienti quidem²⁰¹³ ecclesiam ingredi omnino negarent²⁰¹⁴, ne forte militibus eius fidelibus seu camerariis eius qui adhuc lecto detinebantur, vel populis supervenientibus liberaretur, et ne sanguinis²⁰¹⁵ effusione et sceleris opus ecclesiam²⁰¹⁶ fedare et infringere videretur.

Dum ista scribo, ecce ad mentem venit Iudeorum, iniqua congressio qui quidem ingressu²⁰¹⁷ pretorii pylati²⁰¹⁸ contaminari, sed mortem Domini non pertimescebant, sic et iste proprii germani infelix carnifex parietes ecclesie sanguine polluere timet, qui manus a fraterna cede non abstinet. Tuo omnium hostium severissime verbo condempnaris, et confoderis, qui eo quem fundis cruore, loca sancta infici²⁰¹⁹ perhorrescis, sed factum est ut iusseras. Nam precioso martyre ante matutinarum laudem ecclesiam properante, cupientique ante popularem²⁰²⁰ stre
[nowa strona]

---

¹⁹⁹⁷ additurum *XIX B 1*

¹⁹⁹⁸ cain *XIX B 1* Cain *XII B 2*

¹⁹⁹⁹ postulans *XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁰⁰ quicquid *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁰¹ unquam *XIX B 1* unquam *VIII A 28*

²⁰⁰² implendum *XII B 2*

²⁰⁰³ nunciaverat *XIX B 1 VIII A 28*

²⁰⁰⁴ yota consumabuntur *XIX B 1*

²⁰⁰⁵ illudit *VIII A 28*

²⁰⁰⁶ Num *XII B 2*

²⁰⁰⁷ brak w *XIX B 1*

²⁰⁰⁸ martiris *VIII A 28*

²⁰⁰⁹ presbitero *XIX B 1*

²⁰¹⁰ brak w *XII B 2 VIII A 28*

²⁰¹¹ Cosme et Damiani *XIX B 1 VIII A 28*

²⁰¹² iniunxerat *XIX B 1* inuexerat *XII B 2 VIII A 28*

²⁰¹³ cuidam *XIX B 1*

²⁰¹⁴ negaret *XIX B 1*

²⁰¹⁵ sangwinis *XII B 2*

²⁰¹⁶ za dodano in *XII B 2 VIII A 28*

²⁰¹⁷ in ingressu *VIII A 28*

²⁰¹⁸ pilati *XIX B 1* Pylati *XII B 2 VIII A 28*

²⁰¹⁹ inficis *XIX B 1*

²⁰²⁰ popullarem *XIX B 1*

pitum²⁰²¹ Deum patrem in cubiculo sui sanctissimi cordis secretissime exorare, interim fraterne insidie preparantur, et gladius ad victimam Christo preparandam exacuitur. Sed quid dolorem cordis, quid lacrimas oculis congemino, dum mortem iusti, transitum innocentis multis sermonibus cogor enarrare²⁰²²? Habet certe plurima verba dolor ingens, sed passionem sancti martyris avide scire cupientibus ne diu differam, surgit mox victima Christi futurus beatus Wenceslaus²⁰²³ et ecclesiam **sancto suo**²⁰²⁴ illo more properare siciens, oracioni quo sibi prolixiori secretissime procumbere liceret, priusquam popularis adventasset conventus, et ut pastor bonus cum grege²⁰²⁵ communes matutinarum laudes vel audire vel percantare cupiens insidiarum mox laqueos²⁰²⁶ perpetitur. Nam presbiter illius ecclesie unus ex hiis a quibus egressa²⁰²⁷ est iniquitas a babilone²⁰²⁸, mox ut virum Dei adventare²⁰²⁹ perspexit, secundum iussionem malignorum ecclesie ianuam clausit. Insurgunt et parate insidie, frater videlicet et omnis eius armatura, et videns fratrem Dei electus miles cum graciaram accione collum ipsius brachiis amplectens, ac deosculans salutatur dicens. Bene semper valeas mi frater, et bonis vite huius ac future locupleteris, et te Christus in suo eterno convivio recipiat, qui me heri tanta plenitudine et meos refecisti. Ad que ille superbo spiritu, et torvis oculis erigens ense manu quem occulte gestabat sub clamide, respondit. Heri quidem prout tempus²⁰³⁰ dedit, nunc autem sic²⁰³¹ frater fratri ministrabat²⁰³². Et vibrans in capite eius ferit gladio, vixque sanguinem²⁰³³ virtute Domini favente **elicere potuit**²⁰³⁴. Tanto horrore enim miser percussus erat rei magnitudine, ut etiam secunda vice feriens, nichil²⁰³⁵ **virii fortis se**²⁰³⁶ posse agere miraretur²⁰³⁷. Cuius nudum sua manu ense²⁰³⁸ beatus Wenceslaus²⁰³⁹ captans, quam pessime inquit agis Vulnerando²⁰⁴⁰ me! Cum vero eum cerneret a cepto minime desistere opere,

---

²⁰²¹ scepitum XII B 2

²⁰²² ennarrare XIX B 1

²⁰²³ wenceslaus XII B 2

²⁰²⁴ suo sancto VIII A 28

²⁰²⁵ congrege VIII A 28

²⁰²⁶ laqueo VIII A 28

²⁰²⁷ egressa VIII A 28

²⁰²⁸ Babilone XII B 2 VIII A 28

²⁰²⁹ aduentantem XII B 2 adventatem VIII A 28

²⁰³⁰ tempore VIII A 28

²⁰³¹ W XIX B 1 za fratri

²⁰³² ministrabit XIX B 1 XII B 2 VIII A 28

²⁰³³ sangwinem XII B 2

²⁰³⁴ potuit elicere XIX B 1

²⁰³⁵ dziura w pergaminie G5

²⁰³⁶ vir se XIX B 1

²⁰³⁷ dodano fortis w XIX B 1

²⁰³⁸ ense VIII A 28

²⁰³⁹ wenceslaus XIX B 1 XII B 2

²⁰⁴⁰ wulnerando XII B 2 VIII A 28

tandem ipsum ut aiunt quidam arripiens pedibus suis substernens, *eya*²⁰⁴¹ inquit perditte tuo iudicio vides ut bestiarum²⁰⁴² minimam manu propria te conterere valeam, sed absit dextre servi Dei, ut unquam²⁰⁴³ fraterno cruore²⁰⁴⁴ maculetur, gladiumque quem abstulerat fratri restituit, manum²⁰⁴⁵ ex eo iam sanguinolentam²⁰⁴⁶ ferens, ecclesiam velociter properans. Ille vero infelix voce grandi vociferans, eumque persequens mei inquit, mei ubi estis? **dominorum**²⁰⁴⁷ **vestrum**²⁰⁴⁸ quam pessime succurritis, et tali²⁰⁴⁹ in angustia constituto²⁰⁵⁰ misere subvenitis. Tunc omnis malignorum cohors²⁰⁵¹ de latebris profugi cum gladiis et lanceis multis prorumpentes vulneribus²⁰⁵² gravibus laniantes interimerunt ante²⁰⁵³ **ecclesie ianuam**²⁰⁵⁴. Tunc etiam sancta anima in illo campo certaminis huius, vite **liberata ergastulo**²⁰⁵⁵ sanguine²⁰⁵⁶ laureata²⁰⁵⁷ migravit victrix ad Dominum IIII²⁰⁵⁸ klar²⁰⁵⁹ octobrium²⁰⁶⁰ celo gaudente, terra plorante, anno dominice incarnationis DCCCCXXXVIII²⁰⁶¹.

Eiusque²⁰⁶² exanime corpus mater quam nuper peccatis ipsius exigentibus pepulerat, rursumque²⁰⁶³ in pace pro Christi amore revocaverat, quibusdam cum fidelibus rapientes, in tumba tandem proicientes humo cooperuerunt, non ut decebat martyrem, sed ut assolet²⁰⁶⁴ quisquam honoris aut²⁰⁶⁵ beatitudinis mortalium. Sed ille beatus miles ex pena et contumelia numerosiorem surgit ad gloriam,

---

²⁰⁴¹ *brak w VIII A 28*

²⁰⁴² *bestiam XIX B 1*

²⁰⁴³ *uniquam XIX B 1 przed tym slowem wymazano jakis fragment XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁴⁴ *cruori VIII A 28*

²⁰⁴⁵ *manumque XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁴⁶ *sangwnolentam XII B 2*

²⁰⁴⁷ *fragment słowa został wymazany G5*

²⁰⁴⁸ *Domino vestro XIX B 1 XII B 2 Domino nostro VIII A 28*

²⁰⁴⁹ *eum XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁵⁰ *Nad słowem znajduje się znak skrócenia G5 constitutum XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁵¹ *choors XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁵² *wlneribus XII B 2*

²⁰⁵³ *eum ante VIII A 28*

²⁰⁵⁴ *ianuam ecclesie XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁵⁵ *ergastulo liberata XIX B 1*

²⁰⁵⁶ *sangwine XII B 2*

²⁰⁵⁷ *laureavit VIII A 28*

²⁰⁵⁸ *quarto XIX B 1*

²⁰⁵⁹ *skrót G5 kalendarum XIX B 1 kl XII B 2 k VIII A 28*

²⁰⁶⁰ *octobris XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁶¹ *.d.cccc.xxviii. XIX B 1 DCCCCXXvIII XII B 2 DCCCCXX,vIII VIII A 28*

²⁰⁶² *Eiuscem XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁶³ *rursum XIX B 1*

²⁰⁶⁴ *assolebat XIX B 1*

²⁰⁶⁵ *autem XIX B 1*

[koniec karty]

et quanto vilis a filiis dyaboli et membris eius martyr²⁰⁶⁶ preciosus tractatur, tanto carior **suo Domino et concivibus**²⁰⁶⁷ celorum presentatur. Efficitur, socius angelorum, consors apostolorum, **coheres martyrum**²⁰⁶⁸, iungitur quieti confessorum, virginum integritati, possidetque coronam eterne viriditatis et pulchritudinem perhennis amenitatis. Sicque ducatu terrene nobilitatis, quo quondam strenue pollebat, contempto, regnum celeste dux et martyr²⁰⁶⁹ verus intravit. Sed nos tante siccitatis et rusticitatis hec sapiencioribus relinquentes ad simplicem miraculorum eius hystoriam scribendam stilum vertamus.

8.

Sanguis²⁰⁷⁰ beati martyris qui ab impiis impie fusus²⁰⁷¹ est in²⁰⁷² terram, et per parietes sparsus lotus est aqua et abstersus. Sed die altera [**qui pridem**²⁰⁷³] [**laverunt regredientes**²⁰⁷⁴] acsi nunquam²⁰⁷⁵ aquam inmisissent, reperiunt²⁰⁷⁶ parietes et terram sanguine infectam, quod²⁰⁷⁷ rursus abstergere festinant. Hoc eciam facto tercio videntes se nichil proficere discesserunt. Sed idem sancti martyris²⁰⁷⁸ necatores eum quem usque ad mortem persecuti sunt, nec mortuo parcere cupientes, cursu rapido civitatem Pragensem²⁰⁷⁹ adeunt, et omnes amicos eius quos bonos bono adhesisse credimus, diversa et crudeli morte perimunt, et infantes eorum vivos in profundo fluvii Wltavie²⁰⁸⁰ dimerserunt²⁰⁸¹. Quos²⁰⁸² quia²⁰⁸³ participes fuerunt²⁰⁸⁴ passionis credimus esse²⁰⁸⁵ effectos et glorie, et²⁰⁸⁶ eorum numerum et nomina licet nos²⁰⁸⁷ indigni pre

---

²⁰⁶⁶ martir *XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁶⁷ Domino suo quiuibus (*brak concivibus*) *XII B 2 domino suo et concivibus VIII A 28*

²⁰⁶⁸ choeres martirum *XII B 2 choeres martyrum VIII A 28*

²⁰⁶⁹ martir *XII B 2*

²⁰⁷⁰ Sangwis *XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁷¹ effusus *VIII A 28*

²⁰⁷² et in *VIII A 28*

²⁰⁷³ quem pridie *XIX B 1*

²⁰⁷⁴ lauerant ingredientes *XII B 2 lauerant, in gredientes VIII A 28*

²⁰⁷⁵ numquam *XII B 2*

²⁰⁷⁶ *dodano za pretes XII B 2*

²⁰⁷⁷ quoem *XIX B 1*

²⁰⁷⁸ martiris *XII B 2*

²⁰⁷⁹ pragensem *XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁸⁰ wltavie *XIX B 1 uultavie XII B 2 Wltavie VIII A 28*

²⁰⁸¹ diuerserunt (*potem poprawiony na marginesie dimer quia*) *XII B 2*

²⁰⁸² Quosque *XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁸³ *uzupelniono na marginesie XII B 2 brak w VIII A 28*

²⁰⁸⁴ *dopisano sue na marginesie VIII A 28*

²⁰⁸⁵ *brak w XIX B 1*

²⁰⁸⁶ *dodano quia XIX B 1*

multitudine eorum nesciamus, tamen Deum scire et legisse²⁰⁸⁸ vere credimus. Adunaverat²⁰⁸⁹ autem vir beatus dum adhuc viveret clericorum non minimam²⁰⁹⁰ multitudinem et servorum Dei, quos persecutores sancti martyris adeo persecuti sunt, ut vix in patria aliquis eorum remaneret, ut vere in hoc impletum²⁰⁹¹ cerneremus, quod de Domino specialius²⁰⁹² cognoscimus. Percutite²⁰⁹³ pastorem et dispergentur oves gregis.

Ecce autem dum ad narrandum quanta ira et vindicta Domini²⁰⁹⁴ hostes exarserit stilus procedit, virtutem et mirabilia divinitatis predicare compellor²⁰⁹⁵, qui semper iustissimus ultor adest, ut ea que olim²⁰⁹⁶ promiserat, fidelis sponsor impleat²⁰⁹⁷. Michi **ait, vindictam**²⁰⁹⁸, et ego retribuam. Pars enim illorum qui in sanctum Dei²⁰⁹⁹ crudeli animo consurrexerunt, vel²¹⁰⁰ qui solo **assensu participes sceleris**²¹⁰¹ tanti extiterunt²¹⁰² a demoniis exagitati per deserta fugientes miserabili et digna morte multati ulterius non comparuerunt, pars arida, et sicca, usque ad interitum permansit. Alii autem ex eis²¹⁰³ latrantes rictibus ut canes et²¹⁰⁴ stridentes dentibus mortui sunt. Omnisque eorum prosapia²¹⁰⁵ eruta radicitus ut ita fatear²¹⁰⁶. Si qui vero supersunt stipendiorum sibi victum manibus queritant propriis²¹⁰⁷.

Requievit²¹⁰⁸ corpus²¹⁰⁹ **beati martyris**²¹¹⁰ in ecclesia sanctorum **Cosme et Damiani**²¹¹¹ humatum per tres annos. **Postea autem**²¹¹² revelatum est quibusdam **servis Dei**²¹¹³, ut eundem

---

²⁰⁸⁷ non *XII B 2*

²⁰⁸⁸ elegisse *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁸⁹ ad dunaverat *VIII A 28*

²⁰⁹⁰ parvam *XIX B 1*

²⁰⁹¹ inpletum *VIII A 28*

²⁰⁹² *dodano* predictum w *XIX B 1 XII B 2*

²⁰⁹³ Percute *XIX B 1*

²⁰⁹⁴ *dodano* in w *XIX B 1*

²⁰⁹⁵ compellor *XII B 2*

²⁰⁹⁶ olym *VIII A 28*

²⁰⁹⁷ ad impleat *XII B 2 VIII A 28*

²⁰⁹⁸ vindicta ait *XII B 2 vindictam ait VIII A 28*

²⁰⁹⁹ Domini *XIX B 1 XII B 2 VIII A 28*

²¹⁰⁰ et *XIX B 1*

²¹⁰¹ assensu sceleris participes *XIX B 1*

²¹⁰² extiterunt *XIX B 1*

²¹⁰³ iis *XIX B 1*

²¹⁰⁴ *brak* w *VIII A 28*

²¹⁰⁵ prosapies *XII B 2 VIII A 28*

²¹⁰⁶ *dodano* ineriit w *XIX B 1*

²¹⁰⁷ *Koniec tekstu kopii XII B 2 dodano Amen i zarazem koniec tekstu kopii VIII A 28*

²¹⁰⁸ *dopisano* autem w *XIX B 1 tutaj zaczyna się kolejna część rękopisu Postquam requievit R 419*

²¹⁰⁹ ppa *R 419*

²¹¹⁰ beati wenczeslai martyris in urbe boleslaw *R 419*

Dei servum a loco sepulture in basilicam transferrent sancti viti martyris²¹¹⁴, quam in metropoli Pragense²¹¹⁵ Deo auctore a fundamento construxerat, et ornamentis ecclesiasticis adprime decoraverat, **in qua**²¹¹⁶ aliquando dum fabricaretur deambulando dixisse fertur **versum psalmigraphi**²¹¹⁷. Hec²¹¹⁸ requies mea in seculum seculi²¹¹⁹. **Et ad**²¹²⁰ hoc²¹²¹ laudem et gloriam nominis sui et ad declarandum beati viri meritum pius Dominus fieri²¹²² dignatus est²¹²³, quo sole clarius **cunctis pateret**²¹²⁴ gentibus, quod **Deus omnipotens**²¹²⁵ genti bohemos iamdudum²¹²⁶ ad se converse, magnum sua pietate patronum preparasset²¹²⁷, confirmante scriptura quia in omni gente

[koniec strony]

qui timet eum²¹²⁸ et operatur iusticiam acceptus est illi, et quia²¹²⁹ ubi habundavit, delictum superhabundavit et gracia²¹³⁰.

Nunciatur²¹³¹ hec fraticide²¹³² illi, **et quia**²¹³³ Christiane milicie clamide erat obiectus magnalia²¹³⁴ Dei resistere non valens quamvis sero cepit, mirari. Tunc misit et²¹³⁵ nocte²¹³⁶ corpus sanctum transferri precepit ea condicione, ut, si ante²¹³⁷ auroram in sedem sepulture

²¹¹¹ Cosme et damiani *XIX B I* cosme et damiani *R 419*

²¹¹² brak w *R 419*

²¹¹³ dei servis *R 419*

²¹¹⁴ martiris *XIX B I*

²¹¹⁵ pragensi *XIX B I R 419*

²¹¹⁶ Inqua *R 419*

²¹¹⁷ brak w *R 419*

²¹¹⁸ Haec *R 419*

²¹¹⁹ seculo *XIX B I*

²¹²⁰ brak dodano hic habitabo, quoniam elegi eam *R 419*

²¹²¹ dodano ad w *R 419*

²¹²² brak w *R 419*

²¹²³ dodano face w *R 419*

²¹²⁴ pateret cunctis *R 419*

²¹²⁵ deus omnipotens *XIX B I*

²¹²⁶ iam dudum *R 419*

²¹²⁷ dodano satu *R 419*

²¹²⁸ deum *XIX B I R 419*

²¹²⁹ brak w *R 419*

²¹³⁰ *W tym miejscu znajdują się trzy litery i znak skrócenia przypomina litery Bgr R 419*

²¹³¹ Nunciantur *XIX B I* nunciantur *R 419*

²¹³² fraticido *R 419*

²¹³³ Etquia *R 419*

²¹³⁴ *dopisano powyżej końcówkę –bus G5 magnaliis XIX B I (słowo powtórzono na następnej stronie rękopisu) R 419*

²¹³⁵ ~~cepit~~ *R 419*

²¹³⁶ nocte *R 419*

²¹³⁷ ab ill(niejasny fragment) † *R 419*

sancta membra tradita²¹³⁸ non fuissent²¹³⁹ quibus iniunctum fuerat, omnes se gladio multandos²¹⁴⁰ non dubitarent. Venerunt igitur²¹⁴¹ nocte et sacratissimum corpus auferunt, quod plaustro impositum usque ad rivulum quendam cui vocabulum rocztizina²¹⁴² est perducunt²¹⁴³. Et ecce aqua²¹⁴⁴ **adeo exercuerat**²¹⁴⁵, ut, eciam ripas superans prata omnia occuparet²¹⁴⁶, et nichil preter mortem spei dabat corpus sanctum advehentibus²¹⁴⁷. Sed tali²¹⁴⁸ angustia constitutis menti occurrit, ut ipsum sibi misereri deposcerent, beati Wenceslai²¹⁴⁹ precibus, ut qui **idem martyr transferretur**²¹⁵⁰, frequentissimis revelacionibus²¹⁵¹ declarare²¹⁵² dignatus est et dicunt. O beate martir²¹⁵³ quia²¹⁵⁴ tue iussioni devota²¹⁵⁵ mente studuimus, nunc omnes hostili gladio puniendi tradimur²¹⁵⁶, simul et laborant, ut pons qualiscunque²¹⁵⁷ fabricaretur. Dum hec aguntur respicientes subito, vident se plastrumque cum corpore preciosi martyris ea parte fluvii qua ire disposuerant constitutos.

Quod videntes **sancti martyris ministri**²¹⁵⁸, Deum et sanctum suum voce grandi et toto corde collaudant, qui famulos suos tali discrimine **positos potenti tam**²¹⁵⁹ virtute liberaverat²¹⁶⁰. Hinc pietas Domini, hinc meritum servi tali miraculo patuit, hinc gloria Dei, et hinc virtus martyris declaratur, dum et corpus digna translacione veneratur, et exequiarum eius baiuli tali virtute sunt liberati. Ad fluvium quoque properantes wltawe²¹⁶¹ pontem fractum reperientes ingemiscunt²¹⁶²,

---

²¹³⁸ translata R 419

²¹³⁹ dodano a R 419

²¹⁴⁰ mulctandos XIX B I

²¹⁴¹ dodano in R 419

²¹⁴² rokytnycze XIX B I Rokitnicze R 419

²¹⁴³ perductum R 419

²¹⁴⁴ brak w XIX B I R 419

²¹⁴⁵ to slowo zostalo na marginesie poprawione na alias excreverat G5 adeo excreverat XIX B I adeo multum excreverat R 419

²¹⁴⁶ occupasset R 419

²¹⁴⁷ auehentibus R 419

²¹⁴⁸ dodano in w XIX B I R 419

²¹⁴⁹ wenceslai R 419

²¹⁵⁰ eundem martyrem transferret R 419

²¹⁵¹ declaracionibus R 419

²¹⁵² declinare R 419

²¹⁵³ martyr XIX B I R 419

²¹⁵⁴ qui R 419

²¹⁵⁵ devote R 419

²¹⁵⁶ tradimire R 419

²¹⁵⁷ qualiscumque R 419

²¹⁵⁸ ministri sancti martyris R 419

²¹⁵⁹ positos tam potenti XIX B I positos potenti brak tam w R 419

²¹⁶⁰ Tekst R 419 urywa się

²¹⁶¹ Multavie XIX B I

insuper et gravari ceperunt, ac²¹⁶³ omnino eum sustollere²¹⁶⁴ non valentes, rursus precibus insistunt, quo²¹⁶⁵ eis solita pietate succurreret, ne vitam presentem amitterent, quoniam secundum edictum principis gallicinium matutinum transibat. Mox se exauditos intuentes sustollunt eum humeris, ac si nil oneris umquam habuisset, pontemque fractum sine obstaculo transisse se²¹⁶⁶ gratantur.

Venerunt²¹⁶⁷ igitur²¹⁶⁸ sine aliquo **obstaculo aut impedimento**²¹⁶⁹ ad locum, quem sibi olim²¹⁷⁰ sanctus preparaverat²¹⁷¹. Tunc quoque accenso lumine intuentes viderunt corpus eius integrum, et omnia vulnera eius sanata, preter vulnus illud²¹⁷² unum quod²¹⁷³ frater eius crudelissimus capiti eius inflixerat. Et quidem quamvis sanus foret a reliquis, tamen distabat velut²¹⁷⁴ quodam limo albo nive²¹⁷⁵ tectus²¹⁷⁶. Quod eciam studuerunt abluere, similisque reliquis apparuit.

In eadem vero hora ferunt inter reliquos eiusdem sepulture procuratores, quendam venerabilis vite affuisse clericum, qui huic sancto dum hac lucis vita pociebatur amicus fidissimus²¹⁷⁷ nectebatur, qui corpus sanctissimum dum per singulos palparet artus, manum²¹⁷⁸ sancti lacrimarum imbre²¹⁷⁹ perfusus oculis, manu²¹⁸⁰ sue inpositam leviter unguas **ipsius attrectabat**²¹⁸¹, ex quibus unam vacillantem reperiens²¹⁸², lacrimosa ad socios voce²¹⁸³ profatur. Peccatoribus inquit ve nobis, quoniam corrupcioni cernitur proximus fore sacratissimum corpus hoc. Ecce enim et titubantes parent ungule. Quem

[koniec karty]

---

²¹⁶² ingemuerunt XIX B I

²¹⁶³ Dodano de hoc tekst jest przekreślony w rękopisie XIX B I

²¹⁶⁴ sustollere XIX B I

²¹⁶⁵ que XIX B I

²¹⁶⁶ brak w XIX B I

²¹⁶⁷ Tekst powraca R 419

²¹⁶⁸ Brak w R 419

²¹⁶⁹ obstaculo ac inpedimento XIX B I (brak obstaculo) aliquo inpedimento R 419

²¹⁷⁰ Olym R 419

²¹⁷¹ Urywa się tekst R 419

²¹⁷² brak w XIX B I

²¹⁷³ que XIX B I

²¹⁷⁴ velud XIX B I

²¹⁷⁵ brak w XIX B I

²¹⁷⁶ rectus XIX B I

²¹⁷⁷ fidelissimus XIX B I

²¹⁷⁸ manu XIX B I

²¹⁷⁹ ymbre XIX B I

²¹⁸⁰ manus XIX B I

²¹⁸¹ suas attrectat XIX B I

²¹⁸² dodano voce w XIX B I

²¹⁸³ w XIX B I wcześniej

reliqui increpantes quare inquit, frater talia profaris, ac intellectu capaci aut²¹⁸⁴ prospicis aut obediens tue causa qua fervebas, reliquias²¹⁸⁵ tibi sui corporis inpartiri²¹⁸⁶ cupis²¹⁸⁷. At ille pugno pectus tundens vere inquit vere, et²¹⁸⁸ existimo fore ita, apprehensaque rursus sanctissima manu unguam repetendo tangit, quam ita firmiter carni relique herentem reperit, ac si nulla vacillationis signa paruisent in ea.

Auricula quoque eius que funditus abscisa ictu gladii fuerat atque a sorore ipsius eodem revelante inventa fuerat sanissima iunctaque loco suo invenitur. Siquidem memorata venerabilis matrona soror videlicet beati martyris, Przibyslava²¹⁸⁹ vocabulo, ab ipsis cunabulis Christo domino edocta fuerat servire Deo secundum documenta ewangelica sine querela. Postquam enim **eam Dominus**²¹⁹⁰ a iugo maritali solverat, totam se mancipaverat Deo famulandam, estuandi siciens animo velamine sacro contegi, die noctuque instanter oracionibus vigiliis ieiuniisque persistens, huic in visione beatus Wenceslaus astitit et inquit. Auriculam mihi persequentes me absciderunt, que actenus inter arborem que ecclesie iungitur, parietesque ipsius ecclesie iacet, ex quo tempore abscisa fuerat. Hac comperta revelacione matrona venerabilis sompno sese excuciens ecclesieque expetens locum, thesaurum auricule sanctissime ubi et locata fuerat reperit, eamque cum reverencia gaudioque magno sumens, omnipotenti Deo²¹⁹¹ gracias referens, monumentum fratris dominique sui ac martyris²¹⁹² adiens, cum **quibusdam fidelissimis**²¹⁹³ maxima cum reverencia aperuit²¹⁹⁴, auriculamque imposuit²¹⁹⁵ et cum omni diligencia rursus clausit. Que post translacionem glebe, ipsius venerabilis ita incorrupta iunctaque carni relique ut prediximus inventa est, ac si nec vestigium ferri unquam²¹⁹⁶ passa fuisset.

---

²¹⁸⁴ capaci haut (*dopisano na boku i wstawiono tutaj i to miejsce zabrudzono inkaustem.*) XIX B I

²¹⁸⁵ *Dopisano po boku wstawiono tutaj. Pierwotne miejsce zostało zabrudzone inkaustem i dodano inpertire XIX B I*

²¹⁸⁶ *W XIX B I wcześniej*

²¹⁸⁷ *Zamazano poprzednią końcówkę najprawdopodobniej –tur. G5*

²¹⁸⁸ *brak w XIX B I*

²¹⁸⁹ *przybisława XIX B I*

²¹⁹⁰ *Dominus eam XIX B I*

²¹⁹¹ *brak w XIX B I*

²¹⁹² *martiris XIX B I*

²¹⁹³ *fidelibus quibusdam XIX B I*

²¹⁹⁴ *apperuit XIX B I*

²¹⁹⁵ *inposuit XIX B I*

²¹⁹⁶ *umquam XIX B I*

Venientes igitur quotquot²¹⁹⁷, adesse poterant²¹⁹⁸ clerici et populi cum ymnis²¹⁹⁹ et canticis condiderunt corpus²²⁰⁰ sanctum in sarcophago²²⁰¹ et sepelierunt, in basilica²²⁰² sancti Viti²²⁰³ martyris, ubi Domino opitulante meritis sancti Wenceslai²²⁰⁴ martyris, multa et innumera²²⁰⁵ operantur miracula, ad laudem et gloriam nominis **Christi domini nostri**²²⁰⁶. Celebratur autem translacio eius IIII²²⁰⁷. nonas marcii²²⁰⁸. Prestante domino nostro Ihesu Christo. Qui²²⁰⁹
9.

Nunc²²¹⁰ Deo auctore de novo martyre sincere scire volentibus nova miracula pandam.

Post passionem et triumphum athlete Dei gloriosi post excessum syderis, in tota terra suo merito fulgentis, qui sibi olim ut dixeram devote adhererant, vel quos ad serviendum Christo agregaverat²²¹¹, partim ab impiis gladio necatis, partim fluviali sepultura iniquorum manibus traditis, ceteris in omni orbe fuga dispersis, unus militum Podiuem²²¹² nomine, quem **compaticpem et consocium**²²¹³ universorum operum que dudum a martyre gerebantur fuisse diximus, et de quo promiseramus dicturos nos quod manibus habemus, domino suo ex hac **migrante vita**²²¹⁴ ad Christum, aput theutonicos²²¹⁵ fuga labens²²¹⁶ diu exulatus est. Post vero ratus pacem redditam patrie ad sua reversus, temporis aliquantum in propriis deguit, diu sese occultans. Qui quo amoris fervore, qua fidei integritate dominum suum dum vixerat, dilexit
[koniec strony]

dicerem, si res ipsa quam scribere cupio satis indicii non fuisset.

---

²¹⁹⁷ *Powraca tekst Tunc quotquot R 419*

²¹⁹⁸ *Dodano presbiteri R 419*

²¹⁹⁹ *ympnis XIX B I R 419*

²²⁰⁰ *dodano eius w XIX B I*

²²⁰¹ *sarthophago XIX B I R 419*

²²⁰² *Ecclesia R 419*

²²⁰³ *viti XIX B I R 419*

²²⁰⁴ *wenceslai XIX B I wenceslai R 419*

²²⁰⁵ *Innumerabilia R 419*

²²⁰⁶ *domini nostri ihesu christi R 419*

²²⁰⁷ *quarto XIX B I IIII° R 419*

²²⁰⁸ *Martii (tutaj też urywa się tekst rękopisu) R 419*

²²⁰⁹ *Dalej tekst został silnie wymazany i jest obecnie nieczytelny tekst G5 zawiera następujące informacje cum patre et spiritu sancto vivit et regnat in secula seculorum Amen. XIX B I*

²²¹⁰ *Dopisano Caput XIX B I*

²²¹¹ *agregaverat XIX B I*

²²¹² *Podywen XIX B I*

²²¹³ *participem et consortem XIX B I*

²²¹⁴ *vita migrante XIX B I*

²²¹⁵ *theutonicos XIX B I*

²²¹⁶ *pierwotnie zapisano habens poprawione potem na labens XIX B I*

Hic quadam dierum secum dolorem quem ex quo seniore suum perdiderat, menti²²¹⁷ habuerat, durius solito revolvens, assumens gladium ad domum cuiusdam festinus properat, quem caput persuase²²¹⁸ necis contra sanctum Wenceslaum²²¹⁹ coniurasse noverat, et cuius manibus eundem beatum interfectum precipue sciebat. Et veniens invenit, eum in asso balneo quod populari lingua²²²⁰ **stuba vocatur**²²²¹, recumbentem. Sed ille hunc venientem videns, more gentis salutare curavit dicens. Salveris²²²² amice salveris, hic vero cuius precordia dolor excoxerat, e contra respondit. Mee salutis **provisor Deus**²²²³ aderit, tu vero abhinc omni salute privatus, et in tuo peccato moriens in eternum peribis. Et irruens interfecit eum, et fuge presidio sperans se posse salvari festinus exibat. Et silvam ingressus dum iam securus procederet, mors militis et factum, occisoris fratricide illi nunciatur²²²⁴. Et mox ipsis apparitoribus silvam circumdari fecit, et illico comprehensus laqueo appensus est.

Grande aliquid dicturus, fateor pro sui magnitudine me deliberasse ut silerem, sed ora plurimorum sciencium hec luce clarius quia incessanter predicant, me silere²²²⁵ indignum putavi. Pependit²²²⁶ ibi tribus annis, non avis, non bestia, non ipsa humane carnis asumpcio²²²⁷, et putredo in corpore eius prevaluit, sed more viventis ungues²²²⁸ et barba excrevit et capilli eius usque ad summam caniciem albi effecti sunt. Tandem tedio²²²⁹ victus ille fratricida quia miraculum Deum²²³⁰ ubi vis gencium declarabatur, in eodem loco eum humo cooperiri fecit. Sed nec ita opera Dei abscondi potuerunt, quin ad manifestanda populis sui **servi merita**²²³¹, lumen celeste noctu a transeuntibus frequentissime super sepulchrum eius accensum videretur. Tam diu hoc actum est, donec undecumque advenientes donaria offerre inciperent, et supra tumbam sepulti devocionis sue munera darent, et vite sue commoda²²³² Deo et occiso illi committerent.

---

²²¹⁷ *dopisano na marginesie* alias menti G5

²²¹⁸ *perswase XIX B I*

²²¹⁹ *wenceslaum XIX B I*

²²²⁰ *lingwa XIX B I*

²²²¹ *vocatur stuba XIX B I*

²²²² *dodano inquit XIX B I*

²²²³ *deus provisor XIX B I*

²²²⁴ *nuncciatu XIX B I*

²²²⁵ *slere słowo częściowo zamazane XIX B I*

²²²⁶ *przed tym słowem na marginesie dopisano* Nota Caput G5

²²²⁷ *consumpcio XIX B I*

²²²⁸ *ungwes XIX B I*

²²²⁹ *tetidio XIX B I*

²²³⁰ *za tym słowem na marginesie dopisano* alias domini G5 domini XIX B I

²²³¹ *merita servi XIX B I*

²²³² *comoda XIX B I*

Post multum temporis viri illius ex loco illo sublatum est corpus, et translatum cum²²³³ devocione clericorum virorum mulierumque devotarum, et positum in cimiterio ecclesie sancti viti ita ut sanctus Wenceslaus in ecclesia quidem et miles illi²²³⁴ foris positus sola maceria dividantur.

Et hanc illi gloriam fides recta acquisivit, in qua dum advixit²²³⁵ domino suo fideliter deservivit. Nam cum esset universorum dispensator inter tecta sancti Wenceslai degencium cunctos pene vernaculos extremos usque ad cocos ita instruxerat, quo pene nullus curtensium²²³⁶ foret, qui **psalmograforum ymnos**²²³⁷ canere vel stilo exarare ignoraret, vel aliquid ad ecclesiasticum ritum pertinens addisceret. Universos ceu gnatos²²³⁸ proprios amplectens, a cunctisque²²³⁹ ut pater honorabatur. Si quando vero illi elemosina iniunctam²²⁴⁰ fuisset in disperdendis decem²²⁴¹ nummis ipse pro fidelitate sui domini addebat quinque. Quando quidem **videbantur in triginta**²²⁴² vel eo amplius alimenta pauperes distribui, quindecim²²⁴³ ille addebat numerum. Quapropter et a Deo secundum promissa eius ewangelicum audire meruit²²⁴⁴. Euge serve bone²²⁴⁵ quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. Et cum domino carnali in gaudia²²⁴⁶ omnipotentis Christi²²⁴⁷ meruit intrare manencia sine fine lucerneque

[koniec karty]

ardentes in basilica sanctorum uterque ubi quiescit, nocte vise sunt vocesque psallencium angelorum a pluribus inibi audite sunt frequenter.

10.

---

²²³³ brak w XIX B I

²²³⁴ ille XIX B I

²²³⁵ vixit XIX B I

²²³⁶ curiensium XIX B I

²²³⁷ psalmographorum ymnos XIX B I

²²³⁸ cognatos XIX B I

²²³⁹ cunctis quoque XIX B I

²²⁴⁰ iniuncta XIX B I

²²⁴¹ christus XIX B I

²²⁴² iubebantur in xxx XIX B I

²²⁴³ xv XIX B I

²²⁴⁴ dodano deum w XIX B I

²²⁴⁵ dodano et fidelis w XIX B I

²²⁴⁶ gaudio XIX B I

²²⁴⁷ na marginesie dopisano Caput nota G5

Igitur sanctus ac sepe memorandus patronus noster venerabilis Wenceslaus²²⁴⁸ licet cunctis se exorantibus opem pietatis ac benignitatis impendat, precipue tamen **vinculatis seu**²²⁴⁹ carcere trusus suffragari non desistit. Nempe et hinc primum signorum eius patuit misericordie prodigium, post translacionem corporis eius venerabilem. Cum enim²²⁵⁰ plurimi reorum vinculorum nexibus ferreorum astricti carceris publica detinerentur patrie secundum morem ac multiplici pena dampnati, preter solam mortem nichil spei aliquis eorum haberet, quadam nocte inter ipsas angustias positi Deo id ut credimus faciente venit eis in mentem ut beatum Wenceslaum²²⁵¹ sibi misereri²²⁵² deposcerent. Domine Deus inquirunt per merita et oraciones senioris nostri Wenceslai²²⁵³ tui sanctissimi testis, nos in tanta angustia positos, tua illa antiqua virtute adiuvare digneris. Nocte sequenti dum omnes in seculo placida quiete pausarent, soli hii miseri quid requies esse²²⁵⁴ nescirent, divina potencia que tribulantibus pie adesse solita est affuit. Et primum quidem quasi sonus cuiusdam²²⁵⁵ tintinabuli in auribus eorum sonuit, deinde lux cunctis miranda in carcere refulsit. Et subito lignum quo pedes omnium inclusi tenebantur, velut²²⁵⁶ arcus se incurvabat et mox omnes pedes suos a nervo extraxerunt. Videntes autem Domini virtutem per merita sancti Wenceslai²²⁵⁷ adesse confortabantur, iam spe salutis accepta et continuata voce clamabant. Deus Domini²²⁵⁸ Ihesu Christi pater, adesto nobis servis tuis in te confidentibus per merita et oraciones sancti Wenceslai²²⁵⁹ qui tui nominis amore ab impiis occisus est. Mox affuit Christi virtus et uniuscuiusque torques confracta cecidit de collo in terram. Et dimissi e²²⁶⁰ carcere ambulantes per girum²²⁶¹ narrabant ea que suis oculis viderant opera magna Dei.

Hoc igitur miraculo pro sui magnitudine et gloria ubique diffuso, contigit quendam paganorum in custodia detentum comperisse, quod sancto Wenceslao²²⁶² maxima esset cura pro hiis qui in

---

²²⁴⁸ wenceslaus *XIX B I*

²²⁴⁹ *przed tym słowem na marginesie dopisano Nota Caput G5 mutillatis sive in XIX B I*

²²⁵⁰ *brak w XIX B I*

²²⁵¹ wenceslaum *XIX B I*

²²⁵² miserereri *XIX B I*

²²⁵³ wenceslai *XIX B I*

²²⁵⁴ esset *XIX B I*

²²⁵⁵ cuiusdam *XIX B I*

²²⁵⁶ velud *XIX B I*

²²⁵⁷ wenceslai *XIX B I*

²²⁵⁸ *dodano nostri w XIX B I*

²²⁵⁹ wenceslai *XIX B I*

²²⁶⁰ ex *XIX B I*

²²⁶¹ gyrum *XIX B I*

²²⁶² wenceslao *XIX B I*

carcere religari solebant²²⁶³ liberandis. Quod audiens quia ingenti erat necessitate constrictus votum vovit dicens. Si Deus sancti Wenceslai²²⁶⁴ et Deus Christianorum me ab hac miseria sua bonitate eripuerit, et dignitati pristinae restituerit, credam in Christum filium Dei et baptismum salutis accipiam, ac religioni pietatique Christiane toto me animo promitto, et filium meum eidem martyri eterno servicio mancipabo. Vix verba impleverat, et ecce omnia ferrea vincula ceciderunt, quem hiis²²⁶⁵ terque comprehensum²²⁶⁶ repetitis iniuriis vinculis iniecerunt, sed ab hoc sicut antea vincula et compedes ceciderunt. Cuius domini pro iterato miracula²²⁶⁷ reverencia usi et gratiam Deo exhibentes eundem liberum abire permittunt. Qui dimissus continuo sancta²²⁶⁸ fide instructus et baptizatus est, et filium quem voverat martyri tradens, postea multis annis supervixit.

Sed et alius quidam reus pari modo iussus fuerat in carcerem retrudi, qui sanctum Wenceslaum voce et frequentibus suspiriis ut sui miseretur invocans sicut, et a superiore, ita et ab isto cuncta manicularum et compedum argumenta ceciderunt. Quem increduli²²⁶⁹ com

[koniec strony]

prehendentes peregrino precio accepto, longinquis nacionibus vendiderunt, nescientes Deum universe terre dominatorem et Domini²²⁷⁰ esse terram et plenitudinem eius, putantes etiam beatum martyrem longe a se positorum preces exaudire²²⁷¹ non posse. Qui dum deduceretur²²⁷² meritis beati Wenceslai²²⁷³ subito ceciderunt cathene²²⁷⁴ de manibus eius, et torques ferrea de collo eius. Illi autem qui eum emerant quamvis gentiles forent, cernentes tanta mirabilia Dei liberum eum abire permittunt.

Post non²²⁷⁵ multum temporis princeps quendam alium in carcerem retrudi iussit. Qui dum frequentibus suspiriis Dominum deprecaretur dicens. **Domine Deus**²²⁷⁶ per merita beati

---

²²⁶³ sollebant *XIX B I*

²²⁶⁴ wenceslai *XIX B I*

²²⁶⁵ bis *XIX B I*

²²⁶⁶ *dodano* rursum *w XIX B I*

²²⁶⁷ miraculo *XIX B I*

²²⁶⁸ *na marginesie dopisano* Nota Caput *G5*

²²⁶⁹ incredibili *XIX B I*

²²⁷⁰ deum *XIX B I*

²²⁷¹ exaudiri *XIX B I*

²²⁷² deducerentur *XIX B I*

²²⁷³ wenceslai *XIX B I*

²²⁷⁴ cathene *XIX B I*

²²⁷⁵ Non post *XIX B I*

²²⁷⁶ *brak* *w XIX B I*

Wenceslai²²⁷⁷ adiuva me, quadam²²⁷⁸ nocte contigit, ut inter ipsas angustias obdormiret. Qui sicut moris est tribulorum statim expergescens, vidit se stare **extra civitatem**²²⁷⁹ in media platea, et neque compedes erant, in pedibus eius, neque torques in collo, neque catene²²⁸⁰ in manibus eius invente sunt. Et regressus ad vicarium, narravit quomodo Dei virtute mirabiliter liberatus sit. **Vicarius autem agnita Dei virtute**²²⁸¹, et potencia beati martyris²²⁸² in miraculis reum libertate donavit.

Iterum de novo martyre antiqua miracula vobis pro amore tanti viri astantibus narrare agrediar²²⁸³.

In civitate²²⁸⁴ pragensi erat quedam mulier ceca et toto corpore debilis, que veniens ad ecclesiam sancti Viti prostravit se ante tumbam sancti Wenceslai²²⁸⁵, et tam diu plena fide oravit, donec visum et tocius corporis sanitatem recipere mereretur.

Interea contigit quendam a creditoribus comprehendi, et ferreis nexibus coartari, quia feneratoribus quid redderet non habebat. Et fortuitu hii qui eum colligaverant, sub ecclesia qua corpus beati Wenceslai²²⁸⁶ servatur, ipsum sedere fecerunt. Qui in tali angustia constitutus manus ferro oneratas ad celum elevans, et oculos versus ecclesiam dirrigens²²⁸⁷, sic orabat. Deus inquit adiuva me per merita et intercessionem sancti Wenceslai²²⁸⁸. Dum hec diceret illico solute sunt, manus eius, et dimiserunt eum.

Fuit in provincia francorum²²⁸⁹ vir quidam pedibus debilis, cui in sompnis vir in vestibus albis apparuit, exhortans²²⁹⁰ eum et dicens. Surge et vade in civitatem pragensem in ecclesiam sancti Viti, ibi²²⁹¹ requiescit corpus beati Wenceslai²²⁹² martyris, et, ibi recipies sanitatem²²⁹³. Quo

---

²²⁷⁷ wenceslai XIX B I

²²⁷⁸ Quidam XIX B I

²²⁷⁹ brak w XIX B I

²²⁸⁰ cathene XIX B I

²²⁸¹ ten fragment tekstu został dopisany poniżej i wskazano jego umiejscowienie w tekście XIX B I

²²⁸² dodano wenceslai w XIX B I

²²⁸³ aggrediar XIX B I

²²⁸⁴ na marginesie wpisano Nota Bene G5

²²⁸⁵ wenceslai XIX B I

²²⁸⁶ wenceslai XIX B I

²²⁸⁷ dirrigens XIX B I

²²⁸⁸ wenceslai XIX B I

²²⁸⁹ Francorum XIX B I

²²⁹⁰ exorans XIX B I

²²⁹¹ ubi XIX B I

dissimulante, demum eisdem vestibus astans, qui et²²⁹⁴ ante apparuerat, dixit ei. Cur non fecisti iussionem meam, et non venisti ubi recepturus es gressum? Ille vero quasi in excessu mentis evigilans gratanter dixit. Eo domine. Et surgens baculo innixus, venit ad negociatores qui illuc²²⁹⁵ disponebant, et data mercede fecit ut eorum auxilio usque ad locum predictum perveniret. Et intrans in sanctorum ecclesiam, coram omni populo in pavimento prostratus, longa oratione meritis sancti Wenceslai²²⁹⁶, ut sui misereretur Dominum flebiliter exorabat. Et surgens ab oratione per Dei misericordiam consolidata sunt genua eius agens gracias Deo et beato Wenceslao²²⁹⁷, ob cuius merita eum Dominus salvum facere dignatus est.

Harum et huiusmodi virtutum fama et gloria ubique beato martyre diffuso²²⁹⁸, ceperunt quidam animo instigari, ut reliquias beati corporis acciperent, et sibi retinerent, ac suis distribuerent. Quidam sane pro bona voluntate et²²⁹⁹ bono animo, ut nomen martyris passim diffunderetur, id agere nitebantur, si qui autem

[koniec karty]

malo animo aut cupiditate idem conabantur vindicta **eos sequens ulta est**²³⁰⁰. Igitur soror eius Przibyslaw²³⁰¹ quantum humanus oculus potest preiudicare sub sacro habitu²³⁰² sanctissime **vivens, tali se**²³⁰³ facto commiscuit²³⁰⁴, habens adiutorium sui operis presbiterum eiusdem ecclesie Stephanum²³⁰⁵, sed inclusus quidam iuxta ecclesiam morabatur, cui quasi sanctissimo adherentes, eius consilio pravo id agressi sunt. Quid plura? Condita²³⁰⁶ nocte veniunt et extrahentes illum, participem sui facti faciunt, effodientes venerabile corpus, nequicie sue initium sumunt. Nam presbiteri eiusdem filius satis irreverenter maxillam sancti viri attrectans extraxit, et pallio illud **involvunt reliquumque**²³⁰⁷ corporis iterum terre cooperiunt. Ipsi vero ex reliquiis pro libitu suo partim²³⁰⁸ sibi retinent, partim suis distribuunt. Sed ulcio eos omnes

---

²²⁹² wenceslai XIX B I

²²⁹³ sospitatem XIX B I

²²⁹⁴ dodano eisdem w XIX B I

²²⁹⁵ dodano iter w XIX B I

²²⁹⁶ wenceslai XIX B I

²²⁹⁷ wenceslao XIX B I

²²⁹⁸ diffusa XIX B I

²²⁹⁹ dodano pro w XIX B I

²³⁰⁰ sequens ulta XIX B I

²³⁰¹ przybislaw^a XIX B I

²³⁰² habito XIX B I

²³⁰³ brak w XIX B I

²³⁰⁴ comiscuit XIX B I

²³⁰⁵ stephanum XIX B I

²³⁰⁶ Conducta XIX B I

²³⁰⁷ involvit reliquumque XIX B I

²³⁰⁸ partem XIX B I

protinus divina improvis²³⁰⁹ assequitur. Quod quia rudis²³¹⁰ constat factum temporibus plurimisque patet supervacuum huic opusculo credidit²³¹¹ inserendum hoc solum exaro²³¹², quod improvisa²³¹³ et insperata morte preventi, presenti ex luce migrarunt²³¹⁴.

Signum quoddam rudibus quod nunc temporibus Christus omnipotens Deus militem per suum dilucidare dignatus est refero.

Dum in carcere multimoda caterva hominum quedam reatu suo, quedam vero accusantium obloquio detentaretur, et inibi diutissima servaretur custodia, fuis precibus ad Dominum per merita sancti Wenceslai²³¹⁵ liberari meruit, ipsius liberis gressibus statuere, quibusdam infidelibus suadentibus²³¹⁶ videlicet quod aut²³¹⁷ virtute Dei²³¹⁸ vel sanctorum liberati forent, sed preventus pecunia custos carceris eos pluresque alios sepe a vinculis solvisset, iudicio divino examinari iussit²³¹⁹. Igitur multimoda astante plebeica turba ferrum igni positum candescit, custos carceris adductus diiudicatur ferri nuda manu, inposito rure²³²⁰ termino²³²¹. Ille nil dubitans verum in sancti fidens merita, candente²³²² ferrum ab igne sumpsit, longeque e termino gessit, **et ni**²³²³ ab aliis prohiberetur, tres fortassis vexisset metas. Hocque facto omne²³²⁴ scrupulum a cordibus **cunctorum albatum**²³²⁵ est dubietatis, laudantium et glorificantium Deum, quod non nisi misericordia sua et intercessione sancti sui martyris Wenceslai²³²⁶ victos carceris solveret.

---

²³⁰⁹ *brak w XIX B I*

²³¹⁰ *rudibus XIX B I*

²³¹¹ *credidi XIX B I*

²³¹² *ex arro XIX B I*

²³¹³ *improvisa XIX B I*

²³¹⁴ *mignert XIX B I*

²³¹⁵ *wenceslai XIX B I*

²³¹⁶ *suuadentibus XIX B I*

²³¹⁷ *brak w XIX B I*

²³¹⁸ *dodano non w XIX B I*

²³¹⁹ *iussus est XIX B I*

²³²⁰ *ruris XIX B I*

²³²¹ *dodano capere w XIX B I*

²³²² *candens XIX B I*

²³²³ *Qui nisi XIX B I*

²³²⁴ *omnem XIX B I*

²³²⁵ *eorum ablatum XIX B I*

²³²⁶ *wenceslai XIX B I*

Igitur si cuncta beati martyris signa, que Dominus per eum demonstrare dignatus est, stilo comprehendere coner ~~lux~~²³²⁷, lux, michi ante, quam pagina deficiet. Siquidem omnipotens Dominus ad laudem et gloriam nominis sui, per intercessionem militis et martyris sui eiusdem sancti Wenceslai quosdam e²³²⁸ carcere eximit²³²⁹, plures a vinculis, alios de cladibus vel diversis infirmitatibus eruit, de tribulacionibus et necessitatibus variis, et ab inimicis visibilibus et invisibilibus liberat. In bello eciam concertantibus sepe Deus huius sancti supplicacionibus miraculis laudabilibusque factis sustinet omnes Wenceslaum²³³⁰ vocantes adiuvat, sicut ipsum non semel neque bis dum pereat, vivis et claris signis adiuvarat.

Nam urbs²³³¹ quedam Kurzim²³³² vocata populosa dum erat extollitur atque principe qui inerat²³³³ huic sancto resistere moliebatur. Sed dum utraque parte sat cedis factum fuisset, consultum mox omnibus placuit, ut si quis ducum duobus²³³⁴ tantummodo dimicantibus victor existeret, ipse preesse

[koniec strony]

deberet. Dum procedunt duces congregari volentes. Kurimensi²³³⁵ celestis Deus celestes reserat visiones²³³⁶ sanctum videlicet Wenceslaum ymaginem crucis sancte in fronte nitentem portare. Hec ut vidit, longe abiectis armis ad pedes ruit, protestabaturque nullum posse tum²³³⁷ vincere dum Deus vellet in tali signo iuvamen ferre. Hunc talia narrantem in pacis oscula dux sanctus sublevat, atque ipsum civitatemque sue dicioni pacifice firmat, donans illi civitatem regere quamdiu viveret ipse. Vere crucem viderat quia Christum imitabatur, feliciusque pervenit ad regnum ubi Christus regnat cum Patre et Spiritu sancto in secula²³³⁸.

Uzupełnienie przed częścią Recordatus rękopis C23.

primariis accitis, post asperam increpacionem huiusmodi verbis usus est. Cur o filii sceleratorum, viri iniqui et semen mendax, prohibetis me obtemperare mandatis domini nostri

---

²³²⁷ *skreślenie w G5*

²³²⁸ *brak w XIX B 1*

²³²⁹ *exsoluit XIX B 1*

²³³⁰ *sanctum wenceslaum XIX B 1*

²³³¹ *vrbs XIX B 1*

²³³² *Curym XIX B 1*

²³³³ *in ea erat XIX B 1*

²³³⁴ *nobis XIX B 1*

²³³⁵ *Gurimensi XIX B 1*

²³³⁶ *visione⁹ XIX B 1*

²³³⁷ *eum XIX B 1*

²³³⁸ *dodano seculorum. Amen. w XIX B 1*

Ihesu Christi? Quod si vos tedet servire Christo, cur saltim ceteros impeditis? Ego nunquam de cetero timore vestro retardatus servire cessabo omnipotenti Deo sincero et puro animo.

Caput Hec et hiis similia plurima protestatus, inspirante sibi spiritu sancto, consilium definivit apud se ut genitricem suam que causa tocius erat perturbacionis a patria removeret, quatinus ea propulsa et cunctis eius assentaneis viris impiis furor discordiarum sopiretur, paxque ecclesie Christi accresceret, et dispositis omnibus que ad pacem regni videbantur pertinere, matrem rursus cum honore ad propria revocaret. Que omnia iuvante se opifice Deo opere complevit. Nam matrem regno cum scandalo pepulit maximo, dignam ei ulcionem reddente omnipotente Deo, ob effusionem innocentis sanguinis beate liutmile quam ipsa necari fecerat sine causa.

Drugie uzupełnienie rękopisu CM23.

talis splendebat, ac si eodem texta forent die. Caput Dehinc effossa humo compositoque sepulchro in eadem basilica tumulare conati sunt martirem Christi. Sed ex ipsa fossa repente aqua emanavit. Quo viso multi eorum qui aderant eum sepulchri locum Christi famule minime placere protestati sunt. Replentesque rursus fossam quam fecerant, sarcofago cum sacro pignore iuxta altare statuto, divinum prestolantes auxilium, ad sua singuli regressi sunt.

Modico post hec temporis elapso spacio, supradictus princeps beatus wenzlaus ratisponam missis legatis quia[koniec strony] boemi tunc temporis episcopatus illius parrochie erant subditi, pontificem eiusdem civitatis nomine tutonem consulunt quidnam sibi foret agendum de predicto corpore martiris Christi. At ille secundum datam sibi a Deo scienciam ut vir magne discrecionis et industrie, alta consideracione rem ipsam perpendens, postquam audivit basilicam illam, adhuc benediccione pontificali, carere, nam et hoc ipsum diligentissime ab hiis qui transmissi fuerant, inquirere curavit, coepiscopum suum cum aliquantis clericorum choris allegavit, quo ecclesiam illam dedicaret, et postea corpus beate martiris in loco ipso quo aqua innundare ceperat tumularet. Quod ubi completum est eo ordine quo dixerat, episcopus nullum prursus aque vestigium apparuit in loco quo tumulande erant sacratissime martiris ossa. Consecracione itaque basilice rite peracta, et beate martire tumulata, episcopus ille remuneratus a principe, ut dignum fuerat propria petivit.

Anniversario autem die post translacionem sancte martiris glebe, ad declarandum meritum famule sue Christus dominus simulque ad gloriam nominis sui, insigne dignatus est prodigium operari. Nam ut moris est christiane religioni congregato clero memoriam talium agere, cum post oracionem, ac refeccionem corporum pariter residerent, quidam parvulus infirmitate

corporis gravatus atque curvatus, sursum omnino non valens aspicere, postquam ante ostium basilice ubi corpus tante requiescit matrone, pro virtutem Christi per meritum ipsius singultuosus imploravit precibus, ilico erectus est, et virtuti proprie restitutus. Quod videntes qui ibidem convenerant, omnipotenti Christo laudes canebant: cui est honor et gloria, virtus et potestas per eterna secula, seculorum amen.

Bibliografia

A. Źródła

1. *Acta Sanctorum Septembris*, t. 5, Antverpiae 1755.
2. *Acta Sanctorum Septembris* t. 7, Antverpiae 1760.
3. *Codex Epistolaris Primislai Ottocari II. Bohemiae Regis complectens semicenturiam literarum ...*, wyd. Thomas Dolliner, Viennae 1803.
4. *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum*, wyd. B. Bretholz, [w:] MGH SRG N. S. tom II, Berlin 1923.
5. *Druha slovanská svatováclavská legenda, Staroslověnské legendy českého původu Nejstarší kaptioly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*, Praha 1976.
6. *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. 1, *Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium*, wyd. J. Emler, Praha 1873.
7. *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. 2 wyd. J. Emler, Praha 1874.
8. *Gesta Urbani II Papae*, [w:] *Recueil des Historiens des Gaules et de la France*, Paris 1806 (*Rerum Gallicarum et Francicarum Scriptores*, 14).
9. *The Historical Works of Gervase of Canterbury, vol. 1: The Chronicle of the Reigns of Stephen, Henry II, and Richard I*, wyd. W. Stubbs, Cambridge 2012.
10. *Kosmova kronika česká*, przełożyli Karel Hrdina, Marie Bláhová, Praha 2012.
11. *Kralodvorsky rukopis. Zbjarka staričeských zpiewo – prawnych basnj, s niekolika gijnymi straočeskymi zpiewy*. wyd. Václav Hánka, Praha 1829
12. *Laurentius monachus casinensis archiepiscopus amalfitanus MGH Gesch. t. 7*, wyd. Francis Newton, Weimar 1973.
13. *Legenda Christiani Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*, wyd. Jaroslav Ludvíkovský, Praha 2012, [reedycja wydania z 1978 r.].
14. *Legendy Wolfenbüttelského rukopisu*, wyd. Jana Zachová, Praha 2010.
15. Johann Burckhard Mencke, *Scriptores Rerum Germanicarum praecipue Saxonicarum*, tom 3, Lipsiae, 1730.
16. *Les miracles de saint Étienne : recherches sur le recueil pseudo-augustinien (BHL 7860-7861) avec édition critique, traduction et commentaire*, wyd. Jean Meyers, Turnhout, 2006.
17. *Monumenta Germaniae Historica Sriptores*, tom 4, Hannover 1841.
18. *Paléographie musicale les principaux manuscrits de chant grégorien, ambrosien, mozarabe, gallician publiés en fac-similés phototypiques par les Bénédictins de Solesmes IV*, Solesmes, 1894.
19. *Patrologia Latina* 32, 0730.
20. *Patrologia Latina*, tom 41, 0851.
21. *Patrologia Latina* 151, 53.

22. *Pomniki Dziejowe Polski ser. II t. 4 cz. 1 Św. Wojciecha biskupa i męczennika żywot pierwszy*, wyd. Jadwiga Karwasińska, Warszawa 1962.
23. *Pomniki Dziejowe Polski ser. II t. 4 cz. 2 Św. Wojciecha biskupa i męczennika żywot drugi napisany przez Brunona z Kwerfurtu*, wyd. Jadwiga Karwasińska, Warszawa 1969.
24. *Recueil des historiens des croisades, Historiens occidentaux*, t. 5, Paris 1895.
25. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae pars II annorum 1253–1310*, wyd. Josef Emler, Praga 1882.
26. *Die Sachsengeschichte des Widukind von Korvei MGH SRG*, Bd. 60 Wyd. Paul Hirsch, Hans E. Lohmann, Hannover 1935.
27. *Scriptores rerum bohemicarum I*, wyd. Josef Dobrovský, František Martin Pelcl, Praha, 1783.
28. Josef Vajs, *Charvátskohlaholská redakce původní staroslov. legendy o sv. Václavu*, [w:] *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile*, wyd. J. Vajs, Praha 1929.
29. *Vita S. Ludmilae et S. Wenceslai Bohemie ducum et martyrum authore Christiano Monacho ... P. Athansii a S. Josepho*, Pragae 1767.
30. *Vita Sancti Thomae, Cantuariensis Archiepiscopi et Martyris, sub Rogerii Pontiniacensis Monachi nomine olim edita*, [w:] *Materials for the History of Thomas Becket, Archbishop of Canterbury*, wyd. J. C. Robertson, tom 4, Cambridge 2012.
31. Josef Vašica, *Druhá staroslovanská legenda o sv. Václavu*, [w:] *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile*, wyd. Josef Vajs, Praha 1929.
32. *Vvitichindus: Res gestae Saxonicae et Annales Corbeienses et Annales Hildesheimenses = Widukind: Dzieje Sasów oraz Roczniki korbejskie i Roczniki hildesheimskie*, tł. Grzegorz Kazimierz Walkowski, Bydgoszcz 2013
33. *Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum ... a P. Gelasio a S. Catherina*, t. IV, Pragae 1772.

B. Literatura

1. Rudolf Ambro, *Skladba vedlejších vět, vazeb participiálních a infinitivních v Kristiánově legendě. Příspěvek ke stylistickému rozboru*, rozprawa doktorska przechowywana na Uniwersytecie Masaryka w Brnie, 1954.
2. *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften deutscher Geschichten des Mittelalters VII*, wyd. Gorg Heinrich Pertz, Hannover 1839.
3. Charles-Félix Bellet, *L'ancienne Vie de saint Martial et la prose rythmée*, Paris 1897.
4. Bohuslav Balbín, *Epitome historica rerum bohemicarum*, Pragae, 1677.
5. Jacek Banaszekiewicz, *Gumpold Vavřinec a Kristián, čili krátce o tom, jak se sněžná a severní Bohemia stávala součástí „požehnané” Evropy*, [w:] *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, red. Jan Klápště, Eva Plešková, Josef Žemlička, Praha 2003.

6. Berlin-Brandenburg Akademie der Wissenschaften Akademiebibliothek *Ausgewählte Literaturnachweise aus dem Bestand der Akademiebibliothek Johann Burchard Mencke(n) Historiker Rechtshistoriker*, Berlin 2002.
7. Marie Bláhová, *Historická chronologie*, Praha 2001.
8. Anton Blaschka, *Das Prager Universitätsprivileg Karls IV*, Jahrbuch des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen, t. 3, 1932.
9. Sandro Boldrini, *La prosodia e la metrica dei Romani*, Roma 1992.
10. Berthold Bretholz, *Cosmas und Christian*, *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 9.
11. Berthold Bretholz, *Neueste Literatur über Pseudochristian*, *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften deutscher Geschichten des Mittelalters* 29, 1904.
12. Berthold Bretholz, *Zur Lösung der Christianfrage*, tamže, *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 10.
13. Brunon z Kwerfurtu, *Świętego Wojciecha Żywot Drugi*, tł. B. Kürbis, wstęp H. Chłopočka, komentarz D. Zydorek, D. Sikorski, [w:] *W kręgu żywotów*, tł. B. Kürbis i inni, red. nauk. J. A. Spieź, Kraków 1997.
14. Max Büdinger, *Zur Kritik der altböhmischen Geschichte*, *Zeitschrift für österreichische Gymnasien* 7, 1857.
15. Konrad Burdach, *Schlesisch-Böhmische Briefmuster aus der Wende des 14. Jahrhunderts*, Berlin 1926.
16. Patrick S. Casserly, *A Complete System of Latin Prosody for the Use of Schools, Colleges, and Private Learners*, New York, 1847.
17. Václav Chaloupecký, *Přemyslovská pověst a Kristián*, *Český Časopis Historický* 44, 1938.
18. Václav Chaloupecký, *Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, organisátor uherské církve*, Bratislava. *Časopis Učené Společnosti Šafaříkovy* 1, 1927.
19. Václav Chaloupecký, *Svatováclavský Sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého II 2 Prameny X. století Legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svaté Ludmile*, Praha 1939.
20. *Cicero's De Provinciis Consularibus Oratio*, Introduction and Commentary by L. Grillo, Oxford 2015.
21. Albert Curtis Clark, *The Cursus in Medieval and Vulgar Latin*, Oxford 1910.
22. Gelasius Dobner, *Examen Historico-Chronologico-criticum: An Christiani de Skala Vita seu Passio SS. Ludmillae & Wenceslai a Balbino e codice Trebonensi primum vulgata verus sincerusque partus sit Christanni, qui erat Boleslai Saevi filius?*.
23. Josef Dobrovský, *Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen 1 Bořivoj's Taufe*, Prag 1803.
24. Josef Dobrovský, *Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen 2 Ludmila und Drahomir*, Prag 1807.
25. Josef Dobrovský, *Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen 3 Wenzel und Boleslaw*, Prag 1819.
26. Milan Ducháček, *Václav Chaloupecký Hledání československých dějin*, Praha 2014.
27. L'abbe Duchesne, *Note sur l'origine du «cursus» ou rythme prosaïque suivi dans la rédaction des bulles pontificales*, Bibliothèque de l'école de chartes 50, 1889.

28. Beda Dudík, *Iter Romanum I. Theil Historische Forschungen*, Wien 1855.
29. Zdeněk Fiala, *Hlavní pramen legendy Kristiánovy*, Praha, 1974.
30. (Recenzja Jaroslava Ludvíkovského) Zdeněk Fiala, *Hlavní pramen legendy Kristiánovy*, Praha, 1974., *Listy Filologické* 98, 1975.
31. Zdeněk Fiala, *O církevně-chronologické terminologii v legendě Kristiánově*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 3-4, 1971.
32. Zdeněk Fiala, *O Kristiánových znalostech historie 10. století*, *Československý Časopis* 21, 1973.
33. Zdeněk Fiala, *O pramenech tak řečeného Dalimila k jehohistorii sv. Václava*, *Československý Časopis* 19, 1971.
34. Zdeněk Fiala, *O pražském názvosloví v legendě Kristiánově*, *Československý Časopis* 18, 1970.
35. Zdeněk Fiala, *Über den privaten Hof Boleslavs I. in der Christian-Legende*, *Medievalia Bohemica* 3, 1971.
36. Václav Hanka, *Petrohradská Legenda o svatém Václavu*, *Časopis Národního Muzea* 4, 1830.
37. Josef Haubelt, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979.
38. Louis Havet, *La prose métrique de Symmaque et les origines métriques du cursus*, Paris 1892.
39. Oswald Holder-Egger, *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* nr 30, z. 3, 1905, s.730, nr 31, z. 3, z 1906, s. 748 nr 32, z. 2, 1907.
40. Tore Janson, *Prose Rythm in Medieval Latin form the 9th to the 13th century*, *Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensa* 20, Lund 1975.
41. Tomasz Jasiński, *Cursus velox cum consillabicatione w Kronice polskiej Galla Anonima i w Translacji św. Mikołaja Mnicha z Lido*, [w:] *Memoria viva. Studia historyczne poświęcone pamięci Izabeli Skierskiej (1967-2014)*, Warszawa – Poznań 2015.
42. Tomasz Jasiński, *Gall Anonim – poeta i mistrz prozy Studia nad rytmiką prozy i poezji w okresie antycznym i średniowiecznym*, Kraków 2016.
43. Tomasz Jasiński, *Kronika polska Galla Anonima w świetle unikatowej analizy komputerowej nowej generacji*, [w:] *Wykłady inauguracyjne Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, semestr letni 2010/2011, VI*, pod red. Kazimierza Ilskiego, Poznań 2011.
44. Tomasz Jasiński, *O pochodzeniu Galla Anonima*, Kraków 2008.
45. Tomasz Jasiński, *Początki cursusu w kancelarii papieskiej w świetle „Liber diurnus” oraz tzw. „Zacharias-Bonifatius-Privileg”. Przyczynek do badań nad prozą późnoantyczną i wczesnośredniowieczną*, [w:] *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 2013.
46. Wojciech Jasiński, *Bulla Jana XIII dla biskupstwa w Miśni z 2 stycznia 968 roku – falsyfikat czy autentyk? Przyczynek do studiów nad początkami Kościołów miśnieńskiego i poznańskiego*, *Roczniki Historyczne* LXXIX 2013, red. Tomasz Jurek.
47. Wojciech Jasiński, *Die Bulle Johannes' XIII. für das Bistum Meißen vom 2. Januar 968 – echt oder gefälscht? Ein Forschungsbeitrag zu den Anfängen der*

- Kirchen von Meißen und Posen*, Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 60 2014, red. Walter Koch, Theo Kölzer.
48. Wojciech Jasiński, *Jeszcze o autentyczności dokumentu Jana XIII dla biskupstwa miśnieńskiego z 2 stycznia 968 roku*, Roczniki Historyczne LXXX, 2014, red. Tomasz Jurek.
  49. Wojciech Jasiński, *Legenda Krystiana a legenda Crescente fide. Przyczynek do badań nad wzajemnym stosunkiem dwóch żywotów czeskiego księcia i świętego*, [w:] *Stilo et animo. Prace historyczne ofiarowane Profesorowi Tomaszowi Jasińskiemu w 65. rocznicę urodzin*, red. M. Dorna, M. Matla, M. Sosnowski, E. Syska, współpraca W. Baran-Kozłowski, Poznań 2016.
  50. Hana Jedličková, *Über den Gebrauch der Kasus und Präpositionen in der Legende Christians und in Ut Annuncietur*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 4, 1960.
  51. Dlena Dohnalová–Hadravová, *Ablativy absolutní v Kristiánově legendě*, *Listy filologické* 109, 1986.
  52. Bohumil Jiroušek, *Josef Kalousek v zákulisí sporu o Rukopisy (80. léta 19. století). Několik poznámek k tématu*, [w:] *Čas pádu Rukopisů*, red. Dagmar Blümllová, Bohumil Jiroušek, České Budějovice 2004.
  53. Marie Julínková, *Slovník Kristiánovy legendy a jeho charakteristika*, rozprawa doktorska przechowywana na Uniwersytecie Masaryka w Brnie, 1959.
  54. Závaš Kalandra, *České pohanství*, Praha 1947.
  55. Závaš Kalandra, *Kosmas a Kristián o původu státu*, *Dějiny a přítomnost* 2, 1938 r. 1.
  56. Závaš Kalandra, *Vznik a prameny Kristiánovy legendy. Kritické poznámky k nové knize Rudolfa Urbánka*, *Český Časopis Historický* 48-48, 1947-1948 (faktycznie wydano w 1949 r.).
  57. David Kalhous, *K historické metodě aneb nad pravostí Kristiánovy legendy*, *Časopis Matice moravské* 129/1, 2009.
  58. David Kalhous, *Kristiánova Legenda a počátky českého polického myšlení*, Brno 2005.
  59. David Kalhous, *Legenda Christiani and Modern Historiography*, Leiden Boston 2015.
  60. David Kalhous, *Znovu o Kristiána. Replika*, *Časopis Matice moravské* 126/2, 2007.
  61. Jan Kalivoda, *Historiographie oder Legende? Christianus monachus und sein Werk im Kontext der mitteleuropäischen Literatur des 10. Jahrhunderts*, *Beiträge zur Altertumskunde* 141, 2001.
  62. Josef Kalousek, *Nejstarší kronika česká?*, *Osvěta* 33, 1903.
  63. Josef Kalousek, *Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám křivým úsudkům o jeho povaze*, Praha, 1872.
  64. Jan Kanapariusz, *Świętego Wojciecha Żywot Pierwszy*, tł. Brygida Kürbis, wstęp Helena Chłopocka, komentarz Danuta Zydorek, Dariusz Sikorski, [w:] *W kregu żywotów*, tł. Brygida Kürbis i inni, red. nauk. Jan Andrzej Spież, Kraków 1997.
  65. Jadwiga Karwasińska, *Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego. V. Moguncja czy Werona miejscem inwestytury?*, *Studia Źródłoznawcze* 11 (1966).
  66. Paul Klopsch, *Einführung in die mittellateinische Verslehre*, Darmstadt 1972.

67. Herman Kølln, *Přemyslovská pověst v Kristiánově legendě a Kosmova kronice*, Bibliotheca Strahoviensis 1, 1995.
68. Herman Kølln, *Die Wenzelslegende des Mönchs Christian*, Historisk-filosofske 76, Kopenhagen 1996.
69. Kosmasa *Kronika Czechów*, przeł. M. Wojciechowska, Wodzisław Śląski 2012. Wydanie pierwsze: *Kosmasa Kronika Czechów*, przeł. M. Wojciechowska, Warszawa 1968.
70. Oldřich Králík, *Kosmova Kronika a předchozí tradice*, Praha 1976.
71. Petr Kubín, *Odpověď na repliku Davida Kalhouse o Kristiánovi*, Časopis Matice moravské 129/1, 2009.
72. Petr Kubín, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011.
73. Petr Kubín, *Znovu o Kristiána*, [w:] *Od knížat ke králům. Sborník ku příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, red. Eva Doležalová, Robert Šimůnek, Praha 2007.
74. Agnieszka Kuźmiuk-Ciekanowska, *Mnich Krystian i jego stosunek do św. Wojciecha*, *Studia Źródloznawcze* 43, 2005.
75. Agnieszka Kuźmiuk-Ciekanowska, *Mnich Krystian i trzej najwięksi bohaterowie historii czeskiej (Przemysł, Borzywoj i Waclaw)*, [w:] *Średniowiecze w rozjaśnieniu*, red. Krzysztof Skupieński, Warszawa 2010.
76. Agnieszka Kuźmiuk-Ciekanowska, *Święty i historia: Dynastia Przemyślidów i jej bohaterowie w dzieł mnicha Krystiana*, Kraków 2007.
77. *Legenda Krystiana*, tłum. Mirosław Wylegała OP, oprac. Jan Andrzej Spieź OP [w:] *W Kręgu żywotów świętego Wojciecha*, red. nauk. Jan Andrzej Spieź OP, Kraków 1997.
78. Gerald Labuda, *Święty Wojciech biskup – męczennik patron Polski, Czech i Węgier*, Wrocław 2000.
79. Wilhelm Levison, *Das Werden der Ursula-Legende*, Bonner Jahrbücher 132, Bonn 1927.
80. Gudrun Lindholm, *Studien zum mittellateinischen Prosarhythmus. Seine Entwicklung und sein Abklingen in der Briefliteratur Italiens*, Acta Universitatis Stockholmiensis, *Studia Latina Stockholmiensia* 10, Stockholm–Göteborg–Uppsala 1963.
81. Jaroslav Ludvíkovský, *Civitas Pragensis a metropolis Pragensis v Kristiánově legendě*, SPFFBU Řada F Umněnovědná 16.
82. Jaroslav Ludvíkovský, *Crescente fide, Gumpold a Kristián. Příspěvek k datování legendy Kristiánovy s dodatkem o dnešním stavu této otázky*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, D Řada literárněvědná 1, 1954.
83. Jaroslav Ludvíkovský, *Kristián či tzv. Kristián?*, SPFFBU, Řada E Řada archeologicko-klasická 9.
84. Jaroslav Ludvíkovský, *Latinské legendy českého středověku*, SPFFBU Řada E 18-19, 1973-1974.
85. Jaroslav Ludvíkovský, *Několik poznámek k výkladu legendy Kristiánovy*, *Naše věda* 22, 1943.
86. Jaroslav Ludvíkovský, *Nově zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána*. *Listy Filologické* 81, 1958.
87. Jaroslav Ludvíkovský, *O Kristiána I (Záviš Kalandra, České pohanství, Praha 1947)*, *Naše věda* 26, 1948-1949.

88. Jaroslav Ludvíkovský, *O Kristiána II (Rudolf Urbánek, Legenda tzv. Kristiána 1947-1948)*, Naše věda 27, 1950.
89. Jaroslav Ludvíkovský, *Rytmičké klausule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování*, Listy filologické 75, 1951.
90. Marzena Matla, *Czemu biskup Dietmar obawiał się piekła? Kilka uwag o możliwościach działania pierwszych biskupów praskich*, [w:] *Stilo et animo*, Poznań 2016.
91. M. Matla, *Czeskie wpływy w życiu religijnym i piśmiennictwie państwa piastowskiego w X-XI wieku*, Poznań 2017.
92. Marzena Matla-Kozłowska, *Pierwsi Przemyślidzi i ich państwo (od X do połowy XI wieku) ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*, Poznań 2008.
93. Anežka Merhautová, *Gumpoldova legenda*, [w:] *Legendy Wolfenbüttelského rukopisu*, wyd. Jana Zachová, Praha 2010.
94. Wilhelm Meyer, *Gesammele Abhandlungen zur mittelalterliche Rhytmik*, t. 2, Berlin 1905.
95. Joanna Nastalska-Wiśnicka, *Rex martyr. Studium źródłoznawcze nad legendą hagiograficzną św. Wacława (X-XIV w.)*, Lublin 2010.
96. *Na úsvitu křesťanství. Z naší literární tvorby doby románské v stol. IX. –XIII.* uspořádal Václav Chaloupecký, Praha 1942.
97. Jana Nechutová, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000.
98. Mathieu G. Nicolau, *L'origine du «cursus» rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin*, Paris 1930.
99. L. Neubauerová, *Kristián a Kosmas*, rozprava doktorska przechowywana na Uniwersytecie Masaryka w Brnie.
100. Dag Norberg, *Introduction à l'étude de la versification latine médiévale*, Stockholm 1958. Ta praca została przetłumaczona na język angielski jako: Dag Norberg, *An Introduction to the Study of Medieval Latin Versification*, przeł. Grant C. Roti, Jacqueline de La Chapelle Skubly, wydał i wprowadzeniem opatrzył Jan Ziolkowski, Waszyngton USA 2004.
101. Eduard Norden, *Die antike Kunstprosa II*, Leipzig 1898.
102. Václav Novotný, *České Dějiny. Dílu I. Část I. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912.
103. Václav Novotný, *Český kníže Václav Svatý. Život, památka, úcta*, Praha 1929.
104. Stepehn M. Oberhelman, *Prose Rhythm in Latin Literature of the Roman Empire: First Century B.C. to Fourth Century A.D.*, Studies in Classics 27 (Lewiston-Queenston-Lampeter: The Edwin Mellen Press, New York 2003).
105. František. Palacký. *O umučení sv. Václava, podle legendy slovanské, úvaha kritická*, Časopis Národního Muzea 11, 1837.
106. Josef Pekař, *Nejstarší kronika česká*, Praha 1903.
107. Josef Pekař, *Nejstarší kronika česká: ke kritice legend o sv. Ludmile a sv. Václavu*, Český Časopis Historický, nr 8, 1902, nr. 9, 1903, nr 10, 1904, nr 11, 1905.
108. Josef Pekař, *Die Wenzels- und Ludmila- Legenden und die Echtheit Christians*, Prag 1906.
109. Josef Pekař, *Zpravy*, Český Časopis Historický 35, 1929.

110. Petr Placák, *Svatováclavské milénium. Česi, Němci a Slováci v roce 1929*, Praha 2002.
111. *The Plays of Hrotswitha of Gandersheim Bilingual Edition*, tl. Larissa Bonfante, wyd. Robert Chipok, Mundelein Illinois, 2013.
112. Karl Polheim, *Die lateinische Reimprosa*, Berlin 1925.
113. Albert Poncelet, *De magno legendario austriaco*, *Analecta Bollandiana* 17, 1898.
114. Diarmuid Ó Riain, *The Magnum Legendarium Austriacum: A New Investigation of One of Medieval Europe's Richest Hagiographical Collections*, *Analecta Bollandiana* 133, 2015.
115. *Rukopis královédvorský a zelenohorský a česká věda (1817-1885)*, wyd. Dalibor Dobiáš i inni, Praha 2014.
116. *Rukopis královédvorský. Rukopis zelenohorský*, wyd. Dalibor Dobiáš, Brno 2010.
117. *Rukopisy královédvorský a zelenohorský: Dnešní stav poznání*, red. Mojmir Otruba, Praha 1969.
118. Bohumil Ryba, *Legenda Kristiánova s hlediska textové kritiky*, *Listy Filologické* 59, 1932.
119. Jan Slavík, *Dvojitost dějů a osob v legendě Kristiánově*, [w:] *K dějinám československým v období humanismu: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám, 1872-1932*, red. Bedřich Jenšovský, Bedřich Mendl, Praha 1932.
120. Carolus des Smedt, *La cursus dans les documents hagiographiques*, *Analecta Bollandiana* XVI 1897.
121. Joanna Aleksandra Sobiesiak, *Boleslav II. (†999)*, České Budějovice 2014.
122. Joanna Aleksandra Sobiesiak, *Bolesław II Przemysłida (†999). Dynasta i jego państwo*, Kraków 2006.
123. Joanna Aleksandra Sobiesiak, *Bolesław II Przemysłida : pobożny buntownik i mąż znamienitej damy (+999)*, Kraków 2017.
124. Joanna Aleksandra Sobiesiak, *Kto i jak zabił św. Wacława? Świadectwo źródeł X wieku*, [w:] *Średniowiecze w rozjaśnieniu*, red. Krzysztof Skupieński, Warszawa 2010.
125. *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě sestavil Vladislav Dokoupil*, Praha 1966.
126. И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, т. 1, Санкт-Петербург, 1893, s. 856: 1. mulier, femina, 2. uxor. (I. I. Striezniewskij, *Matieriały dla słowariadriewnierusskogo jazyka po pis'miennym pamiatnikom*, t. 1, Sankt- Pietierburg)
127. Josef Staber, *Die älteste Lebensbeschreibung des Fürsten Wenzeslaus und ihr Ursprungsort Regensburg*, *Annales Instituti Slavici. Veröffentlichungen des „Institutum Salisburgo-Ratisbonense Slavicum“*. In Verbindung mit dem Internationalen Forschungszentrum für Grundfragen der Wissenschaft, Salzburg (1970)
128. Jerzy Strzelczyk, *Pióro w wątych dłoniach. O twórczości kobiet w dawnych wiekach Początki (od Safony do Hroswity)*, Warszawa 2007.
129. *Svatováclavský Sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého I Kníže Václav svatý a jeho doba*, red. Karel Guth et al., Praha 1934.

130. *Svatý Václav Na památku 1100 výročí narození knížete Václava Svatého*, red. Petr Kubín, Praha 2010.
131. Václav Vladivoj Tomek, *Svatá Ludmila a Čechy za jejího věku*, Časopis Národního Muzea 34, 1860.
132. Dušan Třeštík, *Deset tezí o Kristiánově legendě*, Folia Historica Bohemica 2, 1980.
133. Dušan Třeštík, *Kosmova Kronika Studie k počátkům českého dějepiscetvi a politického myšlení*, Praha 1968.
134. Dušan Třeštík, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1981.
135. Dušan Třeštík, *Počátky Přemyslovců Vstup Čecjů do dějin (530-935)*, Praha 2008.
136. Dušan Třeštík, *Přemyslovec Kristián*, Archeologické rozhledy 51, 1999.
137. Rudolf Urbánek, *Legenda t.zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend václavských i ludmilských a její autor*, Praha 1947-1948.
138. (Recenzja Václava Chaloupeckiego) Rudolf Urbánek, *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských a václavských a její autor*, Český časopis historický 48-48, 1947-1948 (faktycznie wydano w 1949 r.).
139. Алексаандр Христофоорович Востокков, *Убиение святого Вячеслава, князя Чешского*, *Московский Вестник* 17, 1827. (Aleksand Christoforowicz Vostokov, *Skazanije ob ubijonii sz. Vjačeslava, knjazja češskogo*, *Moskovskji vestnik*)
140. František Vacek, *Legenda Kristiánova, prameny její a čas sepsání*, Časopis Národního Muzea 77, 1903 oraz nr. 78, 1904.
141. František Vacek, *Legenda Kristiánova*, Hlídky 20, 1903.
142. František Vacek, *Legenda Kristiánova*, Osvěta 20, 1903.
143. František Vacek, *Úvahy a posudky o literatuře svatováclavské*, Sborník historického kroužku nr 27, 1926; nr 28, 1927; nr 29, 1928; r 30, 1929.
144. Noël Valois, *Étude sur le rythme des bulles pontificales*, Bibliothèque de l'école de chartes 42, 1881.
145. Jan Vilikovský, *Naše věda* 20, 1941, s. 81-94 (Recenzja).
146. Vratislav Vaníček, *Svatý Václav panovník a světec v ranem středověku*, Praha–Litomyšl 2014.
147. Stephen L. Wailes, *Spirituality and Politics in the Works of Hrotsvit of Gandersheims*, Selingsgrove 2006
148. Wilhelm Wattenbach, *Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen*, Wien 1849.
149. Wilhelm Wattenbach, Robert Holtzmann, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, I/4, Berlin 1943.
150. Wilhelm Wattenbach, *Die slawische Liturgie in Böhmen und die altrussische Legende von heiligen Wenzel*, Breslau 1857.
151. Wilhem Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*, Leipzig 1875.
152. Paul von Winterfeld, *Über die Translatio sanctorum Alexandri papae et Iustini prespiteri*, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte 26, 1900.
153. *W kręgu żywotów świętego Wojciecha*, tł. Brygida Kürbis i inni, red. nauk. Jan Andrzej Spieź, Kraków 1997.

Streszczenie

Moja rozprawa doktorska pt. „Legenda Krystiana – autentyk czy mistyfikacja? Żywot i męczeństwo św. Waclawa i św. Ludmiły w świetle analizy historycznej i filologicznej” ma na celu analizę historiograficzną oraz filologiczną niezwyklego źródła łacińskiego do początków dziejów państwa czeskiego, tamtejszego kościoła oraz dynastii Przemyślidów. *Legenda Krystiana* znana także pod łacińską nazwą *Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius* to bardzo nietypowy utwór, który traktuje o świętych Ludmile i Waclawie, zawiera opis początków państwa czeskiego, działalności misyjnej świętych Cyryla i Metodego oraz opis chrystianizacji Czechów. Autor Legendy jest tradycyjnie określany jako Krystian, który w prologu swoją pracę dedykował świętemu Wojciechowi, kiedy ten był biskupem praskim. Próby identyfikacji autora Legendy na przestrzeni dziejów były przeróżne i to niezależnie do tego, czy uważano ten utwór za prawdziwie napisany pod koniec X w., czy też za później powstałe fałszerstwo.

Niniejsza rozprawa doktorska składa się z następujących części:

- Rozdział pierwszy poświęciłem historiografii *Legendy Krystiana*, od jej odkrycia aż do najnowszych dokonań na tym polu.
- Rozdział drugi prowadzi Czytelnika po zagadnieniach wokół autora Legendy oraz prób zidentyfikowania go.
- Rozdział trzeci wyjaśnia zagadnienia związane z łacińską rytmiką i prozą i jest konieczny, aby czytelnik mógł zrozumieć część wywodów, jakie przedstawiłem w tym i w kolejnym rozdziale.
- Ostatni, czwarty rozdział poświęciłem bardzo szeroko zakrojonym badaniom tekstualnym, źródłoznawczym, historycznym oraz analizie rytmiki i badaniom z wykorzystaniem programów komputerowych nad różnymi zabytkami hagiografii świętego Waclawa i świętej Ludmiły. Zamieszczam porównania wielu tekstów, a w części też tłumaczeń (np. w przypadku *Crescente fide*). W pozostałych przypadkach porównań, gdy już inni autorzy korzystali z *Legendy Krystiana*, pominąłem tłumaczenia i tylko ogólnie porównałem rytmikę paralelnych dzieł. W czwartym rozdziale, w trakcie analiz porównawczych tekstów, świadomie pomijam wynikające z tego wnioski, co do

czasu powstania i spisania analizowanych utworów. Dopiero na końcu tego rozdziału przedstawiam całościowy obraz filiacji utworów, które były podstawą *Legendy Krystiana* i które korzystały z tego utworu. Jest to najważniejsza część pracy, gdyż w niej dokonuję rewizji dotychczasowego stanu badań i przedstawiam własne ustalenia badawcze.

- Pracę zamyka aneks, w którym zamieściłem krytyczną edycję *Legendy Krystiana*, która oparta jest na odczytach ponad 20 rękopisów (w tym wielu fragmentarycznych kopii).

Główne tezy i pytania badawcze doktoratu przedstawiają się następująco:

1. Czy *Legenda Krystiana* rzeczywiście pochodzi z końca X w. i jest tym, za co się podaje, a jej autorem jest Krystian, brat Bolesława II Pobożnego.

2. Podjęcie dociekań nad stylem i rytmiką dzieła (pytanie: czy Krystian był wytrawnym stylistą i doskonale posługiwał się rytmiką?); poddanie krytyce i rewizji dotychczasowych ustaleń Jaroslava Ludvíkovskiego dotyczących rytmiki.

3. Jaką rolę rozwoju, a być może też w powstaniu kultu świętego Waclawa, odegrał święty Wojciech; czy był on inspiratorem spisania trzech, a w pewnym sensie nawet czterech, najstarszych legend Waclawskich?

W mojej pracy nad tematem tej rozprawy doktorskiej udało mi się uzyskać następujące odpowiedzi.

W świetle powyższych badań należy przyjąć, iż *Legenda Krystiana* została napisana przez brata księcia czeskiego Bolesława II. Autor tego dzieła nosił imię Krystian i był przez wiele lat mnichem klasztoru świętego Emmerama w Ratzbonie. Udało się pozyskać nowe argumenty przemawiające za tą tezą. Niezwykle ważna jest wzmianka o skrutyniach, w których brali udział katechumeni przygotowujący się do zbiorowych chrztów, a także towarzysząca im informacja o wykupywaniu przez świętego Waclawa dla tych skrutyniów niewolnych chłopców. Mało jednak prawdopodobne, aby dotrwała do XII wieku bądź późniejszego czasu wiedza o formach organizacyjnych tych chrztów, a mianowicie o skrutyniach. Z innych informacji, których autorem mogła być tylko osoba z II połowy X w., jest wzmianka o tym, iż

Wacław był uxoratus. Tylko Krystian jako bratanek Wacława mógł mieć wiedzę o żonie świętego Wacława i tylko on mógł sprostować *Crescente fide*.

Najpoważniejszym argumentem przemawiającym za autentycznością *Legendy Krystiana* jest jej stylistyka i rytmika; bardzo ważne ustalenia w tym zakresie poczynił już Jaroslav Ludvíkovský i jego poprzednicy, ale niektóre z tych ustaleń musiały zostać skorygowane. Autor posługuje się w bardzo ograniczonym zakresie, charakterystycznym dla X w., rymami, a także retorycznymi figurami dźwiękowymi. Ich nagromadzenie jest umiarkowane; w XII w. te narzędzia stylistyczne były dużo bardziej powszechne. Krystian posługiwał się rytmiką, którą trudno byłoby znaleźć w dziełach powstałych w XII w. Cechą charakterystyczną rytmiki tych czasów, którą też obserwujemy w *Legendzie Krystiana*, jest znaczna liczba kadencji bezrytmicznych. Ciekawe jednak, że poza jednym wyjątkiem wszystkie kadencje Prologu *Legendy Krystiana* są rytmiczne. Świadczy to o wielkim kunszcie stylistycznym i retorycznym Krystiana.

Najważniejszym rezultatem badawczym pracy jest odkrycie roli świętego Wojciecha w powstaniu i rozwoju kultu świętego Wacława. Pogląd ten opiera się wprawdzie na wielu hipotetycznych argumentach, ale tworzą one razem spójną całość. W świetle koncepcji przedstawionej w tej pracy święty Wojciech był inspiratorem spisania *Crescente fide*, najstarszej legendy Wacławowej. Z jego też inspiracji powstał *Żywot świętego Wacława* autorstwa Gumpolda, biskupa Mantui. Wynika to pośrednio z itinerarium Wojciecha, które też wskazuje, że biskup praski zanim rozpoczął propagowanie nowego kultu, postarał się o jego aprobatę przez cesarza Ottona II. Z inspiracji świętego Wojciecha powstała też *Legenda Krystiana*. Jeżeli całościowa koncepcja wiążąca powstanie trzech najstarszych legend Wacławowych ze świętym Wojciechem jest słuszna, to można przedstawić nową, bardziej precyzyjną chronologię powstania owych trzech dzieł.

Proponuję całkowicie inną filiację najstarszych legend Wacławowych. Odrzucam istnienie *Legend X* oraz tzw. *Pierwszej Crescente*. Gumpold opierał się na jednym z rękopisów *Crescente fide*; nie była to żadna z zachowanych trzech wersji *Crescente fide*, ale bardzo zbliżona do nich redakcja o tym samym statusie, co obecnie znane. Niewykluczone, że Wojciech i jego otoczenie „dopowiadali” Gumpoldowi niektóre z

wydarzeń opisanych przez tegoż biskupa; takim dopowiedzianym fragmentem mogła być w dziele Gumpolda wizja Wacława. *Legenda Krystiana* powstała na podstawie nieco rozszerzonej, uzupełnionej o kilka elementów *Crescente fide*. Wersję tę przekazał Krystianowi w 992 r. święty Wojciech, który wcześniej odpis podobnej wersji pozostawił na Monte Cassino w 990 r. Kilkadziesiąt lat później materiał ten wykorzystał tamtejszy mnich Wawrzyniec, tworząc nowy *Żywot* świętego Wacława.

Summary

My doctoral thesis: “The Legend of Kristian – truth or mystification? The life and martyrdom of St. Wenceclaus and St. Ludmila in the light of historical and philological analysis” examines the historiographical and philological aspect of an exceptional Latin source describing the beginnings of the Czech state, the fate of its Church as well as the chronicle of events of the first generations of the Premyslid Dynasty. *Kristian’s Legend*, also known under the Latin name *Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*, is an exceptional literary work; recounting the story of the saints Ludmila and Wenceslaus, presenting the missionary activity of St Cyril and Methodius as well as the Christianisation of the Czech nation. The author of the Legend, traditionally referred to as Kristian, addresses St Adalbert, the bishop of Prague at the time, in the prologue of his work. There were various ways employed by the researchers to determine the identity of the Legend author, whether they believed the legend was created in the 10th century or at a later time.

This doctoral dissertation comprises the following parts:

- The first Chapter examines the historiographical aspect of the Kristian’s Legend beginning with its discovery and ending with the most recent studies on the subject.
- Chapter two analyses the background of the Legend’s author and the attempts aimed at identifying them.
- Chapter three explores the importance of studying the Latin rhythmic, which plays an enormous role in the dating of Latin language writings, including the time of creation of *Kristian’s Legend*.
- The objective of the last, fourth Chapter, has been a wide textual, source and historical research accompanied by the analysis of the Legend’s rhythmic, as well as research on different monuments of St Wenceclaus and Ludmila’s hagiography analysed with the assistance of computer software. The paper includes comparisons of different texts, as well as translated sections (e.g. in the case of *Crescente fide*). Other comparisons, including works by authors, who had already used *Kristian’s Legend*, omit the translations solely concentrating on a general comparison of the rhythmic of parallel works. While carrying out a comparative analysis of texts in chapter four, I

consciously dismiss the conclusions regarding the time of creation and writing of the analysed texts. It is only at the end of the chapter that I present the overall picture of the filiation of the texts which constituted the basis for *Kristian's Legend* and which were based on this work. The above comprises the most significant part of my thesis in which I revise the contemporary state of research and present my own conclusions.

- The final part of the paper comprises of an Annex presenting a critical edition of Kristian's Legend, which is based on my familiarization with over 20 manuscripts as well as their incomplete sections.

The main theses and research questions of the dissertation comprise of the following:

1. Can the origins of the Kristian's Legend in fact be dated towards the end of the 10th century and is the work what it is claimed to be? Is Kristian, the brother of Boleslaus the Pious, truly the author of the legend?

2. The research on the work's style and rhythmicity (the question whether Kristian was a skilled stylist and used rhythmicity perfectly; a critique and revision of Jaroslav Ludvíkovský's current findings on rhythmicity).

3. What role did Saint Adalbert play in the development, and perhaps the emergence of the veneration of St Wenceslaus; did he inspire the writing of the three, and in a sense four, of the oldest legends on St Wenceslaus?

In the course of my work on this dissertation I have reached the following conclusions.

Kristian's Legend was written by the brother of the Czech prince Boleslaus II. The name of the author of this work is Kristian, who had for many years been a monk in the Saint Emmeram's Abbey in Regensburg. I have discovered new arguments supporting this thesis. I must also emphasize the crucial importance of scrutinies I found out were carried out with the participation of catechumens preparing for collective baptisms as well as a mention of St Wenceclaus buying slave boys to take part in the scrutinies. There is little chance that the knowledge of the forms of organisation of group baptisms, and in particular of scrutinies which preceded them, had been preserved until the 13th century or later. Other sources of information, the author of

which could have only been a person living in the second half of the 10th century, mention that Wenceslaus was *uxoratus*. Only Kristian, as Wenceslaus's nephew, could have been familiarized with St Wenceslaus's marital status, as well as have a social standing, which was high enough to dare rectify information included in *Crescente fide*.

The most significant argument supporting the authenticity of *Kristian's Legend* is its style and rhythm; Jaroslav Ludvíkovský and his predecessors had made some important discoveries in this area, but some of them needed to be rectified. The author of the *Legend* is using – to a limited degree – rhymes and rhetorical figures in sound typical for the 10th century. They are used to a moderate extent; in the 12th century these stylistic tools were very common. Kristian used rhythmic patterns which is difficult to find in works created in the 12th century, and were even less popular later. A characteristic trait of the 10th century prose, including *Kristian's Legend*, is a high number of non-rhythmic cadences. What is interesting, however, is that except for one case, all cadences in the prologue to *Kristian's Legend* are rhythmic. It is the evidence that Kristian was greatly skilled in style and rhetoric.

The most important result of the research is the finding of St. Adalbert's contribution to the rise and dissemination of the veneration of St. Wenceslaus. Although this opinion is based on many hypothetical arguments, these points create a coherent whole. In the light of the idea presented in this work, St Adalbert inspired the creation of *Crescente fide*, the oldest legend relating to St. Wenceslaus. He also inspired the creation of the Life of St. Wenceslaus written by Gumpold, the bishop of Mantua. This conclusion has been indirectly drawn from St. Adalbert's itinerary, which shows that the bishop of Prague obtained the approval of the emperor Otto II before he commenced the dissemination of the new cult. *Kristian's Legend* was also created as part of St. Adalbert's inspiration. If the overall idea attributing the creation of the three oldest legends on St. Wenceslaus to St. Adalbert is correct, a new and more precise chronology of the creation of these three works can be offered.

I propose an entirely different filiation of the oldest legends on St. Wenceslaus, by rejecting the existence of *Legend X* and so-called *Original Crescente*. Gumpold based his writing on one of *Crescente fide* manuscripts; even though it was not any of the three preserved versions of *Crescente fide*, the edition resembled currently known

versions and had a similar status. It is possible that St. Adalbert and the environment he presided in added extra events to the Gumpold's story; Wenceslasus's vision in Gumpold's work could be one of such additions. *Kristian's Legend* was based on a slightly extended version of *Crescente fide*, including a few more elements. In 992, this version was given to Kristian by St. Adalbert, who had earlier, in 990, left a transcript of a similar version in Monte Cassino. Several decades later this material was used by a local monk Lawrence, who chronicled the new Life of St Wenceslaus.